

Sören Holmberg/Kent Asp

Kampen om kärnkraften

En bok om väljare, massmedier och folkomröstningen 1980

Liber Förlag Stockholm

Publica

Kampen om kärnkraften utgör rapport
nr 6 i Statistiska centralbyråns
skriftserie Valundersökningar

Publica är serienamnet på böcker
inom samhällsinformationens område,
utgivna av Liber Förlag
162 89 Stockholm

Sören Holmberg/Kent Asp
Kampen om kärnkraften
Liber Förlag Stockholm
Upplaga 1:1

ISBN 91-38-90483-7

Redaktör: Kajsa Brunnander
Omslag: Bertil Porsfelt
© Sören Holmberg/Kent Asp och Liber Förlag
Liber Tryck, Stockholm 1984 317412

Innehåll

Förord 7

I KÄRNKRAFTENS DECENNIUM

av *Sören Holmberg* och *Kent Asp*

1 Kärnkraftsfrågan i massmedierna och bland väljarna 11

Åsiktsbildning och demokrati 14

Frågor på medienivå 15

Frågor på väljarnivå 18

Undersökningsmaterialet 22

II MASSMEDIERNA OCH KÄRNKRAFTEN

av *Kent Asp*

2 Massmedierna och spelet om kärnkraften under 1970-talet 31

Massmedierna och spelet om kärnkraften — två funktioner 31

Kärnkraftsdebattens start 34

Debatten i Dagens Nyheter 35

Oljechocken 1973 37

Massmedierna som väckarklocka 38

Valrörelsen 1976 39

Regeringsförhandlingarna 1976 44

Regeringen Fälldins fall 1978 46

Harrisburg och socialdemokratisk omprövning 49

Valrörelsen 1979 53

Massmedierna som medspelare och motspelare 55

3 Partierna och kärnkraften i massmedierna inför folkomröstningen 61

Bilden av kärnkraften och de politiska partierna 61

Energifrågan året före folkomröstningen — en översikt 64

Kärnkraft, olja och andra energislag 68

Kärnkraftsolyckor, oljekris och dålig ekonomi 71

Positivt och negativt om kärnkraften 76

Energi som politisk sakfråga 79

Partiernas framträdanden i energifrågan 81

Partiernas energipolitiska profil i massmedierna 84

Partiernas behandling i massmedierna 86

Opinionsklimatet inför folkomröstningen 87

4 *Innehåll*

4 **Folkomröstningskampanjen i massmedierna 90**

- En ny — men bekant informationsituation 90
- Massmediernas bild av aktörer och sakfrågor 92
- Folkomröstningsförslagen 94
- Kampanjorganisationerna 97
- Kampanjens yttre förlopp 98
- Manifestationer och inställda debatter 100
- Avhopp och stöduktalanden 101
- Skrämselpropaganda och falska insändare 102
- Kärnkraft och andra energislag — perspektiv och värdering 103
- Argument för och emot kärnkraften i massmedierna 107
- Linjernas uppmärksamhet och behandling i massmedierna 111
- Linjernas åsiktsprofiler i kärnkraftsfrågan 115
- Massmediernas bild av linjernas trovärdighet 117
- Konfliktmönstret mellan linjerna i massmedierna 123
- Partierna — aktörerna bakom linjerna 128
- Partiledarna 131
- Partiernas åsiktsprofiler i kärnkraftsfrågan 133
- Konfliktmönstret mellan partierna i massmedierna 133
- Myndigheter, experter, näringsliv och "mannen på gatan" 138
- En kampanj i krisens och partiloyalitetens tecken 143

5 **Massmedierna som informations- och opinionsförmedlare 148**

- Två uppgifter — två krav 149
- Massmedierna som informationsförmedlare 153
- Informationstäthet, informationsbredd och informationsdjup 155
- Massmediernas informationsvärde 159
- Massmediernas informativitet 163
- Sakfrågans plats i massmedierna 166
- Massmedierna som opinionsförmedlare 171
- Linjerna som aktörer i massmedierna 173
- Bilden av kärnkraften i massmedierna 177
- Linjernas budskapsprofiler i massmedierna 181
- Journalisternas roll 189
- Massmedierna som informations- och opinionsförmedlare 195

6 **Massmedierna och väljarna i 1980 års folkomröstningskampanj 203**

- Väljarna och kampanjen 203
- Tre informationsvägar 205
- Väljarnas egna kommunikationsaktiviteter 208
- Exponering för personlig kommunikation 212
- Exponering för masskommunikation 214
- Selektiv exponering för masskommunikation 219
- Selektiv exponering för personlig kommunikation 221
- Kampanjexponering och informationsbehov 223
- Synen på kärnkraftsdebatten i massmedierna 225
- Synen på massmediernas partiskhet 229
- Massmediernas effekter 234
- Massmedierna och väljarna i 1980 års folkomröstningskampanj 242

III VÄLJARNA OCH FOLKOMRÖSTNINGEN 1980

av *Sören Holmberg*7 **Stabila och rörliga väljare under folkomröstningskampanjen 251**

Väljarströmmar under folkomröstningskampanjen 1980 254

Vinster bland obestämda och tveksamma — förluster till icke-röstning 263

Vinster och förluster på grund av linjebyten 267

När bestämdes linjevalet? 273

Folkomröstningsresultatet 1980 tolkat via väljarströmmarna under kampanjen 276

8 **Åsiktsröstning och linjeval 278**

Kärnkraftsopinionens utveckling 1973—1979 282

Väljarnas kärnkraftsåsikter under valkampanjen 1980 286

Argument för eller emot kärnkraften 295

Väljarnas kunskaper i kärnkraftsfrågan 303

Kärnkraftsåsikter och linjeval 311

Åsiktsavstånd och närhetsröstning 320

Kunniga väljare som åsiktsröstade i folkomröstningen eller ...? 326

IV LINJEVAL OCH KÄRNKRAFTSÅSIKTER

— OLIKA FÖRKLARINGSFAKTORER

av *Sören Holmberg*9 **Socioekonomiska faktorer och linjevalet 335**

Kön och linjeval i folkomröstningen 1980 338

Ålder och linjeval 341

Yrke och linjeval 346

Utbildning och linjeval 360

Regionala skillnader 365

Socioekonomiska faktorer och linjevalet 371

10 **Partitillhörighet och kärnkraftsåsikt 374**

Partisympti och linjeval 1980 379

Samspelet mellan partisymptier och kärnkraftsåsikter 1976—1980 385

Parti- och åsiktsrörlighet under folkomröstningskampanjen 405

Efter folkomröstningen — kärnkraftsåsikter och partival 1982 415

Partitillhörighet och kärnkraftsåsikt 433

11 **Kärnkraften och tillväxt-ekologidimensionen 437**

Utvecklade energiideologier saknas bland väljarna 441

Kärnkraftens åsiktsmässiga samband med andra politiska sakfrågor 451

Tillväxt-ekologidimensionen på väljarnivå 456

Kärnkraftsfrågan på väljarnivå — en åsiktsmässig solitär med viss förankring i en svagt utvecklad tillväxt-ekologidimension 468

6 *Innehåll*

12 **Riskbedömningar och linjeval 471**

Väljarnas riskbedömningar 475

Vilka risker tyckte väljarna det var viktigast att bekämpa i första hand? 484

Kärnkraftsåsikt — en funktion av riskbedömningar

och viktighetsvärderingar? 494

Partisimpatier, riskuppfattningar och kärnkraftsåsikter 504

Kärnkraftsåsikter och linjeval — en politisk förklaringsmodell 509

Det rationella linjevalet 517

V **KAMPEN OM KÄRNKRAFTEN**

av *Sören Holmberg* och *Kent Asp*

13 **Kärnkraften, folkomröstningen och demokratin 521**

Kärnkraftsfrågan i massmedierna 521

Åsiktsbildning på väljarnivå 528

Demokratiska krav på massmedier och väljare 536

Litteratur/noter 547

Register 566

Förord

Kampen om kärnkraften är en bok om väljare, massmedier och folkomröstningen 1980. Den handlar om kärnkraftskonflikten på massnivå — bland väljarna och i press, radio och TV. Åsiktsbildningen står i centrum för intresset. Huvudfrågeställningarna gäller väljarnas kärnkraftsåsikter och linjeval och massmediernas innehåll och effekter.

Bokens empiriska analyser bygger på systematiska studier av mediernas innehåll och på data från intervjuundersökningar med väljare. Materialet har samlats in inom ramen för det valforskningsprogram som funnits vid Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg sedan mitten av 1950-talet. Programmet startades av Jörgen Westerståhl och Bo Särilvik år 1954. Sedan dess har institutionen i samarbete med Statistiska centralbyrån genomfört riksomfattande väljarundersökningar vid samtliga ordinarie riksdagsval och vid folkomröstningarna 1957 och 1980. Undersökningarna finansieras sedan 1960 av riksdagen via anslaget till valstatistiken. Vid några av de tidigaste studierna och mer systematiskt sedan 1979 har väljarundersökningarna kompletterats med analyser av massmediernas politiska innehåll. Medieundersökningarna finansieras dock inte av medel från valstatistiken. De har sedan 1979 genomförts med ekonomiskt stöd av Riksbankens jubileumsfond.

Större delen av bokens analyser gäller folkomröstningen 1980 och bygger — när det gäller väljarna — på intervjuer med nära 5 000 personer som studerats i flera olika kortare (under folkomröstningskampanjen) eller längre (1976—1979—1980 och 1979—1980—1982) panelundersökningar. Tonvikten ligger på folkomröstningen men materialet gör det även möjligt att studera vad som hände på väljarnivå både före och efter 1980. Medieundersökningarna bygger också till största delen på analyser av massmediernas innehåll under folkomröstningen. Men även när det gäller massmedierna har utvecklingen studerats både före och efter folkomröstningen. Bl a har 1979 och 1982 års valrörelser undersökts, liksom storstadspressens och TV-programmet Rappports nyhetsbevakning dag för dag från det att folkomröstningen bestämdes på våren 1979 fram till folkomröstningsdagen den 23 mars 1980.

Sören Holmberg har varit projektledare för 1980 års folkomröstningsundersökning och är huvudansvarig för intervjustudierna med väljarna. Kent Asp har haft huvudansvaret för medieundersökningarna. Bokens

väljaranalyser (kapitlen 7—12) svarar Sören Holmberg för. Kent Asp står för massmedieanalyserna (kapitlen 2—6). Inledningskapitlet och avslutningskapitlet svarar Sören Holmberg och Kent Asp gemensamt för.

Hans Nordlöf, Mikael Gilljam, Peter Esaiasson och Per Hedberg har ingått i folkomröstningsundersökningen som vetenskapliga medarbetare. Hans Nordlöf och Mikael Gilljam har varit forskningsassistenter med ansvar för väljarstudierna medan Peter Esaiasson och Per Hedberg har varit forskningsassistenter med ansvar för analyserna av medieinnehållet.

Folkomröstningsundersökningens sekreterare har varit Anna-Gun Andersson. Klassificeringen av de nära tjugofem tusen tidningsartiklarna och de drygt tre tusen inslagen i radio/TV gjordes av Per Hedberg, Peter Esaiasson, Mikael Gilljam, Klas Hallgren, Helena Gibson och Marina Ghersetti. Intervjuformulären från de oftast timplånga intervjuerna med väljarna kodades av Tiina Nupponen, Linda Timle, Magnus Berg och Christina Hylén.

Väljarintervjuerna gjordes vid hembesök av över 200 intervjuare från Statistiska centralbyrån. Ansvariga för arbetet inom Statistiska centralbyrån har främst varit Christina Gustafsson, Olle Johansson och Lars-Ove Larsjö.

Vi vill rikta ett varmt tack till alla som medverkat i 1980 års folkomröstningsundersökning.

Göteborg i februari 1984

Sören Holmberg Kent Asp

I Kärnkraftens decennium

1 Kärnkraftsfrågan i massmedierna och bland väljarna

1970-talet blev kärnkraftens decennium i svensk politik. Frågan om Sverige skulle satsa eller inte satsa på kärnkraften som en framtida energikälla kom att dominera den politiska debatten och dela nationen i två ungefär jämnstarka åsiktsläger.

Årtiondet inleddes emellertid i endräktens tecken. Samtliga partier ställde sig bakom riksdagsbesluten 1970 och 1971 om att Sverige skulle satsa på kärnkraften och bygga 11 kärnreaktorer. Den partipolitiska enigheten i kärnkraftsfrågan bröts först på våren 1973 då Thorbjörn Fälldin och centerpartiets riksdagsgrupp tog ställning mot en kärnkraftsutbyggnad. Ett halvår senare, vid årsskiftet 1973/74, satte oljekrisen energifrågorna i centrum för den politiska debatten. Energipolitiska beslut hade före oljekrisen — på ett fåtal undantag när — utformats av tekniska experter, ansvariga tjänstemän och några få kunniga politiker utan att väcka någon större uppmärksamhet eller debatt. Efter oljekrisen och centerpartiets nej till kärnkraften ventilerades energifrågorna på tidningarnas löpsedlar. En intensiv opinionsbildningsprocess inleddes. Olika miljöorganisationer trappade upp sin aktivitet mot kärnkraften. Flera av de politiska partierna engagerade sig i en omfattande rådslagsverksamhet med sina medlemmar för att informera om energiproblemen och pejla opinionsströmmarna. Under denna period utformades partiernas energipolitiska program och samtliga riksdagspartier tog ställning i kärnkraftsfrågan.

Resultatet av partiernas ställningstagande till kärnkraften manifesterades klart i maj 1975 när riksdagen fattade beslut om energiplanen för den närmaste 10-årsperioden fram till 1985. Partierna formerade sig på ett mycket ovanligt sätt. Ställningstagandena följde inte det sedvanliga vänster-högermonstret. Kärnkraften gav upphov till udda partikoalitioner. Socialdemokraterna och moderaterna förordade en utbyggnad av kärnkraften och ville bygga 13 reaktorer. Även folkpartiet var för en satsning på kärnkraften men ville — i enlighet med 1971 års riksdagsbeslut — inte bygga fler än 11 reaktorer. Centerpartiet och vänsterpartiet kommunisterna gick däremot emot en utbyggnad av kärnkraften. Centerpartiet krävde att en avvecklingsplan skulle upprättas för de reaktorer som redan var i drift.

Riksdagsbeslutet i maj 1975 och de olika partiernas klara ställningstaganden för eller emot en satsning på kärnkraften innebar att den första fasen i kärnkraftsfrågans utveckling som en politisk konfliktfråga avslutades. Politiseringsfasen var över. Frontlinjerna mellan partierna var upprättade och kampen om väljarnas gunst och om kärnkraftens framtid i Sverige kunde börja på allvar.

Det första stora slaget stod under 1976 års valrörelse. Huvudkombatanterna var centerpartiet och socialdemokraterna. Kärnkraftsfrågan dominerade totalt debatten under de sista veckorna av valrörelsen sedan Thorbjörn Fälldin uttalat att all kärnkraft skulle avvecklas fram till 1985. Debatten om kärnkraften i 1976 års valrörelse blev i stor utsträckning en konfrontation mellan Thorbjörn Fälldin och Olof Palme personligen. Diskussionen blev mycket affekterad och kom inte bara att gälla politik och energi utan också moral. Kärnkraftsfrågan framställdes som en central moralisk fråga av Thorbjörn Fälldin.

Kärnkraftsfrågan gynnade centerpartiet i 1976 års val. Debatten om kärnkraften under valspurten ledde till att partiets väljarförluster minskades. Centerpartiet vann röster från socialdemokraterna på grund av kärnkraften under de sista veckorna av 1976 års valrörelse. Kärnkraftsfrågan var en av de viktiga faktorerna bakom regeringen Palmes fall 1976.

Valutgången 1976 ledde dock inte till att energi- och kärnkraftsfrågorna avpolitiserades. Konflikten mellan partierna kvarstod olöst och byggdes in i den nya borgerliga regeringen under Thorbjörn Fälldin. Kärnkraften kom att bli ett ständigt tvistefråga inom Fälldins första regering alltifrån beslutet omedelbart efter valet 1976 om att starta Barsebäck 2 fram till hösten 1978 då trepartiregeringen sprack på frågan om ytterligare två reaktorer (Ringhals 3 och Forsmark 1) skulle få laddningstillstånd eller inte. Centerpartiet var emot medan folkpartiet och moderaterna var för.

Centerpartiet lämnade regeringen och engagerade sig hårdare mot kärnkraften. Kompromissförsökens tid var över. Nu gällde det att snabbt stoppa kärnkraftsutbyggnaden och avveckla de reaktorer som var i drift. Centerpartiet och vänsterpartiet kommunisterna krävde — tillsammans med flera mindre partier och olika miljöorganisationer inom Folkkampanjen mot atomkraft — en avgörande folkomröstning om kärnkraften. En stor namninsamlingskampanj drogs igång på våren 1979.

Innan namninsamlingskampanjen hann avslutas inträffade emellertid den dramatiska reaktorolyckan i Harrisburg. Den väckte en enorm uppståndelse i massmedierna och ledde till att Olof Palme och socialdemokraterna ändrade sin tidigare negativa inställning till omröstningstanken och accepterade en folkomröstning om kärnkraften. Socialdemokraterna fick med sig folkpartiet och moderaterna. Samtliga partier ställde sig därmed bakom beslutet att ordna en folkomröstning om kärnkraften. Omröstningen skulle dock inte ske förrän efter 1979 års val. Socialdemo-

kraterna, folkpartiet och moderaterna ville inte att valrörelsen 1979, precis som 1976, skulle domineras av kärnkraftsfrågan.

Taktiken var inte hundraprocentigt framgångsrik. Kärnkraftsfrågan avfördes inte helt från 1979 års valrörelse. Den var tvärtom en av de större valfrågorna både i massmedierna och bland väljarna. Men kärnkraftsfrågan dominerade inte valdebatten på samma sätt som 1976.

När väl stridsdammet lagt sig efter 1979 års val och Thorbjörn Fälldin ånyo blivit installerad som statsminister för en borgerlig trepartiregering återkom kärnkraftsfrågan som den helt överskuggande politiska debattfrågan. Det var bara ett halvår kvar till folkomröstningen. Opinionsbildningsarbetet intensifierades från alla håll. Det var inte bara partierna och olika miljöorganisationer som försökte påverka opinionen. Även näringslivet och de fackliga organisationerna tog aktiv del i olika opinionsbildningskampanjer.

Kampen om kärnkraften kulminerade under folkomröstningskampanjen våren 1980. Debatten inför folkomröstningen blev mycket känsloladdad och delvis bitter. Orsaken till bitterheten var att kärnkraftsmotståndarna ansåg att kärnkraftsanhängarna i taktiskt syfte hade manipulerat med utformningen av omröstningsalternativen. I december 1979 hade socialdemokraterna och moderaterna bestämt sig för att inte ställa sig bakom en och samma linje i folkomröstningen. De lanserade istället var sin linje.

Resultatet blev att folkomröstningen 1980 — precis som folkomröstningen 1957 om ATP — kom att omfatta tre omröstningsalternativ istället för två. Två av linjerna (linje 1 och linje 2) förordade en utbyggnad av 12 kärnreaktorer som sedan skulle avvecklas ”i den takt som är möjlig med hänsyn till behovet av elektrisk kraft för upprätthållande av sysselsättning och välfärd” medan den tredje linjen (linje 3) motsatte sig en utbyggnad av kärnkraften och förordade en avveckling av de reaktorer som var i drift inom högst tio år. Linje 1:s och linje 2:s valsedelstexter skiljde sig inte åt när det gällde kärnkraftsutbyggnaden eller den framtida avvecklingen. Skillnaderna återfanns på andra områden, som t ex att linje 2 — men inte linje 1 — på valsedeln specificerade att ”kärnkraftsverk och andra framtida anläggningar för produktion av elektrisk kraft av betydelse skall ägas av stat och kommun.”

En viktig skillnad mellan linje 1 och linje 2, som dock inte framgick av texterna på valsedlarna, var att linje 1 under folkomröstningskampanjen framtonade som mer positiv till kärnkraften än linje 2. Linje 2 lanserades som något av en kompromisslinje. Kärnkraften skulle avvecklas ”men med förnuft” som det hette på linje 2:s kampanjmärken.

De olika linjerna stöddes av mycket ovanliga partikombinationer som klart avvek från det svenska partisystemets traditionella vänster-högeruppdelning. Linje 1 stöddes av moderaterna, linje 2 av socialdemokrater-

14 *Kärnkraftsfrågan i massmedierna och bland väljarna*

na och folkpartiet medan linje 3 stöddes av en ohelig allians bestående av centerpartiet, vänsterpartiet kommunisterna och kristen demokratisk samlning.

Folkomröstningen den 23 mars 1980 blev en seger för linje 1 och linje 2 som tillsammans fick 58,0 procent av rösterna mot 38,7 procent för linje 3. Linje 2 blev största linje med 39,1 procent av rösterna. Kärnkraftsanhängarna hade vunnit folkomröstningen. Kärnkraften skulle byggas ut till 12 reaktorer. Men kärnkraftsanhängarna hade också förlorat omröstningen; inte vid valurnorna men väl när omröstningsalternativen utformades. Samtliga linjer förordade en framtida avveckling av kärnkraften. Om folkomröstningsbeslutet följs skall all kärnkraft vara avvecklad någon gång i början av 2000-talet.

Alla sidor kunde alltså tillskriva sig någon form av seger efter folkomröstningen. Det underlättade den avpolitiseringsprocess som mycket snabbt kom igång efter omröstningen. Ledningen för linje 3 lovade visserligen på valnatten 1980 att kampen skulle gå vidare, men i praktiken blev det inte mycket av det. Tröttheten satte in och andra frågor kom snabbt att dominera den politiska debatten.

Folkomröstningen ledde emellertid inte till att partimotsättningarna försvann helt och hållet i kärnkraftsfrågan. Kärnkraften var fortfarande en partipolitiserad fråga men motsättningarna blev mindre. I 1982 års valrörelse var kärnkraften en liten fråga både i massmedierna och bland väljarna. Partierna satsade på andra konfliktfrågor. Ett av syftena med folkomröstningen hade alltså uppnåtts. Kärnkraftsfrågan var inte längre en stor konfliktfråga i svensk politik.

1970-talets kamp om kärnkraften slutade inte som den började. Den avslutades inte i endräkt. Men den slutade med någon form av lösning som gjorde att de politiska partierna kunde ägna sig åt andra frågor. Kampen om kärnkraften klarades av inom de konstitutionella och parlamentariska ramar som utgör det svenska politiska systemet.

Huruvida lösningen kommer att hålla i framtiden kan ingen säkert veta. Det är dock ingen särskilt djärv förutsägelse att gissa att kärnkraftsfrågan kommer att återkomma som en central konfliktfråga. Om inte förr så åtminstone när kärnkraften skall avvecklas i början av 2000-talet.

Åsiktsbildning och demokrati

Det svenska partisystemet är i huvudsak uppbyggt för att lösa socioekonomiska fördelningsproblem och maktfrågor som gäller statens inflytande över det privata näringslivet. Det är den typen av s k vänster-högerfrågor som dominerat svensk politik ända sedan det nuvarande partisystemet formades på 1920-talet. Politiska konflikter har i Sverige i ovanligt

hög grad tenderat att utkämpas utefter en enda konfliktdimension — den sk vänster-högerdimensionen. Det finns få länder i världen där politiken på ett motsvarande sätt domineras av en enda grundläggande motsättning. Det vanliga är att politiska konflikter utkämpas utefter flera olika och delvis överlappande konfliktlinjer. Ekonomiska och sociala motsättningar av vänster-högertyp återfinns i alla politiska system men oftast jämsides med andra motsättningar som kan gälla ras, språk, religion eller regionala frågor.

Kampen om kärnkraften under 1970-talet är speciellt intressant mot denna bakgrund. Kärnkraftsfrågan var ingen vänster-högerfråga. Konflikten om kärnkraften utkämpades på tvärs mot den dominerande vänster-högerdimensionen. Kärnkraftsstriden var också ovanlig när det gäller människornas engagemang och aktivitet. Ingen politisk fråga under efterkrigstiden — inberäknat ATP-frågan på 1950-talet — kan jämföras med kärnkraftsfrågan när det gäller omfattningen och intensiteten i olika former av opinionsbildningsarbete och massengagemang.

Sjuttioalets kamp om kärnkraften var alltså ingen typisk konflikt i svensk politik. Den var tvärtom mycket ovanlig. Det är detta avvikande drag hos kärnkraftskonflikten som gör den speciellt intressant och väsentlig att studera. Den aktualiserar flera viktiga frågeställningar av både politisk och samhällsvetenskaplig natur. Ur statsvetenskaplig synpunkt är det två saker som är speciellt intressanta — *åsiktsbildningen* och *demokratien*.

Åsiktsbildning och demokrati i kärnkraftsfrågan kan studeras ur många olika aspekter och på flera olika plan. Vi har i denna bok valt att koncentrera oss på massmedierna och väljarna. Boken handlar alltså inte om kampen om kärnkraften på beslutsnivå — bland politiker, påtryckare och experter. Den handlar istället om kärnkraftskonflikten i press, radio och TV och bland "vanligt folk". Väljarnas åsikter och beteenden och massmediernas innehåll och agerande står i centrum för vårt intresse — inte beslutsfattandet och det politiska spelet på elitnivå.

De konkreta frågeställningar som studeras i boken är kopplade till tre olika samhällsvetenskapliga problemområden — *normativ demokratisk teori*, *väljarbeteende* och *politisk masskommunikation*. Vi är alltså inte bara intresserade av åsiktsbildningen i massmedierna och bland väljarna utan också av hur den kan bedömas ur normativ demokratisk synpunkt.

Frågor på medienivå

Massmediernas insatser under kärnkraftskonflikten studeras i boken med utgångspunkt från tre huvudfrågeställningar. Den första tar upp massmediernas innehåll. Den andra behandlar väljarnas exponering för och

attityder till mediernas innehåll. Den tredje handlar om vilka effekter medieinnehållet hade på väljarna.

De tre huvudfrågeställningarna analyseras ur två perspektiv. Det första tar sin utgångspunkt i frågor om massmediernas faktiska roll i opinionsbildningsprocessen. I vårt fall gäller det vilken betydelse massmedierna hade för väljarnas ställningstagande i kärnkraftsfrågan och i folkomröstningen. Det andra perspektivet tar upp frågor om i vilken utsträckning massmedierna lyckades uppfylla de krav som man från normativa utgångspunkter kan ställa på dem i en politisk konflikt.

Den teoretiska utgångspunkten för den första huvudfrågeställningen — analysen av *massmediernas innehåll* — är att väljarnas slutliga ställningstagande i folkomröstningsfrågan var grundat på ett ställningstagande till två centrala politiska objekt. Dels själva sakfrågan — kärnkraftens roll i den framtida energiförsörjningen. Dels de aktörer som propagerade för olika åsikter i kärnkraftsfrågan.

Det genomgående temat i analysen av massmediernas innehåll är vilken bild som massmedierna gav av sakfrågan och av aktörerna. När det gäller vårt första perspektiv är den centrala frågan vilka egenskaper i massmediebilden som mer specifikt kan tänkas ha påverkat eller haft betydelse för väljarnas ställningstagande i folkomröstningen.

Översiktliga analyser görs av kärnkraftsdebatten från starten i början av 1970-talet fram till och med folkomröstningskampanjen vårvintern 1980. Tyngdpunkten i undersökningen ligger dock på perioden från april 1979 till folkomröstningen i mars 1980. De tio sista kampanjveckorna analyseras särskilt ingående.

Under det år som föregick folkomröstningen koncentreras intresset till den bild som massmedierna gav av energi- och kärnkraftsfrågorna i ett bredare perspektiv. Bilden av kärnkraften relateras här till den bild som gavs av andra energislag, t ex oljan, och vilken bild som gavs av Sveriges ekonomi och det allmänna energiförsörjningsläget. Var det främst kärnkraftens farlighet eller oljeprishöjningar som de svenska väljarna kom i kontakt med i massmedierna året före folkomröstningen?

Under folkomröstningskampanjen analyseras massmediernas bild av kärnkraften och folkomröstningslinjerna mer i detalj.

En rad frågeställningar kring massmediernas skildring av sakfrågan — kärnkraftens roll i den framtida energiförsörjningen — blir av centralt intresse. Vilken bild gavs av kärnkraften de sista intensiva veckorna av folkomröstningskampanjen? Sågs kärnkraften som en säkerhetsrisk eller som en viktig resurs i den framtida energiförsörjningen? Kom mediedebatten främst att handla om kärnkraftens säkerhetsproblem eller om jobben och den sociala tryggheten?

Massmediernas bild av aktörerna under folkomröstningskampanjen ger också upphov till en rad konkreta frågeställningar. Hur skildrade

massmedierna de tre folkomröstningslinjerna? Blev det en konflikt "alla mot alla" eller blev det i första hand en debatt mellan en ja- och en nejsida? Framställdes linje 2 främst som en partitaktisk skapelse eller som ett trovärdigt omröstningsalternativ?

Det andra perspektivet när det gäller analysen av massmediernas innehåll innebär en normativ utvärdering av innehållet med utgångspunkt från de krav som kan ställas på massmedierna ur demokratisk synpunkt. De krav som från normativa utgångspunkter ställs på den politiska nyhetsförmedlingen är att den dels skall förse väljarna med sådan information att de självständigt och rationellt kan ta ställning i sakfrågan, dels skall behandla olika åsiktsriktningar på ett sådant sätt att inte någon riktning eller aktör oskäligt gynnas eller missgynnas.

Den centrala frågeställningen blir i vilken utsträckning massmedierna i 1980 års folkomröstningskampanj lyckades uppfylla de krav som kan ställas på dem som informations- och opinionsförmedlare. Innehöll massmedierna en sådan information att det svenska folket kunde bilda sig en välgrundad uppfattning om kärnkraften? Vilket värde hade t ex televisionens programutbud som informationsunderlag för ett ställningstagande i kärnkraftsfrågan? En annan intressant fråga är i vilken utsträckning massmedierna var partiska? Lyckades t ex Sveriges Radio balansera de tre folkomröstningslinjerna?

Den andra huvudfrågeställningen behandlar *väljarnas exponering för kampanjen* och *väljarnas inställning till massmediernas innehåll*. Analysen begränsas inte enbart till folkomröstningskampanjen och till masskommunikation. Medieexponering och intresse för energi- och kärnkraftsfrågor vid tidigare tidpunkter, t ex vid 1976 års val, studeras också. Även väljarnas exponering för personlig kommunikation analyseras. Frågor som här blir aktuella är: hur omfattande var exponeringen för kampanjen? Nådde massmedierna fler väljare än den personliga kommunikationen? Fanns det skillnader mellan olika grupper av väljare när det gällde kampanjexponeringen?

Väljarnas exponering för massmedierna och inställning till massmedierna analyseras också ur ett normativt demokratiskt perspektiv. En central frågeställning är om väljarna upplevde att massmedierna var partiska? Var svenska folket lika kritiskt mot Sveriges Radios programutbud som en del av linjeföreträdarna var? Och vad tyckte väljarna om kärnkraftsdebatten i massmedierna? Var den svår att förstå eller tyckte de flesta att det var lätt att följa med i debatten?

Den tredje huvudfrågeställningen gäller *massmediernas effekter*. Denna frågeställning kommer inte att analyseras lika ingående som de båda andra massmediefrågeställningarna. En mer fullständig studie av massmediernas effekter på väljarnivå under 1980 års folkomröstningskampanj presenteras av Kent Asp i hans avhandling.

De medieeffekter på massnivå som tas upp i denna bok berör främst medieinnehållets betydelse för väljarnas kunskaper. Dels diskuteras massmediernas roll som väckarklocka — som skapare av ett energimedvetande — under energidebattens första år. Dels redovisas resultat om massmediernas roll som faktakunskapsförmedlare under folkomröstningskampanjen. Frågan är om massmedierna bidrog till att öka väljarnas kunskaper. Vilka grupper ökade i så fall sina kunskaper mest? De kunskapsvaga eller de kunskapsstarka?

Förutom massmediernas effekter på väljarnas kunskaper tas även massmediernas sk dagordningsfunktion upp. Frågan gäller här vilken betydelse massmedierna har när det gäller att bestämma vilka frågor som den politiska debatten skall handla om. Vilken roll har massmedierna spelat för kärnkraftsfrågans utveckling som en stridsfråga i svensk politik?

Studier av politiska effekter är oftast inriktade på effekter på massnivå. Analyser av medieinnehållets effekter på elitnivå är mindre vanliga. De försök som vi gör att studera massmediernas roll i det politiska spelet kring kärnkraften under 1970-talet skall ses mot denna bakgrund. Frågeställningen analyseras på ett översiktligt närmast diskuterande sätt. Massmedierna analyseras genomgående med utgångspunkt från deras roll som medspelare och som motspelare i det politiska spelet kring kärnkraften. Frågan är om medierna i sin nyhetsrapportering kring kärnkraftskonflikten enbart speglade skeendet eller om de också var med och påverkade det.

Frågor på väljarnivå

Studierna på väljarnivå har koncentrerats till tre olika huvudfrågeställningar. De två första gäller utgången av kärnkraftsomröstningen och hur väljarnas handlande kan tolkas och bedömas ur politisk respektive demokratisk synvinkel.

Frågeställning nummer ett gäller åsiktsutvecklingen och väljarrörligheten i kärnkraftsfrågan över tid. Analyserna har en i huvudsak deskriptiv karaktär. De beskriver *åsiktsutvecklingen i kärnkraftsfrågan* och ger en detaljerad bild av *väljarströmmarna under folkomröstningskampanjen*. Tonvikten läggs vid vad som hände under hösten 1979 och våren 1980 men utvecklingen dessförinnan studeras också. En intressant fråga är hur omfattande olika former av rörlighet var bland väljarna under de sista veckorna inför folkomröstningen. Vi vet relativt mycket om väljarrörlighet under vanliga valrörelser. Men hur väljarrörligheten kan se ut i en kampanj i en enskild fråga vet vi mycket mindre om. Effekterna av rörligheten är också intressanta att studera. I vilken utsträckning vann

eller förlorade de olika linjerna röster på grund av åsiktsbyten mellan linjerna? Vilken roll spelade mobiliseringen av nya sympatisörer och avtappningen till röstskolk för de olika linjernas folkomröstningsresultat.

Frågeställning nummer två är mer analytisk. Den gäller två saker. Dels hur väljarnas handlande i folkomröstningen om kärnkraften kan tolkas ur politisk synpunkt, dels hur handlandet kan bedömas från demokratiska utgångspunkter. Den centrala frågan när det gäller väljarbeteendet och demokratin är i vad mån väljarna i folkomröstningen kunde uppfylla de olika kunskaps- och rationalitetskrav som ställs på *väljarna i den demokratiska teorin*. Väljare i ett demokratiskt val skall enligt den normativa teorin inte bara vara upplysta och ha välgrundade åsikter i de frågor valet gäller. De skall också följa sina åsikter när de röstar och inte ta ovidkommande hänsyn. Åsiktsröstning grundad på goda kunskaper och genomtänkta åsikter är de väsentligaste kraven på väljarnivån inom den normativa demokratiska teorin. Frågan är hur kunniga och insatta svenska väljare var i kärnkraftsfrågan 1980, och i vilken utsträckning de kunnat bilda sig stabila och konsistenta åsikter och i vad mån de följde sina kärnkraftsåsikter när de valde linje i folkomröstningen.

Analyserna av väljarnas kunskapsnivå och i vilken utsträckning de åsiktsröstade ger också ett underlag för en diskussion om hur folkomröstningsresultatet skall tolkas politiskt. Vilket slags handlingsmandat gav folkomröstningsresultatet politikerna? Frågan är vad väljare som röstade på olika linjer i folkomröstningen tyckte om kärnkraften. Röstade linje 1-väljarna verkligen för en kärnkraftsparentes och en avveckling av alla reaktorer i början av 2000-talet? Och hur var det med linje 2-väljarna? Hur stor andel av dem ville satsa på kärnkraften och hur stor andel ville avveckla den — ”men med förnuft”? Vann linje 2 röster på sin mjuka framtoning som en kompromisslinje? Hur var det med kärnkraftsåsikterna hos linje 3-väljarna? Var de mer renläriga i folkomröstningen än linje 1- och linje 2-väljarna? Var med andra ord graden av åsiktsröstning högre bland människor som stödde linje 3 än bland människor som röstade på linje 1 eller linje 2?

Den tredje frågeställningen när det gäller väljarna har mindre att göra med normativ demokratisk teori och hur folkomröstningsresultatet skall tolkas. Den är mer kopplad till olika teorier kring åsiktsbildning och röstningsbeteende på väljarnivå. Frågan är den klassiska inom väljarsforskningen. Vad är det för faktorer som bestämmer vilka åsikter människor har i omstridda frågor och hur de röstar i politiska val? Det som skall förklaras och relateras till olika orsaksfaktorer är väljarnas åsikter i kärnkraftsfrågan och val av linje i folkomröstningen. Förklaringsfaktorerna är hämtade från två olika områden, dels från den traditionella forskningen kring väljare och val, dels från den politiska och samhällsvetenskapliga debatten kring åsiktsbildningen i kärnkraftsfrågan. Förklaringsfaktor-

na är både av sociologisk och politisk natur. De berör både socioekonomiska förhållanden av strukturell karaktär och åsiktsmässiga förhållanden av ideologiskt eller partipolitiskt slag.

Fyra olika slags *förklaringsfaktorer bakom väljarnas kärnkraftsåsikter och linjeval* analyseras. De fyra faktorerna är väljarnas tillhörighet till olika socioekonomiska grupper, väljarnas partitillhörighet, väljarnas ideologiska ställningstagande på den s k tillväxt-ekologidimensionen och väljarnas bedömningar och värderingar av de olika risker som berördes i kärnkraftsdebatten.

Den första förklaringsfaktorn — väljarnas socioekonomiska grupptillhörighet — omfattar sådana faktorer som människors kön, ålder, utbildning och yrke. En analys av i vilken utsträckning väljarnas kärnkraftsåsikter och linjeval påverkades av olika *socioekonomiska faktorer* är speciellt intressant med tanke på att så många olika teorier framförts i debatten som hävdar att det existerar klara orsakssamband mellan människors åsikter om kärnkraften och deras sociala och ekonomiska levnadsförhållanden. Vi analyserar fem helt eller delvis olika socioekonomiska förklaringsmodeller och undersöker vilken bärkraft de har när det gäller att förklara väljarnas kärnkraftsåsikter och linjeval.

Förklaringsfaktor nummer två i vår analys av väljarnas kärnkraftsåsikter och linjeval är *partitillhörigheten*. Sambandet mellan väljarnas partisympatier och kärnkraftsåsikter är kanske det mest intressanta ur både politisk och teoretisk synpunkt. En central fråga är vilken roll väljarnas partisympatier spelade som orsaksfaktor till kärnkraftsåsikterna och linjevalet. I vilken utsträckning blev folkomröstningen 1980 ett partival? Men det är inte bara partitillhörighetens påverkan på kärnkraftsåsikterna som är intressant. Den omvända påverkan, d v s kärnkraftsåsikternas betydelse för partitillhörigheten, är minst lika intressant. Med hjälp av olika typer av paneldata från åren 1976 till 1982 studeras åsiktsutvecklingen i kärnkraftsfrågan och samspelet mellan väljarnas partitillhörighet och kärnkraftsåsikter. Frågan är i vad mån väljarna valde parti efter kärnkraftsåsikt eller kärnkraftsåsikt efter parti. I en speciell analys studeras vilka effekter folkomröstningen och linjevalet 1980 fick på väljarnas partival 1982.

Den tredje förklaringsfaktorn i vår analys är inte en grupptillhörighetsfaktor utan en ideologisk åsiktsfaktor som har att göra med *väljarnas ståndpunkter på den nya tillväxt-ekologidimension*, som enligt många debattörer och samhällsvetare växte fram i svensk politik under 1970-talet. Den mest intressanta frågan när det gäller den nya tillväxt-ekologidimensionen är naturligtvis om den överhuvudtaget existerar på väljarnivå. Frågan är om väljarnas åsikter om exempelvis decentralisering, högteknologi, miljösatningar och hög ekonomisk tillväxt var så strukturerade och hade så starka samband med varandra vid folkomröstningen 1980

eller vid valet 1982 att det går att tala om en sammanhängande attityddimension. En annan intressant fråga när det gäller den eventuella tillväxt-ekologidimensionen på väljarnivå är hur starkt väljarnas kärnkraftsåsikter var kopplade till den. Frågan är i vilken utsträckning som väljarnas kärnkraftsåsikter och linjeval var förankrade i ideologiska åsikter och visioner om hur det framtida samhället skall vara utformat när det gäller sådana saker som decentralisering, högteknologi, miljösatningar och ekonomisk tillväxt.

Förklaringsfaktor nummer fyra i analysen av väljarnas kärnkraftsåsikter och linjeval är också en typ av åsiktsfaktor. Den gäller hur *väljarna konkret bedömde och värderade* det som kärnkraftsdebatten till stor del handlade om, dvs de olika *riskerna* med att använda respektive avveckla kärnkraften. I den intervjustudie som vi genomförde i samband med folkomröstningen 1980 mättes dels hur väljarna uppfattade storleken på de mest omdebatterade riskerna, dels hur angeläget de ansåg det var att de olika riskerna bekämpades. Vi har alltså mått på både väljarnas verklighetsuppfattningar (hur stora riskerna var) och värderingar (hur viktigt det var att de olika riskerna minimerades).

Materialet gör det möjligt att analysera tre centrala problemställningar när det gäller åsiktsbildning. Den första gäller betydelsen av verklighetsuppfattningar kontra värderingar. Var väljarnas bedömningar av storleken på de olika riskerna i kärnkraftsdebatten starkare kopplade till kärnkraftsåsikterna än värderingarna av hur angeläget det var att de olika riskerna bekämpades? Eller var det tvärtom så att väljarnas viktighetsvärderingar av de olika riskerna hade ett starkare samband med vad de ansåg om kärnkraften än hur de bedömde storleken på de aktuella riskerna?

Den andra frågeställningen gäller hur de olika risk- och viktighetsbedömningarna hängde ihop och vilka olika typer av riskbedömningar och viktighetsvärderingar som var starkast relaterade till väljarnas kärnkraftsåsikter. Vilken roll spelade t ex väljarnas bedömningar av de olika risker för människors liv och hälsa som kunde bli aktuella om kärnkraften användes i jämförelse med bedömningarna av de ekonomiska risker som kunde bli aktuella om den avvecklades?

Frågeställning nummer tre är mer teoretisk. Den gäller i vilken utsträckning väljarnas kärnkraftsåsikter formats enligt en preciserad attitydbildningsmodell där verklighetsuppfattningar och värderingar samverkar och tillsammans ger upphov till bestämda åsikter. Modellen har konstruerats av den amerikanske socialpsykologen Martin Fishbein och innebär att olika kognitiva och evaluativa element vägs samman och summeras till ett mått som representerar den attityd som skall mätas. I vårt fall är attityden väljarnas åsikter i kärnkraftsfrågan medan de kognitiva och evaluativa elementen är väljarnas storleksbedömningar respektive viktighetsvärderingar av de olika riskerna i kärnkraftsdebatten. En analys av väljarnas

kärnkraftsåsikter med utgångspunkt från Fishbeins attitydbildningsmodell ger en uppfattning om i vad mån svenska folkets åsikter om kärnkraften vid tiden för folkomröstningen var "rationellt" grundade i det som debatten gällde — olika bedömningar och värderingar av riskerna med att använda respektive med att avveckla kärnkraften.

Undersökningarna av hur de fyra diskuterade förklaringsfaktorerna var relaterade till väljarnas kärnkraftsåsikter och linjeval avslutas med en sammanfattande analys där alla fyra faktorerna studeras i en gemensam modell. Förklaringsfaktorerna tänkes i modellen ingå i en kausal orsakskedja med de socioekonomiska variablerna längst bak — följda av först partifaktorn och sedan de ideologiska tillväxt-ekologiåsikterna — och med väljarnas bedömningar och värderingar av de risker som togs upp i kärnkraftsdebatten närmast det som skall förklaras — linjevalet eller kärnkraftsåsikterna.

Modellen är en politisk opinionsbildningsmodell där väljarnas partisympatier spelar en central roll. Väljarnas partitillhörighet tänkes i modellen inte bara inverka på kärnkraftsåsikterna och linjevalet utan också på de ideologiska tillväxt-ekologiåsikterna och riskbedömningarna. Den tänkta opinionsbildningsprocessen bygger på att väljare har en tendens att följa det egna partiet i politiskt omstridda frågor — både när det gäller åsikter och bedömningar.

Modellen gör det möjligt att inte bara studera de olika förklaringsfaktorernas direkta och självständiga effekter på väljarnas kärnkraftsåsikter eller linjeval, efter det att vi tagit hänsyn till övriga förklaringsfaktors inverkan. Den gör det också möjligt att analysera de olika förklaringsfaktorernas indirekta effekter via en eller flera av de övriga förklaringsfaktorerna. En central fråga är om partifaktorn hade någon direkteffekt på väljarnas kärnkraftsåsikter eller om partifaktorns effekt i huvudsak var indirekt och kanaliserades via inverkan på väljarnas tillväxt-ekologiåsikter och subjektiva riskbedömningar. En annan intressant fråga gäller de socioekonomiska faktorernas betydelse. I vilken utsträckning hade exempelvis väljarnas kön eller yrke några självständiga och direkta effekter på kärnkraftsåsikterna eller linjevalet? Och hur kanaliserades de indirekta effekter som köns- och yrkesfaktorerna eventuellt hade — gick de i huvudsak via partitillhörigheten, via de ideologiska tillväxt-ekologiåsikterna eller via de subjektiva riskbedömningarna?

Undersökningsmaterialet

Huvuddelen av de resultat som presenteras i boken gäller folkomröstningen 1980 och baseras på intervjustudier med väljare och på innehållsanalyser av press, radio och TV. Men analyserna är inte enbart begränsade till

studier av material från 1980 års folkomröstning. Väljarundersökningar och mediastudier från olika perioder före folkomröstningen och från valet 1982 efter omröstningen har också analyserats för att sätta in våra resultat i ett större perspektiv och för att göra det möjligt att studera förändringsprocesser över tid.

Väljar- och medieundersökningarna vid folkomröstningen 1980 ingår i det forskningsprogram kring väljare och val som funnits vid Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg sedan mitten av 1950-talet. Redan vid kommunalvalet 1954 och vid riksdagsvalet 1956 genomfördes de första intervjustudierna med väljare och de första analyserna av massmediernas politiska innehåll. Sedan dess har väljarstudier genomförts i samband med samtliga ordinarie riksdagsval och vid folkomröstningarna 1957 och 1980. Massmedieundersökningar har genomförts mera oregelbundet. De mest omfattande studierna av mediernas politiska innehåll som har gjorts inom forskningsprogrammet genomfördes vid valet 1979 och 1982 och vid 1980 års folkomröstning.

De studier som gjordes i samband med 1957 års folkomröstning är naturligtvis intressanta med tanke på jämförelsemöjligheterna med 1980. Väljarundersökningen 1957 var en trestegspanelstudie under folkomröstningskampanjens två sista månader.

Något över 1 000 intervjupersoner ingick i studien. Undersökningen leddes av Bo Särilvik och huvudsyftet var "att studera opinionsutvecklingen under folkomröstningskampanjen, propagandans räckvidd och förändringar i fråga om graden av saklig information inom valmanskåren under kampanjens gång". Resultaten finns rapporterade i Bo Särilviks bok *Opinionsbildningen vid folkomröstningen 1957*.

Medieanalyserna vid folkomröstningen 1957 gjordes av Björn Molin. Han genomförde en systematisk studie av hur tidningar med olika parti-färg täckte debatten om ATP och de olika linjerna. Huvudresultaten återfinns i en speciell uppsats *Pressen och pensionspropagandan* som publicerades i TCO-tidningen 1957. Delar av resultaten rapporteras också i Björn Molins avhandling *Tjänstepensionsfrågan*.

Analyserna av massmediernas innehåll i folkomröstningsstudien 1980 bygger i huvudsak på två olika undersökningar. Den första består av en långsiktig studie av det politiska innehållet i massmedierna från den 1 januari 1979 till folkomröstningsdagen den 23 mars 1980. Huvudsyftet med undersökningen är att undersöka det innehåll i medierna som var relevant för väljarnas ställningstagande i folkomröstningsfrågan. Studien täcker perioden från det att det blev känt att en folkomröstning skulle hållas till det att den hölls.

Undersökningen omfattar dels TV2:s nyhetsprogram Rapport dels nyhets- och ledarmaterial från elva storstadstidningar. När det gäller tidningsmaterialet har enbart förstasidorna respektive huvudledarna stude-

rats. Periodens samtliga 448 dagar har analyserats. Sammanlagt uppgår nyhetsartiklarna i tidningarna och nyhetsinslagen i Rapport till 10 224 varav 3 332 i vid mening kan betraktas som artiklar eller inslag om energi- och kärnkraftsfrågor. De huvudledare som behandlade svensk politik uppgick till 3 671 i de elva undersökta tidningarna varav 689 (19 procent) handlade om energifrågor.

Under samma 15-månadersperiod har också en mycket grov klassificering gjorts av televisionens allmänna programutbud om energi- och kärnkraftsfrågor. Denna studie omfattar 117 program i både TV1 och TV2.

Den andra medieundersökningen utgörs av en mer detaljerad kampanjstudie av nyhetsrapporteringen i press, radio och TV under de sista tio veckorna före folkomröstningsdagen — från den 14 januari 1980 till den 23 mars 1980. Undersökningen tar sin startpunkt i riksdagsbeslutet den 16 januari 1980 då lagen om folkomröstning i kärnkraftsfrågan formellt antogs. Perioden har anpassats till den intervjuundersökning som under samma tid genomfördes med väljarna i form av en trestegs panelundersökning.

Kampanjstudien omfattar Sveriges Radios tre nyhetsprogram — Rapport, Aktuellt och Eko-redaktionens 18-sändning — samt nyhetsmaterialet i elva storstadstidningar och fyra landsortstidningar. I undersökningen ingår också en analys av televisionens övriga programutbud under tioveckorsperioden, t ex de båda nyhetsredaktionernas magasinprogram A45 och Magasinet, utfrågningsprogram, bakgrundsprogram osv. Kampanjstudien är en totalundersökning av televisionens programutbud och av nyhetsbevakningen i svensk storstadspress under de sista tio veckorna före folkomröstningsdagen. Sammanlagt har 10 033 nyhetsartiklar, nyhetsinslag och programsekvenser i radio och TV analyserats. Programutbudet i televisionen, exklusive Rapports och Aktuells utbud, har delats upp i sammanlagt 742 sekvenser om i genomsnitt 90 sekunder. Sekvenserna motsvarar därmed i stort sett den genomsnittliga längden av ett nyhetsinslag.

Under kampanjstudien har inte enbart massmediernas innehåll analyserats. En undersökning av folkomröstningslinjernas budskap har också genomförts. Analysen har gjorts med utgångspunkt från det propagandamaterial som publicerades av linjeorganisationerna inför folkomröstningen. Linjernas egna budskap har därefter jämförts med den bild som massmedierna presenterade av linjernas budskap. Denna studie omfattar dock ett mindre medieurval: Sveriges Radios tre nyhetsredaktioner och fem storstadstidningar.

Den allmänna utgångspunkten för mediestudierna har varit att de innehållsegenskaper som mättes i massmedierna skall vara relaterade till de saker som samtidigt studerades i de intervjuundersökningar som genomfördes bland väljarna. Den grundläggande tanken är att kunna kopp-

la samman resultaten från mediemätningarna med resultaten från väljarstudierna.

Konkret kan innehållskodningen sammanfattas i två steg där varje steg utmärks av att en rad frågor ställs till den aktuella texten. I detta avseende är det ingen skillnad mellan en intervjuundersökning och en innehållsanalys. Skillnaden består i att undersökaren i det ena fallet riktar sina frågor till en person och i det andra fallet till en text.

Det första steget består av frågor som tar upp textens formaspekter: Hur stor är artikeln? Var är den placerad? Vilken typ av artikel är det fråga om? I det andra steget ställs frågor om textens innehåll. Vilken aktör och vilka sakfrågor handlar artikeln om? Vem agerar? Vem omtalas? På vad sätt omtalas aktören? I vilken sakfråga uttalar sig aktören? Vilka argument framförs i sakfrågan? För en mer detaljerad redogörelse av de kodningsprinciper som använts hänvisas till rapporten *Massmedieundersökningen. Folkomröstningen 1980. Teknisk rapport* av Kent Asp, Per Hedberg och Peter Esaiasson.

Det medieurval som utnyttjats i kampanjstudien är inte i statistisk mening ett representativt urval av svenska massmedier. De tidningar som ingår har inte valts ut genom ett slumpmässigt urvalsförfarande. De medier som tagits med i undersökningen har valts ut med utgångspunkt från två olika urvalsprinciper.

Den första principen, som kan kallas för en effektorienterad urvalsprincip, innebär att medier med stor spridning har tagits med. Anledningen till detta är att ett av undersökningens huvudsyften är att studera medieeffekter. Vi har därför försökt få med sådana medier i undersökningen som många väljare exponerar sig för. Detta har inneburit att exempelvis nyhetsprogrammen i radio och TV tagits med i undersökningen liksom de upplagemässigt största tidningarna i Sverige.

Den andra principen, som kan kallas för en grupprepresentativ urvalsprincip, innebär att olika typer av medier skall vara representerade i urvalet. I vårt fall är två gruppkriterier av intresse — dels medietyp, dels mediets politiska färg. När det gäller medietyp är radio och TV samt storstadspressen redan representerade i urvalet genom den första urvalsprincipen eftersom de också uppfyller kravet på en stor publik. Den medietyp som saknas är landsortspress. Tidningar från den gruppen har valts ut med hjälp av det andra urvalskriteriet — politisk färg. Av resurskäl har enbart en landsortstidning från var och en av de fyra största riksdagspartierna tagits med i urvalet. Vårt medieurval kan således inte behandlas som ett riksrepresentativt urval av svenska medier. Men eftersom televisionens nyhetssändningar i princip når alla svenska hushåll och de elva storstadstidningarna och de fyra landsortstidningarna uppskattningsvis når ca 4 miljoner dagliga läsare kan vårt medieurval ur ett publikt perspektiv betraktas som representativt i den meningen att det täcker en

mycket stor andel av den svenska befolkningen.

Väljarundersökningen i samband med 1980 års folkomröstning omfattade två olika intervjustudier. Dels en trestegs panelundersökning under och strax efter själva folkomröstningskampanjen 1980, dels en enkätstudie efter omröstningen med de intervjupersoner som ingick i 1979 års valundersökning.

Panelstudien 1980 omfattade ett urval på 1971 personer som först telefonintervjuades i slutet av januari och början av februari och sedan besöksintervjuades i slutet av februari och början av mars för att slutligen ingå i en enkätstudie omedelbart efter folkomröstningen i slutet av mars och början av april. Panelurvalet drogs så att det skulle representera samtliga röstberättigade väljare vid folkomröstningen 1980. Röstberättigade utländska medborgare ingår följaktligen också i urvalet, eftersom utländska medborgare som var mantalskrivna i Sverige och bott här en viss tid hade rösträtt i folkomröstningen. Intervjubortfallet blev förhållandevis litet med tanke på att det var en panelundersökning. Hela 75,5 procent av undersökningspersonerna ställde upp i samtliga tre panelsteg. Andelen intervjupersoner som deltog i besöksstudien var 79,6 procent och i telefonundersökningen 86,3 procent.

Enkätstudien efter folkomröstningen med de 3 498 personer som ingick i 1979 års väljarurval fick också ett relativt litet bortfall. Sammanlagt 81,3 procent av undersökningspersonerna besvarade enkäten. Bland de personer som lät sig intervjuas 1979 var det hela 93,7 procent som också besvarade enkäten 1980. I enkätstudien ingick också ett mindre tilläggsurval som omfattade både unga svenska medborgare som fått rösträtt för första gången 1980 och utländska medborgare med rösträtt i folkomröstningen. Tilläggsurvalet togs med i enkätstudien för att göra det möjligt att slå samman panelurvalet 1980 med väljarurvalet från 1979 och på så sätt få ett mycket stort urval som var representativt för 1980 års valmanskår. Enkätstudien efter folkomröstningen omfattade med tilläggsurvalet totalt 5 559 undersökningspersoner. Av dem besvarade 4 523 personer (81,4 procent) enkäten.

Orsaken till att vi — förutom panelundersökningen under kampanjen 1980 — satsade på en enkätstudie efter folkomröstningen med väljarurvalet från 1979 var inte bara att vi ville få tillgång till ett stort personurval som tillät detaljanalyser i antalsmässigt små väljargrupper. Syftet var också att genom att ta med 1979 års väljarurval i folkomröstningsundersökningen göra det möjligt att genomföra panelanalyser över längre tidsperioder än under enbart 1980 års kampanj. Enkätstudien 1980 med väljarurvalet från 1979 gjorde att folkomröstningsundersökningen 1980 inte bara kom att omfatta en trestegs kampanjpanel utan också två mer långsiktiga väljarpaneler — en för åren 1976—1979—1980 och en annan för åren 1979—1980—1982. Detta möjliggjordes genom att ena hälften av

1979 års urval också ingick i 1976 års valundersökning medan andra hälften kom att ingå i väljarurvalet för år 1982. De två långsiktiga trestegs-panelerna omfattar inte lika många intervjupersoner som de övriga urvalen, men dock så många som ungefär 1 200 personer vardera. En mer detaljerad redovisning för väljarundersökningarna i samband med 1980 års folkomröstning återfinns i Sören Holmberg, Hans Nordlöf och Mikael Gilljam *Folkomröstningsundersökningen 1980. Teknisk rapport*.

Materialet från väljarintervjuerna i samband med 1980 års folkomröstning är mycket omfattande och bjuder på ovanligt rikhaltiga analysmöjligheter. Sammanlagt cirka 4 500 personer har intervjuats i tre olika panelundersökningar. Materialet gör det inte bara möjligt att analysera väljarbeteendet i 1980 års folkomröstning med hög statistisk säkerhet. Det möjliggör också analyser av hur kärnkraftsopinionen utvecklades både före och efter folkomröstningen. Och tack vare panelurvalen kan opinionsbildningsprocessen och förändringarna inte bara studeras på aggregerad nivå utan också på individnivå bland de enskilda väljarna.

Det intervjumaterial vi har tillgång till gör att vi inte bara kan studera hur väljarna röstade i folkomröstningen 1980 utan också hur kampen om kärnkraften utvecklades och förändrades bland väljarna under hela perioden 1976 till 1982.

II Massmedierna och kärnkraften

2 Massmedierna och spelet om kärnkraften under 1970-talet

”Kärnkraften står mig upp i halsen. Jag har försökt hänga med i kärnkraftsdebatten, men nu orkar jag inte längre.” Så svarade en medelålders kvinna på en kvällstidningsreporters fråga om hon skulle se på TV:s slutdebatt om kärnkraften inför folkomröstningen den 23 mars 1980.

Detta var inget ovanligt svar. Att folk var trötta och utledsna på debatten om kärnkraften var en uppfattning som mycket ofta kom till tals i massmedierna under de sista veckorna av folkomröstningskampanjen. Genom press, radio och TV hade det svenska folket under de sista intensiva kampanjveckorna överösts med åsikter och fakta om kärnkraften och vilka konsekvenser det ena eller andra avvecklingsalternativet skulle föra med sig.

Denna övermättnadsreaktion hos allmänheten var med största säkerhet inte enbart ett resultat av den sista månadens rapportering om folkomröstningskampanjen. För många var det säkert också ett uttryck för en trötthet som hade sin bakgrund långt tillbaka i tiden. Kärnkraften hade stått i debattens centrum i årtal. Frågorna kring kärnkraften och energin hade under hela 1970-talet varit en dominerande fråga såväl i massmediernas nyhetsrapportering som på tidningarnas debattsidor och i TV:s samhällsdebatterande program.

Folkomröstningen blev kulmen på en debatt som pågått mer eller mindre intensivt under nära ett decennium. Det går knappast att finna någon enskild sakfråga som så länge och i en sådan omfattning dominerat både den allmänna och den politiska debatten och som samtidigt haft en sådan genomslagskraft på gräsrotsnivå: på arbetsplatser, i skolor och på gator och torg.

Massmedierna och spelet om kärnkraften — två funktioner

Detta kapitel har två syften: dels att ge en kortfattad och översiktlig skildring av de viktigaste händelserna under det årtionde som föregick folkomröstningen, dels att analysera vilken roll som massmedierna spelade i dessa händelseförlopp. Tanken är således att förena en beskrivning av kärnkraftsfrågans politiska historia med en analys av massmediernas roll i det politiska spelet kring kärnkraften.

Analysen kring massmediernas roll kretsar kring två teman som kan sägas svara mot två typer av studier av massmediernas effekter. Dels studier av medieinnehållets effekter på *massnivå*, dels studier av medieinnehållets effekter på *elitnivå*.

Det första temat — massmediernas effekter på massnivå — tar upp frågan om massmediernas funktion som *väckarklocka* för den breda allmänheten. Två händelser i kärnkraftsfrågans historia används för att belysa massmediernas roll som väckarklocka.

Det första avsnittet tar upp *kärnkraftsdebattens start*. Under 1970-talets första år får debatten om kärnkraftens risker för första gången en större spridning. I denna inledande debatt om kärnkraftens och energins roll i det svenska välfärdssamhället spelar Dagens Nyheter en mycket central roll.

Den svenska energidebatten fick snart också näring från en händelse utanför landets gränser. Under slutet av 1973 och början av 1974 inträffar den första *oljechocken*. Sveriges starka oljeberoende, de kraftigt stigande oljepriserna och de ransoneringsåtgärder som vidtas blir förstasidesnyheter och dominerar under lång tid massmedierna. Energiförsörjningsproblemen fick därmed sitt definitiva genombrott även bland den breda allmänheten.

Inom den politiskt inriktade masskommunikationsforskningen är, alltsedan Lazarsfeld's klassiska studie av 1940 års amerikanska presidentval i *The People's Choice*, studier av massmediernas effekter på massnivå helt dominerande. Studier inriktade på massmedieinnehållets effekter på elitnivå är däremot ett föga uppmärksammat forskningsområde. Denna typ av effekter — alltifrån effekter på partiledarnas personliga relationer till effekter på centrala politiska beslut — är i hög grad outforskade. Den brittiska massmedieforskaren Colin Seymour-Ure's analyser i *The Political Impact of Mass Media* utgör dock ett exempel på denna typ av studier.

Det andra temat i analysen av massmediernas roll skall därför i första hand ses som ett försök att även inkludera en analys av massmediernas effekter på elitnivå — partiledningarna — och vilken betydelse detta i sin tur kan tänkas ha haft på den svenska kärnkraftspolitikens utformning. Den centrala frågeställningen gäller här den funktion som massmedierna har som *medspelare* och *motspelare* i det politiska spelet.

Startpunkt för detta andra tema utgör *1976 års valrörelse* då kärnkraften för första gången kom att dominera en svensk valrörelse. Efter valdagen gick det dock inte många veckor förrän kärnkraften återigen kom att stå i centrum för massmediernas intresse. I press, radio och TV kunde man följa kampen om kärnkraften i de hårda *regeringsförhandlingarna* som följde på de borgerliga partiernas valseger. När Thorbjörn Fälldin fick gå med på laddningen av Barsebäck 2 satte den s k svekdebatten igång.

Svekdebatten kom åter igen när *Fälldinregeringen* sprack i oktober

1978. Ännu en gång var det kärnkraften som utgjorde sprängkraften och det var i TV som det svenska folket direkt kunde se en trängd och svettande Fällidin när den första uppgörelsen, den s k borrhålskompromissen, tillkännagavs den 29 september. Och det var i TV som man en vecka senare fick se en kraftfull och samlad Thorbjörn Fällidin framföra sitt tal när han inlämnade sin avskedsansökan den 5 oktober 1978.

Dramatiken kring kärnkraftsfrågan var inte slut med Fällidin-regeringens fall. Ett halvår senare — i månadsskiftet mars/april 1979 — skulle kärnkraften återigen stå i händelsernas centrum. Då var det *kärnkraftsolyckan i Harrisburg* och den därpå följande *socialdemokratiska omprövningen* i folkomröstningsfrågan som orsakade extrasändningar i TV och helsidesrubriker i tidningarna. Den 4 april 1979 förklarade Olof Palme att socialdemokraterna ville ha folkomröstning om kärnkraften. Strax efter anslöt sig även folkpartiet liksom moderaterna till folkomröstningstanken.

Beslutet att skjuta avgörandet av kärnkraftsfrågan till en folkomröstning i mars 1980 innebar dock inte att kärnkraften försvann som stridsfråga i 1979 års valrörelse. Kärnkraftsfrågan kom också i 1979 års valrörelse att spela en dominerande roll i massmediernas valbevakning.

Den översikt som här presenteras av kärnkraftsfrågan från debattens start i början av 1970-talet fram till valrörelsen 1979 bygger dels på egna analyser av massmediernas innehåll, dels på referat och sekundäranalys av en rad andra studier där massmediernas agerande och innehåll under den här aktuella perioden blivit föremål för analys.

I en del fall rör det sig om forskningsrapporter där huvudsyftet har varit att studera massmediernas innehåll, t ex Kent Zetterbergs studie *Energi-debatten i Dagens Nyheter 1973—1975*. I andra fall har det gällt vetenskapliga studier där massmediernas innehåll inte utgjort den primära frågeställningen men som ändå kunnat tjänstgöra som underlag för analys av massmediernas roll i det politiska spelet. Statsvetaren Evert Vedungs bok *Kärnkraften och regeringen Fällidins fall* är ett exempel på detta. Kai Hammerichs bok *Kompromissernas koalition* om regeringsbildningen 1976 och Sigfrid Leijonhufvuds bok *Ett fall för ministären* om kärnkraftens roll för trepartiregeringens upplösning 1978 är exempel på mer journalistiskt inriktade studier som inte enbart legat till grund för skildringen av centrala händelseförlopp utan också kunnat bidra till analysen av massmediernas roll för händelseutvecklingen.

Det bör påpekas att de resultat som presenteras om massmediernas effekter på massnivå och elitnivå inte grundar sig på några egna empiriska undersökningar utan de resultat som förs fram och de tolkningar som görs grundar sig på analyser av andra studier, bl a de som redovisas ovan. Det innebär att det i de flesta fall inte rör sig om klart fastställda effekter utan

svarare om diskussioner kring vilka effekter massmedierna kan tänkas ha haft som *väckarklocka* för den breda allmänheten och som *medspelare* och *motspelare* i det politiska spelet om kärnkraften.

Kärnkraftsdebattens start

Vem som startade den svenska kärnkraftsdebatten är omtvistat. Att två kvinnliga centerpartistiska riksdagsledamöter spelade en central roll råder det dock ingen tvekan om.¹

Redan på centerns riksstämman i Göteborg i mars 1970 hade riksdagsledamoten Gunilla André ställt frågor om kärnkraftens säkerhet och yrkat på ändring i partiprogrammet. Ändringsförslaget gick igenom utan debatt och innebar att den fredliga användningen av kärnkraften måste ske "på ett sådant sätt att skada ej uppstår på människor och miljö".²

Gunilla Andrés inlägg på centerns riksstämman ledde emellertid inte till att debatten om kärnkraftens säkerhetsproblem satte igång. Ännu gällde den partipolitiska enigheten om satsningen på kärnkraften som energikälla.

Under våren 1973 tog dock den partipolitiska enigheten om kärnkraften slut. Återigen var det en kvinnlig centerpartistisk riksdagsledamot som stod för initiativet. På hösten 1972 hade Birgitta Hambraeus i riksdagen interpellat om kärnkraftens säkerhet och framförallt aktualiserat kärnkraftens avfallsproblem. Hambraeus hade tidigare under sommaren tagit kontakt med den svenske nobelpristagaren i fysik, professor Hannes Alfvén. Alfvén var i Stockholm i anledning av FN:s miljövardskonferens där han förgäves hade försökt få tala om kärnkraftens risker. Hannes Alfvén hade tidigare varit anhängare av kärnkraft men hade efter sin flyttning till USA 1968 ändrat uppfattning och blivit en hängiven kärnkraftsmotståndare.

Birgitta Hambraeus, som uppenbarligen hade tagit starkt intryck av sitt möte med nobelpristagaren, hade en viss framgång då den dåvarande industriministern Rune Johansson (s) i sitt interpellations svar medgav att en slutlig lösning på avfallsproblemet för närvarande inte existerade. Industriministern avslöjade därför planer på en utredning som sedan kom att bli den s k AKA-utredningen (använt kärnbränsle och radioaktivt avfall).

När Birgitta Hambraeus ställde sin interpellation hösten 1972 hade Sverige ett kärnkraftsaggregat — Oskarshamn 1 — i kommersiell drift och ytterligare tio aggregat beslutade, varav flertalet under byggnad eller planerade. Beslutet om kärnkraftsprogrammet om elva aggregat hade senast beslutats av riksdagen 1971.

Till vårriksdagen 1973 återkom Birgitta Hambraeus med en motion. Denna gång hade Hambraeus och centerpartiet ytterligare framgångar genom att näringsutskottets utlåtande innebar att "inga beslut att bygga

ut kärnkraften ytterligare bör fattas förrän ett nytt, allsidigare beslutsunderlag . . . har förelagts riksdagen". Och att "atomkraftens utbyggnad måste kontinuerligt omprövas mot bakgrund av bl a säkerhetsriskerna". Det innebar i praktiken att riksdagen tills vidare hade stoppat vid de tidigare beslutade elva aggregaten.³

Kärnkraftens vidare utbyggnad hade nu blivit en viktig fråga för centerpartiet och i Ulricehamn den 13 maj 1973 tog centerledaren Thorbjörn Fälldin för första gången upp kärnkraften i ett offentligt tal. Bl a sa han att "frågan om en fortsatt utbyggnad av kärnkraften är av avgörande natur för vår och våra efterkommandes framtid och kräver en ingående prövning".⁴

Debatten i Dagens Nyheter

Centerledaren Thorbjörn Fälldin krävde i sitt Ulricehamnstal en ingående prövning av kärnkraften. Vid denna tidpunkt hade dock redan de första "prövningarna" för kärnkraften inletts. Pressdebatten om kärnkraften hade kommit igång vid årsskiftet 1972/73. Och den mest omfattande och den mest intensiva debatten fördes på Dagens Nyheters ledar- och kultursidor.

"Tillspetsat kan man hävda att en rad företrädare för kraftindustrin, miljöintressen, politiska partier, myndigheter m m uttrycker kategoriska uppfattningar om kärnkraften i Sverige utan att själva göra sig mödan att studera det vetenskapliga rapportmaterialet."⁵ Detta är en av de slutsatser som Kent Zetterberg drar av sin studie av debatten i Dagens Nyheter åren 1973—1975. Zetterbergs analys grundar sig på en genomgång av samtliga debattinlägg på ledar- och kultursidor samt kommentarer på ledarplats.

Energidebatten i DN var under dessa år mycket intensiv. Drygt 30 olika debattörer bidrog med 87 inlägg på DN:s ledar- och kultursidor. Debattinläggen kulminerade under 1974 med mer än hälften av inläggen. Till detta kom en rad ledare — sammanlagt 70 stycken under de tre åren.

En person kom att spela en dominerande roll i debatten. Det var DN:s ledarskribent Olle Alsén som sedan sommaren 1973 i stort sett stod för samtliga ledarkommentarer om energifrågor i DN.

Under den aktuella perioden svarade Olle Alsén för 56 ledare vilket utgjorde betydligt fler än kärnkraftsförespråkarnas samtliga debattinlägg på DN:s ledar- och kultursidor under samma period. På detta vis kom Olle Alsén att få en unik roll under den svenska kärnkraftsdebattens första år.

Debattörerna utanför tidningens ledarredaktion fördelade sig i stort sett jämnt på kärnkraftsförespråkare och kärnkraftsmotståndare. Några få debattörer intog en neutral ställning, bl a Bo Lindell, Statens strålskyddsinstitut.

Kärnkraftsförespråkarna utgjordes av en ganska homogen grupp, där representanter för kraftindustrin intog en dominerande plats, t ex Erik Svenke, Svensk Kärnbränsleförsörjning AB. Kärnkraftsmotståndarna bestod av en mycket mer heterogen samling personer: Miljövårdsaktivister, författare och andra fria yrken. Per Kågeson och Eva Moberg är två exempel. De naturvetenskapliga debattörerna var splittrade. Av åtta universitetsfysiker kunde fyra räknas som förespråkare medan fyra var motståndare. På förespråkarsidan stod t ex professorn i atomfysik i Stockholm, Tor Ragnar Gerholm, medan t ex professorn i fysik vid Göteborgs universitet, Karl-Erik Eriksson, tillhörde motståndarlägret.

Ett huvudtema i debatten gällde sambandet tillväxt — energi — välfärd. Debatten fördes utifrån olika perspektiv. Tillväxtkritikernas inlägg tog sin utgångspunkt i politik och moral medan tillväxtförespråkarna tog sina utgångspunkter i ekonomiska och teknologiska problemställningar. Vidare ifrågasatte tillväxtkritikerna sambandet mellan ökad energiförbrukning och ekonomisk tillväxt, liksom överhuvudtaget sättet att definiera tillväxt och levnadsstandard. Begreppet *livskvalitet* fördes in i debatten.

Kritiken mot detta synsätt kom främst att gälla realismen i sättet att angripa problemen. Tillväxtförespråkarna menade att kritikerna inte presenterade några realistiska alternativ och tycktes leva med en ytterst naiv föreställning om hur samhället fungerade och kunde fungera i en framtid. Kritik mot lågenergisamhällets anhängare för orealism och naivitet kombinerades också med kritik mot deras mörka framtidssyn. Uttrycket *domedagsprofeter* blev ett tillhygge i debatten.

Det andra huvudtemat i debatten kretsade kring kärnkraftens säkerhet och risker. Frågan om avfallshanteringen kom här att inta en central plats, särskilt under 1975 då debatten om kärnkraftens avfallsproblem når sin höjdpunkt. I första hand är det Olle Alsén som på ledarplats anför kritiken.

Energifrågorna får också ett stort utrymme i Dagens Nyheters nyhetsbevakning. Under 1973, fram till riksdagens beslut om energifrågorna i maj 1975, dominerar enligt Zetterberg, "negativa" nyheter om kärnkraften. I första hand är det kärnkraftens risker som tas upp, liksom lokala protester mot kärnkraften. Efter riksdagsbeslutet överväger fortfarande de negativa nyheterna, även om de minskat något.

"Strömmen av negativa nyheter fortsätter även under 1974, men jämfört med 1973 förefaller det som om förespråkarsidan, främst kraftproducenterna, har fått igång en mer aktiv plädering för kärnkraften istället för det tidigare snävt teknologiskt-ekonomiskt inriktade prognos- och utredningsmaterialet. Detta innebär en anpassning till de rådande nyhets- och debattvillkoren på energiområdet. Det är kritikerna som för debatten medan förespråkarna får inrikta sig på försvar och att långsamt försöka förändra debattens inriktning till sin egen förmån".⁶

Övervikten för "negativa" nyheter om kärnkraften tycks vid den här tiden inte enbart gälla Dagens Nyheters nyhetsrapportering. Resultaten från en undersökning utförd av Ulla Carlsson vid statsvetenskapliga institutionen i Göteborg av 31 dagstidningar under en slumpmässigt vald två-veckorsperiod i slutet av september 1974 visar i stort sett samma tendens. Kärnkraften ses i huvudsak ur ett negativt perspektiv och det är argument som talar emot kärnkraften som dominerar. Detta gäller för samtliga partipressgrupper med undantag för den moderata partipressen.⁷

1975 sker en påtaglig partipolitisering av energifrågan. På DN:s nyhetsidor innebär det att det blir vanligare med "positiva" nyheter om kärnkraften. Detta främst som en effekt av att en majoritet av riksdagspartierna är för en användning av kärnkraften och att nyhetsrapporteringen om de politiska partiernas ställningstaganden och åsikter utgör ett centralt inslag i en traditionell nyhetsbevakning. De "negativa" nyheterna får dock, enligt Zetterberg, ett större textutrymme och kraftigare rubriker medan de "positiva" får ett mindre utrymme.

Zetterberg gör avslutningsvis en jämförelse mellan debatten på DN:s ledar- och kultursidor och tidningens nyhetsbevakning. Han drar följande slutsats: "Mellan samhällsdebatt och nyhetsflöde finns ofta ett klart samband. Detta är mycket markerat inom kärnkraftsdebatten. I själva verket kan man säga att kritikerna i stor utsträckning följer förändringarna i nyhetsflödet när det gäller kärnkraftens påstådda risker. I början av 1973 är man således ännu osäker i sin riskbedömning och vill då främst ha ett uppskov för ytterligare utredningar etc, under 1974 övergår man alltmer till uppfattningen att kärnkraftens risker aldrig kan bemästras på ett tillfredsställande sätt och under 1975, slutligen, koncentrerar sig kritikerna i allt högre grad på ett tidigare mindre diskuterat område, nämligen kärnkraftens avfallshantering.

I nyhetsmaterialet finns en liknande tendens, dvs under 1973 dominerar nyheter om befarade risker, under 1974 får de befarade riskerna ofta övergå till att bli "dokumenterade" risker om drift och ekonomi och under 1975 koncentreras intresset på de långsiktiga riskerna vid avfallshanteringen och den tänkbara kopplingen mellan civil kärnkraft och atomvapen."⁸

Oljeshocken 1973

Vintern 1973/1974 drabbades världsekonomin av den första oljekrisen. Chockverkan blev kraftig och det industrialiserade samhällets sårbarhet blev uppenbar. Sveriges starka oljeberoende blev en realitet som påtagligt drabbade var och en i det svenska folkhemmet.

Den 6 oktober 1973 inleddes krig mellan Egypten och Israel. I det s k

oktoberkriget spår meddelade OPEC-länderna i mitten av oktober att oljeproduktionen skulle skäras ned med 5 procent per månad. Tumskrubarna drogs ytterligare åt i början av november samma år då en ny produktionsnedskärning på 25 procent tillkännagavs. Den strypta oljetillförseln innebar att råoljepriset flerdubblades under de närmaste månaderna.

Den svenska allmänheten översvämmades med nyheter från det oroliga Mellanöstern om kommande oljebrist och prishöjningar. Regeringen beslutade om krispaket och inledde en omfattande sparkampanj där målet var att minska oljeförbrukningen med 15 procent.

Insatserna för ett frivilligt sparande följdes av mer drastiska åtgärder. Elransonering infördes den 21 januari 1974 och drivmedelsransonering påbörjades den 8 januari. Reklamskyltar släcktes, gatu- och vägbelysning drogs in och TV förkortade sina kvällssändningar. Det blev kvotransonering av eldningsolja, på arbetsplatser sänktes inomhustemperaturen och varmvattenransonering beslutades. Det senare kom dock inte att verkställas.

Strax före jul kunde undersökningar berätta att 80 procent av den svenska befolkningen på ett eller annat sätt deltog i det frivilliga energisparandet. Och intresset för att ta del av nyheter och information om oljekrisen var mycket stort. Enligt en undersökning av sociologerna Torsten Österman, Anders Wikman och Roger Bernow uppgav över 40 procent att de i press, radio och TV "dagligen särskilt letat sig fram" till sådan information som behandlade oljekrisen. Diskussioner på arbetsplatser, bland vänner och i familjer om oljekrisen och dess följder tog också fart. Mer än hälften av befolkningen uppgav att de dagligen deltog i sådana diskussioner. Och i första hand diskuterade man den av regeringen införda bensinransoneringen.⁹

I genomsnitt innehöll tidningarna 10–15 artiklar om dagen. I början dominerade utlandsnyheterna från Mellanöstern men efter regeringens insatser kom utbudet att kulminera veckorna före och efter årsskiftet. Svenskarnas julfirande kom således att ske i oljekrisens skugga.

Massmedierna som väckarklocka

Huruvida massmedierna fungerade som en väckarklocka under energidebattens första år kan diskuteras. Något definitivt svar på frågan går det knappast att få. Det torde dock vara uppenbart att den intensiva energidebatt som fördes i massmedierna och den omfattande nyhetsrapporteringen om energifrågor som förekom i massmedierna åren 1973–1975 spelade en mycket betydelsefull roll för opinionsbildningen i kärnkraftsfrågan. I första hand genom att frågorna om den framtida energiförsörj-

ningen och kärnkraftens säkerhet övergick från att vara en debatt mellan experter och professionella debattörer till en debatt som nådde ut bland de breda folklagen i det svenska samhället.

Översikten visar också på vilken viktig roll som ett enskilt medium — Dagens Nyheter — spelade i energidebattens inledningsskede. Här är det frågan om en opinionsbildning som i första hand initieras och bedrivs av aktörer inom massmedierna och aktörer utanför partierna. De partipolitiska initiativen kommer i huvudsak efter debatten i massmedierna.

Oavsett om man i detta fall vill se på massmedierna som en nyttig väckarklocka eller som en oroare i onödan torde det ändå stå klart att massmedierna under kärnkraftsdebattens första år utgjorde en självständig aktör i opinionsbildningen i kärnkraftsfrågan.

Under oljekrisen var det däremot framförallt massmediernas förmedlingsfunktion som gjorde att massmedierna kom att fungera som en väckarklocka. Kärnkraftsdebatten hade i första hand varit något som kommit inifrån massmedierna själva. Oljekrisen var något som kom från en verklighet utanför massmedierna och där den intensiva rapporteringen hade väckt och ruskat om det svenska folket ordentligt. Den svenska allmänheten hade genom massmediernas försorg blivit medveten om att oljekrisen var verklig och även kunde drabba dem.

Detta nya energimedvetande visade sig också i handling. Under hösten 1974 hölls det i de olika partiorganisationerna rådslag om den framtida energipolitiken och ca 75 000 samlades för att diskutera hur Sveriges framtida energiförsörjning skulle se ut. Den socialdemokratiska partistyrelsen fick svar från 3 846 energirådslagsgrupper med sammanlagt 35 857 deltagare och centerpartiet från ca 700 studiecirklar.¹⁰ Totalt bedrevs studieverksamhet kring energifrågor i ca 8 000 studiecirklar.¹¹

Valrörelsen 1976

1976 års valrörelse var i många avseenden unik. Den åstadkom den första borgerliga regeringen på 44 år och den kom i stor utsträckning att domineras av en enda sakfråga: kärnkraften.¹²

Även om skiljelinjerna i den allmänna samhällsdebatten kring kärnkraften och Sveriges energiförsörjning var skarpa under energidebattens första år så fanns ännu inte denna skarpa motsättning klart manifesterad på det partipolitiska planet. Skiljelinjer mellan partierna fanns, men det var först i samband med 1975 års energipolitiska beslut som konfliktmönstret mellan partierna blev helt klargjort inför den stora majoriteten av det svenska folket.

Centern ville stoppa kärnkraftsutbyggnaden och krävde att de fem aggregat som var laddade skulle avvecklas fram till 1985. Vpk önskade

också avveckla kärnkraften. Folkpartiet intog på sätt och vis en mellanställning och stod kvar vid 1971 års riksdagsbeslut om elva aggregat. Socialdemokraterna ville bygga ut till 13 aggregat. Moderaterna anslöt sig till den socialdemokratiska regeringens förslag men kunde även tänka sig ett 14:e aggregat.

Kärnkraftsfrågan lyftes nu fram som en stor politisk stridsfråga och det stora energibeslutet i maj 1975 hade under hösten 1974 föregåtts av ett intensivt studiearbete i de olika partiorganisationerna.

Partierna hade genom rådslagsförfarandet och studiearbetet kunnat informera sig om stämningarna hos den aktiva medlemsopinionen. Men studieverksamheten hade också givit partiledningarna möjligheter att själva bedriva ett opinionsbildningsarbete i energifrågorna, speciellt eftersom det visade sig att så många människor var tveksamma och hade svårt att ta ställning i kärnkraftsfrågan.

Partierna var dock knappast speciellt lyckosamma i sitt opinionsbildningsarbete. Socialdemokraterna gick in i 1976 års valrörelse med nästan en tredjedel av sina väljare som motståndare till kärnkraften. Bland de folkpartistiska och moderata väljarna var motståndet mot kärnkraften ännu mer utbrett. Över hälften gav uttryck för en negativ inställning till kärnkraften.¹³

Centerpartiet uppvisade däremot en mycket stor åsiktshomogenitet i kärnkraftsfrågan inför valet 1976. Mer än 80 procent var mot kärnkraften och endast 6 procent var entydigt positiva till kärnkraften. Kärnkraftsmotståndet dominerade även bland vpk:s väljare men inte i samma utsträckning som i centerpartiet. En femtedel av vpk:s väljare gav t ex uttryck för en positiv inställning till kärnkraften.

Centerpartiet befann sig således i ett gynnsamt läge. Kärnkraftsfrågan skulle kunna bli en bra valfråga. Partiet stod mycket enigt. Bland de egna väljarna var kärnkraftsmotståndet väl etablerat och man behövde därför inte ägna sina krafter åt att få med sig de egna partisympatisörerna. Alla ansträngningar kunde istället ägnas åt att få över kärnkraftsmotståndarna från de andra partierna.

Men då gällde det också att få in frågan i valrörelsen. Att se till att massmedierna — och då särskilt TV — uppmärksammade kärnkraften. Och i det avseendet var Thorbjörn Fälldin och centerpartiet mycket framgångsrika.

Det stora utspelet i kärnkraftsfrågan under valkampanjen kom i radions presskonferens den 25 augusti. Där tillkännagav centerledaren Thorbjörn Fälldin att kärnkraften skulle avvecklas fram till 1985. Efter Fälldins uttalande sköt kärnkraftsdebatten fart och kom under valkampanjens sista veckor att inta en dominerande plats i press, radio och TV.

Fälldins uttalande hade dock redan under våren 1976 föregåtts av en rad uppmärksammade utfästelser i kärnkraftsfrågan.¹⁴ Den 10 april hade

han t ex sagt i Dagens Eko: "Jag sätter mig inte i en regering som startar fler kärnkraftverk." Samma löfte gav han sedan i slutet av april i en riksdagsdebatt: "Ingen statsrådspost kan vara så åtråvärd att jag vore beredd att dagtinga med min övertygelse."¹⁵

Beskedet från centerpartiets sida att kärnkraften skulle avvecklas till 1985 och Fälldins uttalade löfte att inte medverka i en regering som laddade fler kärnkraftsaggregat innebar naturligtvis inte enbart att kärnkraftsfrågan som sådan blev föremål för massmediernas intresse utan också vad utfästelserna skulle innebära för en eventuell borgerlig trepartiregering. Massmedierna kunde kombinera en starkt engagerande sakfråga med en debatt i regeringsfrågan. Argument om radioaktiv strålning kunde varvas med spekulationer om det ena eller andra regeringsalternativets hållbarhet. Både sakdebatten och maktdebatten ansågs uppenbarligen ha ett stort nyhetsvärde.

Även om energipolitiken och kärnkraftsfrågan blev den största frågan i 1976 års valrörelse är det viktigt att påpeka att den självklart inte var den enda fråga som fick massmediernas uppmärksamhet. I Sören Holmbergs studie av de politiska budskapen i 30 dagstidningars ledare under de sex sista veckorna före valet visar det sig att ca 20 procent av samtliga budskap tog upp kärnkraften eller andra energipolitiska budskap. Här är det dock stora skillnader mellan olika pressgrupper. Det är framförallt den socialdemokratiska och den centerpartistiska pressen som tar upp kärnkraftsfrågan. I dessa två pressgrupper är över 30 procent energipolitiska budskap. I folktoppressen och moderatpressen ligger andelen på drygt 10 procent.¹⁶

I storleksordningen därefter kom löntagarfondsfrågan med 16 procent. Kärnkraften var således inte den enda stora sakfrågan i valrörelsen. 1976 års valrörelse dominerades snarare av två sakfrågor, varav den ena gick på tvärs mot den etablerade vänster-högerdimensionen i svensk politik och den andra var en utpräglad vänster-högerfråga. Eftersom frågor som rörde statens förhållande till näringslivet liksom marksocialiseringsfrågan också fick en betydande uppmärksamhet så innebar det att 1976 års valrörelse också var starkt ideologisk till sin karaktär.

Thorbjörn Fälldin hade bl a, i valkampanjens upptakt, i det som senare kom att kallas för Ystadstalet, gått till starkt angrepp mot socialismen, vilken enligt Fälldin innebar ett hot mot mänskliga fri- och rättigheter. Talet irriterade starkt socialdemokraterna, eftersom Fälldin enligt deras uppfattning, helt demagogiskt antydde släktskap mellan öststatskommunism och den svenska formen av demokratisk socialism. Var det någon som alltid hade ställt upp och bekämpat kommunismen så var det socialdemokraterna, menade man.

Före Thorbjörn Fälldins kärnkraftsutspel den 25 augusti hade de energipolitiska frågorna fått en relativt liten uppmärksamhet i massmedierna.

Genombrottet kom dagarna efter radions presskonferens med Fälldin och nästa stora händelse där kärnkraftsfrågan kom i centrum för intresset var den TV-sända valdebatten den 1 september i Scandinavium i Göteborg mellan Olof Palme och Thorbjörn Fälldin. De sista tio dagarna av valkampanjen kulminerade kärnkraftsdebatten. Jämfört med tidigare fördubblades i stort sett antalet artiklar i dagspressen. Bl a rapporterades det om en rad socialdemokratiska avhopp i kärnkraftsfrågan.

Vissa skillnader i rapporteringen fanns mellan de olika partipressgrupperna. På nyhetsplats uppmärksammade centerpressen energifrågorna något mer än de andra pressgrupperna. Framförallt skrevs det betydligt mer i centerpressen i valkampanjens inledning. På ledarplats skrev centerpress och socialdemokratisk press ungefär lika ofta om kärnkraften.

Kärnkraftsdebatten på tidningarnas kultur- och insändarsidor undergick den största förändringen. Den sista veckan av valrörelsen hade de 20 undersökta tidningarna i det närmaste tio gånger så många debatt- och insändarartiklar — 230 stycken — som under en jämförbar vecka i augusti — 28 stycken. Debattmaterialet om kärnkraften kom således först efter frågan hade slagit igenom på tidningarnas nyhetssidor.

Huvudaktörerna i energidebatten var centern och socialdemokraterna. I början av valrörelsen var det centern som dominerade medan socialdemokraterna dominerade i slutet och då oftast utifrån en försvarsposition. Centralfigurerna i debatten var de båda partiledarna Thorbjörn Fälldin och Olof Palme, där Fälldin kan sägas ha haft huvudrollen.

Moderaterna och särskilt folkpartiet spelade en undanskymd roll i debatten om kärnkraften och energifrågorna. Sannolikt valde man att ligga lågt för att inte äventyra det borgerliga samarbetet och därmed en eventuell borgerlig regering. Både folkpartiet och moderaterna gynnades antagligen av att socialdemokratin i debatten fick framträda som den store försvararen av kärnkraftssamhället och utmålats som kärnkraftsmotståndarnas huvudfiende. Dessutom var deras egna väljare starkt splittrade i kärnkraftsfrågan. En låg profil i kärnkraftsdebatten var således inte enbart hälsosam för ett framtida regeringssamarbete med centern utan också för sammanhållningen inom de egna partierna.

Folkpartiets och moderaternas kärnkraftsprofil i valdebatten kunde också kännas igen i den folkpartistiska och moderata partipressen. På ledarplats skrev man mindre om energifrågorna och ställningstaganden för kärnkraften som energikälla var inte särskilt markerade. Man tog ofta upp både argument för och mot kärnkraften.

Samma tendens fann man på nyhetsplats i de folkpartistiska och moderata tidningarna. Kärnkraftsmotståndarna och kärnkraftsanhängarna fick komma till tals med sina argument ungefär lika mycket. Resultatet blev i stort en balanserad nyhetsförmedling som knappast gynnade eller missgynnade någon sida i debatten.

I de centerpartistiska och socialdemokratiska tidningarna var ställningstagandet till kärnkraften mycket klarare. På ledarplats tog man starkt ställning mot respektive för kärnkraften. Och samma tendens kunde man också finna på tidningarnas nyhetssidor. I den socialdemokratiska pressen kom kärnkraftsförespråkarnas argument fram i betydligt större omfattning än kärnkraftsmotståndarnas och i den centerpartistiska pressen var det tvärtom. Nyhetsbevakningen användes således i stor utsträckning för att gynna den ena sidan i debatten och missgynna den andra.

I tidningarnas debatt- och insändarartiklar dominerade kärnkraftsmotståndarnas argument kraftigt. Det gällde för alla pressgrupper med undantag för den socialdemokratiska.

Debattinläggen på Dagens Nyheters ledar- och kultursidor under valrörelsen 1976 var mycket kärnkraftsfientliga. Nästan samtliga debattörer var kända som kärnkraftsmotståndare. Det utgör en påtaglig förändring jämfört med tidigare år. Som vi tidigare redovisat visade Zetterbergs studie av energidebatten i Dagens Nyheter 1973—75 att det rådde en mycket jämn fördelning mellan kärnkraftsfientliga debattörer och kärnkraftsförespråkare. Det är därför uppenbart att kärnkraftsmotståndarna under 1976 års valkampanj särskilt kom att gynnas i Dagens Nyheters debattmaterial.

Efter valrörelsen 1976 blev massmedierna kritiserade för sin bevakning av valkampanjen. Bl a hävdade kritikerna att det hade förts två valrörelser — en i massmedierna och en annan bland väljarna. Sannolikt hade kritikerna fel. En jämförelse, utförd av Jörgen Westerståhl, mellan de frågor som togs upp i dagspressledare och de frågor som väljare angav som viktiga för sitt val av parti visade på en mycket stor överensstämmelse.¹⁷ Även om kritikerna i första hand avsåg massmediernas, särskilt televisionens nyhetsbevakning och inte vad tidningarna skrev om på ledarplats, så antyder ändå resultatet att talet om två skilda valrörelser i varje fall var betydligt överdrivet.

När kritikerna anklagade massmedierna för att driva en "egen" valrörelse var det framförallt kärnkraftsfrågan man tänkte på. I första hand var det socialdemokrater som ansåg att kärnkraften hade fått alldeles för stor uppmärksamhet, speciellt i valkampanjens slutskede. Den hindrade att andra viktiga valfrågor kom upp till debatt. Centerpartiet kom därigenom att gynnas och socialdemokraterna att missgynnas. Massmedierna blev centrens och Thorbjörn Fälldins medspelare i valrörelsen.

Om massmedierna hade varit Thorbjörn Fälldins medspelare i valrörelsen, så skulle de, enligt många bedömare, senare komma att förvandlas till hans motspelare.

Regeringsförhandlingarna 1976

I 1976 års valrörelse hade kärnkraften varit den stora valfrågan. Men den skulle också komma att bli något av en följetong under den första Fälldin-regeringens två-åriga historia. Regeringsperioden började med strid i kärnkraftsfrågan och den slutade i strid om kärnkraften.

Det var vid två tillfällen som motsättningarna om kärnkraften inom trepartiregeringen nådde sin höjdpunkt. Dels i de inledande regeringsförhandlingarna där frågan om laddningen av Barsebäck 2, landets sjätte aggregat, blev den i bokstavlig mening sista knäckfrågan som löstes. Dels vid regeringens fall, där återigen nya beslut om laddningstillstånd gav upphov till regeringens slutliga upplösning.

Och hela tiden arbetade massmedierna för högtryck.

Det började redan på valnatten. I partiledarintervjun i TV:s valstudio pressades Thorbjörn Fälldin på ett svar om centern skulle ställa avvecklingen av kärnkraften som ultimatum i regeringsförhandlingarna. Fälldin undvek att ge ett direkt svar på frågan men avslutade med: "Centerns ställning i den här frågan känner alla till."¹⁸

TV-intervjuaren vände sig sedan till Gösta Bohman som på frågan om han kunde tänka sig att ställa upp på Fälldins krav i kärnkraftsfrågan förklarade att han inte önskade föra några regeringsförhandlingar i TV, men att han personligen ansåg att regeringsdeklarationen inte nödvändigtvis behövde innehålla något om exempelvis Barsebäck 2. Frågan hade inte den digniteten.¹⁹

TV-intervjun på valnatten gav en föraning om vad som skulle följa. Journalisternas frågor om motsättningarna i kärnkraftsfrågan inom den nya regeringen skulle fortsätta med samma ihärdighet tills den sprack.

Regeringsförhandlingarna skulle bli ömtåliga och de tre partiledarna enades tidigt om att under förhandlingsarbetet inte göra några politiska uttalanden i massmedierna. Valnattens TV-intervju hade avskräckt och Fälldin fick i uppgift att förklara för det svenska folket att det är "orimligt att tänka sig att vi ska redovisa dessa överläggningar fas för fas. Väljarna vet vad som förenar oss och vad som skiljer. De har säkert förståelse för att vi måste gå igenom det här ordentligt."²⁰

Helt kunde man dock inte avhålla sig från uttalanden. Gösta Bohman uttalade sig efter sitt besök hos talmannen den 21 september om hur statsrådsposterna skulle fördelas i regeringen. Till de närvarande journalistererna sa han att han utgick från att de skulle fördelas proportionellt, dvs 9 till centern, 6 till moderaterna och 4 till folkpartiet.

Uttalandet, som kunde ses som förhandlingsutspel, retade folkpartiledaren Per Ahlmark. Fördelningen av statsrådsposterna var en viktig fråga för folkpartiet. Folkpartiet ville ha fler statsrådsposter än moderaterna för att markera att det var mittenpolitiken som låg till grund för regeringen.

Det var frågan om "politik och inte matematik", menade Ahlmark.²¹

Nästa gång var det Bohmans tur att bli uppretad. På Dagens Nyheters första sida kunde moderatledaren läsa om att mittenpartierna hade haft ett hemligt möte och smitit från Bohman. Nyhetsartikeln följdes upp med en ledare som gick på temat att det inte var självklart med moderaterna i den kommande regeringen. Bohman som misstänkte att ledaren inspirerats från ledande folkpartistiskt håll blev tvärlisk och klagade hos Fällidin. Fällidin lugnade ned Bohman genom att gå ut med ett TT-meddelande där bl a beteckningen "mittenpolitik" ersattes med en "politik i folkflertalets intresse".²²

Det här är två exempel där massmedierna sannolikt medvetet utnyttjades av moderaterna respektive folkpartiet som en bricka i förhandlingspelet. Man "läckte" saker som genom att de blev offentliga gjorde att motståndaren försattes i en sämre förhandlingsposition. Den ena stunden var massmedierna medspelare — i den andra motspelare. Rollerna växlade.

Det var dock inte enbart folkpartiet och moderaterna som hade lärt sig konsten att vid lämpliga tillfällen "läcka" till massmedierna. Centern visade sina färdigheter när det gällde regeringsförhandlingarnas stora knäckfråga — om Barsebäck 2 skulle tillåtas laddas eller ej.

När förhandlingarna gick in i sitt mest intensiva skede beslöt några centerpartister att använda sig av Aftonbladet för att sätta press på sina motparter i överläggningarna om Barsebäck 2.²³ Tisdagen den 5 oktober stod det på Aftonbladets första sida att Ahlmark och Bohman var helt omedgörliga när det gällde Barsebäcksfrågan och vägrade att gå centerledaren till mötes. De äventyrade därmed, enligt Aftonbladets reportrar, bildandet av en borgerlig trepartiregering.

De centerpartister som låg bakom "läckan" hoppades genom detta avslöjande att Bohman och Ahlmark skulle framstå som de som höll på att spräcka regeringen genom sin hårdnackade attityd. Blev detta känt för de borgerliga väljarna skulle kritiken för ett sammanbrott i regeringsförhandlingarna främst drabba Bohman och Ahlmark. Domen från de moderata och folkpartistiska väljarna — där många också var kärnkraftsmotståndare — skulle bli hård om de inte gjorde eftergifter för att rädda bildandet av den första borgerliga regeringen efter 44 års socialdemokratiskt styre. De centerpartistiska väljarnas kritik mot Fällidin skulle sannolikt inte bli lika hård om han vägrade att kompromissa i en fråga där partiet stod helt enligt.²⁴

Vid detta tillfälle kunde centerpartiet utnyttja massmediernas rapportering för sina syften. Men snart skulle massmediernas roll som medspelare förvandlas till motspelare. Det var när regeringsförhandlingarna var klara och Barsebäckskompromissen blev känd.

Uppgörelsen, som hade kommit till i sista stund, gick ut på att Barse-

bäck 2 skulle laddas och tas i drift, men — och det utgjorde moderaternas och folkpartiets eftergift — reaktorn skulle stängas av om inte Sydkraft kunde uppvisa ett uppdragsavtal före den 1 oktober 1977. Lyckades man inte med detta skulle verket stängas av vid årsskiftet 1977/78.

Uppgårelsen om Barsebäck 2 innebar att centern och särskilt Thorbjörn Fälldin personligen fick utstå mycket kritik i massmedierna. Fälldin ansågs ha brutit sina löften och gått ifrån sina utfästelser att inte kompromissa i kärnkraftsfrågan, som han vid upprepade tillfällen hade gett under valrörelsen. Kritiken blev speciellt hård i den socialdemokratiska pressen. Det var ett svek mot väljarna, menade Olof Palme. Det var frågan om ett utstuderat taktiskt spel för att värva röster, som sedan, när man väl var i regeringsställning, slängdes på sophögen.²⁵

Den bild som massmedierna gav av centerns första kompromiss i kärnkraftsfrågan hade ur centerpartiets synpunkt inte varit särskilt lyckosam. Birgitta Hambræus' yttrande på centerriksdagsgruppens möte den 7 oktober 1976 om att "allt hängde på marknadsföringen av beslutet om man skulle lyckas vinna förståelse för det eller inte" hade besannats.²⁶

"Marknadsföringen" hade inte gått hem. Även om det egna partifolket kunde tåla kompromissen så kunde socialdemokraterna med Palme i spetsen ta upp en svekdebatt där givna löften kunde uppställas mot uppnådda resultat. Det räckte inte med att Fälldin sa att regeringsdeklarationen innebar att marschen in i kärnkraftssamhället var avbruten, men att han inte nådde ända fram när det gällde Barsebäck 2.²⁷

Regeringen Fälldins fall 1978

I regeringsdeklarationen förekom förutom uppgörelsen om Barsebäck 2 också andra besked om hur de energipolitiska problemen skulle lösas. Där angavs t ex att "kärnkraftsaggregat, som f n är under byggnad, inte får tas i drift, om inte det berörda kraftföretaget dels kan förete godtagbart avtal om uppdragsavtal av utnyttjat kärnbränsle, dels kan visa hur och var en helt säker slutlig deponering av det högaktiva avfallet kan ske."²⁸ Dessa formuleringar utgjorde grunden för det som sedan kom att kallas för villkorslagen och som antogs av riksdagen i april 1977.

För Barsebäck 2 hade enbart kravet om ett uppdragsavtal för det använda kärnbränslet gällt. För de följande aggregaten i utbyggnadsprogrammet gällde villkorslagen.²⁹

Första gången en sådan prövning av lagens villkor skulle ske gällde ansökan om laddning av Ringhals 3 — och strax därefter Forsmark 1. Därmed inleddes en förhandlingsomgång som kom att sluta med den s k borrhålskompromissen och slutligen Fälldinregeringens fall.

I början av september 1978 inleddes villkorsförhandlingarna. Under vå-

ren och sommaren hade de tre partierna klargjort sina positioner. Centern och Thorbjörn Fälldin lutade mot ett kompromisslöst nej. Någon kompromiss kunde det inte bli tal om. Regeringen kunde inte svara med ett "jaså" huruvida villkorslagets krav var uppfyllda eller ej.³⁰

Så länge vetenskapsmännen var oeniga kunde man inte säga att kraven var uppfyllda. Det måste bevisas att kärnkraften är ofarlig, menade Fälldin.³¹

Folkpartiet och moderaterna avsåg att säga ja till laddning, men kunde tänka sig att kompromissa.³²

Under hela september fördes det intensiva förhandlingar mellan partiledarna och deras energiexperter. Förhandlingsklimatet var ansträngt och i slutet av överläggningarna kom återigen massmedierna att utnyttjas i förhandlingarna. För att uppnå fördelar i förhandlingsspelet "läckte" man till massmedierna i känsliga lägen. Läckorna gav upphov till samarbetsproblem och misstänksamhet. Centerpartisterna upplevde sig mest utsatta för påtryckningar genom massmediernas försorg. Framförallt misstänkte man vissa folkpartister för att ha satt "läckorna" till massmedierna i system.³³

Efter nästan en månads segslitna förhandlingar kunde man den 29 september i en presskommuniké tillkännage att en uppgörelse hade träffats.

Uppgörelsen innebar ett nej till laddning av Ringhals 3 och Forsmark 1. Vad gällde villkorslagets krav på uppdragsavtal ansågs de vara uppfyllda. Däremot fann regeringen att ansökningarna hade brister när det gällde den slutliga förvaringen av det högaktiva avfallet.

Regeringen krävde därför "att viss kompletterande geologisk undersökning erfordras för att lagets krav skall anses vara helt uppfyllda". Några stycken längre ned i kommunikén specificeras regeringens krav: — "Vad som fordras är enligt regeringens bedömning ytterligare provborrningar i sådana bergområden som enligt sökandena har de ovan angivna geologiska egenskaperna".³⁴

Dessutom innehöll presskommunikén uppgifter om frågans vidare handläggning. Efter förnyad ansökan om laddning skulle regeringen lämna över frågan till kärnkraftinspektionen, vars beslut regeringen utfäste sig att följa. På detta vis skulle man inom regeringen slippa att återigen gå igenom en uppsplitande strid i kärnkraftsfrågan.

"Ett ja kamouflerat till nej". Så tolkade Olof Palme uppgörelsen.

I massmediernas presentation blev Palmes tolkning den helt dominerande. Fälldin var förloraren och den store löftesbrytaren. Det var denna bild som press, radio och TV förmedlade till svenska folket.

I Dagens Eko spanns frågorna på temat kapitulation. "Det ser ut som om det är en ren kapitulation från centerns sida?" blev frågan inledningsvis.

Och det fortsatte med: "Men din enda invändning numera då, efter allt motstånd genom åren, det gäller . . . i realiteten några hål i berget?"³⁵

I Rapport ställdes inte enbart frågor. Där slog Ingemar Odlander i en kommentar helt enkelt fast att "Thorbjörn Fälldin har kapitulert för moderater och folkpartister . . . Centern har i förhandlingarna gått med på tio reaktorer, det står inte i papperet, men det har man gjort. Detta då förstås om den återstående säkerhetspunkten borringarna klaras."³⁶

Expressens första sida gick på samma tema. En jättebild med en svett-drypande Fälldin och FÖRLORAREN som rubrik gav läsaren klart besked om hur uppgörelsen skulle tolkas.³⁷

Aftonbladet valde en något annorlunda infallsvinkel. Där tog man mest fasta på Fälldin och centerpartiet som löftesbrytare. Första sidan täcktes med rubriken SVEKET. Och på ledarplats förutsåg man centerpartiets öde: "Efter Fälldins slutliga svek bör centerpartiet rämna både bland väljare och partimedlemmar."³⁸

Massmediernas bild av centerpartiet som förlorare och löftesbrytare upplevdes från centerpartisternas sida som förödande för partiet. Då centerpartiets förtroenderåd samlades måndagen den 2 oktober vittnade talare efter talare om vilken vrede man kände inför det sätt som centern hade utmålats av massmedierna. Till det kom irritationen över att Bohman på presskonferensen sagt att säkerhetsproblemen var lösta till 99 procent och att folkpartiet påstått att borringarna skulle kunna genomföras på cirka 3—4 månader.³⁹

Förtroenderådet ställde sig dock bakom uppgörelsen men menade också att Forsmark 3 nu måste stoppas eller måste en folkomröstning om kärnkraften och den framtida energiförsörjningen anordnas.

När Bohman och Ullsten på tisdagen den 3 oktober träffade Fälldin ställdes de således inför nya krav. Beslut om Forsmark 3 eller folkomröstning. Och kraven var villkorslösa.⁴⁰

Efter ytterligare ett kompromissförsök från Bohmans sida samlades man till regeringsmöte den 5 oktober. Centerpartiet stod fast vid överenskommelsen från den 29 september och det formella beslutet om villkorsuppgörelsen togs. Men på eftermiddagen samma dag stod det klart att regeringen skulle spricka. Någon uppgörelse om Forsmark 3 eller folkomröstning kom inte till stånd och statsminister Thorbjörn Fälldin lämnade in sin avskedsansökan till talmannen Henry Allard.

Senare på kvällen fick TV-publiken möta en annan Fälldin än den de hade fått se på presskonferensen den 29 september när villkorsuppgörelsen tillkännagavs. Nu var det en samlad och kraftfull Thorbjörn Fälldin som i sitt avskedstal tog upp huvudanledningen till varför regeringen hade spruckit. "I en koalitionsregering måste alla partier vara beredda till eftergifter. Det får dock aldrig gå så långt att något parti kräver att ett annat skall utplåna sin själ."⁴¹

Harrisburg och socialdemokratisk omprövning

I efterhand kom dagen att kallas "den galna onsdagen". Det var den dagen — onsdagen den 4 april 1979 — som socialdemokraterna gjorde helt om och förklarade att man ville anordna en folkomröstning om kärnkraften. Det överraskande beslutet, som väckte en enorm uppståndelse i massmedierna, skedde mot bakgrund av de händelser som hade inletts en vecka tidigare på Three Mile Island utanför Harrisburg i USA.

Den socialdemokratiska omprövningen innebar att en rådgivande folkomröstning skulle hållas under vårvintern 1980 och att de stora energipolitiska besluten skulle skjutas upp till efter folkomröstningen.

Den folktoppartistiska minoritetsregeringen och moderaterna anslöt sig till socialdemokraternas linje. Moderaterna dock utan någon större entusiasm. De och även många kärnkraftsmotståndare såg Olof Palmes omsvängning som ren och skär valtaktik. För Palme och det socialdemokratiska partiet gällde det helt enkelt att få bort en obehaglig fråga från 1979 års valrörelse. En fråga som dessutom sannolikt skulle bli ännu mer obehaglig efter det som hänt i Harrisburg.

Tidigt på onsdagsmorgonen den 28 mars 1979 nödstoppas en av reaktorerna på Three Mile Island. Reaktorns kylsystem fungerade inte. En läcka uppstår och svagt radioaktiv vattenånga släpps ut. Radioaktiviteten ökar kring reaktorn och i det närliggande samhället Middletown rapporterades ökade strålningsvärden.

Dagen efter innehåller de svenska morgontidningarna nyheten. Händelsen slås inte upp speciellt stort — i Svenska Dagbladet en enspaltare och i Dagens Nyheter en tvåspaltare. Nyheten får däremot en betydligt större uppmärksamhet i kvällstidningarna, Expressen och Aftonbladet. Olyckan har även där fått större proportioner än i morgontidningarna.⁴²

I morgontidningarna är det en annan energinyhet som får större uppmärksamhet. Samma dag som Harrisburgs-dramat börjar säger Statens kärnkraftinspektion ja till laddning av Forsmark 1 och Ringhals 3. Med en majoritet 6 mot 2 anses villkorslagens krav vara uppfyllda. Fp-regeringen avser enligt villkorsuppställningen av den 29 september 1978 att följa kärnkraftinspektionens beslut och väntas ge formellt laddningstillstånd inom några veckor. Beslutet kom dock att uppskjutas pga folkomröstningen. I juni 1979 stiftades en speciallag som innebar ett ja till laddning men att en eventuell laddning först kunde äga rum efter folkomröstningen.

Händelseutvecklingen i Harrisburg, Pennsylvania, fortsatte. Lördagen den 31 mars domineras press, radio och TV totalt av Harrisburg. Händelserna hade nått ett nytt kritiskt skede. Det rapporterades om att en härdsmälta hotade och att människor började evakueras från näraliggande

områden. I ingressen till Dagens Nyheters stort uppslagna förstasidesartikel står det bl a: "Kärnkraftshaveriet i USA kan snabbt utvecklas till en total katastrof. Sedan i går kväll meddelade den amerikanska kärnkraftsinspektionen att den havererade reaktorn står inför hotet av en s k härdsmälta, dvs en total nedsmältning av reaktorn. Tidigare på kvällen beslutades att gravida kvinnor och små barn som bor nära det läckande kraftverket ska evakueras."⁴³

Rapporterna från Harrisburg blev allt allvarligare. Det som börjat med ett förhållandevis oskyldigt läckage övergick till att bli ett hot om härdsmälta, den kanske allvarligaste olycka som kan ske i ett kärnkraftverk.

Nästa fas i utvecklingen blev om möjligt ännu mer dramatisk. Den kom att domineras av en gasbubbla i reaktortanken. Hotet om en härdsmälta minskade, men ersattes av risker för vätgasexplosioner i själva reaktorbyggnaden.

Kärnkraftsexperternas kamp för att tygla gasbubblan kom från och med söndagen den 1 april att inta en central plats i massmediernas nyhetsrapportering. Teknikerna befarade att ett tillskott av syrgas skulle kunna leda till en explosionsrisk, men man var också orolig över "att gasen trängde undan kylvattnet med ytterligare skador på bränslestavarna som följd."⁴⁴ I Aftonbladet var en amerikansk statlig kärnkraftsexpert mycket orolig och uttalade bl a: "Det finns tecken på att vi kan få en explosion när som helst. Vi måste försöka avlägsna gasen. 10 000-tals människor måste då evakueras."⁴⁵

Kärnkraftsteknikerna hade dock framgång i sitt räddningsarbete och på tisdagen den 3 april kunde man ge besked om att bubblan nästan försvunnit och att explosionsriskerna minskade. På onsdagen den 4 april rapporterades att faran var över. I Dagens Nyheter kunde man t ex läsa följande: "Det finns inte längre någon risk för explosion. Det meddelade en talesman för den amerikanska kärnkraftsinspektionen på tisdagen. Reaktorn kyls nu långsamt ned och man hoppas att den skall kunna vara avvalnad och stoppad inom några dygn."⁴⁶

Rapporterna från kärnkraftsreaktorn på Three Mile Island hade fått enorm genomslagskraft i press, radio och TV. Televisionen ordnade extrasändningar och tidningarnas förstasidor var täckta med helsidesrubriker om Harrisburgolyckan. De återkommande bilderna på de fyra kolossala kyltornen i dyster och massiv betong blev för många människor en symbol för en omänsklig och ogripbar teknik. Bilder på flyende småbarnsmammor med övertäckta barn i famnen var andra inslag som måste ha gjort ett starkt intryck även på den mest uttalade kärnkraftsförespråkare.

Kan man då påstå att Harrisburgolyckan gavs en alldeles för stor uppmärksamhet i de svenska massmedierna? Detta är en synpunkt som ibland har förts fram i efterhand.

Ett vetenskapligt svar på en sådan fråga går naturligtvis inte att ge. Vad som är för stor och vad som är för liten uppmärksamhet kan enbart bestämmas med utgångspunkt från en uppställd norm. Däremot går det att jämföra de svenska massmediernas bevakning med t ex de amerikanska. I Stephan Schmidts undersökning "Katastrof eller haveri? En kärnkraftsolycka i svensk och amerikansk press" görs en sådan jämförelse.⁴⁷

Undersökningen och författaren ger inget entydigt svar på om svensk press gav Harrisburgolyckan ett större utrymme än den amerikanska pressen. Svaret blir till stor del beroende av vilket beräknings sätt man använder. I absoluta tal får olyckan en större uppmärksamhet i amerikansk press. Men vid en relativ beräkningsmetod ger de svenska tidningarna olyckan ungefär samma uppmärksamhet som de amerikanska. Något tillspetsat kan vi säga att de svenska och amerikanska tidningarna i stort sett gjorde samma bedömning när det gällde olyckans nyhetsvärde.

Är då detta en rimlig nyhetsbedömning? Är det inte märkligt att pressen i det land där olyckan inträffar inte slår upp händelsen påtagligt mer än den svenska pressen?

En invändning mot ett sådant resonemang skulle t ex vara: Visserligen var det en amerikansk olycka där eventuella konsekvenser skulle drabba amerikanska innevånare, men det var också en olycka som hade stor relevans för den svenska debatten. Kärnkraftens säkerhetsproblem hade intensivt debatterats sedan länge och kärnkraften hade redan orsakat två regeringars fall under loppet av två års tid. Sett ur detta perspektiv är det därför inte märkligt att olyckan fick samma grad av uppmärksamhet från de svenska massmediernas sida som från de amerikanska.

Undersökningen visar också på en betydande skillnad mellan den svenska och den amerikanska nyhetsbevakningen. Den svenska pressen gav en avsevärt mer pessimistisk bild av olyckan och de händelser som inträffade.

Schmidt sammanfattar resultatet på följande sätt. "Drygt hälften av samtliga uttalanden i svensk press mot ungefär en tredjedel i amerikansk, tog fasta på det hotande i händelseutvecklingen. Den ofta mångtydiga information som lämnades om haveriet renodlas i svensk press. Resultatet blev en rapportering i vilken katastrofen ofta framstår som nära förestående. USA-pressen gav en betydligt försiktigare bild av haveriet."⁴⁸

De slutsatser som Schmidt drar gäller oftast de i undersökningen ingående sju svenska tidningarna sammantaget. En annan studie antyder att det dock fanns betydande skillnader mellan olika tidningar.⁴⁹

Dagens Nyheter gav t ex mer än dubbelt så stort utrymme (1 850 spcm) åt Harrisburgolyckan som Arbetet (820 spcm). Dessutom visar undersökningen "att Dagens Nyheter har gett olyckan en mycket mer allvarlig och pessimistisk framtoning än Arbetet. DN har granskat olika nyhetskällor och uttalanden mycket kritiskt . . . Arbetet har presenterat olyckan mer

återhållsamt, mest skrivit om tekniska data och återgett officiella talesmäns uttalande utan bemötanden eller kommentarer . . . Tidningarna har valt bilder som går i samklang med deras presentation av nyheten. Tendensen har varit att Dagens Nyheter föredragit bilder på människor som drabbats av olyckan. Arbetet har däremot valt bilder av mer teknisk karaktär, t ex flygbilder av kärnkraftverket.”⁵⁰

Med stor sannolikhet är det de båda tidningarnas inställning i kärnkraftsfrågan som till stor del kan förklara de uppkomna skillnaderna när det gäller nyhetsbevakningen av kärnkraftsolyckan i Harrisburg. Men en icke obetydlig del av skillnaden kan sannolikt också förklaras av en resursfaktor.

Dagens Nyheter hade två egna korrespondenter på platsen, medan Arbetet enbart hade tillgång till nyhetsbyråmaterial. DN-medarbetarna kunde göra egna intervjuer med drabbade innevånare och man kunde förmedla hur amerikanska kärnkraftsmotståndare såg på de inträffade händelserna på Three Mile Island. Att det blev dubbelt så mycket material och en mer pessimistisk ton på Dagens Nyheters nyhetssidor kan därför också — i varje fall till en del — sägas bero på tidningens större resurser.

Även om det således fanns skillnader i de svenska massmediernas rapportering, kvarstår ändå det faktum att den bild som förmedlades av press, radio och TV från Harrisburg innebar svåra opinionsmässiga problem för kärnkraftsindustrin och satsningen på kärnkraft.

Det var svårt att förneka att det var en allvarlig olycka och där händelseutvecklingen ibland tycktes gå ur kärnkraftsteknikernas händer. Det inträffade saker som kärnkraftsexperterna tidigare sagt var omöjliga eller helt osannolika.

Olof Palme var en bland dem som följde det ödesmättade dramat i TV. På presskonferensen där omprövningen tillkännagavs berättade han hur han hade gripits av de skakande TV-reportagen från Harrisburg. Det var en sak att rent teoretiskt känna till att olyckor kan inträffa men en helt annan sak att med egna ögon se gravida kvinnor på flykt och övergivna gamlingar på ålderdomshem. En helt ny situation har uppstått efter reaktorhaveriet och det blir därför nödvändigt att stanna upp och pröva kärnkraften en gång till, menade Palme.

”Riskerna har ansetts vara små. Jag skulle vara väldigt okänslig om jag inte tog hänsyn till vad som inträffat. Det är fullt konsekvent med vår tidigare linje. Om något oväntat inträffar måste vi ompröva kärnkraften.”⁵¹

Socialdemokraternas beslut blev därför att skjuta på riksdagens energipolitiska beslut ett år och använda uppskovet till att avvakta slutsatserna från reaktorhaveriet i Harrisburg.

Valrörelsen 1979

Socialdemokraternas omprövning i folkomröstningsfrågan den 4 april 1979 innebar att omröstningen om kärnkraften skulle hållas vårvintern 1980. Dvs, ett halvår efter det kommande riksdagsvalet i september 1979. Av många politiska iakttagare sågs detta som partitaktik från socialdemokraternas sida. En folkomröstning omedelbart efter valet skulle innebära att en för socialdemokraterna obehaglig fråga kunde föras bort från 1979 års valrörelse.

Två frågor skall här närmare belysas. För det första: Önskade socialdemokraterna att få bort kärnkraftsfrågan från valdebatten? Och för det andra: Lyckades i så fall socialdemokraterna?

Ett sätt att bestämma vilken profil som partierna själva vill visa upp för väljarna i en valrörelse är att analysera de budskap partierna väljer att föra fram i de valupptaktstal som partiledarna håller i valrörelsernas inledning.⁵²

En sådan analys av partiledarnas tal visar att socialdemokraterna inte prioriterade kärnkraftsfrågan särskilt högt i 1979 års valrörelse. Olof Palme tar enbart i förbigående upp kärnkraften i sitt valupptaktstal i Helsingborg den 19 augusti. De två meningar där kärnkraften nämns ingår som en del i en uppräkningslista av vad de borgerliga partierna åstadkommit under sina tre regeringsår: "Avvecklades kärnkraften?" Nej, svarade Palme: "Fälldin laddade en reaktor till." I övrigt berörs överhuvudtaget inte kärnkraften eller den instundande folkomröstningen.⁵³

De andra fyra riksdagspartierna uppehåller sig något mer vid energi- och kärnkraftsfrågan. Någon dominerande plats intar dock inte frågan hos något av partierna.

Thorbjörn Fälldin frågar i sitt tal i Eringsboda "var socialdemokraterna står i kärnkraftsfrågan?" och slår fast att centern "sluter upp kring nej-alternativet i folkomröstningen".⁵⁴ Lars Werner framför i sitt tal i stort sett samma budskap.⁵⁵ Ola Ullsten säger i sitt valupptaktstal i Göteborg att kärnkraften ska bli föremål för folkomröstning och uppmanar lakoniskt sina åhörare att ta del av folkpartiets uppfattning genom att läsa "i vår energiproposition".⁵⁶ Och Gösta Bohman säger i sitt tal att "många av oss ser kärnkraften som ett nödvändigt inslag i en ansvarsfull politik" men att "kärnkraftsfrågan får sitt slutliga svar i folkomröstningen i mars 1980".⁵⁷

Utgår vi ifrån de valupptaktstal partiledarna höll i 1979 års valrörelse är det uppenbart att socialdemokraterna inte upplevde kärnkraftsfrågan som någon viktig valfråga i 1979 års valrörelse. Palme ville inte tala om kärnkraften — han ville helst ta upp det ekonomiska läget och sysselsättningen — och sociala omsorgsfrågor.⁵⁸

Men genomgången av partiernas budskap visar också att de borgerliga partierna inte heller var särskilt intresserade av att göra kärnkraftsfrågan

till en stor valfråga. Att kärnkraftsfrågan skulle avgöras i en folkomröstning efter valet var även något som de borgerliga partierna hade intresse av.

Gösta Bohman klagör detta intresse i sitt tal genom att påpeka att när väl kärnkraftsfrågan var hänskjuten till en folkomröstning så fanns det åter grund "för en fast och förtroendefull samverkan i regeringsställning omedelbart efter en valseger".⁵⁹

Slutsatsen måste således bli att det inte enbart var socialdemokraterna som ville få bort en obehaglig fråga från valrörelsen utan man kan också på goda grunder anta att även de borgerliga partierna hade ett intresse av att kärnkraftsfrågan inte skulle få allt för stora proportioner i 1979 års valrörelse.

Den låga prioritet som kärnkraftsfrågan fick hos socialdemokraterna och de borgerliga partierna motsvarade dock i mycket liten grad den uppmärksamhet frågan fick i massmedierna. I Sveriges Radios nyhetssändningar och i storstadspresen fick kärnkraften högsta prioritet.⁶⁰

Under den sista månaden före valdagen var energi- och kärnkraftsfrågan den största enskilda valfrågan. 23 procent av de artiklar eller inslag där en enskild sakfråga dominerade innehållet handlade om energi- och kärnkraftsfrågor. Nyhetsrapporteringen om sysselsättning och ekonomi uppgick till 20 procent, medan valrörelsens tredje största valfråga — skatter och villaavdragsfrågor — uppgick till 16 procent. De sociala välfärdsfrågorna — ett område som socialdemokraterna starkt prioriterade i sin valpropaganda — fick t ex endast 7 procent av det utrymme som massmedierna ägnade åt enskilda sakfrågor i 1979 års valrörelse.

Speciellt stor uppmärksamhet fick energi- och kärnkraftsfrågan i televisionens båda nyhetsprogram Rapport och Aktuellt — 28 procent — och i centerpressen — 33 procent. Den socialdemokratiska pressen ägnade minst utrymme åt kärnkraftsfrågan — 18 procent.

Massmediernas prioritering av kärnkraftsfrågan i 1979 års valrörelse avvek således i betydande utsträckning från den prioritering av sakfrågorna som partierna gjorde. Och särskilt markant blir denna skillnad i Sveriges Radios nyhetssändningar.

Vad tyckte då väljarna? Hur viktig ansåg de att kärnkraftsfrågan var i 1979 års val?

Kärnkraftsfrågan upplevdes av väljarna som den viktigaste valfrågan i 1979 års valrörelse. Tjugotre procent av de svar som avgavs på frågan om det var "någon eller några frågor som var viktiga för Er när det gäller vilket parti Ni tänker rösta på vid riksdagsvalet" gällde energi- och kärnkraftsfrågor. Kärnkraftsfrågan uppfattades dessutom som en viktig valfråga i samtliga partipolitiska läger. Viktigast var den för centerpartister och vpk-are där 44 respektive 31 procent av svaren gällde kärnkraften.

Bland socialdemokrater och moderater var motsvarande siffror 17 respektive 16 procent.⁶¹

Det innebar att väljarnas prioritering av kärnkraftsfrågan i betydligt högre utsträckning stämde överens med massmediernas prioritering än med partiernas prioritering. Detta förhållande gäller för övrigt även om man jämför partiernas, massmediernas och väljarnas sakfrågeprioriteringar i sin helhet under 1979 års valrörelse. Överensstämmelsen i sakfrågeprioriteringar är större mellan massmedierna och väljarna än mellan partierna och väljarna.

Är då denna överensstämmelse ett resultat av att massmediernas sakfrågeprioriteringar har påverkat väljarnas sakfrågeprioriteringar? Var det massmediernas rapportering som avgjorde vilka valfrågor som väljarna tyckte var viktiga?

Frågan har tagits upp i en tidigare publicerad uppsats av Kent Asp, *The Struggle for the Agenda*, och för en mer utförlig analys hänvisas därför till denna. Det är dock mycket som talar för att den stora uppmärksamhet som massmedierna ägnade åt kärnkraftsfrågan hade en stor betydelse för att kärnkraften också av väljarna upplevdes som den viktigaste frågan i 1979 års valrörelse.⁶²

Massmedierna som medspelare och motspelare

Massmediernas skildring av de fem händelser som här redovisats är något som man kommer ihåg, något som bitit sig fast i minnet. Kvällstidningarnas smygfotoografering av de ändlösa och nattliga förhandlingarna på Fälldins rökiga tjänsterum, de spända presskonferenserna och TV-bilderna från Harrisburg.

Men massmedierna var inte bara med och skildrade olika händelseförlopp. De var också med och spelade en roll i det politiska spelet om kärnkraften. Ibland som medspelare — ibland som motspelare. Rollerna växlade.

Centerpartiet och kanske framförallt Thorbjörn Fälldin personligen hade inom loppet av drygt två år fått uppleva massmedierna både som medspelare och motspelare i politiken. Under valrörelsen 1976 hade massmedierna spelat Fälldin i händerna. Han hade fått komma till tals i kärnkraftsfrågan och hade enligt mångas bedömningar ganska ostört fått lägga fram sina synpunkter. Genom att hans utspel hade fått en sådan uppmärksamhet i massmedierna hade centerpartiet lyckats få valkampanjens slutskede att helt domineras av kärnkraftsfrågan. En valfråga som starkt gynnade centern och starkt missgynnade socialdemokraterna.

Efter regeringsförhandlingarna efter 1976 års segerval och under villkorsförhandlingarna hösten 1978 hade Thorbjörn Fälldin och centern

däremot fått känna på massmedierna som motspelare. Deras presentation av centerpartiets kompromisser i kärnkraftsfrågan drabbade partiet hårt.

Frågan är om inte det ena ledde till det andra. Fälldins uppseendeväckande utfästelser gjordes på ett sådant dramatiskt och kompromisslöst sätt att de blev något helt unikt i svensk politik. Sällan har ett parti och en partiledare så starkt bundit sig för ett ställningstagande i en sakfråga.

Centerledarens uttalanden var dessutom för svenska förhållanden mycket personligt hållna. Personen Thorbjörn Fälldin kom att ställas i centrum. Hans personliga övertygelse och hans förhållande till sitt samvete tilldelades både av honom själv och massmedierna en betydelsefull roll. Allt detta var tacksamma inslag för att ge uppmärksamhet i massmedierna.

Men de stort uppslagna utfästelserna var också tacksamma för massmedierna när de senare skulle ställas gentemot uppnådda resultat. Då blev bevakningen lika omfattande och lika närgången och intensiv. Thorbjörn Fälldin hade på sätt och vis själv bäddat för den utgång händelserna fick.

Thorbjörn Fälldins upplevelse av massmedierna som medspelare och motspelare i politiken utgör ett exempel på hur massmediernas roll växlar över tid och i relation till en aktör. Men massmediernas växlande roll som medspelare och motspelare är mer komplicerad än så. I samma stund som massmedierna var Fälldins motspelare så var de också medspelare till Fälldins motståndare och vice versa. Och eftersom det i det politiska spelet ingår flera spelare är det inte enbart det egna partiets relation till massmedierna som är av betydelse för partiets framgångar och motgångar utan också vilka relationer de andra partierna har till massmedierna.

I det politiska förhandlingsspelet blir massmediernas roll som omväxlande medspelare och motspelare särskilt tydlig. Under regeringsförhandlingarna 1976 använde sig t ex de olika partierna av sk läckor för att själv komma i ett bättre förhandlingsläge och försätta motparten i en sämre position. Massmedierna — offentligheten — blev en bricka i förhandlingsspelet. Detta hände sannolikt ofta utan att de rapporterande journalister var medvetna om det.

Ett annat område inom politiken där massmediernas roll som motspelare och medspelare blir särskilt påtaglig är valkampanjerna. En viktig del av en valrörelse gäller kampen om vad som ska stå på den politiska dagordningen — vilka frågor som valrörelsen ska handla om — och vad den inte ska handla om.

De politiska partierna vill att kampanjen ska handla om sina speciella favoritfrågor — och inte om de frågor man på förhand vet är negativa för partiet. Men det kan också vara lika betydelsefullt att motståndarnas negativa frågor lyfts fram i valdebatten.

I denna kamp mellan partierna spelar massmedierna en central roll.

Televisionens nyhetsbevakning under 1979 års valrörelse utgör ett betydande exempel på detta.

Socialdemokraterna ville helst att valdebatten skulle handla om det ekonomiska läget, sysselsättningen och sociala omsorgsfrågor. Och inte — om de själva fick bestämma — om kärnkraft, marginalskatter och villaavdrag.

I vilka frågor fick då socialdemokraterna framträda i televisionens nyhetsprogram? Över hälften av deras framträdanden gällde just de frågor som de själva inte ville ta upp — kärnkraften och villaavdragen — och i de frågor de själva önskade föra fram kom de inte till tals i den utsträckning de själva ville. Rapport och Aktuellt kom på detta vis att i 1979 års valrörelse bli socialdemokraternas motspelare — och de borgerliga partiernas medspelare.

Men — och det är väsentligt — det var inte enbart socialdemokraterna som fick framträda i frågor som de helst hade velat undvika. Även de andra partierna — om än inte i lika hög grad — fick också i betydande utsträckning framträda i sådana frågor som de själva inte prioriterade särskilt högt. I denna mening kan man därför säga att de båda nyhetsprogrammen också kom att bli de borgerliga partiernas motspelare — och socialdemokraternas medspelare. Rollerna växlade — televisionens nyhetsprogram blev motståndare till samtliga partier på samma gång som de blev medspelare till samtliga partier.

Att massmediernas roll som motspelare och medspelare till olika politiska aktörer växlar över tid och mellan olika situationer och aktörer kan tyda på att massmedierna spelar en *självständig roll* i det politiska spelet. Men massmediernas ombytlighet kan också tolkas som att massmedierna lätt kan utnyttjas av aktörer utanför medierna.

Att samtliga partier — även om socialdemokraterna och centerpartiet råkat mest "illa ut" i kärnkraftsfrågan och folkpartiet och moderaterna trots sin starka interna splittring i kärnkraftsfrågan kommit "lindrigare" undan — fått uppleva massmedierna både som motspelare och medspelare, kan vara ett resultat av att massmedierna, och då särskilt televisionen, i första hand ägnar sig åt att registrera det ytliga skiktet av politiken och därigenom blir särskilt känsliga för utspel från de politiska aktörerna. Det är med andra ord inte massmedierna som själva står för rollbytet utan de guppar likt korken med på de vågor som åstadkoms av krafter utanför massmedierna.

Har då massmedierna haft någon betydelse för kärnkraftsfrågans politiska utveckling? Har de haft någon inverkan på de händelseförlopp vi skildrat — för de beslut som fattats i kärnkraftsfrågan? Denna slutliga frågeställning om massmediernas roll är av intresse oavsett om massmedierna spelat en självständig roll i det politiska spelet eller utnyttjats av andra.

I de händelser vi skildrat och som slutligen ledde fram till folkomröstningen i mars 1980 spelar Fälldin-regeringens fall i oktober 1978 och socialdemokraternas omprövning i april 1979 en central roll. Vilken betydelse hade då massmedierna för att trepartiregeringen sprack och för socialdemokraternas omprövning?

Bland de förklaringar till trepartiregeringens fall som statsvetaren Evert Vedung presenterar i sin bok *Kärnkraften och regeringen Fälldins fall* intar massmediernas insatser en central plats. Där heter det bland annat: "Under alla omständigheter kan man slå fast, att journalisterna spelade en betydelsefull roll i slutskedet."⁶³

Beslutet att upplösa trepartiregeringen var ett resultat av beslut och händelser som inträffade under en mycket begränsad tidsperiod. På fredagen den 29 september tillkännagavs den stora villkorsuppgörelsen och en vecka senare lämnade Fälldin in sin avskedsansökan. Däremellan hade centerpartiet på tisdagen den 3 oktober ställt sina koalitionsbröder inför ett ultimatum: Antingen ett stopp för Forsmark 3 eller folkomröstning. På eftermiddagen den 5 oktober säger folkpartiet och moderaterna definitivt nej till centerpartiets nya krav i kärnkraftsfrågan.⁶⁴

Den centrala händelsen i det förlopp som ledde fram till regeringens fall och som det gäller att förklara är således centerpartiets beslut att så snabbt in på fredagsuppgörelsen ställa nya och villkorlösa krav. Vad var det som orsakade att centern valde detta beslut?⁶⁵

Enligt Vedung finns det skäl att tro att utvecklingen skulle ha blivit en annan, om inte tre saker inträffat. Vedung formulerar det i tre frågor: "Skulle partiet ha blivit så skakat, om reaktionen i media inte hade kommit, om Gösta Bohman inte hade låtit undslippa sig utsagan om de 99 procenten och om folkpartiet inte hade sänt ut det interna brevet med bedömningen att borringarna skulle ta högst fyra månader...? Dessa två faktorer (här avser Vedung presentationen i media och Bohmans uttalande) i större utsträckning än uppgörelsen som sådan och den opposition som direkt inspirerats av den, tycks ha satt lavinen i rullning."⁶⁶

Centerpartisternas reaktion på massmediernas presentation av uppgörelsen är således central för förståelsen av centerpartiets beslut att föra fram nya krav efter fredagsuppgörelsen.

Vedung sammanfattar centerpartisternas syn på massmedierna på följande sätt: "Medias vinkling av centerns energipolitik upplevdes som mycket besvärande. Hela tiden ställdes det krav på centern och Fälldin att man måste kompromissa. Men varje gång detta skedde framställdes partiet som förlorare och Fälldin som en svikare. Oavsett vad som hände i energifrågan var det centern som fick bära skulden."⁶⁷

Med presentationen av villkorsuppgörelsen var kulmen nådd. Nu fick det vara nog. I opinionsmätningarna hade centern gått starkt tillbaka och noterade nu sitt sämsta resultat sedan framgångarna startat i början av

1970-talet. Det kunde inte fortsätta på det viset. På centerns förtroenderåd måndagen den 2 oktober kunde representanter från hela landet redovisa vilka katastrofala följder som massmediernas rapportering — framförallt televisionens med sin enorma genomslagskraft — hade fått ute bland medlemmarna. När dessutom Bohman i TV sida vid sida med Fälldin säger att kärnkraftens säkerhetsproblem är lösta till 99 procent så var sannolikt måttet rågat för många aktiva centerpartister.

Det är ur det här perspektivet man måste se centerpartiets nya krav. Man måste snabbt få en kraftig kompensation för villkorsuppgörelsen annars kunde regeringssamarbetet inte fortsätta. Kärnkraftsutbyggnaden måste stoppas efter det tionde aggregatet eller måste det beslutas om en folkomröstning om kärnkraften. Det var nödvändigt för att återställa partiets trovärdighet så att det inte skulle "rämma både bland väljare och partimedlemmar".⁶⁸

Vilken betydelse hade då massmediernas rapportering för socialdemokraternas omprövning? Även om det i det här fallet i stor utsträckning måste bli tal om spekulationer, så ligger det nära till hands att jämföra med centerpartisternas reaktion på den bild som presenterades av villkorsuppgörelsen.

Socialdemokraterna befann sig i stort sett i samma situation. Det var kanske inte så mycket olyckan som sådan som avgjorde den nya energipolitiska inriktningen utan det var kanske framförallt den bild som massmedierna hade gett av händelseförloppet som var avgörande. En skrämmande bild som man kunde anta skulle sitta kvar i de svenska väljarnas medvetande under lång tid.

Socialdemokraterna kunde därför inte utan vidare blunda för Harrisburgolyckan och hålla fast vid sin kärnkraftslinje utan man måste offentligt tillkännage att man var beredd att ompröva sin inställning till kärnkraften i avvaktan på utredningarna om vad som hände i Harrisburg. En annan linje skulle försatt socialdemokraterna i en omöjlig position i den kommande valrörelsen. Och att på detta sätt skjuta på frågans avgörande till efter valet, var omöjligt utan att gå med på en folkomröstning. Att skjuta upp frågan över valet utan att utlova en folkomröstning skulle om möjligt ännu mer ökat anklagelserna för valtaktik.

Ingvar Carlsson sammanfattar socialdemokraternas dilemma på följande sätt: "Skulle vi idag, efter den olycka som inträffat och *dess presentation i massmedia*, bara köra vidare, skulle det inte gagna sakfrågan utan tvärtom skada den. Det har inträffat en förändring som vi inte bara kan nonchalera. I och med att frågan skjuts på andra sidan valet har vi inte en möjlighet att undvika en folkomröstning."⁶⁹

Den redovisning som här getts av vilken roll massmedierna spelade för Fälldin-regeringens fall och socialdemokraternas omprövning visar åtminstone på två intressanta iakttagelser som har betydelse för studiet av

massmediernas effekter på elitnivå.

För det *första* var det massmediernas bild av uppgörelsen och inte uppgörelsen som sådan som orsakade den starka reaktionen hos centerpartisterna. Denna slutsats gäller sannolikt också för socialdemokraternas omprövning. Det var massmediernas bild av Harrisburgolyckan — och inte så mycket olyckan som sådan — som låg bakom Olof Palmes och Ingvar Carlssons reaktioner.

För det *andra* var det de ledande centerpartisternas bild av vilka effekter massmediernas bild av uppgörelsen faktiskt hade för partiet, som låg bakom centerpartisternas sätt att reagera. Och detsamma kan sägas om Ingvar Carlssons sätt att reagera. Han var bekymrad över vilka effekter massmediernas presentation av olyckan kunde få på kärnkraftsopinionen.

Detta antyder att bilden av verkligheten ofta är viktigare än verkligheten själv och att ledande politikere uppfattning om vilka effekter massmedierna har kan vara av avgörande betydelse för de strategiska beslut man fattar. Skenet blir viktigare än verkligheten.

3 Partierna och kärnkraften i massmedierna inför folkomröstningen

Från den dag då det blev klart att en folkomröstning om kärnkraften skulle hållas till den dag då folkomröstningen hölls förflöt en tid på nästan exakt ett år. Ett år då mycket i press, radio och TV kretsade kring kärnkraftens risker och förtjänster, oljepriser, kolhamnar, vindkraftverk, solfångare och andra energifrågor.

Massmediernas informationsflöde utgjorde sannolikt ett viktigt inslag i det beslutsunderlag som låg till grund för det svenska folkets beslut när det gick till val den 23 mars 1980. En analys av massmediernas betydelse för folkomröstningen kan därför inte enbart begränsas till själva folkomröstningskampanjen. Det blir också viktigt att försöka belysa vilken bild som massmedierna förmedlade under det år som föregick folkomröstningskampanjen.

Bilden av kärnkraften och de politiska partierna

"By casting a vote the individual acts toward a political world whose objects he perceives and evaluates in some fashion . . ." Denna allmänna utgångspunkt för studiet av individens politiska beteende och som återfinns i den sk Michiganskolans klassiska verk *The American Voter* kan också sägas utgöra teoretisk utgångspunkt för de studier som här görs av massmediernas roll i den politiska opinionsbildningsprocessen.¹

I "den politiska värld" som väljarna hade att uppfatta, värdera och reagera gentemot när det gällde ett ställningstagande i kärnkraftsfrågan var två "objekt" av central betydelse. För det första gällde det för väljaren att ta ställning i själva sakfrågan — kärnkraftens roll i den framtida energiförsörjningen. För det andra gällde det för väljaren att ta ställning till aktörerna — de olika åsiktsriktningarna i kärnkraftsfrågan.

För väljarna existerar det i princip tre möjligheter att införskaffa information som kan ligga till grund för väljarnas uppfattningar, värderingar och reaktioner gentemot politiska objekt.

Under det år som föregick folkomröstningen är det sannolikt att det viktigaste informationsunderlaget om kärnkraften och de politiska aktörerna — direkt eller indirekt — förmedlades genom masskommunikation.

De två andra sätten att införskaffa information om omvärlden — genom egna iakttagelser eller genom iakttagelser förmedlade av andra personer — kan antas ha varit av mindre betydelse än den information som förmedlades genom masskommunikation. Det torde i varje fall gälla för den stora majoriteten av det svenska folket.

Syftet med detta kapitel är med andra ord att försöka fånga den bild av verkligheten som den breda allmänheten mötte i de svenska massmedierna året före folkomröstningen och som kan antas vara av särskild betydelse för väljarnas ställningstagande i kärnkraftsfrågan.

Två huvudfrågeställningar står följaktligen i centrum för intresset: dels massmediernas bild av kärnkraften, dels massmediernas bild av de viktigaste aktörerna i kärnkraftsfrågan — de politiska partierna.

Den fråga det gällde att ta ställning till den 23 mars 1980 var "kärnkraftens roll i den framtida energiförsörjningen". Det innebär att det inte enbart var väljarnas uppfattning och värdering av kärnkraften som energikälla som hade relevans för ett ställningstagande utan också hur väljarna uppfattade och värderade andra energislag och hur väljarna bedömde det aktuella och det framtida energiförsörjningsläget i sin helhet.

Den första huvudfrågeställningen går således knappast att inskränka till att endast gälla massmediernas bild av kärnkraften som energikälla utan frågan måste studeras ur ett bredare perspektiv. Den bild som massmedierna ger av andra energislag, t ex oljan, liksom den bild som ges av den svenska ekonomin och det allmänna energiförsörjningsläget utgör också viktiga beståndsdelar i väljarnas informationsunderlag.

Vår första frågeställning om massmediernas bild av kärnkraften kan därför brytas ned i tre delfrågeställningar. Den första frågan gäller vilken uppmärksamhet som kärnkrafts- och energifrågorna överhuvudtaget fick i massmedierna under det år som föregick folkomröstningen. Möttes de svenska mediekonsumenterna av ett ständigt pågående nyhetsflöde eller koncentrerades rapporteringen enbart till enstaka händelser? Vilken plats intog energifrågorna i förhållande till andra företeelser i samhället, t ex arbetslöshetsfrågor och ekonomi? Och när massmedierna rapporterade om energifrågor — vilka energislag uppmärksammades mest? Handlade det bara om kärnkraft?

Den andra frågan gäller vilken bild som massmedierna gav av kärnkraften i förhållande till vilken bild massmedierna gav av andra förhållanden som kan tänkas ha haft betydelse för väljarnas ställningstagande på folkomröstningsdagen. Tre bilder av verkligheten har valts ut och analyserats mer ingående: rapporteringen av kärnkraftsolyckor, bevakningen av oljeprishöjningar, oljebrist och oljeolyckor samt beskrivningen av det ekonomiska läget i Sverige.

I den tredje delfrågeställningen koncentreras intresset enbart till kärnkraften. Frågan gäller vilka åsikter om kärnkraften som massmedierna

förmedlade. Var det en negativ eller en positiv inställning till kärnkraften som speglades? Och kan man finna några förändringar i rapporteringen allteftersom folkomröstningsdagen närmade sig?

Den andra huvudfrågeställningen tar upp massmediernas bild av de politiska partiernas agerande i kärnkrafts- och energifrågorna året före folkomröstningen. Energifrågan ses således här helt ur ett partipolitiskt perspektiv och det är i första hand två delfrågeställningar som tas upp.

Den första frågan gäller energifrågornas förhållande till andra politiska sakfrågor under den aktuella perioden. Energifrågornas betydelse i politiken belyses dels genom en analys av vilken uppmärksamhet energipolitiken får i förhållande till andra centrala sakfrågor i den politiska debatten, dels genom en analys av vilken uppmärksamhet energifrågorna får i förhållande till andra frågor hos de enskilda partierna. Hur uttalad var t ex partiernas energipolitiska profil i massmedierna? Fanns det skillnader mellan de olika partierna? Och kan man i så fall finna att partiernas energipolitiska profiler undergår några förändringar över tid?

Den andra frågan tar fasta på partiernas framträdande i energifrågan. Det gäller dels i vilken utsträckning partierna i massmedierna framstår som aktiva eller passiva i energifrågan, dels hur de olika partierna behandlas i massmedierna när de framträder i energifrågor. Blev t ex vissa partier mer gynnsamt behandlade än andra? Kan man i så fall dessutom notera skillnader i behandlingen av partierna under olika tidsskeden?

Den bild som massmedierna på detta sätt gav av kärnkraften och de politiska partierna året före folkomröstningskampanjen kom i väsentliga avseenden att utgöra det opinionsklimat i vilket kampanjen sedan kom att utspela sig — ett opinionsklimat som inte enbart väljarna befann sig i utan ett klimat som också i hög grad angav de förutsättningar som de opinionsbildande krafterna hade att röra sig inom. Avslutningsvis diskuteras därför också vilken betydelse detta opinionsklimat kunde tänkas ha för själva folkomröstningskampanjen och väljarnas ställningstagande i kärnkraftsfrågan. Spelar ett årslångt nyhetsflöde om ständiga oljeprishöjningar någon roll för ens ställningstagande till kärnkraften? Kan bilden av en oljeförstörd skärgård vägas mot radioaktivt spill från läckande kärnkraftsreaktorer?

De resultat som presenteras i det följande bygger på en studie där massmediernas innehåll om energifrågor har analyserats från den 1 januari 1979 till folkomröstningsdagen den 23 mars 1980. Undersökningen omfattar TV:s nyhetsprogram Rapport och storstadspressens förstasidor samt tidningarnas huvudledare. Samtliga dagar har analyserats. I analysen inkluderas således även resultat från folkomröstningskampanjen i februari/mars 1980. Detta görs här enbart för att få en jämförelsepunkt med tidigare undersökningsperioder.

Energifrågan året före folkomröstningen — en översikt

Under det år som föregick folkomröstningen fick kärnkrafts- och energifrågorna en mycket stor uppmärksamhet i de svenska massmedierna. Nyhetsflödet var mycket omfattande. *Varje morgon* under de 448 dagar som undersökningen omfattar kunde den intresserade läsaren i genomsnitt ta del av en energinyhet på sin storstadsmorgontidnings förstasida. Dessutom kunde vår intresserade läsare *varje kväll* i Rapport ta del av i genomsnitt ytterligare två nyhetsinslag motsvarande ungefär fyra minuters sändningstid.

Detta innebär att närmare 10 procent av det totala utrymmet, inklusive bilder, på storstadspressens förstasidor och ungefär 15 procent av Rapports totala sändningstid under en period av 15 månader ägnades åt energinyheter. De svenska mediakonumenterna kunde knappast undgå att mer eller mindre dagligen konfronteras med nyheter som hängde samman med kärnkraft och energifrågor.

Som jämförelse kan nämnas att ett så centralt område som ekonomi och sysselsättning under samma period fick ungefär hälften av den uppmärksamhet som energifrågan fick. På storstadsmorgontidningarnas förstasidor upptog ekonomi och sysselsättning ungefär 5 procent av det totala utrymmet och av Rapports totala sändningstid ungefär 8 procent.

De som läste tidningarnas ledarsidor blev om möjligt ännu mer överköljda av kommentarer i energifrågan. Av totalt 3 671 analyserade huvudledare om svensk politik behandlade 689 eller 19 procent energifrågor. Energifrågor var, inte helt förvånande, utan konkurrens ledarskrifternas favoritämne.

De resultat som här redovisats gäller energifrågans uppmärksamhet för den undersökta perioden i sin helhet. Men 15 månader är en lång tidsperiod som gör det möjligt att också analysera de eventuella förändringar som sker i nyhetsflödet.

Figur 3.1 visar vilken uppmärksamhet energifrågorna fått under skilda tidpunkter från den 1 januari 1979, 15 månader framåt, till dagen för folkomröstningen den 23 mars 1980. Kurvan illustrerar det sammanlagda nyhetsflödet från nyhetsprogrammet Rapport och elva storstadstidningars förstasidor.

Under januari, februari och större delen av mars 1979 fick energifrågorna en relativt liten uppmärksamhet. Det bör dock påpekas att det gäller i jämförelse med den uppmärksamhet som skulle komma senare. I absoluta tal fick frågan en betydande uppmärksamhet med i genomsnitt drygt 20 artiklar eller inslag per vecka i vårt medieurval. Detta är ett viktigt resultat. Energifrågan fanns på tidningarnas förstasidor och i Rapport även före Harrisburg.

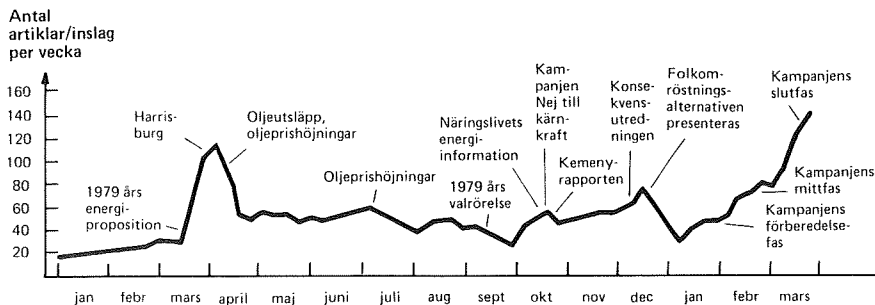
Kurvans branta stegring från slutet av mars beror inte enbart på hän-

delserna i Harrisburg, som började den 28 mars. Harrisburg blev kulmen på en även i övrigt energispäckad månad.

Den 9 mars 1979 presenterades fp-regeringens energipolitiska proposition. Propositionen hade delvis utarbetats i samarbete med socialdemokraterna och moderaterna och kunde därför påräkna ett starkt stöd när riksdagsbehandlingen skulle bli aktuell. Förslaget innebar ett kärnkraftsprogram om tolv aggregat och nej till folkomröstning om kärnkraften. Tidigare — vid 1975 års stora energipolitiska beslut — hade folkpartiet förordat elva aggregat och socialdemokraterna och moderaterna tretton aggregat. Man hamnade således mitt emellan ursprungsförslagen.

Figur 3.1. Massmediernas nyhetsrapportering om energifrågor från den 1 januari 1979 till folkomröstningsdagen den 23 mars 1980.

Kommentar: Resultatet avser Rapport och storstadspressens förstasidor sammantaget. Perioden tiden 1/1 1979—23/3 1980. Kurvan visar antalet nyheter som förekommit i medieurlvalet per vecka. Resultatet är uträknat med tre-tals glidande medeltal.

Dagen efter kritiserade Thorbjörn Fälldin uppgörelsen. Han hade inte gett upp kravet på en folkomröstning om kärnkraften. Fälldins krav på folkomröstning skedde vid en tidpunkt då folkomröstningsfrågan också nått ut till den breda allmänheten. Den 1 mars hade det påbörjats en namninsamlingskampanj inom ramen för Folkkampanjen mot atomkraft. Namnlistor dök upp på gator, torg och arbetsplatser och fram till den 4 maj då insamlingsarbetet avslutades hade man fått in 524 850 underskrifter.² Att det skulle bli en folkomröstning om kärnkraften var dock redan klart vid den tidpunkten. Förutsättningarna hade helt ändrats av de händelser som inträffade i Harrisburg månadsskiftet mars/april 1979.

Harrisburgolyckan och de politiska konsekvenser den förde med sig står naturligtvis för huvuddelen av den "topp" som diagrammet visar

under mars—april. Men det skedde också andra energiolyckor under samma period. Stockholms skärgård översköldes av olja från en förlist rysk tanker.

Rapport och Stockholmstidningarna gav oljeutsläppet en omfattande bevakning och den svenska allmänheten fick därmed klart besked om att det inte enbart var kärnkraften som utgjorde ett hot mot människor och miljö. Användandet av andra energislag innebar också problem.

Efter Harrisburg och fram till valet 1979 får energifrågorna en betydande uppmärksamhet — i genomsnitt ungefär 50 artiklar eller inslag per vecka handlar om energinyheter. Det innebär att nyhetsbevakningen ligger på en nära nog dubbelt så hög nivå som före Harrisburg. Under sommaren står t ex oljeprishöjningar i centrum för intresset.

I mitten av augusti sätter 1979 års valrörelse igång. Som framgår av diagrammet minskar energinyheterna ju längre valrörelsen pågår. Energifrågorna får en avsevärt mindre uppmärksamhet de sista två veckorna än i början av valkampanjen. Det bör dock påpekas att det här enbart gäller storstadstidningarnas förstasidor och Rapport och att det handlar om en förändring över tid. Totalt sett blev kärnkrafts- och energifrågan den största enskilda sakfrågan i 1979 års valrörelse.

Resultatet är trots detta intressant. Uppenbarligen lyckades inte centern och Thorbjörn Fälldin att i kampanjens slutskede få fram kärnkraften på samma sätt som hade skett under 1976 års valrörelse. I varje fall fick man inga förstasidesrubriker.

Efter valrörelsen ökar antalet energinyheter påtagligt. I oktober är ökningen som störst för att i november plana ut och nå sitt maximum i mitten av december.

Oktober månad domineras av nyheter om hur krafterna inför folkomröstningen formeras. Näringslivets Energiinformation startade t ex sin utåtriktade verksamhet, kampanjuppläggningsen för Nej till kärnkraft presenterades och den 19 oktober lanserades den sk NEJ-boken, författad av Per Kågeson och Björn Kjellström. Boken kom senare under folkomröstningskampanjen att spela en betydande roll i linje 3:s opinionsbildningsarbete. I slutet av oktober träffas också LO och bildar en kommitté som skall sättas i arbete från och med den 6 november.

På oktobers sista dag presenterades den sk Harrisburgrapporten eller som den ibland också kallades Kemeny-rapporten, efter kommissionens ordförande. Kommissionen tillsattes av president Carter och hade till uppgift att utreda vad som hänt i den olycksdrabbade reaktorn på Three Mile Island.

Kommissionen slog fast att olyckan orsakades av att "ett mänskligt missgrepp utvecklade en mindre felfunktion till en allvarlig olycka".³ De mänskliga misstagen hade, enligt kommissionens slutsatser, i första hand sin grund i bristande utbildning hos personalen, oklara riktlinjer, brister

i kontrollrummets utformning samt att ansvariga institutioner inte hade tagit fasta på tidigare fel och brister.

Harrisburgrapporten var ett viktigt dokument inför den kommande folkomröstningen. Det var kommissionens slutsatser om kärnkraftens säkerhet man hade väntat på. Slutsatser som skulle utgöra en viktig grund för partiernas ställningstagande i folkomröstningen.

Rapporten fick också en betydande uppmärksamhet i de svenska massmedierna. Presentationen skiljde sig dock något mellan olika tidningar. Dagens Nyheter skriver i anslutning till rapportens publicering i det närmaste dubbelt så mycket som Svenska Dagbladet och i Skånska Dagbladet dominerar helt kärnkraftsmotståndarnas kommentar till rapporten. Skånska Dagbladet är därvidlag ett undantag. I de andra undersökta tidningarna, Dagens Nyheter, Svenska Dagbladet, Göteborgs-Posten och Arbetet, är fördelningen mellan kärnkraftsförespråkarnas och kärnkraftsmotståndarnas kommentarer jämnare.⁴

I slutet av november är det dags för en presentation av en annan betydelsefull utredning. Den 23 november läggs den skonsekvensutredningen fram (*Om vi avvecklar kärnkraften*. SOU 1979:83). Utredningen, som tillsattes av fp-regeringen i juni 1979, ges vid publiceringstillfället ett förhållandevis begränsat utrymme på nyhetsplats. Arbetet hade endast en artikel på 41 spaltcentimeter. Till en del förklaras sannolikt den ringa uppmärksamheten vid offentliggörandet av att utredningens resultat redan tidigare hade blivit kända och att nej-sidans representanter hade hoppat av utredningen i början av oktober. Anledningen till vpk:s, centerpartiets och miljöförbundets avhopp var att man såg utredningen som en ren partsinlaga för kärnkraften.⁵ Denna synpunkt delades tydligen av riksdagsman Börje Hörnlund (c) som ansåg att "utredningen är inte ens värd det papper som den är tryckt på".⁶

Utredningens beräkningar om vilka konsekvenser en avveckling av kärnkraften på tio år skulle få kom dock senare att bli centrala inslag i debatten.⁷ Bl a ifrågasatte kärnkraftsmotståndarna utredningens uppgifter om att en avveckling av kärnkraften fram till år 2000 skulle kosta 75 miljarder kronor.

En vecka före julafton 1979 inträffade nästa stora energipolitiska händelse. Då blev det känt vilka folkomröstningsalternativen skulle bli.

— Förvirrande, sa moderatledaren Gösta Bohman. — Jag beklagar, sa folkpartiledaren Ola Ullsten. — En gåta, sa centerledaren Thorbjörn Fälldin. — Folket vilseleds, sa vpk-ledaren Lars Werner.⁸

Så lät partiledarnas kommentarer när det stod klart att det skulle bli två ja-linjer och en nej-linje i folkomröstningen. Efter segdragna förhandlingar mellan partiledarna kom man fram till en uppgörelse sent på kvällen den 16 december 1979 och på morgonen kunde det svenska folket läsa om

vilka tre alternativ man fick välja emellan på folkomröstningsdagen den 23 mars.

Linje 1 stöddes av moderaterna och innebar ett ja till att tolv kärnkraftsreaktorer skulle användas. Linje 2 innebar också tolv reaktorer, men till det kom en del ytterligare förslag, bl a att kärnkraftverken skulle ägas av stat och kommun. Bakom linje 2 stod socialdemokrater och folkpartister. Linje 3, som stöddes av centerpartiet och vpk, innebar ett nej till en fortsatt utbyggnad av kärnkraften och en avveckling av de sex reaktorer som var i drift inom högst tio år.

De kommentarer som gavs i massmedierna kom i första hand att uppehålla sig vid skapelsen av de två ja-linjerna. Många — och samtliga på nej-sidan — såg uppgörelsen som ett raffinerat taktiskt spel.

Kritikerna menade, att de båda förslagen i realiteten innebar samma sak men för att moderater och socialdemokrater inte skulle komma på samma linje valde socialdemokraterna att lägga till ett detaljförslag om statligt ägande som man visste att moderaterna omöjligt kunde gå med på. Och i efterhand kunde moderaterna skylla på att det var socialdemokraternas övertaktiskhet som var anledningen till att det blev två ja-linjer och socialdemokraterna kunde i sin tur hävda att det var moderaterna som var omedgörliga som inte kunde acceptera socialdemokraternas och folkpartiets förslag.

Dagen efter den stora uppgörelsen bestämdes det om hur mycket pengar de olika linjerna skulle få för sitt opinionsbildningsarbete i folkomröstningskampanjen. Sammanlagt anslogs 36 miljoner. 18 miljoner till linje 3 och 10 respektive 8 miljoner till linje 2 och linje 1.

Förutsättningarna för folkomröstningskampanjen var nu fastställda och i slutet av december fram till jul- och nyårshelgerna sjunker antalet energinyheter drastiskt. Efter nyåret ökar nyhetsflödet återigen och i mitten av januari formerar sig de olika kampanjorganisationerna och lägger sig i startgroparna inför valkampanjen. Därefter pekar kurvan brant uppåt ända fram till folkomröstningsdagen den 23 mars 1980.

Kärnkraft, olja och andra energislag

Från Harrisburghändelserna till folkomröstningskampanjen utgjorde således energifrågorna ett starkt inslag i de svenska massmediernas nyhetsflöde. En betydande del av storstadspressens förstasidor bestod av energinyheter och i genomsnitt innehöll 15 procent av Rapports dagliga sändningstid inslag som behandlade energifrågor.

I föregående avsnitt såg vi energifrågorna ur ett händelseperspektiv. I det här avsnittet skall vi se energifrågorna ur ett annat perspektiv. Här skall vi närmare analysera vad energinyheterna handlade om. Vilka ener-

gislag koncentrerades intresset till? Handlade det bara om kärnkraft? Eller dominerades nyhetsrapporteringen av oljekris och oljeprishöjningar?

I tabell 3.1 presenteras vilka energislag som uppmärksammades i nyhetsrapporteringen under de 15 månader som föregick folkomröstningsdagen. Resultatet redovisas dels för Rapport och storstadstidningarna var och en för sig, dels för storstadspressen sammantaget.

Mellan Rapport och storstadspressens förstasidor råder det en nästan total överensstämmelse. Rapports bevakning av energifrågorna under de aktuella 15 månaderna utgör när det gäller denna jämförelsepunkt ett genomsnitt av den svenska storstadspressens förstasidor.

Inte helt förvånande dominerar rapporteringen kring kärnkraften nyhetsbevakningen. Hälften av energinyheterna handlar i huvudsak om kärnkraften som energikälla. Av dessa utgör — både i Rapport och i storstadspressen — ungefär en fjärdedel rapportering av olyckor och tillbud i kärnkraftverk.

Tabell 3.1. Massmediernas nyhetsrapportering om olika energislag året före folkomröstningen (procent)

	Rap- port	Stor- stads- press	SvD	DN	G-P	SDSS	SkD	Arb	Ex	AB	GT	KvP	ND
Kärnkraft	50	50	39	50	39	50	60	47	55	71	52	41	79
Olja	33	33	43	31	47	31	19	32	41	25	42	31	13
Kol	2	2	1	2	3	4	2	3	0	0	0	6	0
Vattenkraft	3	2	2	5	0	2	1	1	0	0	0	0	1
Naturgas	1	3	3	1	4	3	5	3	0	0	0	0	0
Alternativa energikällor	2	3	2	4	0	4	6	4	1	2	0	3	7
Övriga energikällor	3	1	3	1	1	1	3	2	0	0	1	0	0
Energi- sparande	6	6	7	6	6	5	4	8	3	2	5	19	0
Summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Antal inslag/ artiklar om olika energislag	695	2042	359	427	163	331	288	183	66	51	66	32	76

Kommentar: Analysen gäller Rapport och tidningarnas förstasidor under perioden 1/1 1979—23/3 1980. Artiklarna har kodats efter vad de i huvudsak har handlat om. Observera att G-P:s mindre antal artiklar beror på att tidningens första sida alltid till ungefär en tredjedel består av annonser.

Nyheter där oljan ställs i centrum utgör dock också en mycket betydande del av energibevakningen. En tredjedel handlar om oljan som energikälla. Oljenyheterna domineras helt av rapportering kring oljan som bristvara och därmed medföljande prishöjningar samt av oljeolyckor och därmed medföljande utsläpp. Det rör sig således nästan uteslutande om olja sedd ur ett negativt perspektiv och det är i första hand de ständigt stegrande oljepriserna som dominerar bilden av olja som energikälla.

Andra energislag, t ex kol, vattenkraft, naturgas och de s k alternativa energikällorna sol, vind, biomassa m m får en ringa uppmärksamhet. Det gäller också nyheter om energisparande och hushållning. Andelarna kan visserligen synas vara små men denna typ av nyheter tycks ändå tillknyta sig ett sådant intresse att de hamnar på tidningarnas förstasidor. Men det mesta handlar om kärnkraft och olja.

Det bör påpekas att en stor del av det redovisade nyhetsmaterialet utgörs av utrikesnyheter. När det t ex gäller rapporteringen om Harrisburg utgjordes över 50 procent av material som hade sitt ursprung i USA. Ungefär 25 procent av nyheter om oljeprishöjningar, oljeolyckor och liknande hade utländsk avsändningsort. Sammanlagt uppgår utrikesmaterialet till 17 procent.

Det bör också påpekas att de olika energislagen får olika uppmärksamhet under olika tidsskeden. Oljenyheter får t ex totalt sett en någon större uppmärksamhet än kärnkraften under det första halvåret 1979. Kärnkraften får en större uppmärksamhet perioden därefter. Det gäller speciellt under valrörelsen i september 1979 och under själva folkomröstningskampanjen vårvintern 1980. Då består nyhetsflödet om de olika energislagen på tidningarnas förstasidor och i Rapport till nästan två tredjedelar av kärnkraftsnyheter.

När det gäller de andra energislagen sker det inga större förändringar under perioden. Till en viss del kan man dock märka en ökad uppmärksamhet av övriga energislag, speciellt de s k alternativa energislagen, ju närmare folkomröstningsdagen man kommer.

De resultat vi hittills har redovisat har gällt genomsnittsvärden för storstadspressen. I tabell 3.1 finns det också uppgifter om hur enskilda tidningar har bevakat energifrågorna på sina förstasidor.

Det finns tydliga skillnader mellan olika tidningar. Det är uppenbart att man i sin nyhetsbevakning i vissa fall lagt tyngdpunkten på olika energikällor. Framförallt gäller det kärnkraften och oljan.

Ny Dag, Aftonbladet och Skånska Dagbladet utgör härvidlag de mest påtagliga exemplen. 79, 71 respektive 60 procent av deras nyhetsmaterial består av kärnkraftsnyheter medan oljenyheter endast står för 13, 25 respektive 19 procent. De båda kvällstidningarna Expressen och GT har också en stor andel av kärnkraftsnyheter. De har dock också en stor andel oljenyheter.

Endast två tidningar har mer oljenyheter än kärnkraftsnyheter. Det är Göteborgs-Posten och Svenska Dagbladet. De tillhör också den grupp tidningar, tillsammans med GT, Arbetet och Sydsvenska Dagbladet, som har den största andelen nyheter om oljebrist och oljeprishöjningar. I botten ligger här Ny Dag och Skånska Dagbladet.

När det gäller bevakningen av Harrisburg och andra kärnkraftsolyckor är skillnaderna små. Det är endast Expressen och Aftonbladet som ger Harrisburg en påtagligt större uppmärksamhet än genomsnittet för storstadspressens förstasidor. I viss mån gäller det även de båda andra kvällstidningarna GT och Kvällsposten.

Det är tydligt att oljeutsläppen i första hand berörde tidningarna på Sveriges väst- och östkust. Malmötidningarna visade inget större intresse för oljeskadorna i Stockholms skärgård eller på Bohuslans klipphällar. Rapports nyhetsbevakning liknar i det här fallet mest Stockholmspressen. De minst lika omfattande utsläppen på västkusten gick i ganska stor utsträckning Rapportredaktionens näsa förbi.

De resultat som här redovisats för de olika tidningarna antyder att det finns ett visst mönster när det gäller bevakningen av de olika energikällorna. Det tycks vara så att de tre tidningarna Ny Dag, Skånska Dagbladet och Dagens Nyheter, som på ledarplats tar en klar ställning mot kärnkraften, också är de tidningar som har relativt mer nyheter där kärnkraften står i centrum. Framförallt har man mindre andel nyheter som handlar om oljeprishöjningar och olja som bristvara. Jämför man t ex de båda stockholmsmorgontidningarna så möter den regelbundne läsaren av Svenska Dagbladet fler nyheter om olja än om kärnkraft, medan DN-läsaren får betydligt fler nyheter om kärnkraften än om oljan.

Kärnkraftsolyckor, oljekris och dålig ekonomi

I figur 3.2 har vi valt ut tre aspekter av den verklighet som massmedierna rapporterade om. Tre verklighetsbilder som vi kan anta ha en speciell relevans för väljarens ställningstagande på folkomröstningsdagen den 23 mars.

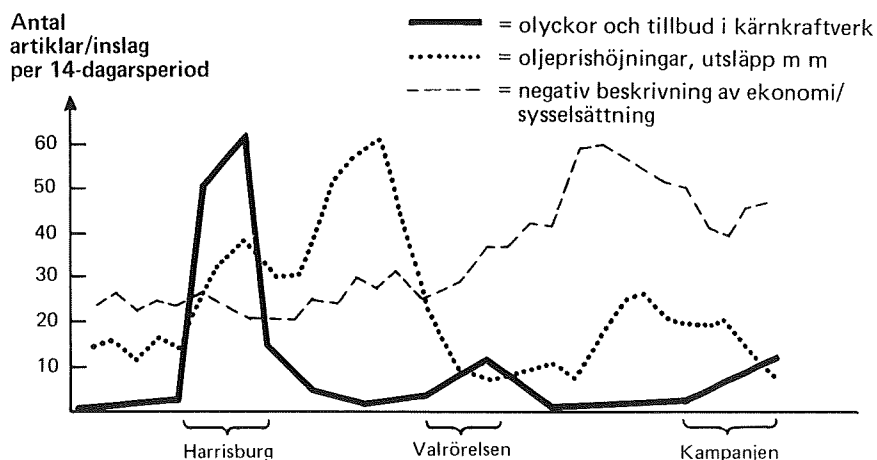
För det första gäller det rapporteringen kring tillbud och olyckor i kärnkraftsanläggningar. I figuren står den helstreckade linjen för antalet artiklar och inslag som behandlade nyheter av det här slaget. För det andra gäller det nyhetsbevakningen av oljeprishöjningar, oljeutsläpp m m. Dessa nyheter anges med den prickade linjen. Och slutligen, för det tredje, gäller det massmediernas rapportering av nyheter som innebär en negativ beskrivning av sysselsättningsutvecklingen och det ekonomiska läget. Den halvstreckade linjen i figuren utmärker dessa nyheter.

De analyserade nyheterna gäller rapportering av faktiskt inträffade

”händelser” eller i varje fall sådana händelser som påstås inträffa. Det rör sig således inte om nyheter som skildrar debatten om t ex kärnkraftens säkerhetsproblem. Om någon debattör tar upp Harrisburgolyckan som ett argument för sitt ställningstagande till kärnkraften räknas det inte som en nyhet som behandlar olyckor och tillbud i kärnkraftsanläggningar.

Som framgår av diagrammet förekommer det knappast någon rapportering om olyckor och tillbud i kärnkraftverk före Harrisburg. Totalt rör det sig om 4 nyhetsartiklar i storstadspressen som helhet. Den branta stegringen kommer i samband med Harrisburghändelserna.

Figur 3.2. Nyheter om kärnkraftsolyckor, oljekris och dålig ekonomi året före folkomröstningen

Kommentar: Resultatet avser Rapport och storstadspressens förstasidor sammanlagt. Perioden omfattar tiden 1/1 1979–23/3 1980. Tre-tals glidande medeltal har använts.

Diagrammets ”topp” består dock inte enbart av rapporteringen kring Harrisburgolyckan. I samband med denna inträffar det också tillbud i de svenska kärnkraftverken. Expressen kan t ex den 3 april — knappt en vecka efter den första läckan i Harrisburg — i en helsidesrubrik redovisa att ”RINGHALS 2 STOPPADES”. Kärnkraftsreaktorn stoppades därför att det läckte radioaktivt vatten från reaktorn. Läckaget uppgavs vara det största som inträffat i Sverige.⁹

Under samma period inträffar ytterligare en olycka i en svensk kärnkraftsanläggning. Den 13 april måste Barsebäck 1 stängas sedan det inträffat en brand i generatorn. Reaktorn berördes dock inte och det förekom inget radioaktivt utsläpp. Haveriet innebar driftstopp och miljonförluster för nödvändiga reparationer.

Efter Harrisburg och de svenska kärnkraftstillbuderna försvinner i stort

sett nyheterna om kärnkraftsolyckor. De återkommer dock i samband med 1979 års valrörelse. Drygt två veckor före valdagen den 16 september rapporterades det om en kärnkraftsolycka i Finland. Ett rörbrott i den ASEA-byggda reaktorn i Olkiluoto orsakade att radioaktivt vatten rann ut. Och en vecka dessförinnan meddelades det från Schweiz att en olycka liknande den i Harrisburg också hade inträffat där.

Det kärnkraftstillbud som fick den största uppmärksamheten i 1979 års valrörelse var det s k byggfusket i Ringhals. Avslöjandet, som gjordes av Ny Dag, kom endast ett par dagar före valdagen. Det påstådda fusket gällde Ringhals 3 och Ringhals 4 som vid denna tidpunkt inte var i drift. Svetsare som arbetat på bygget uppgav att viktiga rörkonstruktioner hade försvagats genom att man kapat bultar för att förenkla arbetet. Ett tyskt företag — Mannesmann — kritiserades mycket starkt av Statens Kärnkraftinspektion (SKI) och kontroll beordrades av samtliga svenska kärnkraftsreaktorer.

Rapporteringen om byggfusket i Ringhals fortsatte, som figuren visar, även en kort tid efter valrörelsens slut. Men sedan kom en period på ungefär tre månader då rapporteringen kring kärnkraftstillbud helt försvann. När det var dags att inleda folkomröstningskampanjen dyker de dock upp igen.

I mitten av februari börjar det med att man upptäckt en ny läcka i Harrisburg. Radioaktivt vatten läckte ut och elva arbetare evakuerades. Efter en kort tid kunde läckan stoppas. Nästa tillbud gällde också ett amerikanskt kärnkraftverk. Tisdagen den 26 februari stoppades en reaktor i Crystal River i Florida. Problem hade uppstått i reaktorns kylningssystem.

Rapporter om drabbade svenska kärnkraftverk förekom också. På Dagens Nyheters förstasida kunde man den 14 mars t ex läsa om en radioaktiv läcka i Ringhals 2. De driftansvariga uppgav att merparten av vattnet togs om hand inom reaktorn, men en liten del pumpades ut i Kattegatt. Reaktorn stängdes av men man beräknade att den åter kunde startas inom en vecka.

I slutet av kampanjen ställdes återigen anläggningarna i Ringhals i händelsernas centrum. Då avslöjades bl a att en av reaktorerna var tillverkad av ett stål med för hög kolhalt, vilket innebar att sprickor i reaktortanken hade uppstått. Problemen med reaktortanken var kända hos Statens Kärnkraftinspektion och de hade tidigare givit Vattenfall dispens för den aktuella reaktorn. Sprickorna togs bl a upp av TV2:s bakgrundsprogram Magasinet.

Fem dagar före folkomröstningsdagen kom nästa larm. Då gällde det Ringhals igen. En professor vid Tekniska Högskolan i Stockholm gick ut och varnade för felaktiga bultar som var monterade i reaktortanklocket i Ringhals 4. Enligt professorn kunde bultarna lossna och leda till att locket

till reaktortanken kastades av och frilägga den starkt radioaktiva bränsleharden. Statens Kärnkraftsinspektion hade själv tagit upp de felaktiga bultarna i sin kvartalsrapportering, men uppmanade ändå de svenska kärnkraftsföretagen att sända in uppgifter om de bultar som var monterade på reaktortanklocken.

Frågan är hur den plötsliga ökningen av nyheter om kärnkraftstillbud under valrörelsen 1979 och under folkomröstningskampanjen 1980 skall förklaras? Är de två "pucklarna" i diagrammet ett resultat av verkligheten eller . . . ?

Till en del är det naturligtvis det. Utsläppet i Ringhals 2 började faktiskt på onsdagskvällen den 12 mars 1980 och olyckan i Crystal River hände faktiskt den 26 februari 1980. Men de allra flesta tillbud som rapporterades hade inträffat tidigare och blev först offentliga under de båda valkampanjerna. Flera av tillbudena blev dessutom avslöjade genom ett aktivt journalistiskt arbete. Ny Dags avslöjande av de kapade bultarna i Ringhals under valrörelsen 1979 var ett sådant exempel.

Sett ur det här perspektivet var det således massmediernas självständiga agerande som resulterade i att olyckstillbudna fick en så stor uppmärksamhet. Å andra sidan kan det vara så att nyhetsbevakningen just under dessa perioder gav en riktig bild av verkligheten. Att det inte förekom någon rapportering av kärnkraftstillbud före och mellan de båda valkampanjerna kan vara ett resultat av att massmedierna under denna tid inte var tillräckligt alerta i sin nyhetsjakt. Massmediernas lägre ambitionsnivå tillsammans med kärnkraftsindustrins högre beredskapsnivå mot insyn från massmediernas sida kan därför tänkas ha skapat en felaktig bild av vad som hände under de perioder då det inte rapporterades om några kärnkraftstillbud.

Det mesta talar dock för att koncentrationen av kärnkraftstillbud under valrörelsen 1979 och folkomröstningskampanjen 1980 till största delen var ett resultat av massmediernas agerande än en renodlad spegling av verkligheten.

Rapporteringen av negativa oljenyheter pendlar under periodens första två månader kring 15 nyhetsartiklar för varje 14-dagarsperiod. Under mars månad ökar dock antalet starkt för att i mitten av april nå ett maximum. Dvs, veckan efter händelserna i Harrisburg. Till den allra största delen rör det sig om nyheter kring ett omfattande oljeutsläpp i Stockholms skärgård. Rapporterna talar om den värsta oljekatastrof som någonsin inträffat i Östersjön.

Oljeutsläppet orsakades av den ryska oljetankern "Antonio Gramsky" som den 27 februari hade gått på grund utanför Lettland. En vecka senare hade tjockoljan drivit så långt att den nått öarna i Stockholms skärgård.

I första hand är det Rapport och stockholmspressen som ger händelser-

na den största uppmärksamheten. Tidningarnas förstasidor innehåller under en veckas tid dagligen rapporter om oljeutsläppets följdverkningar och om hur saneringsarbetet fortskrider. Reportagen beskriver ingående hur stockholmarnas sommarparadis drabbats av svarta oljeklumpar som smetat ner havsstränder och klipphällar. Uppgifter förekommer om att minst en halv miljon sjöfåglar hotas av drivande oljemassor. Massmediernas skildring av den oljenedsmetade skärgården ger den svenska allmänheten en klar bild av vilket hot som oljan utgör mot vår ömtåliga miljö.

Knappt hade bilden av oljan som ett hot mot vår miljö försvunnit förrän ett annat oljehot gjorde sig påmint. Då var det oljan som bristvara och därmed åtföljande prishöjningar som ställdes i centrum för nyhetsrapporteringen. Under sommarmånaderna juni och juli når rapporteringen sin höjdpunkt. Nyhetsflödet orsakar en likadan "topp" i diagrammet som Harrisburg och de andra kärnkraftstillbudet hade åstadkommit några månader tidigare. I diagrammet ser det ut som om Harrisburgolyckan fått en skuggbild i oljeprishöjningar.

I början av juni höjs bensenpriset med tio öre och det uppges att ransoneringar hotar till hösten. I slutet av juni träffas OPEC-länderna och beslutar att höja priset på oljan med ytterligare 20 procent. Rapporterna om oljeprishöjningarna intensifieras i mitten av juli. Villaoljan går upp med 200 kronor och ett extra regeringsmöte beslutar om ytterligare tio öre för bensen. Prognoser publiceras som talar för fortsatt oljebrist på villaolja trots högre priser. Dessutom tillkännages att de höjda priserna kommer att leda till att hyran måste höjas för 700 000 lägenheter. Även svenskarnas sommarcharterresor till varmare länder drabbas av oljebristen. En särskild tilläggsavgift införs. Till detta kommer rapporter om nya oljeutsläpp. I Karibiska havet kolliderade två tankers och läckte ut 500 000—600 000 ton olja, den dittills värsta oljekatastrofen i världen.

Under augusti sjunker kurvan för att åter igen gå upp månaderna före folkomröstningskampanjen. I slutet av december är det dags för nya prishöjningar. Tre dagar före julafton höjs bensenpriset med ca 10 öre och villaoljan med ca 120 kronor. Under folkomröstningskampanjens slutskede minskar dock de negativa nyheterna om oljeprishöjningar och oljeutsläpp.

Den tredje kurvan i diagrammet visar antalet nyheter som innehåller en negativ beskrivning av ekonomi och sysselsättning. Med en negativ beskrivning avses här tex rapportering om att konjunkturen går nedåt, företagsnedläggningar, driftsinskränkningar, försämrad handelsbalans, sänkt levnadsstandard, prishöjningar, minskat löneutrymme, ökad arbetslöshet eller uttalanden som går ut på att Sverige går mot sämre tider. Oljeprishöjningar ingår dock inte här utan har som vi tidigare redovisat räknats separat.

Rapporteringen om den negativa ekonomiska utvecklingen ligger under en lång tid på ungefär samma nivå. Från januari 1979 fram till och med valrörelsen i september uppgår antalet nyheter till ungefär 25 stycken per 14-dagarsperiod. Strax före själva valkampanjen ökar dock antalet något för att i kampanjens inledning återigen minska. Under valrörelsens sista två veckor sker återigen en viss ökning. Men den dramatiska ökningen sker framförallt efter det att valkampen var över.

Det ökande antalet negativa nyheter under slutet av oktober, november och december förklaras till stor del av de förhandlingar som arbetsmarknadens parter förde om vilken kompensation som skulle utgå för de prishöjningar som hade ägt rum under året. Förhandlingarna strandade i slutet av oktober, återupptogs och strandade på nytt i slutet av november. LO och PTK varslade om övertidsblockad. Temperaturen ökade, men i början av december kunde massmedierna rapportera att en uppgörelse hade nåtts. Lönerna gick upp med 1,5 procent som kompensation för årets prishöjningar.

Det var inte bara i samband med förhandlingarna som det gavs en mörk bild av ekonomin och pris- och löneutvecklingen. Det fanns också nyheter om t ex höjda mjölkpriser, högre hyror liksom att "685 jobb skulle bort vid Tretorn". Harrisburgolyckan fick en andra skuggbild i november/december. Denna gång bestod den av en dålig svensk ekonomi.

Under folkomröstningskampanjens inledningsskede minskar de negativa ekonominyheterna något. Fortfarande ligger de dock på en hög nivå. Nedgången byts sedan under den sista månaden mot en lika stor uppgång.

De resultat som här presenterats visar att det svenska folket under det år som föregick folkomröstningen hade mött en påtagligt dystert bild av världen i massmediernas nyhetsrapportering. Först hade man skakats om och skrämts av en hotande härdsmalta i Harrisburg, sedan hade man i TV fått se lidande sjöfåglar som kämpade mot kletig olja på tidigare så sköna skärgårdsstränder. Därefter fick man utstå kraftiga oljeprishöjningar för att slutligen få en inträngande bild av en svensk ekonomi på knä.

Positivt och negativt om kärnkraften

"Kärnkraften behövs för att vi skall klara av ekonomin" och "kärnkraftens säkerhetsproblem är ännu olösta" är exempel på uttalanden om kärnkraften som var vanligt förekommande i massmediernas nyhetsrapportering. I detta avsnitt skall vi närmare studera denna typ av åsiktsuttalanden som ger till uttryck en positiv eller negativ inställning till kärnkraften som energikälla. Någon mer detaljerad analys blir det dock ej fråga om. En sådan kommer vi att presentera i kapitlet om folkomröstningskampanjen. Här är avsikten i första hand att ge en grov bild av hur inställningen till kärnkraften speglades i massmedierna från 1979 års

början fram till och med folkomröstningsdagen.

Tabell 3.2 visar hur de positiva och negativa uttalandena fördelade sig på nyhetsplats. Resultatet avser fortfarande enbart tidningarnas förstasidor.

Tabell 3.2. Positiva och negativa uttalanden om kärnkraften i massmediernas nyhetsrapportering året före folkomröstningen (procent)

	Rap- port	SvD	DN	G-P	SDS	SkD	Arb	Ex	AB	GT	KvP	Ny Dag	Hela urvalet
Positiva uttalanden	54	68	35	61	57	23	64	67	55	50	100	20	50
Negativa uttalanden	46	32	65	39	43	77	36	33	45	50	0	80	50
Summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Antal uttalanden	278	69	86	41	99	73	33	6	11	12	3	40	751

Kommentar: Resultaten avser Rapport och tidningarnas förstasidor och perioden omfattar 1/1 1979 – 23/3 1980. Uttalandena avser både direkt uttalade åsikter och då en aktörs åsikter refereras.

De negativa uttalandena om kärnkraften överväger enbart i tre tidningar. Det gäller Skånska Dagbladet, Ny Dag och Dagens Nyheter. I Skånska Dagbladet är övervikten ungefär tre fjärdedelar och i Dagens Nyheter två tredjedelar.

Dagens Nyheter:s förstasidor skiljer sig således kraftigt från den bild som ges av kärnkraften på förstasidorna i den andra morgontidningen i Stockholm — Svenska Dagbladet. Där är övervikten lika stor för de positiva uttalandena.

I Rapport rådet det i stort sett en balans mellan positiva och negativa uttalanden om kärnkraften om man ser till 15-månadersperioden som helhet. Men det finns en betydande skillnad mellan perioden fram till valet 1979 och perioden därefter. Före och under 1979 års valrörelse överväger de negativa uttalandena med 6 mot 4 och efter valet, dvs under tiden inför folkomröstningskampanjen och under själva kampanjen, är resultatet det omvända. Då överväger de positiva uttalandena med 6 mot 4.

Denna utveckling går även att avläsa i storstadspressen i sin helhet men förändringen är där inte lika uttalad. Det innebär att övervikten för de positiva uttalandena om kärnkraften i Rapport blir större ju närmare folkomröstningsdagen kommer och att denna förändring är mer markant än när det gäller storstadspressens förstasidor.

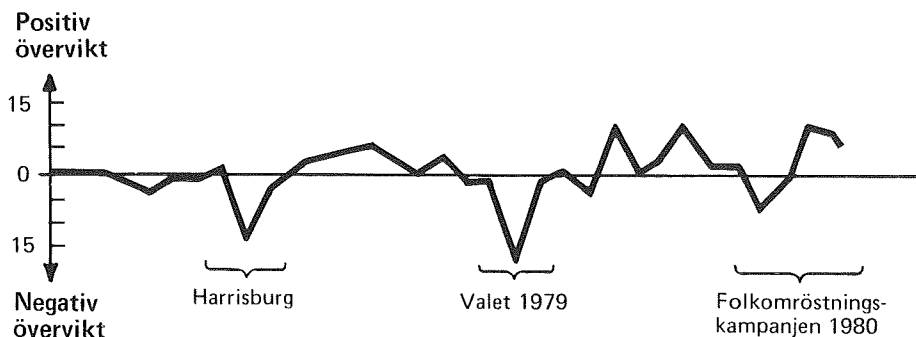
En motsvarande analys av tidningarnas inställning till kärnkraften på

ledarplats ger ett entydigt resultat. Antingen är man för eller så är man emot kärnkraften. Dagens Nyheter, Skånska Dagbladet och Ny Dag är negativa och de andra tidningarna är positiva till kärnkraften. Till en del får detta resultat tillräknas den relativt grova undersökningsmetod som använts. Den förmår inte att fånga upp de nyanser som ledarskribenterna eventuellt ger uttryck för.

Hårdrar man resultaten kan man säga att Expressen och Göteborgs-Posten delvis utgör undantag när det gäller ett entydigt ställningstagande till kärnkraften. Göteborgs-Postens ställningstagande består visserligen till 100 procent av positiva åsiktsuttalanden, men det rör sig om ett försvinnande litet antal. Tidningens huvudledare innehåller endast 7 stycken under en tidsperiod på 15 månader. Det är därför inte helt orimligt att tolka resultatet som att det till en del rådde en viss klivenhet hos ledarredaktionen och att detta tog sig uttryck i att man skrev relativt lite om kärnkraften. Samma tolkning kan också tillämpas på Expressen. Förutom det låga antalet åsiktsuttalanden så förekommer det också två gånger att tidningens huvudledare ger till uttryck en negativ inställning till kärnkraften.

I figur 3.3 redovisas hur inställningen till kärnkraften i massmediernas nyhetsrapportering varierade över tid. Kurvan sträcker sig, som tidigare, från den 1 januari 1979 till folkomröstningsdagen den 23 mars 1980. Antalet positiva och negativa uttalanden har beräknats för 14-dagarsperioder och avser Rapport och storstadspressens förstasidor sammantagna. I figuren innebär en positiv övervikt att antalet positiva uttalanden överstiger de negativa. En negativ övervikt innebär att de negativa uttalandena är fler än de positiva.

Figur 3.3. Positiva och negativa uttalanden om kärnkraften över tid i massmediernas nyhetsrapportering året före folkomröstningen

Kommentar: En positiv övervikt innebär att antalet positiva uttalanden är fler än de negativa och tvärtom. Om det t ex under en 14-dagarsperiod förekommer 10 positiva uttalanden och 6 negativa blir resultatet $10 - 6 = +4$. Resultatet avser 14-dagarsperioder och perioden omfattar 1/1 1979–23/3 1980.

Under perioden fram till Harrisburghändelserna råder det i stor utsträckning en balans mellan positiva och negativa uttalanden om kärnkraften. Det totala antalet uttalanden är få under den här perioden, hela tiden är det dock frågan om en liten negativ övervikt.

I samband med Harrisburgolyckan blir det ett tydligt "hack" i kurvan — ett resultat av en kraftig övervikt för negativa uttalanden om kärnkraften. Omedelbart efter Harrisburg går kurvan i positiv riktning. Hela tiden fram till början av 1979 års valrörelse råder det en positiv övervikt.

Den positiva övervikten bryts dock inför 1979 års valkampanj då kurvan återigen uppvisar ett kraftigt nedåtgående "hack". Efter valrörelsen går kurvan mot ett jämviktsläge för att i november och december 1979 uppvisa två markanta "toppar" där de positiva uttalandena överväger.

I folkomröstningskampanjens inledningsskede, i slutet av januari och i början av februari, får de negativa uttalandena en liten övervikt. Den negativa övervikten bryts dock ganska snart av en positiv. Under kampanjens mitterskede är övervikten som störst för att i slutskedet minska något. Det bör påpekas att det här resultatet enbart gäller tidningarnas förstasidor och Rapport sammantagna och att det rör sig om ett ganska grovt mått på den inställning som kom till tals när det gällde kärnkraften. I kampanjstudien skall vi mer i detalj studera denna utveckling.

Ser vi till perioden som helhet märker vi således att inställningen till kärnkraften som den kom till uttryck i massmediernas nyhetsrapportering skiljde sig markant åt vid olika tidpunkter. Vid tre tillfällen överväger de negativa uttalandena mycket kraftigt. Första gången inträffar det i samband med Harrisburgolyckan, den andra gången under 1979 års valrörelse och den tredje gången sker det i folkomröstningskampanjens inledningsskede. Under den allra största delen av perioden råder det dock en övervikt för de positiva uttalandena om kärnkraften.

Energi som politisk sakfråga

Energifrågorna intog under den studerade perioden en dominerande plats i nyhetsflödet. Det var rapporter från utlandet och det var reportage om oljesaneringsarbetet i Stockholms skärgård. Allt det här materialet kan dock inte räknas som politiska nyheter i dess egentliga mening även om det mycket väl kan få politiska konsekvenser. I detta och i följande avsnitt skall vi betrakta energifrågorna ur ett partipolitiskt perspektiv och behandla vår andra huvudfrågeställning — massmediernas bild av de politiska partiernas agerande i kärnkrafts- och energifrågorna året före folkomröstningen.

Vår första delfrågeställning gäller hur "stor" energifrågan var som politisk sakfråga i massmedierna i förhållande till andra viktiga politiska sakfrågor under det år som föregick folkomröstningen.

I tabell 3.3 görs en jämförelse mellan den uppmärksamhet som de energipolitiska frågorna fick och den uppmärksamhet som åtta andra centrala politiska sakfrågor fick. Jämförelsen gäller dels Rapports och storstadspressens nyhetsmaterial, dels dess ledarmaterial.

Tabell 3.3. Energipolitik och andra politiska sakfrågor på nyhetsplats och ledarplats året före folkomröstningen (procent)

<i>Sakfrågor</i>	<i>Nyheter</i>	<i>Ledare</i>
Energipolitik	32	26
Ekonomi & sysselsättning	18	21
Skattepolitik	7	8
Social välfärdspolitik	4	7
Skolpolitik	1	3
Bostadspolitik	3	3
Miljöpolitik	2	2
Försvarspolitik	2	3
Utrikespolitik	4	4
Övriga politiska sakfrågor	27	23
Summa procent	100	100
Antal artiklar/inslag där en enskild sakfråga dominerar innehållet	4 507	2 684

Kommentar: Nyhetsanalysen bygger på Rapport och på storstadspressens förstasidor 15-månadersperioden 1/1 1979—23/3 1980. Ledarmaterialet avser storstadspressens huvudledare under samma period.

Under 15-månadersperioden är energipolitiken den avgjort största politiska sakfrågan. I Rapport och på tidningarnas förstasidor lägger energifrågorna beslag på ungefär en tredjedel av de artiklar och inslag där en enskild sakfråga dominerar innehållet och på ledarsidorna handlar en dryg fjärdedel av tidningarnas huvudledare om energipolitik. Energipolitiken får t ex nästan ett dubbelt så stort utrymme i nyhetsrapporteringen som ekonomi och sysselsättning tillsammans. Efter ekonomi och sysselsättning kommer i storleksordning skattefrågan med 7 procentenheter. Utrikes- och försvarsfrågor får under perioden också en betydande uppmärksamhet. Rapporteringen och kommentarerna gäller framförallt turerna kring ett nytt lätt svenskt stridsflygplan — B3LA.

Ett annat slående resultat är den stora överensstämmelse som finns mellan tidningarnas nyhetsrapportering och tidningarnas ledarkommentarer. Sakfrågorna får i stort samma utrymme på nyhetsplats som på ledarplats. Resultatet gäller både för 15-månadersperioden i sin helhet och för en mer detaljerad analys vecka för vecka. En sådan jämförande analys över tid visar på en anmärkningsvärd följsamhet hos ledarskribenterna för de förändringar som sker i nyhetsflödet. Ledarsidorna blir med

andra ord en mycket god spegel av de frågor som tas upp i den dagsaktuella nyhetsrapporteringen.

Detta tyder i sin tur på att de svenska ledarskribenterna i första hand kommenterar vad som hänt och inte så mycket vad som kommer att hända. Man tycks inte ta initiativ och ligga före i samhällsdebatten utan snarare rör det sig främst om efterhandskommentarer till de dagspolitiska frågorna.

Partiernas framträdanden i energifrågan

De 15 månader som här undersökts utgör en lång och omväxlande period. Under första hälften av perioden hade Sverige en folktopartistisk minoritetsregering, sedan följde en valrörelse och efter den en folkomröstningskampanj. En intressant frågeställning blir därför att studera vilka förändringar som sker i förhållandet mellan de fem partiernas aktivitet i energifrågorna. Framträder t ex vissa partier i vissa lägen oftare som agerande aktörer i massmedierna än andra partier?

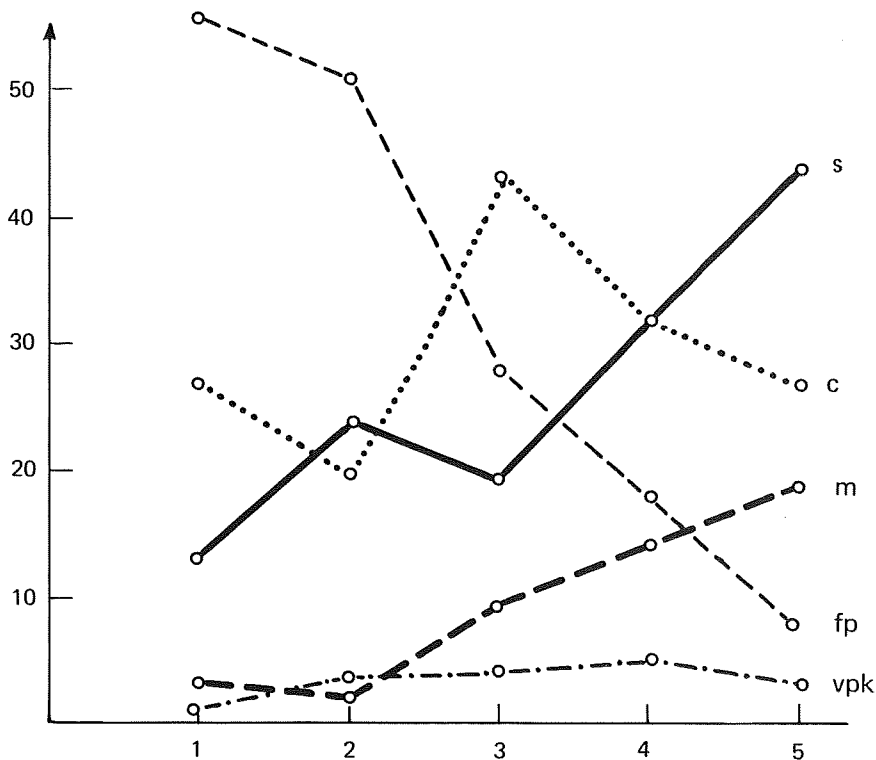
I figur 3.4 har partiernas framträdande som agerande huvudaktörer i nyhetsrapporteringen studerats vid fem olika tidsskeden. Den första tidsperioden gäller den energipolitiskt sett lugna tiden före händelserna i Harrisburg. Perioden därefter omfattar bl a Harrisburgolyckan och den socialdemokratiska omprövningen i folkomröstningsfrågan. Den tredje perioden består av 1979 års valkampanj. Tiden fram till folkomröstningskampanjen utgör den fjärde perioden och själva folkomröstningskampanjen den femte och sista tidsperioden.

Den kurva i diagrammet som undergår den mest dramatiska utvecklingen är folkpartiets. Före och under Harrisburgperioden står folkpartiet för över hälften av de fem partiernas framträdanden i energifrågan. Under den senare perioden gäller framträdandena i första hand oljekrisfrågor. Detta resultat hänger självklart samman med folkpartiets regeringsinnehav under de aktuella perioderna. De gånger som folkpartiet framträder som agerande huvudaktör i en nyhetsartikel rör det sig således i de allra flesta fall om ett framträdande av något enskilt statsråd, regeringen som ett kollektiv eller statsminister Ola Ullsten själv.

Under valrörelsen sjunker folkpartiets andel kraftigt men uppenbarligen spelar regeringsinnehavet fortfarande en roll även om det spelar en mindre roll. Folkpartiets nedåtgående trend fortsätter även efter valet. Under den period som föregår folkomröstningskampanjen har man en andel som knappt överstiger moderaternas andel. I folkomröstningskampanjen kom folkpartiet att spela en ganska undanskymd roll. Då är partiets andel nere i 8 procent efter att under sin regeringstid varit uppe i 56 procent.

Figur 3.4. Partierna som aktörer i massmediernas nyhetsrapportering i energifrågor under fem olika tidsskeden (procent)

Procentandel
av partiernas
aktörsframträdanden

1 = Före Harrisburg (1/1 – 25/3 1979)	n = 102
2 = Harrisburg och oljekris (26/3 – 12/8 1979)	n = 244
3 = Valrörelsen 1979 (13/8 – 16/9 1979)	n = 80
4 = I avvaktan på folkomröstningen (17/9 1979 – 13/1 1980)	n = 152
5 = Folkomröstningskampanjen (14/1 – 23/3 1980)	n = 155

Kommentar: Resultatet avser Rapport och storstadspressens förstasidor sammantaget. Kodningen gäller vilket parti som är agerande huvudaktör i nyhetsrapporteringen. Således kodas endast en aktör per artikel. Efter valet 1979 har trepartiregeringens mycket sällsynta framträdande i energifrågorna uteslutits ur analysen. Förfarandet kan diskuteras, men är i det här sammanhanget resultatmässigt betydelselöst.

Socialdemokraternas framträdande i energi- och kärnkraftsfrågan uppvisar i jämförelse med folkpartiet en motsatt utveckling. Före Harrisburg är partiets framträdanden som agerande aktör i nyhetsrapporteringen ytterst sparsamma, t ex mindre än hälften av centerpartiets. I samband med händelserna i Harrisburg ökar socialdemokraternas andel starkt. Man går från en andel på 13 procent till en andel på 24 procent. Mot bakgrund av den huvudroll som socialdemokraterna kom att spela är ökningen inte helt förvånande.

I valrörelsen sjunker socialdemokraternas andel igen. Med största sannolikhet har man valt att ligga lågt i kärnkraftsfrågan (se kapitel 2 och avsnittet om valrörelsen 1979). I varje fall tycks den kraftiga ökningen efter valet tyda på det. Andelen ökar från 19 till 32 procent. Dessutom är LO, som ej medräknats här, mycket aktivt i massmedierna i energifrågan under denna period.

Under folkomröstningskampanjen ökar partiet sin andel ytterligare. Socialdemokraterna blir då den dominerande partipolitiska aktören i Rapport och på storstadspressens förstasidor. Den tydliga förändringen i socialdemokraternas framträdanden i massmedierna kan knappast tolkas på annat sätt än att det rör sig om en medveten strategi. Före och under valrörelsen begränsar man sina framträdanden i energi- och kärnkraftsfrågan för att inför och under folkomröstningen starkt öka sitt engagemang i frågan. En strategi som sannolikt gick ut på att minimera röstförlusterna på kärnkraftsfrågan i valet 1979 och maximera uppslutningen kring partiets linje i folkomröstningen.

Centerpartiet, socialdemokraternas huvudmotståndare i kärnkraftsfrågan, undergår också stora förändringar när det gäller partiets framträdande i energifrågan. Perioden före Harrisburg har centern efter fp-regeringen den klart största andelen. Under Harrisburghändelserna och oljekrisen minskas andelen något.

I valrörelsen 1979 framstår centerpartiet i massmedierna som det klart mest aktiva partiet i energifrågan. Av artiklar och inslag där de fem partierna utgör agerande huvudaktörer är centerpartiets andel 41 procent. Det är t ex mer än dubbelt så stor andel som socialdemokraternas.

Efter valrörelsen sker en intressant utveckling. Under förspelet till folkomröstningskampanjen sjunker centerpartiets andel till 32 procent — samma andel som de uppåtgående socialdemokraterna har. I folkomröstningskampanjen minskas andelen ytterligare för att till slut hamna på den procentandel — 27 procent — som man hade i utgångsläget. Efter valet 1979 går centerpartiet och socialdemokraterna helt olika vägar. Socialdemokraternas framträdanden i energifrågan ökar starkt, medan centerpartiets andel minskar starkt.

Förändringen i moderaternas framträdande i energifrågan liknar i betydande grad socialdemokraternas. Partiet går från en försvinnande liten

andel före och under Harrisburghändelserna till en kraftigt ökad andel under framförallt folkomröstningskampanjen. Under kampanjen är t ex deras andel mer än dubbelt så stor som folkpartiets.

Vänsterpartiet kommunisterna är det enda parti vars aktörsframträdande uppvisar en oförändrad utveckling. Det är dock frågan om en stabilitet på låg nivå.

Partiernas energipolitiska profil i massmedierna

Tabell 3.4 visar de fem riksdagspartiernas profil i energifrågan såsom den kom till uttryck i massmediernas nyhetsbevakning. Procentsiffrorna i tabellen anger den andel som energifrågorna upptog av partiernas totala antal framträdanden som huvudaktör. Andelen visar således hur central energipolitiken är för de olika partierna. Ju högre procentandel, desto mer markant är energipolitiken som profilfråga. En hundraprocentig andel skulle med andra ord innebära ett extremt enfrågeparti.

Tabell 3.4. Partiernas energipolitiska profil i massmediernas nyhetsrapportering före och efter valet 1979 (procent)

	<i>Hela perioden</i>	<i>Före valet 1979</i>	<i>Efter valet 1979</i>	<i>För- ändring</i>
vpk	20	14	29	+ 15
s	17	12	24	+ 12
c	29	29	28	- 1
fp	20	21	17	- 4
m	13	6	20	+ 14

Kommentar: Procentsiffran anger den andel som de energipolitiska frågorna upptog av partiernas totala antal framträdanden som huvudaktör i Rapport och på storstadspressens förstasidor. Hela perioden omfattar tiden 1/1 1979–23/3 1980 och perioden före valet 1/1 1979–16/9 1979 och perioden efter valet 17/9 1979–23/3 1980.

Energipolitiken intog under året före folkomröstningen inte helt överraskande en central plats för samtliga partier. I första hand gällde det centerpartiet. 29 procent av centerpartiets framträdanden i Rapport och på storstadspressens förstasidor bestod av framträdande i energi- och kärnkraftsfrågor. Moderaterna och socialdemokraterna är de partier som uppvisar den lägsta profilen i energifrågan. Folkpartiet befinner sig ungefär emellan centerpartiet och moderaterna.

Bakom totalsiffrorna för hela 15-månadersperioden döljer sig dock vissa intressanta resultat. I tabellen har därför de 15 månaderna delats in

i en period som består av rapporteringen fram till och med valdagen 1979 och i en period som omfattar tiden därefter fram till folkomröstningsdagen.

Den energipolitiska profilen i tre av partierna genomgår betydande förändringar från den ena perioden till den andra. Socialdemokraterna fördubblar sin andel av energipolitiska framträdanden i massmedierna. Från 12 procent före och under valet till 24 procent inför och under folkomröstningskampanjen. Vpk uppvisar också en fördubblad andel, medan moderaterna ökar sin andel i ännu högre utsträckning.

Denna förändring måste anses följa ett förväntat mönster. Det kan knappast anses förvånande att energifrågorna ökar sin betydelse i förhållande till andra frågor när ett parti närmar sig en folkomröstning om just energifrågor. Vad man möjligen kan förvåna sig över är att förändringen blev så stor.

En tänkbar förklaring till socialdemokraternas och moderaternas förändrade profil har tidigare framskymtats. Inget av partierna hade något att vinna på att profilera sig i kärnkraftsfrågan inför valet 1979. Däremot hade de ett stort intresse av att inför folkomröstningen vara mer aktiva och i så stor utsträckning som möjligt mobilisera sina sympatisörer för partiernas respektive linjer i folkomröstningen.

De uteblivna förändringarna — eller de till och med något minskande andelarna — för centerpartiets och folkpartiets del är minst lika intressanta. Anledningen till att folkpartiet även inför folkomröstningen uppvisade en låg profil i kärnkraftsfrågan var sannolikt partiets splittring när det gällde inställningen till kärnkraften. En betydande del av folkpartiets sympatisörer var emot kärnkraften. En alltför markerad profil i energifrågan var därför strategiskt motiverad.

Centerpartiets energipolitiska profil är däremot mer svårförklarad. Svårigheterna ökar dessutom påtagligt om man dessutom studerar resultatet när det gäller partiledarnas energipolitiska profil i massmedierna. Thorbjörn Fälldin minskar till och med sin andel energipolitiska framträdanden med 11 procentenheter. Det innebär att det parti som under årtal varit kärnkraftsmotståndets främsta drivkraft och den person som varit dess främste förkämpe minskar sin kärnkraftsprofil när det är dags för den folkomröstning som man så länge kämpat för.

Till en del kan förklaringen ligga i att Thorbjörn Fälldin under den senare perioden var landets statsminister. Fälldins nya roll innebar att andra frågor än kärnkraften med nödvändighet kom att inta en större plats när han framträdde i massmedierna. Förklaringen kan dock knappast helt påräknas Fälldins nya roll.

Partiernas behandling i massmedierna

Hittills har våra frågeställningar enbart gällt vilken grad av uppmärksamhet partierna fått i energi- och kärnkraftsfrågan. Partierna kan dock uppmärksammas på olika sätt i massmedierna. I tabell 3.5 redovisas *hur* de olika partierna behandlades i Rapport och på storstadspressens förstasidor när de exponerades i energi- och kärnkraftsfrågan året före folkomröstningen. 15-månadersperioden är liksom tidigare uppdelad i en period fram till och med valdagen 1979 och i en period efter valet fram till folkomröstningsdagen den 23 mars 1980.

Resultatet baserar sig på ett sammanfattande index — aktörsbehandlingsindex — som anger förhållandet mellan i vilken utsträckning ett parti får komma till tals, i vilken utsträckning ett parti utsätts för kritik och i vilken utsträckning ett parti får beröm. I detta fall gäller det således enbart partiernas framträdanden och den kritik de får i energi- och kärnkraftsfrågor — inte partiernas totala uppmärksamhet.

Tabell 3.5. Behandlingen av partierna i energi- och kärnkraftsfrågan i massmediernas nyhetsrapportering före och efter valet 1979 (AB-index)

<i>Parti</i>	<i>Före valet 1979</i>	<i>Efter valet 1979</i>	<i>Förändring</i>
vpk	+ 82	+ 54	- 28
s	+ 27	+ 63	+ 36
c	+ 65	+ 63	- 2
fp	+ 50	+ 63	+ 13
m	+ 45	+ 60	+ 15

Kommentar: Aktörsbehandlingsindexet (AB-index) bygger på följande komponenter:

- (1) antalet gånger man får komma till tals som agerande aktör,
- (2) antalet gånger man som omtalad aktör får beröm,
- (3) antalet gånger man som omtalad aktör får kritik, och
- (4) antalet gånger man blir omtalad utan att någon värdering görs.

Aktörens totala exponering delas således in i fyra beståndsdelar, där de två första uppfattas som ett uttryck för en positiv behandling, den tredje som negativ och den fjärde som en neutral behandling. AB-indexet beräknas sedan som skillnaden mellan antalet gånger en aktör får en positiv behandling (1 + 2) och antalet gånger en aktör får en negativ behandling (3) dividerat med det totala antalet gånger en aktör exponeras (1 + 2 + 3 + 4). Indexet kan variera mellan -100 och +100.

Resultatet avser Rapport och storstadspressens förstasidor sammantaget.

Mellan perioderna före och efter valet 1979 sker det en markant förändring. Socialdemokraterna går från ett värde på AB-indexet på +27 till ett värde på +63. Förändringen är både ett resultat av att socialdemokraterna kommer mer till tals i energi- och kärnkraftsfrågan och att man får en mindre andel av den kritik som kommer partierna till del i energi- och kärnkraftsfrågan.

De båda andra ja-partierna — moderaterna och folkpartiet — får också en mer gynnsam behandling efter valet 1979. För folkpartiets del minskade visserligen antalet aktörsframträdanden mycket kraftigt i och med att de miste sin ställning som ensamt regeringsparti, men med regeringsinnehavet försvann också — och i ännu högre grad — den kritik som riktades mot partiet. Värdet på AB-indexet blir därför högre efter valet 1979 än vad det var när folkpartiet ensamt innehade regeringsmakten.

För de båda nej-partierna — centerpartiet och vänsterpartiet kommunisterna — försämras däremot läget allteftersom folkomröstningsdagen närmar sig. Speciellt gäller det för vpk.

Förutom de redovisade förändringarna när det gäller partiernas AB-index från den ena till den andra perioden sker det också en annan typ av förändring. Indexvärdena uppvisar under den andra perioden en mycket liten variation mellan partierna jämfört med perioden före valet. Partierna går således från en obalanserad situation till en mer balanserad. Under perioden inför folkomröstningen finns det inte något parti som i det här avseendet är speciellt gynnat eller missgynnat när det gäller den sammanlagda nyhetsrapporteringen i Rapport och på storstadspressens förstasidor.

Opinionsklimatet inför folkomröstningen

Under större delen av 1970-talet hade de svenska väljarna mer eller mindre dagligen konfronterats med energipolitiska problem både inom och utom politiken. Året som föregick folkomröstningen var därvidlag inget undantag.

Framförallt var det *tre bilder av verkligheten* som kom att dominera massmediernas rapportering och som kan antas vara relevanta för ett slutligt ställningstagande i folkomröstningen. För det första gjorde kampanjen avstamp i skenet av Harrisburg och andra kärnkraftstillbud i Sverige och utomlands. För det andra utgjorde de kraftigt stigande oljepriserna och de allvarliga oljeutsläppen en viktig bakgrund till debatten i folkomröstningen. Och för det tredje hade massmedierna månaderna före kunnat rapportera om en allt mer ansträngd svensk ekonomi.

Dessa bitar av verkligheten som massmedierna presenterat för väljarna spelade en betydande roll för opinionsbildningen under själva folkomröstningskampanjen. De angav förutsättningarna för debatten och bildade en viktig bit av det opinionsklimat som kampanjen skulle föras i. Det var svårt för en kärnkraftsförespråkare att med bibehållen trovärdighet förneka att det trots allt fanns risker med kärnkraften, liksom det var svårt för en kärnkraftsmotståndare att förneka Sveriges starka oljeberoende eller att Sverige stod inför betydande ekonomiska svårigheter. I vilken

riktning som denna verklighetsbakgrund verkade under kampanjen är däremot inte helt självklart.

Harrisburgolyckan hade en betydande inverkan på opinionsläget i kärnkraftsfrågan. Händelserna på Three Mile Island resulterade omedelbart i en ökad negativ inställning till kärnkraften som energikälla. Denna utveckling finns dokumenterad i opinionsmätningar. Opinionsmätningarna tyder dock på att opinionsläget ganska snart efter Harrisburg återgick till det läge som hade rått före Harrisburg.¹⁰

Trots detta och trots att Harrisburg låg förhållandevis långt tillbaka i tiden är det uppenbart att olyckan och den bild som hade förmedlats av olyckan spelade en avsevärd roll i det informationsunderlag som låg till grund för väljarnas ställningstagande den 23 mars.

När det gäller rapporteringen om oljeutsläpp i Stockholms skärgård och på Bohusläns klippor och ständigt återkommande oljeprishöjningar är det naturligtvis svårt att avgöra vilken sida i kärnkraftsdebatten som gynnades eller missgynnades av en sådan verklighetsbild.

Det mesta talar dock för att en sådan verklighetsbild mer gynnar dem som vill använda kärnkraften som energikälla än dem som önskar att den skall avvecklas. Denna slutsats ligger i varje fall nära till hands om man analyserar hur debatten gick under folkomröstningskampanjen.

Samma resonemang går också att tillämpa när det gäller rapporteringen om den dåliga ekonomin. Även här torde den bild av verkligheten som förmedlades av massmedierna mest gynnat ja-sidan. I folkomröstningsdebatten tar huvuddelen av användarsidans argument sin utgångspunkt i ekonomiska förhållanden. Text att Sverige helt enkelt inte har råd att avveckla kärnkraften.

Dessutom var oljekletiga skärgårdar där hundratusentals svenska familjer hade tänkt tillbringa sin semester och höjda bensinpriser och hundratusentals kronor mer för villaoljan saker som var och en drabbades av. Det var frågan om något som man fick en direkt personlig erfarenhet av och inte något som eventuellt med en viss grad av sannolikhet kunde inträffa i en avlägsen framtid.

Den verklighetsbild som presenterades av oljan och ekonomin i massmedierna kom därför i stor utsträckning, med rätt eller orätt, att bli ett stöd för en verklighetsuppfattning som ja-sidan senare i folkomröstningskampanjen gav uttryck för.

Under året som föregick folkomröstningen skedde också viktiga förändringar när det gällde *de opinionsbildande krafterna* i samhället. Engagemanget från de viktigaste opinionsbildarna — de politiska partierna — undergick en betydande förändring.

Socialdemokraterna var på marsch i kärnkraftsfrågan. Socialdemokraterna och i viss mån moderaterna gick från en låg profil i kärnkraftsfrågan före valet i september 1979 till en mer aktiv roll allteftersom folkomröst-

ningsdagen närmade sig. Dessutom fick socialdemokraterna efter valet ta på sig en betydligt mindre del av den kritik som utdelades i energifrågan än tidigare. Centerpartiet gick en motsatt utveckling till mötes i massmedierna. Från en starkt profilerad ställning i energifrågan till ett läge där partiet inte längre intog samma särställning jämfört med de andra partierna.

Sammantaget kan man därför anta att kärnkraftsmotståndarna gick in i folkomröstningskampanjen i ett mindre gynnsamt opinionsklimat än dem som förespråkade att kärnkraften skulle användas. Massmediernas skildring av den närmast liggande verkligheten överensstämde sannolikt bättre med användarsidans verklighetsuppfattning än med motståndarsidans. Dessutom fanns det efter valet 1979 ingen anledning för moderaterna och socialdemokraterna att ligga lågt i kärnkraftsfrågan utan istället kunde alla krafter sättas in för att mobilisera sina anhängare inom de egna partierna för att sluta upp kring det förslag som respektive parti hade utformat i folkomröstningen.

4 Folkomröstningskampanjen i massmedierna

Onsdagen den 16 januari 1980 tog riksdagen beslutet om att anordna en rådgivande folkomröstning om kärnkraftens roll i den framtida energiförsörjningen. Beslutet innebar den formella bekräftelsen på den uppgörelse som partierna hade träffat en månad tidigare — den 16 december 1979.

Debatten i riksdagen, som direktsändes i televisionen, gav en föraning om var de stora konfliktlinjerna skulle komma att gå. På det yttre planet visade sig detta genom att riksdagsledamöterna dagen till ära var skraddade i färgglada kampanjknappar när de äntrade talarstolen.

Centerriksdagsledamoten Birgitta Hambræus, iklädd linje 3:s kampanjknapp med en godmodigt leende sol och med texten "Atomkraft? Nej tack", angrep linje 2 för att de kallade en utbyggnad av kärnkraften för en avveckling.

Carl Tham (fp), företrädare för linje 2, kritiserade i sin tur linje 3 för att en snabbavveckling av linje 3:s modell skulle få dramatiska följder för sysselsättning och miljö. På Thams kampanjknapp, som var en egenhändig skapelse av linje 2:s kampanjgeneral Rune Molin, fanns också en sol. Den gula solen med en röd "tvåa" i omgavs med texten: "Avveckla kärnkraften! — Men med förnuft!"

Lennart Blom (m), som företrädde linje 1, menade till slut att det inte gällde ett ja eller nej till kärnkraften utan i vilken utsträckning kärnkraften skall användas och slog fast att linje 1 och linje 2 var användarlinjerna "vad nu än 2:an kallar sig". Lennart Bloms kampanjknapp slog an ett nationellt tema och visade en lätt svajande blå-gul svensk flagga med texten "Energi för Sverige".

Den TV-sända riksdagsdebatten innebar startskottet för en tio veckor lång kampanjperiod där väljarnas kontakt med kampanjen främst skedde genom det utbud av information som förmedlades av press, radio och TV.

En ny — men bekant informationssituation

Syftet med detta kapitel är att analysera de egenskaper i massmediernas innehåll som kan tänkas ha haft en betydelse för väljarnas ställningstagande i folkomröstningsfrågan. Vi skall dock inte direkt relatera dessa

egenskaper hos massmedieinnehållet till effekter på individnivå. De analyser som här genomförs gäller uteslutande massmediernas innehåll.

Liksom i det föregående kapitlet är det massmediernas bild av två politiska objekt som står i centrum för intresset. För det första gäller det den bild som massmedierna förmedlade av den sakfråga som väljarna hade att ta ställning till — kärnkraftens roll i den framtida energiförsörjningen. För det andra gäller det massmediernas bild av aktörerna — åsiktsbärarna.

Beslutet att anordna en folkomröstning i kärnkraftsfrågan innebar en ny informationssituation för väljarna. Folkomröstningen kom att innebära ett ställningstagande till — om inte helt nya — så ändå kraftigt förändrade politiska objekt. Politiska objekt som väljarna på relativt kort tid hade att uppfatta, värdera och att reagera gentemot.

Partiledaruppgörelsen den 16 december 1979 ledde till att väljarna hade tre folkomröstningsförslag att välja emellan. Ett ställningstagande till kärnkraften var således inte längre lika "enkelt" för väljarna. Tidigare i debatten hade det funnits förespråkare och motståndare; man hade tagit ställning för eller emot.

Nu ställdes väljarna plötsligt inför en situation där det inte längre handlade om ett ja eller nej till kärnkraften. Situationen hade blivit betydligt mer komplicerad. Samtliga förslag innebar att kärnkraften skulle användas — i varje fall under "högst tio år" — och samtliga förslag innebar att kärnkraften skulle avvecklas — i varje fall "i den takt som är möjlig med hänsyn till behovet av elektrisk kraft för upprätthållande av sysselsättning och välfärd".

Den nya situationen som väljarna befann sig i gällde dock inte i grunden den sakfråga väljarna hade att ta ställning till. Den nya informationssituationen bestod i att väljarna hade fått nya alternativ att välja emellan när det gällde ett ställningstagande i själva sakfrågan: kärnkraftens roll i den svenska energiförsörjningen. Det var med andra ord en ny — men ändå bekant situation.

Väljarna befann sig däremot i en helt ny informationssituation när de hade att ta ställning till de aktörer som stod för de olika folkomröstningsalternativen. Tidigare hade de främsta aktörerna i kärnkraftsfrågan varit de politiska partierna. I folkomröstningen representerades alternativen av tre olika linjekommittéer med vidhängande kampanjorganisationer. Väljarna hade således att ta ställning till nya politiska objekt. Men det var trots allt inte helt nya objekt. Bakom de nyskapade och okända linjerna stod för väljarna sedan länge välkända partier. Det var således inte heller i det här avseendet fråga om en helt ny informationssituation. Det var en ny — men också i detta fall en bekant situation.

Massmediernas bild av aktörer och sakfrågor

Frågeställningarna i detta kapitel gäller vilken bild som massmedierna gav av sakfrågan och aktörerna i deras nya skepnader och mer specifikt de egenskaper i denna bild som kan tänkas ha haft betydelse för väljarnas ställningstagande på folkomröstningsdagen.

Väljarnas slutliga ställningstagande i *folkomröstningsfrågan* ses således här dels som grundat på ett ställningstagande i själva *sakfrågan*, dels som grundat på ett ställningstagande till de *aktörer* som bar upp de olika åsikterna i sakfrågan.

Massmediernas bild av den *sakfråga* det gällde att ta ställning till kan delas upp i två aspekter där båda aspekterna antas ge ett informationsunderlag för ett ställningstagande i folkomröstningen.

För det första har den bild som massmedierna gav av *kärnkraften* som energikälla en central betydelse för opinionsbildningen.

Men folkomröstningen kunde — som vi tidigare påtalat — knappast isoleras till att enbart handla om ett ställningstagande till kärnkraften. Ett ställningstagande i omröstningen gällde snarare vilken roll som kärnkraften skulle spela i förhållande till *andra energislag* i den framtida energiförsörjningen. Massmediernas bild av t ex olja och kol är därför också av stor betydelse för opinionsbildningen under folkomröstningskampanjen.

Den andra aspekten av sakfrågan gäller den bild som massmedierna gav av de skäl eller *argument* som talar för en användning av kärnkraften och de skäl som talar emot en användning av kärnkraften. Här är det inte enbart antalet argument för eller emot som är av betydelse utan också vilken typ av argument som förs fram. En övervikt av kärnkraftspositiva argument betraktas som gynnsamt för ställningstaganden som var för en användning av kärnkraften, medan en övervikt för kärnkraftsnegativa argument kan antas gynna ställningstaganden som var emot en användning av kärnkraften.

Vår första huvudfrågeställning blir således att analysera egenskaper i massmediernas innehåll med utgångspunkt från vilken bild de gav av kärnkraften och andra relevanta energikällor samt vilken bild massmedierna gav av de skäl som talar för och de skäl som talar emot en användning av kärnkraften som energikälla i den framtida energiförsörjningen.

Den andra huvudfrågeställningen gäller massmediernas bild av *aktörerna*. Under folkomröstningskampanjen var de tre linjeorganisationerna de centrala aktörerna. Det var linjerna som stod som bärare av de tre folkomröstningsförslagen och det var därför dessa tre objekt som väljarna i första hand hade att uppfatta, värdera och att reagera gentemot.

Den första delfrågeställningen gäller den *uppmärksamhet* som de tre linjerna fick i massmediernas nyhetsrapportering. Det gäller dels *graden*

av uppmärksamhet (vilken uppmärksamhet aktören får i förhållande till konkurrerande aktörer), dels *typen* av uppmärksamhet (på vad sätt aktören uppmärksammas). Den allmänna utgångspunkten är att ju oftare en politisk aktör får framträda på den politiska scenen och framföra sitt budskap och ju positivare aktören framställs, desto bättre är det för aktören ur opinionsbildningssynpunkt.

Den andra delfrågeställningen handlar om aktörernas *åsiktsprofil* i massmedierna — hur aktörerna kopplas till den sakfrågan det gäller att ta ställning till. Till åsiktsprofil räknas här dels massmediernas bild av *vad* aktören tycker, t ex om man är för eller emot, dels vilken *typ* av åsikter och argument som aktören förknippas med i en speciell sakfråga.

Den tredje delfrågeställningen tar upp den bild som massmedierna gav av aktörernas *egenskaper*. Här kan flera olika typer av egenskaper tänkas vara relevanta, men i politiska sammanhang är det framför allt bilden av aktörernas trovärdighet och kompetens som är särskilt betydelsefull för väljarnas ställningstagande.

Den fjärde delfrågeställningen gäller den bild som massmedierna gav av *relationerna mellan aktörerna* — de tre folkomröstningslinjerna. De samarbets- och de konfliktmönster som framträder i massmedierna är av central betydelse för den bild som väljarna får av de politiska alternativ de har att välja emellan. Den allmänna utgångspunkten är här att de samarbets- och konfliktmönster som existerar mellan olika aktörer på den offentliga scenen är av central betydelse för väljarnas bild av de avstånd som råder mellan olika politiska alternativ. Detta har i sin tur stor betydelse för opinionsbildningen i sin helhet.

De tre folkomröstningslinjerna var de aktörsobjekt som väljarna ytterst hade att ta ställning till i så måtto att det var linjerna som var bärare av de olika folkomröstningsförslagen. Men bakom linjerna stod de politiska partierna. Linjeorganisationerna var till stor del skapade av partierna och de bars i hög grad upp av partierna.

Den femte delfrågeställningen handlar därför om den bild som massmedierna gav av *linjernas relationer till de politiska partierna*. Den bild som massmedierna på detta vis gav av kopplingen mellan linjerna och partierna hade en central betydelse för väljarnas ställningstagande, eftersom vi kan anta att väljarnas val av linje i folkomröstningen i betydande grad påverkades av väljarnas partisympatier.

Utgångspunkten är att en starkt partipolitiserad folkomröstningskampanj i massmedierna gynnade ja-sidan och missgynnade nej-sidan i folkomröstningen, eftersom ja-sidan hade mest att vinna på att väljarnas linjeval i så stor utsträckning som möjligt påverkades av partisympatierna medan nej-sidan hade mest att vinna på att inflytelserna av partisympatierna minimerades.

Den centrala frågan om kopplingen mellan linjerna och partierna

belyses ur flera aspekter. Det gäller bl a vilken bild som gavs i massmedierna av linjernas sammansättning och vilken roll som de politiska partiernas främsta symboler — partiledarna — kom att spela i folkomröstningskampanjen.

Avslutningsvis berörs även massmediernas bild av de aktörer som stod utanför linjeorganisationerna och de politiska partierna men som ändå kan relateras till den sakfråga väljarna hade att ta ställning till och som kan antas spela en betydelsefull roll som referensgrupp för väljarnas ställningstagande. De aktörer som på detta vis analyseras är *experter*, *myndigheter*, *näringslivet* och *"mannen på gatan"* och det som i första hand analyseras är i vilken utsträckning de uppmärksammas i nyhetsrapporteringen och deras åsiktsprofiler i massmedierna.

Den studie av massmediernas innehåll som redovisas i detta kapitel avser nyhetsrapporteringen i press, radio och TV. Tidsperioden omfattar tio veckor — från den 14 januari 1980 till folkomröstningsdagen den 23 mars 1980.

Resultaten presenteras för medieurvalet i sin helhet eftersom syftet i detta kapitel är att ge en uppfattning om vilken bild som massmedierna allmänt sett gav av den sakfråga det gällde att ta ställning till och den bild de gav av de aktörer som stod för de olika alternativen i omröstningen. Jämförelser mellan enskilda medier görs först i nästa kapitel.

Medieurvalet kan inte i statistisk mening sägas vara ett representativt urval av svenska massmedier. De enskilda medier som ingår i urvalet har inte valts genom något slumpmässigt urvalsförfarande. I stället har vi utgått från att medier med stor spridning skall ingå i urvalet. Huvudorsaken till detta förfarande är att vi velat få ett medieurval med så få enskilda medier som möjligt men med så stor publik som möjligt.

I urvalet ingår Sveriges Radios tre nyhetsredaktioner och samtliga storstadstidningar. Det innebär att undersökningen är en totalundersökning av nyhetsrapporteringen i svensk storstadspress och nyhetsbevakningen i radio och TV. Landsortspressen representeras av fyra tidningar med olika politisk färg.

Folkomröstningsförslagen

De tre förslag som riksdagen beslutade om den 16 januari hade i sina huvuddrag varit kända sedan decemberuppgörelsen och den därpå följande regeringspropositionen. Som framgår av de avbildade röstsedlarna hade de tre förslagen en gemensam inledande text.

Texten redogör för hur många kärnkraftsreaktorer som var färdigbyggda eller under arbete. Därefter omtalas riksdagens beslut om att omröstningen gäller tre förslag och att den skall hållas den 23 mars 1980.

**FOLKOMRÖSTNING I
KÄRNKRAFTSFRÅGAN**

I Sverige finns nu sex kärnkraftsreaktorer i drift. Ytterligare fyra reaktorer är färdiga och två är under arbete. Riksdagen har beslutat att en folkomröstning om kärnkraftens roll i den framtida energiforsöringen skall hållas den 23 mars 1980. Omröstningen gäller tre olika förslag.

**JAG RÖSTAR
FÖR FÖRSLAG NR 1**

Detta förslag innebär:

Kärnkraften avvecklas i den takt som är möjlig med hänsyn till behovet av elektrisk kraft för upprätthållande av sysselsättning och valfärd. För att bli minsta oljeberoendet och i avvaktan på att förnybara energikällor blir tillgängliga används högst de 12 kärnkraftsreaktorer som i dag är i drift, färdiga eller under arbete. Ingen ytterligare kärnkraftsbyggnad skall förekomma. Säkerhetssynpunkter blir avgörande för den ordning i vilken reaktorerna tas ur drift.

**FOLKOMRÖSTNING I
KÄRNKRAFTSFRÅGAN**

I Sverige finns nu sex kärnkraftsreaktorer i drift. Ytterligare fyra reaktorer är färdiga och två är under arbete. Riksdagen har beslutat att en folkomröstning om kärnkraftens roll i den framtida energiforsöringen skall hållas den 23 mars 1980. Omröstningen gäller tre olika förslag.

**JAG RÖSTAR
FÖR FÖRSLAG NR 2**

Detta förslag innebär:

Kärnkraften avvecklas i den takt som är möjlig med hänsyn till behovet av elektrisk kraft för upprätthållande av sysselsättning och valfärd. För att bli minsta oljeberoendet och i avvaktan på att förnybara energikällor blir tillgängliga används högst de 12 kärnkraftsreaktorer som i dag är i drift, färdiga eller under arbete. Ingen ytterligare kärnkraftsbyggnad skall förekomma. Säkerhetssynpunkter blir avgörande för den ordning i vilken reaktorerna tas ur drift.

Energhushållningen bedrivs kraftfullt och stimuleras ytterligare. De svagaste grupperna i samhället skyddas. Åtgärder vidtas för att styra elkonsumenterna bla. för att förhindra direktverkande elvärme i ny permanentbebyggelse.

Forskning och utveckling av förnybara energikällor forceras under samhällets ledning.

Miljö- och säkerhetsförbättrande åtgärder vid kärnkraftverken genomförs. En särskild säkerhetsstudie görs för varje reaktor. För medborgarnas insyn tilläts två valje kärnkraftverk en säkerhetskommitté med lokal förankring.

Elproduktion genom olje- och kolkondenskraftverk undviks.

Samhället skall ha ett huvudansvar för produktionen och distributionen av elektrisk kraft. Kärnkraftverk och andra framtida anläggningar för produktion av elektrisk kraft av betydelse skall ägas av stat och kommun. Övernivåer i vattenkraftproduktionen indragas genom beskattning.

**FOLKOMRÖSTNING I
KÄRNKRAFTSFRÅGAN**

I Sverige finns nu sex kärnkraftsreaktorer i drift. Ytterligare fyra reaktorer är färdiga och två är under arbete. Riksdagen har beslutat att en folkomröstning om kärnkraftens roll i den framtida energiforsöringen skall hållas den 23 mars 1980. Omröstningen gäller tre olika förslag.

**JAG RÖSTAR
FÖR FÖRSLAG NR 3**

Detta förslag innebär:

NE1 till fortsatt utbyggnad av kärnkraften.

Avveckling av nuvarande sex reaktorer i drift inom högst tio år. En hushållningsplan för minskat oljeberoende genomförs på grundval av

- fortsatt och intensifierad energibesparing

- kraftigt ökad satsning på förnybara energikällor.

Reaktorerna i drift underkastas skärpta säkerhetskrav. Leta laddade reaktorer tas aldrig i drift.

Urbanbrytning tillåts inte i vårt land.

Om pågående eller kommande säkerhetsanalyser så kräver, innebär detta förslag självvallet att omedelbar avstängning skall ske.

Arbetet mot kärnvapenspridning och atomvapen skall intensifieras. Ingen upprensning tillåts och export av reaktorer och reaktortechnologi upphörs.

Sysselsättningen ökas genom alternativ energiproduktion, effektiva energihushållning samt ökad förädling av råvaror.

Förslag nr 1:s och förslag nr 2:s förstasidor är i övrigt också identiskt lika. Där redovisas vad förslagen innebär. Först slås det fast att "kärnkraften skall avvecklas i en takt som är möjlig med hänsyn till behovet av elektrisk kraft för upprätthållande av sysselsättning och välfärd". Därefter anges att högst 12 kärnkraftsreaktorer, dvs de sex som var i drift, de fyra som var färdigbyggda och de två som var under arbete skulle användas.

Förslagstexten innehåller också två huvudskäl till varför man skall använda de tolv reaktorerna. Dels för att minska oljeberoendet, dels för att avvakta de förnybara energikällornas tillgänglighet. Vidare anges att "ingen ytterligare kärnkraftsutbyggnad skall förekomma" och att "säkerhetssynpunkter blir avgörande för den ordning i vilken reaktorerna tas ur drift".

Så långt är linje 1:s och linje 2:s förslag lika. Men på baksidan av linje 2:s röstsedel redovisas en rad andra energipolitiska förslag. Av dessa förslag var det främst förslaget om samhälleligt ägande och förslaget om att hindra direktverkande elvärme som fick störst uppmärksamhet i debatten. Formuleringen "kärnkraftverk och andra framtida anläggningar för produktion av elektrisk kraft av betydelse skall ägas av stat och kommun" intog t ex en central plats i de förhandlingar som föregick partiledaruppställningen den 16 december. I presskommentarerna efteråt angavs att detta krav fördes fram av socialdemokraterna för att inte hamna på samma linje som moderaterna i folkomröstningen.

Linje 2:s röstsedel innehåller dock inte bara förslaget om statligt och kommunalt ägande som anger att linjen är för ett större samhälleligt inflytande på energiområdet. Det talas bl a också om åtgärder för att "styra elkonsumenterna", att forskningen skulle forceras "under samhällets ledning" och att övervinster i vattenproduktion skulle dras in genom beskattning. Det var således inte enbart punkten om ägandet som skiljde linje 2 från linje 1.

Linje 3:s förslag innebär ett "NEJ till fortsatt utbyggnad av kärnkraften". Därefter sägs att de sex reaktorer som är i drift skall avvecklas inom högst tio år. Oljeberoendet skall minskas genom en "intensifierad energibesparing" och en "kraftigt ökad satsning på förnybara energikällor". Till detta kommer en del mer specificerade förslag som t ex att uranbrytning inte skulle tillåtas i Sverige och en del mer allmänna utsagor om att t ex arbetet mot kärnvapenspridning skall intensifieras.

I vallokalerna fanns inte enbart de tre förslagens röstsedlar. Det fanns också en särskild röstsedel för dem som inte stödde något av förslagen 1, 2 eller 3. På denna röstsedel stod texten "Blank röstsedel".

Kampanjorganisationerna

Några dagar innan riksdagen fattade sitt beslut hade linje 3:s kampanjorganisation "Folkkampanjen Nej till kärnkraft" sin riksupptakt i Stockholm. I folkkampanjen ingick nästan ett fyrtiotal organisationer. Bl a centerpartiet, kristen demokratisk samling och vänsterpartiet kommunisterna.

Till dessa partiorganisationer kom en rad miljöorganisationer, t ex Jordens vänner. Kristna organisationer, som t ex frikyrkliga gymnasieströrelsen, var också starkt representerade. Det gällde också olika fredsoorganisationer. Svenska freds- och skiljedomsföreningen var ett exempel. En annan huvudgrupp utgjordes av olika socialistiska och kommunistiska organisationer, bl a Förbundet Kommunist (FK) och Sveriges Kommunistiska Parti (SKP). I folkkampanjen ingick också socialdemokratiska arbetsgruppen för en alternativ energipolitik (SAFE) och Liberaler för energialternativ (LIFE).

Enligt egen uppgift kunde linje 3 när valkampanjen gick in i sitt mest intensiva skede mönstra närmare en halv miljon valarbetare. Lokala kampanjkommittéer bildades dessutom i landets samtliga 279 kommuner.

Till ordförande i Folkkampanjen Nej till kärnkraft valdes Lennart Daléus, som vid den tidpunkten var en partipolitiskt neutral person. Den 33-årige Daléus, som var en för allmänheten totalt okänd person, var informationssekreterare i Kungliga Vetenskapsakademien. Han var dessutom aktiv i miljöorganisationen Jordens vänner.

I kampanjledningen omgavs Daléus i första hand av två partipolitiska företrädare. Det var dels den centerpartistiska socialministern Karin Söder, dels C H Hermansson, vpk:s förre partiledare. Dessa tre blev, bl a genom att de uppträdde i TV:s utfrågningsprogram, linje 3:s främsta talesmän. En annan person som kom att spela en central roll i linje 3:s kampanj var förra socialdemokratiska statsrådet Ulla Lindström. Hon deltog bl a tillsammans med Lennart Daléus i den avslutande TV-debatten.

Folkkampanjen Nej till kärnkraft var egentligen ingen ny organisation. Tidigare hade den funnits under en annan beteckning "Folkkampanjen mot atomkraft".

Samma dag som det formella beslutet om folkomröstningen togs i riksdagen träffades rikskommittén för linje 2. Kommittén bestod i huvudsak av socialdemokratiska och folktopartistiska politiker. Dessutom ingick en rad fackliga företrädare. Ordföranden var riksdagens förre talman Henry Allard (s). Bland kommitténs drygt 200 namn märktes bl a Aina och Tage Erlander, chefredaktören Lars Engqvist (s), fd överbefälhavaren Stig Synnergren och fd landstingsrådet Gunnar Hjerne (fp). Idrotten, vetenskapen och kyrkan var också representerade. Som exempel kan

nämnas fotbollsspelaren Orvar Bergmark, historikern professor Jörgen Weibull och pastor primarius Ludvig Jönsson.

Den främste talesmannen för linje 2 i massmedierna blev Rune Molin, LO-sekreterare. För den breda allmänheten var Rune Molin ett okänt namn men blev alltefter som kampanjen fortskred en välkänd representant för linje 2. Om Molin var arbetarrörelsens främste talesman inom linje 2, så var det den förre utrikesministern Hans Blix som främst kom att representera folkpartiet. En tredje person, riksdagsledamoten Birgitta Dahl (s), spelade också en framträdande roll i kampanjledningen. Det var t ex dessa tre som representerade linje 2 i Magasinet's TV-utfrågning.

Linje 1:s kampanjtema blev "Energi för Sverige". Ordföranden i linje 1:s styrelse var landshövdingen i Växjö, Astrid Kristensson. Astrid Kristensson hade tidigare varit moderat riksdagsledamot och ordförande i riksdagens justitiekott. Styrelsen bestod av 17 personer. Bl a ingick fil dr Nils Dahlbeck. Dahlbeck var främst känd för sina naturprogram i radio och TV. Kulturen representerades av författaren Lars Gustafsson och industrin av ordföranden i Sveriges Industriförbund, Hans Stahle. Andra styrelseledamöter var t ex Evelyn Sokolowski, docent i reaktorteknologi och professorn i nationalekonomi Erik Lundberg.

I linje 1:s styrelse ingick även den moderate riksdagsmannen Per Unckel. Den 32-årige Per Unckel blev linje 1:s kampanjgeneral och kampanjledningens främste representant i massmedierna. Unckel var liksom Lennart Daléus och Rune Molin ett ganska okänt namn för det svenska folket. De två andra personerna som ingick i linje 1:s kampanjledning och som tillsammans med Per Unckel utfrågades i TV var fysikprofessorn Tor Ragnar Gerholm och en moderat kvinnlig präst, Christina Odenberg. Gerholm var en sedan länge känd kärnkraftsdebattör.

Förutom de tre linjekommittéerna deltog också en rad andra organisationer i opinionsbildningen. Den viktigaste var den organisation som Sveriges Industriförbund, Svenska Arbetsgivareföreningen och Svenska Kraftverksföreningen hade bildat inför folkomröstningen, Näringslivets Energiinformation. Syftet med organisationen var att skapa ett språkrör för näringslivet i kärnkraftsfrågan. I styrgruppen ingick bl a SAF:s ordförande Curt Nicolin, Volvochefen P G Gyllenhammar och styrelseordföranden i Elektrolux Hans Werthén.

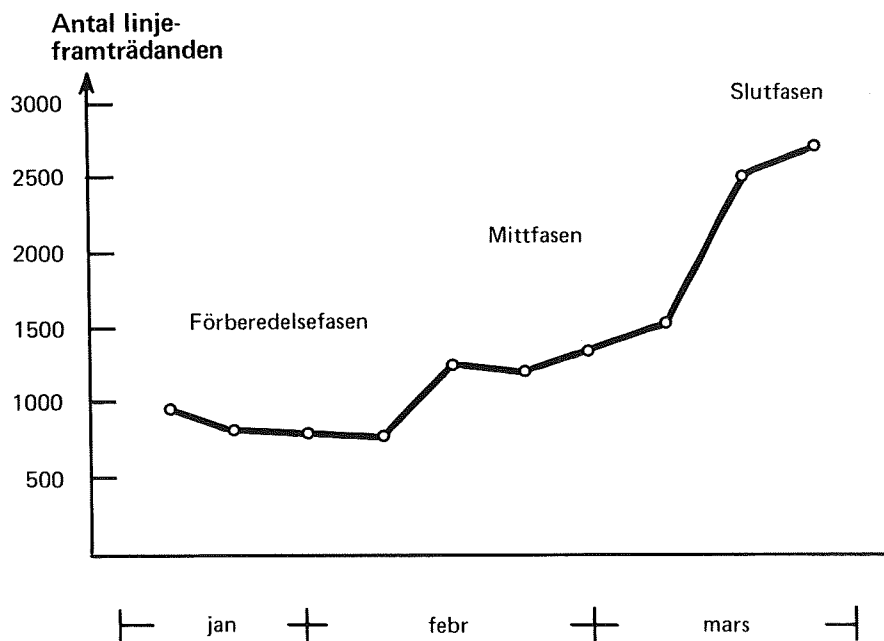
Kampanjens yttre förlopp

Under mitten av januari hade de tre linjernas kampanjorganisationer formerats och lagt sig i startgroparna inför folkomröstningsdagen den 23 mars. Efter denna första generalmönstring sjunker linjernas aktivitet i massmedierna något. Det framgår av figur 4:1 som visar folkomröstnings-

linjernas framträdande som agerande aktörer i massmedierna under de tio kampanjveckorna.

Även om aktiviteten den första veckan är något mer markerad så ligger dock ändå framträdandena på i stort sett samma nivå de fyra första veckorna efter riksdagsbeslutet. Denna period kan därför sägas utgöra folkomröstningskampanjens första fas — *föberedelsefasen*. Den utmärks av en begränsad aktivitet från linjernas sida i massmedierna.

Figur 4.1. Linjernas framträdanden i massmedierna under folkomröstningskampanjen (antal linjeframträdanden per vecka)

Kommentar: Perioden omfattar den 14/1–23/3 1980, sammanlagt 10 veckor.

Kampanjens andra fas — *mittfasen* — börjar i mitten av februari och sträcker sig fram till ungefär den 10 mars. Linjernas framträdanden som agerande aktörer i massmediernas nyhetsrapportering ökar visserligen något alltefter som tiden går, men i likhet med den första fasen så ligger framträdandena under de här fyra veckorna på ungefär samma nivå. Explosionen sker de två sista veckorna — från den 10 mars till den 23 mars. Då sker närmast en fördubbling av antalet linjeframträdanden. Kampanjen har gått in i sin intensiva *slutfas*.

Manifestationer och inställda debatter

Manifestationernas kampanj och de inställda debatternas kampanj. Det är en något tillspetsad karaktäristik av den bild som man fick i massmedierna av kampanjarbetet inför 1980 års folkomröstning om kärnkraften.

På kvällen den 25 februari var det planerat att det i landets samtliga kommuner skulle hållas debatter mellan de tre linjerna i folkomröstningen. Efter en rad turer fram och tillbaka inställdes den stora riksdebatten eftersom man inte kunde ena sig om vilken debattordning som skulle gälla. Linje 3 accepterade inte att linje 1 och linje 2 skulle räknas som två olika alternativ och på det viset få dubbelt så lång debattid och dubbelt så många talare som linje 3. Linje 1 och linje 2 motsatte sig att dela tid och talare med varandra, eftersom man menade att man stod för två olika alternativ i omröstningen. I de flesta fall resulterade det i att linje 3 debatterade med linje 1 och linje 2 var och en för sig.

Under kampanjen var det framför allt tre manifestationer från linjernas sida som fick uppmärksamhet i massmedierna. De yttre skillnader som man kan iaktta mellan dessa tre manifestationer ger på sätt och vis en spegelbild av hur man bedrev kampanjarbetet inom de tre linjerna. Vi skall därför mycket kort beskriva dessa tre händelser.

Linje 1 anordnade söndagen den 16 mars sin riksfinal. Talare var bl a Per Unckel, Tor Ragnar Gerholm och Astrid Kristensson. Mötet hölls i Berwaldhallen i Stockholm och huvudinslaget var ett "oljescenario". Med hjälp av ljusbilder och en "krismättad speakerröst" (SvD 17/3 1980) presenterades hur en akut oljekris kunde tänkas drabba Sverige. Oroligheter tänktes börja i Saudi-Arabien och snabbt spridas till Sverige. Enligt Svenska Dagbladets referat av scenariot blir det bl a allmän ransonering av bensin och olja, varmvatten en gång i veckan och "evakuering av åldringar från iskalla ålderdomshem, stängda skolor, masspermitteringar och matkuponger".

Ett exempel på en linje 2-manifestation var den konferens som hölls den 10 mars på temat "Gör inte 80-talet svårare". Folkets Hus i Stockholm var konferensplats och en rad politiker och fackliga företrädare mönstrades. Bl a Olof Palme, Ola Ullsten, LO-ordföranden Gunnar Nilsson och TCO:s ordförande Lennart Bodström. I talen angreps linje 3:s förslag om en snabbavveckling av kärnkraften och Gunnar Nilsson menade att "det gäller inte bara stereon och bilen, det handlar om jobben och tryggheten".

Linje 3:s landsomfattande demonstration lördagen den 15 mars var linje 3:s största manifestation under kampanjen. Demonstrationer anordnades på fler än 100 orter och samlade enligt pressuppgifter mer än 100 000 deltagare. I Stockholm gick demonstrationståget till stadion där läktarna fylldes med 25 000 demonstranter. Kampanjgeneralen Lennart Daléus var huvudtalare och kärnkraftens säkerhetsproblem sattes i cen-

trum. Huvudparollen för demonstrationen var "Säg ja till livet — säg nej till kärnkraften".

Något tillspetsat kan man säga att dessa tre exempel på manifestationer ger en god illustration av de tre linjernas kampanjarbete. Linje 1 anordnar sin riksfinal i den sobra Berwaldhallen, linje 2 visar sin folkrörelseförankring genom att hålla till på Folkets Hus och linje 3 genomför sin manifestation utomhus på gator och torg.

Det finns också skillnader mellan linjerna när det gäller personuppsättningen och det sätt man för ut sina budskap. På linje 1:s riksfinal är kampanjledningen huvudagerande och man använder sig av moderna och professionella informationsmetoder. Hos linje 2 dominerar tunga politiska och fackliga företrädare som i sitt opinionsarbete främst förlitar sig till de stora organisationernas penetreringsförmåga. Och linje 3 slutligen visar upp sig som en massrörelse med en brokig skara av aktivister.

Även manifestationernas huvudteman ger en uppfattning om skillnaderna mellan linjerna. Linje 1 lägger tonvikten vid oljeberoendet, linje 2 talar främst om jobben och ekonomin och hos linje 3 intar kärnkraftens risker en dominerande plats.

Avhopp och stöduttalanden

Förutom debatter, tal och manifestationer av skilda slag fick också personliga avhopp och stöduttalanden en betydande uppmärksamhet i massmedierna. I kampanjens inledningsskede — den 17 januari — tillkännager den socialdemokratiska riksdagsledamoten Maj-Britt Theorin att hon avsåg att rösta på linje 3. Dagen efter gav statssekreterare Inga Thorsson (s) samma besked. Risker för kärnvapenspridning via den civila kärnkraften angavs av båda som det främsta skälet för deras ställningstaganden.

Några dagar före folkomröstningsdagen var det dags för ett tredje kvinnligt socialdemokratiskt avhopp. Då publicerade Dagens Nyheter en artikel av Alva Myrdal där hon uppgav att hon hade för avsikt att rösta på linje 3. Uppmärksamheten blev stor och Olof Palme var kritisk till Myrdals sätt att argumentera.

Han menade att hon inte i sitt ställningstagande tog hänsyn till landets energiförsörjning, det starka oljeberoendet och ekonomin. Men Palme menade också att Alva Myrdal liksom alla andra människor har rätt att ha sin övertygelse och att uttrycka den.

Massmedierna rapporterade inte bara om socialdemokratiska avhopp. Betydligt större uppmärksamhet fick de stöduttalanden som kom från socialdemokratins veteraner. I början av mars samlades de på SSU:s Bommersvik med Tage Erlander och Gunnar Sträng i spetsen. Ungefär en vecka senare gick även Aina Erlander in i kärnkraftsdebatten. Aina Erlan-

ders unika politiska debut fick en mycket stor genomslagskraft i massmedierna.

Stöduttalanden förekom inte enbart från enskilda personer. Uttalanden kom också från olika grupper i samhället. Ekonomer som förespråkade en användning av kärnkraften gick t ex ut med ett upprop till stöd för linje 1 och linje 2. Två dagar efteråt blev de bemötta av andra ekonomer som stödde linje 3. Samma mönster upprepades också när det gällde andra grupper. Uttalanden kom från läkare, TCO-are mot kärnkraft, socialdemokrater mot kärnkraft, kulturarbetare m fl.

Även kyrkliga representanter gav offentlighet åt skilda meningar i kärnkraftsfrågan. Den största uppmärksamheten fick motsättningen mellan förre biskopen i Stockholm, Ingmar Ström, linje 3-anhängare och pastor primarius Ludvig Jönsson, anhängare till linje 2. Bl a kritiserade Ludvig Jönsson att Ingmar Ström hade anordnat en gudstjänst mot kärnkraft i Storkyrkan utan att företrädare för alla åsikter fanns med. Ingmar Ström bemötte kritiken med att det var fråga om en gudstjänst, inte en paneldebatt.

Skrämselpropaganda och falska insändare

Ett annat område som fick en stor uppmärksamhet i massmedierna gällde debattens spelregler och vilka former den tog. I centrum för debatten stod här de sk statsrådsbrev, förfalskade insändare och Sveriges Radios programpolitik.

”När vi blev föräldrar förutsatte vi att det skulle bli ett liv med mening i som väntade våra barn. Vi sade alltså *ja* till livet. I konsekvens därmed bör vi ju säga *nej* till den livsfientliga kärnkraften. Gör det! Rösta Nej den 23 mars.”

Den uppmaningen fick alla föräldrar i ett brev undertecknat av Lennart Daléus, ordförande i linje 3, Ulla Lindström, vice ordförande i linje 3 och Karin Söder, socialminister. Brevskrivarna representerade, som man sa, tre föräldragenerationer: en mormor, en mamma till tonåringar och en småbarnspappa. I brevet skrev man vidare: ”Barn i allmänhet och speciellt i moderlivet och upp till 2–3 års ålder är mera känsliga än vuxna för strålning. Den kan ge allvarliga utvecklingsskador, långvarig ohälsa eller för tidig död.”

Brevet rönt en enorm kritik från linje 1:s och 2:s sida. Osmaklig skrämselpropaganda, menade kritikerna. Brevet utgjorde, hävdade man, ett tarvligt försök att framställa linje 3 som de enda som brydde sig om barnens framtid och hälsa. Men det var inte bara brevet innehåll man angrep. Karin Söder fick också kritik för att hon undertecknat brevet i sin egenskap av socialminister. Bl a ansåg Olof Palme att socialministern hade missbrukat sitt ämbete.

Industriminister Nils G Åsling (c) fick också kritik för att ha missbrukat sitt ämbete. Anledningen till kritiken var ett brev som Åsling hade sänt till Sveriges småföretagare och där han uppmanat dem att rösta på linje 3. Åslings skäl för uppmaningen var enligt brevet att "ett aktivt stöd till NEJ-linjen från Sveriges småföretagare i den kommande folkomröstningen innebär att vi ger det lilla företaget en central roll i framtidssverige".

Statsminister Thorbjörn Fälldin tog de båda brevskrivande statsråden i försvar. Han menade att man bland regeringspartierna hade kommit överens om att inte sätta munkavle på statsråden i folkomröstningskampanjen. Den gräns man hade ställt upp för statsrådets agerande gällde enbart att de inte skulle medverka i kampanjledningarna. Dessutom menade Fälldin att han hade svårt att se någon större skillnad i att skriva brev och att hålla tal.

Falska insändare och falska affischer var andra uppmärksammade inslag i kampanjen. I Expressen kunde man t ex i en helsidesartikel läsa om hur kampanjledaren för linje 2 i Malmö hade sänt in falska insändare till ett stort antal tidningar i södra Sverige.

De falska affischerna drabbade bl a linje 1. Deras affischtext "Energi för Sverige. Linje 1" förändrades med bibehållen affisch-layout till "Vi skola ändå alla dö — Avfall för Sverige. Linje 1". Respektive kampanjledning tog självklart snabbt avstånd från samtliga övertramp av detta slag.

När det gällde Sveriges Radios programpolitik var det i första hand debatten kring Paul Jacobs film *Atomligan* som dominerade. Filmen, som handlade om människor som drabbats av cancer efter atombombsprov i Nevadaöknen, stoppades av TV1-ledningen. Turerna kring filmen fick en mycket stor uppmärksamhet i pressen och det fördes även en intern debatt mellan olika radio- och TV-medarbetare. Kvällstidningarna spann bl a på temat kändisdebatt och talade om "stjärnornas krig".

En annan diskussionspunkt som också fick en betydande uppmärksamhet i debatten gällde om det var lämpligt eller ej att programmerarna i Sveriges Radio bar kampanjknappar som öppet visade vilken linje de sympatiserade med.

Kärnkraft och andra energislag — perspektiv och värdering

Den fråga som det svenska folket hade att ta ställning till den 23 mars gällde inte enbart kärnkraften som energikälla utan också vilken roll som kärnkraften skulle spela i förhållande till andra energislag i den framtida energiförsörjningen. Vilken plats skulle kärnkraften inta? Kunde den ersättas av andra energislag? Eller var kärnkraften det bästa alternativet i jämförelse med de alternativ som stod till buds?

Alla energislag kan antingen ses ur ett *riskperspektiv* eller ur ett *resurs-*

perspektiv. I ett riskbedömningsperspektiv ses energikällan främst utifrån vilka risker den har för människors hälsa och miljö. Att en energikälla ses ur ett resursperspektiv innebär att man tar fasta på energikällan som en tillgång för att t ex klara ekonomin, sysselsättningen eller välfärden.

När det gäller värderingen av de skilda energislagen kan den antingen vara i huvudsak *positiv* eller *negativ*.

De två huvudperspektiven och de två värderingssätten innebär att man i princip kan få fram fyra olika synsätt på en energikälla.

För det första kan man se på energikällan ur ett *negativt riskperspektiv*. Man betraktar då den aktuella energikällan som en stor säkerhetsrisk där olyckor lätt kan inträffa eller att användningen av energikällan resulterar i kraftig miljöförstöring osv. Men en energikälla kan också ses ur ett *positivt riskperspektiv*. Det innebär att man tillskriver energikällan små eller inga risker för människan och hennes miljö. Eller att olyckriskerna är minimala eller att den aktuella energikällan är betydligt mindre farlig än vad andra energislag är. Resursperspektivet kan också delas upp på samma sätt. Ett *negativt resursperspektiv* innebär t ex att man bedömer att energikällan kommer att ta slut, att den blir för dyr eller att den inte går att utveckla på ett sådant sätt att den blir ekonomiskt lönsam. Dessutom att tillgången på energikällan inte är någon garanti eller till hjälp för att klara ekonomin eller den sociala välfärden. På motsvarande sätt innebär ett *positivt resursperspektiv* att man ser på energikällan som en stor och billig tillgång som behövs för att klara ekonomi och sysselsättning.

I tabell 4.1 redovisas vilken bild som massmedierna gav av kärnkraften och andra energislag under de sista tio veckorna före folkomröstningsdagen. Tabellen visar dels ur vilket perspektiv som de olika energislagen betraktades i massmedierna, dels vilken värdering som gjordes i massmedierna av de olika energislagen.

Det perspektiv som anlagts på energislagen har beräknats genom att antalet artiklar/inslag där energislaget setts ur ett riskperspektiv jämförts med antalet gånger som energislaget setts ur ett resursperspektiv. Resultatet redovisas i procentandelar.

När det gäller värderingen redovisas i tabellen dels ett sammanfattande mått på hur energislagen totalt sett värderades i massmedierna, dels hur energislagen värderades när de sågs ur ett risk- respektive ett resursperspektiv. Resultatet presenteras med hjälp av ett värderingsindex, där indexet står för förhållandet mellan antalet gånger som energislaget värderas positivt och antalet gånger det värderas negativt (se tabellkommentaren). Indexet kan variera mellan -100 och $+100$ och där -100 respektive $+100$ innebär att det i samtliga artiklar/inslag gjorts en negativ respektive en positiv värdering av det aktuella energislaget.

Tabell 4.1. Bilden av energislagen i massmedierna — perspektiv och värdering

	Perspektiv				Värdering			
	Risk	Resurs	Ej till- lämpligt	Summa procent	Risk	Resurs	Totalt	N
Kärnkraft (59 %)	48	34	18	100	-40	+41	- 8	2 881
Olja (20 %)	19	54	27	100	-75	-38	-36	997
Kol (3 %)	38	41	21	100	-47	+65	+ 9	150
Vattenkraft (1 %)	25	58	17	100	-55	+57	+20	87
Naturgas (3 %)	5	81	14	100	-44	+55	+46	161
Solenergi (2 %)	0	77	23	100	-	+49	+39	116
Vindenergi (1 %)	9	69	22	100	-33	+64	+44	68
Torv (1 %)	14	72	14	100	-86	+75	+44	50
Skogsavfall/ Flis (3 %)	17	63	20	100	-77	+61	+28	130
"Alternativen" sammanlagt (12 %)	8	76	16	100	-69	+65	+45	608

Kommentar: Resultatet avser pressurvalet och Sveriges nyhetsprogram sammanlagt. Procentsiffrorna inom parentes anger energislagens uppmärksamhetsgrad. Procentbasen utgör det totala antalet artiklar/inslag där innehållet domineras av ett enskilt energislag (N=4884).

Kodningen har i korthet utförts på följande sätt: Först bedöms vilket energislag som den aktuella artikeln/inslaget i huvudsak har handlat om. Därefter har det avgjorts vilket perspektiv som man i artikeln i huvudsak har anlagt på energislaget. Slutligen har bedömts om det i artikeln i huvudsak gjorts en positiv eller negativ värdering av det aktuella energislaget.

Värderings-indexet är beräknat på följande sätt:

$$\frac{\text{Antal positiva värderingar} - \text{antal negativa värderingar}}{\text{totalt antal artiklar om energislaget}} = \text{indexvärde}$$

Indexet kan variera mellan -100 och +100.

Procentsiffrorna inom parentes anger den totala uppmärksamhet som de olika energislagen fick i massmedierna.

Det enda energislag där ett riskperspektiv överväger ett resursperspektiv är kärnkraften - 48 mot 34 procent. I alla andra fall överväger ett resursperspektiv och speciellt markant är denna övervikt när det gäller de s k alternativa energikällorna. De ses mycket sällan ur ett riskperspektiv.

Kärnkraften och oljan är de enda energikällor som totalt sett får en negativ värdering i massmedierna. Oljans indexvärde (-36) är dock betydligt mer negativt än kärnkraftens (-8). Detta beror dock inte i första hand på att oljan så mycket oftare än kärnkraften värderas negativt. I stort sett är andelen negativa artiklar om kärnkraften (40 procent) lika stor som de om oljan (46 procent). Den stora skillnaden beror snarare på att det är mycket sällsynt att oljan värderas positivt (10 procent), vilket däremot är relativt vanligt när det gäller kärnkraften (33 procent).

De högsta positiva värdena återfinns i första hand för de s k alternativa

energikällorna. Dessa energikällor får dock en mindre uppmärksamhet än kärnkraften och oljan. Massmediernas nyhetsrapportering koncentreras till stor del till kärnkraft och olja. Dessa båda energislag upptar 59 respektive 20 procent av det totala antalet artiklar/inslag där innehållet domineras av ett enskilt energislag. De alternativa energikällornas andel uppgår till 12 procent. Det är dock i sin tur nästan dubbelt så stor uppmärksamhet som de traditionella energikällorna kol, vattenkraft och naturgas får i massmedierna — 7 procent.

I tabellen finns även värderings-indexvärden uträknade för risk- och resursperspektiven var för sig. Vad gäller riskperspektivet så uppvisar "torv", "skogsavfall" och "alternativen" mycket höga negativa värden. Det är kanske något förvånande eftersom "totalvärderingen" av dessa energislag uppvisade höga positiva värden. Förklaringen ligger i att det är ytterst sällsynt att de s k alternativen ses ur ett riskperspektiv. Med andra ord är det sällan alternativen ses som en säkerhetsrisk men när detta sker så är det mycket vanligt att det görs en negativ riskbedömning. Kärnkraften uppvisar på sätt och vis ett motsatt mönster. Värderings-indexvärdet på -40 är det näst lägsta, men här utgör istället riskperspektivet det dominerande perspektivet.

När det gäller resursperspektivet är resultatet det omvända. Här uppvisar samtliga energislag, med oljan som undantag, höga positiva värden. Framför allt är det torven, kolet och vindkraften som ses som en positiv resurs, medan däremot t ex solenergin får ett betydligt lägre värde. En viss skepsis mot möjligheterna att utveckla fungerande direktverkande solenergisystem förekom således.

Oavsett vilket perspektiv som läggs på oljan som energikälla så är det fråga om en mycket kraftig negativ värdering. Oljan utgör en stor risk för människans hälsa och miljö och det är en energiresurs som det råder knapphet på och som kommer att ta slut inom en snar framtid.

Kärnkraften däremot ses visserligen till en övervägande del ur ett negativt riskperspektiv, men när det gäller resursperspektivet så överväger i lika stor utsträckning den positiva värderingen. Med andra ord är bilden av oljan i massmedierna enbart negativ, medan bilden av kärnkraften både är positiv och negativ beroende på vilket perspektiv som anläggs.

Bilden av de alternativa energikällorna är i stort oljans motsats. Det är en i huvudsak positiv bild, där ett resursperspektiv är helt dominerande. De mer traditionella energikällorna som kol, vattenkraft och naturgas får däremot som vi tidigare noterat en mycket liten uppmärksamhet i folkomröstningsdebatten.

Bilden av energislagen undergick dock betydande förändringar allteftersom kampanjen fortskred.

Under de sista intensiva veckorna sker en betydande förändring när det gäller synen på kärnkraften. I slutet av februari uppgår andelen kärn-

kraftsartiklar med ett riskperspektiv till 57 procent, medan artiklar med ett resursperspektiv uppgår till 26 procent. Den sista veckan har detta gap nästan helt utjämnats så att det är lika vanligt att kärnkraften ses ur ett resursperspektiv som ur ett riskperspektiv.

På ett liknande sätt undergår värderingen av kärnkraften en förändring under kampanjens gång. Fram till slutet av februari pendlar värderingsindexvärdet mellan -10 och -20 , för att därefter kontinuerligt under den sista månaden öka till ett värde på $+2$ den sista veckan. Bilden av kärnkraften går således från ett utpräglat riskperspektiv och en kraftigt negativ värdering till ett ökat resursperspektiv och en betydligt mindre negativ värdering.

Argument för och emot kärnkraften i massmedierna

När det gällde ett ställningstagande i folkomröstningen ingick inte enbart den bild som massmedierna presenterade av kärnkraften och andra energislag i väljarnas informationsunderlag. I väljarnas informationsunderlag ingick också den bild som massmedierna gav av de skäl som talade för en användning av kärnkraften och de skäl som talade emot en användning av kärnkraften i den framtida energiförsörjningen.

I vårt medieurval är det en övervikt för de argument som talar för en användning av kärnkraft — 56 mot 44 procent. Övervikten för ja-sidans argument är betydande, men resultatet kan knappast tolkas på annat sätt än att även nej-sidans skäl till en avveckling av kärnkraften fick en sådan uppmärksamhet att de också hade en stor möjlighet att ingå i väljarnas informationsunderlag.

En uppdelning på detta sätt i argument för och emot kärnkraften kan synas vara ett problem när det gällde 1980 års folkomröstning eftersom omröstningen avsåg tre olika förslag.

Den argumentationsanalys som här och i det följande presenteras gäller dock inte argumenten för och emot något av de tre omröstningsförslagen utan den avser de argument som fördes fram i den sakfråga det gällde att ta ställning till i omröstningen: "kärnkraftens roll i den framtida energiförsörjningen".¹ Och i debatten gick skiljelinjen klart mellan ett ställningstagande för och emot en användning av kärnkraften som energikälla.

Under folkomröstningsdebatten framfördes en rad olika argument. Kärnkraftsmotståndarnas argument kunde t ex gälla kritik mot att det saknades utrymningsplaner för de svenska kärnkraftsanläggningarna eller att man kände oro för världsfreden. Och kärnkraftsförespråkarna klargjorde t ex sin inställning till kärnkraften genom att föra fram argument om det positiva i svenska urantillgångar eller att man kände oro för

att en avveckling av kärnkraften skulle leda till ett hårt och ojämnt samhälle utan moderna bekvämligheter.

Alla de argument som framfördes i debatten kan dock inte bedömas som lika viktiga. Sannolikt väger vissa argument tyngre än andra. Kärnkraftens avfallsproblem kan synas vara ett tyngre argument mot kärnkraften än att t ex uranbrytning förfular landskapsbilden i Australien. Detta innebär att en jämvikt när det gäller *antalet argument* för och emot ett visst ställningstagande kan vara en skenbar jämvikt i den meningen att en sida i debatten i högre grad får föra fram för dem viktiga argument medan den andra sidan i debatten enbart får föra fram för dem mer perifera argument.

En sådan viktning av argumenten är möjlig att genomföra, men har inte gjorts här eftersom det inte finns någon självklart riktig norm att utgå ifrån när man skall avgöra om ett argument skall anses vara viktigt eller ej. I stället har vi valt en annan infallsvinkel för att analysera om den *typ av argument* som förekom i massmedierna kan tänkas ha gynnat den ena eller andra sidan i debatten. Vi har försökt skilja ut vilka argument som kan anses vara av en *offensiv* karaktär — där aktören argumenterar utifrån en styrkeposition — och vilka som är av mer *defensiv* natur — där aktören argumenterar utifrån en försvarsposition.²

Syftet är således att undersöka om de båda debattsidornas argumentation i massmedierna framställdes som offensiv eller defensiv. För att kunna analysera om de båda debattsidorna framställs som offensiva eller defensiva inom *olika* debattområden har argumenten delats in i fem olika huvudområden: ekonomiska och materiella argument, argument som tar upp kärnkraftens säkerhet, miljöargument, argument som tar fasta på Sveriges förhållande till omvärlden samt argument av mer ideologisk karaktär om det framtida samhället. I tabell 4.2 finns ytterligare en kategori med. Den består inte av några regelrätta argument och har därför getts beteckningen "slagord/paroller".

Ser man till debatten som helhet domineras den i mycket stor utsträckning av ekonomiska argument och säkerhetsargument. Tillsammans uppgår dessa argument till ca 80 procent. Folkomröstningsdebatten i kärnkraftsfrågan blev därmed i första hand en debatt om ekonomi och kärnkraftens säkerhetsrisker, med en stark tonvikt vid de ekonomiska frågorna.

Denna karaktäristik gäller i särskilt hög grad förespråkarnas argument, där de ekonomiska och materiella argumenten intar en mycket central plats (59 procent). Hos kärnkraftsmotståndarna är koncentrationen till de två argumentområdena lika stor, men här läggs en betydligt större tonvikt vid säkerhetsargumenten. Andelen är dubbelt så stor (40 procent) som hos kärnkraftsförespråkarna (20 procent).

Tabell 4.2. Argument för och emot kärnkraften i massmediernas nyhetsrapportering de tio sista veckorna före folkomröstningen 1980 (procent)

	Argument		Totalt
	För kärnkraft	Mot kärnkraft	
Ekonomiska argument	59	42	52
Samhällsekonomi	16	7	12
Välfärd	8	3	6
Sysselsättning	10	9	10
Energiförsörjning	19	19	19
Energikostnader/jämförelser	6	4	5
Säkerhetsargument	20	40	29
Allmänna risker	7	16	11
Risker under drift/olyckor	6	13	9
Risker under bränslecykeln	1	5	3
Kärnvapenspridning/terror	2	6	4
Riskjämförelser	4	0	2
Miljöargument	9	4	6
Sverige och omvärlden	6	3	5
Det framtida samhället	5	8	6
Slagord och paroller	1	3	2
Summa procent	100	100	100
Antal argument	4 800	3 804	8 604
Procent För—Mot	56	44	100

Debatten om kärnkraftens säkerhetsrisker får således en betydande uppmärksamhet, men kanske ändå inte i så hög grad som vissa debattörer hävdade under kampanjens gång.

Kärnkraftsförespråkarna ägnar större uppmärksamhet åt miljöargument och argument som behandlade Sveriges förhållande till omvärlden än motståndarna. Här dominerar argument om oljans och kolets miljöfarlighet och vilket starkt utlandsberoende som Sveriges omfattande oljekonsumtion innebar. Kärnkraftsmotståndarna framför däremot fler argument av ideologisk natur än förespråkarna om vilka konsekvenser en satsning på kärnkraften skulle få på det framtida samhället.

De båda debattsidorna inriktar sig således i betydande grad på olika argumentområden. Kärnkraftsförespråkarna för t ex i större utsträckning fram ekonomiska argument och kärnkraftsmotståndarna inriktar sig på argument om kärnkraftens säkerhetsrisker. Så långt är resultatet knappast överraskande.

Men förespråkarna tar även till en stor del upp säkerhetsargument, liksom motståndarna ekonomiska argument. Frågan är om de båda debattsidorna självmant har velat ta upp dessa argumentområden eller om man har tvingats till det?

Denna frågeställning är mycket svårbesvarad men för att något belysa problemet har vi försökt skilja ut *offensiva* argument och *defensiva* argument.

Tre av fyra argument i massmediernas nyhetsrapportering är av en offensiv karaktär. Här finns det ingen påtaglig skillnad mellan de båda debattsidorna — 78 procent för förespråkarna och 75 procent för motståndarna. Båda tillåts vara lika offensiva och båda tvingas vara lika defensiva i massmedierna.

När det gäller fördelningen på olika argumentområden finns det dock skillnader.

De ekonomiska och materiella argumenten blir i hög grad kärnkraftsförespråkarnas hemmaplan. Här går man starkt på offensiven och de defensiva argumenten är ytterst sällsynta. Kärnkraftsmotståndarna ägnar också ett stort utrymme åt de ekonomiska argumenten men befinner sig i huvudsak på defensiven och får främst ägna sig åt att bemöta kärnkraftsförespråkarnas offensiva argument. Däremot är inte, som man kanske hade förväntat sig, kärnkraftsmotståndarna helt på defensiven. En mycket stor del av deras ekonomiska argument i massmedierna — 45 procent — är offensiva. Bl a framförs argument om att "alternativen ger nya jobb" och liknande.

Med undantag av miljöargumenten är kärnkraftsmotståndarnas andel offensiva argument på de andra områdena större än kärnkraftsförespråkarnas. Övervikten är särskilt markant när det gäller ideologiska argument om det framtida samhället. På detta område går man till stark offensiv och varnar för ett framtida teknokratiskt och storskaligt kontrollsamhälle.

Om de ekonomiska argumenten utgör kärnkraftsförespråkarnas hemmaplan, så utgör säkerhetsargumenten i än högre grad kärnkraftsmotståndarnas hemmaplan. Motståndarna kan använda offensiva argument, medan förespråkarna nästan helt måste använda sig av defensiva argument. Bland argumenten intar reaktorsäkerheten en central plats, samma centrala plats som avfallsfrågan tidigare hade intagit.

En genomgång av folkomröstningsdebatten såsom den speglades i massmedierna visar också att det finns en tydlig koppling mellan de argument som framförs och den verklighetsbild som massmedierna hade förmedlat till det svenska folket året före folkomröstningen.

Debatten fördes i skenet av händelserna i Harrisburg, oljeprishöjningar och det försämrade ekonomiska läget. Det var dessa tre verklighetsbilder som satte upp ramarna för opinionsbildningen. Verklighetsbilder som

massmedierna hade förmedlat och som debattörerna kunde stödja sig på i sin argumentation. Kärnkraftsmotståndarna refererade till en verklighet där olyckan i Harrisburg intog den centrala platsen och kärnkraftsförespråkarna refererade till en verklighet som dominerades av kriser inom ekonomi och oljeförsörjning. Och liksom under det år som hade föregått folkomröstningen kom de ekonomiska frågorna och oljekrisen också att dominera under folkomröstningskampanjen. Områden där kärnkraftsförespråkarna var på offensiven och kärnkraftsmotståndarna på defensiva.

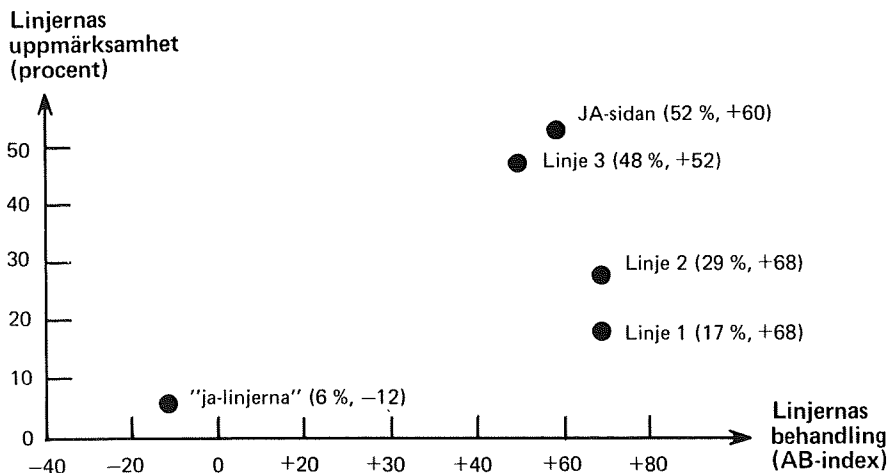
Linjernas uppmärksamhet och behandling i massmedierna

De centrala aktörerna i folkomröstningskampanjen var de tre linjerna — linje 1, linje 2 och linje 3. För linjeföreträdarna gällde det att presentera sig för väljarna, framlägga sina förslag i kärnkraftsfrågan och kritisera motståndarnas alternativ. För väljarna gällde det att värdera, jämföra och ta ställning till de tre omröstningslinjerna. Och massmedierna utgjorde härvidlag det främsta instrumentet både för linjerna att komma till tals och nå ut till väljarna och för väljarna att informera sig om de olika alternativen.

Sannolikheten för att ingå som ett politiskt objekt — ett valalternativ — i väljarnas informationsunderlag kan antas öka med den uppmärksamhet som det politiska objektet får i massmedierna. Utgår man från detta antagande blir det därför ett värde för konkurrerande politiska alternativ att få uppmärksamhet i massmedierna. En första och grundläggande fråga när det gäller bilden av linjerna i folkomröstningen blir således vilken uppmärksamhet de tre folkomröstningsalternativen fick i förhållande till varandra.

Men även om det är viktigt att uppmärksammas som ett politiskt alternativ i massmedierna så är knappast all uppmärksamhet av samma värde. En annan väsentlig frågeställning gäller därför hur aktören behandlas i massmedierna i de fall då aktören uppmärksammas.

I figur 4.2 presenteras en sammanfattande bild av hur linjerna uppmärksammades och behandlades i massmediernas nyhetsrapportering de tio sista veckorna före folkomröstningsdagen. Linjernas uppmärksamhet har bestämts med utgångspunkt från den procentandel respektive linje fick av den totala uppmärksamheten som de tre linjerna fick i massmedierna. Linjernas behandling har bestämts med utgångspunkt från ett *aktörsbehandlings-index* (AB-index), som anger förhållandet mellan i vilken utsträckning en aktör får komma till tals, i vilken utsträckning en aktör utsätts för kritik och i vilken utsträckning en aktör får beröm.

Figur 4.2. Linjernas uppmärksamhet och behandling i massmediernas nyhetsrapportering under de tio sista veckorna före folkomröstningen 1980

Kommentar: Den första siffran inom parentes anger linjernas uppmärksamhetsgrad i procent och den andra siffran anger respektive linjes aktörsbehandlingsindex (AB-index).

"Ja-linjerna" står för de fall då linje 1 eller linje 2 uppträder som aktör under en gemensam beteckning. "JA-sidan" står för det sammanlagda resultatet för linje 1, linje 2 och "ja-linjerna".

Aktörsbehandlingsindexet (AB-index) bygger på följande komponenter:

- (1) antalet gånger man får komma till tals som agerande aktör,
- (2) antalet gånger man som omtalad aktör får beröm,
- (3) antalet gånger man som omtalad aktör får kritik, och
- (4) antalet gånger man blir omtalad utan att någon värdering görs.

Aktörens totala exponering delas således in i fyra beståndsdelar, där de två första uppfattas som ett uttryck för en positiv behandling, den tredje som negativ och den fjärde som en neutral behandling. AB-indexet beräknas sedan som skillnaden mellan antalet gånger en aktör får en negativ behandling (3) dividerat med det totala antalet gånger en aktör exponeras (1 + 2 + 3 + 4). Indexet kan variera mellan -100 och +100.

Under undersökningsperiodens sammanlagt tio veckor fördelade sig linjernas uppmärksamhet på följande sätt: linje 1: 17 procent, linje 2: 29 procent, linje 3: 48 procent och "ja-linjerna" (linje 1 och linje 2 sammanlagda under gemensam beteckning): 6 procent. Det innebär att linje 3 får den klart största uppmärksamheten av de tre linjerna.

Fördelar vi däremot uppmärksamheten på en ja-sida (linje 1, linje 2 och "ja-linjerna") och på en nej-sida (linje 3) blir resultatet att de båda huvudinriktningarna i folkomröstningen i stort sett fick en lika stor uppmärksamhet i vårt medieurval: 52 mot 48 procent. I denna mening kan vi därför säga att ja- och nej-alternativet hade samma chans att ingå som ett tänkbart alternativ i väljarnas informationsunderlag.

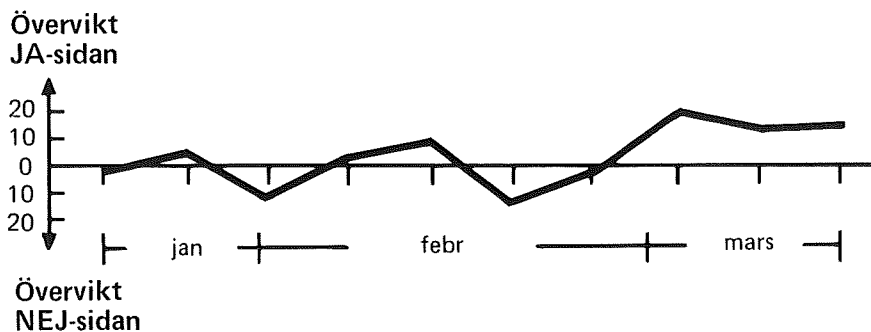
Ser man däremot till hur de olika linjerna uppmärksammas finns det betydande skillnader. Linje 1 och linje 2 (AB-index = +68) får som enskilda linjer en klart mer gynnsam behandling än linje 3 (AB-index = +52).

Men denna markanta skillnad försvinner till stor del om linje 3 jämförs med ja-sidan i sin helhet. Det beror på att "ja-linjerna" får den minst gynnsamma behandlingen — AB-indexvärdet är till och med negativt (-12). Det innebär således att linje 1 och linje 2 får "bra" värden som separata aktörer men när de exponeras under gemensam beteckning betydligt "sämre". En omständighet som sannolikt hade vissa kampanjstrategiska fördelar. Det skall vi analysera längre fram i avsnittet — Konfliktmönstret mellan linjerna.

De negativa AB-indexvärdena för "ja-linjerna" förmår dock inte att åstadkomma ett jämviktsläge när det gäller massmediernas behandling av ja- och nej-sidan. Det innebär således att ja-sidan både får en större uppmärksamhet och en mer gynnsam behandling än nej-sidan i massmedierna.

I vårt medieurval är det endast i Ny Dag, Skånska Dagbladet, Hallands Nyheter och Gefle Dagblad där nej-sidan som aktör får en klart större uppmärksamhet och en mer gynnsam behandling än ja-sidan. I resten av de undersökta medierna — däribland Sveriges Radios tre nyhetsredaktioner — råder det när det gäller aktörernas uppmärksamhet en betydande övervikt för ja-sidan. (De enskilda mediernas behandling av linjerna redovisas mer utförligt i nästa kapitel.)

Figur 4.3. Behandlingen av ja-sidan och nej-sidan i massmediernas nyhetsrapportering över tid — från riksdagsbeslutet den 16 januari till folkomröstningen den 23 mars (AB-index)

Kommentar: Resultatet avser medieurvalet i sin helhet och omfattar perioden 14/1—23/3 1980. AB-indexvärdet för ja- respektive nej-sidan har beräknats för varje vecka. Kurvan visar skillnaden mellan de båda AB-indexvärdena vecka för vecka.

I figur 4.3 redovisas hur ja-sidans och nej-sidans AB-indexvärdet förändrades under undersökningsperiodens tio veckor: från regeringsbeslutet i januari till folkomröstningsdagen den 23 mars.

I figuren kan man i stort skilja ut två olika kampskedet. Under det första skedet — de två sista veckorna i januari och hela februari — råder det ett *jämviktsläge*. Ömsom är det ja-sidan som har en övervikt, ömsom nej-sidan. Det är under en period då kampanjen inte riktigt kommit igång. I januari är det mest fråga om förfäktningar och linjeorganisationerna har knappast formerat sig. I februari har kampanjen kommit igång och nått en viss omfattning men inte på långt när med samma intensitet som under slutfasen — de två sista veckorna — då materialet nästan fördubblas.

Under det andra skedet — mars månad — förbyts jämviktsläget till ett konstant och kraftigt *överläge* för ja-sidan. Det innebär att ja-sidan har en betydande övervikt under hela den period då den egentliga folkomröstningskampanjen varar i massmedierna.

I figuren redovisas endast resultatet i ett sammanfattande mått för ja-respektive nej-sidan. Bryter man ned materialet i dess beståndsdelar framgår det att förändringarna i första hand gäller linje 2 och linje 3, medan linje 1 och "ja-linjerna" i stort sett behandlas likadant under hela undersökningsperioden.

Linje 3:s andel av aktörsframträdandena minskar något ju närmare folkomröstningsdagen vi kommer medan linje 2:s andel ökar. Denna trend är speciellt markerad i Sveriges Radios nyhetsprogram.

Den kraftigaste förändringen gäller den kritik som riktas mot de två linjerna. Linje 3 får under kampanjens slutskede ta emot en allt större andel av den kritik som riktas mot linjerna. På motsvarande sätt minskas den andel kritik som riktas mot linje 2.

Linje 2:s mer gynnsamma opinionsläge under det viktiga slutskedet är således inte i första hand ett resultat av att man får komma till tals mer än tidigare utan framför allt att man relativt sett utsätts för betydligt mindre kritik. På samma sätt är linje 3:s mindre gynnsamma opinionsläge i slutet av kampanjen främst ett resultat av en kraftigt ökande andel kritik än ett resultat av att man inte får komma fram i massmediernas nyhetsrapportering.

Genomgående kan man finna samma tendenser i Sveriges Radios nyhetsprogram som i pressurvalet som helhet. Alla förändringstendenser är dock i samtliga fall betydligt kraftigare i Sveriges Radio än för ett genomsnitt av pressurvalet.

Huvudresultatet vad gäller linjeaktörernas uppmärksamhet kan sammanfattas i två punkter.

För det *första* fick ja-sidan både en större uppmärksamhet och en mer gynnsam behandling än nej-sidan i de flesta av de undersökta nyhetsmedierna. Där ingår samtliga tre nyhetsredaktioner inom Sveriges Radio och

de upplagemässigt mest betydande tidningarna i Sverige. Det är således fråga om nyhetsmedier med en mycket stor genomslagskraft. Nej-sidan hade i stort sett endast en kraftig positiv övervikt i de centerpartistiska tidningarna och i vpk:s Ny Dag; tidningar som är starkt inomspridda och med en mycket liten upplaga.

För det *andra* förstärks denna kraftiga övervikt för ja-sidan, ju närmare man kommer folkomröstningsdagen.

Linjernas åsiktsprofiler i kärnkraftsfrågan

En väsentlig aspekt av massmediernas bild av linjerna som aktörer gäller deras åsiktsprofiler i kärnkraftsfrågan. Med åsiktsprofil avses här bilden av vilken åsiktsriktning en aktör har i *en* sakfråga och vilken typ av åsikter eller argument som en aktör för fram i den aktuella sakfrågan.

En aktörs sakfrågeprofil åsyftar däremot på hur en aktör kopplas till flera olika sakfrågor. En aktör har således dels en sakfrågeprofil, dels en åsiktsprofil i varje sakfråga. Och eftersom ett ställningstagande till "kärnkraftens roll i den framtida energiförsörjningen" betraktas som en enda sakfråga är det linjernas åsiktsprofiler som är av intresse i detta sammanhang.

När det gäller linjernas *åsiktsriktning* är resultatet lätt att redovisa. Linje 1-företrädare framförde inte något argument eller någon åsikt i massmedierna som kunde betraktas som ett ställningstagande mot kärnkraften och enbart 2 procent av linje 2-anhängarnas argument har kunnat hänföras till ett ställningstagande mot att de kärnkraftsreaktorer som var byggda eller under arbete skulle användas under sin livstid. Linje 3:s åsiktsprofil var i det här avseendet lika entydig i massmedierna — inte något åsiktsuttalande har kunnat tolkas som ett ställningstagande för kärnkraften.

De svenska väljarna mötte således i massmedierna en klar profil hos de tre omröstningslinjerna när det gällde åsiktsriktningen. Frågan är då vilken *typ av åsikter* som linjerna kopplades samman med i massmedierna. I tabell 4.3 redovisas linjernas åsiktsprofil med utgångspunkt från de typer av argument som de tre linjerna förde fram i massmedierna.

I huvudsak uppvisar de olika linjernas argumentval samma mönster som vi tidigare fann hos kärnkraftsförespråkarna och kärnkraftsmotståndarna i sin helhet. Orsaken till detta är naturligtvis att linje 1 och linje 2 är de helt dominerande aktörerna bland dem som uttalar sig för en användning av kärnkraften och linje 3 bland dem som är mot kärnkraften. Men det finns dock vissa intressanta särdrag i de tre linjernas åsiktsprofiler som förtjänar en viss uppmärksamhet.

Tabell 4.3. Linjernas åsiktsprofiler i kärnkraftsfrågan — argumenttyper (procent)

<i>Argument</i>	<i>Linje 1</i>	<i>Linje 2</i>	<i>Linje 3</i>
Ekonomiska argument	50	68	48
Säkerhetsargument	17	15	34
Miljöargument	14	7	3
Sverige och omvärlden	10	4	3
Det framtida samhället	8	5	9
Slagord/paroller	1	1	3
Summa procent	100	100	100
Antal argument	1 381	1 943	2 920

Det finns en påtaglig skillnad mellan de båda ja-linjernas argumentation. Linje 2 framstår som betydligt mer inriktat på de ekonomiska argumenten än linje 1. Linje 1 lägger mera tonvikten vid miljöargument och argument som tar upp Sveriges förhållande till omvärlden samt argument om det framtida samhället. Säkerhetsargumenten utgör däremot i stort sett en lika stor andel hos de båda ja-linjerna. Bland linje 1:s argument märks särskilt oljans miljöfarlighet, det starka utlandsberoendet som oljan ger och att en avveckling av kärnkraften är ett steg på vägen till socialism och planhushållning.

Linje 2 är mer materialistiskt inriktat. Där handlar det främst om jobben, tryggheten och den sociala välfärden. En profil som inte helt överraskande starkt påminner om en socialdemokratisk politik. Linje 2:s andel argument som tar upp kärnkraftens säkerhet — 15 procent — är dessutom något mindre än för kärnkraftsförespråkare i allmänhet — 20 procent (se tabell 4.2).

Linje 3 skiljer sig också på ett markant sätt från hur kärnkraftsmotståndarna i allmänhet argumenterar i massmedierna. Inriktningen på de ekonomiska argumenten är större (48 mot 42 procent). Argumenten om kärnkraftens säkerhetsrisker minskar på motsvarande sätt sin andel, medan de övriga argumenttyperna i stort sett uppvisar samma andelar. Det innebär att linje 3 i massmediernas nyhetsrapportering är avsevärt mer inriktat på ekonomi och mindre på säkerhet än vad kärnkraftsmotståndarna i allmänhet är. Det innebär att ett argumentområde med offensiva argument minskar, medan ett argumentområde med i huvudsak defensiva argument ökar i linje 3:s åsiktsprofil jämfört med kärnkraftsmotståndarnas generella åsiktsprofil.

Linjernas åsiktsprofiler kan också förändras över tid. Det allmänna intrycket är dock att det inte sker några stora förändringar. Vissa smärre förskjutningar i linjernas argumentering går emellertid att spåra.

För linje 1:s del kan man observera en kraftig ökning av säkerhetsargument från förberedelsefasen till kampanjens mittfas. Ökningen går från 10 till 20 procent. Under slutfasen kan man också notera en påtaglig ökning av argument som tar upp Sveriges starka utlandsberoende.

Hos linje 2 är de ekonomiska argumenten särskilt talrika under de sista två veckorna. Man går från en andel på 63 procent under mittfasen till en andel på 73 procent under slutfasen. På samma sätt som när det gällde för linje 1 så sker det en kraftig ökning av säkerhetsargumenten från förberedelsefasen till mittfasen. Resultatet tyder på att linje 3 alltefter som kampanjen gick tvingade fram argument om kärnkraftens säkerhet från linje 1:s och linje 2:s sida. Ett argumentområde där de båda ja-linjerna var på defensiven.

Någon liknande tendens går inte att finna när det gäller linje 3. Linje 3 tycks inte på ett likartat sätt ha "tvingats" att tala om sitt defensiva argumentområde ekonomi alltefter som kampanjen fortgick. Säkerhetsargumenten har sin största andel under mittfasen, medan en viss ökning av de ideologiska argumenten om det framtida samhället och andelen slagord sker de sista intensiva veckorna.

Massmediernas bild av linjernas trovärdighet

I samband med partiledaruppgårelsen den 16 december 1979 var det många som anklagade socialdemokraterna med Olof Palme i spetsen för ovärdig partitaktik. Linje 2:s skapelse sågs, framför allt bland kärnkraftsmotståndarna, som ett försök att blanda bort korten för väljarna. Man menade att företrädarna för linje 2 inte gav klara besked om vad man t ex avsåg med "avveckling med förnuft" och att linje 2 bara slingrade sig och ägnade sig åt röstfiske. Linje 2:s trovärdighet ifrågasattes.

Kritiken mot linje 2 för bristande trovärdighet och taktiskt rävspel dominerade således de kommentarer som gavs i massmedierna efter decemberuppgårelsen. Men hur gick det sen när väl den egentliga kampanjen kom igång? Var det fortfarande linje 2:s trovärdighet som i första hand ifrågasattes? Eller drabbades även de andra linjerna av denna typ av kritik? Vilka egenskaper tillskrevs överhuvudtaget de tre linjeaktörerna?

I den följande analysen har tre aktörsegenskaper skiljts ut. För det första egenskaper som hör samman med aktörens *trovärdighet*. För det andra aktörens *responsivitet* eller lyhörddhet. Och för det tredje aktörens *kapacitet*.

Trovärdighet är ett svårt begrepp som kan användas på många olika sätt. Sociologen Peter Arvidson har i sin doktorsavhandling *Massmediernas trovärdighet* sammanställt "trovärdighetslitteraturen" och kommit fram till fyra centrala begrepp: trovärdighet, tillförlitlighet, förtroende

och tilltro. Arvidson tar upp massmediernas trovärdighet och publikens uppfattning om massmediernas trovärdighet. I vår analys är det däremot de trovärdighetsegenskaper som tillskrivs aktörerna i massmediernas nyhetsrapportering som är av intresse. Vi har därför valt en annan infallsvinkel och tagit fasta på trovärdigheten i fyra andra dimensioner: graden av sanningsenlighet, taktiskhet, realism och extremism hos aktören.

För det första kan uttalande omdömen om en aktör innebära att aktören sägs vara *sanningsenlig*. Dvs, att aktören ger sanna uppgifter eller i varje fall inte ger vilseledande uppgifter. Omdömen som går ut på att aktören t ex ägnar sig åt överdrifter eller skrämselpropaganda räknas till denna dimension som negativa trovärdighetsomdömen.

Den andra typen av trovärdighetsomdömen tar fasta på att aktören *inte är taktisk*. Dvs, att aktören ger klara besked var han står i olika frågor och inte bara ser till vad som för tillfället är bäst ur röstsynpunkt. Omdömen om att aktören håller vad han lovar och att han inte slingrar sig ingår också i denna dimension.

Det tredje inslaget i trovärdighetsbegreppet innebär omdömen om att aktören är *realistisk*. Dvs, att aktören står med fötterna på jorden och inte hänger sig åt drömmar eller att hans förslag inte grundar sig på önsketänkande.

Den fjärde typen av omdömen som skiljts ut har gällt omdömen om aktörens *politiska extremism*. Omdömen om politisk extremism, som här ansetts vara negativa trovärdighetsomdömen, har delats upp i vänster- respektive högerextremism.

Omdömen som går ut på att en aktör inte håller sig till sanningen, är taktisk, är orealistisk eller är politiskt extrem innebär således att en aktör inte anses vara trovärdig.

Totalt uppgår trovärdighetsomdömena till 27 procent av alla de utsagor i massmedierna som på något sätt gav uttryck åt en negativ eller positiv inställning till linjerna. Det övervägande antalet — 88 procent — av dessa utgjordes av negativa omdömen. Det innebär att frågan om linjernas trovärdighet intog en mycket central plats i massmediernas rapportering om folkomröstningsdebatten.

Omdömen som tar fasta på aktörens *responsivitet* — den andra typen av aktörsegenskaper — innebär t ex att man kritiserar aktören för att inte bry sig om folks åsikter eller att aktören på annat sätt inte har någon kontakt med vanligt folk.³ Omdömena kan också gälla att aktören stöds av etablerade maktgrupper i samhället, att man tillhör maktetablissemangen eller allmänt sett är odemokratisk. Positiva omdömen på denna dimension går ut på att aktören har en bred folklig förankring och är lyhörd för folkets åsikter — att man är demokratisk i handling och attityd.

Responsivitetens omdömen är inte på långt när lika framträdande som omdömen om aktörernas trovärdighet. I det totala materialet uppgick

denna typ av omdömen om linjerna till 3 procent. Här dominerar i motsats till trovärdighetsdimensionen de positiva omdömena. Skillnaderna mellan de tre linjerna är dock betydande.

Den tredje typen av aktörsegenskaper tar fasta på aktörens *kapacitet* — styrka, kompetens och handlingskraft. På den ena sidan handlar det om att aktören är enig och kapabel att genomföra sitt program. Det kan t ex under folkomröstningskampanjen gälla omdömen som innebär att man har en stark parlamentarisk förankring och att det därför finns styrka bakom orden. På andra sidan handlar det om omdömen som t ex går ut på att en aktör är splittrad, svag eller på annat sätt handlingsförlamad och utan förmåga att genomföra sitt program. Omdömen om linjernas handlingskraft var relativt fåtaliga. De uppgick till 2 procent av samtliga utsagor om linjerna.

Det kanske också är på sin plats att nämna något om de resterande utsagorna, dvs de som inte har delats upp på några specifika omdömen om aktörens egenskaper. Tillsammans utgör de nästan 70 procent och består till allra största delen av utsagor som innebär allmänna ställningstaganden till aktören eller det han säger. T ex att man tycker bra om någon eller att man håller med om en aktörs argument.

Denna typ av utsagor innebär således inte nödvändigtvis att det utdelas något egentligt omdöme om egenskaper hos den aktuella aktören. Det innebär att de relativt små procentandelar som redovisats för t ex kapacitetsomdömen till stor del är ett resultat av att alla utsagor som uttalats om aktörerna har använts som bas för beräkningarna. Procentandelarna blir ungefär tre gånger större om man istället använder det totala antalet uttalade omdömen om egenskaper hos den omtalade aktören som procentbas.

Det är viktigt att poängtera att de tre typer av aktörsegenskaper som här redovisats också kan ses som olika aspekter på en aktörs allmänna trovärdighet. Att anklaga en aktör för att vara odemokratisk eller oförmögen att genomföra sitt handlingsprogram kan självklart också ses som ett sätt att ifrågasätta hans trovärdighet.

I tabell 4.4 har därför samtliga omdömen — trovärdighetsomdömen, responsivitetsomdömen och kapacitetsomdömen — förts samman i ett enda allmänt trovärdighetsindex. De olika aspekterna av linjernas trovärdighet som här berörts kommer dock att tas upp i textkommentarerna.

Både i pressurvalet och i Sveriges Radio uppvisar linje 3 det högsta negativa värdet på trovärdighetsindexet. Linje 3:s indexvärde (-22) är i pressurvalet t ex dubbelt så högt som linje 2:s index (-11). I Sveriges Radios nyhetsprogram är skillnaden ännu större. Linje 3:s resultat ligger ungefär på samma nivå som i pressurvalet, medan linje 2:s indexvärde närmar sig ett index på ± 0 . Dvs, ett läge där de negativa trovärdighetsomdömena uppvägs av lika många positiva omdömen.

Tabell 4.4. Massmediernas bild av linjernas trovärdighet (trovärdighetsindex)

	<i>Pressurvalet</i>	<i>SR:s nyhetsprogram</i>
Linje 1	−14	−11
Linje 2	−11	−3
Linje 3	−22	−18
”ja-linjerna”	−29	−17
ja-sidan	−17	−5
nej-sidan	−22	−18

Kommentar: Trovärdighetsindexet är beräknat på följande sätt:

$$\frac{\text{Antal positiva utsagor} - \text{antal negativa utsagor}}{\text{Totalt antal utsagor (positiva, negativa o neutrala)}} = \text{Indexvärde}$$

$$\text{Ex 1.} \quad \begin{array}{l} 50 \text{ positiva} \\ 100 \text{ negativa} \\ 50 \text{ neutrala} \end{array} \quad \frac{50 - 100 \cdot (100)}{50 + 100 + 50} = -25$$

$$\text{Ex 2.} \quad \begin{array}{l} 50 \text{ positiva} \\ 100 \text{ negativa} \\ 350 \text{ neutrala} \end{array} \quad \frac{50 - 100 \cdot (100)}{50 + 100 + 350} = -10$$

Exemplen visar således att indexet inte enbart tar hänsyn till skillnaden mellan de positiva och negativa uttalandena utan det tar också hänsyn till hur omfattande de positiva och negativa utsagorna är i förhållande till det totala antalet uttalade utsagor. Dvs, i vårt fall även de neutrala.

Linje 1 och linje 2 uppvisar således betydligt lägre negativa värden när det gäller linjernas trovärdighet än linje 3. Däremot är det negativa värdet för kategorin ”ja-linjerna”, dvs sådana fall då linje 1 och linje 2 slås ihop under en gemensam beteckning, betydligt högre. Den starka trovärdighetskritiken mot ”ja-linjerna” kan således tänkas ha ”kompenserat” den kritik som kom linje 3:s trovärdighet till del. I tabellen har därför även det sammanlagda resultatet för ja-sidan räknats ut.

Om vi slår samman ja-sidan till ett block blir det en utjämning i pressurvalet. Fortfarande är det dock fråga om en betydande övervikt för ja-sidan. I Sveriges Radios nyhetsprogram sker inte samma utjämningstendens. Tvärtom förstärks ja-sidans övervikt, eftersom trovärdighetskritiken mot ”ja-linjerna” i Sveriges Radio är mycket sällsynt.

Resultatet för linje 2:s del antyder att den starka kritik för taktik och bristande trovärdighet, som riktades mot linjen i samband med december-uppgörelsen, inte kom att dominera själva folkomröstningskampanjen i så hög grad som en del anhängare hade fruktat eller en del motståndare hade hoppats. Istället blev det i högre grad linje 3:s trovärdighet som ifrågasattes i massmedierna.

Den trovärdighetskritik som drabbade linje 3 handlade i första hand om att man ägnade sig åt skrämselfpropaganda. Kritiken gick ut på att linje 3:s företrädare starkt och i många fall felaktigt överdrev kärnkraftens

risker och säkerhetsproblem. Speciellt gällde detta uppgifter om den radioaktiva strålningens farlighet och sannolikheten för att reaktorolyckor skulle kunna inträffa. Dessutom fick linje 3 motta kritik för de presentationsformer man använde för att föra fram sitt budskap på. Bl a att man gav ingående exempel på hur barn drabbades av radioaktiv strålning.

Den dominerande trovärdighetskritiken mot linje 3 gällde således — i våra termer — linje 3:s sanningsenlighet. Kritiken var dock också omfattande när det gällde den realistiska dimensionen. Det hände ofta att linje 3 anklagades för att vara naiva och hänge sig åt önsketänkande. Framför allt var det linje 3:s optimistiska planer för de sk alternativa energikällorna och uppgifter om Sveriges framtida energiförbrukning som frammanade denna typ av kritik.

Kritik mot det tredje slaget av brist på trovärdighet — det taktiska inslaget — drabbade ytterst sällan linje 3.

Detta slag av kritik dominerade dock i mycket hög grad den trovärdighetskritik som riktades mot linje 2. Linje 2:s uppfattning att "kärnkraften skulle avvecklas med förnuft" gav upphov till många kritiska kommentarer. Kritikerna undrade hur en fortsatt utbyggnad av kärnkraften med någon större grad av trovärdighet samtidigt kunde kombineras med en avveckling av kärnkraften. Kritikerna hävdade dessutom att linje 2-företrädarna slingrade sig och gav oklara besked. Oklarheten, menade man, var taktiskt betingad för att värva röster framför allt bland de många socialdemokrater och folkpartister som var motståndare eller tveksamma till kärnkraften.

Andra typer av trovärdighetskritik drabbade linje 2 i mycket liten grad. Kritiken koncentrerades nästan helt till det taktiska inslaget i linje 2:s politik.

De negativa trovärdighetsomdömena mot linje 1 var inte på samma sätt som för de båda andra linjerna koncentrerade till en viss typ. Den största delen av kritiken gick dock ut på att linje 1 egentligen inte ville avveckla kärnkraften — som det stod på linje 1:s valsedel — utan att man snarast var för en fortsatt utbyggnad även efter det att den tolfte reaktorn var färdigbyggd. Dvs, att linje 1 inte var ett avvecklingsalternativ utan i realiteten ett utbyggnadsalternativ. Samma typ av kritik dominerade även när det gällde den trovärdighetskritik som riktades mot "ja-linjerna".

Kritik för extremism drabbade i första hand linje 3. De negativa omdömena tog nästan uteslutande sin utgångspunkt i vpk:s och andra mindre kommunistiska organisationers engagemang inom linje 3. Kritiken gick främst ut på att kommunister och vänsterelement hade ett mycket stort inflytande inom linje 3 och att de utnyttjade linje 3:s kampanjorganisation för sina egna syften. Linje 1 fick också — om än i mycket liten utsträckning — kritik för att vara högerextremistiskt och reaktionärt.

De negativa omdömena på responsivitetens dimensionen handlade i första hand om kritik mot att man var lierad med etablerade maktgrupper i samhället. Denna kritik drabbade främst linje 1 och "ja-linjerna". Kritiken hade dock inte någon större omfattning.

Omdömen om linjernas kapacitet var inte heller så vanliga. Oftast gick de på temat att linje 3 var svagt och splittrat och att linje 3 hade en dålig parlamentarisk förankring och därför saknade tillräcklig handlingskraft för att genomföra sitt program.

Resultatet för Sveriges Radio avviker i ett avseende mycket markant från pressurvalet. I Sveriges Radios nyhetsprogram är negativa trovärdighetsomdömen om linjerna generellt sett betydligt mindre vanliga än i pressurvalet. Speciellt markant blir detta resultat när det gäller linje 2 och "ja-linjerna". I pressurvalet uppgår linje 2:s andel negativa trovärdighetsomdömen till 28 procent mot 6 procent i Sveriges Radios nyhetsprogram. Skillnaden är ännu större när det gäller "ja-linjerna". Motsvarande siffror är där 37 procent respektive 7 procent.

Med undantag för dessa viktiga skillnader uppvisar dock Sveriges Radio i övrigt samma huvudmönster som pressurvalet.

Även om huvuddelen av de omdömen som uttalades om linjerna var negativa till sin karaktär förekom det också en del positiva omdömen. De positiva utsagorna består dock till skillnad från de negativa till nästan hundra procent av omdömen som linjerna uttalar om sig själva. Beröm från andra aktörer om t ex linjernas trovärdighet var således mycket sällsynt.

De relativt få positiva omdömen som förekommer om linje 3:s trovärdighet handlar i de flesta fall om att linje 3 står för en klar ståndpunkt utan några taktiska övertoner.

Omdömena om linje 2 tar däremot i första hand fasta på linjens allmänna trovärdighet och att man står för ett realistiskt förslag.

Samma tema går igen i de positiva trovärdighetsomdömena om linje 1. Här ingår dock ofta inslag om att linje 1 är den enda ärliga användarlinjen till skillnad från linje 2:s oklara inställning.

Det vanligaste positiva omdömet om linje 3 tog fasta på linjens, som dess företrädare hävdade, folkliga förankring. Tretton procent av de positiva utsagorna om linje 3 gick på temat att linje 3 var en stor och genuint folklig rörelse som hämtade sitt stöd från vanligt folk. En folkrörelse som dessutom hade samlat en stor mängd människor med olika åsikter men med ett gemensamt syfte att stoppa kärnkraften.

Om folklig förankring var linje 3:s honnörsord så var linje 2:s honnörsord handlingskraft — dess förmåga att genomföra sitt program genom sin starka parlamentariska förankring.

Frågan blir då om man kan spåra några förändringar över tid alltefter som kampanjen fortgick. Ökade t ex kritiken mot linje 3:s trovärdighet ju

mer man närmade sig folkomröstningsdagen?

Under kampanjens två första skeden — förberedelsefasen och mittfasen — ökade hela tiden linje 3:s andel av de negativa trovärdighetsomdömena. Man startade på en andel på 39 procent som ökade till 54 procent för att i slutet av mittfasen hamna på 66 procent. Därefter sker en nedgång de två sista intensiva veckorna.

Linje 2:s andel av de negativa trovärdighetsomdömena pendlar under den första hälften av perioden kring 20 procent för att cirka en månad före folkomröstningsdagen nå sitt maximum på 26 procent. Därefter minskar linje 2:s andel successivt för att under sista veckan vara nere på endast 12 procent.

Sammanfattningsvis visar således vår analys av massmediernas bild av linjernas trovärdighet på viktiga skillnader när det gäller de båda huvudkombattanterna i folkomröstningen.

Det är linje 3 som får mest kritik för bristande trovärdighet och det är linje 2 som får minst. Detta resultat gäller både för pressurvalet som helhet och för Sveriges Radios nyhetsprogram. I Sveriges Radio är dessutom skillnaden i behandlingen av linje 3 och linje 2 betydligt större än i pressen. Omdömen som ifrågasätter linje 2:s trovärdighet är ytterst fåtaliga i Sveriges Radios nyhetsprogram.

Andelen kritiska omdömen om linje 2:s trovärdighet minskar dessutom under kampanjens gång, medan kritiken mot linje 3 ökar. Under de två sista intensiva veckorna sker dock relativt sett en viss minskning av trovärdighetskritiken även för linje 3.

Konfliktmönstret mellan linjerna i massmedierna

På folkomröstningsdagen den 23 mars gällde det för den svenska valmanskåren att ta ställning till tre olika förslag. Folkomröstningsdebatten kunde därför ses som en kamp där de avgörande skiljelinjerna gick mellan de tre linjerna. Men många såg också debatten som en kamp mellan en ja-sida och en nej-sida. Det var detta debatten egentligen handlade om. Det var där den avgörande skiljelinjen låg och inte mellan de tre separata linjerna.

Vilket konfliktmönster framträdde då i massmedierna? Hur ställdes linjerna mot varandra? Blev det en kamp mellan en ja- och en nej-sida eller blev det en kamp "alla mot alla"?

De tre linjerna och "ja-linjerna" som aktörer ger upphov till ett *konfliktmönster* med sex olika aktörsrelationer. Siffrorna i tabell 4.5 anger något som vi kan kalla för ett indexvärde för den *konfliktnivå* som råder mellan de olika aktörerna.

Indexvärdet är beräknat på det totala antalet positiva, negativa och neutrala omdömen som de aktuella aktörerna har uttalat om varandra. Konfliktnivå-indexet mellan linje 3 och linje 1 står således för de uttalanden som linje 3 gjorde om linje 1 och linje 1 om linje 3. Ju högre negativt värde, desto mer framträdande är den aktuella konflikten.

Den dominerande konflikten går mellan linje 3 och linje 2. Konfliktnivå-indexet uppgår till $-.255$. Det är nästan ett dubbelt så högt värde som konfliktnivån mellan linje 3 och linje 1. Något förenklat kan vi säga att måttet visar att de negativa uttalandena mellan linje 3 och linje 2 var dubbelt så många som mellan linje 3 och linje 1. I denna mening kom således linje 3 och linje 2 att framstå som de två huvudalternativen i massmedierna. Det var där huvudkonflikten låg.

Tabell 4.5. Konfliktnivån mellan linjerna i massmediernas nyhetsrapportering de sista tio veckorna före folkomröstningen 1980 (konfliktnivå-index)

<i>Aktörsrelation</i>	<i>Konfliktnivå-index</i>
Linje 3 $\longleftrightarrow$ Linje 2	$-.255$
Linje 3 $\longleftrightarrow$ Linje 1	$-.126$
Linje 3 $\longleftrightarrow$ "ja-linjerna"	$-.093$
Linje 2 $\longleftrightarrow$ Linje 1	$-.019$
Linje 2 $\longleftrightarrow$ "ja-linjerna"	$+.001$
Linje 1 $\longleftrightarrow$ "ja-linjerna"	$+.001$

Kommentar: Resultatet avser pressurvalet och Sveriges Radios nyhetsprogram sammantaget. Konfliktnivåindexet är beräknat på samma sätt som den s k imbalanskoefficienten. Konfliktnivåindexet, K , beräknas enligt formeln

$$K_p = \frac{p^2 - p \cdot n}{r \cdot t}, \text{ om de positiva omdömena överstiger de negativa}$$

och

$$K_N = \frac{p \cdot n - n^2}{r \cdot t}, \text{ om de negativa omdömena överstiger de positiva}$$

p = antal positiva omdömen

n = antal negativa omdömen

r = relevant antal omdömen, dvs i vårt fall de positiva, negativa och neutrala omdömen som sammanlagt uttalas mellan de två aktuella aktörerna

t = det totala antalet omdömen som sammanlagt uttalades mellan de aktuella fyra aktörerna

Konfliktnivån mellan linje 1 och linje 2 är betydligt lägre. Indexvärdet uppgår endast till $-.019$. Det betyder dock inte att det inte utväxlades några negativa omdömen mellan de två 12-reaktorsalternativen. Tvärtom uppgick de negativa omdömena till hela 77 procent av det totala antalet uttalade omdömen mellan linje 1 och linje 2. Denna procentandel var t ex lika stor som för de omdömen som utväxlades mellan linje 1 och linje 3.

Skillnaden är att konflikten mellan linje 1 och linje 2 inte fick samma framträdande plats i massmedierna som t ex konflikten mellan linje 1 och linje 3.

För övrigt är det mycket små skillnader i konfliktintensitet mellan de olika linjerna. I samtliga fall rör det sig om ungefär 80 procent negativa omdömen. Skillnaderna i konflikt-nivån består således i första hand av att konflikterna får olika uppmärksamhet.

Den tredje högsta konflikt-nivån ($-.093$) gäller mellan linje 3 och "ja-linjerna". Linje 1 och linje 2 uttalar sig däremot mycket sällan om linje 1 och linje 2 under den gemensamma beteckningen "ja-linjerna". Det är helt enkelt inte något som existerar för linje 1 och linje 2. I varje fall är det den bilden som framträder i massmedierna.

Av tabellen framgår att folkomröstningskampanjen i massmedierna i huvudsak blev en konflikt mellan en ja- och en nej-sida, där linje 2 spelade huvudrollen på ja-sidan. Det blev inte en kamp "alla mot alla", eftersom konflikten mellan linje 1 och linje 2 fick en mycket liten framträdande plats i massmedierna. Tendensen till ett utpräglat ja-nej-konfliktmönster förstärks också av att en betydande konflikt gick mellan linje 3 och "ja-linjerna".

Konflikt-nivå-indexet i tabell 4.5 är ett mått på en dubbelriktad relation mellan två aktörer — vad aktör A och aktör B säger om varandra satt i relation till vad andra analyserade aktörer säger om varandra. Denna dubbelriktade relation kan dock delas upp i sina beståndsdelar — vad aktör A säger om aktör B och vad aktör B säger om aktör A och hur ofta aktör A säger något om aktör B i förhållande till vad aktör A säger om aktör C, aktör D osv. I tabell 4.6 har de i tabell 4.5 presenterade dubbelriktade konflikt-nivå-indexvärdena på detta sätt delats upp i enkelriktade konflikt-nivå-indexvärden.

Konflikt-nivå-indexvärdena i tabell 4.6 kan besvara tre typer av frågor. Den *första* frågan gäller vad de olika linjeföreträdarna sade om den egna linjen. T ex i vilken utsträckning linje 3-kampanjarbetare fick uttala sig om att linje 3 utgjorde det enda trovärdiga alternativet i omröstningen.

Den *andra* frågan gäller vilka aktörerna väljer som sina huvudmotståndare av de motståndare som står till buds. Eller rättare den bild som massmedierna gav av detta. Den *tredje* frågan gäller vem som "vinner" konflikten. Dvs, vilken av de båda linjerna, som ingår i en konflikt, får säga flest ofördelaktiga saker om sin antagonist.⁴

När det gäller uttalanden som linjeföreträdarna gjorde om sig själva i massmedierna är samtliga värden positiva. Det är ett resultat som naturligtvis inte är förvånande.

Mest framträdande är den här typen av uttalanden från linje 3:s sida. Beräknat på ett annat sätt blir resultatet att 25 procent av linje 3:s samtliga uttalanden bestod av positiva uttalanden om linjen själv eller andra

aktörer som företrädde linje 3. Motsvarande andelar för linje 2 och linje 1 är 20 respektive 10 procent.

Till en del hänger dessa stora skillnader sannolikt samman med att linjerna skiljde sig åt vad gäller graden av heterogenitet bland de grupper som stod bakom linjerna. Det tycks vara så att ju mer heterogen en linje är, desto större behov har den att göra positiva uttalanden om sig själv i syfte att markera en uppslutning och en sammanhållning kring linjen. Linje 3, med en rad stödjande grupper bakom sig hade uppenbarligen ett sådant behov, medan behovet hos linje 1 där endast ett parti stod bakom var betydligt mindre uttalat. Linje 2, med sina två partier och de fackliga organisationerna, hamnar således mittemellan i detta avseende.

Tabell 4.6. Konfliktriktning mellan linjerna i massmediernas nyhetsrapportering de sista tio veckorna före folkomröstningen 1980 (konfliktnivåindex)

<i>Agerande aktör</i>	<i>Omtalad aktör</i>			
	<i>Linje 1</i>	<i>Linje 2</i>	<i>Linje 3</i>	<i>"ja-linjerna"</i>
Linje 1	+ .011	− .004	− .092	+ .001
Linje 2	− .015	+ .047	− .176	+ .001
Linje 3	− .034	− .080	+ .071	− .086
"ja-linjerna"	± .000	± .000	− .007	+ .001

Kommentar: Resultatet avser pressurvalet och Sveriges Radios nyhetsprogram sammantaget. För beräkningssätt se kommentarer till tabell 4.5.

För att besvara vår andra frågeställning skall tabellen läsas radvis. Som framgår av den första raden så framstår linje 3 som linje 1:s enda fiende i massmedierna. Linje 1:s uttalanden om linje 3 ger till resultat ett högt negativt indexvärde (−.092), medan motsvarande indexvärde för linje 2 är mycket lågt (−.004). Det innebär med andra ord att det var ytterst sällsynt att linje 1 gick till angrepp mot linje 2. Istället ägnade man all sin energi till att angripa linje 3.

Linje 3 var också linje 2:s huvudfiende (−.176). Visserligen förekommer det också en del angrepp mot linje 1 från linje 2:s sida, men de är mycket mindre framträdande (−.015).

Linje 3:s indexvärden tyder på att linje 3 inte på samma sätt koncentrerade sin kritik mot en särskild linje. Kritiken mot linje 2 är visserligen mer framträdande än mot linje 1, men den mest framträdande konflikten gäller linje 1 och linje 2 under den gemensamma beteckningen "ja-linjerna". Det innebär att linje 3 riktade lika många negativa omdömen mot "ja-linjerna" som mot linje 2.

Frågan är vilka konsekvenser det här förhållandet — att en stor del av den kritik som i massmedierna kom från linje 3 riktades mot "ja-linjerna"

och inte mot de två enskilda linjerna — fick ur opinionsbildningssynpunkt under folkomröstningskampanjen.

När det stod klart att det skulle bli tre folkomröstningslinjer ställdes linje 3 inför ett propagandastrategiskt dilemma. Det gällde att bekämpa två olika motståndare som man egentligen ansåg stå för ett och samma alternativ. För linje 3 framstod det därför som betydelsefullt att poängtera likheten mellan linje 1 och linje 2 och angripa dem under en gemensam beteckning som t ex "ja-sidan" eller "ja-linjerna". En sådan strategi innebär dock betydande problem ur propagandasynpunkt.

Ett problem som kan uppstå är att en anhängare till linje 2 helt enkelt kan "flytta över" den kritik som riktas mot "ja-linjerna" till att gälla linje 1. Instämmer t ex linje 2-sympatisörerna i linje 3:s kritik mot "ja-sidan" kan han inför sig själv intala sig att kritiken inte avser linje 2 utan enbart linje 1. På samma sätt kan en linje 1-anhängare resonera. Han överför t ex kritiken mot "ja-sidan" för bristande trovärdighet att gälla linje 2 och inte den linje han själv sympatiserar med.

På ett område spelade sannolikt de här psykologiska överflyttningsmekanismerna en stor roll. Det gällde för de socialdemokrater och folkpartister som var motståndare eller tveksamma till kärnkraften och som av partiidentifikationsskäl lutade åt att rösta på linje 2. För dessa väljare låg det säkerligen nära till hands att flytta över kärnkraftsmotståndarnas kritik mot "ja-sidan" till linje 1. Linje 2 ville denna typ av väljare inte identifiera med "ja-sidan" — med dem som ville bygga ut kärnkraften. Linje 2 tillhörde inte i lika stor utsträckning "ja-sidan" som linje 1, utan linje 2, kunde dessa väljare hävda, stod egentligen för ett mellanalternativ.

Ett annat propagandamässigt problem med att till stor del kritisera "ja-sidan" och inte de enskilda linjerna är att man helt enkelt "missar målet" med sin kritik. "Ja-linjerna" som reellt valhandlingsalternativ existerade ju inte och därför kan det tänkas att de man vänder sig till med sin kritik inte riktigt vet vad man talar om. "Ja-linjerna" blir något så diffust att det blir svårt för väljarna att relatera kritiken till något substansiellt som kan tänkas ha någon betydelse för själva valhandlingen.

Dessa propagandamässiga problem är endast giltiga så länge en stor del av valmanskåren i huvudsak uppfattar linje 1 och linje 2 som två skilda förslag. Det mesta tyder på att så var fallet. Även om förslagen i sak kunde uppfattas som likartade, så fanns det en betydande skillnad mellan de båda förslagen. Det ena stöddes av moderaterna och det andra av socialdemokraterna.

Det grundläggande problemet för linje 3 var således att valhandlingen de facto gällde ett val mellan tre separata förslag. I vallokalen fanns inga röstsedlar med beteckningarna "ja" eller "nej". Linje 3:s kritik mot "ja-linjerna" kom därför till stor del att rikta sig mot något som inte existerade som valhandlingsalternativ.

Tabell 4.7A. Aktörerna bakom linjerna (procent)

<i>Aktörer</i>	<i>Linje 1</i>	<i>Linje 2</i>	<i>Linje 3</i>
"Linjeorganisation"	20	14	33
vpk			7
s		46	8
c			30
fp	1	22	2
m	65		
kds			2
LO		11	1
TCO		1	
Experter	7	1	3
Kändisar	3	1	5
Övriga	4	4	9
Summa procent	100	100	100
Antal framträdanden av linjen som agerande aktör	2 889	4 612	6 865

Kommentar: "Linjeorganisation" står för de fall då det inte existerar någon bakomliggande aktör, dvs linjen framstår själv som agerande aktör. Dessutom har kampanjarbetare utan partipolitisk bakgrund räknats hit.

Tabell 4.7B. Linjerna bakom partierna (procent)

<i>Linjer</i>	<i>vpk</i>	<i>s</i>	<i>c</i>	<i>fp</i>	<i>m</i>
Linje 1	0	0	0	2	99
Linje 2	0	80	0	89	0
Linje 3	100	20	100	9	1
Summa procent	100	100	100	100	100
Antal framträdanden av partiet som agerande aktör	471	2 647	2 074	1 138	1 881

massmedierna. Inslaget av socialdemokrater som stödde linje 3 är dessutom något mer markant i Sveriges Radios nyhetsprogram än i pressurvalet.

I tabell 4.7A framgår också vilket förhållande som rådde mellan de linjesamverkande partierna inom linje 2. Knappt hälften (46 procent) av linje 2:s framträdanden som agerande aktör görs av socialdemokrater. Det är ungefär två och en halv gånger fler framträdanden än folkpartisternas. Lägg LO, med bl a Rune Molin, till socialdemokraterna blir resultatet tre gånger så många.

Somliga partier var internt splittrade på olika linjer. En intressant fråga gäller vilken uppmärksamhet de avvikande grupperna inom partierna

fick i massmedierna. Vilket utrymme gavs t ex de socialdemokrater som var emot kärnkraften och stödde linje 3 i folkomröstningen?

Vänder man på resultaten i tabell 4.7A och istället räknar hur linjerna fördelar sig på de fem riksdagspartierna får man det resultat som presenteras i tabell 4.7B.

Tre av partierna framstår i massmedierna som helt eniga i sin uppslutning bakom sina respektive linjer. Det är vpk, centerpartiet och moderaterna. Resultatet är identiskt lika i pressurvalet och i Sveriges Radios nyhetsprogram.

Om partierna bakom linje 1 och linje 3 framstod som totalt eniga i massmedierna råder det en viss splittring hos de partier som stödde linje 2. Splittringen är mest markant för socialdemokraterna, där ungefär var femte socialdemokrat som framträdde i massmedierna representerade linje 3. Folkpartiet framstår som mindre splittrat under folkomröstningskampanjen. I pressurvalet sluter 88 procent av folkpartiföreträdarna upp bakom linje 2 och i Sveriges Radio är uppslutningen nästan total — 98 procent. Det är uppenbart att de folkpartistiska kärnkraftsmotståndarna inom t ex LIFE fick en mycket obetydlig uppmärksamhet i massmedierna.

Partiledarna

”Nu ska vi sätta fart på den här kampanjen”, sa Gösta Bohman när han i Göteborg den 11 mars — knappt två veckor före folkomröstningsdagen — inledde sin valturné.

Gösta Bohman var inte den ende bland partiledarna som engagerade sig i folkomröstningsdebatten. De andra partiledarna var också med och ”satte fart” på debatten. De ville också nå ut med sitt budskap till det svenska folket, som enligt moderatledaren, stod ”inför ett av sina viktigaste avgöranden någonsin”.

I massmedierna framstår partiledarna som partiernas främsta symboler. De blir partiernas talesmän och ansikten utåt. Ett närmare studium av massmediernas behandling av partiledarna blir därför av ett centralt intresse om vi vill undersöka vilken bild massmedierna gav av kopplingen mellan partierna och folkomröstningslinjerna.

Ungefär var 8:e artikel där linje 1 utgjorde huvudaktör, är uppbyggd kring Gösta Bohman. Av de fem partiledarna är därmed Gösta Bohman den partiledare som var mest dominant inom sin linje.

Efter Gösta Bohman kommer Olof Palme. I ungefär var 10:e artikel om linje 2 är Palme huvudaktör. Thorbjörn Fälldin och Ola Ullsten uppvisar båda betydligt lägre procentandelar.

Partiledarnas andel av sina respektive linjers aktörsframträdanden är avsevärt högre i Sveriges Radios nyhetsprogram än i pressen. Partiledarna spelar en betydligt mer framträdande roll i radio och TV än i dagspressen. Under folkomröstningskampanjen handlar vart 4:e nyhetsinslag (26 procent) i Sveriges Radio om partiledarna av de inslag där någon av folkomröstningslinjerna utgör huvudaktören. Motsvarande resultat för dagspressen är 12 procent.

Resultaten tyder på att partiledarna spelade en framträdande roll under folkomröstningskampanjen och att de därmed genom sin centrala betydelse som partisymboler, kraftigt bidrog till en ökad grad av partipolitisering av kampanjen. En sådan slutsats är dock svår att dra utan någon jämförelsepunkt.

Den lämpligaste jämförelsepunkten i det här avseendet torde vara de tre linjeorganisationernas främsta företrädare — de tre kampanjledarna Per Unckel, Rune Molin och Lennart Daléus. Det var dessa tre som främst kom att framstå som linjernas talesmän i massmedierna. Bl a var de med i televisionens utfrågningsprogram och i den avslutande TV-debatten inför folkomröstningen.

En jämförelse partiledare—kampanjledare linje för linje ger samma resultat. Bohman, Palme och Fälldin har alla större andelar än sina respektive kampanjledare Unckel, Molin och Daléus. Linjernas främsta talesmän får en betydligt mindre framträdande plats i massmedierna än vad partiledarna får. Speciellt markant är skillnaden i Sveriges Radios nyhetsprogram.

I pressen kan man märka skillnaden mellan partiledarnas och kampanjledarnas behandling även på annat sätt. De artiklar där partiledarna är huvudaktörer är t ex avsevärt större. I genomsnitt är artiklarna 35 spaltcentimeter mot kampanjledarnas 25 spaltcentimeter. Dessutom får partiledarna större rubriker — 2,5 i spaltbredd mot 1,8 för kampanjledarna. Däremot kan man inte märka någon större skillnad vad gäller bildsättningen.

Partiledarnas roll ökar dessutom i förhållande till kampanjledarnas alltefter som kampanjen fortskrider. Detta trots att kampanjledarna under de sista veckorna är föremål för ett stort intresse inför utfrågningarna i TV och den avslutande TV-debatten. Framför allt är det Bohman och Palme som kommer fram starkt mot slutet, medan Fälldins framträdanden är mer spridda över hela tidsperioden.

Sammanfattningsvis så spelade partiledarna en framträdande roll under 1980 års folkomröstning i kärnkraftsfrågan. De förekom betydligt oftare än linjeorganisationernas främsta företrädare i massmedierna. De fick större rubriker och deras dominans ökade starkt allteftersom folkomröstningsdagen närmade sig.

Partiernas åsiktsprofiler i kärnkraftsfrågan

Hos de tre omröstningslinjerna kunde vi spåra klara åsiktsprofiler. Frågan är om man på ett likartat sätt kan iaktta särdrag hos de politiska partiernas åsiktsprofiler i kärnkraftsfrågan?

Moderaterna uppvisar i stort sett samma mönster som linje 1. Det är ganska självklart eftersom moderata aktörer helt dominerar linje 1. En viss skillnad finns dock. Moderaterna tar i något mindre utsträckning upp säkerhetsargument än linje 1 som helhet och något mer argument på temat oljan och Sveriges utlandsberoende.

Mellan de samverkande partierna inom linje 2 existerar kanske inte helt oväntat vissa nyansskillnader. Socialdemokraternas argument handlar mer om välfärd och sysselsättning, medan folkpartiet håller sig mer till de allmänna energiförsörjningsargumenten. Folkpartiet ägnar också en något större uppmärksamhet åt miljöargumenten.

Centerpartiet och vänsterpartiet kommunisterna uppvisar i stort en likartad åsiktsprofil i kärnkraftsfrågan. Vpk använder dock något oftare ekonomiska argument och då särskilt sysselsättningsargument. Ungefär vart 5:e argument från vpk:s sida utgörs av ett sysselsättningsargument. Vpk är därmed det parti som relativt sett oftast åberopar sysselsättningen i sin argumentation. Centerpartiet är något mer inriktat på kärnkraftens säkerhet. Dessutom ägnar sig centerpartiet i högre grad åt allmänna riskargument, som t ex "kärnkraften är farlig" än vad vpk gör.

De socialdemokratiska linje 3-anhängarna skiljer sig markant från de andra partiaktörerna. De tar i betydligt mindre utsträckning upp ekonomiska argument och i betydligt högre utsträckning säkerhetsargument. Det innebär att de största skillnaderna finner vi mellan socialdemokrater inom linje 2 och socialdemokrater som stödde linje 3. Bland säkerhetsargumenten intar risken för kärnvapenspridning en särplats. Vart 5:e argument går på detta tema. Det innebär att socialdemokraterna inom linje 3 på det här viset får en mycket markerad profil även gentemot andra aktörer som också var kärnkraftsmotståndare.

Konfliktmönstret mellan partierna i massmedierna

Svenska valrörelser domineras traditionellt av en konfliktlinje längs en vänster-högerdimension. I folkomröstningen om kärnkraften gällde inte detta konfliktmönster. Partiernas inställning till kärnkraften gick inte att ordna efter någon skala från vänster till höger. Det märktes inte minst av den konstellation av partier som stod bakom de tre omröstningsförslagen.

Det säregna konfliktmönstret mellan partierna under folkomröstningen går även att belysa på ett annat sätt. Den sittande regeringen i mars 1980 var en borgerlig trepartiregering som hade bildats efter 1979 års

riksdagsval. I denna koalitionsregering fanns samtliga tre omröstningsförslag representerade. Moderaterna stod bakom linje 1, folkpartiet stödde linje 2 och centerpartiet linje 3. Det innebar att en betydande del av folkomröstningsdebatten kom att föras mellan de tre koalitionsbröderna. Statsråd kom att ställas mot statsråd.

I tabell 4.8 har vi på samma sätt som när det gällde linjerna beräknat konfliktnivån såsom den kom till uttryck i massmedierna mellan de fem riksdagspartierna. Som framgår av tabellen dominerar konflikten mellan socialdemokraterna och centerpartiet. Konfliktnivån mellan dessa partier är nästan dubbelt så framträdande som den därefter kommande konflikten mellan moderaterna och centerpartiet. Konfliktnivå-indexen är $-.162$ respektive $-.087$. De dominerande konfliktlinjerna mellan partierna kom således inte helt överraskande att stå mellan de tre linjernas största partier.

Tabell 4.8. Konfliktnivån mellan partierna i massmediernas nyhetsrapportering de sista tio veckorna före folkomröstningsdagen 1980 (konfliktnivåindex)

<i>Aktörsrelation</i>	<i>Konfliktnivåindex</i>
s ←————→ c	$-.162$
m ←————→ c	$-.087$
s ←————→ vpk	$-.067$
m ←————→ vpk	$-.037$
fp ←————→ c	$-.025$
s ←————→ m	$-.019$
fp ←————→ vpk	$-.014$
fp ←————→ m	$-.003$
vpk ←————→ c	$-.002$
s ←————→ fp	$+.001$

Kommentar: Beräkningarna av konfliktnivåindexet är utförda på det sätt som redovisas i anslutning till tabell 4.5.

Men även om huvudkonflikten kom att gälla dessa tre partier finns det också en framträdande konflikt mellan vpk å ena sidan och socialdemokraterna och moderaterna å den andra. Konfliktnivåerna utgör i dessa båda fall nummer tre och fyra i storleksordning. Vpk kom på det här viset att ingå som en central aktör i det konfliktmönster som uppkom i massmedierna under folkomröstningskampanjen.

Om vpk, trots sin "litenhet", kan ses som en central aktör i partiernas konfliktmönster gäller det motsatta för folkpartiet. Folkpartiet förekommer inte i någon konfliktlinje med en hög konfliktnivå. Folkpartirepresentanternas kritik mot de andra partierna fick således ingen större uppmärksamhet i massmedierna, och det fick inte heller de andra partiernas kritik mot folkpartiet. Det här resultatet kan tyda på att det var en

medveten strategi från folkpartiets sida att ligga lågt under folkomröstningskampanjen. En låg profil var knappast till nackdel för folkpartiet med den ena koalitionspartnern i det ena motståndarlägret och den andra i det andra motståndarlägret och partiet självt i samverkan med sina koalitionsbröders huvudfiende.

Någon konflikt mellan de linje 3-samverkande partierna existerar inte i massmediernas nyhetsrapportering. Det är kanske inget förvånande resultat, men med tanke på de stora allmänpolitiska skillnaderna mellan vpk och centerpartiet är resultatet inte på något sätt självklart. Bl a mot bakgrund av de skilda åsikterna om huruvida Barsebäck skulle avvecklas omedelbart eller ej. Snarare får man se resultatet som ett uttryck för att vpk och centerpartiet i betydande utsträckning lyckades undvika konfrontation trots de grundläggande åsiktsskillnader som fanns mellan de båda partierna. Denna slutsats är också giltig vad gäller relationen mellan socialdemokraterna och folkpartiet.

Den mest utmärkande vänster-högerkonflikten i svensk politik går mellan socialdemokraterna och moderaterna. Som framgår av tabellen får denna konflikt en mycket undanskymd plats under folkomröstningskampanjen. Indexvärdet på -0.19 är bland de lägsta i tabell 4.8.

Resultatet är intressant eftersom den främsta bevekelsegrunden från socialdemokraternas sida för en uppdelning i linje 1 och linje 2 var att de inte ville hamna på samma linje som moderaterna i folkomröstningen. Med andra ord fanns en klar vänster-högerdimension med i folkomröstningen vad gäller omröstningsalternativen, medan vänster-högerdimensionen knappast alls markerades i själva folkomröstningsdebatten. Det kan möjligtvis tolkas som om socialdemokraterna inte upplevde det som nödvändigt att ytterligare understryka en vänster-högerkonflikt i debatten därför att man ansåg att denna konfliktdimension blev så uppenbar för de socialdemokratiska väljarna genom att moderaterna stod för ett eget förslag i folkomröstningen.

Vänster-högerkonflikten under folkomröstningskampanjen kom således i massmedierna inte främst att gälla motsättningarna mellan socialdemokrater och moderater. Istället kom vänster-högerkonflikten in i folkomröstningen framför allt genom konflikten mellan vpk å ena sidan och socialdemokraterna och moderaterna å den andra sidan.

I tabell 4.9 har även de enkelriktade konfliktnivå-indexvärdena beräknats. Liksom när det gällde konfliktriktningen mellan linjerna (tabell 4.6) så kan tabellen dels läsas radvis för att få reda på respektive partis "huvudmotståndare", dels kan parvisa jämförelser göras för att få reda på vem som avgick med "segern" partierna emellan. Dessutom går det att utläsa vad de olika partiföreträdarna uttalade för åsikter om det egna partiet eller andra företrädare för det egna partiet. Text Olof Palmes uttalande om Ulla Lindström och vice versa.

Tabell 4.9. Konfliktriktning mellan partierna

Agerande aktör	Omtalad aktör				
	vpk	s	c	fp	m
vpk	± .000	−.015	−.001	−.007	−.005
s	−.052	−.029	−.117	± .000	−.014
c	+ .001	−.045	+ .006	−.011	−.049
fp	−.007	+ .001	−.014	−.002	−.003
m	−.031	−.005	−.038	± .000	+ .001

Kommentar: Beräkningarna är utförda på det sätt som redovisas i anslutning till tabell 4.5.

Den interna konflikten mellan socialdemokraterna är framträdande i massmedierna (−.029). Konfliktnivån är hög, trots att många uttalanden är positiva eller neutrala. Det relativt höga indexvärdet beror således i första hand på att det totala antalet uttalanden som utväxlades mellan socialdemokrater är mycket stort. Socialdemokrater uttalade t ex fler negativa uttalanden om andra socialdemokrater än vad centerpartister uttalade om socialdemokrater.

Vpk:s huvudmotståndare i massmedierna är socialdemokraterna. Det låga indexvärdet på −.015 tyder dock på att denna konfliktlinje inte intar någon mer framträdande plats. Överhuvudtaget är indexvärdena låga för vpk:s del, vilket självklart hänger samman med den begränsade roll som vpk spelar som agerande aktör i massmediernas nyhetsrapportering.

Socialdemokraternas mest framträdande motståndare är centerpartiet. Men det andra linje 3-partiet, vpk, blir också föremål för en omfattande kritik. Däremot är moderaterna ett ganska sällsynt mål för socialdemokraternas kritik. Indexvärdet för socialdemokraternas konflikt med moderaterna är t ex endast hälften så stort som indexvärdet för den interna konflikten inom socialdemokratin.

Centerpartiets kritik riktas i lika stor omfattning mot moderater som socialdemokrater. Det innebär att de positiva, neutrala och negativa uttalandena är i det närmaste identiskt lika till antalet när det gäller de båda huvudpartierna inom linje 1 respektive linje 2. Uttalandena om folkpartiet får en betydligt mindre framträdande plats.

Folkpartiets uttalanden om centerpartiet får inte heller någon framträdande plats. Trots detta blir ändå centerpartiet folkpartiets huvudmotståndare. Återigen bekräftas folkpartiets låga profil i massmedierna. Folkpartiets indexvärden ligger på ungefär samma nivå som vpk:s, trots att folkpartiet är ungefär dubbelt så vanlig som agerande aktör.

Moderaterna tycks helt inrikta sin kritik i massmedierna mot de båda linje 3-partierna, centerpartiet och vpk. Socialdemokraterna tycks däremot inte existera som motståndare i folkomröstningsdebatten.

Ser vi slutligen till parvisa jämförelser mellan olika partier så framstår ett parti som den huvudsakliga "vinnaren" och ett parti som den huvudsakliga "förloraren".

"Vinnaren" är socialdemokraterna, som oftare får uttala sig negativt om sina motståndare än vad motståndarna får göra om socialdemokraterna. Speciellt markant är socialdemokraternas överläge gentemot centerpartiet. Det mer än dubbelt så höga indexvärdet, -0.117 mot -0.045 , innebär att socialdemokraterna fick säga mer än dubbelt så många negativa uttalanden om centerpartiet än vad centerpartiet fick säga om socialdemokraterna.

Bilden är dock inte enbart ljus för socialdemokraternas del. De interna stridigheterna mellan olika socialdemokrater fick också en betydande uppmärksamhet i massmedierna. "Vinsten" över de andra partierna uppvägs till en del av en "förlust" på den interna arenan.

Om socialdemokraterna i huvudsak kan betraktas som "vinnare", så är det vänsterpartiet kommunisterna som är "förloraren". Vpk "vinner" inte någon konflikt i massmedierna och "förlusten" är särskilt stor i förhållande till socialdemokraterna och moderaterna. Den relativt stora uppmärksamhet som vpk fick i massmedierna under folkomröstningskampanjen berodde således inte på att vpk kom fram som agerande aktör utan var till den allra största delen en effekt av att socialdemokraterna och moderaterna i så stor utsträckning gick till angrepp mot vpk. För moderaternas del är vpk en nästan lika framträdande motståndare i massmedierna som centerpartiet.

Huruvida vpk som parti förlorade på denna negativa uppmärksamhet i massmedierna kan diskuteras. Som vi tidigare redogjort för är det inte självklart att ett parti i vpk:s situation nödvändigtvis förlorar under sådana här omständigheter. Däremot är det möjligt att linje 3 förlorade på att moderaterna och socialdemokraterna så ofta valde ut vpk som tacksam angreppspunkt när man kritiserade linje 3. Genom vpk:s starka engagemang inom folkampanjen mot kärnkraft kunde man stämpla linje 3 som vänsterextremistiskt och allmänt opålitligt.

Av de borgerliga partierna är det centerpartiet som råkar mest illa ut vid de parvisa jämförelserna. Det som främst bidrar till detta är centerpartiets kraftiga underläge gentemot socialdemokraterna. Eftersom vpk:s "förluster" kan diskuteras innebär detta att centerpartiet i massmedierna framstår som den främsta "strykpojken" under folkomröstningsdebatten.

Med undantag för konflikten mellan centerpartiet och moderaterna klarar sig de borgerliga koalitionsbröderna utan några alltför framträdande inbördes konflikter i massmedierna. Mellan centerpartiet och folkpartiet är de ömsesidiga negativa uttalandena måttliga och det gäller i ännu högre grad de uttalanden som utväxlades mellan moderater och folkpartister.

Myndigheter, experter, näringsliv och "mannen på gatan"

Under folkomröstningskampanjen uppträdde inte enbart partipolitiska eller linjeanknutna aktörer i massmedierna. Det förekom också aktörer vars roll var att vara *opartiska* och som inte primärt hade som syfte att påverka väljarna i en viss riktning. Det gällde t ex statliga myndigheter och olika slags experter.

Men det fanns också aktörer som utgjorde *organiserade intressen* som aktivt ville påverka väljarnas ställningstagande men som ändå inte var formellt knutna till någon speciell linje eller partipolitisk gruppering. Näringslivets Energiinformation, NEI, utgör ett exempel på en sådan aktör. Och det fanns slutligen *enskilda* aktörer som inte representerade något kollektivt intresse, t ex i de fall då enskilda personer bland allmänheten framträdde i massmedierna.

Dessa tre typer av aktörer som förekom i massmedierna och som formellt stod utanför linjeorganisationerna fungerade sannolikt som viktiga referensgrupper för väljarna. Vad chefen för Statens Strålskyddsinstitut ansåg om kärnkraftens strålningsrisker var sannolikt inte helt utan betydelse för många väljare. Hur ekonomiprofessorer och energiexperter bedömde den svenska ekonomin och de alternativa energikällornas framtida utvecklingsmöjligheter och vad näringslivets företrädare ansåg om stålindustrins energibehov eller vad s k vanligt folk tyckte om kärnkraftens säkerhetsrisker var sannolikt inte heller utan betydelse.

Nästan hälften — eller 46 procent — av det nyhetsmaterial som bedömts utgöra ett relevant informationsunderlag för ett ställningstagande i folkomröstningen bestod av material där en aktör utanför linjerna utgjorde huvudaktör i nyhetsartikeln/nyhetsinslaget. I tabell 4.10 har dessa icke-linjeanknutna aktörer delats in i fyra olika aktörsgupper: statliga och kommunala myndigheter, experter, näringslivsföreträdare och "mannen på gatan". Bakom beteckningen linjeanknutna aktörer döl-

Tabell 4.10. Linjeanknutna och icke-linjeanknutna aktörer i massmediernas nyhetsrapportering under folkomröstningskampanjen 1980 (procent)

<i>Aktörer</i>	<i>Procentandel</i>
Linjeanknutna aktörer	54
Myndigheter	11
Experter	10
Näringslivsföreträdare	12
"Mannen på gatan"	3
Övriga aktörer	10
Summa procent	100
Antal artiklar/inslag där innehållet domineras av en huvudaktör	7 033

jer sig de officiella företrädarna för linjeorganisationerna, enskilda kampanjarbetare och partipolitiska företrädare som företrädde någon av folkomröstningslinjerna.

Myndigheter, experter och näringslivsföreträdare får i stort sett en lika stor uppmärksamhet, mellan 10 och 12 procent. Dessa tre aktörsgrupper spelar således en mycket central roll i massmediernas nyhetsrapportering inför folkomröstningen.

Den aktörsgrupp som fått beteckningen *myndigheter* består i huvudsak av statliga myndigheter som t ex riksskatteverket (ansvarig för folkomröstningens praktiska genomförande) och naturvårdsverket. Även Statens kärnkraftinspektion (SKI), Statens strålskyddsinstitut (SSI), Delegationen för energiproduktionsforskning (DFE) och Nämnden för energiforskning (NE) har räknats hit. Med *experter* avses både experter på kärnkrafts- och energifrågor, liksom t ex ekonomiska experter.

Industriföreträdare inom energiområdet är den dominerande gruppen bland *näringslivets företrädare* — ungefär 8 procent av näringslivets 12 procent. Till denna grupp har t ex räknats Asea-Atom, Sydkraft, Oskarshamns kraftgrupp (OKG), oljebolagen och anställda vid de svenska kärnkraftsanläggningarna. Även Vattenfall har räknats hit.

Näringslivets kampanjorganisationer får 2 procent av uppmärksamheten som huvudaktör i massmediernas nyhetsrapportering. I första hand rör det sig om organisationen Näringslivets Energiinformation. Bl a presenterade organisationen en rad s k regionala konsekvensutredningar där det lokala näringslivet hade beräknat vilka effekter en avveckling av kärnkraften skulle få på produktion och sysselsättning inom respektive regioner.

Enskilda personer bland allmänheten — "*mannen på gatan*" — är ganska sällsynta som huvudaktörer i nyhetsrapporteringen. I de flesta fall är det fråga om artiklar och inslag där enskilda tillfrågas om vilken linje de tänker rösta på, om de skall se slutdebatten i TV m m. Tar man t ex även med enskilda kampanjarbetare, som i tabell 4:10 finns under beteckningen linjeanknutna aktörer, ökar andelen något, från 3 till 4 procent.

Förutom de här redovisade aktörsgrupperna förekommer det även en rad andra grupper i massmedierna som kan tänkas tjänstgöra som referensgrupper för väljarna.

En grupp som i debatten fick en särskild uppmärksamhet var underhållningsartister, kulturpersonligheter och liknande. I tabellen gömmer sig dessa s k *kändisar* i huvudsak under beteckningen linjeanknutna aktörer. Totalt uppgår deras andel som huvudaktör till drygt 2 procent. Knappt hälften av dessa kändisar stödjer linje 3, ungefär en tredjedel är utan linjebeteckning och resten stödjer antingen linje 1 eller linje 2. Kändisar som huvudaktörer i nyhetsmaterialet är således totalt sett en relativt sällsynt företeelse.

Kyrkliga företrädare är ett exempel på en annan aktörsgrupp som framträder under folkomröstningskampanjen. Deras andel av huvudaktörsframträdandena är inte heller stor. Andelen uppgår till mindre än en procent och fördelningen på de tre linjerna är helt jämn. I ungefär 40 procent av de fall då kyrkliga företrädare framträder på nyhetsplats framgår inte linjetillhörighet och de resterande 60 procenten fördelar sig med vardera 20 procent på de tre linjerna.

De fackliga organisationernas framträdanden som huvudaktörer under kampanjen är också sparsamma. LO:s och TCO:s andel uppgår sammanlagt till något mer än en procent både i pressurvalet och i Sveriges Radios nyhetsprogram. I detta resultat ingår då inte linje 2:s kampanjledare Rune Molin, LO-sekreterare.

I tabell 4.11 redovisas åsiktsprofiler i kärnkraftsfrågan hos de fyra viktigaste aktörsgrupperna som inte var formellt knutna till någon av de tre omröstningslinjerna.

Även om olika aktörer utanför linjeorganisationerna fick en betydande

Tabell 4.11. Åsiktsprofiler i kärnkraftsfrågan hos fyra olika referensgrupper i massmediernas nyhetsrapportering (procent)

<i>Aktörsgruppens fördelning på olika argument-områden</i>	<i>Experter</i>		<i>"Mannen på gatan"</i>		<i>Myndigheter</i>		<i>Näringslivet</i>	
	<i>För</i>	<i>Mot</i>	<i>För</i>	<i>Mot</i>	<i>För</i>	<i>Mot</i>	<i>För</i>	<i>Mot</i>
Ekonomiska argument	34	29	43	16	53	16	73	52
Säkerhetsargument	56	63	34	56	47	84	20	48
Miljöargument	6	3	13	10	0	0	4	0
Sverige och omvärlden	2	2	3	2	0	0	2	0
Det framtida samhället	2	3	6	8	0	0	1	0
Slagord/Paroller	0	0	1	8	0	0	0	0
Summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100
Antal argument	265	250	105	90	49	94	558	21
<i>Aktörsgruppens fördelning på:</i>								
Argument för kärnkraft	51		54		34		96	
argument mot kärnkraft	49		46		66		4	
Summa procent	100		100		100		100	
<i>Aktörsgruppens procentandel av det totala antalet uttalade argument:</i>								
	6		2		2		7	

uppmärksamhet i massmedierna, så är deras åsiktsprofiler inte lika klart markerade som de linjeanknutna aktörernas åsiktsprofiler. Åsiktsuttalanden från linjeanknutna aktörer är t ex mer än dubbelt så vanligt som från icke-linjeanknutna aktörer. De icke-linjeanknutna aktörerna står tillsammans för ungefär en fjärdedel av de uttalade argumenten medan t ex deras andel av huvudaktörsframträdandena är ungefär hälften.

Argument i kärnkraftsfrågan från myndigheter är mycket sparsamma och i de flesta fall ger argumenten inte uttryck för någon klar rekommendation i kärnkraftsfrågan. Hos myndighetsföreträdarna finns det en betydande skillnad mellan dem som uttalar argument för kärnkraften och dem som uttalar sig emot. Bland contra-argumenten dominerar helt säkerhetsargumenten och då särskilt argumenten som tar upp reaktorsäkerheten. Myndighetsargument för kärnkraften utgörs framför allt av prisjämförelser och sysselsättningsargument.

Experter står för sammanlagt 6 procent av alla uttalade argument. Det är fler än vad exempelvis folkpartiets företrädare står för. Argumenten kring kärnkraftens säkerhet dominerar både hos de experter som uttalar sig för kärnkraften och de som uttalar sig mot kärnkraften. En viss skillnad mellan experterna kan spåras. De som för fram argument för kärnkraften bemöter i sina argument i första hand riskerna för reaktorolyckor, medan argumenten emot kärnkraften är mer ospecificerade och främst uppehåller sig kring kärnkraftens risker i allmänhet.

Näringslivsföreträdarna framför nästan uteslutande argument för kärnkraften och de handlar i stort sett enbart om ekonomiska frågor och då främst sysselsättningsargument. Det fåtal argument som uttalas emot kärnkraften tar främst upp de sk alternativa energikällorna. Vissa näringslivsrepresentanter med intressen inom branschen hävdar t ex att alternativen redan existerar och är utvecklingsbara.

Argumenten från "mannen på gatan" är mycket fåtaliga i massmediernas nyhetsmaterial. De står för ungefär 2 procent av argumenten. Enskilda personer bland allmänheten som uttalar sig för kärnkraften tar i högre grad upp ekonomiska argument än säkerhetsargument. Säkerhetsargumenten intar trots detta en betydligt större plats (34 procent) än hos linje 1 (17 procent) och linje 2 (15 procent). Detta gäller även bland enskilda personer som var emot kärnkraften, där 56 procent utgörs av säkerhetsargument medan linje 3:s motsvarande andel är 34 procent.

Allmänheten, såsom den framstår i massmedierna, är således generellt sett mer inriktade på kärnkraftens säkerhetsrisker än t ex linjerepresentanterna. Däremot är "mannen på gatan" mindre inriktad på sysselsättningsargument. Detta resultat gäller även vid en allmän jämförelse mellan linjerepresentanternas argument och argumenten från aktörer utanför linjerna. De icke-linjeanknutna aktörerna är betydligt mer inriktade på kärnkraftens säkerhet än vad linjeföreträdarna är.

I tabell 4.11 anges också hur argumenten hos de fyra referensgrupperna fördelas på argument för och emot kärnkraften. Hos experter och "mannen på gatan" är argumenten för och emot kärnkraften mycket jämt fördelade. De viktiga referensgrupperna experter och "vad andra tycker" ger således inget entydigt stöd för den ena eller andra sidan om man ser till medieurvalet som helhet. Den i det här sammanhanget sannolikt mindre viktiga referensgruppen näringslivet ger dock och kanske inte helt överraskande ett entydigt stöd för en användning av kärnkraften.

Något mer anmärkningsvärd är kanske den betydande övervikt för motargument man kan finna hos statliga myndigheter. Det bör dock påpekas att myndigheter står för en mycket liten andel (2 procent) av de uttalade argumenten. Dessutom får man inte se resultatet som ett generellt ställningstagande till kärnkraften som energikälla. Att en myndighetsrepresentant framför ett argument som kan betraktas som ett argument mot en användning av kärnkraften, t ex att avfallsfrågan inte är löst, eller att en härdsmälta kan leda till 100 000-tals cancerfall, betyder självfallet inte nödvändigtvis att man därmed tillkännager ett fullständigt ställningstagande till om man skall använda kärnkraften eller ej. Vad resultaten i tabellen visar är således att de argument som myndighetsrepresentanter framför i massmedierna till en övervägande del består av sådana argument som kan betraktas som argument mot en användning av kärnkraften som energikälla och att dessa nästan uteslutande gäller kärnkraftens säkerhet.

Totalt sett är det en stark övervikt för pro-argumenten hos de aktörer som formellt inte var knutna till de tre omröstningslinjerna, medan fördelningen är jämnare när det gäller de argument som uttalas av linjeföreträdare. Till en betydande del är denna övervikt ett resultat av det stora antalet pro-argument från näringslivshåll. Näringslivsföreträdare står för mer än en tredjedel av dessa icke-linjeanknutna argument. Det innebär att näringslivets representanter i massmedierna bidrar med fler argument för kärnkraften än vad t ex representanterna från folkpartiet gör.

Till detta bör också läggas att näringslivet i form av Näringslivets Energiinformation, NEI, var den enskilt största annonsören under folkomröstningskampanjen. NEI stod under vår undersökningsperiod på tio veckor för drygt 30 procent av den annonsering som förekom i storstadspressen inför folkomröstningen. Linje 1, linje 2 och sympatisörer till de båda ja-linjerna upptog tillsammans ungefär 50 procent av annonsutrymmet, medan linje 3 och nej-sympatisörer stod för resterande 20 procent. Det innebär totalt sett en övervikt för ja-sidan på storstadspressens annonsidor med 4 mot 1.⁵

Näringslivets procentandel av annonsutrymmet på 30 procent kan jämföras med det utrymme näringslivets kampanjorganisationer fick i nyhetsrapporteringen — ungefär 2 procent. Det var med andra ord betyd-

ligt lättare för näringslivets kampanjledning att komma fram på annonsplats än på nyhetsplats.

Näringslivets annonskampanj hade inletts under hösten 1979 och in-gick, enligt egna uppgifter, i den "utan jämförelse största enskilda infor-mationsinsats som svenskt näringsliv gemensamt genomfört".⁶ Fram till årsslutet satsade näringslivet, enligt Aftonbladet, 9 miljoner på Närings-livets Energiinformation och från årsskiftet fram till folkomröstningsda-gen ytterligare 9 miljoner.⁷

Annonskampanjerna var noggrant förberedda. Under hösten 1979 och våren 1980 genomfördes en rad argumentvärderingsstudier. Bl a "två undersökningar om kvinnorna och kärnkraften, två om ungdomens in-ställning samt en stor undersökning om de äldre och kärnkraften".⁸

Kampanjen inleddes under sensommaren 1979 med en annonsserie i dagspressen där näringslivets budskap var "allmänt hållna och präglade av en mycket låg profil".⁹ Annonseringen skedde inte enbart i dagspress, utan även i vecko- och fackförbundspress.¹⁰ Dessutom förekom det för-utom annonseringen en omfattande satsning på utomhusreklam på bus-sar, taxi och på s k stortavlor.

De två sista veckorna före folkomröstningen trappade Näringslivets Energiinformation upp sin annonsering och sin utomhusreklam. Anled-ningen var att man "ansåg det nödvändigt att göra en extra informations-insats för att ytterligare klargöra kärnkraftens nödvändighet" och "att direkt motverka och balansera linje 3:s mycket intensiva kampanj i slut-omgången. Denna rörde sig inom argumentområden där näringslivet hittills i endast mycket begränsad omfattning verkat och där även linje 1 och 2 verkat i mycket mindre omfattning än vad man kunnat vänta."¹¹

De "argumentområden" som åsyftades och som NEI inte tyckte att linje 1 och linje 2 hade klarat av på ett tillfredsställande sätt gällde, som man menade, linje 3:s bristande trovärdighet. Därför gick Näringslivets Energiinformation ut med helsidesannonser där huvudbudskapen var "Varför ljuger linje 3?" och "Har Du genomskådat linje 3?"

En kampanj i krisens och partilojalitetens tecken

Ungefär tre månader förflöt mellan partiledarnas uppgörelse i december 1979 om de tre omröstningsalternativen och folkomröstningsdagen den 23 mars 1980. Under hela denna tidsperiod förutom jul- och nyårshelger-na har radions och televisionens nyhetsrapportering och ett stort antal betydelsefulla svenska dagstidningar analyserats.

Huvudsyftet med analysen har varit att belysa sådana egenskaper i massmediernas innehåll som kan tänkas ha påverkat väljarnas ställnings-tagande. Det genomgående temat i analysen har följaktligen varit att

fastställa huruvida massmediernas innehåll ur opinionsbildningssynpunkt varit gynnsamt för ställningstaganden som var för en användning av kärnkraften eller om massmediernas innehåll varit gynnsamt för ställningstaganden som var emot en användning av kärnkraften i den framtida energiförsörjningen.

Massmediernas roll i opinionsbildningen under 1980 års folkomröstningskampanj kan antas ha varit av särskilt stor betydelse. I vanliga riksdagsval gäller det att ta ställning till olika partier — politiska alternativ som väljarna kände till sedan gammalt och som väljarna under hela sitt vuxna liv hade bildat sig en uppfattning om. I kärnkraftsomröstningen fick det svenska folket några intensiva månader på sig för att informera sig om innebörden i de olika folkomröstningsförslagen.

Även om själva sakfrågan inte var ny för väljarna och även om det var välkända partier som ytterst stod bakom de olika alternativen, så var det ändå i stor utsträckning fråga om en ny informationssituation för väljarna. Alternativen i sakfrågan handlade t ex inte längre om ett enkelt ja eller nej till kärnkraften. Den relativt korta tid som väljarna hade på sig att skaffa sig ett beslutsunderlag innebar därför med nödvändighet att informationen till den allra största delen måste förmedlas genom masskommunikation.

Vilka slutsatser kan man då dra av den bild som massmedierna förmedlade under folkomröstningskampanjen? Vilka alternativ i omröstningen kan tänkas ha gynnats?

De resultat som presenterats i detta kapitel har gällt massmediernas nyhetsrapportering de tio sista veckorna före folkomröstningsdagen. Det är en mycket lång undersökningsperiod som i stort sett omfattar hela den tid som förflöt från det att de tre omröstningsalternativen blev kända till den dag det var dags att välja mellan de tre förslagen. Men det räcker ändå inte att analysera massmediernas bild av de politiska objekt som väljarna hade att ta ställning till enbart under denna tidsperiod för att mer uttömmande förstå den betydelse som massmedierna kan tänkas ha haft på väljarnas slutliga ställningstagande. Folkomröstningskampanjen måste också ses mot bakgrund av det opinionsklimat som rådde i massmedierna inför folkomröstningen — från händelserna i Harrisburg när det bestämdes att det skulle anordnas en folkomröstning till den dag folkomröstningen hölls.

Detta opinionsklimat har vi mer ingående försökt fastställa i det föregående kapitlet. Vi antog där att kärnkraftsmotståndarna gick in i folkomröstningskampanjen i ett mindre gynnsamt opinionsklimat än dem som förespråkade en användning av kärnkraften. Anledningen till detta var främst att massmediernas verklighetsbild året före folkomröstningen överensstämde bättre med kärnkraftsförespråkarnas verklighetsuppfattning än med kärnkraftsmotståndarnas verklighetsuppfattning och att de

opinionsbildande krafter som var för en användning av kärnkraften gick till offensiv i massmedierna på ett helt annat sätt än de tidigare hade gjort.

Det *första* huvudresultatet av vår analys av massmediernas roll i folkomröstningskampanjen blir således att massmedierna redan innan kampanjen startade spelade en central roll för väljarnas ställningstagande genom att de på ett avgörande sätt var med att skapa det opinionsklimat som kampanjen kom att utspela sig i. Och det var ett opinionsklimat som mest gynnade ja-sidan i folkomröstningen.

För det *andra* blev det en folkomröstningskampanj i krisens tecken. Den sakfråga väljarna hade att ta ställning till — kärnkraftens roll i den framtida energiförsörjningen — kom i massmedierna i mycket stor utsträckning att ses ur ett ekonomiskt-materiellt perspektiv.

Detta var en klar förändring gentemot den tidigare debatten. Då hade kärnkraften främst setts ur ett säkerhetsperspektiv.

Under folkomröstningen kom däremot kärnkraften främst att ses ur ett samhällsekonomiskt perspektiv. Intrycken från de dramatiska händelserna i Harrisburg tycktes bli svagare och svagare alltefter som tiden gick medan intrycken från den andra stora oljekrisen sommaren 1979 och 80-talets inledande ekonomiska kris blev allt påtagligare för det svenska folket. Riskerna med kärnkraften kom nu direkt och på ett mer markant sätt att konfronteras mot ekonomiska realiteter som tryggad sysselsättning, stigande oljepriser, budgetunderskott, hyreshöjningar osv.

Detta kännetecken hos kampanjen i massmedierna kunde vi bl a notera genom att den ekonomiska krisen och oljekrisen kom att dominera de argument som fördes fram i debatten. Denna materiella inriktning hos kampanjen i massmedierna blev också mer påtaglig alltefter som kampanjen fortskred.

Tänkbara alternativ till kärnkraften som energikälla framställdes dessutom som sämre eller som orealistiska. Bilden av oljan som energikälla var mycket negativ både ur ett riskperspektiv och ur ett resursperspektiv och de sk alternativa energikällorna värderades visserligen mycket positivt men de ansågs av många höra framtiden till och kunde knappast betraktas som en lösning på Sveriges energiförsörjningsproblem. Etablerade energikällor som vattenkraft, kol och naturgas uppmärksammades knappast i massmedierna som tänkbara alternativ till kärnkraften.

Det informationsunderlag som massmedierna försåg väljarna med var således starkt materialistiskt inriktat och gav en bild av ett samhälle i en allvarlig ekonomisk kris — en kris som dessutom enligt den bild massmedierna gav skulle bli ännu mer allvarlig under 1980-talet. Slutsatsen måste bli att det främst var ja-sidan som gynnades av den bild som presenterades i massmedierna. Det gällde kanske i särskilt hög grad linje 2 som i sin framtoning i massmedierna var klart materialistiskt inriktad. Men det fanns också en viss arbetsfördelning mellan de båda ja-linjerna

på så sätt att linje 2 främst ägnade sin uppmärksamhet åt jobben och den sociala tryggheten medan linje 1 i större utsträckning tog upp Sveriges starka beroende av den dyra och knappa oljan.

För det *tredje* blev det en folkomröstningskampanj i partiloyalitetens tecken. De politiska partiernas engagemang i folkomröstningen visade sig på många olika plan. Det visade sig i förslagens utformning och skapandet av de tre linjerna. Det visade sig i den framtoning förslagen fick. Det visade sig i den aktivitet som partierna utvecklade inför folkomröstningen. Det visade sig i uppbyggandet av de tre kampanjorganisationerna. Och det visade sig slutligen i den aktivitet som partierna utvecklade under själva kampanjen.

Ja-sidan och nej-sidan hade skilda intressen av en partipolitiserad av kampanjen.

För ja-sidan låg det ett intresse i att skapa ett opinionsklimat i massmedierna som appellerade till väljarnas partiloyalitet. Det gällde att arrangera folkomröstningen på ett sådant sätt att väljarnas linjeval påverkades av deras partiloyalitet i så stor utsträckning som möjligt. För nej-sidan låg det ett intresse i att minimera inflytelserna av partiloyaliteten.

Våra resultat har visat att ja-sidan och då särskilt socialdemokraterna på snart sagt varje punkt var lyckosamma. När väl 1979 års valrörelse var över ökade socialdemokraterna sitt engagemang i opinionsbildningen i kärnkraftsfrågan. Den låga profilen ersattes av en mer markerad energipolitisk profil i massmedierna inför folkomröstningen. Skapandet av de tre linjerna och den framtoning som linje 2:s förslag fick innebar en lösning som gav ett stort utrymme för vädjande till socialdemokraternas partiloyalitet. En möjlighet som man också starkt utnyttjade under kampanjens slutskede då bl a den då 79-årige Tage Erlander tillsammans med fru Aina mobiliserades i kampanjarbetet. Och det var ett engagemang som fick en mycket stor uppmärksamhet i massmedierna.

Även moderatledaren Gösta Bohman insåg värdet av att vädja till väljarnas partiloyalitet: "Per Unckel gör ett enastående jobb. Men jag tror nog att det kan ha en liten, liten betydelse om jag åker ut och visar mig." Och den främsta kanalen för Bohman att visa upp sig för sina väljare var press, radio och TV.

De partier som önskade en starkt partipolitiserad folkomröstningskampanj i massmedierna var således mest lyckosamma. Förslagets utformning och den utformning kampanjen fick i massmedierna gav ett stort utrymme för partierna som de ledande opinionsbildande krafterna och gav ett mindre utrymme för andra opinionsbildande krafter.

Att folkomröstningskampanjen i massmedierna på detta sätt kom att gå i partiloyalitetens tecken var därför starkt gynnsamt för ja-sidan — linje 1 och linje 2.

För det *fjärde* gav massmedierna ur en rad olika aspekter en bild av

huvudaktörerna i folkomröstningen — de tre omröstningslinjerna — som i stor utsträckning kom att gynna ja-sidan. Och det var denna publicitetsmässiga framgång i massmedierna som i hög grad gjorde att folkomröstningskampanjen kom att gå i krisens och partiloyalitetens tecken.

Framför allt var linje 2 lyckosam. Det gäller om man ser till linjernas framträdande på nyhetsplats och den kritik som riktas mot dem och det gäller den bild som ges av linjernas trovärdighet. Och detta gynnsamma opinionsklimat för ja-sidan och i synnerhet linje 2 förbättras alltefter som folkomröstningsdagen närmar sig. Kritiken mot linje 2 för partitaktiskt rävspel avklingar och ersätts av omdömen om handlingskraft och förnuft. Samtidigt utsätts linje 3 för kraftiga angrepp där deras trovärdighet ifrågasätts — de är orealistiska och bedriver skrämselfpropaganda.

När det gäller massmediernas skildring av de argument som förekom i debatten rådde det en kraftig övervikt för de argument som talade för en användning av kärnkraften. Till en betydande del beror denna övervikt på att ja-linjerna får "hjälp" av aktörer som befinner sig utanför de formella linjeorganisationerna, t ex genom uttalanden i massmedierna av olika näringslivsföreträdare. Dessutom kunde linje 1 och linje 2 i högre grad än linje 3 använda sig av offensiva argument eftersom folkomröstningsdebatten i massmedierna i stor utsträckning kom att handla om den ekonomiska krisen och oljekrisen.

Det konfliktmönster som uppstod mellan linjerna under folkomröstningsdebatten resulterade sannolikt också i betydande problem för linje 3. Linje 3 ställdes inför ett propagandastrategiskt dilemma: Skulle man slå samman linje 1 och linje 2 och betrakta dem som en enda huvudfiende eller skulle man skilja på dem och angripa dem var och en för sig. I det förra fallet riskerade linje 3 att angripa och vinna en kamp mot en fiende som inte existerade som valhandlingsalternativ och i det senare fallet hade linje 3 accepterat att folkomröstningen de facto gällde tre skilda alternativ, vilket hade inneburit att man hade frångått den grundläggande inställningen att det gällde en kamp mellan ett ja eller ett nej till kärnkraften. Vilken strategi som linje 3 än valde stod man inför betydande problem. Linje 3 kom även i detta avseende att befinna sig på de förlorandes sida.

Huvudresultatet i detta kapitel kan i korthet uttryckas på följande sätt: Den bild som massmedierna förmedlade till de svenska väljarna under 1980 års folkomröstningskampanj kom i betydande grad att gynna ja-sidan i folkomröstningen. Kampanjen i massmedierna kom att gå i krisens och partiloyalitetens tecken och mot en verklighetsbakgrund som var mer gynnsam för dem som förordade en användning av kärnkraften än dem som förordade en avveckling av kärnkraften.

5 Massmedierna som informations- och opinionsförmedlare

”Massmediernas insatser i folkomröstningskampanjen kan inte försvaras. Det informeras och debatteras i stort sett bara på ena sidans villkor. Det är linje 3:s påståenden och uppgifter som ständigt får utgöra utgångspunkt för nyhetsförmedlingen och informationsflödet.” Så uttryckte sig moderatledaren Gösta Bohman i Svenska Dagbladet (9/3 1980) 14 dagar före folkomröstningen.

Gösta Bohman, linje 1:s främste representant i massmedierna, var inte ensam om sin kritik. Kritik kom även från representanter för linje 2 och linje 3. Från skilda utgångspunkter anklagades massmedierna — och då särskilt televisionen — för att gynna motparten eller för att missgynna den egna sidan i debatten.

Kritiken mot massmediernas bevakning av folkomröstningskampanjen skiljde sig inte från den kritik som brukar förekomma mot press, radio och TV i sammanhang där tydliga partsintressen står gentemot varandra. Kritiken kunde kännas igen men kanske inte den intensitet och det starka engagemang som låg bakom kritiken. Från flera håll framfördes att den snedvridna debatten och osakligheten i massmedierna utgjorde ett hot mot den demokratiska beslutsprocessens former. Och när det gällde Sveriges Radio talade kritikerna och däribland många ansvariga politiker om en förtroendekris som det skulle komma att ta år att överbygga.

Kritikens omfattning och intensitet kan till stor del tillskrivas den centrala roll som tilldelades massmedierna under folkomröstningskampanjen. Det var genom massmedierna som folkomröstningslinjerna skulle föra ut sina budskap och det var genom massmedierna som de svenska väljarna skulle informera sig för ett slutligt ställningstagande till kärnkraftens roll i den framtida energiförsörjningen.

På massmediernas nyhetsrapportering ställdes två ur demokratisk synpunkt legitima men till synes oförenliga krav: dels skulle massmedierna tjänstgöra som opinionsförmedlare på ett sådant sätt att olika åsikt-riktningar i kärnkraftsfrågan kunde komma till tals, dels skulle massmedierna tjänstgöra som informationsförmedlare på ett sådant sätt att väljarna självständigt kunde bilda sig en uppfattning och ta ställning i folkomröstningsfrågan.

Huvudsyftet med detta kapitel är att undersöka i vilken utsträckning massmedierna i 1980 års folkomröstningskampanj lyckades uppfylla de krav som kunde ställas på dem som informations- och opinionsförmedlare.

Två uppgifter — två krav

Ett ställningstagande till kärnkraften kan inte — i varje fall inte i normalfallet — grunda sig på individens egna personliga erfarenheter. Kärnkraftsfrågan liknar inte andra politiska sakfrågor, som t ex skatter och arbetslöshet, där man som enskild medborgare på ett mer direkt sätt kan dra slutsatser från den egna eller den närmaste omgivningens erfarenheter. I detta avseende skiljde sig således folkomröstningen i kärnkraftsfrågan från ATP-omröstningen.

Genom att kärnkraftsfrågan på detta sätt ligger bortom den personliga erfarenheten kommer den information som förmedlas via olika masskommunikationskanaler att spela en central roll i opinionsbildningsprocessen. Detta innebär samtidigt att kraven på massmedierna som informations- och opinionsförmedlare blir särskilt uttalade eftersom den enskilde medborgaren i stor utsträckning är utlämnad till erfarenheter som inte är hans egna och som inte kan kontrolleras genom hans egna erfarenheter.¹ Till detta kommer att den fråga individen hade att ta ställning till var en tekniskt komplicerad fråga där experter var oeniga och där resonemangen ofta grundade sig på svärfångade sannolikhetskalkyler.

Kraven på massmedierna under 1980 års folkomröstningskampanj blev inte enbart särskilt uttalade genom sakfrågans speciella karaktär utan också genom att väljarnas ställningstagande skulle leda fram till ett konkret beslut.

I en folkomröstning — till skillnad från ett riksdagsval — har den enskilde medborgaren att direkt ta ställning i en enskild sakfråga. Det innebär sannolikt att kostnaderna för individen att införskaffa information som kan ligga till grund för ett ställningstagande är större än vid ordinarie riksdagsval där individen har att ta ställning till politiska alternativ han har haft kännedom om tidigare och därför i högre grad kan grunda sitt ställningstagande på lagrad eller tidigare investerad information.

Rollen som en individuell politisk beslutsfattare upplevs sannolikt av väljarna därför som mer påtaglig i en folkomröstning än i ett riksdagsval. I det förra fallet rör det sig om en unik händelse där det i stor utsträckning gäller att skaffa ny information medan medborgaren i det senare fallet i stor utsträckning kan grunda sitt ställningstagande på i huvudsak gammal information.

Folkomröstningsinstitutets speciella karaktär innebär därför också att kraven på massmedierna som informations- och opinionsförmedlare blir särskilt uttalade.

Vår analys av massmediernas innehåll har utgått ifrån att väljarnas ställningstagande i folkomröstningen dels är grundat på ett ställningstagande i själva sakfrågan, dels är grundat på ett ställningstagande till de aktörer som bär upp åsikterna i sakfrågan. Massmediernas bild av dessa två politiska objekt tänkes här svara mot två nyhetsfunktioner hos massmedierna: massmedierna som *informationsförmedlare* och massmedierna som *opinionsförmedlare*. Informationsfunktionen svarar mot den bild som ges av den sakfråga som väljarna har att ta ställning till och opinionsförmedlingsfunktionen svarar mot den bild som ges av de aktörer väljarna har att ta ställning till.

Folkomröstningen betraktas således här som en politisk beslutsprocess där den enskilde medborgaren har att ta ställning till två politiska objekt och där en väsentlig del av individens beslutsunderlag om dessa två objekt förmedlas av massmedierna i deras funktion som informationsförmedlare och opinionsförmedlare.

Detta innebär i sin tur att vi från normativa utgångspunkter kan ställa krav på hur massmedierna bör utföra sina uppgifter för att de två nyhetsfunktionerna skall anses vara uppfyllda på ett tillfredsställande sätt. Utifrån ett demokratiskt perspektiv kan kraven på massmediernas politiska nyhetsförmedling formuleras i två punkter. För det första bör massmedierna förse medborgarna med ett sådant informationsunderlag att väljarna självständigt och rationellt kan ta ställning i den aktuella sakfrågan. För det andra bör massmedierna i sin nyhetsförmedling behandla olika åsiktsriktningar i sakfrågan på ett sådant sätt att inte någon åsiktsriktning eller part oskäligt gynnas eller missgynnas.

Det bör understrykas att skillnaden mellan de två politiska nyhetsfunktionerna inte ligger i att informationsförmedlingsfunktionen upprätthålls genom att fakta och sakinformation förmedlas medan opinionsförmedlingsfunktionen upprätthålls genom att åsikter och värderingar förmedlas. I båda fallen handlar det om att information överförs om de politiska objekten. I det ena fallet rör det sig om information om politiska sakfrågor och i det andra fallet information om politiska aktörer. Nyhetsförmedlingens opinionsförmedlingsfunktion skall därför inte uppfattas — som beteckningen kan antyda — att nyhetsrapporteringens uppgift i detta avseende enbart består i att passivt förmedla olika politiska "opinioner".

Det bör också noteras att det här gäller vilka funktioner den politiska *nyhetsförmedlingen* bör ha för att den enskilde *individ* skall kunna ta ställning i politiska frågor. De fyra funktioner (informationsfunktionen, kommentarfunktionen, granskningsfunktionen och gruppkommunikationsfunktionen) som 1972 års pressutredning ställde upp för de svenska

massmedierna och som också kan tänkas utgöra en utgångspunkt för en utvärdering av massmediernas roll under 1980 års folkomröstningskampanj gäller däremot vilka funktioner *massmedierna* bör ha för att *samhället* skall fungera på ett demokratiskt sätt.² Den analys som här presenteras utgår således från massmediernas funktioner för individens politiska beslutsfattande och inte massmediernas funktioner i ett demokratiskt samhälle.

Ett sådant individperspektiv innebär till skillnad från ett samhällsperspektiv, att t ex massmediernas kritiskt granskande funktion inte ses som en separat funktion. De krav som kan ställas på massmedierna som granskare i politiken betraktas här som sådana krav som kan hänföras till den journalistiska *arbetsprocessen*, medan de krav som ställs på massmedierna som informations- och opinionsförmedlare är sådana krav som är knutna till *slutprodukten* av det journalistiska arbetet — massmediernas innehåll. Och eftersom analysen i vårt fall avser innehållets funktioner för den enskilde individen är det slutprodukten som skall utvärderas och inte den process som leder fram till slutprodukten. Den kritiska granskningen i nyhetsrapporteringen och den journalistiska arbetsprocessen i sin helhet betraktas således i detta sammanhang som ett medel för massmedierna att på ett tillfredsställande sätt kunna fylla sin uppgift som informations- och opinionsförmedlare och som en väsentlig förklaring till det innehåll som förmedlas av massmedierna.

Det bör också påpekas att massmediernas *funktioner* som informations- och opinionsförmedlare inte står i något motsatsförhållande till varandra. För att kunna uppfylla funktionen som informationsförmedlare är det ofta nödvändigt att också massmedierna uppfyller sin funktion som opinionsförmedlare. Och för att kunna uppfylla opinionsförmedlingsfunktionen på ett tillfredsställande sätt krävs det också ofta att informationsförmedlingsfunktionen uppfylls på ett tillfredsställande sätt. Ur ett rationellt beslutsperspektiv är båda funktionerna hos den politiska nyhetsförmedlingen viktiga och ett uppfyllande av den ena funktionen står inte i motsättning till ett uppfyllande av den andra funktionen.³

Inte heller *kraven* på massmedierna som informationsförmedlare och kraven på massmedierna som opinionsförmedlare står nödvändigtvis i motsättning till varandra. Ett enskilt medium kan med andra ord både stå för en partisk nyhetsrapportering och förse sin publik med ett bra informationsunderlag liksom ett medium kan vara opartiskt men ändå förse sin publik med ett dåligt informationsunderlag i sakfrågan. Teoretiskt existerar det således inte något fullständigt positivt samband mellan ett mediums opartiskhet och dess värde ur informationssynpunkt. Det är dock uppenbart att det finns en gräns där ett ensidigt gynnande av en part leder till ett sämre informationsunderlag genom att t ex motpartens argument i sakfrågan saknas.

Det första kravet på massmedierna som informationsförmedlare är som sådant föga problematiskt. Problemet ligger snarare i att bestämma med vilken måttstock man skall avgöra huruvida kravet är uppfyllt eller ej.

Ett tänkbart sätt och som kommer att användas här är att utgå från en rationell beslutsmodell där individens informationsbehov utgör den norm mot vilken massmediernas innehåll relateras. Ju mer massmediernas innehåll uppfyller de krav som kan härledas från väljarnas informationsbehov, desto större värde har det som ett informationsunderlag för individens beslutsfattande. Detta angreppssätt har tidigare prövats i Kent Asps *Kungstorgsockupationen i Göteborg, Studier kring information och opinionsbildning*. Den egenskap hos medieinnehållet som svarar mot kraven på massmedierna som informationsförmedlare kallades där *massmediernas informationsvärde*.

Det andra kravet är problematiskt både vad gäller kravet som sådant och på vad sätt man skall avgöra huruvida kravet är uppfyllt eller ej. När det gäller enskilda nyhetsmedier är det knappast något demokratiskt krav att de skall vara opartiska även om en opartisk nyhetsrapportering är ett centralt inslag i de etiska regler som journalister och massmedier själva ställt upp för sitt nyhetsarbete. En partisk nyhetsförmedling i ett enskilt medium är inte oförenligt med det demokratiska värdet fri åsiktsbildning. Det avgörande är att man som medborgare i princip fritt kan välja den politiska information man vill ha. Det är med andra ord också ett demokratiskt värde att t ex få välja en tidning som förfäktar åsikter på nyhetsplats som stämmer överens med de egna politiska åsikterna.

Även om kraven på opartiskhet inte ur demokratisk synpunkt kan ställas på varje enskilt medium så kan dock kravet ställas på vissa medier genom att de i lag är ålagda att vara opartiska i sin nyhetsförmedling, t ex Sveriges Radio och på andra medier genom de etiska regler som gäller för nyhetsverksamheten.

Krav på en opartisk nyhetsförmedling kan däremot ur ett demokratiperspektiv ställas på systemnivå. Ett sådant minimikrav på det svenska mediasystemet i sin helhet skulle t ex i kärnkraftsomröstningen innebära att de tre omröstningsförslagen fick sådana möjligheter att samtliga kunde komma till tals och presentera sina alternativ för väljarnas bedömning och slutliga ställningstagande.

Accepterar man opartiskhet som en norm för politisk nyhetsförmedling återstår problemet med att bestämma med vilken måttstock man skall avgöra huruvida ett nyhetsmedium skall anses vara opartiskt eller ej.

I den svenska massmedieforskningen har i huvudsak två olika typer av jämförelsenormer eller "måttstockar" använts för att pröva massmediernas opartiskhet. I dessa fall har främst Sveriges Radios nyhetsrapportering stått i centrum för intresset och frågeställningen har inte enbart gällt frågan om massmediernas partiskhet utan den mer generella frågan om

nyhetsförmedlingens objektivitet.⁴

Det ena angreppssättet representeras av de studier som genomförts av professor Jörgen Westerståhl där i första hand *mediejämförelser* har legat till grund för slutsatser om enskilda mediers partiskhet.⁵ Det andra angreppssättet representeras av professor Karl Erik Rosengren och innebär att *verkligheten* används som jämförelsenorm.⁶ Detta senare synsätt intar även — fast delvis från andra utgångspunkter — den finländske massmedieforskaren Pertti Hemánus och en grupp nordiska massmedieforskare under redaktion av Kjeld Veirup.⁷

Jörgen Westerståhls och Karl Erik Rosengrens olika angreppssätt utesluter dock inte varandra. De kan också betraktas som två olika typer av jämförelsenormer som kan komplettera varandra. Karl Erik Rosengren menar t ex att man aldrig helt kan komma ifrån jämförelser mellan olika medier och Jörgen Westerståhl har också påtalat att jämförelser med den kända verkligheten är av stor betydelse för förståelsen av hur massmediernas verklighetsbild utformas.⁸

I den studie som presenteras här kommer i första hand det första angreppssättet — mediejämförelser — att användas som utgångspunkt för slutsatser om massmediernas partiskhet. Det andra angreppssättet — verkligheten som jämförelsenorm — behandlas i Kent Asps avhandling, där en mer ingående diskussion förs om studiet av relationen mellan verkligheten och massmediernas bild av verkligheten.

Massmedierna som informationsförmedlare

Folkomröstningskampanjen innebar ett stort utbud av information från press, radio och TV om energi- och kärnkraftsfrågor. Förutom den dagliga nyhetsrapporteringen av debattörernas argument för och emot kärnkraften tillhandahöll pressen flersidiga extra energibilagor och radio och TV sände specialprogram.

Utbudet av information under de sista tio veckorna före folkomröstningsdagen var så omfattande att en intresserad väljare varje dag i genomsnitt kunde ta del av en helsida nyhetstext om energi- och kärnkraftsfrågor i sin storstadsmorgontidning. I mån av tid och ork kunde morgontidningsläsandet kompletteras med uppemot en timmes dagligt kärnkrafts- och energiutbud i televisionens båda kanaler. Läger vi dessutom till en kvällstidning är vi uppe i en möjlig mediekonsumtion av energi- och kärnkraftsmaterial på drygt två timmar varje dag under de sista 70 dagarna före folkomröstningsdagen.

Vilket värde hade då massmediernas utbud som informationsunderlag för de svenska väljarnas ställningstagande i kärnkraftsfrågan? Det är den första huvudfrågeställningen vi skall försöka besvara i detta kapitel.

Väljarens slutliga ställningstagande på folkomröstningsdagen till kärnkraftens roll i den framtida energiförsörjningen kan ses som ett resultat av en beslutsprocess där den enskilde medborgaren utgör beslutsfattaren. För att fatta ett för individen rationellt beslut krävs tillgång till ett så brett och korrekt informationsunderlag som möjligt. Beslutsunderlaget bör med andra ord bestå av sådan information att individen självständigt kan göra en kalkyl över vad som talar för och vad som talar mot ett visst ställningstagande.

Den information som individen har behov av bestäms således här med utgångspunkt från de krav ett rationell beslutsfattande ställer. Det första och grundläggande kravet för ett sådant rationellt beslutsfattande är tillgång på *beslutsrelevant* information.

1980 års folkomröstning gällde ett ställningstagande till kärnkraftens roll i den framtida energiförsörjningen. Den beslutsrelevanta informationen kan därför sägas omfatta allt det som talar för en användning av kärnkraften och allt det som talar emot en användning av kärnkraften i den framtida energiförsörjningen. I vårt fall har det operationaliserats i argument för och emot kärnkraften som energikälla. Kraven på den beslutsrelevanta informationen kan dock specificeras ytterligare.

Det första delkravet på massmedierna som informationsunderlag kan kallas för ett krav på *informationstäthet*. Detta krav innebär att den beslutsrelevanta informationen måste ha en viss frekvens, så att den inte drunknar i ovidkommande eller irrelevant information. Den relevanta informationen bör med andra ord stå i ett rimligt förhållande till det totala flödet av information som läsarna, lyssnarna och tittarna får ta del av i massmedierna.

En hög informationstäthet kan dock åstadkommas genom att ett fåtal argument som talar för ett visst ställningstagande upprepas flera gånger. Därför måste kravet på täthet också kombineras med ett krav på *informationsbredd*. En maximal informationsbredd utmärks av att samtliga teoretiskt relevanta argument för och emot ett visst ställningstagande föreligger.

Ett tredje krav gäller medieinnehållets *informationsdjup*. Det innebär ett krav på att medierna skall tillhandahålla sådan information att den enskilde individen kan bedöma de fakta och motiv som de olika argumenten grundar sig på och själv göra en egen bedömning av argumentens hållbarhet. Kravet på informationsdjup omfattar även krav på att medierna t ex sätter in den aktuella debatten eller händelsen i sitt sammanhang och utreder eventuella orsaker och konsekvenser av det ena eller andra ställningstagandet.

Kravet på beslutsrelevant information i massmediernas nyhetsrapportering och delkraven på täthet, bredd och djup skall inte uppfattas som absoluta krav där det t ex gäller att nå upp till en så informationstät text

som möjligt. Att uppnå ett högt informationsvärde kan komma i konflikt med andra krav, t ex mediernas läsbarhet eller allmänna tillgänglighet för en större publik. För nyhetsprogrammen i televisionen som vänder sig till en mycket bred publik torde denna typ av målsättningskonflikt ha särskild relevans.

Informationstäthet, informationsbredd och informationsdjup

Mängden beslutsrelevant information, mediernas informationstäthet, informationsbredd och informationsdjup redovisas i tabell 5.1.

När det gäller *mängden beslutsrelevant information*, antalet argument, är skillnaderna påtagliga mellan de olika medierna. I storstadsmorgontidningarna förekommer t ex 6—7 gånger så många argument — informationsbitar — som i Sveriges Radios nyhetssändningar. Resultatet är knappast överraskande eftersom det ligger nära till hands att anta att det totala antalet förekommande argument till stor del är beroende av vilket nyhetsutrymme det aktuella mediet förfogar över.

Den stora skillnaden i volym mellan utbudet i tidningarna och utbudet i televisionens nyhetssändningar är inte det enda förhållandet som bör uppmärksammas när det gäller direkta jämförelser mellan televisionen och tidningarna. Ett annat problem är att det inte finns något självklart jämförelseobjekt när det gäller televisionens utbud. För televisionens del redovisas därför, förutom de enskilda nyhetsprogrammen, också vissa kombinationer av enskilda program samt televisionens totala utbud om energi- och kärnkraftsfrågor under 70-dagsperioden.

En tänkbar jämförelsepunkt med dagstidningarna utgör kombinationen Rapport och dess bakgrundsprogram Magasinet respektive Aktuellt och dess bakgrundsprogram A45. Men även om man utgår från denna typ av programkombinationer är antalet beslutsrelevanta argument ungefär 4 gånger fler i storstadstidningarna än i de båda TV-nyhetsredaktionernas programutbud. (Eko-redaktionen sände också ett speciellt bakgrundsprogram under undersökningsperioden — 'Direkt Studio 13'. Det har av resursskäl dock inte analyserats.)

Det som i tabellen kallas för specialprogram i TV omfattar i princip allt material om energi- och kärnkraftsfrågor i TV utom nyhetsredaktionernas sändningar samt TV-utfrågningarna av linjeföreträdarna och den avslutande TV-debatten. Specialprogrammen inkluderar t ex Pejling, tre utfrågningsprogram på vardera ca 2,5 timme, och utbildningsradions programserie "Kan alternativten ersätta oljan?" Dvs, program speciellt producerade av TV i anledning av folkomröstningen. Totalt uppgår specialprogrammets programtid till ca 25 timmar.⁹

Tabell 5.1. Beslutsrelevant information och mediernas informationstäthet, informationsbredd och informationsdjup

	<i>Antal besluts- relevanta argument</i>	<i>Informa- tions- täthet index</i>	<i>Informa- tions- bredd index</i>	<i>Informa- tions- djup index</i>	<i>Standar- diserat utrymmes- mätt i spcm</i>
Svenska Dagbladet	742	4.9	.56	.25	15 230
Dagens Nyheter	858	3.8	.71	.26	22 303
Göteborgs-Posten	731	4.5	.55	.21	16 086
Sydsvenska Dagbladet	878	4.6	.55	.17	18 932
Skånska Dagbladet	864	4.0	.55	.13	21 837
Arbetet	888	4.6	.61	.20	19 137
Expressen	339	3.2	.37	.21	10 471
Aftonbladet	450	3.9	.57	.15	11 412
GT	247	3.3	.41	.14	7 510
Kvällsposten	157	3.1	.23	.03	4 989
Ny Dag	329	5.5	.43	.13	6 032
Borås Tidning	585	4.9	.41	.17	11 993
Gefle Dagblad	242	3.2	.34	.16	7 487
Hallands Nyheter	426	4.2	.44	.09	10 156
Folket	321	3.7	.41	.09	8 740
Rapport	134	3.6	.18	.10	3 712
Aktuellt	116	3.8	.17	.06	3 076
18-Ekot	115	3.6	.17	.01	3 210
Magasinet	76	2.5	.14	.48	3 081
A45	84	5.9	.15	.46	1 421
Rapport/Magasinet	210	3.1	.33	.27	6 793
Aktuellt/A45	200	4.4	.34	.19	4 497
TV-nyhetsred	410	3.6	.36	.24	11 290
Pejling	256	6.9	.42	1.00	3 729
Specialprogram i TV	718	5.6	.64	.69	12 931
Totalt TV-utbud	1 128	4.7	.70	.48	24 221

Kommentar: Täthetsindexet anger antalet argument per 100 spcm textvolym (standardiserat). Breddindexet anger mediets täckning av det totala antalet relevanta argumentstyper. Djupindexet står för andelen fördjupnings- och bakgrundsmaterial. För en mer utförlig beskrivning av de olika beräkningssätten se not 10–12.

Antalet argument skiljer sig från det antal som redovisas i t ex tabell 4.2. Det beror på att här redovisas enbart "rena" argument medan den tidigare tabellen omfattar en "övrigt-kategori" samt ett litet antal slagordsmässiga uttalanden.

Expressens och Aftonbladets resultat gäller här och i det följande inklusive kolumnist-material.

Specialprogrammen i TV innehåller ett betydande antal beslutsrelevanta argument. Antalet argument är ungefär lika många som i en storstads-morgontidning. Utfrågningsprogrammet Pejling intar här en särställning. De tre Pejlingsprogrammen står för drygt en tredjedel av de argument som förekommer i TV:s specialprogram.

Televisionens totala utbud, nyhetsprogrammen inklusive specialprogrammen, innehåller således en lika stor mängd beslutsrelevanta argument som en storstadsmorgontidning och en kvällstidning tillsammans. Det totala energi- och kärnkraftsutbudet i televisionens båda kanaler uppgår ungefär till 47 sändningstimmar eller ca 40 minuter per dag under 70-dagarsperioden.

Mediernas *informationstäthet* är ett mått som innebär att hänsyn tas till mediernas olika nyhetsutrymme. Med ett mediums informationstäthet avses hur mycket man måste ta del av ett visst innehåll för att träffa på beslutsrelevant information. Det innebär att ju längre tid man måste ägna sig åt mediet för att få relevant information, desto lägre informationstäthet har det aktuella mediet.

I tabell 5.1 anges mediernas täthet som ett mått på förhållandet mellan antalet argument — relevanta informationsbitar — och det totala nyhetsutbudet om energi- och kärnkraftsfrågor. Utbudet har standardiserats så att direkta jämförelser kan göras mellan etermedia och pressmedia.¹⁰

En vanlig föreställning är att etermedierna genom sin korta sändningstid tvingas vara mer täta i sin nyhetsrapportering än pressen med sitt större utrymme. Resultatet i tabell 5.1 ger inget belägg för en sådan föreställning när det gäller de ordinarie nyhetssändningarna. Nyhetsprogrammen i radio och TV är visserligen något mer informationstäta än kvällspressen, men är mindre informationstäta än morgonpressen — särskilt storstadstidningarna. I genomsnitt stöter en storstadsmorgontidningsläsare på 4,4 argument per 100 spaltcentimeter text, en kvällstidningsläsare 3,5 argument och nyhetspubliken i etermedierna 3,7 argument.

I den tredje kolumnen i tabell 5.1 redovisas de undersökta mediernas *informationsbredd*. Mediernas informationsbredd är ett mått på förhållandet mellan det antal typer av argument ett medium innehåller och det totala antalet typargument som är teoretiskt relevanta för ett självständigt och rationellt ställningstagande i den aktuella frågan. I vårt fall utgör det teoretiskt relevanta antalet typargument 118 stycken — 59 för och 59 emot. Mediets bredd har först beräknats för dels dess täckning av proargument, därefter dess täckning av contra-argument. De två ”delbredd-indexvärdena” har sedan multiplicerats med varandra för att få fram mediets slutliga informationsbreddindex.¹¹

Skillnaderna mellan de olika typerna av nyhetsmedier är betydligt större när det gäller informationsbredd än informationstäthet. Storstadsmorgontidningarnas indexvärden ligger samtliga mellan .55 och .61, med undantag för Dagens Nyheter som uppvisar den största informationsbredden med ett index på .71. De tre nyhetsredaktionerna inom Sveriges Radio ligger kring ett indexvärde på .17.

Rapports och Aktuelltts begränsade informationsbredd i jämförelse

med pressen förbättras betydligt om de båda nyhetsprogrammen slås samman med sina respektive bakgrundsprogram — Magasinet och A45. Som framgår av tabellen kompletterar de båda programtyperna varandra väl. Vart och ett för sig uppvisar de låga indexvärden, men tillsammans når de t o m över det summerade värdet. (Det beror på att specialprogrammen täcker nej-sidans argument relativt bättre än nyhetsprogrammen och att nyhetsprogrammen täcker ja-sidans argument bättre än bakgrundsprogrammen. Totalt innebär detta en bättre balans vilket resulterar i högre informationsbreddindex än det summerade värdet för de båda programtyperna. Se vidare not 11).

Informationsbredden i televisionens nyhetsprogram inklusive bakgrundsprogrammen är trots detta betydligt mer begränsad än i pressen. Rapport tillsammans med Magasinet (.33) och Aktuellt tillsammans med A45 (.34) uppvisar ungefär samma informationsbredd som Expressen (.37).

Informationsbredden i televisionens specialprogram är större än i nyhetsprogrammen. Återigen är det utfrågningsprogrammet Pejling som starkt bidrar till resultatet. Pejlings tre program uppvisar t ex något större informationsbredd (.42) än det samlade utbudet från televisionens båda nyhetsredaktioner (.36). Det innebär således att det totala utbudet i TV uppvisar en betydande informationsbredd.

Indexvärdet i tabell 5.1 för mediernas *informationsdjup* står för procentandelen material av bakgrunds- och fördjupningskaraktär. Ett informationsdjupindex på .25 innebär således att 25 procent av det aktuella mediets nyhetsutrymme om energi- och kärnkraftsfrågor ägnas åt bakgrundsartiklar och liknande redaktionellt fördjupningsmaterial.¹²

Bakgrunds- och fördjupningsmaterialet är under folkomröstningskampanjen både i procent och i absoluta tal mycket omfattande. I de stora morgontidningarna upptar bakgrundsmaterialet mellan en femtedel och en fjärdedel av nyhetsutrymmet. För Dagens Nyheters del innebär det ungefär 30 helsidor fördjupningsmaterial under de 70 undersökningsdagarna. I Svenska Dagbladet, Göteborgs-Posten, Sydsvenska Dagbladet, Skånska Dagbladet och Arbetet rör det sig i samtliga fall om ca 20 helsidor. Bakgrundsmaterialet är även, med undantag av Kvällsposten, omfattande i kvällspressen.

I Sveriges Radios nyhetsprogram är andelen fördjupningsmaterial mindre än i pressen. I det här sammanhanget torde det dock vara rimligast att vid pressjämförelser betrakta nyhetsprogrammen med sina respektive bakgrundsprogram som en helhet. A45:s och Magasinet starka bakgrundsriktning resulterar därmed i att de båda TV-nyhetsredaktionernas totala utbud i stort sett kommer upp i samma procentandel bakgrundsmaterial — 27 respektive 19 procent — som de stora morgontidningarna. Eko-redaktionens minimala andel bakgrundsmaterial i den

undersökta 18-sändningen förklaras sannolikt i första hand av att Eko-redaktionens bakgrundsprogram 'Direkt studio 13' kom i omedelbar anslutning till 18-sändningen.

Specialprogrammen i TV uppvisar ett stort informationsdjup. Resultatet är inte så överraskande eftersom syftet med denna typ av program just är att ge fördjupning och bakgrund i energi- och kärnkraftsfrågan. Programmen kan dock inte schablonmässigt betraktas som fördjupnings- eller bakgrundsprogram även om producenterna har gett programmen denna etikett. Varje sekvens i programmen har bedömts och fått en särskild kod om det betraktats som ett bakgrunds- eller fördjupningsmaterial.

Utfrågningsprogrammet Pejling är det enda program som i sin helhet kan betraktas som ett bakgrunds- och fördjupningsprogram. Anledningen är att programserien just gick ut på att skärskåda linjernas argument; vilka fakta de grundade sig på, vilka mål och motiv linjerna hade med sina förslag osv. Programmen gick på djupet — som namnet anger — och de gav tittarna möjligheter att självständigt pröva argumentens hållbarhet. De utgör därför ett skolexempel på vad vi här avser med informationsdjup.

Specialprogrammets starka bakgrundsriktning resulterar i att nästan hälften — 48 procent — av det totala utbudet i televisionen kan betraktas som fördjupnings- och bakgrundsmaterial i energi- och kärnkraftsfrågan.

Avslutningsvis kan noteras att det finns ett klart statistiskt samband mellan mediernas informationstäthet, informationsbredd och informationsdjup.¹³ Störst är sambandet mellan mediernas bredd och deras djup ($r = .79$). Sambandet mellan täthet och bredd ($r = .45$) samt mellan täthet och djup ($r = .35$) är lägre. Resultatet tyder på att om ett medium uppvisar ett högt värde på någon av de tre variablerna så tenderar det också att inta ett högt värde på de båda andra. I den tidigare omtalade Kungstorgsundersökningen kunde vi finna medier som uppvisade ett annat mönster. De utmärktes av att de var mycket informationstäta men med liten informationsbredd.¹⁴

Massmediernas informationsvärde

Massmediernas informationstäthet, informationsbredd och informationsdjup är egenskaper i innehållet som var och en för sig är av betydelse för att belysa mediernas informationsvärde. Men för publiken är det kanske i första hand egenskaperna sammantagna som är det centrala och som avgör vilket värde mediet har som informationsunderlag. Det ideala mediet ur informationssynpunkt kan därför sägas vara ett medium som

samtidigt uppvisar en hög informationstäthet, en stor informationsbredd och ett omfattande informationsdjup.

Att bestämma mediernas absoluta informationsvärde med utgångspunkt från deras täthet, bredd och djup innebär vissa problem. Det går knappast att bara slå samman antalet argument, antalet typargument och det spaltutrymme man ägnat åt bakgrundsmaterial. Det krävs någon form av standardisering av de tre egenskaperna så att de på ett enkelt sätt kan summeras. I tabell 5.2 har en sådan standardisering utförts. Siffrorna i tabellen utgår ifrån absoluta tal och anger det aktuella mediets avvikelse från medelvärdet på respektive variabel. Den standardiserade variabeln

Tabell 5.2. Mediernas informationsvärde — standardiserade värden

	<i>Antal argument (täthet)</i>	<i>Antal typargument (bredd)</i>	<i>Bakgrunds- material (djup)</i>	<i>Totalt informa- tionsvärde</i>
Svenska Dagbladet	+1,0	+0,9	+0,8	+0,88
Dagens Nyheter	+1,3	+1,7	+2,2	+1,77
Göteborgs Posten	+0,9	+0,8	+0,7	+0,81
Sydsvenska Dagbladet	+1,4	+0,8	+0,8	+0,98
Skånska Dagbladet	+1,4	+0,8	+0,6	+0,93
Arbetet	+1,4	+1,1	+1,1	+1,23
Expressen	-0,3	-0,3	+0,6	+0,01
Aftonbladet	±0,0	+0,9	±0,0	+0,32
GT	-0,6	±0,0	-0,4	-0,34
Kvällsposten	-0,9	-1,1	-1,1	-1,01
Ny Dag	-0,4	+0,1	-0,6	-0,29
Borås Tidning	+0,5	±0,0	+0,1	+0,17
Gefle Dagblad	-0,6	-0,4	-0,4	-0,49
Hallands Nyheter	-0,1	+0,2	-0,6	-0,17
Folket	-0,4	±0,0	-0,7	-0,36
Rapport	-1,0	-1,3	-1,1	-1,14
Aktuellt	-1,1	-1,4	-1,1	-1,19
18-Ekot	-1,1	-1,4	-1,1	-1,21
Magasinet	-1,2	-1,6	-0,7	-1,16
A 45	-1,2	-1,5	-1,0	-1,22
Rapport/Magasinet	-0,8	-0,5	-0,6	-0,62
Aktuellt/A 45	-0,8	-0,4	-0,9	-0,71
TV-nyhetsredaktioner	-0,1	-0,3	-0,4	-0,26
Pejling	-0,6	±0	±0	-0,20
TV-specialprogram	+0,9	+1,3	+1,5	+1,23
Totalt TV-utbud	+2,2	+1,7	+2,3	+2,05

Kommentar: Siffrorna i tabellen utgår från absoluta tal och anger för de tre variablerna avvikelsen från medelvärdet på respektive variabel. Medelvärdet är 0 och standardavvikelsen 1. Det totala informationsvärdet är beräknat som medelvärdet för de tre variablerna.

har medelvärdet 0 och standardavvikelsen 1. Plustecken innebär att mediet ifråga ligger över medelvärdet för de 20 undersökta medierna och ett minustecken att det ligger under medelvärdet. Ju högre siffra, desto mer avviker mediet från medelvärdet. Ett värde på 0 innebär således att ett medium har samma värde som ett genomsnitt av de undersökta medierna.

Mediernas totala informationsvärde har beräknats som medelvärdet för de tre standardiserade variablerna täthet, bredd och djup. De tre innehållsegenskaperna har således bedömts som lika viktiga för ett mediums informationsvärde. Förfarandet kan diskuteras. Mediets informationsbredd kan t ex anses vara en viktigare egenskap än mediets informationstäthet. Här har någon sådan viktning dock inte utförts utan egenskaperna har fått väga lika tungt.

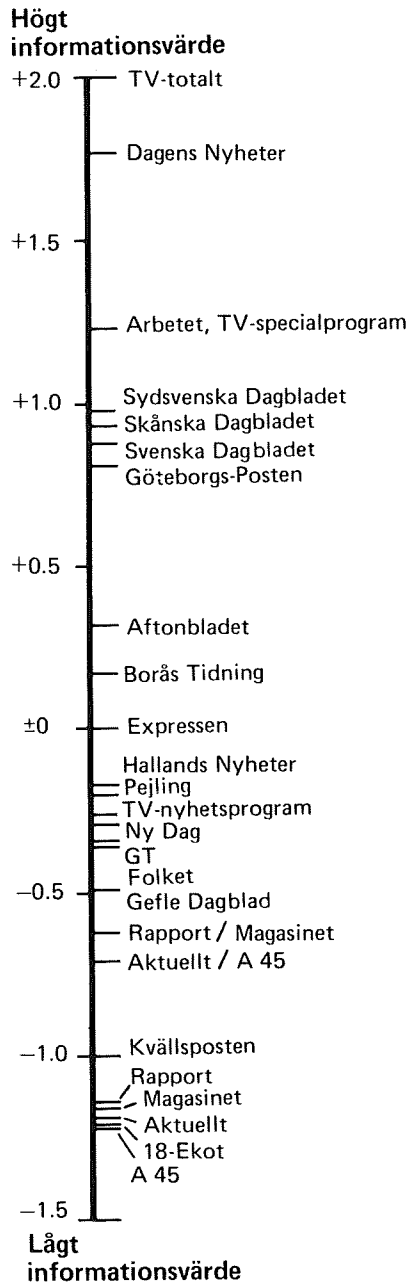
Skillnaderna mellan mediernas olika informationsvärde framgår tydligare i figur 5.1. Det högsta informationsvärdet uppvisar televisionens samlade utbud och Dagens Nyheter. Skillnaden gentemot de andra medierna är mycket stor. Det är främst, som framgår av tabell 5.2, Dagens Nyheter och televisionens omfattande bakgrundsmaterial som bidrar till det höga informationsvärdet. För TV:s del väger även mängden av argument tungt för det höga informationsvärdet.

De övriga medierna kan i stort sett delas in i fyra olika grupper. Den första gruppen utgörs av storstadsmorgontidningarna och specialprogrammen i televisionen med ett informationsvärde mellan +0.8 och +1.2. Den andra gruppen består av stockholmskvällstidningarna Aftonbladet och Expressen samt den stora landsortstidningen Borås Tidning. Den tredje gruppen utgörs i huvudsak av de tre övriga landsortstidningarna. Och till den fjärde gruppen kan räknas de tre nyhetsredaktionerna inom Sveriges Radio samt Kvällsposten.

Informationsvärdet ökar dock påtagligt om Rapport och Aktuellt kompletteras med sina respektive bakgrundsprogram. Ökningen blir dock inte större än att TV-nyhetsredaktionernas samlade utbud under kampanjens 70 dagar hamnar ungefär på samma informationsvärde för ett ställningstagande i själva sakfrågan (-.26) som de tre Pejlingprogrammen (-.20).

Tillgången till en storstadsmorgontidning innebär således avsevärt större möjligheter att skaffa sig information som kan ligga till grund för ett ställningstagande i kärnkraftsfrågan än tillgången till andra nyhetsmedier. I de båda stockholmskvällstidningarna och i den stora landsortstidningen finns det också stora möjligheter att skaffa sig information, medan möjligheterna är betydligt mer begränsade i landsortspressen och i etermediernas nyhetsändningar.

Figur 5.1. Mediernas informationsvärde

Massmediernas informativitet

Att storstadspressen uppvisar ett högre informationsvärde än landsortspressen och etermediernas nyhetssändningar är kanske inte helt förvånande eftersom man kan anta att mediernas värde som informationsunderlag i absolut mening starkt hänger samman med det nyhetsutrymme mediet kan ägna åt den aktuella händelsen eller debatten. Det lägre informationsvärdet skulle således främst förklaras av att nyhetsprogrammen i radio och TV enbart har en halvtimmes sändningsutrymme varje dag, medan en storstadsmorgontidning har ett betydligt större utrymme till sitt förfogande och därmed kan ge händelserna en fylligare bevakning.

Det kan därför finnas anledning att även analysera massmedierna som informationsunderlag under hänsynstagande till mediernas olika nyhetsutbud. Det bör påpekas att vi redan tidigare när vi analyserade mediernas informationstäthet och informationsdjup kontrollerade för mediernas nyhetsutbud. Skillnaden är här att vi skall sätta det totala och absoluta informationsvärdet i relation till informationsutbudet.

I figur 5.2 redovisas sambandet mellan mediernas informationsvärde och mediernas informationsutbud. Sambandet är mycket starkt. Massmediernas informationsvärde tycks nästan uteslutande kunna förklaras av storleken i informationsutbudet. Ju mer medierna ägnar sig åt energi- och kärnkraftsfrågor i sin nyhetsbevakning, desto högre blir informationsvärdet. Andra faktorer tycks ha en mindre betydelse.

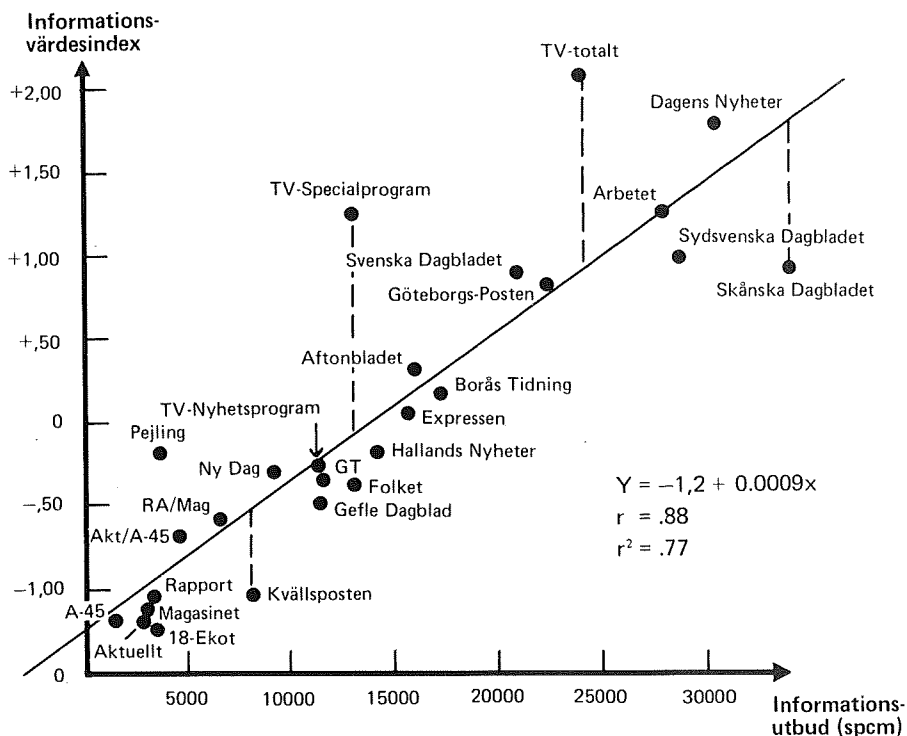
Som jämförelse kan nämnas att sambandet mellan informationsvärdet och nyhetsutbudet inte var lika starkt när det gällde bevakningen av Kungstorgsockupationen. Där tycktes andra redaktionella faktorer än valet att ägna stort utrymme åt händelsen ha betydelse. Det går därför inte generellt att sätta likhetstecken mellan storleken i informationsutbudet och informationsvärdet.

I figur 5.2 finns en regressionslinje utritad — den linje som passar bäst till punkterna i diagrammet. Det innebär att de medier som ligger på linjen eller i dess omedelbara närhet uppvisar ett informationsvärde som man kan förvänta sig utifrån storleken i informationsutbudet. De medier som däremot ligger långt ifrån linjen uppvisar ett informationsvärde som avviker från det förväntade värdet. De positiva avvikarna — de medier som ligger "ovanför" linjen — kan därför sägas uppvisa en hög informativitet och de som ligger under linjen en låg informativitet.

Ett mediums *informativitet* innebär således ett mått på ett mediums informationsvärde i förhållande till det värde man kan förvänta sig utifrån mediets informationsutbud. Det är med andra ord ett slags effektivitetsmått där det mest informativa mediet är det medium där man får ut den mesta informationen i förhållande till den tid man ägnar åt mediet. Eftersom en läsare eller tittare nästan alltid tvingas göra ett urval av

massmediernas utbud är därför ett mediums informativitet en mycket viktig aspekt av massmediernas funktion som informationsförmedlare.

Figur 5.2. Mediernas informativitet

Det samlade utbudet av televisionens specialprogram uppvisar den högsta informativiteten. De avviker mest positivt från regressionslinjen. Det samlade utbudet från televisionens nyhetsredaktioner hamnar däremot i stort sett mitt på linjen. Det innebär att nyhetsprogrammen uppvisar ett informationsvärde som man kan förvänta sig med utgångspunkt från deras informationsutbud.

Detta resulterar i att televisionens samlade utbud av nyhetsprogram och specialprogram under folkomröstningskampanjen inte enbart uppvisade ett mycket stort informationsvärde utan också en mycket hög informativitet. Men bakom denna höga informativitet ligger helt och hållet televisionens specialprogram och i särskild hög grad utfrågningsprogrammet Pejling med Herbert Söderström.

Av de tryckta medierna är Dagens Nyheter och Svenska Dagbladet mest informativa. Dagens Nyheter uppvisar liksom televisionens samlade utbud både ett högt informationsvärde och en hög informativitet. Svenska Dagbladets högre informativitet gick också att finna i Kungstorgsstudien. I nyhetsbevakningen av Kungstorgsockupationen var den positiva avvikelser från de andra medierna dock betydligt större.

De enskilda nyhetsprogrammen i radio och TV, liksom de speciella bakgrundsprogrammen *Magasinet* och *A45*, ligger samtliga "nedanför" linjen. De uppvisar med andra ord inte ett informationsvärde som man kan förvänta sig med utgångspunkt från storleken på deras utbud. Pressen tycks således inte enbart uppvisa ett högre informationsvärde utan också i allmänhet en större informativitet än etermediernas nyhetsändningar.

Den högre informativiteten gäller dock inte för två pressorgan: *Skånska Dagbladet* och *Kvällsposten*. De är de enda medier som visar en mer påtaglig negativ "avvikelse" från linjen. De uppvisar den lägsta informativiteten av de undersökta medierna.

Den regressionsanalys som presenteras i figur 5.2 utgår från samtliga undersökta medier som referensram vid bedömningen av mediernas informativitet. Förutom de enskilda medierna återfinns även i regressionsmodellen en del kombinationer av program t ex *Aktuellt* och *A45*. Det förfarandet kan diskuteras eftersom resultatet är beroende av vilka medier som tas med i analysen. Man kan t ex enbart välja ut morgonpressen som referensram och undersöka Dagens Nyheter's informativitet i förhållande till sina morgontidningskolleger.¹⁵

Analysen som utförts där televisionens specialprogram och kombinationerna av TV-program utslutits och där analysen således enbart omfattade enskilda nyhetsredaktioner ger i stort sett samma resultat som i figur 5.2. Skillnaden är att sambandet mellan mediernas informationsvärde och mediernas informationsutbud blir ännu starkare och att Dagens Nyheter och Svenska Dagbladet avviker något mer positivt från regressionslinjen.

Massmediernas informationsvärde och massmediernas informativitet belyser två olika aspekter av massmedierna som informationsförmedlare. Och i båda dessa avseenden har vi funnit att det finns betydande skillnader mellan olika medier. Hur skall då dessa skillnader förklaras? Varför uppvisar t ex Dagens Nyheter en högre informativitet än Rapport? Varför ger de tryckta nyhetsmedierna ett bättre informationsunderlag för ett ställningstagande i sakfrågan än televisionens nyhetsprogram?

Två huvudtyper av förklaringsfaktorer kan teoretiskt antas ligga bakom de variationer vi funnit när det gäller massmediernas informationsvärde och informativitet.

Den första huvudtypen av faktorer är sådana faktorer som kan hänföras till egenskaper hos *redaktionen*. Till redaktionella förklaringsfaktorer kan t ex räknas redaktionsmedlemmarnas kompetens och värderingar.

Den andra huvudtypen av faktorer är sådana faktorer som kan hänföras till egenskaper hos det *medium* eller den programform det rör sig om. Till medietypsfaktorer kan t ex räknas mediets teknologi, resurser och publik.

Det mesta av den variation vi funnit i materialet — både när det gäller mediernas informationsvärde och mediernas informativitet — tycks i första hand kunna förklaras med hjälp av medietypsfaktorer. Något tillspetsat: journalisten tycks ha mindre betydelse för mediets värde som informationsunderlag än den typ av medium journalisten arbetar inom.

Att skillnaderna mellan de olika medierna främst hänger samman med medietypsfaktorer styrks genom att variansen mellan olika medietyper är relativt stor medan inomgruppsvariansen är relativt begränsad. Rapport, Aktuellt och 18-Ekot skiljer sig t ex från de övriga medierna men är sinsemellan mycket lika. Detsamma gäller, fast i mindre utsträckning, kvällspressen och landsortspressen. Storstadsmorgontidningarna skiljer sig också påtagligt från de andra medierna men är sinsemellan mycket lika.

Men denna slutsats är när det gäller jämförelsen mellan televisionen och de tryckta medierna beroende av vilken analysenhet som används vid jämförelsen. Jämförs t ex televisionens totala programutbud med enskilda tidningar stämmer inte slutsatsen. Både vad gäller informationsvärde och informativitet uppvisar det samlade TV-utbudet de högsta värdena.

Det finns dessutom betydande skillnader mellan olika medier inom ramen för en och samma medietyp. De båda storstadsmorgontidningarna Dagens Nyheter och Skånska Dagbladet skiljer sig t ex i hög grad åt när det gäller graden av informativt innehåll. Detsamma gäller också vid en jämförelse mellan de båda kvällstidningarna Aftonbladet och Kvällsposten. I dessa fall är det rimligt att anta att redaktionella faktorer som t ex redaktionsmedlemmarnas kompetens och värderingar ligger bakom skillnaderna.

Sakfrågans plats i massmedierna

Det är inte enbart egenskaperna hos den beslutsrelevanta informationen som är av intresse för en analys av massmedierna som informationsförmedlare utan också vilken plats sakinformationen intog i förhållande till andra företeelser som massmedierna rapporterade om i sin bevakning av folkomröstningsdebatten.

Under senare år har massmedierna — och speciellt televisionen — kritiserats för att de ägnar ett allt mindre intresse åt de politiska sakfrågorna i valrörelserapporteringen. Det är en kritik som varit särskilt kraftig i USA — men kritiken har även varit omfattande mot de svenska mass-

medierna. Det har i kritiken hetat att det skett en förskjutning från politik till taktik, från sak till person, från rapportering av politiska förslag till rapportering om utspel, från valmötesreferat till yviga skildringar av det yttre spelet. Frågan är vilken plats det sakinriktade innehållet fick i 1980 års folkomröstningskampanj? Kom väljarna i huvudsak att konfronteras med en sakdebatt — eller kom andra aspekter av valkampanjen att dominera i massmedierna?

Sakfrågans plats i massmedierna belyses utifrån två olika infallsvinklar. Först analyseras i vilken utsträckning debatten var sakfrågeinriktad med utgångspunkt från de uttalanden som gjordes av debattörerna i massmedierna och därefter analyseras debattens sakfrågeinriktning med utgångspunkt från vilken typ av nyheter som massmedierna rapporterade om.

Det bör understrykas att även material som inte är inriktat på själva sakfrågan mycket väl kan utgöra ett väsentligt informationsunderlag för väljarnas slutliga ställningstagande på folkomröstningsdagen. Information av denna typ, t ex anklagelser mot en debattör för lögnaktighet eller partitaktiskt rävspel, kan vara mycket viktigt för individens ställningstagande till de politiska aktörerna och därmed för individens ställningstagande i folkomröstningsfrågan men det har trots allt inget värde som informationsunderlag i själva sakfrågan.

”Kärnkraftsmotståndarna består mest av en samling fanatiska fältbiologer och allsköns kommunister, så dem kan man ju knappast ta på allvar.”

”En snabbavveckling av kärnkraften är ett hot mot samhällsekonomin. Vi behöver kärnkraften för att klara de ekonomiska problem vi kommer att ställas inför på 80-talet.”

De här två uttalandena kan stå som exempel på två olika sätt att föra en debatt. I det ena fallet inriktar man sig på att ta heder och ära av sin debattmotståndare och i det andra fallet för man fram vad man anser i själva sakfrågan. Det förra kan vi kalla för en *aktörsinriktad* debatt och det senare för en *sakinriktad* debatt.

Ett sätt att analysera om debatten företrädesvis är aktörsinriktad eller sakinriktad är att se på förhållandet mellan antalet framförda sakargument per aktörsframträdande (graden av sakinriktad debatt) och antalet uttalade negativa aktörsomdömen per framträdande (graden av aktörsinriktad debatt).

Ser vi först till graden av sakinriktad debatt så är det en stor skillnad mellan pressurvalet och Sveriges Radios nyhetsprogram. Andelen sakargument per aktörsframträdande är 45 respektive 33 procent. Däremot finns det ingen skillnad mellan pressen och Sveriges Radio när det gäller graden av aktörsinriktad debatt. Andelen negativa aktörsomdömen per framträdande är i båda fallen 28 procent.

Resultaten visar för det första att andelen sakargument är större än

andelen negativa aktörsuttalanden. I denna mening kan man därför säga att folkomröstningsdebatten i massmedierna var mer sakinriktad än aktörsinriktad. Och det gäller både för pressens nyhetsbevakning och för Sveriges Radios nyhetsprogram.

För det andra tyder resultaten på att aktörsuttalandena i Sveriges Radio är mindre sakinriktade än uttalandena i pressen. Däremot är det ingen skillnad gentemot pressen när det gäller graden av aktörsinriktning.

Graden av sak- eller aktörsinriktad debatt är ett sätt att beskriva vilken plats sakfrågorna får i en valrörelse. Ett annat sätt är att beskriva i vilken utsträckning valkampanjen som sådan sätts i centrum för intresset. I vilken grad ägnar sig massmedierna åt att skildra det yttre spelet och att kommentera vad det ena eller andra utspelet egentligen innebär? Och hur mycket ägnar man sig åt att spekulera om vem som kommer att vinna och hur resultatet i så fall skall tolkas?

I tabellerna 5.3A och 5.3B görs en uppdelning mellan sådana artiklar/inslag som i huvudsak kan karaktäriseras som bestående av ett *sakbetonat innehåll* och sådana som i huvudsak tar fasta på andra aspekter av valkampanjen. Den senare typen av nyhetsmaterial har här getts samlingsbeteckningen *formbetonat innehåll*.

En uppdelning av det här slaget betyder att svåra avvägningsfrågor uppstår. Det innebär att ett visst utrymme ges för personliga synpunkter vid kodningen. Det resultat som presenteras i det följande måste därför ses mot denna bakgrund.

Det formbetonade innehållet har specificerats i fyra olika typer.

Den första tar fasta på de artiklar eller nyhetsinslag som sätter de inblandade *aktörerna* i centrum för intresset. Intresset knyts i första hand till den aktuella aktören eller personen som sådan och inte till de eventuella åsikter vederbörande framför.

En andra formaspekt som kan läggas på en debatt gäller de *spelregler* som skall gälla för deltagarna i debatten. Till denna kategori hör bl a artiklar som tagit upp hur linjernas debatttider i televisionen skall fördelas, om Atomligan skall visas eller ej, förfalskade affischer osv. Till debattens spelregler räknas även kritik mot motståndaren för att ägna sig åt t ex skrämselpropaganda eller andra former av otillbörlig debatteknik eller kampanjarbete.

Den tredje formaspekten gäller *folkomröstningsförslagens innebörd*. Här avses inte rena referat av folkomröstningsförslagens faktiska innebörd utan snarare kommentarer om vad deras egentliga innebörd är, hur förslagen skall tolkas och hur de kan tolkas. Dessutom ingår här innehåll som tar upp hur folkomröstningsresultatet skall tolkas om det ena eller andra förslaget vinner. Denna typ av material tar i första hand fasta på det taktiska inslaget i folkomröstningsdebatten. T ex vad skillnaderna mellan linje 1 och linje 2 bestod i.

Den fjärde typen består av sådant innehåll som i huvudsak behandlar *kampanjen som företeelse*. Det gäller t ex skildringar av hur kampanjen går till inom de olika linjerna, i vilken utsträckning man ägnar sig åt dörrknackning, hur mycket pengar man har till förfogande osv. Även opinionsundersökningsresultat och praktiska upplysningar om hur det går till att rösta hör hit.

Gemensamt för de här beskrivna kategorierna är att de inte i första hand betonar en debatts sakinnehåll utan de koncentrerar sig i huvudsak till de faktorer som konstituerar en debatt. Nämligen debattdeltagarna, debattreglerna, frågor kring debattämnets formulering samt debattens yttre skeende.

Tabell 5.3A. Andelen sakbetonat och andelen formbetonat innehåll i det totala nyhetsmaterialet (procent)

Typ av innehåll	Press- urvalet	SR:s nyhetspr	Morgon- press	Kvälls- press	Landsorts- press
Sakbetonat innehåll	56	52	60	40	59
Formbetonat innehåll	44	48	40	60	41
– aktörerna	3	2	2	6	2
– spelregler	5	4	6	5	3
– förslagens innebörd	4	8	4	3	3
– kampanjen som företeelse	32	34	28	46	33
Summa procent	100	100	100	100	100
Antal artiklar/inslag	7 774	451	4 739	1 163	1 637

Tabell 5.3B. Andelen sakbetonat och andelen formbetonat innehåll i nyhetsmaterial där linjerna är huvudaktörer (procent)

Typ av innehåll	Pressurvalet			SR:s nyhetsprogram		
	Linje 1	Linje 2	Linje 3	Linje 1	Linje 2	Linje 3
Sakbetonat innehåll	49	43	39	34	40	28
Formbetonat innehåll	51	57	61	66	60	72
– aktörerna	4	5	6	0	2	11
– spelregler	13	8	9	19	7	4
– förslagens innebörd	7	10	5	19	23	17
– kampanjen	27	34	41	28	28	40
Summa procent	100	100	100	100	100	100
Antal artiklar/inslag	606	920	1 699	32	53	73

Kommentar: Ny Dag är ej med i tidningstypuppdelningen.

Tabellen visar att de artiklar eller inslag som här ansetts vara i huvudsak av sakbetonat innehåll överväger något både i pressurvalet som helhet och

i Sveriges Radios nyhetsprogram. I båda fallen ligger andelen på knappt hälften.

Men tabellen visar också att det finns betydande skillnader mellan olika tidningstyper. I kvällspressen uppgår andelen sakbetonat innehåll till 40 procent, medan både storstadsmorgontidningarnas och landsortspressens andelar ligger kring 60 procent. Det innebär att Sveriges Radios nyhetsprogram hamnar ungefär mittemellan morgonpressen och kvällspressen när det gäller graden av sakbetonat innehåll.

Av de specificerade artiklarna med formbetonat innehåll dominerar starkt kategorin 'kampanjen som företeelse' i samtliga mediegrupper. I kvällspressen är det speciellt markant där denna typ av innehåll nästan utgör hälften av artiklarna. Den skillnad som finns mellan storstadsmorgontidningarna och landsortspressen hänger till stor del samman med att reportage kring det lokala kampanjarbetet får ett kraftigare genomslag i landsortspressen än i storstadspressen.

Kvällspressen tenderar också att ha en större andel av artiklar där 'aktörerna' ställs i centrum. Framför allt får personjournalistiken ett stort utrymme i kvällspressen genom de intervjuporträtt som görs av de tre kampanjgeneralerna.

I övrigt märks en skillnad mellan pressen och Sveriges Radios nyhetsprogram när det gäller inriktningen på 'förslagets innebörd' — det taktiska inslaget i folkomröstningsdebatten. I pressurvalet som helhet uppgår andelen till 4 procent, medan den i Sveriges Radio är 8 procent.

De resultat som hittills redovisats gäller det totala nyhetsmaterialet. Ser vi däremot enbart till det material som är uppbyggt kring omröstningslinjerna som huvudaktörer får vi ett något annorlunda resultat. I "linjematerialet" uppgår det sakbetonade innehållet i genomsnitt till 42 procent medan denna andel uppgår till 65 procent i det övriga materialet. Utgår vi således från bevakningen av folkomröstningsdebatten i mera inskränkt bemärkelse så överväger med andra ord det formbetonade innehållet det sakbetonade innehållet med ungefär 6 mot 4.

Tabell 5.3B bygger enbart på det material där linjerna är huvudaktörer. Som framgår av tabellen finns det en viss skillnad mellan de tre linjerna. I både pressurvalet och i Sveriges Radio förekommer linje 3 i mindre utsträckning som huvudaktör i ett sakbetonat sammanhang.

Linje 1 förekommer relativt sett oftare i sådana sammanhang där 'debattens spelregler' aktualiseras. I första hand rör det sig om kritik från linje 1:s sida mot linje 3:s debatteknik, där anklagelser för skrämselfpropaganda intog en central plats. Linje 2 förekommer däremot relativt sett mer än de andra linjerna i artiklar och inslag där det handlar om tolkningar av 'förslagets innebörd'. Linje 3 slutligen förekommer främst i sammanhang där 'kampanjarbetet' ställs i fokus. Textreportage kring linje 3:s skolsbusskampanj och hur de unga aktivisterna inom folkkampanjen

bedrev sitt kampanjarbete genom dörrknackningsaktioner och liknande.

Skillnaderna mellan linjerna uppvisar samma mönster i pressurvalet som i Sveriges Radio. Tendenserna är dock betydligt mer framträdande i Sveriges Radios nyhetsprogram. Framför allt förstärks tendensen när det gäller 'förslagens innebörd'. Diskussioner om 'förslagens innebörd' får i Sveriges Radio en mer än dubbelt så stor andel som i pressen. Resultatet blir att ungefär vart femte inslag av Sveriges Radios "linjematerial" tar sin utgångspunkt i vad de olika folkomröstningsförslagen står för, hur de skall tolkas och vad olika utgångar av folkomröstningen eventuellt kan tänkas innebära.

En jämförelse mellan det sakbetonade och det formbetonade innehållet i massmediernas nyhetsrapportering under folkomröstningskampanjen visar således på ungefär en 50-50 fördelning. Detta gäller dock nyhetsutbudet om energifrågor som helhet. Inskränker vi analysen till att enbart gälla de artiklar där linjerna är huvudaktörer blir fördelningen ungefär 40 procent sakbetonat innehåll och 60 procent formbetonat innehåll.

Vi har också visat att Sveriges Radios nyhetsprogram under folkomröstningskampanjen 1980 består av en mindre andel sakbetonat innehåll än morgonpressen. Kvällspressen uppvisar i sin tur en ännu mindre andel sakbetonat innehåll än Sveriges Radio. Resultaten tyder på att linje 3 i mindre utsträckning än de andra linjerna förekommer i ett sakbetonat sammanhang.

De resultat som här presenteras kan jämföras med en undersökning av 1976 års presidentval som utförts av statsvetaren Thomas E Patterson. Patterson skiljer i sin bok *The Mass Media Election* ut två innehållskategorier — 'game' och 'substance' — där 'substance' i stort motsvarar det vi kallat för 'sakbetonat innehåll'. I de amerikanska TV-nyheterna uppgår andelen 'substance' till 29 procent och för de undersökta dagstidningarna och nyhetsmagasinen uppgår andelen till mellan 28 och 35 procent.

Jämför vi med "linjematerialet", som här är den rimligaste jämförelsepunkten, är de svenska resultaten 33 procent sakbetonat innehåll för TV-nyheterna och 43 procent för dagspressen. De svenska TV-nyheterna uppvisar således i stort sett samma andel sakbetonat innehåll som de amerikanska nyhetsprogrammen. Däremot ligger de svenska dagstidningarnas andelar av sakbetonat innehåll något högre än de amerikanska.

Massmedierna som opinionsförmedlare

Massmediernas andra nyhetsfunktion under folkomröstningskampanjen var att förse väljarna med information om olika opinioner i kärnkraftsfrågan. Det krav som ställs på hur massmedierna skall utföra sin opinionsförmedlingsuppgift är att inte någon aktör eller åsiktsriktning oskäligt

skall gynnas eller missgynnas. Vår andra huvudfrågeställning är i vilken utsträckning massmedierna lyckades uppfylla de krav som kan ställas på dem som opinionsförmedlare under 1980 års folkomröstningskampanj.

I princip kan en politisk aktör, en åsiktsriktning eller en part gynnas eller missgynnas på tre olika sätt i massmediernas nyhetsförmedling.

För det *första* kan en aktör gynnas eller missgynnas genom den bild som massmedierna ger av aktören själv utan att någon explicit koppling görs till den aktuella sakfrågan.

För det *andra* kan en aktör gynnas eller missgynnas genom att aktörens världsbild — verklighetsuppfattning och värderingar — gynnas eller missgynnas i massmediernas nyhetsrapportering utan att de framförda uppfattningarna, åsikterna eller perspektiven nödvändigtvis är direkt kopplade till aktören själv.

De allmänna sakfrågeprioriteringar som görs i nyhetsförmedlingen är ett exempel på hur en aktör på detta sätt kan gynnas eller missgynnas utan att någon explicit koppling görs till aktören. Massmedierna kan med andra ord genom sin s k dagordningsfunktion gynna vissa politiska aktörer och missgynna andra. I en valkampanj blir denna kamp mellan partierna om den politiska dagordningen i massmedierna särskilt markerad.

För det *tredje* kan en aktör gynnas eller missgynnas genom det sätt på vilket aktören relateras till den aktuella sakfrågan eller sakfrågorna i massmediernas nyhetsrapportering. Det kan t ex innebära att en aktör gynnas i massmediernas nyhetsrapportering genom att aktören förbinds med den sakfrågeprofil, den åsiktsprofil eller den budskapsprofil som aktören själv önskar framträda med.

Skillnaden mellan det andra och det tredje sättet att gynna eller missgynna en aktör är att i det förra fallet så gynnas eller missgynnas aktören av massmediernas allmänna nyhetsprioritering medan aktören i det senare fallet gynnas eller missgynnas av det sätt på vilket aktören själv knyts till de frågor som massmedierna tar upp.¹⁶

Det bör påpekas att det inte nödvändigtvis behöver finnas något samband mellan de tre olika sätten att gynna eller missgynna en politisk aktör. Massmedierna kan i sin egenskap av opinionsförmedlare mycket väl gynna en aktör när det t ex gäller bilden av aktörens egenskaper men missgynna aktören när det gäller det urval som görs av politiska sakfrågor.

I tidigare studier av massmediernas bevakning av 1979 och 1982 års valrörelser har vi funnit exempel på detta. Behandlingen av moderaterna i Sveriges Radios nyhetsprogram i 1979 års valrörelse utgör ett exempel. Moderaterna fick som enskilt parti en mindre gynnsam behandling än övriga riksdagspartier men gynnades av de valfrågor som togs upp i nyhetsrapporteringen.¹⁷

De tre sätt att gynna eller missgynna en aktör som här presenterats skall

således betraktas som tre olika indikationer på massmediernas partiskhet. Och ju fler indikationer det finns på ett mediums partiskhet, desto säkrare blir slutsatserna om mediets partiskhet.

Det bör också påpekas att syftet är att beskriva i vilken utsträckning medierna var partiska — inte att förklara varför de var partiska eller opartiska. Att en viss aktör eller åsiktsriktning gynnas i ett visst medium innebär således inte nödvändigtvis att mediet i sin nyhetsrapportering medvetet har strävat efter att gynna denna aktör. Det kan finnas andra förklaringar till att det nyhetsurval som gjorts gynnat eller missgynnat en viss aktör.

I det följande kommer massmediernas partiskhet på nyhetsplats under 1980 års folkomröstningskampanj att belysas med utgångspunkt från de tre olika infallsvinklar som här presenterats. För det första redovisas behandlingen av folkomröstningslinjerna som aktörer. För det andra analyseras vilken åsiktsriktning som gynnades av den bild som massmedierna presenterade av kärnkraften. Och för det tredje undersöks med utgångspunkt från linjernas egna budskapsprofiler om någon linje gynnades eller missgynnades genom den bild som massmedierna gav av linjernas budskapsprofiler. I det sammanhanget görs också en mer utförlig analys av den bild folkomröstningslinjerna ville ge av sig själva i det egna propagandamaterialet. Avslutningsvis redovisas dessutom en specialanalys av journalisternas roll för massmediernas partiskhet under folkomröstningskampanjen.

Linjerna som aktörer i massmedierna

Det första sättet som massmedierna kan gynna eller missgynna en aktör på i nyhetsrapporteringen är genom den bild som förmedlas av aktören själv. Detta kan göras på många olika sätt. I det föregående kapitlet redovisade vi en rad sådana exempel. Här skall vi enbart koncentrera oss till hur massmedierna behandlade de tre folkomröstningslinjerna ur två aspekter: linjernas uppmärksamhet i massmedierna och *hur* linjerna uppmärksammades i massmedierna.

Dessa två aspekter togs även upp i det föregående kapitlet. Där var dock syftet att analysera massmediernas innehåll med utgångspunkt från den betydelse innehållet kunde tänkas ha för väljarnas ställningstagande. Här är syftet att analysera innehållet med utgångspunkt från de krav på opartiskhet som man kan ställa på massmedierna som opinionsförmedlare. Det innebär att analysen i detta kapitel sker från en annan utgångspunkt men att den i vissa avseenden utgår från samma empiriska material som i det föregående kapitlet. En väsentlig skillnad när det gäller det empiriska materialet är dock att analys och resultat i detta kapitel avser enskilda medier eftersom det är olikheterna mellan medierna som är den

centrala frågeställningen. Det tidigare kapitlet bestod i huvudsak av en analys av massmedieurvalet i sin helhet.

I tabell 5.4 presenteras de tre linjernas uppmärksamhet som aktörer på nyhetsplats de sista tio veckorna före folkomröstningsdagen. Resultatet redovisas för samtliga enskilda nyhetsmedier som ingår i undersökningen och för tre olika pressgrupper allt efter vilken linje tidningen på ledarplats uppgav att man stödde i folkomröstningen. Grupperingen framgår av tabellkommentaren.

Tabell 5.4. Linjernas uppmärksamhet som aktörer på nyhetsplats de sista tio veckorna före folkomröstningen 1980 (procent)

	Linje 1	Linje 2	"ja-lin- jerna"	Linje 3	S:a %	N
Rapport	18	34	3	45	100	590
Aktuellt	16	33	6	45	100	426
18-Ekot	21	28	3	48	100	424
Svenska Dagbladet (ob mod)	24	29	4	43	100	1 804
Dagens Nyheter (ober)	18	30	5	47	100	1 868
Göteborgs-Posten (lib)	17	28	7	48	100	1 814
Sydsvenska Dagbladet (ob lib)	19	27	6	48	100	2 101
Skånska Dagbladet (c)	15	21	7	57	100	2 444
Arbetet (s)	17	36	5	42	100	2 169
Expressen (lib)	15	34	5	46	100	1 118
Aftonbladet (s)	18	34	5	43	100	1 516
GT (lib)	16	23	7	54	100	632
Kvällsposten (ob lib)	18	31	8	43	100	478
Ny Dag (vpk)	4	21	9	66	100	657
Borås Tidning (m)	24	27	4	45	100	1 396
Gefle Dagblad (lib)	15	26	6	53	100	672
Hallands Nyheter (c)	13	23	6	58	100	962
Folket (s)	12	37	5	46	100	993
Linje 1-press	24	28	4	44	100	3 200
Linje 2-press	16	32	6	46	100	8 914
Linje 3-press	15	24	6	55	100	5 931
Sveriges Radios nyhetsprogram	18	32	4	46	100	1 440
Pressurvalet totalt	17	29	6	48	100	20 624

Kommentar: Tidningarna har grupperats efter vilken linje man på ledarplats angett sig stödja. Linje 1-press består av Svenska Dagbladet (ob mod) och Borås Tidning (m). Linje 2-press består av Göteborgs-Posten (lib), Arbetet (s), Expressen (lib), Aftonbladet (s), GT (lib), Gefle Dagblad (lib), och Folket (s). Linje 3-press består av Dagens Nyheter (ober), Skånska Dagbladet (c), Hallands Nyheter (c) och Ny Dag (vpk). Sydsvenska Dagbladet (ober lib) och Kvällsposten (ober lib) stödde ja-linjerna utan att ta ställning mellan linje 1 och linje 2. De har därför inte påförts någon linjepressgrupp.

"Ja-linjerna" står för de fall då linje 1 och linje 2 uppmärksammas under en gemensam beteckning.

N-siffran står för det totala antalet gånger aktören uppmärksammas som agerande och omtalad aktör.

En genomgående tendens är att den linje tidningen stödjer på ledarplats gynnas på nyhetsplats i den meningen att den "egna" linjen får en relativt större uppmärksamhet än de "andra" linjerna och att den "egna" linjen i högre grad uppträder som agerande aktör än som omtalad aktör. Detta är en tendens som vi också kunnat finna när det gäller massmediernas nyhetsbevakning av ordinarie valrörelser.¹⁸

Men även om denna tendens till att gynna den "egna" linjen, när det gäller nyhetsutrymme, är klart markerad i hela materialet, så är det ändå trots allt likheten mellan de olika medierna som är det mest utmärkande draget. Linje 1:s uppmärksamhet ligger genomgående kring knappt 20 procent, linje 2:s kring drygt 30 procent och linje 3:s kring 45 procent. Samtliga medier tycks i stort sett ha tillämpat samma urvalsprincip när det gäller linjernas uppmärksamhet i nyhetsrapporteringen. Detta är också ett resultat som kan sägas vara giltigt för massmediernas bevakning av de två senaste valen — 1979 och 1982 års valrörelser — där skillnaden mellan olika nyhetsmedier när det gäller uppmärksamheten för de fem riksdagspartierna inte är särskilt markant.¹⁹ Resultaten från dessa tre olika valkampanjer tyder således på att en professionell urvalsprincip i detta avseende är ett mer utmärkande drag för den journalistiska arbetsprocessen i de svenska massmedierna än en partipolitiserad urvalsprincip.

I tabell 5.5 redovisas *hurlinjerna* behandlades när de fick uppmärksamhet i massmedierna. Resultatet grundar sig liksom tidigare på en beräkning av ett *aktörsbehandlingsindex* (AB-index).

Svenska Dagbladet och Borås Tidning tillhör de tidningar som gjorde det mest gynnsamma urvalet för linje 1:s del — tidningar som också på ledarplats var gynnsamt inställda till linje 1. Skillnaden mellan de olika medierna är dock inte särskilt stor. Samtliga medier, utom Skånska Dagbladet och Ny Dag, ligger mellan ett AB-indexvärde på +60 och +78.

Resultatet för linje 2:s del uppvisar en något större spridning, men skillnaderna mellan de olika medierna är förhållandevis små. Arbetet uppvisar det högsta positiva värdet, men även tidningar som Svenska Dagbladet, Sydsvenska Dagbladet, Dagens Nyheter och Expressen uppvisar höga värden.

Både när det gäller behandlingen av linje 1 och linje 2 återfinns nyhetsredaktionerna inom Sveriges Radio där majoriteten av tidningarna befinner sig.

Linje 3 får i de flesta medier en påtagligt mindre gynnsam behandling än linje 1 och linje 2. För linje 1:s och linje 2:s del låg flertalet medier, inklusive Sveriges Radios nyhetsredaktioner, kring ett indexvärde på +70, medan de flesta medierna för linje 3:s del samlar sig kring ett AB-indexvärde på mellan +40 och +50.

I tabellen redovisas också AB-indexvärdena för ja-sidan — linje 1, linje 2 och "ja-linjerna" ihopslagna. Trots de låga indexvärdena för "ja-linjer-

Tabell 5.5. Behandlingen av linjerna på nyhetsplats de sista tio veckorna före folkomröstningen 1980 (AB-index)

	Linje 1	Linje 2	"ja-lin- jerna"	Ja- sidan	Linje 3	Övervikt Ja-sidan
Rapport	+69	+61	± 0	+60	+49	+11
Aktuellt	+62	+68	+27	+62	+41	+21
18-Ekot	+75	+69	± 0	+67	+51	+16
Svenska Dagbladet	+78	+73	-16	+69	+36	+33
Dagens Nyheter	+67	+70	-30	+59	+41	+18
Göteborgs-Posten	+73	+59	-28	+53	+58	- 5
Sydsvenska Dagbladet	+70	+73	-15	+61	+39	+22
Skånska Dagbladet	+55	+53	-40	+40	+71	-31
Arbetet	+69	+84	+ 1	+72	+37	+35
Expressen	+60	+70	+44	+65	+44	+21
Aftonbladet	+63	+64	+11	+60	+50	+10
GT	+76	+82	+49	+75	+41	+34
Kvällsposten	+72	+68	+36	+65	+28	+37
Ny Dag	+ 7	+19	-60	- 4	+82	-86
Borås Tidning	+76	+70	± 0	+68	+56	+12
Gefle Dagblad	+72	+53	-23	+49	+72	-23
Hallands Nyheter	+73	+64	-58	+51	+76	-25
Folket	+61	+80	+15	+69	+47	+22
Medieurvalet totalt	+68	+68	-12	+60	+52	+ 8

Kommentar: Beräkningssättet för AB-indexet anges i kommentaren till figur 4.1. Ja-sidan står för linje 1, linje 2 och "ja-linjerna" sammantagna. "Övervikt Ja-sidan" visar skillnaden mellan AB-indexvärdena för linje 3 och Ja-sidan. Exempel Rapport (+60) - (+49) = +11.

na" innebär det en övervikt för ja-sidan i flertalet medier. Ny Dag, Skånska Dagbladet, Hallands Nyheter och Gefle Dagblad är de enda medier där det råder en övervikt för nej-sidan. I resten av medierna — däribland i Sveriges Radios tre nyhetsredaktioner — får ja-sidan en mer gynnsam behandling än nej-sidan. Göteborgs-Posten utgör dock ett undantag. Tidningens placering nära nollpunkten innebär att G-P ur det här perspektivet gjorde det mest balanserade urvalet på sina nyhetssidor.

Att ja-sidan fick en mer gynnsam behandling än nej-sidan i flertalet tidningar finner också statsvetaren Rutger Lindahl i sin studie av nyhetsmaterialet i sex landsortstidningar. I fyra av de sex undersökta landsortstidningarna, där inte någon ingår i vårt medieurval, "fanns en obalans till förmån för linje 1 + 2".²⁰ Rutger Lindahls resultat ger ytterligare ett belägg för ja-sidans dominans i de svenska massmedierna under 1980 års folkomröstningskampanj.

Det resultat som här presenterats om behandlingen av linjerna som aktörer är även på vissa punkter jämförbart med den undersökning som

radionämnden lät utföra av programutbudet i TV och radio i samband med folkomröstningen.²¹

Undersökningen, som genomfördes av nämndens kansli under ledning av massmedieforskaren och avdelningsdirektören Dan Lundberg, föranleddes av det stora antalet anmälningar — ca 150 stycken — som hade inkommit till radionämnden. Granskningen som skedde mot bakgrund av radiolagens krav på opartiskhet och saklighet omfattade perioden 16 december 1979 — 23 mars 1980 och avsåg i princip allt programmaterial i Sveriges Radio som behandlade ämnen i anslutning till folkomröstningen.

Dan Lundberg sammanfattar undersökningens huvudresultat när det gäller opartiskhetskravet i televisionen på följande sätt: "Vad beträffar förekomst som källor och parter visar resultaten att det var anhängarna som dominerade" . . . och vad gällde behandlingen av parterna var den "negativa övervikten större för motståndarna, och framför allt tilltog den över tiden. För anhängarparterna gick utvecklingen i motsatt riktning — kritiken minskade och de positiva omdömena ökade ju mer omröstningsdagen närmade sig. I nyhetsinslagen, således, var anhängarna mest gynnade/minst missgynnade även enligt dessa mått".²²

Huvudresultatet i radionämndens undersökning visar således i det här avseendet i stort sett samma tendens som de resultat som här presenterats. Det gäller både vid en allmän jämförelse och vid en mer detaljerad jämförelse.

Bilden av kärnkraften i massmedierna

Det andra sättet som massmedierna kan gynna eller missgynna en aktör i nyhetsrapporteringen är genom att förmedla sådana verklighetsuppfattningar och värderingar som aktören själv står för eller som aktören tar avstånd ifrån. Under folkomröstningskampanjen var det naturligt nog de verklighetsuppfattningar och de åsikter som förmedlades om kärnkraften som i första hand kan tänkas ha gynnat eller missgynnat de inblandade aktörerna.

När det gäller inställningen till kärnkraften som sakfråga är det — som vi tidigare redovisat i kapitel 4 — problematiskt att dela upp den i tre åsiktsriktningar som skulle kunna tänkas motsvara de tre folkomröstningslinjerna. De resultat och de analyser som genomförs i det följande gäller därför inte om de tre folkomröstningslinjerna gynnades eller missgynnades utan om ja-sidan (linje 1 och linje 2) eller nej-sidan (linje 3) gynnades eller missgynnades av den bild massmedierna presenterade av kärnkraften.

Två aspekter av massmediernas bild av kärnkraften har valts ut för en mer ingående analys. Det gäller dels i vilken utsträckning de olika medierna gav en positiv eller en negativ bild av kärnkraften som energikälla, dels i vilken utsträckning de olika medierna förmedlade argument för eller emot kärnkraften. Resultatet redovisas i tabell 5.6, där ett värderings-index (se tabell 4.1), och ett argument-index som anger förhållandet mellan argumenten för och emot kärnkraften presenteras. (Utgångspunkten för det senare indexet är en procentfördelning på 50-50 och där ett positivt värde innebär en övervikt för pro-argument och ett negativt värde innebär en övervikt för contra-argument. Uppgår pro-argumenten till 60 procent innebär det ett index-värde på +10.)

Tabell 5.6. Bilden av kärnkraften på nyhetsplats de sista tio veckorna före folkomröstningsdagen — två aspekter

	Värderings-index	Argument-index
Rapport	+13	+21
Aktuellt	-26	+9
18-Ekot	-2	+17
Svenska Dagbladet	+6	+17
Dagens Nyheter	-21	+5
Göteborgs-Posten	-6	+1
Sydsvenska Dagbladet	+15	+17
Skånska Dagbladet	-39	-17
Arbetet	+9	+19
Expressen	-11	+12
Aftonbladet	+9	+3
GT	-3	+9
Kvällsposten	+34	+21
Ny Dag	-88	-25
Borås Tidning	+3	+13
Gefle Dagblad	-21	-4
Hallands Nyheter	-31	-11
Folket	+25	+17

Kommentar: Se tabell 4.1 för beräkning av värderings-indexet. Argument-indexet utgår från en procentfördelning på 50-50 där ett positivt värde innebär en övervikt för pro-argument och ett negativt värde innebär en övervikt för contra-argument. En fördelning pro-argument = 60 % och contra-argument = 40 % innebär ett värde på +10 och den omvända fördelningen ett värde på -10.

Aftonbladet och Expressen redovisas inklusive sitt omfattande kolumnistmaterial. Räknas detta material bort blir resultatet för Aftonbladet +10 och för Expressen +4 när det gäller argument-indexet.

Bland medier med en övervägande positiv bild av kärnkraften återfinns de tre socialdemokratiska tidningarna, de två moderata samt de oberoende liberala Sydsvenska Dagbladet och Kvällsposten. Det var tidningar som samtliga på ledarplats var gynnsamt inställda till linje 1 och/eller linje 2. Rapport ingår även i den grupp som gav en övervägande positiv bild av kärnkraften. De övriga tidningarna samt Aktuellt ger en övervägande negativ bild av kärnkraften i sin nyhetsrapportering.

De båda TV-kanalernas nyhetsprogram skiljer sig således mycket kraftigt åt vad gäller den bild som presenteras av kärnkraften som energikälla. Rapport tillhör den grupp av medier som ger den mest positiva bilden, medan Aktuellt tillhör den grupp av medier som ger den mest negativa bilden. Riksradios nyhetsprogram — 18-Ekot — ger i detta avseende en balanserad bild av kärnkraften.

Ser vi till den andra aspekten av massmediernas bild av kärnkraften så innehåller en mycket stor majoritet av de undersökta medierna i sin nyhetsrapportering fler argument för än emot en användning av kärnkraften som energikälla. I stort sett är det enbart Ny Dag och de båda centerpartistiska tidningarna Skånska Dagbladet och Hallands Nyheter som uppvisar en mer påtaglig övervikt för argument emot kärnkraften.

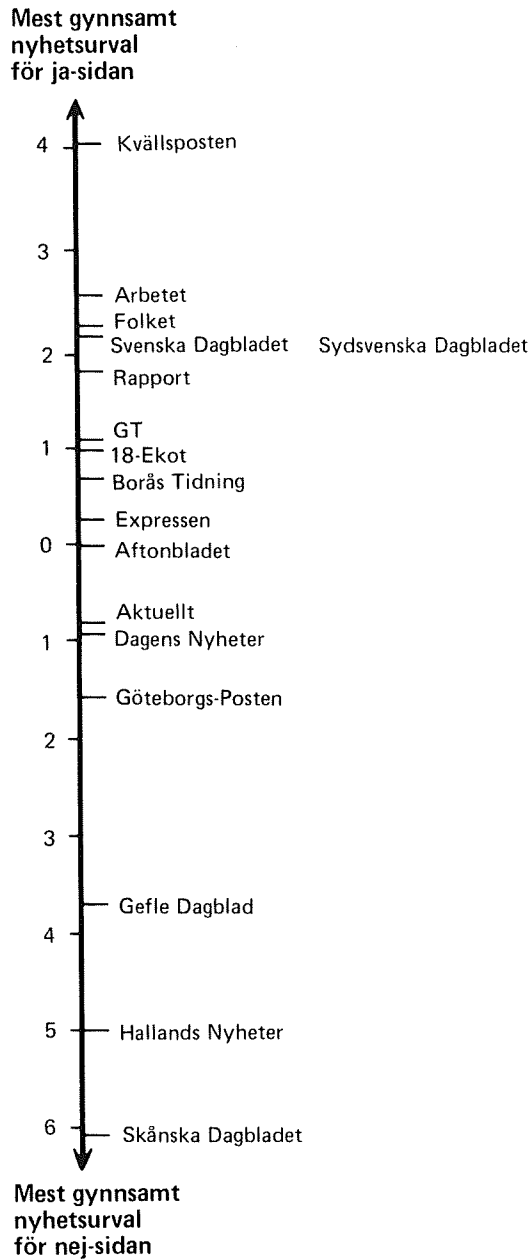
En grupp medier placerar sig runt nollpunkten. Dvs, i närheten av en procentfördelning på 50-50. Det är Aftonbladet och de två liberala tidningarna, Gefle Dagblad och Göteborgs-Posten samt den oberoende Dagens Nyheter.

Bland de medier med störst övervikt för pro-argument märks Rapport, Kvällsposten, Arbetet, Svenska Dagbladet, Sydsvenska Dagbladet och 18-Ekot. Det innebär att det också när det gäller argumentfördelningen är en markant skillnad mellan Rapport och Aktuellt.

Vi har hittills använt tre olika mått för att belysa massmediernas partiskhet. För det första hur aktörerna behandlades, för det andra vilken bild som gavs av kärnkraften och för det tredje om det var argument för eller emot kärnkraften som övervägde i massmediernas rapportering. De tre måtten skall ses som mått på tre olika aspekter av massmediernas partiskhet. Teoretiskt — och i praktiken — kan ett medium mycket väl ge en gynnsam behandling av en aktör som är för kärnkraften samtidigt som mediet ger en negativ bild av kärnkraften som energikälla.

Det allmänna mönstret är dock att det existerar ett starkt samband mellan de tre partiskhetsaspekterna. (Pearsons' $r = .87$ för AB-index — argumentfördelning; $r = .69$ för AB-index — värderings-index och $r = .80$ för argumentfördelning — värderingsindex.) Det innebär att de tre måtten kan slås samman till ett enda index. Eftersom det inte går att direkt summera de tre separata indexen har de tre indexen först standardiserats och därefter summerats. Det är detta sammanfattande index på massmediernas partiskhet som presenteras i figur 5.3.²³

Figur 5.3. Behandlingen av ja-sidan och nej-sidan på nyhetsplats de sista tio veckorna före folkomröstningen 1980 — sammanvägt index

Indexvärdena i figur 5.3 visar avstånden mellan de undersökta nyhetsmedierna på en skala från det för ja-sidan mest gynnsamma nyhetsurvalet till det för nej-sidan mest gynnsamma nyhetsurvalet. Nollpunkten i diagrammet står inte för något "neutralt läge" utan nollpunkten utgör enbart medelvärde för de i urvalet ingående medierna. Ett medium med ett indexvärde på ± 0 har således samma värde som ett genomsnitt av de undersökta medierna. Och ju mer ett medium avviker från medelvärdet, desto högre värde uppvisar det på skalan.

Av de undersökta medierna stod Kvällsposten för det mest gynnsamma nyhetsurvalet för ja-sidan och Skånska Dagbladet för det mest gynnsamma nyhetsurvalet för nej-sidan. Från mest gynnsamt för ja-sidan till mest gynnsamt för nej-sidan utkristalliserar sig sedan fyra olika grupper av medier. Den första gruppen består av Arbetet, Folket, Svenska Dagbladet och Sydsvenska Dagbladet. Till denna grupp kan även TV 2:s Rapport räknas. Den andra gruppen består av radions 18-Eko och de tre kvällstidningarna GT, Expressen och Aftonbladet samt den moderata landsortstidningen Borås Tidning. Aktuellt, Dagens Nyheter och Göteborgs-Posten bildar en tredje grupp och Gefle Dagblad, Hallands Nyheter och Skånska Dagbladet en fjärde grupp.

Resultatet är i många fall det förväntade. Tidningar hamnar på skalan där man kan förvänta sig att de skall hamna. Det gäller t ex de båda socialdemokratiska tidningarna Arbetet och Folket och de båda centerpartistiska tidningarna Hallands Nyheter och Skånska Dagbladet. Men i en del fall är resultatet inte det förväntade.

Det gäller t ex den stora skillnad som finns mellan Rapport och Aktuellt. Även om vissa skillnader i de båda TV-nyhetsredaktionernas valrörelsebevakning kan existera, så måste den skillnad som här kan iaktas betraktas som mycket anmärkningsvärd.²⁴ Och det gäller också en del tidningar som uppvisar ett nyhetsurval som kraftigt avviker från det man kan förvänta sig med utgångspunkt från ledarsidans inställning. Det gäller i särskilt hög grad den liberala landsortstidningen Gefle Dagblad, men också Göteborgs-Posten och Aftonbladet samt i viss mån Expressen och Borås Tidning.

Linjernas budskapsprofiler i massmedierna

Det tredje sättet som massmedierna kan gynna eller missgynna en aktör på i nyhetsrapporteringen är genom den koppling som görs mellan aktören och den aktuella sakfrågan. Massmedierna kan t ex relatera aktören till sådana sakfrågor, åsikter eller budskap som aktören helst vill undvika eller så kan massmedierna förbinda aktören med sådana sakfrågor, åsikter eller budskap som aktören själv önskar framföra.

En sådan analys av överensställningen mellan aktörernas egna sakfrågeprofiler, åsiktsprofiler eller budskapsprofiler och aktörernas profiler i massmedierna förutsätter att vi förutom massmediebilden även har tillgång till den bild som aktören oberoende av medierna vill ge av sig själv. När det gäller 1980 års folkomröstning i kärnkraftsfrågan blir därför den centrala uppgiften att på ett enkelt, jämförbart och överskådligt sätt få fram de centrala inslagen i de tre folkomröstningslinjernas energipolitiska grundsyn och program. Det gäller med andra ord att först försöka fastställa de tre linjernas egna budskapsprofiler i folkomröstningskampanjen och sedan jämföra dessa tre profiler med linjernas budskapsprofiler i massmedierna.

Att fastställa en politisk aktörs egen sakfrågeprofil eller budskapsprofil kan göras på flera sätt. I tidigare analyser av 1979 och 1982 års valrörelser har vi t ex utgått från partiledarnas valupptaktstal för att på ett enkelt sätt kartlägga partiernas sakfrågeprofiler. I 1980 års folkomröstningskampanj har vi utfört en mer detaljerad analys av linjernas budskap med utgångspunkt från det informationsmaterial som på central nivå publicerades inför folkomröstningen och som vände sig till allmänheten. Texten på valedslarna har även räknats hit, liksom de av linjerna själva producerade 10-minuterspresentationerna i TV. Interna promemorior, specialrapporter och egna utredningar ingår dock inte.²⁵

En analys av linjernas egna budskap i folkomröstningskampanjen kan ge en mer fullständig bild av de tre folkomröstningsalternativen än den text som stod att läsa på respektive linjes valededel. En sådan mer inträngande propagandaanalys av de alternativ det svenska folket hade att välja emellan har därför också ett självständigt värde. I detta avsnitt har vi därför valt att också mer utförligt redovisa vilken bild de tre folkomröstningslinjerna gav av sig själva i sitt eget propagandamaterial.

Ett enkelt och jämförbart mått på den bild som folkomröstningslinjerna ville visa upp för väljarna gör det möjligt att belysa en rad intressanta frågeställningar. På vad sätt skiljde sig t ex de tre förslagen åt — förutom vad som stod att läsa på valedeln? Vari bestod skillnaden mellan linje 1 och linje 2? Och hur förhöll sig linjernas propaganda till den text som fanns på valedeln?

Ett politiskt budskap eller ett politiskt program kan analytiskt delas in i tre skilda nivåer. Inför ett val finns i allmänhet tre typer av inslag med i det politiska budskapet. Dels finns det med en föreställning om hur verkligheten är beskaffad (*verklighetsuppfattning*), dels ett värderande ställningstagande om vad som *bör* göras åt denna verklighet på lång sikt (*ideologiska utgångspunkter*) och på kort sikt (*förslag*).

Den första nivån består således av sådana budskap där linjerna ger uttryck för sin *verklighetsuppfattning*. Denna typ av utsagor ger en bild av linjernas syn på de faktiska förhållanden som råder, tidigare har rätt eller

senare kommer att råda. Linjernas verklighetsuppfattningar har i sin tur delats upp i fyra delområden: synen på energiförsörjningen och den ekonomiska situationen, synen på energikällorna, synen på motpartens förslag och dess konsekvenser och synen på det egna förslaget och dess konsekvenser.

Den andra budskapsnivån består av linjernas *utgångspunkter* för sitt förslag — hur linjerna på sikt vill lösa de problem som man formulerat i sin verklighetsbeskrivning. Dessa budskap ger uttryck för linjernas principiella och ideologiska ställningstaganden.

Uppdelningen mellan linjernas verklighetsuppfattning och linjernas utgångspunkter för sitt förslag tar fasta på den grundläggande distinktionen mellan verklighetsomdömen och värdeomdömen. För verklighetsomdömen gäller att de kan vara sanna eller falska, mer eller mindre sannolika. Värdeomdömen är däremot varken sanna eller falska.²⁶

Den tredje budskapsnivån består av linjernas *åtgärdsförslag*. Denna typ av utsagor ger uttryck för linjernas konkreta handlingsprogram och kan ses som de praktiska slutsatser som linjerna drar av sin verklighetsuppfattning och sina värderingar — ideologiska utgångspunkter.

Följande exempel kan illustrera de olika budskapsnivåerna:

I VERKLIGHETSUPPFATTNING	
a) Synen på energiförsörjningen	— "Sverige är starkt beroende av oljan"
b) Synen på energikällorna	— "Oljan kommer snart att ta slut"
c) Synen på motpartens förslag och dess konsekvenser	— "X:s förslag leder till ett ökat oljeberoende"
d) Synen på det egna förslaget och dess konsekvenser	— "Vårt förslag leder till minskat oljeberoende"
II UTGÅNGSPUNKTER	— "Sverige måste minska sitt oljeberoende"
III FÖRSLAG	— "Satsa på kärnkraften för att ersätta oljan"

I tabell 5.7 redovisas hur linjernas budskap procentuellt fördelade sig på olika budskapsnivåer.

Budskap som ger uttryck för en uppfattning om hur verkligheten är beskaffad dominerar starkt. Det gäller för samtliga linjer. 'Verklighetsuppfattningsbudskapen' utgör ca 4/5-delar av linje 1:s och linje 3:s budskap och ca 2/3 av linje 2:s budskap.

Linje 2:s propaganda är något mer inriktad på det egna handlingsprogrammet än de båda andra linjernas. Linje 2 för i lika stor utsträckning som linje 3 ut sitt eget förslag och uppehåller sig också i lika hög grad kring synen på förslaget konsekvenser som linje 3. Skillnaden gentemot linje 3 ligger i att linje 2 dessutom starkt poängterar de utgångspunkter som ligger till grund för linje 2:s förslag. Framför allt betonar här linje 2 att kärnkraftens avveckling skall ske "med förnuft" och att den enbart skall användas "under en övergångsperiod".

Linje 1:s propaganda är minst programinriktad. Och när linje 1 tar upp denna typ av budskap handlar det företrädesvis om förslaget utgångspunkter. Det centrala budskapet är här: "Använd kärnkraften". Den text som återfinns på linje 1:s valsedel om att kärnkraften skall avvecklas och att högst 12 kärnkraftsreaktorer skall användas förekommer knappast i linje 1:s propaganda.

Både hos linje 1 och linje 2 — och i särskilt hög grad hos linje 1 — kan man således finna en betydande skillnad mellan vad man förde fram i propagandan om det egna förslaget och vad som stod på valsedeln. Linjerna stod för samma huvudförslag i folkomröstningen, men förslagen fick olika framtoning i linjernas propaganda. Linje 1 betonade mer oförbehållsamt att kärnkraften skulle användas och berörde sällan kärnkraftens avveckling, medan linje 2 samtidigt som man betonade att kärnkraften skulle användas också framhöll att den måste avvecklas.

Tabell 5.7. Linjernas budskap fördelade på olika nivåer i 1980 års folkomröstningskampanj (procent)

<i>Budskapsnivåer</i>	<i>Linje 1</i>	<i>Linje 2</i>	<i>Linje 3</i>
I VERKLIGHETSUPPFATTNING	81	67	81
a) Synen på energiförsörjningen			
— Energibehov/ekonomi	20	12	2
— Hushållning	1	3	3
b) Synen på energikällorna			
— Kärnkraft	11	6	31
— Olja och kol	13	9	1
— Alternativen	3	4	11
c) Synen på motpartens förslag och dess konsekvenser	25	14	16
d) Synen på det egna förslaget och dess konsekvenser	8	19	17
II UTGÅNGSPUNKTER	16	20	7
III FÖRSLAG	3	13	12
	100	100	100
Antal budskap — viktade =	80	111	121

Huvuddelen av linjernas budskap behandlade linjernas verklighetsuppfattningar. Linje 1:s och linje 2:s budskap uppvisar i det här avseendet — inte helt överraskande — den största likheten. Linjerna har i stort samma syn på energiförsörjningsläget och den ekonomiska situationen. Båda linjerna upplever att Sverige och den svenska industrin — i dagsläget och i en framtid — behöver energi och att tillgång till billig energi är en förutsättning för utveckling och välfärd. Synen på de alternativa energikällorna är också likartad, liksom synen på kol och olja som energikällor. De alternativa energikällorna ses som en positiv tillgång — men det kommer att ta tid att utveckla dem. Oljan ses som en energiresurs som det kommer att råda brist på och som kommer att bli allt dyrare. Båda linjerna framhåller också kolets och oljans miljöfarlighet.

Skillnaden mellan linje 1:s och linje 2:s verklighetsuppfattningar gäller således inte främst *hur* man uppfattar verkligheten utan *vilka* aspekter av verkligheten man betonar.

När det gäller energiförsörjningen lägger linje 1 särskild tonvikt vid Sveriges starka oljeberoende och att Sverige som nation är i behov av mer energi, medan linje 2 mer uppehåller sig kring industrins energibehov och att Sverige under 80-talet kommer att stå inför stora ekonomiska problem. Synen på oljan får genomgående en större betoning i linje 1:s budskap.

En annan väsentlig skillnad mellan linje 1:s och linje 2:s budskap gäller synen på förslagen. Linje 1 framlägger i betydligt högre grad i sin verklighetsbeskrivning vikt vid motpartens — linje 3:s — förslag och dess konsekvenser än man ger sin syn på sitt eget förslag och dess konsekvenser. Linje 1 inriktar sig således mer på nackdelarna med linje 3:s förslag än fördelarna med det egna förslaget.

Linje 2 är inte lika negativistisk i sin propaganda. De poängterar mer det egna förslagens positiva konsekvenser än man påtalar de negativa konsekvenserna av linje 3:s förslag.

Linje 3:s verklighetsuppfattning skiljer sig — inte helt förvånande — från "ja-linjernas" verklighetsuppfattning. Det är just när det gäller synen på hur verkligheten är beskaffad som man märker de stora skiljelinjerna mellan å ena sidan linje 3 och å den andra linje 1 och linje 2.

Verklighetsbeskrivningar om Sveriges energiförsörjning, den ekonomiska situationen och det framtida energibehovet förekommer ytterst sparsamt hos linje 3. Det är uppenbart en aspekt av verkligheten som man vill undvika i sin propaganda. Och när denna typ av verklighetsomdömen förekommer går de ut på att behovet av energi i framtiden inte är så stort som "ja-linjerna" hävdar.

Linje 3 koncentrerar sig istället på att ge sin syn på hur man uppfattar kärnkraften som energikälla. Här är temat genomgående kärnkraftens farlighet. På samma sätt lägger linje 3 större tonvikt vid de alternativa energikällorna än "ja-linjerna". De goda utvecklingsmöjligheterna som

de alternativa energikällorna erbjuder är här det genomgående temat. Oljan och kolet existerar däremot knappast i linje 3:s verklighetsbeskrivning.

Linje 3 lägger i stort sett lika stor tonvikt vid det egna förslagens konsekvenser som vid motpartens förslag. När det gäller det egna förslagens konsekvenser tar man i första hand upp förslagens positiva effekter på den framtida sysselsättningen. Bl a menar man att de inhemska alternativa energikällorna kommer att ge nya arbetstillfällen.

En del budskap upplevs sannolikt av linjerna som mer viktiga än andra. Därför har budskapen i tabell 5.7 viktats. Det enskilda budskap som förekom i samtliga tre linjedokument med störst genomslagskraft — riksskatteverkets broschyr inklusive linjens valsedel, presentationsfilmen i TV samt inlednings- och avslutningsanförandena i den stora TV-debatten — har multiplicerats med tre. De budskap som förekom i två av dessa dokument har multiplicerats med två.

En sådan viktning av budskapen innebär dock i detta fall ingen större skillnad i förhållande till om budskapen räknas oviktade. De små skillnaderna som kan iakttas är att den budskapstyp som linjerna lägger tonvikt vid om budskapen räknas oviktade tenderar att öka sin betydelse när budskapen viktas. Som exempel kan nämnas att synen på kärnkraften upptar 27 procent av linje 3:s oviktade budskap och 31 procent när budskapen viktas. Men som synes rör det sig om marginella förändringar.

De budskap som viktats — 27 procent av samtliga budskap — presenteras i tabell 5.8. De budskap som är markerade med fet stil är sådana budskap som förekom i samtliga tre dokument som bedömts ha den största genomslagskraften. De övriga budskapen är således budskap som förekommit i två av dokumenten. Presentationen av de enskilda budskapen i tabell 5.8 utgör därför en god sammanfattning av den bild som de tre folkomröstningslinjerna ville ge av sig själva och sina förslag.

I tabell 5.9 jämförs linjernas egna budskapsprofiler när det gäller fördelningen på olika budskapsnivåer med den bild som massmedierna gav av linjernas budskapsprofiler i sin nyhetsrapportering. De tre linjerna jämförs dels med sina respektive presshuvudorgan — Svenska Dagbladet (linje 1), Arbetet (linje 2) och Skånska Dagbladet (linje 3), dels med genomsnittet för ett medieurval bestående av de tre nämnda tidningarna samt Dagens Nyheter, Göteborgs-Posten, Rapport, Aktuellt och 18-Ekot. Det är således ett mindre urval än det vi tidigare använt.

I huvudsak råder det en stor överensstämmelse mellan linjernas egna budskapsprofiler och de profiler de uppvisar i massmedierna. Den budskapsprofil som linjerna själva ville nå ut med stämmer således väl överens med den budskapsprofil de faktiskt får ut i medierna. Detta gäller inte enbart för budskapens procentuella fördelning på olika budskapsnivåer utan även för en mer detaljerad analys av enskilda budskap.

Tabell 5.8. Linjernas viktigaste budskap i 1980 års folkomröstningskampanj

	Linje 1	Linje 2	Linje 3
I VERKLIGHETSUPPFATTNING			
a) Synen på energiförsörjningen — Energitillgång/ekonomi	1. Sverige är starkt beroende av olja 2. Sverige behöver energi 3. U-länderna behöver energi 4. Billig energi förutsättning för utveckling och välfärd	1. Sverige behöver energi 2. Industrin grunden för vårt välfärd 3. Sverige står inför stora ekonomiska problem	—
— Hushållning	—	—	—
b) Synen på energikällorna — Kärnkraft	1. Kärnkraften säkrare än andra energislag 2. Avfallsfrågan tillfredsställd	1. Kärnkraftssäkerheten särskilt hög i Sverige	1. Kärnkraften är farlig 2. Tusentals kan dö i strålsjuka vid olycka 3. Tiotusentals kan dö i cancer vid olycka 4. En svensk kärnkraftskatastrof kan inträffa 5. Avfallsfrågan ej löst — livsfarligt avfall 6. Risk för kärnvapenspridning 7. Uranbrytning miljöförstörande
— Olja och kol	1. Oljan i kris — en osäker bristvara 2. Oljan allt dyrare 3. Oljan miljöfarlig 4. Kol miljöfarlig	1. Oljan i kris — en osäker bristvara 2. Oljan allt dyrare 3. Oljan miljöfarlig 4. Kol miljöfarlig	—
— Alternativen	1. Alternativen/solenergin bra — men tar tid	1. Alternativen bra — men tar tid	1. Goda utvecklingsmöjligheter 2. Lönsamt idag med förnybar energi 3. Solen viktig i framtiden — fungerar idag 4. Torven viktig idag 5. Vinden viktig i framtiden — fungerar idag 6. Skogsavfallet utnyttjas dåligt
c) Synen på motpartens förslag och dess konsekvenser	1. Mer kol och olja 2. Försämrad ekonomi för enskilda och samhälle 3. Hot mot sysselsättningen 4. Hot mot den sociala tryggheten	1. Ekonomiska påfrestningar — kapitalförstoring 2. Mer kol och olja 3. Höjda elpriser och elbrist	1. Mer radioaktivt avfall
d) Synen på det egna förslaget och dess konsekvenser	1. Kärnkraften minskar vårt oljeberoende 2. Kärnkraften — en del av ett mångsidigt program	1. Jobben tryggas 2. Fortsatt reformarbete 3. Minskat oljeberoende 4. Möjligheter till höjda löner 5. Energi till lägre kostnader	1. Alternativen ger jobb 2. Nya jobb 3. Nya jobb spridda över hela landet 4. Trygghet och bättre miljö 5. Ett "riktigt" nej till kärnkraft
II UTGÅNGSPUNKTER FÖR LINJENS FÖRSLAG	1. Använd kärnkraften 2. Minska oljeberoendet 3. Hushålla	1. Utveckla med förnuft 2. Använd under en övergångsperiod 3. Minska oljeberoendet 4. Hushålla 5. Utveckla alternativen	1. Hushålla 2. Satsa på alternativen
III LINJENS FÖRSLAG	—	1. Kärnkraften utvecklas — högst tolv används 2. Säkerhetsåtgärder vid kärnkraftverken 3. Ej direktverkande elvärme — styrd elkonsumtion 4. Säkerhetskommitté tillsätts	1. Kärnkraften utvecklas på tio år — nej till fortsatt utbyggnad 2. Elvärmeförbud

Däremot finns det en betydande skillnad i ett avseende när det gäller linje 1 och linje 2. De verklighetsomdömen som tar fasta på linje 3:s — motpartens — förslag och dess konsekvenser får en avsevärt större betoning i massmedierna än i de egna budskapsprofilerna. Speciellt markant är detta för linje 2.

Linje 2:s budskapsprofil i massmedierna är betydligt mindre inriktad på det egna förslaget än linje 2:s egen budskapsprofil. 32 procent av budskapen i massmedierna tar upp linjens förslag och synen på det egna förslaget och de utgångspunkter som legat till grund för förslaget, medan motsvarande andel i den egna budskapsprofilen är 52 procent. Linje 2 framstår därmed i massmedierna mer som ett negativistiskt alternativ till linje 3 än ett eget positivt energipolitiskt alternativ. I det egna propagandamaterialet gäller det omvända. Där står det egna förslaget i centrum medan de kritiska synpunkterna på linje 3:s förslag får en mindre framträdande plats.

Tabell 5.9. Linjernas budskapsprofiler i massmedierna de tio sista veckorna före folkomröstningen 1980 (procent)

	Linje 1			Linje 2			Linje 3		
	Egen profil	Medieprofil	SvD-profil	Egen profil	Medieprofil	Arb-profil	Egen profil	Medieprofil	SkD-profil
I VERKLIGHETSUPPFATTNING	81	86	87	67	77	77	81	83	85
a) Synen på energiförsörjningen									
— Energibehov/ekonomi	20	12	14	12	9	10	2	2	2
— Hushållning	1	0	0	3	0	0	3	1	1
b) Synen på energikällorna									
— Kärnkraft	11	9	8	6	2	2	31	34	31
— Olja och kol	13	12	15	9	9	9	1	1	1
— Alternativen	3	3	3	4	4	4	11	8	9
c) Synen på motpartens förslag och dess konsekvenser	25	42	40	14	44	41	16	18	22
d) Synen på det egna förslaget och dess konsekvenser	8	8	7	19	9	11	17	20	19
II UTGÅNGSPUNKTER	16	10	12	20	17	17	7	9	9
III FÖRSLAG	3	4	1	13	6	6	12	8	6
Summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Antal budskap	80	1 060	296	111	143	319	121	1 978	629

Huvudresultatet av vår analys är trots detta att massmediernas bild av linjernas budskapsprofiler när det gäller fördelningen på olika budskapsnivåer i stort sett speglade linjernas egna budskapsprofiler på ett sådant sätt som linjerna själva önskade. Det innebär att inte någon av de tre folkomröstningslinjerna kan anses ha blivit särskilt gynnad eller särskilt missgynnad av massmedierna genom den koppling som gjordes mellan linjeaktörerna och den aktuella sakfrågan. Massmedierna förvrängde med andra ord inte linjernas budskapsprofiler, dock med ett visst undantag för linje 2. I det här avseendet fanns det inte heller någon skillnad

mellan de budskapsprofiler linjerna fick i den "egna" pressen och i medieurvalet i sin helhet. Likheten mellan de olika nyhetsmedierna var mycket stor.

Journalisternas roll

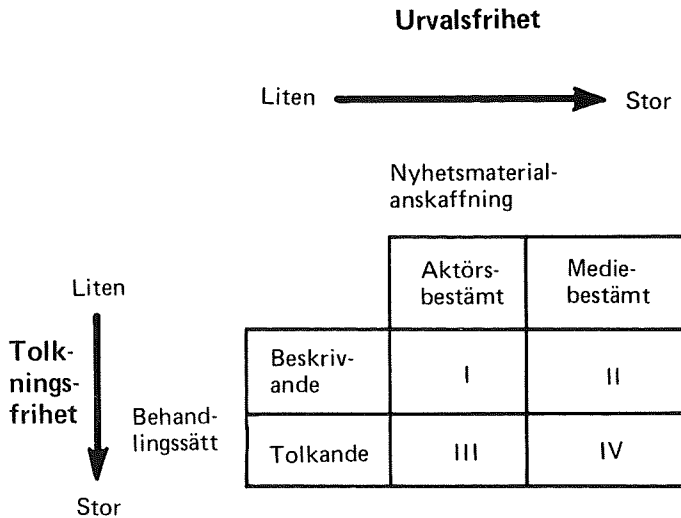
Det krav på opartiskhet som här ställts på massmedierna i deras roll som opinionsförmedlare har gällt det totala nyhetsmaterialet. Frågan om mediernas partiskhet har gällt den journalistiska slutprodukten i sin helhet. Över denna slutprodukt — det redaktionella innehållet — är det i princip alltid mediet självt som bestämmer. Det är redaktionsledningen, enskilda journalister eller kanske ibland även tidningens ledaravdelning eller mediets högsta ledning som slutligen avgör vilket nyhetsmaterial som skall publiceras. Det avgörande beslutet ligger dock i princip hos aktörer inom medierna.

Men även om de avgörande publiceringsbesluten ligger hos aktörer inom medierna så kan man anta att graden av inflytande över det publicerade materialet varierar. Beslutsfattandet inom nyhetsförmedlingen är i betydande grad reglerat av konventioner och är i större eller mindre utsträckning bestämt av faktorer som ligger utanför mediernas kontroll. I vissa fall är massmediernas kontroll över innehållet mera fritt, i andra fall mera styrt. En utlyst presskonferens av landets statsminister resulterar i princip alltid i en nyhetsartikel. Däremot avgör mediet i högre grad själv om man skall sända en journalist till Harrisburg för att han på årsdagen av kärnkraftsolyckan skall rapportera om följderna av olyckan.

Utgår man ifrån att graden av inflytande från journalisternas eller mediernas sida över ett nyhetsmaterial kan variera är det en väsentlig frågeställning att undersöka om partiskheten i ett innehåll också varierar beroende på vilket innehåll som analyseras. Frågeställningen är av centralt intresse, även om kraven på opartiskhet relateras till mediets totala nyhetsutbud.

Den journalistiska arbetsprocessens olika moment kan tjänstgöra som en utgångspunkt för en analys av graden av inflytande över en nyhetstext (figur 5.4).²⁷ Det journalistiska nyhetsarbetet kan delas in i två huvudbeståndsdelar: Att *anskaffa* nyhetsmaterial och att *behandla* det anskaffade nyhetsmaterialet.

När det gäller anskaffning av nyhetsmaterial kan vi skilja ut två olika typer: dels en nyhetsanskaffning där urvalsramen bestäms av aktörer utanför medierna (under en valrörelse oftast de politiska partierna), dels en nyhetsanskaffning där mediet självt bestämmer urvalsramen. Teoretiskt går det att dra en skarp gräns; i praktiken rör det sig om en kontinuerlig skala där journalistens *urvalsfrihet* går från liten till stor.

Figur 5.4. Journalistens inflytande — en funktion av journalistens urvalsfrihet och tolkningsfrihet

Uppdelningen av en i huvudsak aktörsbestämd journalistik och en i huvudsak mediebestämd journalistik korresponderar till en del med den traditionella uppdelningen av nyhetsmaterialet i referat och reportage.

När det gäller behandling av nyhetsmaterial kan två huvudtyper skiljas ut: beskrivning och tolkning. Det är en grov uppdelning som kan förfinas ytterligare. Tex beskrivning-förklaring-kommentar. Dvs, en skala där journalistens *tolkningsfrihet* går från liten till stor.

Uppdelningen av en i huvudsak beskrivande journalistik och en i huvudsak tolkande journalistik korresponderar till en del med en uppdelning i å ena sidan referat och reportage som till sin natur är mer beskrivande och å andra sidan bakgrunder, förklaringar och kommentarer som till sin natur är mer tolkande.

Slutsatsen av vårt resonemang blir att ett mediums eller en journalists inflytande över en nyhetstext kan betraktas som en funktion av mediets eller journalistens urvalsfrihet och mediets eller journalistens tolkningsfrihet. Det innebär, om vi utgår från figur 5.4, att journalistens inflytande är minst i cell I och störst i cell IV: där cell I står för en aktörsbestämd och beskrivande journalistik och cell IV för en mediebestämd och tolkande journalistik.

Vårt empiriska material ger oss inte möjlighet att pröva graden av partiskhet i samtliga fyra celler. En kategorisering av materialet längs tolkningsdimensionen har utförts genom en formkategorisering av artiklarna/inslagen. Den har dock bedömts vara för grov eftersom den tradi-

tionella uppdelningen i referat, reportage, bakgrund och kommentar alltmer luckrats upp och vävts samman inom en och samma nyhetsartikel. Det har därför inte varit möjligt att enbart med utgångspunkt från artikelns eller inslaget's allmänna form avgöra om det rör sig om en beskrivande eller tolkande journalistik.

Nyhetsmaterialet har däremot varit möjligt att dela upp längs urvalsdimensionen. Det har gjorts med utgångspunkt från vem som utgjort huvudaktör i artikeln eller inslaget. De artiklar eller inslag där en linjeaktör har utgjort huvudaktör har betraktats som i huvudsak aktörsbestämt material, medan alla andra artiklar har betraktats som i huvudsak mediebestämt material. Det är en mycket grov uppdelning, men den är tillräckligt diskriminerande för vårt ändamål.

I tabell 5.10 redovisas förhållandet mellan positiva, negativa och neutrala inslag om kärnkraften mätt på samma sätt som tidigare med hjälp av ett värderingsindex, i aktörsbestämt respektive i mediebestämt nyhetsmaterial.

Tabell 5.10. Bilden av kärnkraften som energikälla i aktörsbestämt respektive mediebestämt nyhetsmaterial de tio sista veckorna före folkomröstningen 1980 (Värderingsindex)

	<i>I huvudsak aktörsbestämt nyhetsmaterial</i>	<i>I huvudsak mediebestämt nyhetsmaterial</i>	<i>Totalt nyhets- material</i>
Rapport	+56	- 5	+ 13
Aktuellt	-12	-32	-26
18-Ekot	+50	-31	- 2
Svenska Dagbladet	+19	- 4	+ 6
Dagens Nyheter	+ 3	-33	-21
Göteborgs-Posten	+ 3	-16	- 6
Sydsvenska Dagbladet	+17	+14	+15
Skånska Dagbladet	-43	-35	-39
Arbetet	+16	+ 4	+ 9
Expressen	- 7	-15	-11
Aftonbladet	+47	-31	+ 9
GT	+ 6	- 9	- 3
Kvällsposten	+57	+21	+34
Ny Dag	-92	-86	-88
Borås Tidning	+20	-17	+ 3
Gefle Dagblad	-26	-18	-21
Hallands Nyheter	-33	-28	-31
Folket	+38	+11	+25
Totalt medieurval	+ 4	-16	- 8

Kommentar: Se tabell 4.1 för beräkning av värderings-indexet. Indexet kan variera mellan -100 och +100. Ju högre positivt värde, desto positivare bild av kärnkraften. Ju högre negativt värde, desto negativare bild av kärnkraften.

Jämförelsen visar på två huvudresultat. För det första är bilden av kärnkraften allmänt sett betydligt mer negativ i det mediebestämda materialet än i det aktörsbestämda materialet. Det genomsnittliga indexvärdet för de 18 undersökta medierna är -16 i det mediebestämda materialet och $+4$ i det aktörsbestämda. Eller uttryckt på annat sätt: I det mediebestämda materialet ger 14 av 18 medier en övervägande negativ bild av kärnkraften, medan endast 6 av 18 ger en övervägande negativ bild av kärnkraften i det aktörsbestämda materialet. Resultatet tyder på att ju friare urvalsmöjligheter journalisterna hade, desto mer negativ blev bilden av kärnkraften.

För det andra uppvisar en del medier mycket kraftiga skillnader mellan det aktörsbestämda och det mediebestämda materialet. Särskilt markant är denna skillnad i Dagens Nyheter, Aftonbladet, Borås Tidning och 18-Ekot. Det mediebestämda nyhetsmaterialet i Dagens Nyheter uppvisar ett av de högsta negativa indexvärdena (-33), medan det aktörsbestämda materialet är svagt positivt ($+3$). Aftonbladet kan under folkomröstningskampanjen — något tillspetsat — betraktas som två tidningar i en och samma förpackning. Tidningen ger en starkt positiv bild av kärnkraften i det material som är uppbyggt kring de tre folkomröstningslinjerna ($+47$) och en starkt negativ bild i det i huvudsak mediebestämda materialet (-31).

Frågan om journalistinflytandets betydelse för medieinnehållets partiskhet har i tabell 5.10 gällt massmediernas nyhetsmaterial. Men samma frågeställning går också att belysa för det samlade TV-utbudet som sändes i samband med folkomröstningen. Detta har gjorts genom att hela programutbudet delas in längs en skala från i huvudsak mediebestämt till i huvudsak aktörsbestämt material.

Den journalistiska urvalsfriheten antas vara störst i den programtyp som i tabell 5.11 kallas specialreportage. Det är en programtyp där urvalsramen i princip helt bestämts av aktörer inom mediet. Urvalsfriheten antas vara mindre i nyhetsredaktionernas magasinprogram (Magasinet och A45) där urvalsramen i högre grad bestäms av aktörer utanför medierna. Och i den ordinarie nyhetsrapporteringen (Rapport och Aktuellt) antas urvalsfriheten i sin tur vara mindre än i magasinprogrammen. Programtypen partsutfrågningsprogram har bedömts vara den programform där den journalistiska urvalsfriheten är minst. När det gäller denna programtyp sker det t ex ofta regelrätta förhandlingar mellan medieaktörerna och aktörerna utanför medierna om programmets utformning.

I tabell 5.11 redovisas resultatet för två aspekter av medieinnehållets partiskhet. Dels förhållandet mellan positiva, negativa och neutrala inslag om kärnkraften som energikälla, dels förhållandet mellan argument för och emot kärnkraften.

Tabell 5.11. Bilden av kärnkraften som energikälla i olika TV-programtyper de tio sista veckorna före folkomröstningen 1980

		Värderings- index	Argument- index
I huvudsak mediebestämt			
	Specialreportage	-40	-12
	Magasinsprogram	-13	-2
	Nyhetsprogram	-9	+15
	Partsutfrågningsprogram	+23	+17
I huvudsak aktörsbestämt			
	Totalt TV-utbud	-2	+1

Kommentar: Se tabell 4.1 för beräkning av värderingsindex och tabell 5.6 för beräkning av argumentindex.

'Partsutfrågningsprogrammen' utgörs av Pejling och Fakta och tyckande, 'nyhetsprogrammen' av Rapport och Aktuellt, 'magasinsprogrammen' av Magasinet och A45 och 'specialreportagen' framgår av not 9.

I 'totalt TV-utbud' ingår även de program som sändes av utbildningsradion (se not 9).

Observera att nyhetsprogrammen kodats efter nyhetsinslag och de övriga programmen delats upp i sekvenser (ca 90 sekunder i genomsnitt). Varje sekvens i programmen har således påförts en särskild kod. Det totala antalet inslag/sekvenser om kärnkraften som energikälla uppgår till 366 och antalet argument till 1141. Antalet sekvenser är lägst för specialreportagen (48 stycken) och antalet argument är minst i magasinsprogrammen (162 stycken).

Både när det gäller synen på kärnkraften och argumenten för och emot kärnkraften blir resultatet liksom tidigare att ju friare urvalsmöjligheter journalisterna hade, desto mer negativ blev behandlingen av kärnkraften.

Den mer positiva bilden av kärnkraften i det i huvudsak aktörsbestämda materialet och den mer negativa bilden av kärnkraften i det i huvudsak mediebestämda materialet resulterar i en nästan total balans för televisionens utbud som helhet. I det samlade TV-utbudet de tio sista veckorna före folkomröstningsdagen presenterades ungefär lika många positiva som negativa inslag om kärnkraften och ungefär lika många argument för som emot kärnkraften. Det mycket låga negativa värdet på värderingsindexet (-2), uppvägs dessutom av en mycket liten övervikt för de kärnkraftspositiva argumenten (51 mot 49 procent).

Det bör påpekas att detta resultat gäller för televisionens samlade utbud exklusive tre teaterföreställningar, som visserligen sändes under den aktuella perioden, men som inte detaljanalyserats på samma sätt som de andra programtyperna. Samtliga tre program måste betraktas som negativa till kärnkraften.

Även om dessa tre teaterföreställningar tas med i beräkningen så är ändå huvudresultatet att det under folkomröstningskampanjen rådde en

god balans i TV:s samlade utbud när det gällde den bild som gavs av kärnkraften.

Men mycket av den kritik som riktades mot Sveriges Radio gällde program som hade sänts under tidigare perioder. Med en mycket enkel undersökningsteknik har ett försök gjorts att besvara frågan om det samlade TV-utbudets partiskhet före folkomröstningskampanjen. Med utgångspunkt från de programtablåer som publiceras i samband med att TV-program sänds har en mycket grov innehållsanalys gjorts. Perioden omfattar tiden från den 1 januari 1979 till folkomröstningsdagen den 23 mars 1980.

Under de 450 dagarna undersökningen omfattar sändes ca 120 TV-program, exklusive de ordinarie nyhetsprogrammen, som behandlade energi- och kärnkraftsfrågor. Ungefär hälften av den totala programtiden på 95 timmar sändes under de sista tio veckorna före folkomröstningen. TV 2 stod för ungefär 70 procent och TV 1 för ungefär 30 procent av utbudet. Denna kraftiga övervikt för TV 2:s del hänger till största delen samman med att utbudet av teater och film som tog upp energifrågor var mycket större i TV 2. Denna programtyp förekom knappast i TV 1, medan den nästan utgjorde en femtedel av TV 2:s utbud.

I ungefär hälften av de program som kunnat klassificeras på energislag stod kärnkraften i centrum. En fjärdedel handlade om de s k alternativa energikällorna och endast något enstaka program ställde oljan i fokus. I jämförelse med nyhetsrapporteringen i TV under samma period innebär det en mycket kraftig överrepresentation av de s k alternativa energikällorna och en lika kraftig underrepresentation av oljan som energikälla.

Huvuddelen — eller 27 — av de 47 TV-program som i huvudsak bedömts handla om kärnkraften har klassificerats som program där kärnkraften inom ramen för samma program har värderats *både* positivt och negativt. Ett program — två procent — har bedömts att ge en i huvudsak positiv värdering av kärnkraften och resten — 40 procent — gav en i huvudsak negativ värdering av kärnkraften. Nio av dessa 19 program kan hänföras till programtypen kultur, teater och film.

Även om klassificeringen är mycket enkel och avser hela program så torde det ändå stå klart att det var en övervägande negativ bild av kärnkraften som presenterades i televisionens utbud av specialprogram under det år som föregick folkomröstningen. Denna övervägande negativa bild av kärnkraften går dock inte att finna i televisionens nyhetsrapportering under samma period (se kapitel 3). Det innebär att vi finner samma mönster som tidigare även om vi ser till det samlade TV-utbudet under en längre tidsperiod: Ju friare urvalsmöjligheter journalisterna eller programmedarbetarna hade, desto mer negativ blev bilden av kärnkraften.

Massmedierna som informations- och opinionsförmedlare

Huvudsyftet med detta kapitel har varit att undersöka i vilken utsträckning massmedierna i 1980 års folkomröstningskampanj lyckades uppfylla de krav man utifrån ett demokratiskt perspektiv kan ställa på massmedierna som beslutsunderlag för ett självständigt och rationellt ställningstagande i folkomröstningsfrågan.

Vår analys av massmediernas innehåll har utgått från folkomröstningen som en politisk beslutsprocess där den enskilde medborgarens ställningstagande i folkomröstningsfrågan dels grundade sig på ett ställningstagande i sakfrågan — kärnkraftens roll i den framtida energiförsörjningen — dels grundade sig på ett ställningstagande till de aktörer — i huvudsak de tre folkomröstningslinjerna — som bar upp åsikterna i sakfrågan.

Utgångspunkten har vidare varit att väljarens beslutsunderlag om dessa två politiska objekt under folkomröstningskampanjen i betydande utsträckning förmedlades av massmedierna. Den bild som massmedierna i sin nyhetsrapportering gav av den sakfråga väljaren hade att ta ställning till svarar mot massmediernas funktion som informationsförmedlare och den bild som massmedierna gav av de aktörer väljaren hade att ta ställning till svarar mot massmediernas funktion som opinionsförmedlare.

Till massmediernas två nyhetsfunktioner har från normativa utgångspunkter kopplats två krav som massmedierna bör uppfylla för att de på ett tillfredsställande sätt skall kunna fungera som informations- och opinionsförmedlare. För det första bör massmedierna i sin nyhetsförmedling förse medborgarna med ett sådant informationsunderlag att de rationellt och självständigt kan ta ställning i själva sakfrågan. För det andra bör massmedierna behandla de olika aktörerna i sakfrågan på ett sådant sätt att inte någon åsiktsriktning oskäligt gynnas eller missgynnas. Kapitlets två huvudfrågeställningar har sedan gällt i vilken utsträckning massmedierna har uppfyllt dessa två krav.

Den första huvudfrågeställningen — massmediernas värde som informationsunderlag för ett ställningstagande i sakfrågan — har belysts med utgångspunkt från två olika aspekter av massmedierna som informationsförmedlare.

Den första aspekten gäller massmediernas informationsvärde. Massmediernas *informationsvärde* avser det värde som medieinnehållet i absolut mening har som informationsunderlag för individens ställningstagande i sakfrågan. Informationsvärdet bygger på tre egenskaper hos innehållet: mediernas informationstäthet, informationsbredd och informationsdjup.

Den andra aspekten gäller massmediernas *informativitet*. Massmediernas informativitet avser det informationsvärde som medieinnehållet har

i förhållande till mediets informationsutbud. Informativiteten är således ett effektivitetsmått som talar om hur mycket relevant information en läsare, lyssnare eller tittare får ut av ett innehåll i förhållande till den tid man ägnar åt medieinnehållet.

Utbudet av information om sakfrågan i massmedierna under folkomröstningskampanjen var kvantitativt mycket omfattande. En intresserad väljare kunde under de sista månaderna före folkomröstningsdagen varje dag i genomsnitt ägna drygt två timmar åt energi- och kärnkraftsfrågor om man antar att den intresserade väljaren läste en morgontidning, en kvällstidning och såg på TV. Storstadsmorgontidningarna innehöll t ex under de tio sista veckorna före folkomröstningen i genomsnitt drygt 20 helsidor enbart med fördjupnings- och bakgrundsmaterial.

När det gällde massmediernas informationsvärde var skillnaden mellan de olika medierna betydande. Storstadsmorgontidningarna uppvisade det största informationsvärdet, medan nyhetssändningarna i etermedierna uppvisade det lägsta. Däremot var skillnaderna mellan de olika medierna betydligt mindre när det gällde medieinnehållets informativitet. En stor del av skillnaderna i det absoluta informationsvärdet mellan olika medier kunde således hänföras till skillnader i informationsutbudets storlek.

Slutsatsen om de olika medierna som informationsförmedlare är dock beroende på vilken nivå jämförelsen görs. Jämförs t ex storstadsmorgontidningen med ett enskilt TV-nyhetsprogram uppvisar tidningen både ett större informationsvärde och en högre informativitet. Används däremot det samlade programutbudet i televisionen som jämförelsepunkt med tidningarna uppvisar TV-utbudet det klart största informationsvärdet och också den högsta informativiteten.

Uppfyllde då massmedierna kravet på att förse väljarna med ett sådant informationsunderlag att väljarna självständigt och rationellt kunde ta ställning i kärnkraftsfrågan?

Våra resultat bygger på jämförelser mellan olika medier. De slutsatser vi med utgångspunkt från dessa resultat kan dra är om medium A uppvisar ett större informationsvärde för individens ställningstagande än medium B. En mediejämförelse ger däremot självfallet inga svar på om individens informationsbehov faktiskt är tillfredsställda eller ej — om massmedierna gav tillräckligt med information. Ett svar på en sådan fråga kräver en annan typ av data.

En tänkbar möjlighet är att i efterhand tillfråga väljarna om de själva upplever att de fått tillräckligt med information i massmedierna för sitt ställningstagande i sakfrågan. Denna typ av subjektiva mått på informationsbehovstillfredsställelse har dock betydande svagheter. Bl a är det en vanlig erfarenhet att de individer som enligt objektiva kriterier inte har tillgång till ett tillräckligt informationsunderlag ofta är de som själva

uppper att de fått tillräckligt med information.

Ett annat — indirekt — sätt att pröva om massmedierna försett väljarna med ett informationsunderlag som kunnat ligga till grund för ett självständigt och rationellt ställningstagande är att undersöka i vilken utsträckning väljarna uppträdde rationellt i folkomröstningen. Denna undersökningsansats innebär således att man med objektiva mått fastställer väljarnas kunskaper och i vilken utsträckning röstningsbeteendet grundar sig på väl genomtänkta åsikter.

Båda dessa sätt att mer generellt försöka besvara frågan om i vilken utsträckning massmedierna lyckades uppfylla sin funktion som informationsförmedlare i 1980 års folkomröstningskampanj behandlas i de följande kapitlerna. I nästa kapitel — kapitel 6 — diskuteras med utgångspunkt från väljarnas subjektiva upplevelse av kärnkraftsdebattens svårighetsgrad om massmedierna lyckades tillfredsställa väljarnas informationsbehov. Och i kapitel 8 presenteras mer allmänt, utan att någon explicit koppling görs till massmedierna, väljarnas kunskaper och rationalitet i folkomröstningen.

Den andra huvudfrågeställningen gällde i vilken utsträckning massmedierna i sin opinionsförmedlingsfunktion lyckades uppfylla kravet på opartiskhet under 1980 års folkomröstningskampanj.

Vår analys av massmediernas innehåll utgår från massmediernas bild av två politiska objekt — aktörer och sakfrågor. Det innebär att en politisk aktör kan gynnas eller missgynnas i massmediernas nyhetsförmedling av den bild som ges av aktören själv, av den bild som ges av sakfrågan och av den bild som ges av kopplingen mellan aktören och sakfrågan. Dessa tre teoretiska möjligheter att gynna eller missgynna en politisk aktör, en åsiktsriktning eller en part har belysts i tre konkreta frågeställningar.

För det första analyserades om massmedierna gynnade eller missgynnade någon av de tre folkomröstningslinjerna genom den uppmärksamhet och den behandling de fick som politiska *aktörer*. För det andra undersöktes om massmedierna gynnade eller missgynnade någon aktör genom de åsikter som förmedlades i *sakfrågan*. Och för det tredje studerades i vilken mån någon aktör gynnades eller missgynnades genom det sätt på vilket *aktörens egna åsikter i sakfrågan* speglades i massmedierna.

Betraktar man undersökningsresultatet ur ett allmänt demokratiskt perspektiv torde det stå klart att samtliga tre alternativ i omröstningen fick en sådan uppmärksamhet i massmediernas nyhetsrapportering att de på ett rimligt sätt kunde presentera sina respektive förslag inför de svenska väljarna.

De tre omröstningsförslagen fick däremot inte en lika stor uppmärksamhet. Linje 1 fick minst uppmärksamhet, knappt 20 procent, linje 2 ungefär 30 procent och linje 3 störst uppmärksamhet med omkring 45 procent. De återstående 5 procentenheterna stod för de fall då linje 1 och

linje 2 uppmärksammades under en gemensam beteckning, t ex "ja-linjerna". I detta avseende missgynnades således linje 1 — och linje 3 gynnades. Fördelade vi däremot massmediernas uppmärksamhet på en ja-sida och på en nej-sida så fick de båda åsiktsriktningarna ungefär samma uppmärksamhet.

Skillnaden mellan de olika medierna gällde dock inte i någon högre grad den uppmärksamhet linjerna fick som aktörer i nyhetsrapporteringen. I det avseendet övervägde likheterna. Skillnaden mellan medierna låg framförallt i *hur* folkomröstningslinjerna uppmärksammades och vilka åsikter som förmedlades i sakfrågan.

När det gällde tidningarna fanns det i flera fall en klar överensstämmelse mellan de åsikter som fördes fram på ledarplats och den bild som gavs av aktörerna och sakfrågan på nyhetsplats. Men det fanns också många exempel där det inte existerade något klart samband mellan ledarplats och nyhetsplats.

Det samband mellan åsikter på ledarplats och nyhetsplats som traditionellt brukar utmärka svensk dagspress kan därför sägas ha varit mindre uttalat under folkomröstningen 1980 än t ex under 1979 och 1982 års valrörelser. Det är därför inte troligt att den stora övervikt som statsvetaren Leif Johansson fann för ja-sidan på ledarplats (70 procent av landets dagstidningar uppgav att de stödde linje 1 och/eller linje 2 i folkomröstningen) också resulterade i en lika kraftig övervikt för ja-sidan på tidningarnas nyhetssidor.²⁸ Mycket talar dessutom för att dagspressens nyhetsbevakning av 1980 års folkomröstning var mindre partisk än den var i samband med ATP-omröstningen 1957. De resultat från 1957 som Björn Molin redovisat tyder t ex på det.²⁹

När det gällde Sveriges Radios nyhetsredaktioner tillhörde TV 2:s Rapport de nyhetsmedier vars nyhetsurval var mest gynnsamt för ja-sidan, medan nyhetsurvalet i TV 1:s Aktuellt i högre grad var gynnsamt för nej-sidan. Den stora skillnaden mellan Rapport och Aktuellt gällde dock inte hur folkomröstningslinjerna behandlades som aktörer. Den dagliga nyhetsrapporteringen av valdebatten utfördes på ett likartat sätt. Skillnaden mellan de båda programmen var helt ett resultat av den bild som presenterades av kärnkraften som energikälla.³⁰

En uppdelning av nyhetsmaterialet i ett i huvudsak aktörsbestämt material och ett i huvudsak mediebestämt material visade att ju friare urvalsmöjligheter journalisterna hade, desto negativare blev bilden av kärnkraften. Detta fick till resultat att den mer positiva bilden av kärnkraften i det nyhetsmaterial där journalisterna hade en mindre urvalsfrihet och den mer negativa bilden av kärnkraften i det material där journalisterna hade en större urvalsfrihet för tidningarnas del innebar en mer balanserad nyhetsbevakning och för televisionens del en nästan total åsiktsbalans när det gällde det samlade programutbudet.

Uppfyllde då massmedierna kravet på en opartisk nyhetsförmedling under 1980 års folkomröstningskampanj?

Liksom när det gällde massmediernas informationsvärde bygger våra resultat på jämförelser mellan olika medier. Vad vi har visat är t ex att medium A har gjort ett mer gynnsamt nyhetsurval för part X än vad medium B har gjort. Men svaret på den deskriptiva frågeställningen om A gynnat X mer än B måste skiljas från den normativa frågeställningen om A därmed på ett oskäligt sätt har gynnat X.

Svaret på frågan om massmedierna var partiska eller ej är således beroende på vilken norm vi utgår ifrån. Ett medium kan med andra ord mycket väl gynna eller missgynna en part i sin nyhetsrapportering utan att bryta mot någon opartiskhetsnorm. Det finns ingen automatik när det gäller slutsatser från den deskriptiva nivån till den normativa nivån.

Vilken norm skall man då utgå ifrån? Att avgöra vilken opartiskhetsnorm som är den "riktiga" och som skall ligga till grund för en jämförelse med mediernas faktiska innehåll är primärt inte en vetenskaplig frågeställning. Det finns självfallet ingen vetenskapligt riktig urvalsprincip för massmediernas nyhetsförmedling. När det t ex gäller 1980 års folkomröstning kan man tänka sig flera olika urvalsprinciper.

TV-chefernas gemensamma yttrande över radionämndens undersökning illustrerar problemet med valet av jämförelsenorm. Cheferna för TV 1 och TV 2 kritiserar rapporten för att den "inte ger ett tillräckligt underlag för en bedömning av hur kravet på opartiskhet iakttagits",³¹ eftersom resultaten genomgående utgår från en uppdelning av parterna i en anhängarsida och i en motståndarsida. De accepterar en sådan uppdelning när det gäller åsikterna i själva sakfrågan och i "en vetenskaplig efterhandsanalys",³² men de ifrågasätter det rimliga i att en utvärdering av programverksamheten utgår från andra förutsättningar än dem som var bestämmande för programverksamheten: att folkomröstningen gällde tre olika alternativ.

Radionämndens och TV-chefernas olika synsätt utgör exempel på två olika jämförelsenormer. Radionämnden (nämnden anslöt sig i sitt beslut till utredningsrapportens utgångspunkter) utgår vid sin bedömning av Sveriges Radios opartiskhet från en tvåpartsmodell, medan TV-cheferna menar att en trepartsmodell i varje fall när det gäller behandlingen av folkomröstningslinjerna är en rimligare utgångspunkt. När det gäller behandlingen av åsiktsriktningarna i sakfrågan tycks däremot TV-cheferna ansluta sig till en tvåpartsmodell.

Televisionens sätt att bevaka folkomröstningsalternativen under 1980 års folkomröstningskampanj tycks dock enligt de resultat vi kommit fram till varken ha följt en tvåpartsmodell eller en trepartsmodell. Nyhetsurvalet tycks snarast ha speglat det sätt på vilket opinionen fördelade sig på de tre folkomröstningsförslagen. Rapports och Aktuellt's behandling av

folkomröstningslinjerna som *agerande aktörer* under kampanjen kom i stor sett att avspegla valresultatet i omröstningen.³³

Huruvida detta nyhetsurval var skäligt ur opartiskhetssynpunkt kan diskuteras.³⁴ Sveriges Radio ställdes inför ett dilemma. TV-cheferna uttryckte det på följande vis: "Skyldigheten att ge de av riksdagen fastställda omröstningslinjerna så likvärdig behandling som möjligt ställdes mot relevanskravet att beakta de två grundinställningarna till kärnkraft i Sverige de närmaste decennierna."³⁵ En opinionsspeglingsmodell som innebar ett mellanting av en renodlad tvåpartsmo- dell och en renodlad trepartsmo- dell löste Sveriges Radios dilemma. Det var en avvägning som tillgodosåg både de som hävdade att folkomröstningen var en kamp mellan två åsiktsriktningar och de som hävdade att folkomröstningen var en kamp mellan tre olika folkomröstningslinjer.

Ett annat sätt att pröva frågan om massmediernas partiskhet är att använda publikens uppfattning om massmediernas partiskhet som jämförelsenorm. Väljarnas uppfattning som måttstock på massmediernas partiskhet under 1980 års folkomröstningskampanj kommer vi att redovisa i nästa kapitel.

Massmediernas informationsvärde och massmediernas opartiskhet belyser två olika aspekter av massmedierna som beslutsunderlag för ett självständigt och rationellt ställningstagande. Massmediernas informationsvärde är relaterat till ett ställningstagande i själva sakfrågan och massmediernas opartiskhet är relaterat till ett ställningstagande till de olika åsiktsriktningarna i sakfrågan. Eftersom vår analys av massmediernas innehåll utgår från folkomröstningen som en politisk beslutsprocess där den enskilde medborgarens ställningstagande i folkomröstningsfrågan dels är grundat på ett ställningstagande i sakfrågan, dels på ett ställningstagande till aktörerna i sakfrågan innebär detta att massmediernas informationsvärde och opartiskhet tillsammans utgör massmediernas sammanlagda värde som beslutsunderlag för väljarens ställningstagande i folkomröstningsfrågan.

Det innebär följaktligen att ju bättre ett medium uppfyller de krav som kan ställas på det som informationsförmedlare (informationsvärde) och som opinionsförmedlare (opartiskhet), desto större värde har mediet för väljaren som beslutsunderlag för ett rationellt och självständigt ställningstagande i politiska frågor (beslutsvärde). Förhållandet mellan ett mediums informationsvärde och ett mediums opartiskhet kan illustreras med hjälp av en enkel fyrfältstabell.

Sammanställningen av de två medieinnehållsegenskaperna ger upphov till fyra olika typer av medier när det gäller deras värde som beslutsunderlag för väljarens ställningstagande i politiska frågor: Opartiska och informationsrika medier (Typ I), opartiska och informationsfattiga medier (Typ II), partiska och informationsrika medier (Typ III) och partiska

Figur 5.5. Massmediernas värde som beslutsunderlag för väljarens ställningstagande i politiska frågor — massmediernas informationsvärde och massmediernas opartiskhet

		Uppfyller kraven som informationsförmedlare:	
		Bra: stort informationsvärde	Dåligt: litet informationsvärde
Uppfyller kraven som opinionsförmedlare	Bra: opartisk information	I	II
	Dåligt: partisk information	III	IV

och informationsfattiga medier (Typ IV).

De olika medierna kan således i olika grad uppfylla kraven som informationsförmedlare och opinionsförmedlare. Det största beslutsvärdet har följaktligen det medieinnehåll som både uppvisar ett stort informationsvärde i den sakfråga väljaren har att ta ställning till och en opartisk information om de olika åsiktsriktningarna i sakfrågan (Typ I), medan ett medieinnehåll med litet informationsvärde och med ett partiskt innehåll uppvisar ett lågt värde som beslutsunderlag (Typ IV). Men ett medium kan också förse väljaren med ett bra beslutsunderlag i sakfrågan samtidigt som det förser väljaren med en partisk information (Typ III) och tvärtom: ett medieinnehåll kan vara opartiskt samtidigt som det ger dålig information i sakfrågan (Typ II).

Under 1980 års folkomröstningskampanj uppfyllde det samlade programutbudet i televisionens båda kanaler i hög grad både kravet som informationsförmedlare och opinionsförmedlare (medietyper I). Men televisionens stora informationsvärde var i mycket stor utsträckning beroende på de specialprogram som sändes, t ex de tre drygt 2 1/2 timmar långa utfrågningsprogrammen Pejling. Televisionens nyhetsprogram utgjorde däremot ett dåligt informationsunderlag för ett ställningstagande i själva sakfrågan, men gav en bra information för ett ställningstagande till de olika åsiktsriktningarna i sakfrågan (medietyper II).

Storstadsmorgontidningarna uppvisade generellt ett stort informationsvärde (medietyper I och III). Det fanns dock en klar skillnad i graden av partiskhet mellan t ex Dagens Nyheter och Göteborgs-Posten (medietyper I) och Arbetet och Skånska Dagbladet (medietyper III). Arbetet och

Skånska Dagbladet gav således en bra information i själva sakfrågan, men det var en partisk information. Dock inte så partisk att det resulterade i ett litet informationsvärde. Det är mycket få av de undersökta medierna som kan karaktäriseras som medietyp IV. Det enda medium som samtidigt uppvisar ett påtagligt lågt informationsvärde och en hög grad av partiskhet är kvällstidningen Kvällsposten.

Med utgångspunkt från den presenterade typologin och från våra empiriska resultat kan vi således i princip hänföra samtliga undersökta medier till någon av de fyra medietyperna och på så sätt bestämma de olika mediernas värde som beslutsunderlag för ett ställningstagande i 1980 års folkomröstning i kärnkraftsfrågan. I vilken ruta som de olika medierna skall placeras är dock beroende av den norm vi väljer som jämförelsepunkt. Från mer allmänna utgångspunkter torde det dock stå klart att de svenska massmedierna under 1980 års folkomröstningskampanj i stor utsträckning uppfyllde de krav som kunde ställas på dem som informations- och opinionsförmedlare.

6 Massmedierna och väljarna i 1980 års folkomröstningskampanj

När folkomröstningskampanjen inleddes hade kärnkrafts- och energifrågorna under nära ett decennium stått i centrum för den svenska samhällsdebatten. I press, radio och TV, på gator och torg, på arbetsplatser och i hemmen hade de svenska väljarna under lång tid konfronterats med ett ständigt pågående informationsflöde av åsikter och fakta om kärnkraften. Folkomröstningskampanjen innebar höjdpunkten på detta enorma informationsutbud.

Under de sista månaderna före folkomröstningen handlade mycket av den dagliga nyhetsrapporteringen om energi- och kärnkraftsfrågor. I televisionens nyhetsprogram hade en fjärdedel av programtiden beröring med folkomröstningen. Och i dagspressen handlade varje dag nästan en hel nyhetssida om kärnkraft och energi.

De tre linjeorganisationerna och deras stödorganisationer bidrog också till det starka informationsflödet. De satte in helsidesannonser i dagspress, i organisationspress och i populärpress. De satte upp affischer och de använde sig av trafikreklam för att nå ut med sitt budskap. Och på gator och torg tycktes man överallt stöta på människor med färgglada kampanjknappar som vittnade om vilken linje de sympatiserade med.

De svenska väljarna hade således under folkomröstningskampanjen tillgång till ett omfattande informationsflöde för sitt ställningstagande i folkomröstningsfrågan. Men en förutsättning för att detta utbud, vars egenskaper vi beskrivit och analyserat i tidigare kapitel, skulle kunna få någon betydelse för väljarnas ställningstagande i folkomröstningen var att väljarna kom i kontakt med utbudet — att väljarna valde att exponera sig för massmedierna och de andra informationskanalerna.

Väljarna och kampanjen

Huvudsyftet med detta kapitel är att analysera på vad sätt och i vilken utsträckning de svenska väljarna exponerade sig för 1980 års folkomröstningskampanj. Men syftet är inte enbart att analysera hur väljarna kom i kontakt med kampanjen utan syftet är också att analysera hur väljarna själva upplevde kampanjen och vilka effekter kampanjen hade på väljarna.

I kapitlet kommer tre huvudfrågeställningar att analyseras. Den *första*

handlar om väljarnas exponering för folkomröstningskampanjen. Analysen av väljarnas exponering för folkomröstningskampanjen begränsar sig dock inte enbart till exponeringen för massmedier. Frågeställningen behandlas i ett bredare perspektiv där också väljarnas exponering för interpersonell kommunikation och väljarnas egna kommunikationsaktiviteter analyseras.

Avsikten är att mer generellt försöka belysa på vad sätt och i vilken utsträckning de svenska väljarna kom i kontakt med 1980 års folkomröstningskampanj. Hur omfattande var exponeringen för kampanjen i sin helhet? Nådde t ex den interpersonella kommunikationen fler väljare än massmedierna? Och hur omfattande var väljarnas egna kommunikationsaktiviteter?

Den *andra* huvudfrågeställningen behandlar väljarnas inställning till massmedierna och deras sätt att rapportera om folkomröstningskampanjen. Det är inte enbart exponeringen för massmediernas innehåll som har betydelse för innehållets effekter. En väsentlig aspekt är också hur väljarna bedömer det innehåll de exponerar sig för.

Har man som väljare svårt att förstå vad innehållet i massmedierna handlar om är förutsättningarna för att medieinnehållet skall få några effekter på väljarnas kunskaper inte särskilt stora. Och upplever man nyhetsrapporteringen som starkt partisk är sannolikt förutsättningarna för åsiktspåverkan inte heller särskilt stora. De konkreta frågor som ställs gäller således om väljarna tyckte debatten i massmedierna var svår att förstå eller om de ansåg att det var lätt att följa med. Och om väljarna upplevde massmedierna som partiska eller opartiska.

Svaren på dessa frågor knyter också direkt an till det föregående kapitlet och de två krav som från normativa utgångpunkter ställdes på massmedierna som informations- och opinionsförmedlare.

Kapitlets *tredje* huvudfrågeställning som tar upp massmediernas effekter behandlas inte lika ingående som de två andra frågeställningarna. Frågan om massmediernas effekter under kampanjen fokuseras helt och hållet till massmediernas betydelse för väljarnas kunskaper. Analysen görs med hjälp av den panelstudie som genomfördes med väljarna. Panelundersökningen innebär att vi kan avläsa individuella förändringar när det gäller väljarnas kunskaper under kampanjen. Vilka grupper ökade sin kunskap? Bidrog i så fall massmedierna till att öka väljarnas kunskaper? Och vilka ökade i så fall sina kunskaper? De kunskapssvaga eller de kunskapsstarka?

Förutom massmediernas effekter på väljarnas kunskaper berörs även diskussionsvis massmediernas sk dagordningsfunktion. Frågan gäller här vilken betydelse massmedierna har när det gäller att bestämma den politiska dagordningen i ett samhälle — vilka politiska frågor som den politiska debatten skall handla om.

Kärnkraftsfrågan stod under lång tid i debattens centrum för att efter folkomröstningen få en mer undanskymd plats i politiken. Vilken roll har massmediernas rapportering spelat för denna utveckling? Har massmediernas prioritering av kärnkraftsfrågan som politisk sakfråga påverkat väljarnas prioritering av kärnkraften som en viktig politisk sakfråga?

Tre informationsvägar

I boken *Masskommunikation med de jämlika* slår Jarko Cerha fast att en valkampanj är "allt från masskommunikation till privata gräl".¹ Detta sätt att se på en valkampanj ingår som en del i den kritik som Cerha riktar mot den tidiga valforskningen — främst representerad av den sk Columbia-skolan. Cerha menar att Columbiaforskarna inte klart skiljer på valkampanjens totala effekt och effekten av masskommunikation. När t ex Lazarsfeld et al i *The People's Choice* talar om "kampanjeffekt", drar Lazarsfelds lärjunge Joseph T Klapper i sin klassiska forskningssammanfattning *The Effects of Mass Communication* slutsatser om "massmedieeffekt".²

Ett tänkbart sätt att försöka klarlägga det som Cerha kallar "allt från masskommunikation till privata gräl" är att analysera valkampanjen med utgångspunkt från de olika sätt som väljarna kan komma i kontakt med de politiska objekt — aktörer och sakfrågor — som väljarna har att ta ställning till på valdagen.

I princip kan väljaren inhämta information om omvärlden — de politiska objekten — på tre olika vägar. Den *första* vägen innebär att väljaren kommer i kontakt med och inhämtar information om omvärlden genom egna iakttagelser. Den *andra* vägen innebär att väljaren kommer i kontakt med och inhämtar information om omvärlden genom interpersonell kommunikation. Den *tredje* vägen innebär att väljaren kommer i kontakt med och inhämtar information om omvärlden genom masskommunikation.

Förutom dessa tre vägar att inhämta information om omvärlden kan man också tänka sig en fjärde väg. Den *fjärde* vägen innebär att väljaren själv genom egen tankeverksamhet skapar ny information (kunskap) om omvärlden med hjälp av den information (kunskap) som finns lagrad hos individen och som vid en tidigare tidpunkt har inhämtats genom de tre första informationsvägarna.³

De fyra vägar till information eller kunskap om omvärlden som här presenterats är visserligen fyra artskilda och separata informationsvägar men det betyder inte att de nödvändigtvis behöver vara åtskilda i tid och rum. De fyra informationsvägarna kan vara verksamma inom ramen för en och samma kommunikationssituation. En väljare på valmöte kommer t ex i direkt kontakt med ett parti (den första vägen), han uppvaktas av

valarbetare (den andra vägen), han tar del av partiets trycksaker (den tredje vägen) och han skapar ny information om partiet genom att själva dra slutsatser på grundval av tidigare insamlad information (den fjärde vägen).

Informationsvägarna korsar således varandra och vävs samman på ett sådant sätt att de på empirisk nivå är svåra att särskilja. Denna sammanvävning gäller inte enbart de fyra huvudvägarna. Det gäller också för de småvägar som bildar en huvudväg. En uppdelning av en individs mediekonsumtion i olika typer av medier möter samma problem. Sammanvävningen och svårigheten att separera olika informationsvägar från varandra är kanske det mest svårlösta problemet när det gäller studiet av massmediernas effekter.

Genom vilka informationsvägar man som väljare kan komma i *kontakt* med de politiska objekten i en valkampanj är en väsentlig fråga när det gäller valkampanjen som företeelse. En annan väsentlig fråga gäller vem som har *kontroll* över den information man som väljare kommer i kontakt med. En fundamental skillnad kan här göras mellan information som är *styrd* av eller *fristående* från de aktörer som i den aktuella valkampanjen konkurrerar om folkets röster.

En uppdelning av den förmedlade informationen med utgångspunkt från det sätt på vilket väljaren kommer i kontakt med informationen och med utgångspunkt från vem som har kontrollen över informationen innebär att en valkampanj kan analyseras ur fyra olika aspekter:

- (1) exponering för och påverkan av fristående masskommunikation
- (2) exponering för och påverkan av styrd masskommunikation
- (3) exponering för och påverkan av fristående personlig kommunikation
- (4) exponering för och påverkan av styrd personlig kommunikation

Med *fristående masskommunikation* avses främst den informations- och opinionsförmedling som sker inom ramen för det redaktionella arbetet i press, radio och TV. Här avses både nyhetssidor, ledare-, debatt- och kultursidor, liksom dagspress, populär-, fack- och organisationspress.

Till *den styrda masskommunikationen* hör framför allt den valpropaganda som de konkurrerande aktörerna producerar i samband med kampanjen. T ex annonser, TV-reklam, affischer och andra trycksaker.

Skillnaden mellan styrd och fristående masskommunikation kan diskuteras, t ex om partipressens ledarsidor skall anses vara mera "fristående" än annonser som för fram ett partis budskap. Den gränslinje som här valts är mellan sådan masskommunikation som i princip kontrolleras av andra än de konkurrerande aktörerna och sådan som helt kontrolleras av aktörerna själva.

Inom ramen för den fristående masskommunikationen, t ex nyhetsrapporteringen, kan massmediernas urvalsmöjligheter vara mer eller mindre

bestämda av de aktörer som är föremål för bevakningen. Nyhetsmaterialet kan vara i huvudsak aktörsbestämt eller mediebestämt. Trots detta är det ändå slutligen massmedierna själva som avgör urvalet. Därför bör material där aktörer utanför medierna bestämmer urvalsramen även räknas som fristående masskommunikation.

Med *fristående personlig kommunikation* avses det informella personliga samtalet; de diskussioner om kampanjen som t ex förs på arbetsplatser, i bussar och i hemmet.

Till *den styrda personliga kommunikationen* hör den påverkan som sker genom personer, i första hand valarbetare, som mer eller mindre formellt är knutna till de konkurrerande aktörerna.

Den principiella skillnaden mellan de två typerna av personlig kommunikation är att den senare typen av kommunikation under en valkampanj i princip kan styras av de konkurrerande aktörerna genom direktiv, valhandböcker osv. Den fristående kommunikationen ligger däremot i princip utanför aktörernas direkta kontroll.

Att den fristående masskommunikationen och att den fristående personliga kommunikationen i princip står utanför aktörernas omedelbara kontroll betyder självfallet inte att aktörerna inte försöker utöva inflytande över den fristående kommunikationen. Snarare kan en valkampanj just ses som en kamp mellan aktörerna om den fristående kommunikationen. För partierna är det av central betydelse att t ex få bestämma vilka sakfrågor som tas upp i den fria masskommunikationen eller vilka ämnen som väljarna diskuterar på sina arbetsplatser. Det ligger med andra ord ett strategiskt intresse i att bestämma valrörelsernas dagordning på ett sådant sätt att den blir så gynnsam som möjligt för det egna partiet.

Väljarnas exponering för folkomröstningskampanjen kommer att analyseras i tre delfrågeställningar: (1) i vilken utsträckning väljarna exponerade sig för kampanjen genom egna kommunikationsaktiviteter, (2) i vilken utsträckning väljarna exponerade sig för kampanjen genom olika personliga kommunikationskanaler och (3) i vilken utsträckning väljarna exponerade sig för kampanjen genom olika masskommunikationskanaler.

Den första delfrågeställningen kommer att tas upp mer översiktligt. Väljarnas deltagande och aktiviteter i 1980 års folkomröstningskampanj kommer mer ingående att analyseras av Hans Nordlöf i hans avhandling.

När det gäller medieexponeringen kommer enbart exponering för fristående masskommunikation att analyseras, främst exponeringen för dagspressens politiska innehåll och för televisionens nyhetsprogram och speciella kampanjprogram. Exponeringen för den styrda masskommunikationen undersöks inte.

När det gäller exponeringen för personlig kommunikation analyseras exponeringen både för fristående och för styrd personlig kommunikation.

Tyngdpunkten i analysen ligger på den förmedlade informationen: masskommunikation och personlig kommunikation. Analysen avser dels den allmänna exponeringsnivån under kampanjen, dels variationer i exponeringen hos olika väljargrupper.

Förutom dessa allmänna frågeställningar om väljarnas exponering för folkomröstningskampanjen så kommer vi också avslutningsvis att specialstudera en central frågeställning inom masskommunikationsforskningen: den selektiva exponeringen.

Väljarnas selektiva exponering för kampanjen analyseras från två olika utgångspunkter. Den ena tar sin utgångspunkt i Columbiaskolans klassiska tes om åsikternas betydelse för kampanjexponeringen — att väljarna tenderar att exponera sig för sådan information som överensstämmer med de egna åsikterna. Den andra tar sin utgångspunkt i användningsforskningens tes om betydelsen av individens behov för kampanjexponeringen — att väljarna tenderar att exponera sig för sådan information som överensstämmer med de behov som finns hos individen.

Väljarnas egna kommunikationsaktiviteter

Den första vägen att exponeras för en valkampanj är genom väljarnas egna, direkta och personliga kontakter med de politiska objekt som väljarna skall ta ställning till på valdagen. Denna typ av kommunikationsprocess — som vi här kallar för väljarnas egna kommunikationsaktiviteter — skiljer sig i två fundamentala avseenden från den typ av kommunikationsprocess som äger rum när det gäller interpersonell kommunikation och masskommunikation. För det första förmedlas informationen direkt till individen utan att något medium är inblandat som mellanhand. För det andra är det den enskilde individen som själv tar initiativ till kommunikationen och själv är den aktiva parten i kommunikationsprocessen.

Väljarnas egna kommunikationsaktiviteter under en valkampanj kan ta sig många uttryck och vara av olika karaktär. En väsentlig dimension i väljarnas kommunikationsaktiviteter gäller dock skillnaden mellan å ena sidan den aktivitet som individen själv utvecklar för att inhämta information om omvärlden och å andra sidan den aktivitet individen utvecklar för att påverka omvärlden. Det är denna dimension i väljarnas egna kommunikationsaktiviteter som vi har försökt fånga i tabell 6.1.

Tabell 6.1 visar i vilken utsträckning de svenska väljarna deltog i fyra olika typer av kommunikationsaktiviteter under folkomröstningskampanjen 1980. Om väljarna under kampanjen varit på föredrag, möte eller annat arrangemang om energi- och kärnkraftsfrågor så har det här betraktats som en i huvudsak *informationsinhämtande kommunikationsaktivitet*. Om väljarna försökt övertyga någon att rösta på ett visst förslag i folkom-

röstningen så har det däremot betraktats som en i huvudsak *opinionspåverkande kommunikationsaktivitet*.

De två andra kommunikationsaktiviteterna — om väljarna deltagit i diskussioner om kärnkraften och om väljarna burit kampanjknappar — har placerats däremellan. Att delta i en diskussion innebär både att man lyssnar (inhämtar information) och pratar (att ge information) och att bära kampanjknappp kan betraktas som en något mindre uttalad opinionspåverkande aktivitet än att t ex verbalt försöka påverka en speciell person att rösta på ett visst sätt.

Tabell 6.1. Väljarnas egna kommunikationsaktiviteter under den sista månaden av 1980 års folkomröstningskampanj (procent)

Linjeval	Kommunikationsaktiviteter under den sista månaden:				
	Varit på föredrag, möte m m om kärnkraften	Deltagit i diskussioner om kärnkraften	Burit kampanjknappp som gällt kärnkraften	Försökt övertyga andra att rösta på en viss linje	Antal intervjuade
Linje 1	9	44	11	15	252
Linje 2	8	37	5	12	490
Linje 3	20	48	22	30	511
Samtliga	12	40	12	18	1548

Kommentar: Frågorna om man varit på möte etc, om man burit kampanjknappp och om man försökt övertyga andra är ställda i en brevenkät efter folkomröstningen. Frågorna lyder: "Har Ni under den senaste månaden" ... "burit kampanjknappp som gällt kärnkraft?" ... " varit på föredrag, möte eller annat arrangemang om energi- och kärnkraftsfrågor?" ... "försökt övertyga någon att rösta på ett visst förslag i folkomröstningen?" Procentandelarna avser de som svarade "ja" på dessa frågor.

Frågan om den egna diskussionsaktiviteten lyder: "Hur brukar Ni själv göra om Ni är med i ett sällskap, där samtalet kommer in på energi- och kärnkraftsfrågor?" Procentandelen avser de väljare som svarade "jag brukar för det mesta vara med i diskussionen och säga min åsikt".

Antal intervjuade avser de som svarat på "Försökt övertyga andra ...".

Drygt var tionde väljare uppgav att de under den sista månaden före folkomröstningsdagen varit på föredrag, möte eller annat arrangemang om energi- och kärnkraftsfrågor. Skillnaden mellan de olika folkomröstningslinjerna var dock påtaglig. Det var mer än dubbelt så vanligt att linje 3-väljare gick på olika typer av kärnkraftsarrangemang än linje 1- och linje 2-väljare.

Hur brukar Ni själv göra om Ni är med i ett sällskap, där samtalet kommer in på energi- och kärnkraftsfrågor? På denna fråga svarade 40

procent av väljarna att de för det mesta brukade vara med i diskussionen och säga sin åsikt och 30 procent att de ibland, men inte så ofta, brukade säga ifrån vad de själva tyckte. Drygt 20 procent uppgav att de enbart lyssnade på diskussionen utan att säga något. De resterande — ungefär var tjugonde väljare — sa att de inte ens brukade bry sig om att lyssna när folk började prata om energi- och kärnkraftsfrågor.

Väljarnas diskussionsaktivitet var därmed något större när det gäller energi- och kärnkraftsfrågor än när det gäller politik i allmänhet. Skillnaden är dock liten. På en liknande fråga som ställdes i valet 1979 om politik svarade 34 procent att de för det mesta brukade vara med i diskussionen och säga sin åsikt.

Skillnaden mellan de olika väljargrupperna är inte lika stor när det gäller benägenheten att delta i diskussioner om energi- och kärnkraftsfrågor. Linje 3-väljarna är visserligen klart mer diskussionsvilliga än linje 1:s och linje 2:s väljare men skillnaderna är inte lika markerade som när det t ex gällde benägenheten att delta i föredrag, möten eller andra arrangemang.

Ungefär var tionde väljare — eller 12 procent — uppgav att de bar en kampanjknapp. Procentsiffran innebär sannolikt en viss överskattning av antalet knappbärare eftersom vi kan anta att de som ställt upp och intervjuats var något mer engagerade i energi- och kärnkraftsfrågan än valmanskåren i sin helhet. Resultatet stämmer dock ganska väl överens med de uppgifter som presenterats av Sifo-chefen Hans Zetterberg och av Torsten Österman och Roger Bernow vid forskningsgruppen för samhälls- och informationsstudier (FSI).⁴

De färgglada kampanjknapparna var för många det mest påtagliga och synbara tecknet på att det pågick en folkomröstningskampanj. I press, radio och TV talades det t o m om kampanjen som ett knappkrig. Sett ur detta perspektiv blev kampanjen en seger för linje 3. Av 10 knappbärare bar nästan 7 linje 3:s kampanjknapp. Det innebar att mer än var femte linje 3-väljare öppet visade vilken linje han eller hon sympatiserade med. Det var en kraftig skillnad gentemot linje 2-väljarna där endast en på tjugo visade att de sympatiserade med linje 2. Motsvarande siffra för linje 1 var en på tio. Linje 2-knapparna förekom dock lika ofta i gatubilden som linje 1-knapparna eftersom linje 2-väljarna var dubbelt så många.

Linje 3-anhängarna var också klart fler bland dem som uppgav att de försökt övertyga andra att rösta på en viss linje. Trettio procent av dem som röstade på linje 3 uppgav också att de försökt övertyga andra att rösta på linje 3. Andelen röstvärvare inom linje 3 var därmed ungefär dubbelt så stor som andelen röstvärvare inom linje 1 och linje 2.

Resultatet i tabell 6.1 visar också att antalet röstvärvare var fler än antalet knappbärare. De svenska väljarna var således under folkomröstningskampanjen uppenbarligen mer villiga att tillkännage och verka för

sin övertygelse på det personliga planet än att offentligt tillkännage vilken linje man sympatiserade med. Det är kanske inte ett helt förvånande resultat. Mer intressant är de skillnader som i det här avseendet existerar mellan linjerna. För linje 1:s och linje 3:s del är förhållandet mellan antalet knappbärare och antalet röstvärvare ungefär 1:1,5, medan förhållandet ungefär är 1:2,5 för linje 2:s del.

Huruvida detta skall tolkas som att linje 2:s kampanjorganisation hade problem när det gällde distributionen av kampanjknappar eller om linje 2-väljarna i allmänhet var mindre benägna än de båda andra linjernas väljare att offentligt tillkännage sin övertygelse kan diskuteras. Mycket talar dock för att den utformning folkomröstningsalternativen fick och den framtoning som linje 2:s förslag fick i början av kampanjen ledde till vad den tyska massmedieforskaren Elisabeth Noelle-Neumann har kallat för en "tystnadsspiral". "Spiralen av tystnad" nådde dock enbart sitt första stadium — att linje 2-sympatisörerna inte offentligt vågade visa sina åsikter — medan linje 2-sympatisörerna mer privat kunde ge sina åsikter tillkänna.

I detta sammanhang bör det också påpekas att mycket talar för att linje 2 under de sista veckorna av kampanjen kunde bryta sin "tystnadsspiral" alltefter som linje 2 fick en större uppmärksamhet i massmedierna och kritiken mot linje 2 för bristande trovärdighet kraftigt minskade (se kap 4).

När det gäller väljarnas egna kommunikationsaktiviteter under folkomröstningen visar våra resultat för det *första* att aktiviteten var störst bland linje 3-väljarna och minst bland linje 2-väljarna. För det *andra* tycks det vara så att ju större engagemang det krävs från individens sida för att utlösa en aktivitet, desto större blir skillnaderna mellan å ena sidan linje 3 och å andra sidan linje 1 och linje 2. För det *tredje* tycks skillnaderna vara något mindre mellan nej-anhängarna och ja-anhängarna när det gällde de kommunikationsaktiviteter som kan karaktäriseras som informationsinhämtande aktiviteter än när det gällde opinionspåverkande kommunikationsaktiviteter.

I betydande utsträckning var det dock samma personer som ägnade sig åt informationsinhämtande kommunikationsaktiviteter och opinionspåverkande kommunikationsaktiviteter. Av de väljare som t ex uppgav att de hade varit på ett föredrag, möte eller annat arrangemang om kärnkraften uppgav 51 procent att de personligen också försökt övertya andra att rösta på en viss linje i folkomröstningen. Motsvarande procentandel för dem som inte varit på något möte var 12 procent. Någon total överlappning av de två typerna av kommunikationsaktiviteter är det dock inte tal om. Det var trots allt nästan lika många — 49 procent — som hade varit på föredrag eller möten om kärnkraften men som inte sa att de försökt påverka någon annan person att rösta på ett visst sätt i folkomröstningen.

Exponering för personlig kommunikation

Det andra sättet att exponeras för en valkampanj är genom personlig kommunikation. En vanlig uppfattning både bland dem som arbetar med valkampanjer inom partierna och bland massmedieforskare är att den personliga kommunikationen i många avseenden är överlägsen masskommunikation som påverkanskälla. Den empiriska grunden för tesen om den personliga kommunikationens överlägsna påverkansförmåga lades redan av Lazarsfeld et al i pionjärbrevet *The People's Choice* från 1944. Som stöd för sin slutsats framförde Lazarsfeld bl a att den personliga kommunikationen har en större räckvidd än masskommunikation, att den når speciellt svårnådda grupper som inte nås av masskommunikation och att den är mer flexibel och därför lättare kan anpassas till mottagaren.

Vi skall inte i detta sammanhang fullt ut pröva den klassiska frågeställningen huruvida den personliga kommunikationen är överlägsen masskommunikation som påverkanskälla. Vi nöjer oss med att analysera den grundläggande förutsättningen för uppkomsten av effekter — exponeringen för personlig kommunikation och exponeringen för masskommunikation. Längre fram skall vi jämföra hur långt de två kommunikationsvägarna nådde under folkomröstningskampanjen.

Tabell 6.2 visar väljarnas exponering både för det vi kallat *styrd personlig kommunikation* och för det vi kallat *fristående personlig kommunikation*.

Tabell 6.2. Exponering för styrd och fristående personlig kommunikation om energi- och kärnkraftsfrågor under folkomröstningskampanjen 1980 (procent)

Linjeaktivitet i omgivningen förekommer från:	<i>Styrd personlig kommunikation</i>	Diskussion i omgivningen förekommer:	<i>Fristående personlig kommunikation</i>
Linje 1	12	ofta	29
Linje 2	18	vid enstaka	
Linje 3	34	tillfällen	56
Någon av linjerna	41	inte alls	15
		Summa procent	100
Antal intervjuade	1 569		1 533

Kommentar: "Linjeaktivitet i omgivningen" avser om den intervjuade har någon familjemedlem, arbetskamrat eller nära vän utanför arbetet som aktivt försöker övertyga andra om att rösta på någon av linjerna i folkomröstningen. "Diskussion i omgivningen" grundar sig på frågan: "Hur ofta brukar det förekomma att det diskuteras energi- och kärnkraftsfrågor bland era bekanta utanför familjen?"

Som ett mått på hur långt den av de konkurrerande aktörerna styrda personliga kommunikationen nådde har vi valt en fråga där väljarna

tillfrågades om de i sin närmaste omgivning hade någon person som aktivt försökte övertyga andra om att rösta på en viss linje i omröstningen. Frågan gäller således väljarnas subjektiva uppfattning — inte om det enligt objektiva kriterier faktiskt fanns någon i personens omgivning som aktivt försökte påverka andra personers röstningsbeteende. Frågan ställdes under själva kampanjen — i besöksintervjun.

Dessa aktivister har betraktats som en del av den styrda personliga kommunikation som förekom under kampanjen, trots att de inte nödvändigtvis behöver ha varit formellt knutna till linjeorganisationerna. Ett formellt kriterium på om man skall räknas som valarbetare, t ex medlemskap, är i det här sammanhanget inte helt relevant, eftersom någon sådan formell anknytning till linjeorganisationerna inte existerade. Det sätt som här valts att uppskatta aktiviteten hos linjernas valarbetare torde därför vara ett rimligare mått på den styrda personliga kommunikationen än mer formella kriterier.

Genom dessa aktivister nådde linjerna fram till 4 av 10 väljare. Aktivisterna från linje 3 nådde flest, ungefär en tredjedel av väljarna, medan linje 2-aktivisterna och linje 1-aktivisterna nådde ungefär var femte respektive var tionde väljare.

Denna aktivitet från linjernas sida, såsom väljarna upplevde den, svarar ganska väl mot det antal aktiva som fanns inom respektive linjer och som vi tidigare redovisat i tabell 6.1.

Jämför man antalet aktiva inom de olika linjerna med väljarnas uppfattning om linjernas aktivitet i sin omgivning får man fram att varje linje 1- och linje 2-aktivist i genomsnitt nådde ca fem väljare, medan varje linje 3-aktivist nådde ca fyra väljare. Det betyder att linjeaktivisterna inom linje 1 och linje 2 utvecklade lika stor aktivitet i sina försök att övertyga andra om att rösta på sina respektive linjer i folkomröstningen, medan linje 3-aktivisterna var något mindre effektiva i det här avseendet.

För att få en uppfattning om den fristående personliga kommunikationens utbredning under kampanjen har vi valt en fråga där väljarna fått svara på hur ofta det brukar förekomma diskussioner om energi- och kärnkraftsfrågor i individens närmaste omgivning.

Den från linjerna fristående personliga kommunikationen var omfattande under folkomröstningskampanjen. På frågan om det brukar förekomma att det diskuteras energi- och kärnkraftsfrågor bland bekanta utanför familjen uppgav endast 15 procent att det inte alls förekom. Tjugonio procent svarade att det förekom ofta. Diskussionsaktiviteten i omgivningen var dock knappast högre under folkomröstningen än under t ex valrörelsen 1979, då en likalydande fråga om politik ställdes. Då svarade 25 procent att det ofta förekom politiska diskussioner i individens närmaste omgivning och 13 procent att det inte alls förekom.

När det gäller exponeringen för personlig kommunikation finns det

betydande skillnader mellan olika grupper av väljare. Bland dem som är yngre än 35 år är t ex andelen linjeaktiva i omgivningen dubbelt så stor (52 procent) som bland dem över 65 år (25 procent). Samma markanta skillnader återfinns också mellan högutbildade (59 procent) och lågutbildade (30 procent). Skillnaden mellan män (43 procent) och kvinnor (38 procent) är däremot mindre markant. Resultatet tyder på att ju högre social position, desto mer exponeras väljarna för personlig kommunikation under en valkampanj. I det här avseendet finns det ingen skillnad mellan den styrda personliga kommunikationen — linjeaktivitet i omgivningen — och den fristående personliga kommunikationen — den allmänna diskussionsaktiviteten i omgivningen.

Exponeringen för personlig kommunikation skiljer sig inte enbart mellan olika sociala grupper. De ur påverkansynpunkt mest intressanta grupperna — icke-röstare och de som är tveksamma eller inte har någon åsikt i kärnkraftsfrågan — uppvisar en klart lägre exponeringsnivå än de som röstade och de som hade en åsikt i kärnkraftsfrågan.

Bland dem som hade en bestämd uppfattning i kärnkraftsfrågan uppgav t ex 35 procent att det ofta förekom diskussioner i omgivningen och 44 procent att det åtminstone fanns någon linjeaktivist i den närmaste omgivningen, medan motsvarande siffror för dem som inte hade någon åsikt i kärnkraftsfrågan var 17 respektive 27 procent. De personliga kommunikationskanalerna tycks således inte i någon större utsträckning nå dessa centrala målgrupper.

Vi kan också notera att de grupper som främst nås av den personliga kommunikationen också är de som själva uppger att de är linjeaktiva eller aktivt deltar i diskussioner om energi- och kärnkraftsfrågor. Det råder således ett starkt samband mellan att själv bli utsatt för personlig kommunikation och att själv delta i olika kommunikationsaktiviteter.

Detta innebär att det i stort sett är samma människor som utsätter sig för påverkan från andra personer och som själva försöker påverka andra. Korrelationskoefficienten (Pearsons r) mellan egen diskussionsaktivitet och upplevd diskussionsaktivitet i omgivningen är t ex så hög som .50.

Exponering för masskommunikation

Det tredje sättet att exponeras för en valkampanj är genom masskommunikation. Ser vi till det vi kallat för fristående masskommunikation är det i första hand genom nyhetsrapporteringen i dagspressen och televisionen som den vanlige väljaren kommer i kontakt med en valkampanj. I det följande skall vi därför koncentrera oss till väljarnas exponering för nyhetsartiklar om energi- och kärnkraftsfrågor i dagspressen, exponeringen för televisionens båda nyhetsprogram — Rapport och Aktuellt —

och exponeringen för de speciella kampanjprogram som sändes i televisionen i samband med folkomröstningen. Resultatet presenteras i tabell 6.3.

Tabell 6.3. Exponering för masskommunikation under folkomröstningskampanjen 1980 jämfört med exponeringen för energi/politik vid valet 1976, 1979 och 1982 (procent)

Läste om energi/politik i dagstidningarna						
	<i>det mesta</i>	<i>ganska mycket</i>	<i>inte särskilt mycket</i>	<i>aldrig</i>	<i>Summa procent</i>	<i>Antal intervjuade</i>
Energi — 1980	9	24	58	9	100	1 562
Energi — 1976	15	32	45	8	100	2 518
Politik — 1980	10	23	58	9	100	1 562
Politik — 1976	17	33	44	6	100	2 520

Såg nyhetsprogrammen i TV våren 1980						
	<i>6—7 dagar/vecka</i>	<i>3—5 dagar/vecka</i>	<i>1—2 dagar/vecka</i>	<i>mera sällan/aldrig</i>	<i>Summa procent</i>	<i>Antal intervjuade</i>
Rapport	46	34	11	9	100	1 549
Aktuellt	31	36	18	15	100	1 549

Såg slutdebatten/partiledardebatten i TV						
	<i>Hela</i>	<i>En del</i>	<i>Såg ej</i>	<i>Summa procent</i>	<i>Antal intervjuade</i>	
Folkomr 1980	19	22	59	100	1 509	
Valet 1979	33	39	28	100	2 630	
Valet 1982	35	37	28	100	2 675	

Såg kampanjprogram i TV (antal)										
	<i>0</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>Summa procent</i>	<i>Antal intervjuade</i>
	38	11	9	12	11	7	5	7	100	1 582

I tabellen jämförs resultatet för tidningsläsningen om energi- och kärnkraft under folkomröstningskampanjen med svaren på en intervjufråga med samma lydelse som ställdes i samband med valrörelsen 1976. Jämförelsen visar på ett märkligt resultat. Exponeringen för energi- och kärn-

kraftsfrågor i dagspressen är betydligt mindre omfattande under folkomröstningskampanjen 1980 än under valrörelsen 1976! 1976 uppgav 47 procent att de läste ganska mycket eller det mesta som fanns om energi- och kärnkraftsfrågor, medan motsvarande andel under folkomröstningen utgjorde 33 procent.

Detta är en så stor förändring i oväntad riktning att man kan fråga sig om inte den stora skillnaden måste förklaras på annat sätt än att det verkligen skett en förändring.

En förklaring kan ligga i frågans formulering. Frågan är ställd så att den gäller "läsning av ett visst utbud". Med största säkerhet kan man anta att utbudet av energi- och kärnkraftsfrågor i dagstidningarna var betydligt större under folkomröstningen 1980 än under valet 1976. Det skulle således betyda att man trots allt i absolut mening läste lika mycket 1980 som 1976 och att den skillnad som uppstår främst är orsakad av att utbudet var så mycket större 1980.

Denna förklaring kan knappast vara helt riktig. I så fall borde detsamma gälla för läsning av politik. Man kan anta att utbudet om politik i tidningarna var större valåret 1976 än 1980, vilket skulle leda till att den relativa läsningen om politik borde ligga högre 1980 än 1976. Så är inte fallet. Exponeringen för politik minskar också på samma sätt som energiexponeringen mellan 1976 och 1980.

En annan förklaring kan ligga på urvalsplanet och att det var olika undersökningsinstitut som utförde fältarbetet. Fältarbetet utfördes 1976 av Sifo, medan 1980 års undersökning utfördes av SCB.

Under 1976 års valrörelse finns en unik möjlighet att jämföra de båda intervjuorganisationerna, eftersom båda instituten under samma period utförde en ungefär lika omfattande urvalsundersökning. En fråga som ställdes av både Sifo och SCB och som är starkt relaterad till tidningsläsning är intresse för politik. Fördelningen i Sifo-materialet var från mycket intresserad till inte alls intresserad 12, 46, 35 och 7 procent. Motsvarande fördelning i SCB-materialet var 12, 44, 36 och 8 procent. Det finns därför inget som direkt talar för att skillnaden är orsakad av att det rörde sig om olika undersökningsinstitut 1976 och 1980.

Mycket talar således för att det rör sig om en verklig förändring mellan 1976 och 1980. En indikation på detta är också att det allmänna intresset för politik minskar. I Sifo-undersökningen valet 1976 uppgav 58 procent att de var mycket eller ganska intresserade av politik, medan andelen endast var 46 procent under folkomröstningen 1980.

Även om man antar att intresset för politik var särskilt högt under valet 1976 (andelen som svarat mycket eller ganska intresserad av politik var 1973 52 procent, 1976 56 procent (SCB), 1976 58 procent (Sifo), 1979 53 procent och 1982 53 procent) och att kärnkraftsfrågan intog en dominerande plats i valrörelsen, så talar mycket för att väljarna i varje fall inte

var mer intresserade av att läsa om energi- och kärnkraftsfrågor i dagstidningarna under folkomröstningen 1980 än vad man hade varit tidigare, t ex under valrörelsen 1976.

Televisionens framväxt har inneburit att politiken kunnat nå mycket stora, men också nya grupper av väljare. Det gäller t ex de politiskt ointresserade väljarna som inte i TV:s nyhetsprogram på samma sätt som när det gäller tidningar kan välja bort det politiska stoffet.

Under folkomröstningskampanjen gick det knappast för televisionens nyhetspublik att undgå att komma i kontakt med kampanjen. Nästan en fjärdedel av den totala sändningstiden i nyhetsprogrammen Rapport och Aktuellt berörde på ett eller annat sätt energi- och kärnkraftsfrågor under de tio veckor som föregick folkomröstningsdagen. Och det var en stor publik som nåddes av televisionens nyhetssändningar.

Nyhetsprogrammets publik redovisas också i tabell 6.3. Till skillnad från tidningsläsningen gäller frågan inte om man exponerar sig för ett visst innehåll i programmet utan exponeringen för nyhetsprogrammen i sin helhet.

Exponeringen för nyhetsprogrammen i TV under folkomröstningskampanjen 1980 ligger på samma nivå som den gjorde valen 1979 och 1982. Rapports regelbundna publik var enligt våra resultat 1979 46 procent, 1980 46 procent och 1982 43 procent. Något minskat nyhetstittande kan således inte noteras.

Fredagen före folkomröstningsdagen anordnades en TV-debatt mellan linjeföreträdarna. Debatten nådde en stor publik. Ungefär 40 procent av väljarna uppgav att de sett hela eller en del av debatten. Publiken var dock, som framgår av tabellen, betydligt mindre än vid 1979 och 1982 års partiledardebatter.

Utöver den avslutande TV-debatten sände televisionen också tre utfrågningsprogram med de olika linjeföreträdarna och tre Pejlingprogram. Ungefär 60 procent av väljarna uppgav att de såg åtminstone ett av dessa sammanlagt 7 program. Dvs, 4 av 10 väljare uppgav att de *inte* såg något av programmen. Detta resultat kan jämföras med att endast 2 av 10 väljare *inte* såg någon av de fem partiledarutfrågningarna som anordnades vid valen 1979 och 1982.

Exponeringen för televisionens kampanjprogram under folkomröstningen 1980 var således lägre än under riksdagsvalen 1979 och 1982.

Resultatet kan även jämföras med motsvarande radiolyssnande under högertrafikomröstningen 1955 och ATP-omröstningen 1957. Då uppgav 44 respektive 69 procent att de helt eller delvis hade lyssnat på de avslutande radiodebatterna.⁵ Motsvarande andel för den avslutande TV-debatten 1980 var 41 procent. Och av de nio speciella kampanjprogram som sändes i radion under folkomröstningen 1957 lyssnade 81 procent av

väljarna på fler än ett program medan motsvarande siffra för televisionen 1980 var 51 procent.

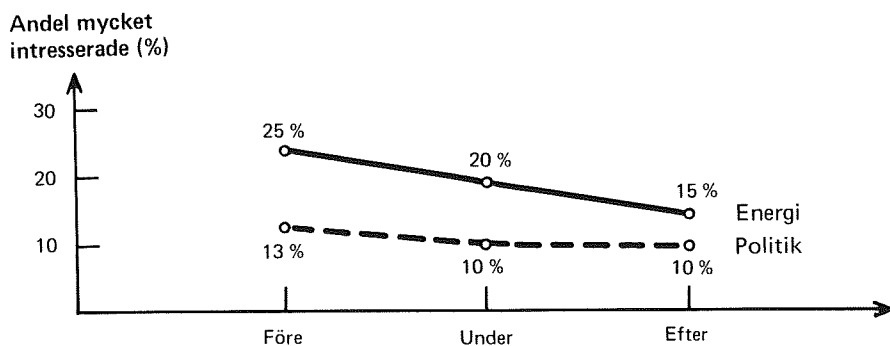
Bo Särllvik fann dessutom att exponeringen för radions kampanjprogram under ATP-omröstningen 1957 var större än under riksdagsvalet 1956. Då uppgav 67 procent av väljarna att de lyssnat på fler än ett av valprogrammen i radion.⁶

Vad hände då med exponeringen för folkomröstningskampanjen under själva kampanjen? Ökade den — eller minskade den alltefter som folkomröstningsdagen närmade sig?

Något direkt svar på den frågan kan vi inte ge eftersom vi i detta avseende inte har tillgång till data från olika tidpunkter under kampanjen. Däremot har vi tillgång till paneldata när det gäller väljarnas allmänna intresse för energi- och kärnkraftsfrågor. Det är ett mått som vi på goda grunder kan anta är starkt kopplat till väljarnas allmänna exponering för kampanjen.

Intresset för energi- och kärnkraftsfrågor var mycket stort hos svenska folket. Hela 69 procent angav under kampanjen att de var mycket eller ganska intresserade av energi- och kärnkraftsfrågor. Detta intresse var betydligt högre än för politik i allmänhet (46 procent).

Figur 6.1. Andelen mycket intresserade av energi- och kärnkraftsfrågor och av politik före, under och efter folkomröstningskampanjen (procent)

Kommentar: 1 488 svarade på de två frågorna vid de tre intervjutillfällena

Intresset för energi- och kärnkraftsfrågor var således högt under kampanjen. Men som vi kan se av figur 6.1 skedde det en kraftig minskning av intresset för kärnkraftsfrågan under kampanjen. Före kampanjen var 25 procent mycket intresserade. När samma personer tillfrågades efter kampanjen var endast 15 procent mycket intresserade. Att det handlar om en intresseminskning just för kärnkraftsfrågan visas av att intresset för politik inte förändrades under kampanjens gång.

Våra resultat tyder således på att exponeringen för energi- och kärnkraftsfrågor i pressens dagliga nyhetsrapportering och för de speciella valprogrammen i televisionen låg på en lägre nivå än den "normala" exponeringen. Tidningsläsningen om energi- och kärnkraft var av en mindre omfattning under folkomröstningen 1980 än den hade varit under 1976 års valrörelse. Exponeringen för TV:s kampanjprogram var klart lägre än för motsvarande TV-program under valen 1979 och 1982. Den lägre exponeringsnivån gällde även i jämförelse med ATP-omröstningen 1957.

Dessutom pekar resultaten på att väljarnas allmänna intresse för energi- och kärnkraftsfrågor minskade allteftersom kampanjen fortskred.

När det gäller exponeringen för masskommunikation finner vi liksom när det gällde exponeringen för den personliga kommunikationen betydande skillnader mellan olika grupper av väljare.

Tidningsläsning om energi, exponering för TV-nyheter och exponering för TV-kampanjprogram är mycket starkt och på olika sätt relaterade till centrala bakgrundsvariabler som kön, utbildning, ålder och politiskt intresse. Dagspressens nyhetsmaterial om energi- och kärnkraftsfrågor når i högre grad männen, de högutbildade och de politiskt intresserade väljarna, medan televisionens nyhetsprogram i högre grad når de lågutbildade, de äldre och de mindre politiskt intresserade väljarna. Televisionens speciella kampanjprogram har däremot i det här avseendet en mer heterogent sammansatt publik.

Medieexponeringen är med ett visst undantag för TV-nyhetstittande mycket starkt relaterat till i vilken utsträckning man har en bestämd uppfattning i kärnkraftsfrågan. Vi finner samma tendens som när det gällde exponeringen för personlig kommunikation. De som inte röstade, de som var tveksamma eller inte hade någon åsikt exponerade sig i mindre utsträckning för de tre undersökta massmediekanalerna. Speciellt gällde det för tidningsläsning om energi- och kärnkraft. Masskommunikationskanalerna tycks dock, och då särskilt TV-nyheterna, nå dessa svårnådda och ur påverkanssynpunkt centrala väljargrupper i större utsträckning än vad de personliga kommunikationskanalerna gör.

Selektiv exponering för masskommunikation

En av Columbiaskolans två grundläggande förklaringar till valpropagandans och massmediernas begränsade effekter är publikens selektiva användning av massmedierna — att massmediepubliken tenderar att exponera sig för sådan information som överensstämmer med deras egna politiska åsikter. Och i förlängningen — att denna information används för att förstärka redan existerande attityder.

I tabell 6.4 prövas hypotesen om den selektiva exponeringen under 1980 års folkomröstningskampanj. Tabellen visar väljarnas exponering för de kampanjprogram som televisionen sände i samband med omröstningen. Hypotesen om den selektiva exponeringen har kunnat testas vid två skilda tillfällen, eftersom TV sände två "speciella linjeprogram" — tre traditionella utfrågningsprogram i TV 2 och tre Pejlingprogram i TV 1.

Tabell 6.4. Selektiv exponering — exponering för kampanjprogram i TV efter linjeval (procentandel som uppgav att de såg hela eller en del av programmet)

<i>Procentandel som uppgav att de såg hela eller en del av:</i>	<i>Röstade på:</i>				<i>Samtliga väljare</i>
	<i>Linje 1</i>	<i>Linje 2</i>	<i>Linje 3</i>	<i>Icke-röstare</i>	
Utfrågning: Linje 1	39	27	29	21	29
Utfrågning: Linje 2	36	37	34	24	33
Utfrågning: Linje 3	36	31	44	27	35
Pejling: Linje 1	41	29	34	24	31
Pejling: Linje 2	36	37	38	25	35
Pejling: Linje 3	37	34	47	29	38

Kommentar: Procentbasen utgår från de som svarat på frågan. Räknas de in som ej svarat på de enskilda frågorna (något "vet inte"-alternativ gavs inte) men som svarat på enkäten blir procentsiffrorna för kolumnen samtliga väljare uppifrån och ned: 26, 25, 31, 28, 31 och 35 procent.

Det finns en klar tendens hos linje 3-väljare till selektiv exponering. Fyrtio procent av linje 3-väljarna uppgav att de såg hela eller en del av utfrågningsprogrammet med linje 3, medan endast 29 respektive 34 procent av linje 3-väljarna uppgav att de såg utfrågningsprogrammen med linje 1 respektive linje 2.

Inslaget av selektivitet är mycket mer begränsad när det gäller linje 1- och linje 2-väljarna. Linje 1-väljarna ser visserligen betydligt mer på utfrågningen av linje 1 (39 procent) än linje 3-väljarna (29 procent), men linje 1-väljarna ser i stort sett i lika stor utsträckning på linje 2:s och linje 3:s utfrågningsprogram (36 procent) som det egna utfrågningsprogrammet. På samma sätt kan man finna att linje 2-väljarna ser något mer på det egna programmet än de andra linjernas program, men de ser inte i högre utsträckning på det egna programmet än vad de andra linjernas väljare gör.

En multivariat regressionsanalys med de "egna programmen" som beroende variabel visar dessutom att väljarnas linjeval som självständig förklaringsfaktor nästan helt försvinner hos linje 1- och linje 2-väljarna när man kontrollerar för effekten av väljarnas engagemang, exponering för TV-nyhetsprogram och tidningsläsning om energi.

För linje 3-väljarna finns det en liten självständig effekt av linjevalet liksom väljarnas engagemang. Men denna effekt överskuggas helt av effekten från de båda medieexponeringsvariablerna: tidningsläsning om energi och TV-nyhetstittande. Det innebär att varken selektiviteten eller väljarnas engagemang är särskilt viktiga faktorer för att förklara varför väljarna ser på sina respektive kampanjprogram, utan att det är väljarnas allmänna medievanor som i betydligt högre utsträckning avgör om man ser på programmen eller ej.

Våra resultat om den selektiva exponeringen för kampanjprogram står i överensstämmelse med vad Bo Särilvik fann vid 1957 års folkomröstning. 1957 fanns det också ett visst inslag av selektiv exponering, men det var, som Särilvik uttryckte det: "föga betydelsefullt".⁷

Resultaten står också i överensstämmelse med vad modernare massmedieforskning har visat, t ex Thomas E Patterson's studie av 1976 års amerikanska presidentvalskampanj — *The Mass Media Election*.

Patterson undersöker inte direkt den selektiva exponeringen. Han analyserar snarare den selektiva retentionen, dvs stegen efter exponeringen i mottagningsprocessen. I primärvalskampanjen finner han en tendens till att väljarna bättre och mer detaljerat kommer ihåg nyhetsinslag om den "egna" kandidaten. Men det rör sig om små skillnader.

Är då detta ett resultat av att väljarna medvetet utsätter sig för stödjande information och undviker motsägande information? Patterson menar att så inte är fallet. Ser man t ex till vad väljarna kommer ihåg om olika kandidater inom det egna partiet, så visar det sig att man kommer ihåg mindre om den egna favoritkandidaten än de andra kandidaterna inom samma parti. Dessutom existerar det inte någon selektiv retention under själva presidentvalskampanjen när det enbart handlar om två kandidater.

Patterson's slutsats är att det är kandidatens uppmärksamhet i massmedierna som är den avgörande faktorn. Det är med andra ord stimuli-faktorerna som är det centrala — inte individfaktorerna. Ju mer en kandidat uppmärksammas, desto mer kommer också väljarna ihåg om kandidaten.⁸

Selektiv exponering för personlig kommunikation

Den andra grundläggande förklaringen till masskommunikationens begränsade inflytande som Columbiaskolan förde fram var att den personliga kommunikationen var överlägsen massmedierna som påverkanskälla.

De som stod för den personliga påverkan i individens sociala omgivning stod oftast i överensstämmelse med individens egna åsikter och omgivningen var oftast också åsiktsmässigt homogen. För massmedierna

var det därför svårt att tränga igenom denna massiva skyddsmur som omgav individen. Massmedierna förde en ojämn kamp mot familj, vänner och bekanta. Den enda väg för massmedierna att utöva inflytande var via de s k opinionsledarna i individens omgivning.

Att mäta vilken åsiktsmiljö som förekommer runt individen är svårt. I intervjuundersökningar är man i de flesta fall utlämnad till individens egen uppfattning om vilken åsiktsmiljö som omger honom. Man får lita till de uppgifter individen själv väljer att föra fram. Det innebär en risk att individen genom selektiva processer harmoniserar sin omgivning vilket leder till en mer åsiktsmässigt homogen miljö än vad som faktiskt är förhållandet.

För att få en uppfattning om vilka åsikter individen exponerade sig för i sin närmaste sociala omgivning under folkomröstningskampanjen har vi i tabell 6.5 valt att analysera varifrån de linjeaktivister kom som individen själv uppfattade omgav honom.

Linjeaktivister står här för familjemedlemmar, arbetskamrater eller nära vänner som aktivt försöker övertyga personer att rösta på en viss linje i omröstningen. Det är således inte fråga om något mått på en passiv åsiktsmiljö, t ex vad ens arbetskamrater röstar på, utan en aktiv åsiktsmiljö, där försök görs att övertyga andra att rösta på ett visst sätt.

Tabell 6.5. Selektiv exponering — exponering för personlig kommunikation genom linjeaktivister i individens omgivning (procent)

Procentandel som uppgav att de i sin närmaste omgivning hade familjemedlem, arbetskamrat eller nära vän som aktivt försökte övertyga andra att rösta på:

	Röstade på:			Icke-röstare	Samtliga väljare
	Linje 1	Linje 2	Linje 3		
Linje 1	19	7	16	8	12
Linje 2	10	22	20	11	18
Linje 3	33	27	44	28	34

Resultatet i tabell 6.5 ger ett visst belägg för att väljarna exponerade sig mer för personlig kommunikation från den egna linjen än för de andra två linjerna. Skillnaden är dock inte särskilt markant. Nitton procent av linje 1-väljarna uppgav t ex att det fanns en linje 1-aktivist i sin personliga omgivning medan 16 procent av linje 3-väljarna uppgav att det fanns en linje 1-aktivist i deras omgivning.

Men — och det är det centrala — för alla tre väljargrupperna gäller att linje 3-aktivister dominerar i individens omgivning. Linje 1- och linje 2-väljarna uppger således själva att de exponerar sig mer för linje 3-akti-

vister än de gör för aktivister inom det egna lägret. Vi kan också notera att de som inte röstade generellt sett var mindre utsatta för personlig påverkan i sin omgivning än de som röstade.

Ett annat sätt att betrakta individens omgivning är om individen befinner sig i åsiktsmässig överensstämmelse eller konflikt med sin omgivning. En sådan analys resulterar i att endast 13 procent av väljarna *enbart* omgavs av linjeaktivister i överensstämmelse med den egna uppfattningen, medan det var en större andel av väljarna — 17 procent — som *enbart* omgavs av linjeaktivister i konflikt med den egna uppfattningen. Hos de återstående — 70 procent — existerade inte några linjeaktivister i omgivningen eller så fanns det linjeaktivister både i överensstämmelse och i konflikt med den egna uppfattningen.

Slutsatsen av detta är att väljarna under 1980 års folkomröstningskampanj inte befann sig i någon utpräglad åsiktshomogen omgivning. Förekom det personliga påverkansförsök i den sociala omgivningen exponerade sig väljarna minst lika ofta för meningsmotståndare som meningsfränder. I varje fall gäller detta om vi ser till den aktivitet som utvecklades för att påverka individen i en viss riktning.

Vad gäller den passiva åsiktsmiljön är det däremot möjligt att den stod mer i överensstämmelse med individens egna åsikter. I det här sammanhanget torde det centrala ändå vara de aktiva påverkansförsök som förekom i individens närmaste omgivning. Och när det gäller denna typ av personlig kommunikation är inslaget av selektivitet föga betydelsefullt.

Kampanjexponering och informationsbehov

Användningsforskningen utgår från att mottagaren är en aktiv individ som instrumentellt väljer att exponera sig för sådant medieinnehåll som står i överensstämmelse med hans behov och intressen.

Sin första mer omfattande empiriska prövning när det gäller politisk opinionsbildning fick denna undersökningsansats i de studier som Blumler och McQuail utförde i samband med 1964 års brittiska val.⁹ Blumler och McQuail delade bl a upp väljarna efter deras motiv för att följa med valprogrammen i TV. Tanken var att väljarnas kampanjexponering i väsentlig utsträckning påverkades av de olika behov som fanns hos väljarna.

I Thomas Patterson's studie av 1976 års amerikanska presidentval prövas Blumler's och McQuail's teorier. Patterson visar bl a att obeslutsamma väljare var mer uppmärksamma för det innehåll som kunde tänkas ligga till grund för ett ställningstagande (the substance) i massmediernas utbud än de väljare som redan hade bestämt sig för vad de skulle rösta på. Det empiriska stödet är mycket svagt, men Patterson tycker sig ändå

kunna belägga Blumler's och McQuail's tes att särskilda behov hos väljarna har en viss betydelse för vilken typ av nyheter de kommer ihåg från medieutbudet.¹⁰ Patterson slår dock fast att den helt avgörande faktorn för vad väljarna kommer ihåg är de egenskaper som finns i själva utbudet.

I viss utsträckning är det möjligt att även testa denna typ av frågeställning under 1980 års svenska folkomröstningskampanj.

Utifrån ett individuellt beslutsperspektiv kan man anta att tre typer av väljare hade ett särskilt stort behov av information för sitt ställningstagande i kärnkraftsfrågan.

För det *första* kan man anta att de som bestämde sig först under själva folkomröstningskampanjen har ett större informationsbehov än de som redan hade bestämt sig hur de skulle rösta före kampanjen.

För det *andra* kan man anta att de väljare som befann sig i en korstryckssituation har ett större informationsbehov än de väljare som inte befinner sig i en konfliktsituation. Ett exempel på en sådan korstryckssituation är de fall då en väljares partisympati står i konflikt med hans linjesympati.

För det *tredje* kan man anta att obeslutsamma väljare — väljare som tänker rösta men som inte bestämt sig för vilken linje de skall rösta på — har ett större informationsbehov än de väljare som tänker rösta och bestämt sig för vilken linje de skall rösta på.

De sju kampanjprogram som sändes i TV var samtliga av informationskaraktär: tre traditionella utfrågningsprogram, tre Pejlingprogram där linjernas huvudargument i kärnkraftsfrågan granskades samt den avslutande TV-debatten. Programmen kan därför antas ge vägledning för den väljare som ville ha information om vad de olika linjerna stod för i omröstningen.

Ser man till hur dessa väljargrupper med särskilda informationsbehov exponerade sig för kampanjen är det ingen större skillnad i TV-kampanjexponering mellan de som bestämde sig under kampanjen och de som hade bestämt sig tidigare. Skillnaden är även liten mellan dem som befann sig i en korstrycksituation och dem som inte befann sig i en korstrycksituation.

Den marginella skillnad som existerar går snarare i riktning mot att de som på förhand kunde antas ha särskilda informationsbehov exponerar sig mindre för kampanjprogrammen än andra väljare.

Detta gäller i ännu högre grad för de obeslutsamma väljarna. De exponerar sig i betydligt mindre utsträckning för kampanjprogrammen — i genomsnitt 1,8 program — än de som redan i telefonintervjun uppgav att de hade bestämt sig för hur de skulle rösta — i genomsnitt 2,5 program.

Resultatet ger således inget direkt stöd åt en informationsbehovsteori, utan resultatet tyder på att de obeslutsamma väljarna snarare avskärmar sig från än söker upp sådan information som kan användas för att komma

fram till ett slutligt ställningstagande i folkomröstningen. De tveksamma väljarna tycks inte lösa sin beslutsvanda genom att skaffa sig information utan genom att fly situationen. Det är inte osannolikt att dessa väljare upplevde att ytterligare information för eller emot ett visst ställningstagande skulle göra dem ännu mer osäkra.

Avskärningsteorin behöver dock inte nödvändigtvis innebära att *informationsbehovsteorin* helt kan avskrivras. Bland de obeslutsamma väljarna kan det finnas både en grupp som avskärmar sig från information och en grupp som söker information och att dessa två grupper så att säga döljer sig bakom ett artificiellt medeltal.

En grupp som kan antas vara särskilt motiverad att söka information för vägledning är de som uppger att de är intresserade av energi- och kärnkraftsfrågor samt att de tänker rösta men ännu inte bestämt sig för vilken linje de skall rösta på. Denna grupp exponerar sig något mer för kampanjprogrammen än de som är obeslutsamma och ointresserade. Men exponeringen ligger på en betydligt lägre nivå än för de intresserade väljarna som bestämt sig för hur de skall rösta.

Det tyder på att det inte heller finns någon "dold" informationssökningsgrupp bland de obeslutsamma väljarna.

Det perspektiv som här anlagts har utgått från i vilken utsträckning de obeslutsamma väljarna — väljare med särskilda informationsbehov — exponerade sig för kampanjprogrammen i TV. Huruvida det är obeslutsamheten som leder till en lägre exponering eller om det är en lägre exponering som leder till obeslutsamhet har vi inte berört.

Oavsett orsaksriktning står det ändå klart att de obeslutsamma exponerar sig mindre för kampanjen i massmedierna än vad de övertygade väljarna gör. Det gäller inte enbart för kampanjprogrammen i TV utan även för tidningsläsning om energi- och kärnkraftsfrågor.

Det innebär således att de väljargrupper som i särskilt hög grad är potentiellt påverkbara av massmedierna i mindre grad än andra väljare exponerar sig för massmedierna. Det är ett resultat som visat sig vara giltigt alltsedan Lazarsfeldts första valstudier.

Synen på kärnkraftsdebatten i massmedierna

Analysen har hittills gällt väljarnas exponering för kampanjen och där medieexponeringen intagit en central plats. Frågan är vad väljarna tyckte om det innehåll de exponerades för i massmedierna. Det är kapitlets andra huvudfrågeställning.

I vår analys av massmediernas innehåll utgick vi från två krav som massmedierna skulle uppfylla som informations- och opinionsförmedlare. Massmedierna skulle för det första i sin funktion som informationsför-

medlare uppvisa ett stort informationsvärde och för det andra skulle de i sin funktion som opinionsförmedlare vara opartiska.

En central frågeställning blir därför om resultaten från denna analys av massmediernas innehåll också stämmer överens med väljarnas bedömning av massmediernas innehåll. I detta avsnitt skall vi analysera väljarnas uppfattning om massmediernas funktion som informationsförmedlare. I nästa avsnitt går vi sedan över till att analysera väljarnas uppfattning om i vilken utsträckning massmedierna var partiska under folkomröstningskampanjen.

Ett sätt att pröva om massmedierna uppfyllde sin uppgift som informationsförmedlare är att i efterhand tillfråga väljarna om de upplever att de fått tillräckligt med information i massmedierna för ett ställningstagande i kärnkraftsfrågan. Vi har dock inte valt att belysa denna frågeställning med utgångspunkt från väljarnas allmänna uppfattning om de fått "tillräckligt" med information eller om de har fått "bra" information.¹¹ I stället har vi valt att analysera väljarnas syn på massmedierna som informationsförmedlare ur en speciell aspekt: väljarnas upplevelse av kärnkraftsdebattens begriplighet i massmedierna.

Väljarnas uppfattning om hur svårt det var att sätta sig in i kärnkraftsdebatten i massmedierna har analyserats med en enkel fråga som ställdes vid tre tillfällen: före, under och efter kampanjen. Frågan löd: "*Tycker Ni personligen det är mycket svårt, ganska svårt, inte särskilt svårt eller inte alls svårt att sätta sig in i vad kärnkraftsdebatten i press, radio och TV handlar om?*"

Över hälften — 52 procent — uppgav vid samtliga tre tillfällen de tillfrågades att de tyckt att det varit *mycket eller ganska svårt* att sätta sig in i vad kärnkraftsdebatten i press, radio och TV handlade om. Endast 17 procent tyckte vid samtliga tre tillfällen att debatten inte varit särskilt svår eller inte alls svår. Resten — 31 procent — ändrade någon gång uppfattning vid de tre tillfällena. Elva procent upplevde t ex i telefonintervjun före kampanjen att debatten var "svår" och i enkäten efter kampanjen att debatten var "lätt" att förstå. Lika många gick den motsatta vägen.

Det är mycket kraftiga skillnader när det gäller upplevelsen av debattens svårighetsgrad i massmedierna mellan olika grupper av väljare. Speciellt markant är denna skillnad mellan de som röstade på linje 1 och linje 2. Av linje 1-väljarna var det endast 36 procent som vid samtliga tre tillfällen uppgav att de tyckte det var mycket eller ganska svårt att sätta sig in i vad kärnkraftsdebatten i massmedierna handlade om. Motsvarande andel för linje 2-väljarna var 57 procent. Skillnaden i upplevelse av debattens svårighetsgrad var också mycket stor mellan män och kvinnor. Bland kvinnorna var det 64 procent som tyckte att debatten var ganska eller mycket svår att förstå, medan motsvarande andel bland männen endast var 40 procent.

Den stora skillnaden mellan linje 1- och linje 2-väljare kan dock misstänkas bero på en bakomliggande skillnad i utbildningsnivå mellan de båda väljargrupperna. Och när det gäller den stora skillnaden mellan män och kvinnor kan den eventuellt tänkas förklaras av skillnader i utbildning, kunskaper eller engagemang hos de båda könen.

Tabell 6.6. Andel väljare som tyckte kärnkraftsdebatten i massmedierna var mycket eller ganska svår efter kön och utbildning samt efter linjeval och utbildning (procent)

	Kön		Effekt av kön:	Linjeval		Effekt av linjeval:			
	Män	Kvinnor		Linje 1	Linje 2				
	Utbildning	Hög		25	44		+ 19	Hög	28
	Låg	44	68	+ 24	Låg	40	59	+ 19	
Effekt av utbildning:		+ 19	+ 24		Effekt av utbildning:		+ 12	+ 17	

Kommentar: Procentandelen avser de som svarat mycket eller ganska svårt vid tre tillfällen.

Att så inte är fallet visas i tabell 6.6. De som röstade på linje 2 tyckte även om vi kontrollerar för väljarnas utbildning att kärnkraftsdebatten var svårare att förstå än vad linje 1-väljarna tyckte. Effekten av vilken linje man röstade på är t o m något större än vilken utbildning väljarna har.

Hur denna skillnad mellan linje 1- och linje 2-väljare skall förklaras kan diskuteras. En förklaring torde dock kunna vara den utformning som linje 2:s förslag fick och det budskap som linje 2 själv förde fram i sin valpropaganda. Som vi kunde notera i det föregående kapitlet ingick både att kärnkraften skulle användas och att kärnkraften skulle avvecklas bland linje 2:s viktigaste budskap under folkomröstningskampanjen. Denna kluvenhet i linje 2:s framtoning var därför sannolikt en av anledningarna till att linje 2-väljarna upplevde debatten som svårare än t ex linje 1-väljarna.

Tabell 6.6 ger också besked om att intervjupersonernas kön har en självständig effekt på debattupplevelsen även om vi kontrollerar för väljarnas utbildningsnivå. Fler kvinnor än män upplevde oavsett utbildning att kärnkraftsdebatten i massmedierna var svår att sätta sig in i.

Könseffekten kvarstår även om man kontrollerar för en rad andra faktorer som kan tänkas vara relaterade till om man upplever debatten som svår eller lätt. Det gäller t ex även om man tar hänsyn till männens och kvinnornas objektiva kunskaper och i en multivariat förklaringsmo-

dell där individernas utbildning, deras intresse för kärnkraftsfrågan, om man har en bestämd uppfattning i kärnkraftsfrågan eller är tveksam samt i vilken utsträckning man läser om energi i dagstidningar ingår så uppvisar kön den största självständiga effekten.

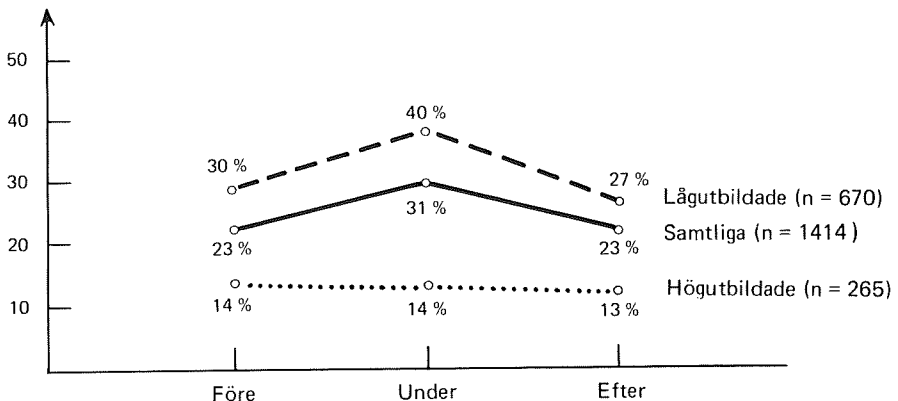
Det tycks således finnas något i själva könsrollen som gör att kvinnor uppger att de tycker debatten är svårare än männen. En förklaring kan vara att kvinnor har lättare än männen att "erkänna" att man tycker kärnkraftsdebatten var svår. Kvinnorna ger därför mer "ärliga" svar än männen eftersom det kan antas vara mera förenligt med kvinnorollen än med mansrollen att tycka att politik är något svårt.¹²

En mycket stor del av de svenska väljarna tyckte att det var svårt att sätta sig in i vad kärnkraftsdebatten i press, radio och TV handlade om. Frågan är då vad själva folkomröstningskampanjen hade för effekt: tyckte man det blev svårare eller lättare att förstå debatten alltefter som den fortskred?

Genom att samma fråga ställdes före, under och efter kampanjen går denna frågeställning att belysa. Svaret ges i figur 6.2. Figuren visar den andel av väljarna som angett att det var mycket svårt att sätta sig in i debatten.

Figur 6.2. Upplevelsen av kärnkraftsdebattens svårighetsgrad före, under och efter folkomröstningskampanjen (procent)

Andel som
upplever
debatten
som mycket
svår (%)

Kommentar: Med lågutbildade avses här väljare med folkskola eller yrkesskola. Med högutbildade avses väljare med studentexamen eller högre utbildning. De medelutbildade har ej tagits med i figuren.

Som framgår av figuren är det under själva kampanjen som man upplever debatten som svårast. Före och efter kampanjen är procentandelarna desamma. Det kan synas vara ett något märkligt resultat. När informationsflödet var som störst upplevde väljarna kärnkraftsdebatten som svårast. Hela 72 procent tyckte under kampanjen att debatten i massmedierna var mycket (31 procent) eller ganska svår (41 procent).

Resultatet kan dock vara en effekt av att olika datainsamlingsmetoder användes före, under och efter kampanjen. Uppgången under kampanjen kan således tänkas bero på att det då rörde sig om en besöksintervju, medan uppgifterna före och efter kampanjen insamlades med hjälp av telefonintervjuer respektive brevenkäter.

Om den uppmätta skillnaden beror på olika insamlingsmetoder, så borde denna effekt kunna avläsas över hela materialet. Så är inte fallet. De som på förhand kan antas påverkas mycket litet av kampanjen, t ex de högutbildade, påverkas inte heller, som framgår av figuren. De ligger på samma nivå före, under och efter kampanjen. Däremot är det en betydande skillnad när det gäller lågutbildade.

Denna skillnad mellan olika grupper kan även registreras när det t ex gäller dem med ett starkt engagemang i energifrågor och dem med lågt engagemang, dem med en bestämd uppfattning och dem med en mera tveksam inställning i kärnkraftsfrågan. De högutbildade, de starkt engagerade och de med en bestämd uppfattning ändrar sig inte i någon högre grad utan det är de lågutbildade, de lågengagerade och tveksamma väljarna som under själva kampanjen tycker att debatten är svårare än vad man tyckte före kampanjen och vad man tyckte efter kampanjen. Det talar för att det är en reell förändring och inte någon förändring orsakad av olika mätmetoder.

Synen på massmediernas partiskhet

Inför folkomröstningskampanjens slutskede gick linje 1 och linje 2 ut i en hård attack mot Sveriges Radio för att de gick nej-sidans ärenden. Riksdagsledamoten och sedermera energiministern Birgitta Dahl (s), linje 2, sa: — "Det finns ute i landet en betydande irritation mot Sveriges Radios sätt att bevaka folkomröstningen." (Expressen 6/3) Och dåvarande statssekreteraren Hans Blix (fp), linje 2, spädde på: — "Sveriges Radio hjälper linje 3 att skrämra upp svenska folket. Jag hoppas svenska folket håller huvudet kallt inför den störtflod av skrämselfpropaganda som strömmar över dem, bisprungen av anhängare inom Sveriges Radio." (Expressen 6/3)

Kritiken mot Sveriges Radio från linje 3 och kärnkraftsmotståndarna kom i första hand att gälla kritik mot att en rad TV-program stoppades av

TV-ledningen med motiveringen att de skulle favorisera nej-sidan i folkomröstningen.

Under folkomröstningskampanjen talades det således om förtroendekris och att det "ute i landet" fanns en betydande irritation mot Sveriges Radios sätt att bevaka folkomröstningen. Fanns det då något belägg för dessa påståenden från ledande politikerhåll? Vad tyckte Sveriges Radios publik?

Ser man till resultatet i tabell 6.7, som gäller väljarnas uppfattning om TV:s samlade utbud inför folkomröstningen, kan man knappast tala om en förtroendekris. En mycket kraftig majoritet av väljarna uppger att linjerna varken gynnades eller missgynnades. Det gäller även i linje 3:s fall, även om det är ett betydande antal — 20 procent — som uppfattar att linje 3 gynnades.

De som uppfattar att linje 3 gynnades är framför allt linje-1 och linje-2 väljare. I det här avseendet finns det ett generellt mönster: man upplever att den egna sidan missgynnas och att motståndarsidan gynnas. Noterbart är dock att nästan lika många linje 3-väljare upplever att linje 3 gynnades som att de missgynnades.

Att man som väljare upplever att motståndarna gynnas är en viktig aspekt av upplevelsen av partiskhet. Men en kanske ännu mer central aspekt är om man upplever att det man själv står för missgynnas. Denna typ av "missnöje" finns i huvudsak enbart bland linje 1-väljare. Men även här är det fråga om ett begränsat antal.

Problemet med att fastställa huruvida TV:s utbud i samband med folkomröstningen upplevdes som *särskilt* partiskt är att det inte finns någon självklar måttstock till vilken resultaten kan relateras. En liknande analys av valet 1982 kan dock tjänstgöra som en jämförelsepunkt.¹³

En sådan jämförelse visar att TV:s samlade utbud inför valet 1982 uppfattades som något mindre partiskt än TV:s samlade utbud inför folkomröstningskampanjen. Även i denna analys är det genomgående mönstret att väljarna upplever att motståndarpartierna gynnas, men man upplever inte i lika stor utsträckning att det egna partiet missgynnas. Detta gäller framför allt socialdemokratiska, centerpartistiska och moderata väljare. Lika många uppfattade att deras respektive partier gynnades som att de missgynnades. Däremot var det betydligt fler folkpartistiska väljare och vpk-väljare som upplevde att deras respektive partier missgynnades än att de gynnades.

Tabell 6.7 avser uppfattningen om televisionens samlade utbud. I tabell 6.8 redovisas hur väljarna uppfattade vem som gynnades i de olika nyhetsprogrammen i Sveriges Radio och i ett antal dagstidningar och pressgrupper. Resultaten i tabell 6.7 och tabell 6.8 är dock inte helt jämförbara eftersom de inte grundar sig på samma typ av frågeteknik. Resultatet i tabell 6.8 avser enbart uppfattningen om vilken linje man tycker har

gynnats i nyhetsrapporteringen — inte vilken linje man upplever har missgynnats.

Andelen tittare och lyssnare som uppfattar att Sveriges Radios tre nyhetsredaktioner gynnar någon av linjerna i folkomröstningen är mycket liten. En stor majoritet av TV-publiken uppger att *inte* någon linje gynnas i nyhetsrapporteringen. I de fall då nyhetspubliken uppger att någon linje gynnas är det oftast linje 3 som nämns. Femton procent av dem som ser på Rapport uppfattar att linje 3 gynnas, medan endast 6 procent anger att ja-sidan gynnas. Motsvarande siffror för Aktuellt är 7 respektive 4 procent.

Väljarnas uppfattning om olika partipressgrupper och enskilda tidningar går i förväntad riktning och visar överlag på en god överensstämmelse med det resultat som mätningarna av det faktiska innehållet gav. Den moderata pressen uppfattas gynna linje 1 (25 procent), den socialdemokratiska pressen linje 2 (30 procent) och centerpressen uppfattas

Tabell 6.7. Uppfattningen om vilka linjer som gynnades eller missgynnades i TV:s samlade utbud under folkomröstningskampanjen 1980 (procent)

	<i>Linjen har gynnats</i>	<i>Linjen har missgynnats</i>	<i>varken eller</i>	<i>vet inte/ ej svarat</i>	<i>Summa procent</i>	<i>Antal svars-personer</i>
Samtl väljare						
Linje 1	4	6	61	29	100	1 630
Linje 2	6	4	63	27	100	1 630
Linje 3	20	4	53	23	100	1 630
Linje 1-väljare						
Linje 1	0	19	60	21	100	262
Linje 2	3	9	63	25	100	262
Linje 3	45	1	38	16	100	262
Linje 2-väljare						
Linje 1	2	6	64	28	100	513
Linje 2	3	7	67	23	100	513
Linje 3	25	1	55	19	100	513
Linje 3-väljare						
Linje 1	8	2	62	28	100	541
Linje 2	10	1	61	28	100	541
Linje 3	7	9	61	23	100	541
Icke-röstare						
Linje 1	4	3	59	34	100	256
Linje 2	4	3	59	34	100	256
Linje 3	11	4	51	34	100	256

Kommentar: Svaren bygger på följande fråga som ställdes i brevenkät efter kampanjen: "Tycker Ni att det samlade programutbudet i TV inför folkomröstningen gynnat eller missgynnade någon eller några av linjerna i folkomröstningen?"

Tabell 6.8. Läsarnas och tittarnas uppfattning om vilken linje som gynnas i nyhetsrapporteringen under folkomröstningskampanjen 1980 (procent)

	Linje 1	Linje 2	Ja- lin- jerna	Linje 3	Total andel gynnas	Nej, ingen gynnas	Ingen upp- fattning	Summa procent	Antal inter- vjuade
Rapport	1	4	1	15	21	61	18	100	1 513
Aktuellt	1	2	1	7	11	67	22	100	1 494
Ekot	0	1	0	3	5	49	46	100	900
Svenska									
Dagbladet	36	2	4	2	44	42	14	100	131
Dagens Nyheter	3	5	1	18	27	54	19	100	299
Göteborgs-Posten	3	11	3	1	19	62	19	100	150
Sydsvenska									
Dagbladet	23	1	9	7	40	41	19	100	70
Arbetet	3	37	3	1	44	30	26	100	79
Expressen	6	6	2	4	18	53	29	100	406
Aftonbladet	2	28	1	3	34	42	24	100	348
GT	4	4	6	1	15	54	31	100	72
Kvällsposten	9	7	3	4	23	50	27	100	90
s-press									
c-press	2	30	1	2	35	42	23	100	703
fp-press	1	0	1	37	39	45	16	100	130
m-press	4	7	2	4	18	56	26	100	1 040
allm borg press	25	2	3	2	33	46	21	100	353
oavhängig press	7	5	4	9	25	54	21	100	110
	4	4	1	13	22	57	21	100	456

Kommentar: Svaren i tabellen bygger på följande fråga: "Har Ni märkt om (. . . TIDNING/ NYHETSPROGRAM) på sina nyhetssidor/i sin nyhetsrapportering brukar gynna något eller några av förslagen i folkomröstningen?"

gynna linje 3 (37 procent). Den liberala pressen uppfattas däremot inte i lika hög grad gynna någon speciell linje i folkomröstningen. Väljarna uppfattar således generellt sett dagspressens nyhetsbevakning under folkomröstningskampanjen som mer partisk än nyhetsrapporteringen i Sveriges Radio.

De som upplever att någon linje gynnas i nyhetsrapporteringen under folkomröstningen är dock klart färre än de som upplever att något parti gynnas under en valrörelse. En liknande undersökning av valet 1979 visade t ex att en dryg tredjedel av tittarna upplevde att Rapport gynnade något parti, att 72 procent av s-press-läsarna upplevde att s-pressen gynnade socialdemokraterna eller riktningar vänster därom, att 64 procent av m-pressläsarna upplevde att m-pressen gynnade moderaterna eller de borgerliga på nyhetsplats osv.¹⁴

Jämförelsen kan inte föras för långt, men den visar ändå att massmediernas *nyhetsrapportering* under folkomröstningen i varje fall inte uppfattades som mer partisk än under vanliga valrörelser. Däremot har vi tidigare noterat att det *samlade utbudet i TV* upplevdes något mer partiskt under folkomröstningskampanjen än under ett vanligt riksdagsval.

Det generella mönstret att man upplever att motståndarsidan gynnas

gäller både det samlade utbudet i TV och nyhetsprogrammen i TV. Drygt 20 procent av linje 1- och linje 2-väljarna uppfattar t ex att linje 3 gynnas i Rapport, medan endast 10 procent av linje 3-väljarna upplever samma sak.

Denna generella tendens gäller dock inte för läsarnas uppfattning om den dagstidning de läser. Det tycks enbart vara ett fenomen som gäller för synen på monopol-företaget Sveriges Radio.

För pressens del tycks snarare det motsatta gälla. Läsarna uppfattar oftare att den egna sidan gynnas än att motståndarsidan gynnas. Det gäller t ex för Dagens Nyheter och Göteborgs-Posten. I DN:s fall upplever 12 procent av linje 1- och linje 2-väljarna att ja-sidan gynnas i nyhetsrapporteringen, medan motsvarande andel för linje 3-väljarna är 6 procent. Och 24 procent av linje 3-väljarna upplever att nej-sidan gynnas, medan 16 procent av linje 1- och linje 2-väljarna upplever samma sak.

Hos läsarna av socialdemokratisk press kan man finna samma tendens. De väljare som röstade på linje 3 och som läste s-press tyckte t ex att ja-sidan gynnades i mindre grad (29 procent) i den socialdemokratiska pressen än vad linje 1- och linje 2-väljarna tyckte (37 procent).

Massmediepubliken reagerar således på olika sätt inför innehållet i televisionen och innehållet i den egna dagstidningen. Tittarna tycks sätta TV-innehållet i *kontrast* till den egna uppfattningen, medan läsarna snarare tycks *assimilera* tidningsinnehållet till den egna uppfattningen.

Detta förhållande kan åtminstone förklaras på två sätt. En tänkbar förklaring är att dagspressen ger ett betydligt större utrymme för selektiv exponering än TV-utbudet. I en tidning kan man på ett helt annat sätt välja bort ett innehåll som inte stämmer överens med den egna uppfattningen eller välja ut sådant material som står i överensstämmelse med den egna uppfattningen än vad man kan göra när det t ex gäller en nyhets-sändning i TV.

En annan tänkbar teori är att det snarare rör sig om selektiv perception på så sätt att man har ett större behov av att harmonisera sin tidning till den egna uppfattningen än t ex ett TV-nyhetsprogram. En tidning är vald på ett mer "fritt" sätt än TV, vilket innebär att det föreligger ett större tryck mot en assimilering av sådant innehåll som inte riktigt stämmer överens med den egna uppfattningen. Det tycks således som det är lättare att "leva" i konflikt med ett TV-utbud än den egna tidningen. I det senare fallet är strävan efter jämvikt mera verksamt.

Vilken av de båda teorierna — *selektionsteorin* eller *harmoniseringsteorin* — som är den riktiga kan inte avgöras här. Det kan dock inte uteslutas att båda förklaringarna samtidigt kan vara riktiga eftersom den första teorin tar fasta på exponeringsfasen medan den andra teorin främst tar fasta på perceptionsfasen i mottagningsprocessen.

Massmediernas effekter

Vår tredje huvudfrågeställning i detta kapitel gäller massmediernas effekter. Studiet av massmediernas politiska effekter på individnivå är ett mycket vittomfattande forskningsområde med en lång forskningstradition. Den empiriska massmedieforskningen grundad på representativa urvalsundersökningar går tillbaka till 1940-talets början och den sociologiskt inriktade forskningen som bedrevs av den s k Columbiaskolan under Paul Lazarsfelds ledning. Det innebär att de moderna väljarundersökningarna och studiet av massmediernas effekter har ett gemensamt ursprung.

Forskningens syn på massmediernas politiska effekter har undergått betydande förändringar. Columbiaskolan utgick t ex i sin pionjärstudie av 1940 års amerikanska presidentvalkampanj — *The People's Choice* — från att valkampanjen och massmedierna hade en mycket stor betydelse för väljarnas åsikter och röstningsbeteende. Förväntningarna om stora kampanjeffekter infriades dock inte. Lazarsfeld och hans forskningsgrupp fann snarare att valkampanjen och massmedierna hade mycket begränsade effekter. Orsakerna till massmediernas begränsade effekter kan i korthet sammanfattas på följande sätt: (1) de flesta väljarna hade sedan länge bestämt sig för hur de skulle rösta; (2) valpropagandan i massmedierna verkade enbart förstärkande på dessa beslut; (3) de väljare som var tveksamma och bestämde sig sent i kampanjen var mindre politiskt intresserade och exponerade sig sällan för politiskt material i massmedierna; (4) om väljarna trots allt ändrade sig under valkampanjen så var det sällan ett resultat av exponering för massmedier utan oftare ett resultat av interpersonell kommunikation.¹⁵

De studier som Bo Särilvik och Jörgen Westerståhl utförde i Lazarsfelds anda i Sverige i mitten av 1950-talet kom i stort sett fram till samma resultat som de amerikanska valundersökningarna.¹⁶

Även om det tidigt förekom kritik mot Columbiaskolans syn på massmediernas effekter så är det först i början av 1970-talet som man bland medieforskarna kan märka en mer påtagligt förändrad syn på massmediernas effekter.¹⁷ I massmedieforskningen tilldelades nu massmedierna en mer betydelsefull roll i den politiska opinionsbildningsprocessen än vad som tidigare hade varit fallet.

Det förändrade synsättet kan för det första sägas ha sin bakgrund i de faktiska samhällsförändringar som hade skett jämfört med 1940- och 1950-talen, t ex en ökad rörlighet i valmanskåren och televisionens framväxt. För det andra försköts massmedieforskningens intresse från effekter på individens attityder och beteenden till massmediernas effekter på de stadier som föregår attitydbildningen: de perceptuella och kognitiva processerna. Det innebar också att massmedierna tilldelades en större bety-

delse än tidigare.

Den analys av massmediernas effekter som här presenteras är ett exempel på den senare forskningsinriktningen. Vårt syfte är dels att belysa massmediernas betydelse för vilka politiska objekt i vår omvärld vi uppmärksammar och tycker är viktiga, dels massmediernas betydelse för våra kunskaper om de politiska objekt vi uppmärksammar i vår omvärld. Det förra knyter således an till de perceptuella processerna hos individen och det senare till individens kognitiva processer.

Analysen inleds med massmediernas kognitiva effekter och den konkreta frågeställningen gäller vilken kortsiktig effekt massmedierna hade på väljarnas faktakunskaper under folkomröstningskampanjen. Bidrog massmedierna till att öka väljarnas kunskaper?

För att kunna avläsa individuella kunskapsförändringar krävs det i princip att samma kunskapsfråga upprepas vid två olika tidpunkter. Den enda kunskapsfråga som fanns med både i januariundersökningen och i marsundersökningen och som kan användas för att analysera individuella kunskapsförändringar under kampanjen gällde vilka folkomröstningsförslag de fem riksdagspartierna och de fyra stora intresseorganisationerna (SAF, LO, TCO och LRF) stödde i folkomröstningen. (En mer fullständig redogörelse för väljarnas kunskaper i kärnkraftsfrågan ges i kapitel 8.)

Kunskapen om vilka linjer partierna och intresseorganisationerna stödde var stor redan i slutet av januari då den första intervjuomgången ägde rum. Av de tillfrågade kunde 49 procent ange vilka linjer samtliga fem riksdagspartier stödde och 19 procent kände till vilka linjer samtliga fem partier och samtliga fyra intresseorganisationer stödde i folkomröstningen. (Se kommentar till tabell 6.9.) När samma personer tillfrågades i mars hade motsvarande andelar ökat till 67 respektive 27 procent. Folkomröstningskampanjen hade således totalt sett en klart kunskapshöjande effekt.

Den kunskapshöjande effekten under kampanjen blir än påtagligare om man ser till den kunskapsökning som innebär att väljarna t ex ökar sin kunskap från ett parti till två eller flera partier, från två partier till tre eller flera partier etc. Beräknat på detta sätt ökade 36 procent av väljarna från januariundersökningen till marsundersökningen sin kunskap om vilka linjer de fem riksdagspartierna stödde i folkomröstningen.

Vilken betydelse hade då massmedierna för denna kunskapsökning? I tabell 6.9 redovisas väljarnas politiska kunskaper i januari och i mars. Väljarna har delats in i tre olika grupper med hänsyn till deras allmänna medieexponeringsnivå. För varje grupp har sedan medelvärdet för antalet rätta parti- och organisationssvar beräknats. Väljarna har dessutom delats in efter väljarnas kognitiva resurser, och efter väljarnas engagemang i kärnkraftsfrågan.

Tabell 6.9. Väljarnas kunskaper i januari och mars efter väljarnas medieexponeringsnivå, kognitiva resurser och engagemang (antal rätta svar — medelvärde)

	<i>Kunskap i</i>		<i>Kunskaps-</i>	<i>Antal</i>
	<i>Januari</i>	<i>Mars</i>	<i>föränd-</i>	<i>inter-</i>
			<i>ring</i>	<i>intervjuade</i>
Samtliga väljare	5.8	6.7	+0.9	1 421
Normalexponerade	5.6	6.6	+1.0	753
Medelhögt exponerade	5.8	6.8	+1.0	508
Högexponerade	6.6	7.2	+0.6	160
Små kognitiva resurser	4.4	5.5	+1.1	329
Normalexponerade	3.8	5.1	+1.3	130
Medelhögt exponerade	4.7	5.8	+1.1	153
Högexponerade	5.9	6.8	+0.9	46
Medelstora kognitiva resurser	5.4	6.5	+1.1	685
Normalexponerade	5.3	6.4	+1.1	389
Medelhögt exponerade	5.7	6.9	+1.2	220
Högexponerade	6.5	7.1	+0.6	76
Stora kognitiva resurser	7.3	7.8	+0.5	397
Normalexponerade	7.1	7.8	+0.7	231
Medelhögt exponerade	7.6	8.0	+0.4	130
Högexponerade	7.8	8.1	+0.3	36
Litet engagemang	3.5	4.8	+1.3	259
Normalexponerade	3.3	4.8	+1.5	156
Medelhögt exponerade	4.0	5.2	+1.2	91
Högexponerade	5.1	5.8	+0.7	12
Medelstort engagemang	6.0	7.0	+1.0	954
Normalexponerade	6.0	7.0	+1.0	528
Medelhögt exponerade	5.9	7.0	+1.1	322
Högexponerade	6.4	7.1	+0.7	104
Stort engagemang	7.5	7.9	+0.4	199
Normalexponerade	7.7	8.2	+0.5	63
Medelhögt exponerade	7.4	7.8	+0.4	94
Högexponerade	7.5	8.0	+0.5	42

Kommentar: Väljarnas kunskaper i januari och i mars avser väljarnas uppfattning om vilka linjer de fem riksdagspartierna och de fyra stora intresseorganisationerna — SAF, LO, TCO och LRF — stödde i folkomröstningen. (Min = 0 och max = 9 rätta svar.) När det gäller intresseorganisationerna är det med undantag för LO (linje 2) inte oproblematiskt att fastställa vad som är "rätt" svar eftersom de inte i formell mening uppgav vilken linje de stödde. För SAF:s del har "linje 1", "ja-linjerna" och "stöder formellt ingen linje" accepterats som rätt svar. För TCO:s del har "stöder formellt ingen linje" och "linje 2" accepterats som rätt svar. För LRF:s del har "stöder formellt ingen linje" och "linje 3" accepterats som rätt svar. Förfarandet kan diskuteras men i detta sammanhang torde det vara rättare att bedöma svaren efter allmän-politiska relevanskriterier än strikt formella kriterier.

Medieexponeringsmättet är ett mycket grovt mått som omfattar individens mediekonsumtion av tidningsläsning om energi och kärnkraftsfrågor, om politik, TV-nyhetsstättande och TV-kampanjprogramtittande. 53 procent av de svenska väljarna har betraktats som 'normalexponerade', 36 procent som 'medelhögt exponerade' och 11 procent som 'högexponerade'.

För valmanskåren i sin helhet ökade kunskapen från i genomsnitt 5.8 rätta svar i januari till i genomsnitt 6.7 rätta svar i mars. Tar vi sedan hänsyn till väljarnas medieexponeringsnivå så framkommer ett till synes märkligt resultat. De väljare som under kampanjen exponerade sig mest för massmedierna ökade sin kunskap minst!

Att de högexponerade i mindre utsträckning ökade sin kunskap än de som i tabellen kallas för normalexponerade kan dock inte tolkas som att massmedierna var utan betydelse för den kunskapsökning som skedde mellan januari och mars. Att vara normalexponerad betyder inte att man *inte* exponerar sig för kampanjen i massmedierna. De väljare som inte på något sätt exponerades för kampanjen är så få att de knappast på ett meningsfullt sätt kan analyseras i en urvalsundersökning av vår typ. Det vore därför i detta sammanhang missledande att utifrån ett relativistiskt betraktelsesätt konstruera och benämna en grupp av väljare för "lågexponerade" eftersom de i en absolut mening inte är det. Detta gäller speciellt med tanke på att den kunskap vi analyserar i detta fall är av så enkelt slag att även en mycket måttlig exponering för massmedierna kan åstadkomma denna typ av kunskapseffekter. De som här betraktats som normalexponerade — drygt hälften av de svenska väljarna — kan således mycket väl ha ökat sin kunskap genom massmedierna.

Den större kunskapsökningen bland de normalexponerade måste också ses mot bakgrund av att de gick in i kampanjen på en betydligt lägre kunskapsnivå än de väljare som uppvisade en hög medieexponeringsnivå. En betydande del av de högexponerade väljarna kunde t ex överhuvudtaget inte öka sin kunskap eftersom de redan i januari svarade rätt på alla frågor.

Den stora kunskapsskillnaden i januari mellan de normalexponerade och de högexponerade talar dock för att massmedierna hade en stor betydelse för väljarnas kunskaper och att denna effekt gav sig tillkänna redan innan kampanjen hade startat. Kampanjen med sitt enorma informationsutbud, som mycket få väljare kunde undgå, innebar sedan att denna kunskapsskillnad kom att minska.

Men den kunskapsskillnad som vi kan iaktta mellan normalexponerade och högexponerade i januari behöver självfallet inte bero på skillnaden i medieexponeringsnivå. Skillnaden i exponeringsnivå kan t ex sammanfalla med skillnader i utbildningsnivå eller politiskt intresse, vilket innebär att de variationer som finns när det gäller väljarnas kunskaper inte förklaras av variationer i väljarnas medieexponering utan av andra faktorer.

Två sådana faktorer som är starkt relaterade till väljarnas kunskaper är väljarnas kognitiva resurser och väljarnas engagemang. Med kognitiva resurser avses här både sådana resurser som har att göra med individens förmåga att ta emot, förstå och hantera information och sådana resurser

som har att göra med den politiska referensram — den kognitiva rikedom — som existerar hos individen. Individens kognitiva resurser har bestämts med utgångspunkt från individens utbildning, medlemskap i politiska organisationer, yrke, ålder och kön. Individens engagemang i kärnkraftsfrågan har bestämts med utgångspunkt från individens intresse för politik, intresse för energi- och kärnkraftsfrågor samt individens egen diskussionsaktivitet när det gäller energi- och kärnkraftsfrågor.

I tabell 6.9 kan man klart se sambandet mellan väljarnas kognitiva resurser och väljarnas kunskaper. I januari kan t ex de med små kognitiva resurser i genomsnitt ange 4.4 rätta svar, medan de med stora kognitiva resurser kan ange 7.3 rätta svar. Skillnaden är också mycket stor mellan de med ett lågt engagemang i kärnkraftsfrågan och de med ett stort engagemang — 3.5 mot 7.5 rätta svar. Det är således fråga om betydligt större kunskapsskillnader än de kunskapsskillnader vi fann mellan väljare med olika medieexponering.

Mer intressant är dock att det är de kognitivt fattiga och de oengagerade väljarna som uppvisar den största kunskapsökningen mellan januari och mars. Kunskapsklyftan minskade således under kampanjen. De kognitivt fattiga och de oengagerade väljarna uppvisade trots den större kunskapsökningen ändå inte lika stora kunskaper i mars som de kognitivt rikare och de mer engagerade väljarna redan kunde uppvisa i januari.

Dessutom kan vi notera att det för väljare med samma kognitiva resurser och samma engagemang (med ett undantag) finns klara kunskapsskillnader mellan de med en normal medieexponeringsnivå och de med en hög medieexponeringsnivå. Det innebär att massmedierna har betydelse för väljarnas kunskapsnivå även när vi kontrollerar för inflytandet av väljarnas kognitiva resurser och väljarnas politiska engagemang. Vi kan också notera att denna medieeffekt genomgående tycks vara större hos de kognitivt fattiga och oengagerade väljarna. Bland väljare med små kognitiva resurser är t ex kunskapsskillnaden mellan normalexponerade och högexponerade i januari mycket stor: 3.8 mot 5.9 rätta svar. Denna skillnad avtar sedan ju större de kognitiva resurserna blir. Resultatet antyder att ju större kognitiva resurser som väljaren har, desto mindre effekter har massmedierna på väljarnas kunskaper.

Den avtagande medieeffekten gäller också för väljarnas politiska engagemang. Ju större engagemang från väljarens sida, desto mindre effekter tycks massmedierna ha på väljarens kunskaper. Hos de mest engagerade väljarna är det t o m så att de som exponerar sig mindre för massmedierna har större kunskaper än de som uppvisar en mycket stor mediekonsumtion. Detta till synes märkliga resultat kan sannolikt förklaras av att den grupp som är starkt politiskt engagerad men som inte i så hög grad exponerar sig för massmedierna får sin kunskap genom andra kanaler, t ex egen kommunikationsaktivitet, och att dessa kanaler för denna grupp

av väljare är betydligt effektivare som informationskällor än vad massmedierna är för den grupp av starkt engagerade väljare som ägnar en stor del av sin tid åt massmediekonsumtion.

Folkomröstningskampanjen och det ökade informationsutbudet förde med sig innebar med andra ord att de kunskapssvaga grupperna ökade sin kunskap i högre grad än de kunskapsstarka grupperna. Kampanjen hade därmed en kunskapsutjämnande effekt. Några ökade kunskapsklyftor i samhället åstadkom således inte det ökade informationsutbudet. Denna risk — att massmediernas utbud snarare tenderar att förstärka och vidga befintliga kunskapsklyftor i samhället än att minska dem — har bl a det s k *Informationsklyfteprojektet* vid Sveriges Radios avdelning för publik- och programforskning (PUB) tagit upp. Informationsklyfteprojektets egna empiriska undersökningar tycks dock inte heller entydigt peka i den riktningen.¹⁸

Att väljarnas kunskaper ökade under kampanjen fann man även i de undersökningar som genomfördes i samband med 1955 och 1957 års folkomröstningar. I Tore Dalenius' och Roland von Eulers studie av informationsnivåns förändring under högertrafikomröstningen fann man t ex att väljarnas kännedom om argument för och emot en trafikomläggning och väljarnas kunskap om kostnaden för en trafikomläggning ökade.¹⁹ Bo Särilvik fann också i sin studie av ATP-omröstningen 1957 att den allmänna informationsnivån förbättrades under kampanjen. Bl a kunde Särilvik visa att de upplysnings- och propagandabroschyrer som gavs ut i samband med omröstningen hade en kunskapshöjande effekt.²⁰

Det andra exemplet på massmediernas effekter som vi valt att belysa är massmediernas betydelse i påverkansprocessens allra första stadium: uppmärksamhetsfasen. I den politiska opinionsbildningen är det kanske just i denna del av påverkansprocessen som massmedierna spelar sin mest betydelsefulla roll. Massmedierna är i betydande grad med och bestämmer den politiska dagordningen i ett samhälle — vilka politiska frågor som väljarna uppmärksammar och tycker är viktiga. Denna typ av medieeffekter får i sin tur stora konsekvenser för den politiska opinionsbildningen i sin helhet genom att massmediernas urval av politiska frågor kan gynna eller missgynna olika politiska åsiktsriktningar i ett samhälle.

Den första empiriska studien av massmediernas dagordningsfunktion — *The Agenda-Setting Function of the Mass Media* — publicerades 1972 av Maxwell McCombs och Donald Shaw. Det är således en relativt ung forskningsinriktning men den har redan avsatt en mycket stor mängd vetenskapliga uppsatser.²¹ Den främste företrädaren — den amerikanske massmedieforskaren Maxwell McCombs — har sammanfattat dagordningsforskningens grundläggande antagande på följande sätt: "there is a direct causal relationship between the content of the media agenda and subsequent public perception of what the important issues of the day are".²²

Tanken är med andra ord att de frågor och ämnen som massmedierna prioriterar i sin rapportering också blir de frågor och ämnen som massmediepubliken prioriterar — tycker är viktiga. Massmediernas stora betydelse ligger inte i att de bestämmer *vilka* åsikter människor har utan vilka frågor människorna har åsikter om.

Frågan är då om massmediernas prioritering av kärnkraftsfrågan som politisk stridsfråga inverkat på väljarnas bedömning av kärnkraften som en viktig politisk sakfråga? Vilken betydelse har massmedierna haft för kärnkraftens uppgång och fall som politisk stridsfråga i svensk politik?

Dagordningsforskningen utgår från en enkel tvåvariabelhypotes — att det råder ett orsakssamband mellan massmediernas sakfrågeprioriteringar och massmediepublikens sakfrågeprioriteringar. En sådan enkel tvåvariabelhypotes innebär dock alltid en risk för att man enbart belägger spuriösa samband om man inte även kontrollerar för inflytelser från andra faktorer som kan tänkas påverka publikens sakfrågeprioriteringar. Ett exempel på en sådan betydelsefull faktor som både kan tänkas påverka massmediernas och väljarnas sakfrågeprioriteringar är de politiska partiernas sakfrågeprioriteringar.²³

I tabell 6.10 jämförs därför inte enbart massmediernas och väljarnas prioritering av kärnkraftsfrågan som en politisk sakfråga utan även partiernas prioritering av kärnkraftsfrågan. Jämförelsen görs vid två olika tidpunkter — under 1979 och 1982 års valrörelser — och för fem olika politiska sakfrågor varav energi- och kärnkraftsfrågorna utgör en.

Partiernas sakfrågeprioriteringar under de båda valrörelserna har bestämts med utgångspunkt från partiledarnas valupptaktstal. Procentandelarna i tabellen anger den uppmärksamhet som partiledarna i genomsnitt ägnade åt olika sakfrågor. Massmediernas sakfrågeprioriteringar har

Tabell 6.10. Partiernas, massmediernas och väljarnas sakfrågeprioriteringar under 1979 och 1982 års valrörelser — en jämförelse (procent)

Sakfrågor	Valet 1979			Valet 1982		
	Partier- na	Mass- medi- erna	Väl- jarna	Partier- na	Mass- medi- erna	Väl- jarna
Sysselsättning/ekonomi	25	20	22	33	25	32
Skatter och avdrag	18	16	14	9	8	6
Kärnkraft och energi	10	23	23	3	3	2
Löntagarfondsfrågan	4	2	3	16	18	24
Sociala välfärdsfrågor	20	7	16	16	11	21
Övriga sakfrågor	23	32	22	23	35	15
Summa procent	100	100	100	100	100	100
N =	—	2 645	3 371	—	2 583	3 874

beräknats med utgångspunkt från vilka enskilda sakfrågor som dominerat innehållet i nyhetsmaterialet. Väljarnas sakfrågeprioriteringar bygger på en intervjufråga där väljarna själva fått ange vilka frågor de ansåg vara viktiga för valet av parti i 1979 och 1982 års val. Upp till fem svar har kodats för varje intervjuperson.

Allmänt sett råder det en mycket stor överensstämmelse mellan partiernas, massmediernas och väljarnas bedömningar av vad som är viktiga politiska frågor. Det gäller vid båda valen — men överensstämmelsen är särskilt markant i 1982 års valrörelse. I det svenska samhället råder det således i det här avseendet en betydande konsensus.

Det finns dock exempel som avviker från detta allmänna mönster.

Kärnkraftsfrågan utgör ett sådant exempel. I 1979 års valrörelse uppfattades kärnkraftsfrågan både av massmedierna och av väljarna som den viktigaste enskilda valfrågan. Kärnkraftsfrågan prioriterades däremot mycket lågt av de politiska partierna. Resultatet tyder på att massmedierna i detta fall hade en större betydelse för väljarnas sakfrågeprioriteringar än vad partierna hade.

Men det finns också exempel som inte pekar på att massmediernas sakfrågeprioriteringar påverkar väljarnas sakfrågeprioriteringar. I 1979 års val stämde t ex väljarnas prioritering av de sociala välfärdsfrågorna i betydligt högre utsträckning överens med partiernas prioritering än med massmediernas prioritering. Resultatet tyder i detta fall på att partierna hade en större betydelse för väljarnas sakfrågeprioriteringar än vad massmedierna hade.

Det till synes motsägelsefulla resultatet behöver inte nödvändigtvis betyda att massmedierna inte har någon dagordningsfunktion. Resultatet kan också tolkas som att massmediernas dagordningsfunktion i betydande grad är beroende av vilken typ av politisk sakfråga det gäller. När det gäller frågor som kärnkraften, som ligger bortom den personliga erfarenheten, spelar massmedierna en viktigare roll än när det gäller sociala välfärdsfrågor (pensioner, sjukvård etc), som var och en har en personlig erfarenhet av. Detta är en teori som bl a den senaste dagordningsforskningen tagit upp.²⁴ Dagordningsforskarna antar att massmedierna har mindre effekter när det gäller frågor som de flesta människor kan ha en direkt personlig erfarenhet av (obtrusive issues) och större effekter när det gäller frågor som ligger bortom de flesta människors direkta erfarenheter (unobtrusive issues).

Våra resultat visar på klara samband mellan den uppmärksamhet kärnkraftsfrågan fått i massmedierna och den uppmärksamhet som väljarna gett dem. I 1979 års val angav 23 procent av de svenska väljarna kärnkraften som en viktig valfråga samtidigt som 23 procent av massmediernas nyhetsrapportering om enskilda sakfrågor handlade om kärnkraften. I 1982 års valrörelse utgjorde motsvarande andelar 3 respektive 2 procent.

Även om överensstämmelsen är stor mellan massmediernas och väljarnas sätt att prioritera kärnkraftsfrågan som en viktig politisk sakfråga vid olika tidpunkter, så är det ändå svårt att från enkla samband dra slutsatser om massmediernas dagordningseffekter. Vilka frågor som skall ingå i väljarnas politiska dagordning bestäms sannolikt i ett komplicerat samspel mellan olika faktorer där de politiska partierna och massmedierna är de mest väsentliga faktorerna men inte de enda. Det är kanske inte heller så att det är partierna och massmedierna som direkt eller indirekt påverkar väljarnas dagordning, utan att det är väljarnas dagordning som bestämmer partiernas och massmediernas dagordning. Den stora konsensus som råder mellan partierna, massmedierna och väljarna skulle i så fall snarare ha åstadkommit genom opinionsspeglning än genom opinionspåverkan.

De resultat som presenterats här och de resultat som tidigare och mer ingående presenterats av Kent Asp i uppsatsen *The Struggle for the Agenda* tyder dock på att de politiska partierna i hög grad bestämmer massmediernas dagordning, som i sin tur i hög grad bestämmer väljarnas politiska dagordning. Massmedierna skulle enligt denna teori ha ett direkt inflytande på väljarnas dagordning, medan partiernas inflytande över väljarnas dagordning i huvudsak skulle vara indirekt och förmedlas genom massmedierna.

Kärnkraftsfrågans behandling i 1979 års valrörelse frångick detta allmänna mönster. I detta fall lyckades inte partierna föra bort frågan från massmediernas dagordning och därmed inte heller från väljarnas dagordning. Kärnkraftsfrågan i 1979 års valrörelse visar således att massmedierna inte enbart är inflytelserika i sin förmedlande roll utan att de också kan vara med och utöva ett självständigt inflytande över väljarnas politiska dagordning.

Massmedierna och väljarna i 1980 års folkomröstningskampanj

Vår *första* och grundläggande frågeställning i detta kapitel har gällt i vilken utsträckning väljarna valde att exponera sig för 1980 års folkomröstningskampanj.

Kampanjexponering är inget entydigt begrepp. En valkampanj omfattar alltifrån arbetsplatsdiskussioner till TV-debatter och i kampanjstudier finns det en tendens att inte klart skilja ut exponering för olika typer av masskommunikation. Inledningsvis skiljde vi därför ut olika sätt på vilka väljarna kan tänkas exponera sig för en valkampanj.

Ett sätt att komma i kontakt med en kampanj är genom egen kommunikationsaktivitet. En uppskattning av hur omfattande väljarnas direkta

och personliga kontakter med folkomröstningskampanjen var beror på vilka kriterier vi väljer. Utgår vi från kravet att väljarna skall ha deltagit i minst *en* av följande tre aktiviteter: (1) varit på föredrag eller möte om kärnkraften, (2) burit kampanjknapp eller (3) försökt övertyga andra att rösta på en viss linje, så uppvisade drygt var fjärde väljare ett personligt engagemang i 1980 års folkomröstningskampanj.

Det fanns dock stora skillnader mellan de tre folkomröstningslinjerna när det gällde väljarnas aktivitet och personliga engagemang i folkomröstningen. Linje 3-väljarna var mest aktiva. Ungefär 40 procent uppgav att de varit personligt engagerade i åtminstone en av de tre kommunikationsaktiviteterna. Därefter kom linje 1-väljarna med 30 procent och linje 2-väljarna med 20 procent personligt engagerade väljare.

När det gällde den förmedlade kommunikationen gjorde vi dels en distinktion mellan det sätt på vilket man som väljare kom i *kontakt* med kampanjen — genom masskommunikation eller genom personlig kommunikation, dels en distinktion mellan vem som hade *kontroll* över den information man som väljare kom i kontakt med — fristående eller styrd kommunikation.

De två distinktionerna gav upphov till fyra olika kommunikationskanaler:

- (1) fristående masskommunikation
- (2) styrd masskommunikation
- (3) fristående personlig kommunikation
- (4) styrd personlig kommunikation

Intresset i detta kapitel har i första hand koncentrerat sig till exponeringen för den fristående masskommunikationen. Den styrda masskommunikationen, t ex linjeorganisationernas eget propagandamaterial, har lämnats utanför analysen. Exponeringen för personlig kommunikation — både den styrda och den fristående — har däremot analyserats.

Hur omfattande var då exponeringen för kampanjen?

Ser man på valkampanjen i sin helhet står det klart att i stort sett hela svenska valmanskåren i en eller annan form kom i kontakt med kampanjen. Det var över 90 procent som uppgav att de åtminstone läste något om energi- och kärnkraft i dagstidningarna. Det var ytterst få väljare som inte regelbundet tog del av televisionens nyhetsprogram. Sex av tio väljare såg åtminstone ett av de speciella kampanjprogram som sändes i TV. Fyra av tio väljare hade personer i sin närmaste omgivning som aktivt försökte övertyga andra att rösta på sin speciella linje och hos 85 procent av väljarna förekom det diskussioner om energi- och kärnkraftsfrågor i den omedelbara omgivningen.

Ställs kravet, som i tabell 6.11, att man skall ha läst ganska mycket eller det mesta om energinyheter i dagstidningarna, att man ser på TV-nyheter-

na minst tre gånger i veckan eller att man sett åtminstone ett av TV-kampanjprogrammen så är det endast 7 procent av valmanskåren som *inte* uppfyller det kravet. På liknande sätt är det endast 11 procent av väljarna som *inte* uppfyller kravet på förekomst av diskussion i omgivningen eller att ha någon linjeaktivist i omgivningen.

Tabell 6.11. Exponering för masskommunikation och personlig kommunikation under kampanjen (procent)

		Exponering för personlig kommunikation		
		ja	nej	
Exponering för masskommunikation	ja	83	10	93
	nej	6	1	7
		89	11	100

N = 1 436

En mycket stor del av valmanskåren — 83 procent — nåddes både av masskommunikation och personlig kommunikation och det var ett försvinnande fåtal som varken nåddes av masskommunikation eller personlig kommunikation. Även om man på goda grunder kan anta att de som ställt upp och intervjuats och svarat på alla de frågor som tabellen bygger på är något mer politiskt intresserade än valmanskåren i sin helhet så torde ändå de som helt stod utanför kampanjen knappast uppgå till fler än några få procent. Ett brett perspektiv på kampanjexponering ger således till resultat att i stort sett samtliga väljare på något sätt kom i kontakt med folkomröstningskampanjen.

Ställs däremot kraven hårdare så att exponeringen enbart omfattar klart kampanjinriktad masskommunikation och personlig kommunikation så ökar andelen "utanförstående" kraftigt. Ungefär en fjärdedel av valmanskåren såg inte på något kampanjprogram i TV och hade inte heller någon linjeaktivist i sin omgivning. De var ungefär lika talrika som dem som exponerade sig både för kampanjprogram och linjeaktivister.

Ser man dessutom till exponeringen för de olika linjernas TV-program och för olika linjeaktivister så var det mycket betydande väljargrupper som stod utanför. De som både såg på ett linje 1-program och hade en linje 1-aktivist i sin omgivning uppgick till enbart 6 procent. Motsvarande siffror för linje 2 och linje 3 var 10 respektive 19 procent.

Det är med andra ord i första hand genom den ordinarie och den regelbundna nyhetsrapporteringen i press, radio och TV som de stora väljargrupperna kommer i kontakt med valkampanjen.

Tabell 6.12. Exponering för kampanjprogram i TV och för linjeaktivister i den närmaste omgivningen (procent)

		Exponering för linjeaktivister		
		ja	nej	
Exponering för kampanjprogram	ja	29	34	63
	nej	12	25	37
		41	59	100

N = 1 489

Men vad gäller den regelbundna nyhetsexponeringen för energi- och kärnkraftsfrågor kunde vi också notera att den — i varje fall när det gällde tidningsläsning — kan ha varit mindre omfattande under kampanjen 1980 än den var i samband med valrörelsen 1976. Och vi kunde också notera att exponeringen för kampanjprogrammen i TV var betydligt lägre än den brukar vara under vanliga riksdagsval.

Det mesta talar således för att exponeringen för folkomröstningskampanjen i sin helhet i varje fall inte var mer omfattande än för ordinarie valkampanjer — snarare var exponeringsnivån lägre.

Även om de allra flesta väljarna i någon form exponerade sig för kampanjen så fanns det betydande skillnader i exponeringsnivå mellan olika grupper.

Både exponeringen för masskommunikation och för personlig kommunikation var på olika sätt relaterade till väljarnas *sociala bakgrund*. Exponering för energinyheter i dagstidningarna finner vi framför allt bland män, de starkt politiskt intresserade och bland högutbildade. Det är företrädesvis också denna typ av väljare som också exponerar sig för personlig kommunikation från sin omgivning.

Televisionen — och särskilt då nyhetsprogrammen — är framför allt de mindre politiskt intresserades och de lågutbildades informationskanal. Nyhetstittande är dessutom svagt negativt korrelerat med exponeringen för personlig kommunikation ($r = -.09$).

Den femtedel av valmanskåren som var lågutbildade och uppgav att de inte var särskilt eller inte alls intresserade av energi- och kärnkraftsfrågor och som kan antas vara särskilt svårnådd för valpropaganda uppvisade i stort sett samma exponeringsnivå för TV-nyhetsprogrammen som valmanskåren i sin helhet. Däremot var dagstidningsexponeringen och exponeringen för personlig kommunikation avsevärt lägre i denna väljar-grupp.

Väljarnas sociala bakgrund och livssituation hade således betydelse för den allmänna exponeringsnivån för kampanjen och för vilken typ av

kommunikationskanal man exponerade sig för. Däremot var inte kampanjexponeringen relaterad till *väljarnas åsikter* eller linjeval. Det fanns en viss tendens till att man i högre grad exponerade sig för TV-program och personlig kommunikation i överensstämmelse med den egna åsikten, men inslaget av selektiv exponering var föga betydelsefullt.

De som var mera påverkbara exponerade sig således mindre för kampanjen än de som var mindre påverkbara. Nyhetsprogrammen i TV utgjorde dock ett undantag. De nådde i lika stor utsträckning de obeslutsamma som de övertygade väljarna.

Vår *andra* frågeställning gällde väljarnas inställning till massmedierna och deras sätt att rapportera om folkomröstningskampanjen. I detta fall knöt analysen an till de två krav som i kapitel 5 ställdes på massmedierna som informations- och opinionsförmedlare.

När det gällde massmediernas funktion som informationsförmedlare kan vi inte ge något generellt svar om massmedierna enligt väljarnas uppfattning uppfyllde sin informationsuppgift på ett tillfredsställande sätt. Om man får tro de tidningsreportage som gjordes under kampanjen låg problemet dock knappast i att väljarna upplevde att de fått för lite information. Snarare kunde man märka en övermättnad i de kommentarer som gavs från allmänhetens sida: — "Det har blivit för mycket av kärnkraft i massmedierna", "man är ärligt trött på det hela" och "jag har blivit fullmatad med kärnkraft" var typiska kommentarer.

Våra resultat visar också på att en mycket stor del av det svenska folket tyckte att det var svårt att sätta sig in i vad kärnkraftsdebatten i press, radio och TV handlade om. Väljarnas subjektiva upplevelse av svårigheterna att sätta sig in i debatten var dessutom mest markant när informationsutbudet var som störst i massmedierna. I kampanjens slutskede blev därför uttalanden som "det här med kärnkraften blir vimsigare och vimsigare" och "man visste mer om kärnkraften innan kampanjen startade" vanliga.

Att debatten i press, radio och TV upplevdes som svår av väljarna kan dock inte enbart uppfattas som ett betyg på massmediernas insatser i kampanjen. Väljarnas problem att förstå vad debatten handlade om hade sannolikt också sin förklaring i att den sakfråga väljarna hade att ta ställning till var svår att sätta sig in i och att aktörerna i sakfrågan — de politiska alternativ väljarna hade att ta ställning till — knappast bidrog till att göra det lättare för väljarna att förstå vad debatten handlade om. Uttalanden i massmedierna som "snart vet man inte vad som är sanning eller lögn" och "hur ska vi förstå oss på sånt som inte ens experterna kan enas kring?" gav uttryck för en känsla av att vara utlämnad.

I ett tidigare kapitel har vi med utgångspunkt från massmediernas innehåll karaktäriserat 1980 års folkomröstningskampanj som en kampanj som utspelades *i krisens och partiloyalitetens tecken*. Med utgångs-

punkt från väljarnas exponering för kampanjen och väljarnas inställning till kampanjen kan vi därför lägga till ett tredje utmärkande drag: 1980 års folkomröstningskampanj kom i stor utsträckning att utspela sig i *trötthets och i frustrationens tecken*.

Under folkomröstningskampanjen riktades det stark kritik mot massmedierna — och då särskilt mot Sveriges Radio — för att de skulle ha gynnat kärnkraftsmotståndarna. Från ledande politikerhåll talades det om en förtroendekris som det skulle ta år att överbrygga. Våra resultat ger dock inget belägg för att en sådan förtroendekris även rädde bland väljarna. En mycket stor majoritet av det svenska folket upplevde nyhetsrapporteringen under folkomröstningskampanjen som opartisk. Och det gällde även televisionens samlade utbud. Enligt väljarnas uppfattning uppfyllde de svenska massmedierna sin funktion som opinionsförmedlare under 1980 års folkomröstningskampanj på ett tillfredsställande sätt.

Den *tredje* frågeställningen tog upp kampanjens och massmediernas effekter på väljarnas kunskaper under folkomröstningskampanjen och massmediernas betydelse för vilka politiska frågor som väljarna uppmärksammar och tycker är viktiga — i vilken utsträckning massmedierna är med och bestämmer den politiska dagordningen i ett samhälle.

Våra resultat tyder på att massmedierna och kampanjen i sin helhet hade en kunskapshöjande effekt, men att massmedierna hade sin största betydelse för väljarnas kunskaper innan den mest intensiva delen av kampanjen hade kommit igång. Mycket talar dessutom för att kampanjen och massmedierna verkade kunskapsutjämnande. De oengagerade och de kognitivt fattiga väljarna ökade sina kunskaper mer än de engagerade och de kognitivt rika väljarna.

Massmedierna spelar en stor roll för väljarnas politiska dagordning. De sakfrågeprioriteringar massmedierna gör avspeglar sig i de sakfrågeprioriteringar väljarna gör. Men det är knappast massmedierna som ligger bakom kärnkraftsfrågans uppgång och fall i svensk politik. Massmediernas betydelse ligger främst i att de förmedlar de sakfrågeprioriteringar som de politiska aktörerna utanför medierna står för. Men detta innebär å andra sidan att de politiska aktörerna i ett modernt samhälle knappast i någon högre grad direkt kan påverka väljarnas dagordning, utan påverkan måste ske indirekt och i första hand genom massmedierna. Detta lämnar ett stort utrymme för ett självständigt inflytande från massmediernas sida.

III Väljarna och folkomröstningen 1980

7 Stabila och rörliga väljare under folkomröstningskampanjen

Utgången av folkomröstningen om kärnkraften 1980 bjöd inte på några större överraskningar. Linje 1 och linje 2 — som var för att kärnkraften skulle användas under resten av 1900-talet och sedan avvecklas ”i den takt som är möjlig med hänsyn till behovet av elektrisk kraft för upprätthållande av sysselsättning och välfärd” — vann en komfortabel seger över linje 3, som förordade en avveckling av kärnkraften inom högst 10 år. Linje 1 och 2 fick tillsammans 58,0 procent av rösterna medan linje 3 endast fick 38,7 procent. Andelen blankröster var 3,3 procent. Linje 2 fick ett större röststöd än linje 1. Andelen väljare som röstade på linje 2 var 39,1 procent medan endast 18,9 procent stödde linje 1.

Valdeltagandet blev mycket lågt. Endast 75,6 procent av de röstberättigade deltog i folkomröstningen. Det betyder att valdeltagandet med nöd och näppe lyckades överstiga valdeltagandesiffran från 1957 års omröstning om ATP-reformen. Valdeltagandet var 72 procent 1957 och det var inte en speciellt låg siffra för den tiden när valdeltagandet i riksdagsvalen höll sig kring 80 procent. Ett valdeltagande på 75 procent i en folkomröstning i början av 1980-talet är ett mycket sämre resultat när det normala valdeltagandet ligger på 90-procentsnivån.

Det officiella resultatet av folkomröstningen om kärnkraften redovisas i tabell 7.1

Tabell 7.1. Resultatet av folkomröstningen om kärnkraften år 1980

	<i>Antal röster</i>	<i>Procent</i>
Linje 1	904 968	18,9
Linje 2	1 869 344	39,1
Linje 3	1 846 911	38,7
Blanka röster	157 103	3,3
Antal röstande	4 781 479	75,6
Antal röstberättigade	6 321 165	

Källa: Statistiska meddelanden Be 1980:5. Siffran för antal röstande inkluderar 3 153 ogiltiga röster. Antalet röstberättigade förstagångsväljare var 51 177 och antalet röstberättigade utländska medborgare 221 553.

Segermarginalen för linje 1 och 2 blev stor, men inte överraskande stor. Opinionsmätningarna *före* folkomröstningen hade hela tiden visat på en

klar opinionsövertikt för linje 1 och linje 2. Redan den första opinionsundersökning som gjordes omedelbart efter det att omröstningsalternativen blivit offentliggjorda i december 1979 visade att linje 1 och linje 2 hade ett stort försprång framför linje 3 bland väljarna.

Folkomröstningens tre linjer fastställdes den 16 december 1979. Dagen därpå var Sifo i fält med en undersökning om hur svenska folket ställde sig till alternativen. Resultatet av studien publicerades strax före jul. Femtiofyra procent av intervjupersonerna uppgav att de föredrog linje 1 eller linje 2 medan endast 32 procent stödde linje 3. Tretton procent av de tillfrågade hade inte bestämt sig för vilken linje de föredrog.

Opinionsövertikten för linje 1 och linje 2 var alltså redan i december 1979 — innan valkampanjen ännu kommit igång — ungefär lika stor som den blev i mars 1980. Enligt Sifos decembermätning stöddes linje 1 och linje 2 av något över 60 procent av de väljare som hade tagit ställning för något folkomröstningsalternativ medan 37 procent föredrog linje 3. Denna storleksrelation mellan linje 1 och linje 2 å ena sidan och linje 3 å den andra kvarstod sedan oförändrad i samtliga opinionsmätningar ända fram till folkomröstningen.

Linje 1:s och linje 2:s 60/40-procentiga opinionsövertikt över linje 3 återfanns inte bara i Sifos mätningar utan också i de studier som PUB och IMU gjorde. Andelen väljare som föredrog linje 3 — bland dem som hade tagit ställning för något folkomröstningsalternativ — var anmärkningsvärt stabil i alla opinionsundersökningar som genomfördes inför kärnkraftsvalet 1980. I Sifos fyra publicerade studier under våren 1980 erhöll linje 3 39 procent, 41 procent, 42 procent och 38 procent av rösterna. Motsvarande siffror för linje 3 i IMU:s två undersökningar var 38 procent och 37 procent. I PUB:s tre studier var linje 3:s andel 39 procent, 40 procent och 38 procent.

Samtliga mätningar — inklusive Sifos decemberstudie 1979 som gav linje 3 37 procent — gav alltså upphov till förvånansvärt samstämmiga resultat, som sedan bekräftades i folkomröstningen. Styrkeförhållandet mellan linje 1 och linje 2 å ena sidan och linje 3 å den andra tycks ha varit stabilt under hela valkampanjen. Valrörelsens utspel och argumentering påverkade inte nämnvärt opinionsbalansen mellan linjerna 1 — 2 och linje 3.

Det verkar alltså som om loppet redan var kört innan den egentliga folkomröstningskampanjen började. Och det är naturligtvis en riktig slutsats om man ser politiska val och valrörelser som hästkapplöpningar där det viktigaste är vilka som går fram eller tillbaka i opinionsmätningarna och vilka som vinner eller förlorar på valdagen.

Men valresultat och opinionssiffror kan vara förrädiska. De visar endast nettoresultatet av olika väljarströmmar och säger ingenting om alla de bruttoförändringar åt olika håll som kan ligga bakom till synes stabila

opinionslägen. En studie av åsiktsbildningen och opinionsförändringarna under folkomröstningskampanjen behöver alltså inte vara ointressant. Det stabila opinionsläget inför folkomröstningen kan dölja en omfattande rörlighet bland väljarna — en rörlighet där väljarströmmar åt olika håll tog ut varandra.

Om man vill studera varför det gick som det gick i folkomröstningen räcker det alltså inte med att bara analysera det officiella valresultatet och opinionsmätningarna. Vad som hände i valmanskåren måste också undersökas. Man måste se bortom valresultatet och olika opinionssiffror och studera de väljarströmmar som gav upphov till valutslaget.

Valresultat kan analyseras och förklaras på många olika sätt. En speciell analysmodell, som kan användas om man vill studera väljarströmmar och förändringsprocesser under en valkampanj, kommer att utnyttjas i detta kapitel. Modellen urskiljer tre olika typer av processer som kan åstadkomma förskjutningar i valalternativens röstetal.

Den första processen gäller *åsiktsbildningen bland de väljare som inte bestämt sitt linjeval när kampanjen började*. Frågan är i vilken utsträckning de olika linjerna lyckades rekrytera nya anhängare bland de människor som var tveksamma om vad de tyckte när valkampanjen inleddes?

Modellens andra process gäller valdeltagandet och linjernas förmåga att *mobilisera sina sympatisörer till valurnorna*. En fjärdedel av valmanskåren deltog inte i folkomröstningen. Frågan är vilka linjer som vann respektive förlorade på att valdeltagandet blev så lågt. Lyckades t ex linje 3 mobilisera en större andel av sina anhängare än linje 1 och linje 2?

Åsiktsbyten mellan linjerna utgör naturligtvis också en process som leder till förskjutningar i linjernas röstetal. Åsiktsbytena utgör modellens tredje förändringsprocess. Frågan är vilken effekt linjebytena fick på de olika linjernas resultat i folkomröstningen. Vann t ex linje 2 anhängare från linje 3 under valsporten? Sifos mätresultat från kampanjens slutske-de kan tolkas som att linje 2 vann röster från linje 3 under valrörelsens sista veckor. I eftervalsdebatten har många tagit för givet att det var just vad som hände.

En annan intressant fråga som gäller linjebytena under kampanjen är vilka människor det var som i första hand bytte linje. Var det precis som med partibytena vid riksdagsvalen de unga, de välutbildade, människor med tjänstemannayrken och storstadsborna som hade störst tendens att byta linje under folkomröstningskampanjen? Eller var det andra grupper som var mest rörliga under valrörelsen inför folkomröstningen? En fråga som också är intressant när det gäller linjebytena är inom vilka olika väljargrupper de olika linjerna vann respektive förlorade röster på linjebytena under folkomröstningskampanjen.

Syftet med analyserna i detta kapitel är att kartlägga väljarströmmarna under folkomröstningskampanjen. Frågan är vilken roll de tre diskutera-

de förändringsprocesserna — åsiktsbildningen bland de obestämda, valdeltagandemobiliseringen och åsiktsbytena mellan linjerna — spelade för valutgången. Ett balanskonto med minus- och plusposter skall upprättas för varje linje.

Väljarströmmar under folkomröstningskampanjen 1980

Det är inte så enkelt att alla människor inför ett val eller en folkomröstning har klara uppfattningar om vilka alternativ de föredrar och om de skall gå och rösta eller ej. Verkligheten är mer komplicerad än så. Många människor vet naturligtvis sedan länge hur de skall rösta men många andra tvekar in i det sista mellan olika alternativ eller lutar åt ett visst håll men vet inte om de skall rösta eller inte. Vi får inte glömma att vi rör oss på en glidande skala när vi talar om inställning till olika röstningsalternativ eller inställning till valdeltagande. Somliga människor är helt säkra på sin sak och inte bara beredda att stödja sina åsikter i val utan också att kämpa för dem utanför vallokalerna. Andra är svagare i anden och vacklar mellan olika ståndpunkter eller tvekar om saken är värd att rösta på.

En analys av en opinionsbildningsprocess måste ta hänsyn till att graden av övertygelse och engagemang varierar mellan olika människor. Det är bland de vacklande och tveksamma väljarna som de mest intressanta förändringarna oftast äger rum. Rörligheten är i de flesta fall större bland människor som lutar åt något alternativ men ännu inte bestämt sig än bland människor som är fast övertygade om sin sak.

I det följande kommer vi alltså inte att utnyttja en enkel opinionsmodell där människor antingen bestämt sig eller inte bestämt sig för någon linje eller där människor bestämt sig för att rösta eller bestämt sig för att inte rösta. Vi kommer i stället att utnyttja en mer nyanserad modell som tar hänsyn till att många väljare tvekar mellan olika handlingsalternativ.

I teorin kan naturligtvis många olika opinionsmodeller konstrueras. Graden av övertygelse för ett visst alternativ och graden av visshet om att man skall rösta kan i princip mätas mycket fingeraderat och kombineras ihop på flera olika sätt. Men i en praktisk analysituation med få undersökningspersoner kan inte en alltför elaborerad modell användas. Översiktligheten riskerar att gå förlorad och den statistiska osäkerheten blir mycket stor i varje liten delgrupp i modellen.

Den opinionsmodell vi valt att arbeta med omfattar fyra olika åsiktskategorier. En kategori omfattar de människor som *avsåg att rösta i folkomröstningen och som hade en klar linjepreferens*. En annan kategori omfattar de väljare som *avsåg att rösta men som tvekade om linje och endast lutade åt ett visst håll*. Den tredje kategorin omfattar de väljare som i och för sig

hade någon form av preferens för en linje men som tvekade om de skulle rösta eller ej. Den fjärde och sista kategorin omfattar de människor som inte tänkte rösta i folkomröstningen och/eller inte hade bestämt sig för någon linje.

Klassificeringen bygger på en serie intervjufrågor av följande slag: *Tänker Ni rösta vid folkomröstningen i år?* Personer som svarade ja fick följdfrågan: *Vilket förslag tänker Ni rösta på?* Personer som svarade "kanske" eller "nej, tänker inte rösta" fick frågan: *Om Ni skulle rösta, vilket förslag skulle Ni i så fall rösta på?*

Intervjupersoner som uppgav att de inte hade bestämt sig för någon linje eller att de var tveksamma fick frågan — *Vilket förslag lutar Ni närmast åt att rösta på?*

Resultaten i tabell 7.2 visar att många väljare var tveksamma om hur de skulle göra i folkomröstningen när valkampanjen inleddes i januari 1980. Tjugosju procent av intervjupersonerna i telefonundersökningen i januari/februari 1980 var på olika sätt tveksamma om de skulle rösta eller vilken linje de skulle stödja. Ett mer intressant faktum är kanske att en så stor andel som 73 procent av väljarna redan i månadsskiftet januari/februari 1980 hade bestämt sig för att rösta i folkomröstningen och bestämt sig för någon av linjerna.

Tabell 7.2. Övertygade och tveksamma väljare under valkampanjen inför folkomröstningen om kärnkraften 1980 (procent)

Röstningsavsikt — grad av övertygelse	Jan/febr	Mars
Avser att rösta — klar linjepreferens	73	80
Avser att rösta — lutar åt linje	7	5
Tveksam om att rösta — linjepreferens	10	8
Tveksam om att rösta och/eller obestämd linjepreferens	10	7
Summa procent	100	100
Antal intervjuade	1 493	1 493

Kommentar: Resultaten i tabell 7.2 bygger på en panelstudie. Endast intervjupersoner som ställde upp i alla tre panelstegen (januari/februari och mars före folkomröstningen och i mars/april efter folkomröstningen) är medtagna i analysen. Resultaten i tabell 7:2 gäller enbart de två första intervjutillfällena. Indelningen med avseende på röstningsavsikt och linjepreferens (grad av övertygelse) bygger på ett antal intervjufrågor. Människor som uppgav att de tänkte rösta i folkomröstning och som utan tvekan angav vilken linje de avsåg att rösta på har klassificerats under *avser att rösta — klar linjepreferens*. Intervjupersoner som sade att de skulle rösta men tvekade om linje, men som trots allt lutade åt att stödja någon linje har förts till kategorin *avser att rösta — lutar åt linje*. Kategorin *tveksam om att rösta — linjepreferens* omfattar de personer som föredrog någon bestämd linje men som var tveksamma om de skulle rösta eller ej. De människor som inte hade någon preferens för någon linje (inklusive de som tänkte rösta blankt) har klassificerats under *tveksam om att rösta och/eller obestämd linjepreferens*.

Opinionsbildningen under folkomröstningskampanjen ledde till att andelen tveksamma väljare minskade. Andelen väljare utan preferens för någon linje sjönk från 10 procent i januari-februariundersökningen till 7 procent i marsstudien. Samtidigt ökade andelen väljare med en klar uppfattning om vilken linje de skulle stödja från 73 till 80 procent.

Resultaten i tabell 7.2 bygger på data från panelundersökningen under folkomröstningskampanjen. Endast intervjupersoner som ställde upp i alla tre panelstegen är medtagna i analysen. Det betyder att vi något överskattar andelen väljare som avsåg att rösta och som hade en klar preferens för någon bestämd linje. Andelen människor som var tveksamma om de skulle rösta eller ej, eller som var osäkra om vilken linje de föredrog, var något högre bland dem som inte fullföljde panelen än bland dem som ställde upp vid alla de tre undersökningstillfällena. Det finns också anledning att misstänka att det bland de urvalspersoner som vägrade att överhuvudtaget ställa upp i studien — totalt cirka 15 procent — återfanns en högre andel väljare som var osäkra om de skulle rösta och tveksamma om vilken linje de skulle stödja än bland dem som ställde upp för intervjuer.

Det är svårt att mer exakt uttala sig om hur mycket väljare med klara linjepreferenser överskattas i vårt panelurval. Det enda vi säkert vet är att andelen röstande överskattas med nio och en halv procentenheter i panelurvalet. 85,1 procent av de intervjuade i panelurvalet deltog i folkomröstning mot 75,6 i valmanskåren som helhet. Denna skillnad beror främst på att människor som inte röstade i folkomröstningen hade en mycket högre tendens att vägra ställa upp i intervjuundersökningen, än de som röstade. Andelen intervjubortfall bland valskolkarna var hela 40 procent.

Folkomröstningskampanjen ledde alltså till att andelen tveksamma väljare minskade något. Den ledde också till att stödet för de olika linjerna förändrades en aning. Resultaten i tabell 7.3 visar att linje 1 förlorade anhängare under valrörelsens inledningsskede medan linje 2 och linje 3 vann ökat stöd.

Tjugotvå procent av intervjupersonerna i telefonstudien i januari-februari 1980 uppgav att de skulle rösta på linje 1 eller att de lutade åt linje 1. I marsundersökningen hade den siffran minskat till 19 procent. Andelen väljare som sympatiserade med linje 2 ökade samtidigt med tre procentenheter från 33 till 36 procent. Även linje 3:s väljarandel ökade något från 35 till 38 procent.

De allra flesta väljare som sympatiserade med någon linje hade en klar linjepreferens. De tvekade inte om de skulle rösta eller om vilken linje de skulle stödja. Redan i januari-februaristudien hade en klar majoritet av alla linjers anhängare bestämda uppfattningar om hur de skulle rösta. Andelen väljare som hade bestämt sig var dock något lägre bland linje 1:s och linje 2:s sympatisörer än bland linje 3:s. Sjuttiosju procent av linje 1:s

Tabell 7.3. Övertygade och tveksamma väljare under folkomröstningskampanjen fördelade på olika linjer (procent)

Röstningsavsikt och linjepreferens	Jan/febr	Mars
Linje 1 — samtliga sympatisörer	22	19
avser att rösta — klar linjepreferens	17	17
avser att rösta — lutar åt linje	2	1
tveksam om att rösta — linjepreferens	3	1
Linje 2 — samtliga sympatisörer	33	36
avser att rösta — klar linjepreferens	26	30
avser att rösta — lutar åt linje	3	2
tveksam om att rösta — linjepreferens	4	4
Linje 3 — samtliga sympatisörer	35	38
avser att rösta — klar linjepreferens	30	33
avser att rösta — lutar åt linje	2	2
tveksam om att rösta — linjepreferens	3	3
Tveksam om att rösta och/eller obestämd linjepreferens	10	7
Summa procent	100	100
Antal intervjuade	1 493	1 493

sympatisörer (17 av 22 procent) och 79 procent av linje 2:s (26 av 33 procent) tvekade inte om sitt linjeval i januari-februariundersökningen. Motsvarande siffra för linje 3:s sympatisörer var hela 86 procent (30 av 35 procent).

I marsstudien hade andelen väljare som avsåg att rösta och som hade en klar linjepreferens ökat ytterligare i alla läger, speciellt bland anhängare till linje 1 och linje 2. Andelen väljare som inte tvekade om linjevallet var i marsundersökningen 89 procent bland linje 1:s sympatisörer, 83 procent bland linje 2:s och 87 procent bland linje 3:s.

Större delen av den rörlighet som inträffade bland väljarna under folkomröstningskampanjens inledningsskede ägde rum bland dem som tvekade om de skulle rösta eller bland dem som inte hade en klar linjepreferens. Det var bland dessa väljare som opinionsbildningen under valrörelsens första veckor i första hand fick effekter. Bland de väljare som redan i januari 1980 hade klara åsikter om sitt linjeval skedde däremot mycket små förändringar. Det visar resultaten i tabell 7.4 mycket tydligt. Tabellen omfattar många siffror och kan vara svår att tränga in i men den är väl värd ett närmare studium. Den visar hur intervjupersonernas linjepreferenser förändrades under folkomröstningskampanjens inledande veckor mellan slutet av januari och början/mitten av mars 1980.

En mycket klar majoritet av väljarna ändrade inte sina linjesympatier mellan januari/februari- och marsstudien. Den individuella rörligheten

Tabell 7.4. Övertygade och tveksamma väljare under folkomröstningskampanjen — förändringsmatris mellan jan/febr-undersökningen och mars-undersökningen 1980 (paneldata, procent)

	Januari/februari 1980			Mars 1980			Tveksam röstning			Summa procent	Antal intervju	
	Linje 1 samtliga klar pref	tveks pref	tveks röstn	Linje 2 samtliga klar pref	tveks pref	tveks röstn	Linje 3 samtliga klar pref	tveks pref	tveks röstn			
Linje 1 — Samtliga sympatisörer avser att rösta — klar linjepreferens	71			16			9			4	100	320
avser att rösta — lutar åt linje	73	2	2	12	0	1	7	1	0	2	100	259
tveksam om att rösta — linjepreferens	39	4	0	18	9	0	13	4	0	13	100	23
linjepreferens	34	3	16	18	0	5	11	0	0	13	100	38
Linje 2 — Samtliga sympatisörer avser att rösta — klar linjepreferens	6			83			7			4	100	490
avser att rösta — lutar åt linje	5	0	1	81	3	3	4	1	1	1	100	382
tveksam om att rösta — linjepreferens	7	2	0	54	14	2	9	5	0	7	100	43
linjepreferens	5	0	3	28	8	35	3	0	3	15	100	65
Linje 3 — Samtliga sympatisörer avser att rösta — klar linjepreferens	1			9			88			2	100	526
avser att rösta — lutar åt linje	1	0	0	5	1	0	89	1	1	2	100	445
tveksam om att rösta — linjepreferens	0	0	0	23	3	10	30	24	7	3	100	30
linjepreferens	0	0	0	16	0	4	43	4	25	8	100	51
Tveksam om att rösta och/eller obestämd linjepreferens	10			27			25			38	100	154

Kommentar: Resultaten omfattar endast de 1 493 intervjupersoner som deltog i panelundersökningens samtliga tre steg.

var förhållandevis begränsad, speciellt bland anhängare till linje 2 och linje 3. Åttiofyra procent av linje 2:s sympatisörer och 80 procent av linje 3:s förblev sina linjer trogna mellan januari/februari- och marsstudierna.

Rörligheten var något större bland linje 1:s sympatisörer beroende på att linje 1 tappade väljare till i första hand linje 2, men också till linje 3, under valkampanjens inledning. Sjuttioen procent av linje 1:s anhängare i januari/februari 1980 sympatiserade fortfarande med linje 1 i början/mitten av mars. Men hela 16 procent hade gått till linje 2 och 9 procent till linje 3.

Förlusterna inträffade främst bland de väljare som enbart lutade åt linje 1 i januari/februari 1980. Hela 27 procent av de intervjupersoner som i januari/februaristudien uppgav att de lutade åt att rösta på linje 1 angav i marsstudien att de ändrat sympati till linje 2. Endast 43 procent av linje 1:s tveksamma sympatisörer, som i januari/februari uppgav att de trots allt tänkte rösta, kvarstod som linje 1-sympatisörer i början/mitten av mars. Proportionellt sett förlorade alltså linje 1 många anhängare bland sina tveksamma sympatisörer under folkomröstningskampanjens första

veckor. Konsekvenserna blev dock inte katastrofala för linje 1. Andelen tveksamma linje 1-sympatisörer omfattade endast ca en femtedel av samtliga linje 1-sympatisörer i januari/februari 1980.

Även linje 3 förlorade förhållandevis många av sina osäkra sympatisörer mellan januari/februari- och marsundersökningarna. Hela 36 procent av de väljare som i januari-februari 1980 uppgav att de tänkte rösta och att de lutade åt linje 3 (sex procent av samtliga linje 3-sympatisörer) hade bytt till linje 2 i marsstudien.

Linje 2 var mer framgångsrik när det gällde att behålla sina tveksamma sympatisörer från januari/februari. Över 70 procent av linje 2:s osäkra anhängare i januari/februariundersökningen förblev linje 2-anhängare även i marsstudien.

En majoritet (62 procent) av de väljare som i januari/februariundersökningen inte hade någon linjepreferens hade i marsstudien börjat sympatisera med någon linje. De flesta hade gått till linje 2 (27 procent) eller till linje 3 (25 procent). Mycket få hade blivit linje 1-sympatisörer (10 procent). Andelen väljare som gick den motsatta vägen från någon form av linjepreferens till ingen åsikt — var mycket få mellan januari/februari och början/mitten av mars; som mest var det mellan 10 till 15 procent av linje 1:s och linje 2:s tveksamma väljare som gjorde det.

Den stora stabiliteten i väljarnas linjepreferenser under folkomröstningskampanjens inledningsskede kan förleda en att tro att rörligheten under valspurten måste ha varit mycket liten. Det verkar ju på resultaten i tabell 7.4 som om de flesta väljare hade bestämt sitt linjeval redan i januari 1980 eller tidigare.

En sådan misstanke visar sig emellertid inte vara helt riktig. Det visar resultaten i tabell 7.5. Rörligheten mellan linjerna var visserligen mindre mellan marsstudien och folkomröstningen än mellan januari/februari- och marsundersökningarna. Men rörligheten från linjepreferens och röstningsavsikt i början/mitten av mars till icke-röstning på valdagen var betydande. Och en sådan demobiliseringsprocess är också en form av rörlighet som potentiellt kan påverka valresultatet.

Resultaten i tabell 7.5 visar dels väljarströmmarna mellan januari/februariundersökningarna och folkomröstningen dels väljarströmmarna under valspurten mellan marsstudien och folkomröstningen. Stabiliteten var ungefär lika stor bland samtliga linjers sympatisörer. Mellan 77 (linje 2) till 82 procent (linje 3) av linjernas anhängare i marsundersökningen röstade också på sina linjer i folkomröstningen. Linje 1:s anhängare var alltså inte mindre trogna sin linje under valspurten än linje 2:s och linje 3:s anhängare. Sju tionio procent av linje 1:s sympatisörer i början/mitten av mars 1980 gick ut och röstade på linje 1 i folkomröstningen. Linje 1 hade förlorat större delen av sina marginella sympatisörer redan under januari och februari innan valspurten började.

Tabell 7.5. Linjeval i folkomröstningen bland övertygade och tveksamma väljare — förändringsmatriser mellan jan/febr-undersökningen och marsundersökningen resp. mellan jan/febr-undersökningen och enkätstudien efter folkomröstningen (paneldata, procent)

Januari/februari 1980	Linjeval i folkomröstningen			Icke röstning eller blankt	Summa procent	Antal intervjuade
	Linje 1	Linje 2	Linje 3			
Linje 1 — Samtliga sympatisörer	60	17	8	15	100	317
avser att rösta — klar linjepreferens	67	14	7	12	100	256
avser att rösta — tveksam linjepreferens	33	52	12	13	100	23
tveksam om röstning — linjepreferens	31	23	13	33	100	38
Linje 2 — Samtliga sympatisörer	6	71	6	17	100	485
avser att rösta — klar linjepreferens	5	77	6	12	100	378
avser att rösta — tveksam linjepreferens	11	64	11	14	100	43
tveksam om röstning — linjepreferens	5	41	4	50	100	64
Linje 3 — Samtliga sympatisörer	1	8	78	13	100	562
avser att rösta — klar linjepreferens	1	5	84	10	100	442
avser att rösta — tveksam linjepreferens	3	33	44	20	100	30
tveksam om röstning — linjepreferens	2	16	47	35	100	50
Tveksam om röstning och/eller obestämd linjepreferens	11	25	23	41	100	150
Röstning i folkomröstningen — samtliga	16,5	32,4	33,8	17,3	100	1 475

Mars 1980	Linjeval i folkomröstningen			Icke- röstning eller blankt	Summa procent	Antal intervjuade
	Linje 1	Linje 2	Linje 3			
Linje 1 — Samtliga sympatisörer	79	6	3	12	100	278
avser att rösta — klar linjepreferens	84	5	1	10	100	247
avser att rösta — tveksam linjepreferens	58	25	17	0	100	12
tveksam om röstning — linjepreferens	32	5	10	53	100	19
Linje 2 — Samtliga sympatisörer	2	77	4	17	100	543
avser att rösta — klar linjepreferens	2	82	3	13	100	450
avser att rösta — tveksam linjepreferens	0	82	13	5	100	38
tveksam om röstning — linjepreferens	2	36	5	57	100	55
Linje 3 — Samtliga sympatisörer	1	4	82	13	100	558
avser att rösta — klar linjepreferens	1	3	87	9	100	493
avser att rösta — tveksam linjepreferens	0	15	63	22	100	27
tveksam om röstning — linjepreferens	5	5	33	57	100	38
Tveksam om röstning och/eller obestämd linjepreferens	8	23	8	60	100	96
Röstning i folkomröstningen — samtliga	16,5	32,4	33,8	17,3	100	1 475

Kommentar: Resultaten omfattar enbart de intervjupersoner som deltog i panelstudiens samtliga tre steg och uppgav vilken linje de röstade på i folkomröstningen. Intervjupersoner som uppgav att de röstade blankt (32 personer, 2,2 procent av intervjupersonerna i panelundersökningen) har i tabell 7.5 förts till samma kategori som icke-röstande. Antalet valskolkare var 222 (15,1 procent) i panelstudien.

Rörligheten under valkampens sista veckor återfanns främst bland de fåtaliga väljare som inte hade någon klar linjepreferens i början/mitten av mars. Linje 1 lyckades endast i folkomröstningen behålla 58 procent av de tveksamma väljare som i marsstudien uppgav att de skulle rösta och att de lutade åt linje 1. Tjugofem procent av dem gick till linje 2 och 17 procent till linje 3 under valrörelsens sista veckor. Även linje 3 fick vidkännas förluster i motsvarande grupp sympatisörer. Endast 63 procent

av de väljare som tvekade men lutade åt linje 3 i marsundersökningen röstade på linje 3 på valdagen. Femton procent bytte till linje 2 och 22 procent satt hemma och avstod från att rösta. Linje 2 var mer framgångsrik när det gällde att behålla sina osäkra anhängare. Hela 81 procent av de tveksamma väljare som i marsstudien uppgav att de skulle rösta och att de lutade åt linje 2 stödde sedan verkligen linje 2 i folkomröstningen.

Samtliga linjer förlorade ungefär lika stora andelar sympatisörer till icke-röstning. Linje 2 förlorade dock något mer än linje 1 och linje 3. Sjutton procent av linje 2:s anhängare i marsstudien satt hemma på valdagen. Motsvarande siffror för linje 1 och linje 3 var 12 respektive 13 procent.

Alla linjer var lika framgångsrika eller lika dåliga på att mobilisera de väljare som i marsstudien uppgav att de sympatiserade med en linje men tvekade om de skulle rösta. Cirka en tredjedel av dessa väljare röstade i folkomröstningen på den linje de angav i marsundersökningen, men majoriteten av dem, mellan 53 till 57 procent, stannade hemma på valdagen.

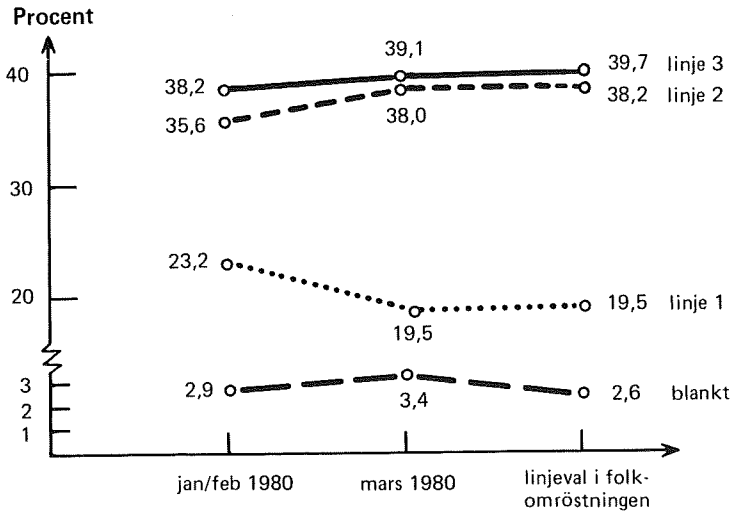
De flesta av de väljare (60 procent) som inte hade någon preferens för någon bestämd linje i marsundersökningen röstade inte i folkomröstningen. Tjugotre procent rekryterades till linje 2 medan linje 1 och 3 endast fick åtta procent vardera.

Resultatet av all den individuella rörlighet som analyserats i tabellerna 7.4 och 7.5 kan sammanfattas på många olika sätt. Två olika sådana sammanfattningar som ger upphov till lite olika slutsatser presenteras i figur 7.1. Kurvorna i figuren visar opinionsutvecklingen för de olika linjerna. Procentberäkningarna har gjorts med totala antalet röstande i panelurvalet som bas.

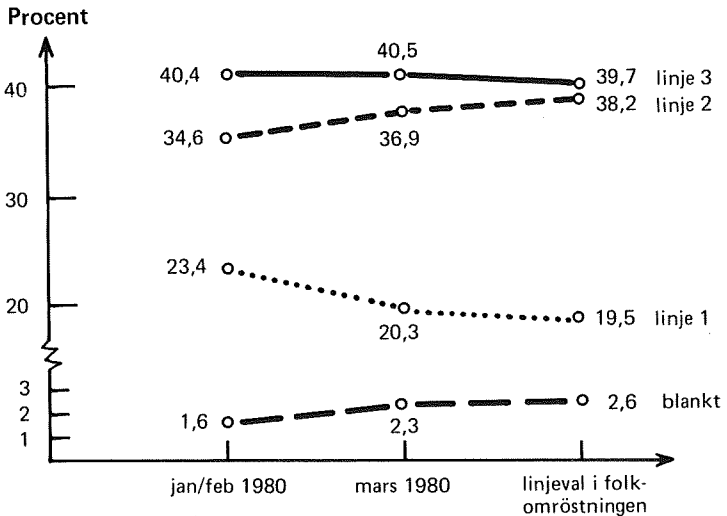
I den övre figuren har vi utnyttjat en generös definition på linjepreferens. Alla intervjupersoner med någon form av preferens eller lutning åt en linje har betraktats som sympatisörer till någon linje. Det betyder att både klara linjeanhängare och tveksamma sympatisörer är medtagna i analysen. I den nedre figuren har begreppet linjepreferens avgränsats mera snävt. Endast väljare med en klar linjepreferens och röstningsavsikt har inkluderats i analysen. De tveksamma väljarna som enbart lutar åt en linje eller som är osäkra om de skall rösta har inte tagits med i analysen i den nedre figuren.

De två olika analyserna av linjernas styrka under folkomröstningskampanjen som presenterats i figur 7.1 ger i allt väsentligt upphov till samma bild av opinionsutvecklingen. Linje 2 vann ett något ökat stöd under kampanjen. Större delen av linje 2:s opinionsvinster gjordes i början av valrörelsen. Linje 1 förlorade väljarstöd motsvarande tre-fyra procentenheter under folkomröstningskampanjens första veckor. Under valsputten lyckades linje 1 bättre och gick endast obetydligt tillbaka. Resultaten för

Figur 7.1. Opinionsutvecklingen för de olika linjerna under folkomröstningskampanjen 1980 (paneldata, procent)

Andel obestämda/icke röstning 7,6   3,3   15,1

Andel obestämda/icke röstning 25,8   17,4   15,1

Kommentar: Resultaten bygger på en trestegs panelstudie med 1 475 genomförda intervjuer. I den översta figuren har vi utnyttjat en generös definition på linjepreferens och röstningsavsikt. Alla med någon preferens eller lutning åt någon linje har klassificerats för en åsikt. I den nedre figuren har linjepreferens och röstningsavsikt avgränsats snävare. Endast väljare med en klar röstningsavsikt och linjepreferens har tagits med i analysen. Begreppen klara anhängare och tveksamma sympatisörer definieras i kommentaren under tabell 7.7.

linje 3 visar på en stor stabilitet. Linje 3:s väljarandel förändrades mycket lite under kampanjen. Om vi utnyttjar en vid definition på linjepreferens och tar med både klara anhängare och tveksamma sympatisörer i analysen ökade linje 3:s väljarandel något under kampanjen från 38,2 procent i januari/februariundersökningen, över 39,1 procent i marsstudien till 39,7 procent i folkomröstningen. Om vi däremot enbart studerar opinionsutvecklingen bland väljare med klara linjepreferenser minskade linje 3:s väljarstöd något under folkomröstningskampanjen från 40,4 procent i januari-februari, över 40,5 procent i mars till 39,7 procent i folkomröstningen.

De två analyserna ger alltså upphov till olika slutsatser angående linje 3:s opinionsutveckling under kampanjen. Enligt resultaten i den övre figuren växte linje 3:s styrka något under valkampanjen medan den sjönk något enligt resultaten i den nedre figuren. Skillnaderna mellan de två opinionskurvorna skall emellertid inte överbetonas. Procentdifferenserna är mycket små och är inte statistiskt säkerställda. Den mest riktiga slutsatsen av resultaten i figur 7.1 är att linje 3:s väljarandel förblev i stort sett densamma under hela folkomröstningskampanjen. Linje 3 varken vann eller förlorade väljarstöd under valrörelsen inför folkomröstningen 1980.

Vinster bland obestämda och tveksamma — förluster till icke-röstning

Många väljare hade inte bestämt sig för någon speciell linje när folkomröstningskampanjen drog igång i januari 1980. Andra lutade åt något håll men var inte helt övertygade. De resultat som presenterats tidigare visade att dessa obestämda eller tvekanse väljare omfattade en fjärdedel av valmanskåren i månadsskiftet januari-februari 1980. I folkomröstningen i mars deltog endast 75 procent av de röstberättigade. En fjärdedel av väljarna röstade inte. Dessa båda fjärdedelar består dock inte till hundra procent av samma människor. Somliga väljare som var obestämda och tveksamma i januari rekryterades till någon linje och röstade i folkomröstningen. Andra väljare som var klara anhängare av någon linje när kampanjen startade demobiliserades och avstod från att rösta.

Resultaten i tabellerna 7.6 och 7.7 visar vilka effekter dessa rekryterings- och demobiliseringsprocesser fick för de olika linjernas valresultat. Procentberäkningarna i tabellerna är gjorda så att siffrorna kan tolkas som andelar av hela valmanskåren. Procentsiffrorna visar dels linjernas röstvinster bland obestämda och tveksamma väljare dels röstförlusterna till icke-röstning bland väljare med klara linjepreferenser. Obestämda väljare är definierade som personer utan någon form av linjepreferens. Tveksamma sympatisörer är väljare som var osäkra om de skulle rösta

eller väljare som tänkte rösta men enbart lutade åt en viss linje. Resultaten i tabell 7.6 visar de rekryteringsvinster och demobiliseringsförluster som linjerna — sådana de såg ut styrkemässigt i kampanjens inledning i januari 1980 — gjorde fram till folkomröstningen.

Utvecklingen under valspurten redovisas i tabell 7.7. Man bör observera att siffrorna i tabell 7.7 gäller för linjerna med den styrka de hade i början/mitten av mars och förändringen fram till folkomröstningen i mars. Rörligheten i valmanskåren gör att linjerna inte var likadant sammansatta i januari och i mars 1980. Linje 2 och linje 3 vann t ex ökat stöd under kampanjens inledande veckor. Linje 2:s och 3:s sympatisörer i mars 1980 är med andra ord inte helt och hållet desamma som i januari.

Resultaten i tabell 7.6 visar hur stora röstvinster linjerna gjorde under folkomröstningskampanjen bland de väljare som var obestämda eller tveksamma när valrörelsen inleddes i januari och hur stora förluster till icke-röstning de fick vidkännas bland de väljare som var klara anhängare i januari-februari. Resultaten i tabell 7.7 gäller däremot enbart valspurten. De visar hur stora röstvinster de olika linjerna gjorde under valrörelsens sista två veckor bland människor som var obestämda och tveksamma i början/mitten av mars och hur stora röstförluster till valskolk som drabbade linjerna bland de väljare som hade klara linjepreferenser. Procentsiffrorna i tabellerna 7.6 och 7.7 kan med andra ord inte adderas eller subtraheras från varandra. De mäter olika saker och de kan inte direkt relateras till varandra.

Den vinst- och förlustmodell som används i tabellerna 7.6 och 7.7 är inte den enda tänkbara. Vi har valt att redovisa linjernas röststöd bland de tveksamma sympatisörerna som rekryteringsvinster. Linjerna har lyckats få dem att komma över sin tvekan och gå ut och rösta. Men en sådan tolkning är naturligtvis inte självklar. En annan tänkbar modell är att utgå ifrån att de tveksamma sympatisörerna dock hade en linjepreferens och i stället för rekryteringsvinster analysera linjernas demobiliseringsförluster bland de tveksamma.

Båda modellerna är möjliga att använda. Avgörande är hur vi betraktar de tveksamma sympatisörerna och deras linjeval. När det gäller partival är förmodligen modell nummer två att föredra. Det är mer analytiskt givande att tala om förluster bland svagt övertygade eller tveksamma partisympatisörer än att tala om rekryteringsvinster. Men när modellen skall appliceras på en opinionsprocess som gäller en enskild fråga och ett enstaka val är den modell vi valt bättre. Det är rimligare att betrakta de tveksamma linjesympatisörerna som potentiella anhängare som ännu inte övertygats helt, och därför tala om röstvinster bland dem snarare än om röstförluster.

Linje 2 var den linje som vann mest röster netto på rekryterings- och demobiliseringsprocesserna under folkomröstningskampanjen 1980. Och

Tabell 7.6. Linjernas styrka i januari-februari 1980 och i folkomröstningen — röstvinster bland obestämda väljare och bland tveksamma sympatisörer och röstförluster till icke-röstning bland klara anhängare (procent)

<i>Rekrytering — Demobilisering</i>	<i>Linje 1</i>	<i>Linje 2</i>	<i>Linje 3</i>
Rekrytering			
röstvinster bland obestämda väljare	+ 1,2	+ 2,6	+ 2,4
röstvinster bland tveksamma sympatisörer	+ 1,3	+ 3,7	+ 2,4
Demobilisering			
röstförluster till icke-röstning bland klara anhängare	- 2,0	- 3,1	- 2,9
Netto	+ 0,5	+ 3,2	+ 1,9

Tabell 7.7. Linjernas styrka i början/mitten av mars 1980 och i folkomröstningen — röstvinster bland obestämda väljare och bland tveksamma sympatisörer och röstförluster till icke-röstning bland klara anhängare (procent)

<i>Rekrytering — Demobilisering</i>	<i>Linje 1</i>	<i>Linje 2</i>	<i>Linje 3</i>
Rekrytering			
röstvinster bland obestämda väljare	+ 0,5	+ 1,5	+ 0,5
röstvinster bland tveksamma sympatisörer	+ 0,9	+ 3,5	+ 2,0
Demobilisering			
röstförluster till icke-röstning bland klara anhängare	- 1,6	- 4,0	- 3,1
Netto	- 0,2	+ 1,0	- 0,6

Kommentar: Procentsiffrorna i tabellerna 7.6 och 7.7 kan tolkas som andelar av hela valmanskåren. De är beräknade med hela antalet intervjuade i samtliga tre panelsteg som bas (1 493 personer). *Obestämda väljare* är definierade som människor utan någon linjepreferens. *Tveksamma sympatisörer* är väljare som enbart lutar åt en linje eller som har en linjepreferens, men som är tveksamma om de skall rösta. *Klara anhängare* är väljare som uppgivit att de tänker rösta och har en klar linjepreferens. Blankröstning har klassificerats som icke-röstning i analyserna.

det resultatet gäller oavsett om vi jämför opinionsläget i januari med valutgången eller om vi enbart undersöker utvecklingen under valsporten. Linje 2:s framgångar berodde emellertid inte på att man lyckades speciellt bra med att få ut sina anhängare till valurnorna. Linje 2 förlorade tvärtom mer röster på grund av röstskolk än de båda övriga linjerna. Under valets sista två veckor förlorade t ex linje 2 röststöd motsvarande fyra procent av väljarkåren till icke-röstning. Jämförbara demobiliseringsförluster för linje 1 och linje 3 var endast 1,6 respektive 3,1 procent. Att linje 2 trots allt vann ökat stöd berodde på att rekryteringsvinsterna var så mycket större än demobiliseringsförlusterna.

I jämförelse med läget i januari rekryterade linje 2 nya anhängare bland obestämda och tveksamma väljare till ett antal motsvarande hela 6,3 procent av valmanskåren. Demobiliseringsförlusterna på valdagen bland de väljare som var linje 2-anhängare i januari var 3,1 procentenheter. Nettovinsten under kampanjen blev alltså 3,2 procentenheter.

Linje 2 gjorde även klara rekryteringsvinster under valspurten (+5,0 procentenheter). Och de var tillräckligt stora för att uppväga de förhållandevis stora demobiliseringsförlusterna (-4,0 procentenheter). Nettot blev positivt (+1,0 procent av väljarkåren).

Linje 2 var inte ensamt om att på grund av större rekryteringsvinster än demobiliseringsförluster gå fram i jämförelse med situationen i januari 1980. Även linje 1 och linje 3 vann — jämfört med läget i januari — fler röster bland obestämda och tveksamma väljare än de förlorade till röstskolk bland klara anhängare (+0,5 respektive +1,9 procentenheter netto). Men under valrörelsens sista veckor gick både linje 1 och linje 3 tillbaka på grund av större förluster till icke-röstning än röstvinster bland obestämda och tveksamma väljare. Förlusterna var emellertid begränsade. De motsvarade netto -0,2 procentenheter för linje 1 och -0,6 procentenheter för linje 3.

Linje 2 gjorde större demobiliseringsförluster till icke-röstning än övriga linjer. Det låga valdeltagandet i folkomröstningen kan alltså knappast ha varit till fördel för linje 2. Resultaten i tabell 7.8 visar att linje 2 var överrepresenterat bland valskolkarna i folkomröstningen.

Tabell 7.8. Linjepreferens bland röstskolkarna i folkomröstningen 1980 (procent)

<i>Linjepreferens i marsundersökningen</i>	<i>Andel av icke-röstare med sympati för någon bestämd linje</i>
Linje 1	17,2
Linje 2	44,9
Linje 3	37,9
Summa procent	100,0
Antal intervjuade	198

Kommentar: Resultatet omfattar de icke-röstare i folkomröstningen som i marsundersökningen 1980 angav någon linjepreferens. Blankröstning har *inte* definierats som icke-röstning i analysen.

Hela 45 procent av de icke-röstare som ställde upp i vår intervjuundersökning och som indikerade någon form av linjepreferens i marsstudien föredrog linje 2. Linje 1 och linje 3 stöddes av 17 respektive 38 procent av de intervjuade röstskolkarna.

Siffrorna i tabell 7.8 måste naturligtvis tolkas med en viss försiktighet. Intervjubortfallet bland valskolkarna var mycket högt i folkomröstningsundersökningen (40 procent).

Vinster och förluster på grund av linjebyten

Rörligheten i valmanskåren till följd av rekryterings- och demobiliseringsprocesserna var förhållandevis omfattande under folkomröstningskampanjen 1980. Rörligheten på grund av linjebyten var något mer begränsad. Resultaten i tabell 7.9 visar att stabiliteten under valkampanjen var mycket hög bland de väljare som hade någon form av linjepreferens.

Tabell 7.9. Stabila väljare och linjebrytare under folkomröstningskampanjen 1980 (procent)

	Januari/februari → mars		Mars → linjeval i folkomröstningen	
	Enbart klara anhängare	Klara anhängare och tveksamma sympatisörer	Enbart klara anhängare	Klara anhängare och tveksamma sympatisörer
Stabila väljare	89,1	85,1	94,6	93,1
byte från 1 till 2	3,1	4,0	1,1	1,3
byte från 2 till 1	1,8	2,4	1,0	1,0
byte från 1 till 3	1,7	2,1	0,4	0,7
byte från 3 till 1	0,4	0,3	0,3	0,4
byte från 2 till 3	1,7	2,5	1,3	1,8
byte från 3 till 2	2,2	3,6	1,3	1,7
Summa procent	100,0	100,0	100,0	100,0
Antal intervjuade	1 014	1 307	1 080	1 201

Kommentar: Begreppen klara anhängare respektive tveksamma sympatisörer definieras i kommentaren till tabell 7.7. Endast intervjupersoner med linjepreferenser ingår i analysen.

Om vi endast ser på linjebytena bland de väljare som hade en klar linjepreferens så bytte 11 procent linje mellan januari/februari- och marsundersökningarna, dvs under kampanjens inledningsskede. Under valspurten bytte endast 5 procent av de klara anhängarna linje.

Tar vi också med de tveksamma sympatisörerna i analysen — och hävdar att en väljare som lutar åt en bestämd linje också har en preferens — stiger andelen linjebrytare något. Andelen väljare som bytte linjepreferens ökar då från 11 till 15 procent mellan januari/februari- och marsundersökningarna och från 5 till 7 procent under valrörelsens sista veckor.

Stabiliteten var alltså hög, speciellt under valspurten. Mycket få människor ändrade sitt linjeval under kampanjens sista hektiska veckor. De allra flesta väljare som hade någon form av linjepreferens när valkampanjen startade höll fast vid den ända fram till folkomröstningen.

Den höga stabiliteten i tabell 7.9 kan tyckas förvånande. Men en rörlighet på grund av linjebyten på mellan 11 till 15 procent under inledningen på en valrörelse och på mellan 5 till 7 procent under en valspurt är kanhända inte så onormalt lågt. Det är naturligtvis svårt att jämföra en folkomröstning med ett vanligt val — partierna har ju de flesta människor levt med hela livet medan folkomröstningsalternativen var nya — men andelen partibytare under t ex 1979 års valrörelse skilde sig inte speciellt mycket från andelen linjebytare under folkomröstningskampanjen. Andelen väljare som bytte parti under den sista månaden före 1979 års val var 9 procent enligt resultaten från 1979 års valundersökning.

En bättre jämförelse är kanske med folkomröstningen om ATP år 1957. Enligt resultaten från den intervjuundersökning som Bo Särilvik genomförde i samarbete med Statistiska centralbyrån under valrörelsen 1957 bytte 10 procent av väljarna linje under ATP-kampanjens sista tre veckor. Väljarrörligheten mellan linjerna var alltså ungefär lika liten eller lika stor under folkomröstningskampanjens slutskede 1957 som under slutspurten 1980.

Linjernas vinster och förluster på grund av bytena under kampanjen 1980 redovisas i tabell 7.10. Procentsiffrorna är beräknade med samtliga intervjuade i panelstudien som bas. De kan alltså tolkas som andelar av hela valmanskåren.

Linje 2 vann netto på linjebytena under folkomröstningskampanjens första månad. Vinsterna hämtades främst från linje 1 men också från linje 3. Om vi tar med tveksamma sympatisörer i analysen vann linje 2 netto nya anhängare motsvarande +1,5 procent av väljarkåren från linje 1 och +0,9 procent från linje 3 mellan januari/februari- och marsundersökningarna. Linje 1 förlorade under samma period -1,5 procentenheter till vardera linje 2 och linje 3 medan linje 3 netto gick fram +0,6 procentenheter beroende på att linjebytarvinsterna från linje 1 (+1,5) var större än linjebytarförlusterna till linje 2 (-0,9).

Under folkomröstningskampanjens sista veckor gjorde ingen linje några större bytarvinster eller bytarförluster. Linje 1 förlorade netto röster motsvarande cirka -0,5 procent av valmanskåren, -0,3 procent till linje 2 och -0,2 procent till linje 3. Linje 2 tappade enligt våra resultat något till linje 3 (-0,2) under valspurten men vann ändå netto på grund av vinsterna från linje 1 (+0,3). Linje 3, slutligen, gick fram +0,4 procentenheter till följd av linjebytarvinster under kampanjens slutskede.

Rörligheten mellan linjerna var med andra ord i stort sett lika stor i alla riktningar under valspurten. Ingen linje drabbades speciellt hårt och

Tabell 7.10. Linjernas nettovinst eller nettoförluster till följd av linjebyten under folkomröstningskampanjen 1980 (procent)

<i>Enbart klara anhängare</i>	<i>Linje 1</i>	<i>Januari/februari → mars</i>				
		<i>Linje 2</i>		<i>Linje 3</i>		
Nettovinst (+) eller nettoförlust (–) till följd av linjebyten med angiven linje	linje 2	–0,9	linje 1	+0,9	linje 1	+0,9
	linje 3	–0,9	linje 3	+0,4	linje 2	–0,4
Nettoeffekt av linjebyten		–1,8		+1,3		+0,5

<i>Klara anhängare och tveksamma sympatisörer</i>	<i>Linje 1</i>	<i>Januari/februari → mars</i>				
		<i>Linje 2</i>		<i>Linje 3</i>		
Nettovinst (+) eller nettoförlust (–) till följd av linjebyten med angiven linje	linje 2	–1,5	linje 1	+1,5	linje 1	+1,5
	linje 3	–1,5	linje 3	+0,9	linje 2	–0,9
Nettoeffekt av linjebyten		–3,0		+2,4		+0,6

<i>Enbart klara anhängare</i>	<i>Linje 1</i>	<i>Mars → linjeval i folkomröstningen</i>				
		<i>Linje 2</i>		<i>Linje 3</i>		
Nettovinst (+) eller nettoförlust (–) till följd av linjebyten med angiven linje	Linje 2	–0,1	Linje 1	+0,1	Linje 1	+0,1
	Linje 3	–0,1	Linje 3	±0,0	Linje 2	±0,0
Nettoeffekt av linjebyten		–0,2		+0,1		+0,1

<i>Klara anhängare och tveksamma sympatisörer</i>	<i>Linje 1</i>	<i>Mars → linjeval i folkomröstningen</i>				
		<i>Linje 2</i>		<i>Linje 3</i>		
Nettovinst (+) eller nettoförlust (–) till följd av linjebyten med angiven linje	Linje 2	–0,3	Linje 1	+0,3	Linje 1	+0,2
	linje 3	–0,2	linje 3	–0,2	linje 2	+0,2
Nettoeffekt av linjebyten		–0,5		+0,1		+0,4

Kommentar: Procentbasen är definierad som hela valmanskåren (= samtliga intervjuade i panelurvalets tre steg, 1 493 personer). Vad som menas med *klara anhängare* respektive *tveksamma sympatisörer* förklaras i kommentaren till tabell 7.7.

ingen gynnades speciellt mycket. Valutgången kom inte att påverkas på något nämnvärt sätt av de sista veckornas linjebytten.

Frågan om vilka människor det var som i första hand bytte linje under folkomröstningskampanjen och vilka effekter linjebyttena i olika väljargrupper fick på valutgången studeras i tabell 7.11. Analysen gäller linjebytten mellan januari/februariundersökningen 1980 och folkomröstningen. Resultaten omfattar enbart de väljare i panelundersökningen som hade en linjepreferens (klar anhängare eller tveksam sympatisör) i januari/februari 1980 och som röstade på någon linje i folkomröstningen.

Tabell 7.11. Linjebytten i olika väljargrupper under folkomröstningskampanjen 1980 — effekter på valutgången (procent)

	Andel av samtliga väljare i folkomröstningen		Nettovinst eller nettoförlust	Andel linjebytare under folkomröstningskampanjen: Andel av väljare med både linjepreferens i januari 1980 och linjeval i folkomröstningen		
	Byten från linje 1 el 2 till linje 3	Byten från linje 3 till linje 1 el 2	+ (Vinst för linje 3/ Förlust för linje 1—2) — (Vinst för linje 1—2/ Förlust för linje 3)	Byte mellan linje 3 och linje 1—2	Samtliga linjebytten	Antal intervjuade
Kön						
män	2,2	1,3	+0,9	7	14	615
kvinnor	2,2	2,8	-0,6	11	18	564
Ålder						
18—30	1,2	0,9	+0,3	10	19	267
31—40	0,9	0,8	+0,1	8	14	236
41—50	0,8	0,8	± 0,0	11	21	178
51—60	0,5	0,7	-0,2	7	13	206
61—70	0,8	0,6	+0,2	11	16	180
71—80	0,3	0,4	-0,1	10	16	90
Yrkesgrupp						
industriarbetare	0,5	0,9	-0,4	9	17	215
övriga arbetare	1,5	1,2	+0,3	14	23	265
lägre tjänstemän	0,3	0,6	-0,3	10	17	113
tjänstemän i mellanställning	0,9	0,8	+0,1	11	13	219
högre tjänstemän	0,4	0,2	+0,2	5	16	147
småföretagare	0,4	0,2	+0,2	10	16	67
jordbrukare	0,0	0,0	± 0,0	0	2	59
studerande	0,2	0,0	+0,2	8	11	36
Yrkessektor						
jordbruk	0,2	0,1	+0,1	3	7	88
tillverkning	1,1	1,3	-0,2	8	16	380
handel — samfärdsel	1,5	1,2	+0,3	12	23	283
vård — utbildning — kultur	0,6	0,5	+0,1	9	12	168
förvaltning	0,7	0,7	± 0,0	11	17	166
Utbildning						
folkskola/yrkesskola	2,1	2,4	-0,3	11	18	532
grundsk/realisk/2-år gymn	1,5	1,2	+0,3	10	18	354
3-årigt gymn/universitet	0,6	0,3	+0,3	5	10	238
Region						
Norrland	0,7	0,8	-0,1	15	21	129
Stockholm/Göteborg	0,7	0,5	+0,2	9	18	170
Övriga Sverige	2,5	2,4	+0,1	9	16	676
Skåne/Blekinge	0,5	0,4	+0,1	7	17	164
Stabila partianhängare						
vpk	0,1	0,0	+0,1	3	3	40
s	1,1	2,3	-1,2	10	16	433
c	0,9	0,2	+0,7	8	9	163
fp	0,1	0,3	-0,2	10	21	52
m	0,9	0,4	+0,5	9	16	179
Samtliga intervjupersoner	4,4	4,1	+0,3	9	16	1 179

Kommentar: Indelningen i yrkesgrupper, yrkessektorer, utbildningsgrupper och regioner presenteras i kapitel 9. Stabila partianhängare är väljare med samma partipreferens i januari och mars 1980. Analysen av linjernas nettovinster och nettoförluster p g a linjebytten i olika väljargrupper har gjorts med samtliga väljare i folkomröstningen som procentbas (ca 1 300 personer).

Andelen väljare, med linjepreferenser både i januari/februari 1980 och i folkomröstningen, som bytte linje under kampanjen var 16 procent. Om vi enbart talar om väljare som bytte mellan linje 3 och linje 1 eller linje 2 blir andelen bytare lägre, 9 procent.

De väljargrupper som hade en stor eller liten tendens att byta linje under folkomröstningskampanjen 1980 var *inte* desamma som hade en stor eller liten tendens att byta parti mellan riksdagsvalen. Andelen linjebytare var något större bland kvinnor (18 procent) än bland män (14 procent). Vid valet 1979 bytte män och kvinnor parti lika ofta. Väljarnas ålder hade inget systematiskt samband med tendensen att byta linje under folkomröstningskampanjen. Andelen linjebytare var störst bland 41–50-åringar (21 procent) och lägst bland 51–60-åringar (13 procent). Bland de yngsta väljarna under 30 år var det 19 procent som bytte linje under kampanjen. Bland de äldsta väljarna över 70 år var det 16 procent som bytte linje mellan januari/februari 1980 och folkomröstningen. I riksdagsvalen brukar åldersfaktorn ha ett klart samband med tendensen att byta parti. Yngre väljare byter oftare än äldre. Men då gäller analysen partibytan *mellan val* och inte som här linjebyten *under en kampanj*.

När det gäller yrkesgruppsstillhörighet och linjebyten var det en grupp som var extremt stabil under folkomröstningskampanjen. Det var jordbrukarna. Endast två procent av dem bytte linje mellan januari/februari och folkomröstningen. Jordbrukare är en grupp som också är stabil när det gäller partival. Jordbrukare bytte t ex mindre ofta parti vid valet 1979 än andra yrkesgrupper.

En annan grupp som också var relativt stabil under folkomröstningskampanjen var de studerande. Andelen linjebytare bland dem var endast 11 procent. Vid riksdagsvalet 1979 var de studerande den "yrkesgrupp" som uppvisade högst partibytartendens.

Tjänstemannagrupperna uppvisade ingen speciellt hög tendens att byta linje under kampanjen (mellan 13 till 17 procent linjebytare). I riksdagsvalet 1979 tillhörde tjänstemännen de yrkesgrupper som hade högst tendens att byta parti.

Den yrkesgrupp som hade den största andelen linjebytare under folkomröstningskampanjen var gruppen "övriga arbetare" (23 procent linjebytare). I valet 1979 var gruppen övriga arbetare bland dem som uppvisade lägst andel partibytare.

Linjebyten under folkomröstningskampanjen var vanligare bland lågutbildade väljare än bland högutbildade. Vid valet 1979 var mönstret tvärtom. Andelen partibytare var lägre bland lågutbildade människor än bland högutbildade.

Linjebyten var inte vanligare i Stockholm och Göteborg än i t ex Norrland eller i Skåne/Blekinge. I riksdagsvalet 1979 bytte storstadsborna parti något mer än andra människor.

Linjebyten under folkomröstningskampanjen var vanligare bland väljare som sympatiserade med s, fp eller m än bland väljare som sympatiserade med vpk eller c. Det resultatet gäller inte enbart linjebytena totalt utan också för bytena mellan linje 3 och linje 1 eller linje 2. Anhängare till vänsterpartiet kommunisterna och centerpartiet, som hade någon linjepreferens i januari 1980, hade en större tendens än motsvarande s-, fp- eller m-anshängare att hålla fast vid sin linje ända fram till folkomröstningen.

Vilka effekter linjebytena i de olika väljargrupperna fick på linje 3:s valresultat respektive på det sammanlagda resultatet för linje 1 och linje 2 redovisas också i tabell 7.11. Analysen visar att linje 3 mellan januari/februari och folkomröstningen totalt sett bland samtliga väljare vann +0,3 procentenheter netto på linjebytena med linje 1 och linje 2. Nettovinsten för linje 3 berodde på att linjebytarvinsten från linje 1 (+1,3 procentenheter) var större än linjebytarförlusten till linje 2 (−1,0 procentenheter).

Linje 3:s linjebytarvinst var inte lika stor i alla väljargrupper och det fanns grupper där linje 3 förlorade netto på linjebytena med linje 1 och linje 2. Linje 3 förlorade t ex netto på linjebytena bland kvinnorna (−0,6 procentenheter). Förlusterna bland kvinnorna kompensades dock för linje 3 genom linjebytarvinster bland männen (+0,9 procentenheter). Folkomröstningskampanjen tenderade att något minska skillnaderna mellan män och kvinnor när det gällde linjepreferenserna.

De socioekonomiska väljargrupper där linje 3 på grund av linjebyten under kampanjen gjorde störst nettovinster var bland män (+0,9 procentenheter), bland unga väljare under 30 år (+0,3), bland yrkesgruppen övriga arbetare (+0,3), bland högutbildade (+0,3) och bland väljare i Stockholm och Göteborg (+0,2). (Procentandelarna kan naturligtvis inte läggas samman. Grupperna överlappar delvis med varandra.)

Linje 3:s största nettoförluster till följd av linjebyten under kampanjen — och linje 1—2:s största nettovinster — återfanns i följande grupper: bland kvinnor (−0,6 procentenheter), bland medelålders väljare mellan 51—60 år (−0,2), bland industriarbetare (−0,4), bland lågutbildade människor (−0,3) och bland väljare i Norrland (−0,1).

När det gäller partitillhörigheten visar resultaten i tabell 7.11 att linje 3 vann netto på linjebytena bland stabila anhängare av vänsterpartiet kommunisterna (+0,1), centerpartiet (+0,7) och moderata samlingspartiet (+0,5). Resultatet för moderaterna kan vara förvånande. Men bytaranalysen visar klart att fler stabila moderater bytte från linje 1- eller linje 2-preferens i januari/februari 1980 till linje 3 i folkomröstningen än från linje 3-preferens i januari/februari till linje 1 eller linje 2 i folkomröstningen. Bland stabila socialdemokrater och folkpartister förlorade dock linje 3 netto på linjebytena, −1,2 respektive −0,2 procentenheter. En mer

detaljerad analys av sambandet mellan linjevalet och partitillhörigheten återfinns i kapitel 10. Där studeras inte enbart de stabila partiväljarna utan också de väljare som bytte partisympati under folkomröstningskampanjen.

När bestämdes linjevalet?

Valrörelsernas betydelse har ökat i de vanliga valen i Sverige under 1970-talet. En allt större andel av väljarna bestämmer sitt partival sent inför valen. Vid 1964 års val angav 18 procent av intervjupersonerna i det årets valundersökning — på en fråga om när de bestämde sig för vilket parti de skulle rösta på — att de bestämt sig *"under sista veckan före valet"* eller *"tidigare under hösten och sommaren"*. Resterande 81 procent av de intervjuade (andelen "vet inte-svar" var en procent) uppgav att de *"bestämt sitt partival sedan länge"*. Femton år senare, vid valet 1979, hade andelen väljare som angav att de bestämt sitt partival under valrörelsen (*"sista veckan"* eller *"tidigare under hösten och sommaren"*) stigit till 29 procent. Andelen väljare som hade bestämt sitt partival sedan länge hade minskat till 70 procent.

Resultaten från intervjufrågan om när väljarna bestämmer sitt val skall naturligtvis inte tolkas alltför bokstavligt. Få människor kan exakt ange när de fattade ett visst beslut; speciellt om beslutsprocessen är utdragen som fallet ofta är i politiska sammanhang. Att en enskild händelse eller ett visst partipolitiskt utspel omedelbart leder till att villrådiga väljare beslutar sig är sällsynt.

Intervjufrågan om tidpunkten för partivalet mäter naturligtvis till en del när i tiden som intervjupersonerna bestämde sig men den mäter dessutom allmän tveksamhet eller osäkerhet inför ett val. Människor som inte är så fast övertygade om sitt val har en tendens att uppges att de bestämde sig sent. En analys av hur intervjupersonerna i folkomröstningsundersökningen besvarade en fråga om när linjevalet bestämdes är intressant av två skäl. Dels därför att den ger information om hur viktig valrörelsen och framförallt valsporten var för väljarnas beslutsfattande, dels för att den kastar ljus över frågan om hur tveksamma väljarna var i sitt linjeval.

Analysen bygger på en fråga med följande lydelse: *När bestämde Ni Er för hur Ni skulle rösta i folkomröstningen?* Fyra olika svarsalternativ specificerades: *på valdagen, under sista veckan före valet, tidigare under valkampanjen (februari eller mars 1980) eller i januari 1980 eller tidigare.*

Resultaten i tabell 7.12 visar hur väljare som röstade på olika linjer besvarade frågan. Resultaten visar också hur människor som bestämde sitt val vid olika tidpunkter röstade i folkomröstningen. Procentberäk-

Tabell 7.12. När bestämdes valet av linje? (procent)

Tidpunkt för beslut	Linjeval i folkomröstningen 1980				Samtliga
	Linje 1	Linje 2	Linje 3	Blankt	
Valdagen/sista veckan	12	18	13	56	16
Tidigare under valkampanjen	22	31	20	33	25
Under januari 1980 eller tidigare	66	51	67	11	59
Summa procent	100	100	100	100	100
Antal intervjuade	260	508	533	36	1 345

Tidpunkt för beslut	Linjeval i folkomröstningen 1980				Summaantal	Procent intervju
	Linje 1	Linje 2	Linje 3	Blankt		
Valdagen/sista veckan	14	44	32	10	100	212
Tidigare under valkampanjen	17	47	32	4	100	330
Under januari 1980 eller tidigare	22	32	45	1	100	795

Kommentar: Icke-röstare i folkomröstningen ingår inte i analysen.

ningen är med andra ord gjord på två olika sätt. Svartalternativen på valdagen och under sista veckan före valet har slagits samman i resultatredovisningen för att underlätta presentationen. Andelen intervjupersoner som uppgav att de bestämt sitt linjeval på valdagen var fyra procent. Och den andelen var densamma oavsett vilken linje väljarna hade röstat på.

Sexton procent av intervjupersonerna uppgav att de bestämt sitt linjeval på valdagen eller under sista veckan före valet. Det är en förhållandevis låg siffra. Den tyder inte på någon speciellt hög grad av tveksamhet eller osäkerhet bland väljarna. Andelen väljare som uppgav att de bestämt sitt partival under sista veckan före riksdagsvalet 1979 och 1982 var t ex nästan lika hög, 14 procent respektive 15 procent.

Tveksamheten om valet av linje var mycket större bland väljarna vid folkomröstningen 1957. En så hög andel som 32 procent av de intervjupersoner som ingick i Bo Särilviks studie uppgav att de bestämt sitt linjeval under sista veckan före ATP-omröstningen. Det var endast 17 procent som angav att de bestämt sig "*redan i våras eller tidigare*". (Folkomröstningen 1957 hölls i oktober månad.) I 1980 års folkomröstningsundersökning uppgav hela 60 procent av de intervjuade att de bestämt sitt val av linje "*redan i januari 1980 eller tidigare*".

Linje 1 och linje 3 hade fler väljare som hade bestämt sitt linjeval tidigt.

Nära 70 procent av linje 1:s och linje 3:s väljare angav att de bestämt sitt partival i januari 1980 eller tidigare. Motsvarande siffra för linje 2:s väljare var endast 51 procent. Linje 2:s väljare bestämde alltså i genomsnitt sitt linjeval något senare än linje 1:s och linje 3:s väljare. Annorlunda uttryckt betyder det att linje 2 fick speciellt många röster bland de väljare som bestämde sig sent inför valet. Fyrtiofyra procent av de väljare som uppgav att de avgjorde sitt partival på valdagen eller under sista veckan före omröstningen stödde linje 2 medan endast 32 procent av dem röstade på linje 3. Bland de väljare som angav att de bestämt sitt linjeval redan i januari 1980 eller tidigare var siffrorna omvända. Fyrtiofem procent röstade på linje 3 medan endast 32 procent stödde linje 2.

De här resultaten stämmer väl överens med de siffror vi tidigare redovisat kring linjernas vinster och förluster under valkampanjen. Det var framförallt linje 2 som gjorde rekryterings- och linjebytarvinster under valrörelsen. Och de väljare som hade den största tendensen att uppge att de bestämde sig sent under kampanjen var just de väljare som rekryterades till någon linje eller som bytte linje. De stabila väljarna — som kampanjen igenom var trogna en och samma linje — angav mycket sällan att de bestämt sitt linjeval sent under kampanjen. Endast 5 till 7 procent av de stabila väljarna uppgav att de bestämt sitt linjeval under den sista veckan före omröstningen.

En klar majoritet av de stabila väljarna (66 till 78 procent) uppgav att de bestämt sitt linjeval i januari 1980 eller tidigare. De allra flesta väljare som bytte linje någon gång under kampanjen eller som varit obestämda men rekryterats till någon linje angav däremot att de bestämt sitt linjeval under valrörelsens sista vecka eller tidigare under valkampanjen (69 respektive 82 procent).

Valkampanjen inför folkomröstningen spelade alltså störst roll för de väljare som bytte linje under valrörelsen eller för de väljare som rekryterades till någon linje. Det var framförallt dessa väljargrupper som uppgav att de bestämde sitt linjeval under valkampanjen. Andelsmässigt utgjorde de en minoritet, men inte en försumbar minoritet. Sjutton procent av de väljare som röstade i folkomröstningen bytte linje någon gång under kampanjen. Andelen intervjupersoner som vid ett eller flera intervjutillfällen inte hade någon linjepreferens men som rekryterades till någon linje och röstade i folkomröstningen var 8 procent.

Majoriteten av de röstande stödde alltså en och samma linje under hela folkomröstningskampanjen (75 procent). De sympatiserade redan i januari 1980 när valkampanjen drog igång med den linje de sedan röstade på i folkomröstningen. Kampanjen fick dem inte att ändra åsikt.

Folkomröstningskampanjen 1980 kännetecknades alltså inte bara av en stor stabilitet när det gäller linjernas styrka under valrörelsen. Stabiliteten på individnivå var också remarkabel.

Folkomröstningsresultatet 1980 tolkat via väljarströmmarna under kampanjen

Nettoeffekten av folkomröstningskampanjen 1980 blev mycket begränsad. De olika linjerna fick i allt väsentligt samma stöd i folkomröstningen som de hade haft i januari 1980 innan valkampanjen drog igång. Valrörelsen förändrade linjernas styrka mycket litet. Linje 1 gick tillbaka några få procentenheter medan linje 2 vann ett något ökat stöd. Linje 3:s väljarandel förblev i det närmaste konstant under hela valkampanjen.

Denna stabilitet i linjernas styrka hade en motsvarighet på individnivå. De allra flesta väljare hade bestämt sitt linjeval redan i januari 1980 och förblev sedan sina linjer trogna under hela kampanjen. Men en viss rörlighet mellan linjerna förekom naturligtvis samtidigt som många obestämda väljare rekryterades till någon linje medan andra demobiliserades och satt hemma på valdagen trots att de föredrog en linje framför de övriga. Nettoeffekterna av alla dessa olika väljarrörelser var mest negativa för linje 1 och mest positiva för linje 2 medan utfallet var mer blandat för linje 3.

Alla linjer nyrekryterade under valkampanjen fler anhängare bland obestämda och tveksamma väljare än vad de förlorade till icke-röstning bland sina gamla sympatisörer, men linje 1 var den linje som vann minst och linje 2 den linje som vann mest. Linje 1 drabbades mindre än linje 2 och linje 3 av icke-röstning bland sina sympatisörer. Men nyrekryteringen av obestämda och tveksamma väljare var så låg att nettot, trots den förhållandevis lilla förlusten till icke-röstning, nått och jämt blev positivt för linje 1. Linje 2 och linje 3 förlorade mer än linje 1 till icke-röstning men vann ändå netto mer än linje 1 på rekryterings- och demobiliseringsprocessen tack vare större vinster bland obestämda och tveksamma väljare. Speciellt linje 2 var framgångsrikt när det gällde att under valkampanjen rekrytera nya anhängare bland obestämda väljare och tveksamma sympatisörer. Linje 2 var också den enda linje som under valsporten lyckades värva fler nya anhängare bland obestämda och tveksamma väljare än som förlorades till icke-röstning bland gamla sympatisörer. Både linje 1 och linje 3 förlorade något netto på rekryterings- och demobiliseringsprocessen under folkomröstningskampanjens sista veckor.

Linjebyten var förhållandevis vanligt förekommande under folkomröstningskampanjen — åtminstone om vi jämför med andelen partitytare under en vanlig valkampanj. Sjutton procent av de röstande i folkomröstningen hade bytt linje någon gång under valrörelsens gång. Om vi endast tar med de väljare som hade klara linjepreferenser och bortser från de väljare som endast lutade åt någon linje minskar andelen linjebytare under kampanjen till 11 procent.

Större delen av dessa linjebytare tog ut varandra. Nettoeffekterna blev

begränsade, framförallt under valspruten. Den linje som förlorade netto på linjebytena var linje 1 medan både linje 2 och linje 3 gynnades. Linje 1 förlorade både till linje 2 och till linje 3. Större delen av dessa förluster inträffade under valkampanjens inledningsskede. Under valrörelsens sista veckor förlorade linje 1 mindre till linje 2 och linje 3.

Linje 2 vann netto på partibytena både med linje 1 och linje 3. Vinsterna i bytena med linje 3 inkasserades främst under valkampanjens inledning. Under valspruten tyder våra resultat på att linje 3 gjorde vissa linjebytarvinster (+0,2 procentenheter) från linje 2. Linje 3 vann netto på linjebytena under kampanjen trots förlusterna till linje 2. Vinsterna från linje 1 uppvägde förlusterna till linje 2.

Linje 2 var alltså folkomröstningskampanjens segerherre. Linje 2 vann netto mer på linjebytena än linje 3 och linje 1 (som förlorade på linjebytena) och man vann också mer på nyrekryteringen av obestämda och tveksamma väljare än linje 1 och linje 3. Dessa vinster uppvägde mer än väl linje 2:s förhållandevis stora förluster till icke-röstning. Folkomröstningskampanjens förlorare var linje 1 som lyckades sämre än linje 2 och linje 3 på nästan alla fronter. Man förlorade netto bland linjebyterna och vann mindre nya anhängare bland obestämda och tveksamma väljare än linje 2 och linje 3. Den enda trösten för linje 1 är att man förlorade mindre än linje 2 och linje 3 till följd av icke-röstning bland gamla sympatisörer. Linje 3, slutligen, varken vann eller förlorade under folkomröstningskampanjen. Man höll sina gamla ställningar men erövrade ingen ny mark.

8 Åsiktsröstning och linjeval

Vad hade väljarna i 1980 års folkomröstning för åsikter om kärnkraften? En underlig fråga kan det tyckas. Folkomröstningen gällde ju kärnkraften. Valresultatet visar väl vad svenska folket tyckte i kärnkraftsfrågan? De två omröstningsalternativ som stod för en utbyggnad av kärnkraften följt av en avveckling på 2000-talet vann en klar seger över det alternativ som inte ville satsa på en kärnkraftsutbyggnad och som ville börja avveckla kärnkraften redan under 1980-talet. Kärnkraftsanhängarna vann alltså folkomröstningen. De fick med sig 58 procent av väljarna. Kärnkraftsmotståndarna stöddes endast av 39 procent.

Så kan naturligtvis utgången av folkomröstningen tolkas. Och så har den tolkats på många olika håll — både bland kärnkraftsanhängare och kärnkraftsmotståndare.

Men en sådan slutsats av folkomröstningen 1980 är på intet sätt självklar eller den enda möjliga. I eftervalsdebatten har många andra tolkningar framförts. Det har t ex hävdats att folkomröstningen egentligen var en seger för kärnkraftsmotståndarna. Alla väljare röstade ju för att avveckla kärnkraften. En mindre extrem variant av denna tolkning hävdar att folkomröstningen innebar en seger för dem som verkligen ville se en avveckling av kärnkraften — och till denna kategori förs då inte bara linje 3-väljare utan också väljare som stödde linje 2.

Att resultatet av folkomröstningen tolkats olika är naturligtvis varken förvånande eller unikt. Politiska val — oavsett om de är vanliga partival eller folkomröstningar — ger nästan alltid upphov till debatter om hur resultatet skall förstås. Olika partier och intressegrupper för fram de tolkningar som är gynnsamma för dem själva. En förlust kan man försöka förklara bort. En seger kan förgyllas. Folket har visserligen röstat men vilken form av mandat som givits riksdag och regering kan alltid diskuteras.

Debatten om hur folkomröstningsresultatet 1980 skall tolkas är alltså inte någonting ovanligt i svensk politik. Utgången av ATP-valet 1957 var också omtvistad och tolkades på flera olika sätt. Vad som är ovanligt med debatten om hur resultatet från 1980 års folkomröstning skall tolkas är hettan och bitterheten i diskussionen.

Kärnkraftsmotståndarna har anklagat företrädarna för linje 1 och linje 2 för att ha manipulerat omröstningen genom att ha lanserat två alternativ som på papperet inte skiljde sig åt vad gällde kärnkraftsfrågan utan endast skiljde sig åt när det gällde ovidkommande ting som t ex vem som skall äga kärnkraftsverken. Det var partitaktik som låg bakom uppdelningen på linje 1 och linje 2, har kärnkraftsmotståndarna hävdad. Uppdelningen gjordes för att göra det lättare för moderata och socialdemokratiska väljare att följa sina partier i folkomröstningen. Ett annat syfte bakom uppdelningen — enligt kärnkraftsmotståndarna — var att linje 2 med sitt mjuka budskap "avveckla kärnkraften men med förnuft" skulle locka människor som var negativa till kärnkraften att stödja linje 2 i stället för linje 3 i omröstningen.

Kärnkraftsmotståndarna vill alltså inte sätta likhetstecken mellan valresultatet i folkomröstningen och väljarnas åsikter i kärnkraftsfrågan. Huvudargumentet för den ståndpunkten är att partiernas agerande inför folkomröstningen — framförallt socialdemokraternas, folkpartiets och moderaternas handlande vid utformningen av linjerna och senare under valkampanjen — gjorde att valutgången inte återspeglade väljarnas åsikter på ett riktigt sätt. Många väljare lurades att rösta partimässigt i stället för efter egen åsikt. Många kärnkraftsmotståndare lockades att stödja linje 2 trots att de var negativa till kärnkraften.

Twisten om hur resultatet av 1980 års folkomröstning skall tolkas kan inte enbart avgöras på empiriska grunder. Meningsmotsättningarna rymmer både värderingselement och långsiktiga antaganden som inte kan bedömas empiriskt. Men några av de påståenden som förts fram i tolkningsdebatten kan studeras med hjälp av tillgängliga data. Vi kan t ex undersöka hur många väljare som "lockades" att rösta på linje 2 trots att de betraktade sig som kärnkraftsmotståndare eller hur många moderata väljare som stödde linje 1 trots att de var negativa till kärnkraften.

Huvudfrågeställningen i detta kapitel är emellertid inte att pröva alla de olika påståenden eller anklagelser som gjorts i tolkningsdebatten. Syftet är inte att försöka avkunna några domar och lösa olika tolkningstvister, även om våra resultat kan belysa några av de frågor som diskuterats. Den centrala frågeställningen gäller i stället den vidare frågan om hur folkomröstningsresultatet skall tolkas ur ett demokratiskt perspektiv — där begreppet demokratiskt inte enbart omfattar huruvida väljarna röstade efter åsikt i folkomröstningen utan också om de hade kunskaper och insikter nog för att göra ett någorlunda välgrundat och reflekterat linjeval.

Fyra konkreta frågeställningar som berör detta problem kommer att analyseras i detta kapitel. Den första gäller vilka åsikter väljarna hade i kärnkraftsfrågan vid tiden för folkomröstningen och hur opinionsläget påverkades av valkampanjen under våren 1980. En mängd olika intervjufrågor om väljarnas kärnkraftsattityder ingick i vår panelstudie. Vi har

tillgång till ett rikt material för att studera konsistensen och stabiliteten i väljarnas kärnkraftsåsikter.

Frågeställning nummer två och tre gäller i vid mening väljarnas kunskaper i kärnkraftsfrågan. Våra intervjuformulär omfattade en mängd olika frågor som kan utnyttjas för att studera väljarnas kunskaper både vad gäller kärnkraften som en energipolitisk stridsfråga och kärnkraften som en partipolitisk stridsfråga. Väljarnas kunskaper om kärnkraften som en teknisk-naturvetenskaplig fråga kan däremot inte undersökas utifrån vårt intervjumaterial. Kunskapsfrågor av det slaget ingick inte i vår studie. Vi koncentrerade oss på kärnkraftsfrågan som ett politiskt fenomen och mätte politiska kunskaper, inte tekniska eller naturvetenskapliga.

Frågeställning nummer två gäller väljarnas förmåga att kunna argumentera för sina åsikter i kärnkraftsfrågan. Analysen bygger på svaren på en öppen intervjufråga där väljarna helt fritt fick framföra sina skäl för eller emot kärnkraften. Vi kommer att studera argumentrikedomen — vilka olika typer av argument som användes — och om argumentationen var stabil eller om den förändrades under valkampanjen. Den öppna argumentsfrågan ingick i panelstudien vilket gör det möjligt att analysera individuella förändringar i väljarnas argumentation under folkomröstningskampanjen.

Frågeställning nummer tre gäller väljarnas kunskaper när det gäller kärnkraften som energipolitisk och partipolitisk stridsfråga. Analysen kan byggas på ett förhållandevis omfattande material. Både januari- och marsundersökningarna innehöll ett flertal intervjufrågor som kan utnyttjas för att mäta väljarnas kunskapsnivå. Vi har t ex frågat intervjupersonerna var de svenska kärnkraftverken är placerade (i vilka orter?), var den största kända svenska uranfyndigheten finns (namnet på platsen?), i vilket land och i vilken stad den kärnkraftsolycka inträffade som indirekt ledde till folkomröstningen och hur stor andel av elproduktionen som kärnkraften svarade för 1980. Vi frågade också efter namn på kända företrädare eller anhängare av de olika linjerna och vilka olika linjer de fem riksdagspartierna stödde.

Kunskapsfrågor är ofta känsliga att ställa i intervjuundersökningar, speciellt i panelstudier. De kan leda till irritation eller förlägenhet — särskilt om samma fråga upprepas flera gånger som i en panelundersökning. Och det är alltid svårt att avgöra — utan tillgång till riktiga kontrollurval — om eventuella kunskapsförändringar bland intervjupersonerna speglar verkliga förändringar i valmanskåren eller om det enbart är fråga om inlärningseffekter orsakade av själva undersökningen (paneleffekter). Vi har mått på väljarnas kunskaper från både januari- och marsundersökningarna men endast en intervjufråga upprepades vid båda tillfällena. Den frågan gällde vilka linjer partierna stödde i folkomröstningen. För övriga kunskapsfrågor har vi inte tillgång till paneldata. Våra

möjligheter att studera individuella kunskapsförändringar under kampanjen är alltså begränsade.

Frågeställning nummer fyra gäller sambandet mellan väljarnas kärnkraftsåsikter och hur de röstade i folkomröstningen. Frågan är i vilken utsträckning väljarna åsiktsröstade och i vilken utsträckning som andra faktorer — som t ex partisympatierna — påverkade linjevalet. En speciellt intressant fråga är vilken roll väljarnas kärnkraftsåsikter och partisympatier spelade för valet mellan linje 1 och linje 2. Hade linje 1- och linje 2-väljare i huvudsak samma åsikter i kärnkraftsfrågan men sympatiserade med olika partier eller hade väljare som stödde linje 1 respektive linje 2 också klart åtskilda kärnkraftsattityder?

En annan intressant fråga — som är av vital betydelse för hur folkomröstningsresultatet skall tolkas — är vad linje 1- och linje 2-väljarna mer exakt tyckte i kärnkraftsfrågan. Hur stor andel av dem betraktade t ex sig själva som för respektive mot kärnkraften och vilket stöd hade tanken på att idag besluta om att kärnkraften bara skall vara en parentes bland dem?

De fyra frågeställningar som står i centrum i detta kapitel är alla på olika sätt kopplade till den demokratiska teorin. Frågorna gäller ytterst i vad mån olika krav som ställs på väljarna i en demokrati var uppfyllda i folkomröstningen 1980. Väljare i en demokrati skall ha åsikter och kunskaper om det ett val gäller och de skall styras av sina åsikter när de röstar. Våra analyser av konsistensen och stabiliteten i väljarnas kärnkraftsattityder, av sambandet mellan väljarnas kärnkraftsåsikter och linjevalet, av väljarnas förmåga att argumentera för eller emot kärnkraften och av väljarnas politiska och energipolitiska kunskaper i kärnkraftsfrågan ger oss ett underlag för att diskutera och bedöma folkomröstningen ur väljarnas perspektiv men också ur ett demokratiskt perspektiv.

Upptäckten av eventuella demokratiska brister på väljarnivå (t ex inkonsistenta åsikter, låg åsiktsröstning eller dåliga kunskaper) leder naturligtvis till att skuldfrågan blir central.

Vems var felet — partiernas, massmedias, linjekommittéernas, väljarnas eller olika kombinationer av omständigheter och aktörer. Våra analyser kan inte ensamma utnyttjas för att döma i en sådan skulddebatt. Våra studier omfattar ju enbart väljar- och mediadata. De räcker inte till för att teckna en fullständig bild av beslutsprocessen och händelseförloppet inför folkomröstningen. Demokratifrågor skall prövas på flera olika nivåer i samhället, inte bara på väljarnivå. Våra resultat ger alltså inte hela sanningen när det gäller frågan om folkomröstningen och demokratin. De ger endast en bit av sanningen som dock kan ge underlag och bränsle till en debatt om folkomröstningsinstitutet, de politiska partierna, åsiktsbildning och svensk demokrati.

Kärnkraftsopinionens utveckling 1973—1979

1970-talets politiska strid kring kärnkraften inleddes i endräftens tecken. Samtliga partier ställde sig bakom riksdagsbesluten 1970 och 1971 om att Sverige skulle bygga 11 kärnkraftsaggregat. Energipolitiken var en fråga för experter och ett fåtal politiker. Vad väljarna ansåg om kärnkraften under dessa år vet vi föga. Inget opinionsinstitut frågade vad folket tyckte.

Det politiska lugnet i energifrågorna skulle emellertid inte bestå. Läget ändrades radikalt under år 1973. Den partipolitiska enigheten bröts när centerpartiet på våren 1973 tog ställning mot en utbyggnad av kärnkraften. Vid årsskiftet satte sedan den första oljekrisen energipolitiken i centrum för den politiska debatten. Energi- och kärnkraftsfrågorna blev plötsligt ett hett stoff för kvällstidningarnas löpsedlar. De politiska partierna och olika miljögrupper startade ett omfattande opinionsbildningsarbete. En politisk strid inleddes som i fråga om engagemang och omfattning knappast kan jämföras med någon annan under efterkrigstiden.

De första mätningarna av hur svenska folket ställde sig till kärnkraften gjordes också under denna period, under vintern 1973/1974.

De visade att många var osäkra om hur de skulle ställa sig till en kärnkraftsutbyggnad. Frågeställningen var ny och tveksamheten förklarlig. Över 40 procent av de intervjupersoner som tillfrågades vid årsskiftet 1973/1974 om sin inställning till kärnkraften var osäkra eller uppgav att de inte hade någon uppfattning. Andelen kärnkraftsanhängare var cirka 35 procent och motståndarna var cirka 25 procent. Dessa siffror skall emellertid tolkas försiktigt. Kärnkraftsdebatten befann sig ännu i sin början. Det är möjligt att kärnkraftsförespråkarnas opinionsövertikt endast fanns i undersökningsinstitutens tabellmaterial och inte ute bland människorna. Men ett opinionsförsprång för kärnkraftsanhängarna i debattens inledning är å andra sidan inte förvånande mot bakgrund av de positiva förtecken med vilka den fredliga utvecklingen av kärnkraften diskuterades bland opinionsbildare och i massmedia under 1950- och 1960-talen.

Kärnkraftsopinionens utveckling på väljarnivå från 1973 fram till inledningen av folkomröstningskampanjen vid årsskiftet 1979/80 har analyserats och sammanfattats på ett kortfattat sätt av Sören Holmberg och Olof Petersson i boken *Inom felmarginalen*. De har också i samma bok studerat de olika opinionsundersökningsinstitutens sätt att mäta kärnkraftsopinionen. I den följande framskrivningen har vi lånat litet av deras beskrivning och tolkning av hur väljarnas kärnkraftsåsikter formades och förändrades under åren 1973—1979.

Kärnkraftsanhängarna hade alltså en opinionsövertikt under oljekrisen. Men de kom i ett markerat underläge redan under hösten 1974 och våren 1975. Under denna period pågick ett intensivt opinionsbildnings-

arbete. De politiska partierna satsade bl a på s k energirådslag med sina medlemmar i studiecirklar. Kärnkraftsmotståndarna vann under denna tid kampen om väljarflertalet och behöll sedan övertaget ända fram till våren 1978.

Under 1975 klarnade också det partipolitiska konfliktmönstret. Partier-
na kom att inta sinsemellan mycket ovanliga positioner. Vänsterpartiet
kommunisterna och centerpartiet motsatte sig en utbyggnad av kärnkraf-
ten medan folkpartiet, moderaterna och socialdemokraterna ville satsa på
en utbyggnad till 11 eller 13 aggregat. Partierna intog inte de sedvanliga
positionerna utefter vänster-högerskalan. Centerpartiet som brukar inta
en mittenposition i de flesta frågor befann sig plötsligt i en flygelposition
i kärnkraftsdebatten.

Konfliktstrukturen i kärnkraftsfrågan kom även på väljarnivå att av-
vika från vänster-höger-mönstret. Det var centerns och vänsterpartiet
kommunisternas väljare som fr o m 1975 blev mest negativa till kärnkraf-
ten. Folkpartiets och moderaternas sympatier var splittrade medan social-
demokraternas väljare var de som blev mest positiva till en kärnkraftsut-
byggnad.

Innan kärnkraftsfrågan partipolitiserades fullt ut såg opinionsläget
annorlunda ut bland partiernas sympatisörer. Under hela 1974 var det t ex
moderata väljare som var mest positiva till att satsa på kärnkraften.
Övriga partiets väljare var mer skeptiska. Centerpartistiska och social-
demokratiska sympatisörer hade under detta skede mycket likartade åsiker
i energi- och kärnkraftsfrågor. Det var först under våren 1975 som
väljare som stödde socialdemokraterna och centerpartiet gick skilda vä-
gar. Centerpartisterna följde sin partiledning och blev motståndare till
kärnkraften. De flesta socialdemokrater gjorde samma sak; man lyssnade
på sin partiledning och blev (eller förblev) anhängare av kärnkraften.
Men socialdemokraternas partiledning var inte lika framgångsrik som
centerpartiets. En stor minoritet om cirka 20—30 procent av socialdemo-
kraternas sympatisörer blev (eller förblev) motståndare till en kärnkrafts-
utbyggnad.

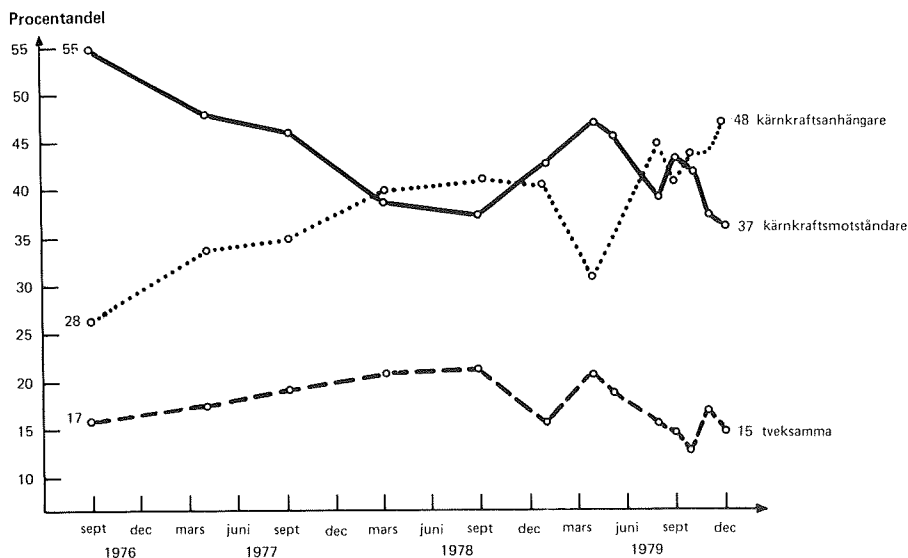
Kärnkraftsmotståndarnas ställning stärktes ytterligare något i opini-
onen från våren 1975 till valet 1976, från en andel om cirka 45 procent till
omkring 50 procent. Ökningen hämtades främst från de tveksammas
skara som blev allt mindre vart efter debatten utvecklades. Andelen
kärnkraftsanshängare förblev däremot i stort sett stabil kring 25 procent
från bottenläget under våren 1975 fram till hösten 1976.

Kärnkraftsmotståndarnas ökning bröts efter valet 1976. Resultaten i
figur 8.1 visar hur kärnkraftsopinionen förändrades enligt Sifos mätning-
ar från valet 1976 till fastställandet av linjerna i folkomröstningen i
december 1979. Flera olika omständigheter bidrog till att opinionsutveck-
lingen vände till kärnkraftsanshängarnas förmån under hösten 1976. I

regeringsförhandlingarna efter valet 1976 "tvingades" Thorbjörn Fälldin dagtunga med sitt samvete och gå med på att starta aggregat 2 i Barsebäck. Socialdemokraterna var naturligtvis inte sena att utnyttja situationen. Vi fick en utdragen "svekdebatt" centrerad kring Thorbjörn Fälldins person och politiska moral. Samtidigt upphörde folkpartiet och moderaterna att ligga lågt i energidebatten. De markerade nu klart att de ville bygga ut kärnkraften. Under valrörelsen 1976 hade de haft en låg profil i kärnkraftsfrågan för att inte äventyra en borgerlig regering. Men efter valet engagerade sig folkpartiet och moderaterna aktivt i opinionsbildningen för en satsning på kärnkraften.

Den samlade effekten av dessa ändrade omständigheter blev att andelen kärnkraftsmotståndare började minska från cirka 50 procent vid valet 1976 till strax under 40 procent två år senare, hösten 1978. Samtidigt

Figur 8.1. Opinionsutvecklingen i kärnkraftsfrågan enligt Sifos mätningar från valet 1976 till fastställandet av folkomröstningslinjerna i december 1979 (procent)

Källa: Sifos pressmeddelanden och S Holmberg och O Petersson *Inom felmarginalen* (Liber, 1980). Resultaten för perioden oktober 1976 – maj 1979 bygger på följande intervjufråga: "I en folkomröstning skulle Ni rösta för eller emot kärnkraften?" Svaren registrerades som *för*, *emot* och *tveksam*, *vet ej*. Resultaten för höstmätningarna 1979 (från augusti till december) bygger på en annan intervjufråga. Den löd: "I en folkomröstning skall vi troligen välja mellan två alternativ: att använda eller avveckla kärnkraften. Använda-linjen innebär att vi bygger ut till tolv reaktorer som används hela sin livstid. Avveckla-linjen innebär att vi utnyttjar sex reaktorer och avvecklar dem inom tio år. Om folkomröstningen vore idag – skulle Ni rösta med använda- eller avveckla-linjen? Svaren registrerades för *använda-* eller *avveckla-linjen* eller för *vet ej*."

ökade andelen kärnkraftsförespråkare stadigt från ungefär 25 procent hösten 1976 till något över 40 procent omedelbart före trepartiregeringens fall i oktober 1978. Bakom dessa opinionsförskjutningar låg främst en övergång från motstånd till accepterande av kärnkraften bland moderata och folkpartistiska sympatisörer. Folkpartiets och moderata samlingspartiets klara ställningstagande för en utbyggnad började göra verkan. Andelen kärnkraftsmotståndare bland folkpartiets väljare sjönk i Sifos siffror från 64 procent i oktober 1976 till 35 procent i mars 1978. Bland de moderata väljarna var opinionssvängningen lika snabb från 58 procent kärnkraftsmotståndare efter valet 1976 till 31 procent våren 1978. Även bland centersympatisörerna minskade andelen kärnkraftsmotståndare kraftigt, om än från en mycket hög nivå. Från oktober 1976 till mars 1978 minskade andelen kärnkraftsmotståndare bland centerns väljare från 89 till 70 procent samtidigt som andelen tveksamma steg från 6 till 19 procent. Centerpartiets energikompromisser i regeringen skapade uppenbarligen osäkerhet bland de egna väljarna. Opinionssvängningen till kärnkraftsanhängarnas förmån märktes minst bland socialdemokraternas sympatisörer. Andelen socialdemokratiska kärnkraftsmotståndare minskade i Sifos siffror från 36 procent i oktober 1976 till 23 procent i mars 1978.

Kärnkraftsmotståndarnas rutschkana utför avbröts under hösten 1978. På våren 1978 hade flera olika miljöorganisationer gått samman och bildat *Folkkampanjen mot Atomkraft*, vilket ledde till att opinionsarbetet mot kärnkraften intensifierades och förbättrades högst väsentligt. En annan orsak till att opinionsläget blev bättre för kärnkraftsmotståndarna på senhösten 1978 var utgången av regeringskrisen.

Centern kunde efter det att Thorbjörn Fälldin avgått som statsminister ånyo driva en klar antikärnkraftspolitik. Man behövde inte längre kompromissa med folkpartiet och moderaterna. Väljarreaktionen lät inte vänta på sig. Andelen kärnkraftsmotståndare började stiga igen, främst bland centerpartiets egna sympatisörer. Bland moderata och folkpartistiska väljare blev effekten begränsad, men kärnkraftsmotståndet ökade något även bland dem. Bland socialdemokratiska sympatisörer ledde däremot inte regeringskrisens upplösning till någon opinionsvinst för kärnkraftens motståndare; snarare blev kärnkraftsanhängarna något fler enligt Sifos mätningar.

Kärnkraftsmotståndarnas framgångar fick en ytterligare puff framåt av händelserna kring Harrisburgolyckan i mars 1979. Kärnkraftsmotståndet ökade i alla partigrupper men allra mest bland socialdemokraternas sympatisörer. Andelen socialdemokratiska kärnkraftsmotståndare steg i Sifos mätningar från 27 procent i januari 1979 till 36 procent i april efter olyckan och Olof Palmes och partiets besked att man gick med på Folkkampanjens krav på en folkomröstning i kärnkraftsfrågan.

Opinionsläget i kärnkraftsfrågan var ovanligt gynnsamt för kärnkraftsmotståndarna när beslutet om att hålla en folkomröstning togs. Sifos mätningar visar att andelen kärnkraftsmotståndare i april 1979 var 48 procent mot endast 31 procent kärnkraftsanhängare. Opinionsövertikten för kärnkraftsmotståndarna var nästan lika stor som under åren 1975 och 1976.

Kärnkraftsmotståndarnas opinionsvinster av Harrisburgolyckan vittnade emellertid snabbt bort. Redan i slutet av april och början av maj 1979 började andelen kärnkraftsmotståndare att sjunka och andelen kärnkraftsförespråkare att stiga. Opinionssvängningen slog igenom ungefär lika starkt i samtliga partier, men kanske något starkare bland centerns väljare om man får tro på Sifos siffror.

I augusti 1979, innan valrörelsen kommit igång på allvar, hade kärnkraftsanhängarna för första gången en klar opinionsövertikt över kärnkraftsmotståndarna i en Sifomätning — 45 procent mot 39. Harrisburg-effekten var definitivt utsuddad. Kärnkraftsmotståndarna kom dock igen ännu en gång. Enligt Sifos mätningar lyckades kärnkraftsmotståndarna vinna tillbaka lite förlorad mark under valrörelsen 1979. I septembermätningen 1979 var kärnkraftsmotståndarna ånyo starkare än kärnkraftsanhängarna — 44 procent mot 41 procent.

Men sedan bar det enbart utför för kärnkraftsmotståndarna under resten av hösten 1979. Deras opinionsstöd sjönk från 44 procent i september till 37 procent i december samtidigt som andelen kärnkraftsanhängare steg från 41 procent till 48 procent. När linjerna fastställdes i december 1979 och folkomröstningskampanjen drog igång på allvar hade kärnkraftsanhängarna en klar opinionsövertikt över kärnkraftsmotståndarna — 48 procent mot 37 procent enligt Sifo. Resterande 15 procent av väljarna hade ingen åsikt eller var tveksamma.

Kärnkraftsmotståndarnas klara opinionsledning på 17 procentenheter (48 procent kärnkraftsmotståndare mot 31 procent kärnkraftsanhängare) när folkomröstningen utlystes på våren 1979 hade förbytt i ett nästan lika klart opinionsunderläge på 11 procentenheter (37 procent kärnkraftsmotståndare mot 48 procent kärnkraftsanhängare) när folkomröstningskampanjen väl skulle börja på allvar i december 1979. Kärnkraftsmotståndarna förlorade inte folkomröstningen under valkampanjen 1980. De hade redan förlorat den under andra halvåret 1979 när de inte lyckades behålla de opinionsvinster som Harrisburgolyckan gav.

Väljarnas kärnkraftsåsikter under valkampanjen 1980

Väljarnas inställning till kärnkraften mätte vi i folkomröstningsundersökningen med hjälp av fyra olika intervjufrågor. Åsiktsmätning är en vanskelig verksamhet. Felkällorna är många. Resultaten påverkas t ex alltid av

hur intervjufrågorna utformas. Det är därför viktigt att utnyttja fler olika frågor som mäter ungefär samma sak. Det ger en möjlighet att kontrollera inverkan av olika frågeställningar och därigenom nå säkrare resultat. Inverkan av andra felkällor minskas också om samma sak mäts på flera olika sätt.

De fyra intervjufrågor om väljarnas kärnkraftsåsikter som vi utnyttjade var förhållandevis olika. En var mycket allmänt formulerad. Intervjupersonerna fick ange om de "i huvudsak var för eller emot att kärnkraften utnyttjades som energikälla i Sverige". En annan var tvärtom mycket konkret utformad. Fem olika framtida handlingsalternativ som diskuterats i kärnkraftsdebatten presenterades och intervjupersonerna ombads välja det som mest stämde överens med deras egen uppfattning. Alternativen gällde en direktavveckling av kärnkraften, en avveckling på 10 år, en utbyggnad till 12 aggregat och inga fler (parentesalternativet), en utbyggnad till 12 aggregat men inte besluta idag om eventuellt nya när de gamla tjänat ut samt en satsning på fler än 12 aggregat. De två övriga intervjufrågorna om väljarnas åsikter i kärnkraftsfrågan ingick i en serie frågor där intervjupersonerna fick ta ställning till ett tiotal olika energipolitiska förslag och ange om de tyckte att det var bra eller dåliga förslag. De två förslagen som berörde kärnkraften hade följande lydelse: "*Inleda avvecklingen av kärnkraften snarast*" och "*Satsa på kärnkraften för att begränsa oljeimporten*".

Samtliga fyra intervjufrågor om väljarnas kärnkraftsåsikter fanns med både i januari- och marsundersökningarna 1980. Vi kan alltså studera individuella åsiktsförändringar under kampanjen. Vi börjar dock med att undersöka hur opinionsläget i kärnkraftsfrågan påverkades av folkomröstningskampanjen. Resultaten i tabellerna 8.1 — 8.3 visar hur intervjupersonerna besvarade våra fyra åsiktsfrågor om kärnkraften i januari och i mars 1980. Jämförbara resultat från valundersökningarna 1976 och 1979 har tagits med för två av intervjufrågorna för att sätta in siffrorna från kampanjstudien 1980 i ett längre tidsperspektiv.

Intervjufrågorna gav som väntat upphov till något olika resultat. Styrkeförhållandet mellan kärnkraftsmotståndarna och kärnkraftsanshängarna blir inte detsamma för de olika frågorna. Och andelen väljare utan åsikt varierar också. Tre av de fyra intervjufrågorna visar på en klar övervikt för kärnkraftsanshängarna i januari 1980. Fyrtiofyra procent av väljarna sade sig vara i huvudsak för kärnkraften mot 37 procent som angav att de i huvudsak var emot. Femtioåtta procent av de intervjuade ville bygga ut och använda de 12 reaktorer som var byggda eller planerade. Andelen väljare som ville avveckla kärnkraften direkt eller på 10 år var endast 33 procent. Femtioen procent av intervjupersonerna tyckte det var ett dåligt förslag att inleda avvecklingen av kärnkraften snarast. Endast 37 procent tyckte det var ett bra förslag.

Tabell 8.1. För eller emot kärnkraften — väljaråsikter 1976, 1979 och 1980 (procent)

Fråga: "Det finns olika uppfattningar om kärnkraften som energikälla. Vilken är Er inställning? Är Ni i huvudsak för eller emot att kärnkraften utnyttjas som energikälla i Sverige eller har Ni ingen bestämd åsikt i frågan?" (Om åsikt) "Har Ni en bestämd uppfattning i den här frågan eller känner Ni Er mer tveksam?"

<i>Svarsalternativ</i>	<i>Valet 1976</i>	<i>Valet 1979</i>	<i>Jan 1980</i>	<i>Mars 1980</i>	<i>Förändring januari—mars</i>
Emot kärnkraften — bestämd uppfattning	32	32	27	29	+ 2
Emot kärnkraften — mera tveksam	14} 46	11} 43	10} 37	10} 39	
För kärnkraften — mera tveksam	11	11	12	14	+ 3
För kärnkraften — bestämd uppfattning	17} 28	27} 38	32} 44	33} 47	
Ingen bestämd åsikt, vet inte/vill ej svara	26	19	19	14	- 5
Summa procent	100	100	100	100	
Antal intervju personer	2 463	2 802	1 523	1 523	

Källor: 1976 års resultat kan hämtas från Sören Holmberg, Jörgen Westerståhl och Karl Branzén, *Väljarna och kärnkraften* (Liber 1977). 1979 års resultat har hämtats från Sören Holmberg, *Svenska väljare* (Liber 1981). 1980 års resultat är hämtat från folkomröstningsundersökningens panelstudie.

Tabell 8.2. Väljarnas åsikter om fem handlingsalternativ i kärnkraftsfrågan (procent)

Fråga: "I den politiska debatten har olika förslag framförts om i vilken utsträckning vi skall utnyttja kärnkraften i framtiden. Vi har sammanställt några av förslagen och undrar vilket av dem som bäst stämmer överens med Er uppfattning?"

<i>Svarsalternativ</i>	<i>Jan 1980</i>	<i>Mars 1980</i>	<i>Förändring januari—mars</i>
Vi skall direkt avveckla de kärnkraftsreaktorer som nu är i drift	10	10	± 0
Vi skall avveckla de reaktorer som nu är i drift under de närmaste 10 åren	23	28	+ 5
Vi skall avveckla kärnkraften men använda de 12 reaktorer som är byggda eller på väg. När reaktorerna tjänat ut skall de <i>inte</i> ersättas med nya	21	28	+ 7
Vi skall använda de 12 reaktorer som är byggda eller på väg men inte bestämma nu om vi skall bygga nya reaktorer när de gamla tjänat ut	34	28	- 6
Vi skall bygga fler kärnkraftsreaktorer än de 12 som är byggda eller på väg	3	2	- 1
Vet inte/vill ej svara	9	4	- 5
Summa procent	100	100	
Antal intervju personer	1 516	1 516	

Tabell 8.3. Två påståendefrågor om kärnkraften (procent)

Förslag: "Inleda avvecklingen av kärnkraften snarast."

Svarsalternativ/tolkning	Valet 1979	Jan 1980	Mars 1980	Förändring januari—mars
Bra förslag/mot kärnkraft	45	37	42	+5
Dåligt förslag/för kärnkraft	40	51	49	-2
Spelar ingen roll, vet inte/tveksam	15	12	9	-3
Summa procent	100	100	100	
Antal intervjupersoner	2 689	1 521	1 521	

Förslag: "Satsa på kärnkraften för att begränsa oljeimporten."

Svarsalternativ/tolkning	Jan 1980	Mars 1980	Förändring januari—mars
Dåligt förslag/mot kärnkraft	45	48	+3
Bra förslag/för kärnkraft	41	41	+0
Spelar ingen roll, vet inte/tveksam	14	11	-3
Summa procent	100	100	
Antal intervjupersoner	1 518	1 518	

Frågan om att satsa på kärnkraften för att begränsa oljeimporten gav ett något annorlunda resultat. Den gav upphov till en övervikt för dem som var negativa till förslaget (45 mot 41 procent), som alltså inte ville satsa på kärnkraften.

Andelen kärnkraftsmotståndare i januari 1980 kan alltså utifrån våra resultat uppskattas till mellan 33 till 45 procent beroende på hur vi mäter och definierar begreppet kärnkraftsmotståndare. Andelen kärnkraftsanhängare kan på ett motsvarande sätt uppskattas till mellan 41 till 58 procent. Om vi väljer att utgå ifrån människornas egen subjektiva uppfattning om de var för eller emot kärnkraften som energikälla blir andelen kärnkraftsmotståndare 37 procent och andelen kärnkraftsanhängare 44 procent i januari 1980.

Mätresultaten från våra fyra åsiktsfrågor om kärnkraften är mer samstämmiga och entydiga när det gäller hur kärnkraftsopinionen förändrades under folkomröstningskampanjen. Samtliga intervjufrågor gav upphov till samma resultat. Åsiktsläget i kärnkraftsfrågan var mycket stabilt under kampanjen. De förändringar som inträffade var små. Andelen kärnkraftsmotståndare ökade med mellan två till fem procentenheter i de olika mätningarna. Kärnkraftsanhängarnas väljarandel förblev oförändrad. Den ökade med tre procentenheter i en mätning, minskade med två procentenheter i en annan och förändrades inte alls i två mätningar. Andelen väljare utan åsikter i kärnkraftsfrågan minskade med mellan tre till fem procent.

Det stabila läget i kärnkraftsopinionen under valkampanjen på våren 1980 framstår som än mer anmärkningsvärt om man jämför det med de stora åsiktsförskjutningar som inträffade omedelbart innan under hösten 1979. Den opinionssvängning till förmån för kärnkraftsanhängarna som enligt de tidigare redovisade Sifosiffrorna skedde efter valet 1979 kan också iakttas i vårt material. Resultaten i tabell 8.1 och 8.3 visar att kärnkraftsmotståndarna vid valet 1979 hade en viss övervikt i opinionen framför kärnkraftsanhängarna men att den hade förbytts till ett klart underläge i januari 1980. Fyrtiotre procent av väljarna sade sig vara emot kärnkraften och 38 procent för vid valet 1979. Några månader senare, strax efter årsskiftet 1979/1980, var bilden omvänd. Nu var kärnkraftsanhängarna (44 procent) fler än kärnkraftsmotståndarna (37 procent). Opinionssvängningen blir än mer dramatisk om vi ser på hur väljarna besvarade förslagsfrågan om att en kärnkraftsavveckling skulle inledas snarast. Vid valet 1979 tyckte 45 procent av intervjupersonerna att det var ett bra förslag att snarast inleda en avveckling av kärnkraften. Endast 40 procent ansåg att det var ett dåligt förslag. I januari 1980 var resultatet helt annorlunda. De som var emot att snarast inleda en kärnkraftsavveckling var nu i majoritet (51 procent). Andelen väljare som fortfarande ville inleda en avveckling av kärnkraften snarast hade sjunkit till 37 procent.

Opinionsläget i kärnkraftsfrågan förändrades alltså relativt mycket under hösten 1979 och förblev sedan i stort sett oförändrat under folkomröstningskampanjen 1980. Men det stabila läget i kärnkraftsopinionen under valkampanjen betyder inte att de individuella väljarnas kärnkraftsåsikter också var oföränderliga och statiska under kampanjmånaderna före folkomröstningen. Panelresultaten i tabell 8.4 och 8.5 visar att bakom det stabila opinionsläget dölde sig en inte helt obetydlig åsiktsrörlighet. Men denna åsiktsrörlighet gick åt olika håll vilket ledde till att väljarströmmarna delvis tog ut varandra. Effekten blev ett i stort sett oförändrat opinionsläge.

Resultaten i tabell 8.4 visar för var och en av de fyra intervjufrågorna om kärnkraften hur stor andel av väljarna i vår panelstudie som hade stabila åsikter mellan januari och mars 1980, hur stor andel som bytte åsikt, hur stor andel som fick en åsikt, hur stor andel som förlorade en tidigare åsikt samt hur stor andel som aldrig hade någon kärnkraftsåsikt. Analysen bygger på att svaren på åsiktsfrågorna tredelats och klassificerats som för kärnkraft, mot kärnkraft respektive utan åsikt i kärnkraftsfrågan.

Kärnkraftsmotståndarnas och kärnkraftsanhängarnas nettovinster och nettoförluster på grund av åsiktsbyten och ändringar i åsiktsförekomsten under folkomröstningskampanjen redovisas i tabell 8.5. Ändringar i åsiktsförekomsten innefattar i detta sammanhang både åsiktsbildning (från ingen åsikt till åsikt) och åsiktsförluster (från åsikt till ingen åsikt).

Tabell 8.4. Åsiktsstabilitet och åsiktsrörlighet i kärnkraftsfrågan under folkomröstningskampanjen 1980 — Paneldata för fyra olika åsiktsfrågor (procent och (r))

<i>Stabila och rörliga väljare i kärnkraftsfrågan</i>	<i>Åsiktsfråga</i>			
	<i>För eller emot kärnkraft</i>	<i>Fem handlingsalternativ</i>	<i>Avveckla kärnkraften snarast</i>	<i>Kärnkraft istället för olja</i>
Andel väljare med stabila åsikter	71	77	70	70
Andel väljare som bytt åsikt	5	13	13	10
Andel väljare som fått en åsikt	10	6	8	9
Andel väljare som förlorat en åsikt	5	2	5	6
Andel väljare utan åsikt hela tiden	9	2	4	5
Summa procent	100	100	100	100
Antal intervjupersoner	1 523	1 516	1 521	1 518
Panelkorrelation(r) januari — mars	.83	.75	.72	.77

Kommentar: Analysen bygger på att svaren på de fyra åsiktsfrågorna tredelats och klassificerats som för kärnkraften, mot kärnkraften, respektive utan åsikt i kärnkraftsfrågan. Panelkorrelationerna (r) bygger dock på de fullständiga variabelerna som samtliga omfattar fem värden vardera.

Tabell 8.5. Nettovinster och nettoförluster på grund av åsiktsbyten och ändringar i åsiktsförekomsten under folkomröstningskampanjen 1980 (procent)

<i>Åsiktsfråga</i>	<i>Andel i januari</i>	<i>Kärnkraftsmotståndare</i>			
		<i>Nettovinster (+) eller nettoförluster (-)</i>		<i>Andel i mars</i>	<i>Förändring jan—mars</i>
		<i>pga åsiktsbyten</i>	<i>pga ändr i åsiktsförek</i>		
För eller emot kärnkraft	37	+1	+1	39	+2
Fem handlingsalternativ	33	+3	+2	38	+5
Avveckla kärnkraften snarast	37	+3	+2	42	+5
Kärnkraft istället för olja	45	+2	+1	48	+3

<i>Åsiktsfråga</i>	<i>Andel i januari</i>	<i>Kärnkraftsanhängare</i>			
		<i>Nettovinster (+) eller nettoförluster (-)</i>		<i>Andel i mars</i>	<i>Förändring jan—mars</i>
		<i>pga åsiktsbyten</i>	<i>pga ändr i åsiktsförek</i>		
För eller emot kärnkraft	44	-1	+4	47	+3
Fem handlingsalternativ	58	-3	+3	58	+0
Avveckla kärnkraften snarast	51	-3	+1	49	-2
Kärnkraft istället för olja	41	-2	+2	41	+0

Kommentar: Väljare som är för en direkt avveckling av kärnkraften eller för en avveckling på 10 år har klassificerats som kärnkraftsmotståndare på frågan om de fem handlingsalternativen. Nettoeffekterna av åsiktsbildningen (från ingen åsikt till åsikt) och åsiktsförlusterna (från åsikt till ingen åsikt) redovisas under kolumnen för "ändringar i åsiktsförekomsten".

Analysen har genomförts för var och en av de fyra åsiktsfrågorna om kärnkraften. Hur begreppen kärnkraftsmotståndare respektive kärnkraftsanshängare avgränsats för tre av intervjufrågorna framgår av tabellerna 8.1 och 8.3. När det gäller frågan om de fem handlingsalternativen har väljare som var för en direkt avveckling respektive för en avveckling på 10 år klassificerats som kärnkraftsmotståndare. Intervjupersoner som angett att de var för att bygga 12 eller fler kärnkraftsaggregat har förts till kategorin kärnkraftsanshängare.

En mycket stor del av valmanskåren (mellan 70 till 77 procent) hade en stabil åsikt i kärnkraftsfrågan under hela folkomröstningskampanjen 1980. De var antingen för eller emot kärnkraften redan när kampanjen drog igång i januari och ändrade sedan inte uppfattning fram till folkomröstningen i mars.

Lägg här till de väljare som inte bildade sig några kärnkraftsåsikter under kampanjen — som alltså också var stabila men inte i sina åsikter utan i sin frånvaro av åsikter — och bilden av en åsiktsmässigt stabil valmanskår förstärks ytterligare. Mellan 74 till 80 procent av svenska folket bytte inte eller fick någon kärnkraftsåsikt under folkomröstningskampanjen 1980. De hade samma uppfattning eller frånvaro av uppfattning vid tiden för folkomröstningen som när valkampanjen började i januari.

En åsiktsstabilitet på 75—80 procent kan tyckas hög under en folkomröstningskampanj. Och det kanske den är också. Vi saknar relevanta resultat från andra länder och tidigare folkomröstningar att jämföra med. Åsiktsstabiliteten blir dock något mindre imponerande om vi i stället för att tredela väljarnas intervjusvar i för eller mot kärnkraften respektive ingen åsikt arbetar med mer nyanserade åsikter. Andelen väljare som förordade exakt samma handlingsalternativ i kärnkraftsfrågan — bland de fem vi frågade om — i både januari och mars 1980 var t ex 57 procent jämfört med 77 procent om vi definierar åsikt som för eller emot kärnkraften. En av orsakerna till denna skillnad är att det fanns en relativt klar tendens till åsiktsrörlighet mot mitten bland både kärnkraftsmotståndare och kärnkraftsanshängare (se tabell 8.2). Bland kärnkraftsmotståndarna var det alternativet om en avveckling inom 10 år som vann ökat stöd under kampanjen medan direktavvecklingsalternativet inte ökade i styrka. Bland kärnkraftsanshängarna var det det uttalade parentesalternativet som vann anhängare (från 21 till 28 procent) medan de alternativ som höll en fortsatt kärnkraftssatsning öppen eller redan nu ville satsa på fler än 12 aggregat förlorade stöd.

En klar majoritet av väljarna hade alltså en stabil åsikt i kärnkraftsfrågan under folkomröstningskampanjen. Men andelen väljare som bytte åsikt eller fick eller förlorade en åsikt under kampanjen var inte så liten att den är försumbar. Andelen väljare som bytte kärnkraftsåsikt under

kampanjen — från att ha varit för kärnkraften till att vara emot eller från att ha varit mot till att vara för — var förhållandevis begränsad men omfattade ändå mellan 5 till 13 procent av intervjupersonerna. Om vi definierar kärnkraftsåsikt mer detaljerat i enlighet med vår intervjufråga om de fem handlingsalternativen ökar andelen väljare som bytte åsikt under kampanjen till 35 procent. Större delen av denna åsiktsrörlighet skedde dock bland de väljare som var för att bygga 12 reaktorer men som tvekade mellan att idag besluta eller inte besluta om en definitiv kärnkraftsparentes.

Åsiktsbyten var alltså ett förhållandevis sällsynt förekommande fenomen under folkomröstningskampanjen. Det samma kan kanske också sägas om de andra former av åsiktsrörlighet som förekom under kampanjen. Andelen väljare som inte hade någon kärnkraftsåsikt i januari men som bildade sig en fram till mars var mellan 6 till 10 procent för de olika intervjufrågorna. Det betyder att cirka 60—70 procent av de väljare som inte hade några åsikter i kärnkraftsfrågan i kampanjens inledning fick åsikter innan folkomröstningen. En åsiktsbildningsprocent (60—70 procent) av den storleken är kanske en förhållandevis hög siffra. Men det fanns också en rörlighet åt andra hållet under kampanjen. Det fanns människor som hade haft kärnkraftsåsikter när folkomröstningskampanjen inleddes men som förlorade dem under kampanjens gång. Denna åsiktsmässiga demobiliseringsprocess omfattade mellan 2 till 6 procent av intervjupersonerna.

De sammanlagda effekterna av dessa olika former av åsiktsrörlighet på kärnkraftsmotståndarnas och kärnkraftsanhängarnas styrkeförhållanden analyseras i tabell 8.5. Nettoeffekterna var genomgående relativt små. Kärnkraftsmotståndarna gick fram några få procentenheter (mellan 2 till 5 procent) medan kärnkraftsanhängarna i stort sett stod stilla (+3 procentenheter på en intervjufråga, -2 på en annan och ± 0 på de två övriga). Rörlighetsanalysen visar att kärnkraftsmotståndarna vann netto både på åsiktsbytena med kärnkraftsanhängarna och på ändringar i åsiktsförekomsten. Större delen av kärnkraftsmotståndarnas opinionsvinst kom dock från bytesvinsterna med kärnkraftsanhängarna (mellan +1 till +3 procentenheters nettovinst).

Kärnkraftsanhängarna förlorade alltså netto på åsiktsbytena med kärnkraftsmotståndarna. Förklaringen till att de trots det inte gick tillbaka opinionsmässigt hänger samman med att de vann mer än de förlorade på ändringar i åsiktsförekomsten bland väljarna. Kärnkraftsanhängarna lyckades med andra ord rekrytera ungefär lika många nya anhängare bland tveksamma väljare som de förlorade till kärnkraftsmotståndarna.

Folkomröstningskampanjen ledde alltså till vissa mindre förändringar i kärnkraftsfrågans opinionsläge. Cirka 20—25 procent av valmanskåren rörde på sig åsiktsmässigt och nettoeffekten blev att kärnkraftsmotstån-

darna ökade något i styrka. Men det dominerande intrycket av rörlighetsanalyserna i tabellerna 8.4 och 8.5 är ändå den stora stabilitet som kännetecknade kärnkraftsåsikterna under folkomröstningskampanjen. De allra flesta människor (mellan 75 till 80 procent) ändrade *inte* åsikt under kampanjen. Den åsikt de hade när valrörelsen drog igång behöll de fram till valdagen.

Ett mått på denna stora stabilitet är de ovanligt höga panelkorrelationerna (mellan .72 till .83) som rapporteras för de olika åsiktsfrågorna i tabell 8.5. Samma intryck av stabilitet får man om man studerar konsistensen i väljarnas kärnkraftsåsikter. I en opinionsbildningsprocess där människor bildat sig klara och förhållandevis fasta och entydiga åsikter skall inte bara åsiktsrörligheten över tid vara måttlig. Även sambanden mellan väljarnas svar på likartade åsiktsfrågor vid en och samma tidpunkt skall vara höga. Tvärsnittskorrelationerna mellan olika intervjufrågor som handlar om samma sak skall med andra ord vara höga.

I vårt fall var korrelationerna mellan de fyra åsiktsfrågorna om kärnkraften mycket höga redan i januaristudien (i genomsnitt .76) och steg sedan ytterligare något till mars (till .78 i genomsnitt). Attitydkonsistensen i kärnkraftsfrågan var alltså mycket hög bland svenska väljare redan innan folkomröstningskampanjen startade. Resultaten i tabell 8.6 illustrerar i procentform hur väl åsiktsbildningen i kärnkraftsfrågan var strukturerad bland väljarna vid tiden för folkomröstningen. Analysen bygger på intervjupersonernas svar på en allmän (för eller emot kärnkraft) och en mer konkret (fem handlingsalternativ) åsiktsfråga om kärnkraften.

Korrelationen mellan väljarnas svar på de båda frågorna är hög (.76). De väljare som uppfattade sig själva som mot kärnkraften uppgav på den konkreta intervjufrågan att de ville avveckla kärnkraften direkt (24 procent) eller inom 10 år (60 procent). Endast 14 procent av dem angav att de kunde tänka sig att Sverige byggde färdigt 12-reaktorsprogrammet. Svarmönstret är ännu klarare bland de väljare som subjektivt uppfattade sig som för kärnkraften. Hela 96 procent av dem sade att de ville se 12 eller flera reaktorer byggda. Det var endast 3 procent av de väljare som själva identifierade sig som positiva till kärnkraften som ville avveckla kärnkraften inom 10 år. Det populäraste handlingsalternativet bland kärnkraftsanhängarna var att bygga 12 reaktorer och inte bestämma nu om de skall ersättas med nya när de tjänat ut i framtiden. Femtiotre procent av dem stödde det alternativet. Parentesalternativet fick stöd av 39 procent medan endast 4 procent ville bygga fler än 12 reaktorer.

Attitydkonsistensen i väljarnas kärnkraftsåsikter var alltså mycket hög vid tiden för folkomröstningen. De flesta väljare hade uppenbarligen bildat sig en klar uppfattning i kärnkraftsfrågan. På annat sätt kan inte de ovanligt starka svarssambanden mellan våra olika intervjufrågor om kärnkraften förklaras. Den höga åsiktsstabiliteten under kampanjen un-

Tabell 8.6. Attitydkonsistens i kärnkraftsfrågan — en allmän och konkret åsiktsfråga (procent)

<i>Fem handlingsalternativ</i>	<i>För eller emot kärnkraft</i>			<i>Samtliga</i>
	<i>I huvudsak mot kärnkraften</i>	<i>I huvudsak för kärnkraften</i>	<i>Ingen bestämd åsikt/vet inte</i>	
Vi skall direkt avveckla de kärnkraftsreaktorer som nu är i drift	24	0	4	10
Vi skall avveckla de reaktorer som nu är i drift under de närmaste 10 åren	60	3	23	28
Vi skall avveckla kärnkraften men använda de 12 reaktorer som nu är byggda eller på väg. När reaktorerna tjänat ut skall de <i>inte</i> ersättas med nya	12	39	34	28
Vi skall använda de 12 reaktorer som nu är byggda eller på väg men inte bestämma nu om vi skall bygga nya reaktorer när de gamla tjänat ut	2	53	16	28
Vi skall bygga fler kärnkraftsreaktorer än de 12 som är byggda eller på väg	0	4	0	2
Vet inte/vill ej svara	2	1	23	4
Summa procent	100	100	100	100
Antal intervjupersoner	603	728	230	1 561

Kommentar: Resultaten gäller för marsundersökningen 1980: Korrelationen (r) mellan de två måtten är $+ .76$. Medelkorrelationen mellan våra fyra attitydfrågor om kärnkraften var $+ .76$ i januaristudien och $+ .78$ i marsundersökningen.

derbygger ytterligare slutsatsen att en stor majoritet av väljarna hade en klar åsikt i kärnkraftsfrågan vid folkomröstningen. Panelanalysen tyder dessutom på att de allra flesta hade förvärvat denna klara åsikt redan innan folkomröstningskampanjen inleddes på allvar i januari 1980.

Argument för eller emot kärnkraften

Kärnkraftsdebatten i Sverige har ända sedan den inleddes i början av 1970-talet haft en mycket karaktäristisk form. Kärnkraftsförespråkarna har helst talat om ekonomi och kärnkraftsmotståndarna helst om säkerhet. Båda sidor har ägnat mest kraft åt att föra fram sina egna argument och mindre kraft åt att bemöta motståndarnas. De studier som gjorts av

kärnkraftsdebatten på elitnivå och i massmedia har alla visat att denna tendens funnits. Men debatten har naturligtvis inte till hundra procent bestått av två monologer — en om ekonomiska problem från kärnkraftsanhängarna och en annan om säkerhetsrisker från kärnkraftsmotståndarna. På elitnivå har en viss slagväxling med motargument förekommit och andra argument än ekonomiska och säkerhetsmässiga har framförts.

På väljarnivå var argumentationen inför folkomröstningen inte heller totalt polariserad. Kärnkraftsanhängarna talade inte enbart om ekonomi och kärnkraftsmotståndarna talade inte enbart om säkerhetsfrågorna. Motargument förekom liksom andra argument om t ex miljön och demokratin. Men ensidigheten i debatten — koncentrationen till ekonomiska argument bland kärnkraftsanhängarna och till säkerhetsproblemen bland kärnkraftsmotståndarna — var större bland väljarna än den var i massmedierna eller i de olika linjernas propaganda.

Resultaten i tabell 8.7 visar hur väljare som var för eller emot kärnkraften argumenterade för sina ståndpunkter vid valet 1979 och under folkomröstningskampanjen 1980. Analysen omfattar de intervjupersoner i respektive undersökning som själva uppgav att de var för eller emot att utnyttja kärnkraften som energikälla i Sverige. De fick besvara en öppen fråga om vilka de viktigaste skälen var till att de var för eller emot kärnkraften. Upp till fem argument klassificerades per person. De personer som angav att de inte hade någon bestämd åsikt i kärnkraftsfrågan (19 procent både vid valet 1979 och i januari 1980, 14 procent i mars 1980) är inte medtagna i analysen. Argumentsfrågan ställdes inte till dem. Procentberäkningarna i tabell 8.7 har gjorts med antalet svars personer som bas. Procentsiffrorna summerar därför till mer än 100. Resultaten visar hur stor andel av intervjupersonerna som uppgivit vart och ett av de specificerade argumenten. Det fullständiga klassifikationsschema som analysen bygger på omfattade ett 40-tal argument för kärnkraften och ungefär lika många emot. I tabell 8.7 har argumenten förts samman i ett *pro-et contra-schema* med åtta olika slags argument för kärnkraften och lika många argument mot.

Så gott som samtliga väljare som uppgav att de hade någon åsikt i kärnkraftsfrågan var också kapabla att anföra någon form av argument för sina ståndpunkter. Mellan 97 och 99 procent av de intervjupersoner vid valet 1979 eller under kampanjen 1980 som sade att de var för eller emot kärnkraften kunde också ange något skäl för sin åsikt. Argumentationsrikedomen bland väljarna var något större under folkomröstningskampanjen än vid valet 1979, men skillnaden var inte särskilt stor. Kärnkraftsanhängarna uppgav i genomsnitt 1,5 argument vid valet 1979 och 1,8 respektive 1,7 argument i januari och mars 1980. Motsvarande siffror för kärnkraftsmotståndarna var något högre — 1,6 argument i september 1979 och 2,0 respektive 2,1 i januari och mars 1980. Argumentationen

Tabell 8.7. Väljarnas argument för och emot kärnkraften vid valet 1979 och under folkomröstningskampanjen 1980 (procent)

Argument för eller emot kärnkraften	Kärnkraftsanhängare — argument för kärnkraften			Kärnkraftsmotståndare — argument mot kärnkraften		
	Valet 1979	Januari 1980	Mars 1980	Valet 1979	Januari 1980	Mars 1980
Ekonomiska argument	91	90	87	7	17	14
ekonomi — allmänt	66	64	63	—	—	—
energiförsörjning	17	21	17	—	—	—
sysselsättning — standard	23	27	26	—	—	—
Säkerhetsargument	8	7	5	94	95	96
säkerhet — allmänt	—	—	—	44	43	41
avfallsproblemet	—	—	—	47	54	47
driftsäkerhet-olycksrisker	—	—	—	20	25	33
strålning — genetiska skador	—	—	—	24	27	30
atomvapenspridning	—	—	—	4	6	9
Miljöargument	23	21	22	9	9	10
Demokratiargument	0	0	0	5	7	9
Övriga argument	1	12	15	0	1	2
Antal intervjuade (procentbas)	1 061	711	726	1 161	610	590
Totalt antal argument	1 631	1 249	1 252	1 911	1 211	1 225
Andel argument/svarande	1,5	1,8	1,7	1,6	2,0	2,1

Kommentar: Intervjupersoner som sagt sig vara för eller emot att utnyttja kärnkraften som energikälla har frågats om vilka argument de har för sina ståndpunkter (se tabell 8.1). Upp till fem argument har klassificerats per person. De intervjupersoner som inte hade någon bestämd kärnkraftsåsikt (19 procent 1979, 19 procent januari 1980 och 14 procent mars 1980) har inte fått argumentsfrågan. Andelen intervjupersoner med kärnkraftsåsikter som inte kunde eller ville besvara argumentsfrågan var mycket liten — mellan 1 till 3 procent vid de tre undersökningstillfällena. Procentberäkningen i tabell 8.7 har gjorts med antalet svars-personer som bas. Procentsiffrorna summerar därför till mer än 100. Resultaten visar hur stor andel av intervjupersonerna som angivit vart och ett av de specificerade kärnkraftsargumenten. Det fullständiga kodschemat som analysen bygger på omfattar ett 40-tal argument för kärnkraften och ungefär lika många argument emot. Det återfinns i Sören Holmberg, Hans Nordlöf och Mikael Gilljam, *Folkomröstningsundersökningen 1980. Teknisk rapport* (Liber 1984).

bland väljarna blev alltså något mer rikhaltig mellan valet 1979 och januari 1980, men under själva folkomröstningskampanjen ökade inte argumentsrikedomen.

Det var inte bara argumentationsrikedomen bland väljarna som förändrades mycket litet mellan valet 1979 och folkomröstningen 1980. Även argumentens popularitet — vilka argument som användes ofta respektive mindre ofta — påverkades mycket litet. De argument som var vanligt förekommande bland väljare innan folkomröstningskampanjen i september 1979 var lika vanligt förekommande i slutet av kampanjen i mars 1980.

Och de argument som sällan anfördes vid valet 1979 var lika sällsynta bland väljarna i mars 1980. Procentfördelningarna i tabell 8.7 som visar hur vanligt förekommande de olika argumenten var vid de tre undersökningstillfällena ser ungefär likadana ut. Folkomröstningskampanjen ledde inte till att argumentsfördelningen förändrades i valmanskåren.

Cirka 90 procent av kärnkraftsanhängarna anförde vid valet 1979 och i januari och i mars 1980 någon form av ekonomiskt argument för sin ståndpunkt. Ett vanligt argument som klassificerades som ekonomiskt var att en kärnkraftsavveckling hotade sysselsättningen och/eller levnadsstandarderna. Mellan 23 och 27 procent av kärnkraftsanhängarna i våra tre undersökningar använde det argumentet. Miljöargument var också förhållandevis vanligt förekommande bland kärnkraftsanhängarna. Något över 20 procent av dem anförde miljöargument, som t ex att oljan är en större miljöfara än kärnkraften eller att en kärnkraftsutbyggnad är miljövänligare än en älvutbyggnad. Säkerhetsfrågorna berördes däremot sällan av väljare som var för kärnkraften. Endast mellan 5 till 8 procent av kärnkraftsanhängarna i de tre undersökningarna anförde argument som kunde klassificeras under kategorin säkerhetsargument. De argument som förekom var motargument till kärnkraftsmotståndarnas argumentation i säkerhetsdebatten — t ex att "avfallsproblemet är överdrivet" eller att "risken för reaktorolyckor är obetydlig".

Kärnkraftsmotståndarnas uppslutning bakom säkerhetsargumenten var lika massiv som kärnkraftsanhängarnas uppslutning bakom de ekonomiska argumenten. Mellan 94 till 96 procent av de väljare som uppgav att de var mot kärnkraften i våra tre undersökningar anförde säkerhetsskäl som stöd för sin åsikt. Det vanligaste säkerhetsargumentet var att kärnkraftens avfallsproblem ännu inte är löst. Cirka hälften av kärnkraftsmotståndarna uppgav det argumentet. Andelen minskade något under kampanjen från 54 procent i januari 1980 till 47 procent i mars. Två olika slags säkerhetsargument som däremot blev vanligare under folkomröstningskampanjen var de som gällde reaktorsäkerheten (risken för olyckor t ex) och riskerna för strålningsskador och framtida ärftliga skador. Reaktorsäkerhetsargumentet ökade från 20 procent i september 1979 över 25 procent i januari 1980 till 33 procent i mars 1980. Argumenten om strålningsriskerna och de genetiska skadorna ökade på ett motsvarande sätt från 24 procent vid valet 1979 över 27 procent i januari 1980 till 30 procent i mars vid folkomröstningen.

Kärnkraftsmotståndarna anförde inte miljöargument lika ofta som kärnkraftsanhängarna. Endast 9—10 procent av de väljare som var negativa till kärnkraften hänvisade till miljöskäl. Även ekonomiska argument — nästan alltid motargument riktade mot kärnkraftsanhängarnas argumentation — förekom relativt sällan bland kärnkraftsmotståndarna. De förekom dock oftare bland kärnkraftsmotståndarna (17 procent i januari

1980 t ex) än säkerhetsargumenten bland kärnkraftsanhängarna (7 procent i januari 1980).

En typ av argument som blev något vanligare bland kärnkraftsmotståndarna mellan valet 1979 och folkomröstningen (från 5 till 9 procent) gällde det politiska systemet och demokratin. Det var argument som pekade på risken för ett alltför centraliserat och teknokratiskt samhälle eller på risken för terroraktioner och en framväxande polisstat. Argument som hänvisade till att ett utnyttjande av den fredliga kärnkraften kan leda till en ökad spridning av atomvapen blev också vanligare mellan valet 1979 och folkomröstningen (från 4 till 9 procent).

Argumentationen i kärnkraftsfrågan förändrades alltså förhållandevis litet på väljarnivå mellan hösten 1979 och folkomröstningen 1980. De mindre ökningarna eller minskningarna som kunde registreras i olika argumentets popularitet återfanns i huvudsak bland kärnkraftsmotståndarna.

Denna stabilitet i argumentationen gäller emellertid inte de enskilda väljarna utan enbart när vi talar om grupper av väljare och aggregerade resultat. På individnivå var stabiliteten i vilka argument som användes inte alltid lika imponerande. Rörligheten i argumentationen var i många fall mycket stor. Rörlighet eller stabilitet i argumentationen på individnivå är intressant av flera olika skäl. Främst kanske därför att vi föreställer oss att argument som är viktiga och centrala för många människor kännetecknas av en hög grad av stabilitet. Argument som upprepas är troligen starkare kopplade till väljarnas ställningstagande än argument som inte upprepas.

Över hälften (ca 60 procent) av de kärnkraftsmotståndare som i januari 1980 använde argumentet att den fredliga kärnkraften innebär en fara för att atomvapen sprids till nya länder utnyttjade inte samma argument i mars. Att argumentet om att kärnkraften innebär en fara för en atomvapenspridning ändå blev vanligare bland kärnkraftsmotståndarna mellan januari och mars 1980 berodde på att bortfallet mer än väl kompenserades av nya människor som började använda det. Miljöargumenten är ett annat exempel på argument där rörligheten i argumentationen bland kärnkraftsmotståndarna var större än stabiliteten. Cirka 65 procent av de trogna kärnkraftsmotståndare som hänvisat till något miljöargument i januari 1980 upprepade det inte i mars.

Bland kärnkraftsanhängarna uppvisade ett så centralt argument som det om att en kärnkraftsavveckling hotade jobben och levnadsstandarden en överraskande stor argumentationsrörlighet. Endast cirka hälften av de stabila kärnkraftsanhängare som utnyttjat sysselsättnings- eller levnadsstandardargumentet i januari 1980 använde det ånyo i mars.

Exempel på argument som uppvisade en hög grad av stabilitet på individnivå finns naturligtvis också i vårt material. Avfallsargumentet upprepades t ex i mars 1980 av cirka 70 procent av de stabila kärnkrafts-

motståndare som använt det i januari. Argumentet om strålningsrisker och ärftliga skador uppvisade en förhållandevis stor stabilitet bland kvinnliga kärnkraftsmotståndare. Femtiosex procent av de kvinnor som var negativa till kärnkraften och som utnyttjade argumentet i januari 1980 gjorde det också i mars. Bland manliga kärnkraftsmotståndare var argumentet om strålningsrisker och ärftliga skador svagare förankrat. Endast 39 procent av de män som var mot kärnkraften och som använde argumentet i januari 1980 upprepade det i mars. Ett annat argument som var relativt stabilt på individnivå bland kärnkraftsmotståndarna var argumentet om faran för demokratin och det politiska systemet om vi satsade på kärnkraften. Något över 60 procent av de relativt få kärnkraftsmotståndare som använde det argumentet i januari 1980 utnyttjade det ånyo i mars.

Den förhållandevis begränsade individstabiliteten i väljarnas argumentering i kärnkraftsfrågan kan tyckas förvånande. Bristande tillförlitlighet i vår klassificering av intervjupersonernas svar kan vara en orsak till den höga rörligheten. Väljarna kan ha använt samma argument i januari och mars men vi har klassificerat dem olika. Vi tror emellertid inte att denna eventuella felkälla kan vara speciellt stor eftersom intervjupersonernas argument i januari- och marsundersökningarna klassificerades parallellt och vid ett och samma tillfälle.

Det kan vara så att argumentationsstabiliteten i kärnkraftsfrågan trots allt inte skall bedömas som låg. Vi har inga andra studier att jämföra med. Panelundersökningar med öppna intervjufrågor är sällsynta. Måhända är det jämförelsevis höga siffror om 50—60 procent av intervjupersonerna i en panelstudie vid två olika tillfällen helt utan styrning uppger samma argument i en politisk stridsfråga.

En analys av väljarnas argumentering i kärnkraftsfrågan ger en bild av hur de motiverade sina ställningstaganden. Men den säger inte nödvändigtvis någonting om vilka motiv som låg bakom ställningstagandena i kärnkraftsfrågan. Man måste skilja mellan motiv och motivering. En argumentsanalys av det slag vi genomfört lämpar sig bäst för studier av vilka olika skäl som människor spontant vill anföra och stå för inför sig själva.

Det är viktigt att ha dessa begränsningar i minnet när man tar del av resultaten i tabell 8.8. Analysen gäller om män och kvinnor skilde sig åt när de argumenterade i kärnkraftsfrågan. Anförde tex kvinnliga och manliga kärnkraftsmotståndare samma argument för sina ståndpunkter? Resultaten kan inte användas för att direkt och definitivt säga någonting om orsakerna till att kvinnor tenderar att vara mer negativa till kärnkraften än män. Men de kan utnyttjas för att studera män och kvinnors motiveringar bakom sina ställningstaganden. Och dessa motiveringar kan indirekt kasta ett visst ljus över vilka faktorer som kan förklara varför män

och kvinnor tenderar att ha olika åsikter om kärnkraften.

Analysen i tabell 8.8 omfattar enbart de kärnkraftsanhängare och kärnkraftsmotståndare som hade samma åsikt i januari och mars 1980. Resultaten gäller med andra ord enbart för väljare med stabila kärnkraftsåsikter. I analysen jämförs mäns och kvinnors argumenterande i mars 1980. Eventuella förändringar i de olika argumentens popularitet bland män och kvinnor under kampanjen redovisas också.

Kvinnor och män betonade delvis olika argument när de motiverade sina ställningstaganden i kärnkraftsfrågan. Men de skillnader som fanns mellan könen var genomgående relativt begränsade. Det gäller speciellt för kärnkraftsanhängarna där de olika argumenten användes i nästan exakt samma utsträckning bland män och kvinnor. Bland kärnkraftsmotståndarna återfanns däremot något större argumentationsskillnader mellan könen. Manliga kärnkraftsmotståndare utnyttjade oftare än kvinnliga ekonomiska argument (22 mot 12 procent) och tekniska argument som gällde reaktorsäkerheten och olycksriskerna (39 mot 27 procent) medan kvinnliga kärnkraftsmotståndare oftare än manliga hänvisade till strålningsriskerna, faran för ärftliga skador och hotet mot framtida generationer (34 mot 20 procent).

Tabell 8.8. Argument för och emot kärnkraften bland män och kvinnor i januari och mars 1980 (procent)

Argument för eller emot kärnkraften	Argument i mars 1980						Förändring januari— mars 1980			
	Kärnkrafts- anhängare		Kärnkrafts- motståndare		Kärnkrafts- anhängare		Kärnkrafts- motståndare			
	kvinnor	skillnad	kvinnor	skillnad	kvinnor	kvinnor	kvinnor	kvinnor		
Ekonomiskt argument	87	86	+1	22	12	+10	±0	-3	±0	-3
ekonomi allmänt	64	60	+4	—	—	—	+1	±0	—	—
energiförsörjning	16	19	-3	—	—	—	-5	-5	—	—
sysselsättning — standard	26	27	-1	—	—	—	+1	-3	—	—
Säkerhetsargument	4	7	-3	95	94	+1	-3	-3	+2	+1
säkerhet allmänt	—	—	—	38	40	-2	—	—	-4	-3
avfallsproblemet	—	—	—	49	51	-2	—	—	-9	±0
driftsäkerhet — olycksrisker	—	—	—	39	27	+12	—	—	+12	+4
strålnings- o. genetiska skador	—	—	—	20	34	-14	—	—	+1	+3
atomvapenspridning	—	—	—	10	10	±0	—	—	+3	+4
Miljöargument	25	22	+3	11	10	+1	-1	+7	+3	±0
Demokratiargument	—	—	—	13	8	+5	—	—	+2	+2

Kommentar: Resultaten gäller enbart för väljare med stabila åsikter i kärnkraftsfrågan mellan januari och mars 1980.

Dessa skillnader mellan mäns och kvinnors subjektiva skäl för sitt motstånd mot kärnkraften ger ett visst stöd åt de teorier som framförts om könsrollernas betydelse som en förklaringsfaktor till att fler kvinnor än män är negativa till kärnkraften. Riskforskaren och psykologiprofessorn Lennart Sjöberg har formulerat könsrollsteorin på följande sätt i en intervju: "Kvinnorna är djupare och mer långsiktigt engagerade i kommande generationer. De tänker mer på barnen och barnbarnens framtid än vad männen gör. Kvinnorna tycks också vara mindre imponerade av argumentationen om fortsatt utveckling av materiell levnadsstandard . . ."

En annan forskare som fört fram en variant av könsrollsteorin som än mer betonar reproduktionsaspekten är Hans Zetterberg. I en artikel i *Sociologisk forskning* år 1980 presenterar Hans Zetterberg och hans medarbetare ett antal Sifomätningar kring åsiktsskillnaderna mellan män och kvinnor i kärnkraftsfrågan. Där slås bland annat fast att: "Djupintervjuer visade att kvinnor — i synnerhet unga kvinnor — i avsevärt högre grad än män var bekymrade över möjliga strålskador vid graviditeter och på arvsanlag." I artikeln formulerar Hans Zetterberg och hans medförfattare Ingrid Berg, Karin Busch och Greta Frankel — med hjälp av psykoanalytikern Erik Homburger Erikson — följande teoretiska slutsatser utifrån sina resultat:

"Kvinnans eget produktiva centrum, hennes reproduktionsorgan, har beskrivits av psykoanalytikern Erik Homburger Erikson som hennes 'inre rum'. Erikson antydde att detta inre rum är fundamentalt för kvinnors uppfattning av sig själva, för deras sätt att reagera på omvärlden och för deras personlighet. Ett hot mot deras fysiologiska integritet genom radioaktiv strålning som kunde skada deras inre rum kunde därför representera en attack på deras psykologiska integritet. Det är kanske därför som skräcken för strålning var speciellt hotfull för många kvinnor. Kärnkraften var som en våldtäkt: den oönskade strålningen som åstadkoms av manlig teknologi trängde in i kvinnans inre rum och förstörde hennes reproduktionsförmåga. I varje fall sågs kärnkraften alldeles bestämt av många kvinnor som männens sätt att behålla eller öka den materiella produktionen genom att riskera själva kärnan i reproduktionen, idag och för kommande generationer."

Könsrolls- och reproduktionsteorin omvandlas till sexism av Hans Zetterberg. Och kvinnors intellektuella förmåga nedvärderas. Många kvinnor tog tydligen ställning i kärnkraftsfrågan med hjälp av underlivet om man får tro Zetterbergs teori.

Det är svårt att se hur Hans Zetterbergs polemiskt (eller skämtsamt (?)) utformade teori skall kunna prövas empiriskt. De Sifosiffror som redovisas i *Sociologisk forskning* räcker inte för att stödja de långtgående slutsatser som dras. Och de mindre skillnader mellan mäns och kvinnors argumenterande i kärnkraftsfrågan som redovisas i tabell 8.8 kan självfallet

inte användas i sammanhanget. De är inte relevanta när det gäller att förkasta eller bekräfta Hans Zetterbergs manschauvinistiska teori.

Väljarnas kunskaper i kärnkraftsfrågan

De olika kunskapsfrågor som fanns med i folkomröstningsundersökningen syftade inte till att mäta alla de upptänkliga aspekter som kan läggas på det komplicerade problemet med vad väljarna kände till om kärnkraften vid tiden för folkomröstningen 1980. Vårt syfte var mycket mer begränsat. Vi ville i första hand ta fram mått på väljarnas kunskaper om kärnkraften som en politisk fråga. Det innebär att vi har koncentrerat oss på intervjufrågor som antingen handlar om kärnkraften som en energipolitisk eller som en partipolitisk stridsfråga. Många av våra frågor har karaktären av allmänbildningsfrågor. Vi frågade t ex i vilket land och i vilken stad den kärnkraftsolycka inträffade som fick stor betydelse för kärnkraftsdebatten i Sverige (rätt svar: *USA* och *Harrisburg*), hur stor andel av elproduktionen som kärnkraften svarade för 1980 (rätt svar: *cirka 20–30 procent*), i vilka orter de svenska kärnkraftverken är placerade (rätt svar: *Ringhals, Barsebäck, Oskarshamn* och *Forsmark*) och vad den plats heter där Sveriges största uranfyndighet finns (rätt svar: *Ranstad*). När det gäller partipolitiken frågade vi om vilka linjer — 1, 2 eller 3 — som de olika riksdagspartierna stödde i folkomröstningen.

Intervjufrågorna om Harrisburg och om kärnkraftens andel av elproduktionen ingick enbart i januariundersökningen. De fanns inte med i undersökningen i mars. Frågorna om namnen på kärnkraftsorterna och om Ranstad fanns med i marsundersökningen, men däremot inte i telefonstudien i januari. Frågan om vilka linjer de olika partierna stödde var den enda som fanns med både i januari- och i marsundersökningen. Den är alltså den enda intervjufråga vi kan använda om vi vill studera individuella förändringar i väljarnas kunskapsnivå under kampanjen.

Resultaten i tabellerna 8.9—8.11 visar hur stor andel av intervjupersonerna som kunde besvara de olika kunskapsfrågorna på ett riktigt sätt. Redovisningen gäller inte enbart valmanskåren som sådan. Resultaten särredovisas också för män och kvinnor, för olika åldersgrupper, för olika utbildningsgrupper, för väljare med olika engagemang i kärnkraftsfrågan och för väljare som röstade på olika linjer. I tabell 8.9 återfinns resultaten från de fem allmänbildningsfrågorna om energipolitiken. I tabell 8.10 visas hur väljarna kopplade samman linjer och partier i januari och i mars 1980. I tabell 8.11, slutligen, visas hur stor andel av väljarna som i januari respektive mars kände till vilka linjer samtliga fem riksdagspartier stödde i folkomröstningen.

Den kunskapsfråga om energipolitiken som flest väljare kunde besvara

Tabell 8.9. Några olika mått på väljarnas kunskaper i kärnkraftsfrågan (procent)

	Andel rätt svar				
	Januariundersökningen 1980	Kärnkraftens andel av elproduktionen		Marsundersökningen 1980	Plats med den största kända uranfyndighet
	Harrisburgolyckan 1979 rätt land nämnt	rätt ort nämnd	rätt andel nämnd	Orter med kärnkraftverk minst 3 orter	rätt plats nämnd
<i>Kön</i>					
man	95	86	33	62	58
kvinna	87	78	15	40	31
<i>Ålder</i>					
18—21	87	79	24	45	34
22—30	88	87	31	53	41
31—40	93	88	29	61	50
41—50	92	85	20	51	40
51—60	95	83	23	55	51
61—70	88	79	19	49	49
71—80	85	65	13	29	30
<i>Utbildning</i>					
folkskola	89	77	18	43	39
grund/realskola	91	86	26	53	38
2-årigt gymn.	93	88	30	54	41
3-årigt gymn.	99	96	41	68	62
universitet	99	98	37	76	70
<i>Intresse för kärn- kraftsfrågor</i>					
mycket intr.	96	92	39	65	64
ganska intr.	93	86	23	57	46
inte särskilt intr.	86	71	13	37	31
inte alls intr.	66	58	14	24	19
<i>Linjeval</i>					
linje 1	95	91	32	63	61
linje 2	90	82	23	53	43
linje 3	93	86	25	54	46
blankt	95	95	35	47	50
röstade ej	84	71	19	35	25
<i>Samtliga intervjuade</i>	91	82	24	52	44

Kommentar: Kunskapsfrågorna i januariundersökningen hade följande lydelse: "Förra året inträffade en kärnkraftsolycka som fick stor betydelse för den svenska kärnkraftsdebatten. Kommer Ni ihåg i vilket land olyckan inträffade?" (rätt svar: USA). "Kommer Ni ihåg namnet på den stad där olyckan inträffade?" (rätt svar: Harrisburg). "På ett ungefär: Hur stor andel av den elektricitet vi använder i Sverige kommer från kärnkraften?" (svar mellan 20—30 procent har klassificerats som rätt). I marsundersökningen löd kunskapsfrågorna på följande sätt: "De svenska kärnkraftverken är alla placerade på fyra orter längs kusten. Jag undrar om Ni känner till namnet på någon eller några av de orter där det finns kärnkraftverk". Intervjuarna hade i uppdrag att med hjälp av tillägsfrågor försäkra sig om att intervjupersonerna fick tillfälle att nämna alla orter de kände till. (rätt svar: Ringhals, Barsebäck, Oskarshamn och Forsmark samt ett antal lokala namnvarianter). "Sverige har stora uranfyndigheter. Känner Ni till namnet på den plats där den största kända uranfyndigheten finns?" (rätt svar: Ranstad; svar som t ex Skövde trakten, Skaraborg eller Västergötland har också klassificerats som rätt).

Tabell 8.10. Väljarnas uppfattningar om vilka linjer partierna stödde inför folkomröstningen (procent)

Linjer	Parti som väljarna uttalade sig om									
	<i>m</i>		<i>fp</i>		<i>s</i>		<i>c</i>		<i>vpk</i>	
	jan	mars	jan	mars	jan	mars	jan	mars	jan	mars
Linje 1	71	86	11	10	7	5	2	1	3	2
Linje 2	6	4	61	76	74	86	2	3	4	3
Linje 3	3	1	4	3	3	2	81	90	74	85
Vet ej	20	9	24	12	16	7	14	6	19	10
	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Kommentar: Intervjupersonerna frågades i både januari- och marsundersökningen vilken linje — 1, 2 eller 3 — som vart och ett av de fem riksdagspartierna stödde i folkomröstningen. Antalet intervjupersoner är 1 532.

Tabell 8.11. Andel väljare som i januari och mars 1980 kände till vilka linjer samtliga fem riksdagspartier stödde i folkomröstningen (procent)

	Andel som svarade rätt linje för samtliga fem riksdagspartier		Kunskapsökning mellan januari och mars
	januari	mars	
<i>Kön</i>			
man	59	77	+18
kvinna	39	56	+17
<i>Utbildning</i>			
folkskola	42	60	+18
grundskola/realskola	45	66	+21
gymnasium 2-årigt	50	65	+15
gymnasium 3-årigt	71	88	+17
universitet	72	88	+16
<i>Linjeval</i>			
linje 1	62	80	+18
linje 2	50	69	+19
linje 3	49	67	+18
blankt	64	85	+21
röstade ej	34	48	+14
<i>Samtliga intervjupersoner</i>	49	67	+18

riktigt var den om Harrisburgolyckan. Nittioen procent av intervjupersonerna visste att olyckan hade inträffat i USA och 82 procent kunde namnge Harrisburg. Namnen på de orter där de svenska kärnkraftverken finns eller namnet på den ort där Sveriges största kända uranfyndighet är belägen var inte lika välkända bland väljarna. Endast 52 procent av intervjupersonerna kunde namnge minst tre av Sveriges fyra orter med kärnkraftverk. Å andra sidan kände de flesta till namnet på någon kärnkraftsort. Det var endast sju procent av väljarna som inte kunde namnge någon ort. Uranfyndigheten i Ranstad var heller inte lika känd som Harrisburg. Fyrtiofyra procent av intervjupersonerna kunde namnge Ranstad eller kände till att fyndigheten låg i Västergötland. Frågan om hur stor andel av elproduktionen som kärnkraften svarade för var den svåraste av våra kunskapsfrågor. Endast 24 procent av intervjupersonerna besvarade frågan någorlunda riktigt. De sade att andelen höll sig kring 20—30 procent. De flesta som svarade fel trodde att andelen var lägre. Tjugofyra procent rätt svar med vår generösa definition på vad som skall anses rätt är naturligtvis ingen imponerande siffra. Om samtliga intervjupersoner hade besvarat frågan helt slumpmässigt hade andelen rätt svar blivit tio procent.

Väljarnas allmänbildningskunskaper i kärnkraftsfrågan var alltså av något blandad kvalitet. Harrisburgolyckan kände nästan alla till medan det var sämre ställt med kunskaperna om enkla fakta när det gällde svensk energipolitik.

Kärnkraften som en partipolitisk stridsfråga var väljarna däremot väl informerade om. Redan i januari 1980 visste en majoritet av väljarna vilka linjer vart och ett av riksdagspartierna stödde i folkomröstningen. Centerpartiets åsikt var mest välkänd. Hela 81 procent av intervjupersonerna kände redan i januari till att centerpartiet stod bakom linje 3. Även socialdemokraternas, vänsterpartiet kommunisternas och moderaternas ståndpunkter var förhållandevis välkända i januari 1980. Mellan 71 och 74 procent av intervjupersonerna kunde ange vilka linjer socialdemokraterna, vänsterpartiet kommunisterna och moderaterna stödde i folkomröstningen. Kunskapen om folkpartiets åsikt var något sämre bland väljarna. Endast 61 procent av intervjupersonerna i januari 1980 visste att folkpartiet ställt sig bakom linje 2.

Kunskapen om vilka linjer partierna stödde ökade sedan ytterligare under kampanjen. I mars 1980 kände hela 90 procent av väljarna till vilken linje centerpartiet stödde i folkomröstningen, en ökning med 9 procentenheter sedan januari. Motsvarande siffror för de övriga partierna i mars är socialdemokraterna 86 procent, en ökning med 12 procentenheter, moderaterna 86 procent, en ökning med 15 procentenheter, vänsterpartiet kommunisterna 85 procent, en ökning med 11 procentenheter och folkpartiet 76 procent, en ökning med 15 procentenheter.

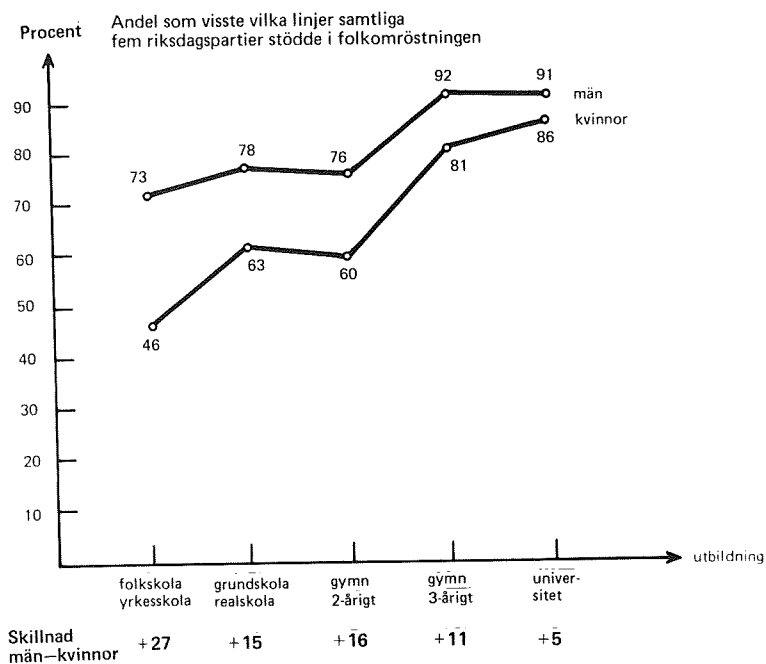
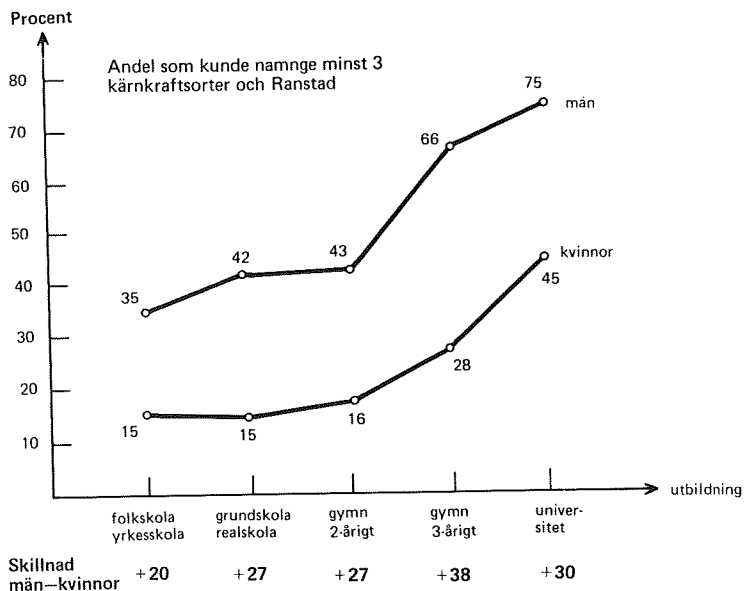
Andelen väljare som kände till vilka olika linjer samtliga fem riksdagspartier stödde i folkomröstningen var 49 procent i januari 1980. I mars hade den siffran stigit till 67 procent, en ökning med 18 procentenheter. Folkomröstningskampanjen hade alltså en klart informationshöjande effekt, åtminstone när det gällde kunskap om kärnkraften som en partipolitisk stridsfråga. Huruvida kampanjen också ledde till ökade kunskaper om kärnkraften på andra områden kan vi inte uttala oss säkert om. Det har vi inga bra mått på.

Kunskaperna i kärnkraftsfrågan var naturligtvis inte lika stora i alla grupper i valmanskåren. De samband mellan olika socioekonomiska bakgrundsfaktorer och kunskap i skilda politiska frågor som brukar återfinnas på väljarnivå kan också iakttas när det gäller kärnkraften. De väljare som var mest informerade om kärnkraften tenderade att vara män, att vara högutbildade, att vara medelålders, att ha ett stort intresse för kärnkraftsfrågor och att ha röstat på linje 1 eller röstat blankt. Kvinnor, lågutbildade människor, förstagångsväljare och pensionärer, människor med ett svagt intresse för kärnkraftsfrågorna och icke-röstare var grupper som tenderade att ha förhållandevis mindre kunskaper i kärnkraftsfrågan.

Kunskapsskillnaderna mellan väljare som röstade på olika linjer var till stor del en effekt av att linje 1 stöddes av en större andel väljare med akademisk utbildning eller med studentexamen än linje 2 eller linje 3. Skillnaderna i kunskapsnivå mellan väljare som stödde olika linjer försvinner nästan helt om utbildningsvariabeln kontrolleras.

De övriga variablerna i tabell 8.9 — framförallt könsfaktorn, utbildningsnivån och det subjektiva intresset för kärnkraftsfrågan — har däremot egna självständiga effekter på väljarnas kunskaper. Könstillhörigheten har exempelvis ett klart samband med kunskaperna i kärnkraftsfrågan även sedan vi tagit hänsyn till väljarnas utbildning och intresse för kärnkraftsfrågorna. Kvinnor på alla utbildningsnivåer och på alla intressnivåer hade sämre kunskaper i kärnkraftsfrågan än männen. Resultaten i figur 8.2 visar att kunskapsskillnaderna mellan könen var relativt stora även sedan utbildningsfaktorn kontrollerats, speciellt när det gällde allmänbildningsfrågorna. Könsskillnaderna var något mindre när det gällde kunskaper om vilka linjer partierna stödde, framförallt bland högutbildade väljare. Bland lågutbildade väljare var däremot kunskapsskillnaderna mellan män och kvinnor stora även i fråga om kännedom om vad partierna stod för inför folkomröstningen.

Kärnkraftsfrågan och folkomröstningen 1980 representerade alltså inget undantag från den gamla empiriska iakttagelsen att kvinnor tenderar att ha mindre kunskaper i politiska frågor än män. Kunskapsskillnaden mellan könen när det gäller kännedomen om vilka linjer de olika partierna stödde var inte markant mindre i kärnkraftsvalet 1980 än i

Figur 8.2. Kunskaper i kärnkraftsfrågan i mars 1980 efter kön och utbildning (procent)

ATP-valet 1957. Bo Särilvik fann i sin studie av folkomröstningen 1957 att 78 procent av männen och 45 procent av kvinnorna kunde koppla samman minst fem partier eller intresseorganisationer av nio möjliga med rätt linje strax före omröstningen. Andelen intervjupersoner som i mars 1980 visste vilka linjer samtliga riksdagspartier stödde i folkomröstningen var 77 procent bland männen och 56 procent bland kvinnorna.

Våra analyser av väljarnas kunskaper i kärnkraftsfrågan har inte givit upphov till helt entydiga eller lättolkade resultat. På somliga områden — t ex när det gällde vad partierna stod för inför folkomröstningen eller vad Harrisburgolyckan var för någonting — var väljarna förhållandevis väl informerade medan den genomsnittliga kunskapsnivån var mer begränsad när det gällde andra områden. Något enkelt svar på frågan om väljarna var bra eller dåligt informerade i kärnkraftsfrågan vid tiden för folkomröstningen finns alltså inte. Den viktiga demokratiska frågan om kunskapsnivån var tillräckligt hög för att möjliggöra meningsfulla valhandlingar kan inte heller besvaras enkelt. Det går inte att ur den demokratiska teorin härleda entydiga och klara kriterier på vad som skall anses vara en tillräckligt hög kunskapsnivå när det t ex gäller en folkomröstning. Den demokratiska teorin är inte så specificerad, varken normativt eller i de teoretiska modeller som finns utarbetade.

Resultaten kan alltså inte utvärderas mot någon preciserad demokratisk norm. Vi får nöja oss med att resonera i relativa termer och göra jämförelser med andra relevanta valtillfällen eller folkomröstningar. En sådan naturlig jämförelsepunkt är självfallet ATP-omröstningen 1957.

Den folkomröstningsstudie som Bo Särilvik genomförde 1957 omfattade ett flertal kunskapsfrågor. De flesta av dem ställdes dock inte till samtliga intervjupersoner utan endast till dem som visste vad minst ett av förslagen i folkomröstningen "gick ut på" och som dessutom sympatiserade med någon bestämd linje. Förfaringssättet innebar att endast cirka 50 procent av intervjupersonerna fick de flesta av kunskapsfrågorna. Det finns anledning att misstänka att den hälft av urvalet som fick kunskapsfrågorna var mer välinformerad än den hälft som uteslöts på grund av att de antingen inte visste vad omröstningsförslagen gick ut på eller inte hade bestämt sig för någon linje. De kunskapsmätningar från 1957 som endast bygger på halva intervjuurvalet ger därför med all säkerhet en överdrivet positiv bild av kunskapsläget i valmanskåren som helhet vid tiden för ATP-omröstningen. Resultaten från dessa mätningar kan knappast utnyttjas för en meningsfull jämförelse med resultaten från kunskapsmätningarna 1980.

Folkomröstningsundersökningen 1957 omfattade emellertid också vissa kunskapsfrågor som ställdes till hela urvalet och som kan utnyttjas för en jämförelse med 1980. Intervjupersonerna 1957 frågades — precis som intervjupersonerna 1980 — om vilka linjer de olika partierna stödde. Och

båda undersökningarna (1957 och 1980) gjordes vid jämförbara tidpunkter — under de sista veckorna före respektive omröstning. Väljarnas kunskaper om partiernas ståndpunkter i folkomröstningarna 1957 och 1980 kan alltså jämföras med varandra. Resultatet presenteras i tabell 8.12.

Utfallet är mycket entydigt. Väljarna var överlag bättre informerade om partiernas ståndpunkter 1980 än de var 1957.

Tabell 8.12. Väljarnas kunskaper om vilka linjer partierna stödde i folkomröstningarna 1957 och 1980 (procent)

<i>Parti</i>	<i>Andel rätt linje för respektive parti 1957 och 1980</i>		
	<i>1957</i>	<i>1980</i>	<i>Skillnad</i>
Kommunistiska partiet/Vänsterpartiet			
kommunisterna	49	85	+ 36
Socialdemokratiska partiet	85	86	+ 1
Centerpartiet	71	90	+ 19
Folkpartiet	56	76	+ 20
Högerpartiet/Moderata samlingspartiet	73	86	+ 13

Kommentar: Resultaten från ATP-omröstningen har hämtats från Bo Särilvik, *Opinionsbildningen vid folkomröstningen 1957* (SOU 1959:10). Intervjuerna 1957 gjordes i slutet av september och början av oktober och omfattade cirka 1 000 personer. Folkomröstningen 1957 hölls den 13 oktober. Resultaten för 1980 gäller för marsundersökningen.

Samtliga partiers ståndpunkter var mer välkända i folkomröstningen 1980 än 1957. Kunskapsskillnaderna var mest markanta för de kommunistiska partierna. Kommunistiska partiets åsikt i ATP-omröstningen kände endast 49 procent av 1957 års väljare till. Vilken linje vänsterpartiet kommunisterna stödde i kärnkraftsvalet visste däremot hela 85 procent av 1980 års väljare.

Även de borgerliga partiernas ståndpunkter var klart mer välkända 1980 än 1957. Hela 90 procent av intervjupersonerna 1980 visste att centerpartiet stödde linje 3. År 1957 var det endast 71 procent av väljarna som kände till att centerpartiet stod bakom linje 2 i ATP-omröstningen. Åttiosex procent av intervjupersonerna 1980 visste vilken linje moderaterna stödde i kärnkraftsfrågan. I pensionsomröstningen var det endast 73 procent av väljarna som kunde ange rätt linje för dåvarande högerpartiet. Folkpartiets ståndpunkt i kärnkraftsvalet var mindre känd än övriga partiers. Endast 76 procent av 1980 års väljare kände till att folkpartiet stödde linje 2. Men den procentandelen är i alla fall klart bättre än motsvarande siffra från 1957. Då kände endast 56 procent av väljarna till folkpartiets ståndpunkt. Väljarnas kunskaper om vad socialdemokratiska

partiet stod för var däremot ungefär lika goda 1957 som 1980. Åttiosex procent av intervjupersonerna visste vilken linje socialdemokraterna stödde 1980. Motsvarande siffra för 1957 var 85 procent.

Slutsatsen av resultaten i tabell 8.12 är tämligen klar. Väljarnas kunskapsnivå när det gäller partiernas ställningstaganden var klart bättre 1980 än 1957. Orsakerna bakom denna kunskapskillnad är förmodligen flera. Några faktorer som man kan peka på är exempelvis TV:s genombrott, den höjda utbildningsnivån och att kärnkraftsfrågan hade varit en partipolitiserad och omdebatterad stridsfråga en längre tid år 1980 än vad ATP-frågan hade varit år 1957.

Men det viktiga i detta sammanhang är inte vad som orsakade kunskapskillnaden utan att den fanns där. När man bedömer väljarnas kunskaper vid kärnkraftsvalet 1980 skall man alltså komma ihåg att de i ett viktigt hänseende var bättre än i ATP-valet 1957. Partierna var inte mer anonyma i väljarnas ögon i det "tvärpolitiska" kärnkraftsvalet 1980 än i det ideologiskt laddade vänster-högervalet om ATP 1957. Partierna var tvärtom mer synliga 1980 än 1957. Deras potentiella möjligheter att påverka omröstningsresultatet var alltså större i kärnkraftsvalet än i ATP-valet. Fler människor kände till vad partierna stod för 1980 och kunde ta hänsyn till det om de ville när de röstade.

Väljarnas bättre kännedom om partiernas åsikter i folkomröstningen 1980 än i folkomröstningen 1957 kan naturligtvis bedömas som någonting negativt. Den ökade partiernas möjligheter att påverka valutgången. Men ur demokratisk synpunkt kan ökad politisk kunskap knappast vara något negativt även om den ökade kunskapen gäller sådana ting som somliga bedömare anser *borde* vara irrelevanta i en folkomröstning.

Kärnkraftsåsikter och linjeval

Svenska folkomröstningar är enbart rådgivande. De skall informera beslutsfattande organ om vad folket tycker i olika frågor. När folkomröstningar skall hållas och vad de skall handla om bestäms av de politiska partierna i riksdagen. En svensk folkomröstning kan alltså ses som en slags gigantisk sifundersökning beställd av riksdagspartierna. Resultatet av en sådan undersökning kommer precis som när det gäller en sifomätning att vara beroende av hur frågan formuleras. Utformningen av omröstningsalternativen i en folkomröstning påverkar valutslaget precis som olika frågeformuleringar påverkar resultatet i en opinionsundersökning. Resultatet av folkomröstningen i kärnkraftsfrågan skall alltså på samma sätt som resultatet av en sifomätning tolkas i förhållande till den fråga som ställdes. I ingetdera fallet är det säkert att resultatet ger en god avspegling av vad folket verkligen tyckte i den fråga som omröstningen eller under-

sökningen gällde. Vinklade frågor och manipulerade svarsalternativ kan ge upphov till snedvridna och felaktiga resultat både när det gäller sifomätningar och folkomröstningar.

Det är en metodisk självklarhet inom samhällsvetenskapen att validiteten i en opinionsmätning alltid måste granskas kritiskt. Sak samma gäller också resultatet av en folkomröstning. Frågan är alltså i vad mån resultatet av folkomröstningen 1980 speglade svenska folkets åsikter i kärnkraftsfrågan. På de följande sidorna kommer den frågeställningen att analyseras på flera olika sätt. Tre konkreta delfrågor kommer att undersökas.

Den första gäller sambandet mellan väljarnas kärnkraftsåsikter — som vi har mätt dem med våra intervjufrågor — och linjevalet i folkomröstningen. Exempel på intressanta frågor är: I vad mån hade väljare som röstade på olika linjer också olika åsikter om kärnkraften? Hade t ex linje 1- och linje 2-väljare olika eller i huvudsak samma uppfattningar i kärnkraftsfrågan? Hur stor andel av linje 1- och linje 2-väljarna betraktade sig själva som mot kärnkraften? Hur stor andel av linje 3-väljarna ville avveckla kärnkraften direkt och inte vänta i 10 år? Vilken roll spelade väljarnas partisympatier för sambandet mellan kärnkraftsåsikterna och linjevalet? Hade partifaktorn en självständig effekt på linjevalet utöver åsiktsfaktorn?

Frågeställning nummer två gäller kopplingen mellan väljarnas kärnkraftsåsikter och linjepreferenser över tid. Om väljarna åsiktsröstade i folkomröstningen borde det finnas ett starkt samband mellan åsiktsbyten och linjebyten under valkampanjen. Frågan är alltså i vilken utsträckning väljare som ändrade uppfattning i kärnkraftsfrågan också ändrade sina linjepreferenser. Frågeställningen kommer att analyseras med hjälp av data från vår panelundersökning under valkampanjen.

Frågeställning nummer tre gäller precis som de tidigare frågeställningarna graden av åsiktsröstning i folkomröstningen. Men frågan om linjevalet i folkomröstningen kommer under frågeställning nummer tre att analyseras utifrån en bestämd modell för väljarbeteende som på engelska brukar kallas för *proximity voting*. Närhetsröstning skulle kunna vara en svensk översättning. Modellen är rationalistisk och mycket enkel till sin uppbyggnad. Väljarnas handlande förutsätts vara styrt av jämförande avståndsbedömningar. I *proximity voting*-modellen röstar väljare på det alternativ som ligger dem åsiktsmässigt närmast. En prövning av modellen är okomplicerad förutsatt att man har tillgång till information om hur väljarna uppfattar avstånden mellan sig själva och de alternativ de har att välja mellan. Vi har tillgång till sådan information i folkomröstningsundersökningen. I marsstudien 1980 ombads intervjupersonerna att placera sig själva och de tre linjerna på en skala från -5 (mycket negativ till kärnkraften som energikälla) till $+5$ (mycket positiv till kärnkraften som

energikälla). Materialet från den mätningen kan utnyttjas för att undersöka i vilken utsträckning väljarna i folkomröstningen röstade på den linje som de själva uppfattade att de var åsiktsmässigt närmast i kärnkraftsfrågan.

Resultaten i tabellerna 8.13 och 8.14 ger ett underlag för en diskussion av frågeställning nummer ett, om graden av samband mellan väljarnas kärnkraftsåsikter och linjevalet. Åsikterna i kärnkraftsfrågan har mätts på två olika sätt; dels med hjälp av den allmänna frågan om intervjupersonerna uppfattade sig själva som i huvudsak för eller mot kärnkraften, dels med hjälp av den konkreta frågan om inställningen till fem olika handlingsalternativ i kärnkraftsfrågan.

Det fanns ett mycket starkt samband mellan vad människor ansåg om kärnkraften och hur de röstade i folkomröstningen 1980. Väljarnas kärnkraftsåsikter var klart kopplade till vilka linjer de stödde. Väljare som röstade på linje 3 hade helt annorlunda uppfattningar i kärnkraftsfrågan än väljare som röstade på linje 1 eller linje 2.

Linje 3-väljare uppfattade sig själva som mot kärnkraften (87 procent) och de allra flesta av dem ville avveckla kärnkraften direkt (23 procent) eller inom 10 år (64 procent). Mycket få väljare som stödde linje 3 klassificerade sig själva som för kärnkraften (4 procent) eller ansåg att de 12 planerade reaktorerna skulle byggas färdigt och användas (10 procent).

Tabell 8.13. För eller emot kärnkraften och val av linje i folkomröstningen (procent)

Fråga: "Det finns olika uppfattningar om kärnkraften som energikälla. Vilken är Er inställning? Är Ni i huvudsak för eller emot att kärnkraften utnyttjas som energikälla i Sverige eller har Ni ingen bestämd åsikt i frågan?" (Om åsikt) "Har Ni en bestämd uppfattning i den här frågan eller känner Ni er mer tveksam?"

Svarsalternativ	Linjeval i folkomröstningen 1980				Summa procent	Antal intervjuade
	Linje 1	Linje 2	Linje 3	Blankt		
I huvudsak emot kärnkraften — bestämd uppfattning	1	7	91	1	100	393
I huvudsak emot kärnkraften — mera tveksam	1	22	74	3	100	121
I huvudsak för kärnkraften — mera tveksam	27	64	5	4	100	169
I huvudsak för kärnkraften — bestämd uppfattning	39	57	3	1	100	451
Ingen bestämd åsikt/vet inte/vill ej svara	13	48	30	9	100	144

Svarsalternativ	Linjeval i folkomröstningen 1980				Icke-röstare	Samtliga intervjuade
	Linje 1	Linje 2	Linje 3	Blankt		
I huvudsak emot kärnkraften — bestämd uppfattning	2	5	70	12	18	28
I huvudsak emot kärnkraften — mera tveksam	0	6	17	12	12	10
I huvudsak för kärnkraften — mera tveksam	19	22	2	20	17	14
I huvudsak för kärnkraften — bestämd uppfattning	72	53	2	18	22	33
Ingen bestämd åsikt/vet inte/vill ej svara	7	14	9	38	31	15
Summa procent	100	100	100	100	100	100
Antal intervjupersoner	245	487	513	33	244	1 564

Tabell 8.14. Väljarnas inställning till fem olika handlingsalternativ i kärnkraftsfrågan och linjeval i folkomröstningen (procent)

Fråga: "I den politiska debatten har olika förslag framförts om i vilken utsträckning vi skall utnyttja kärnkraften i framtiden. Vi har sammanställt några av förslagen och undrar vilket av dem som bäst stämmer överens med Er uppfattning?"

Svarsalternativ	Linjeval i folkomröstningen 1980				Summa procent	Antal intervju-personer
	Linje 1	Linje 2	Linje 3	Blankt		
Vi skall direkt avveckla de kärnkraftsreaktorer som nu är i drift	1	3	95	1	100	125
Vi skall avveckla de reaktorer som nu är i drift under de närmaste 10 åren	2	11	86	1	100	379
Vi skall avveckla kärnkraften men använda de 12 reaktorer som är byggda eller på väg. När reaktorerna tjänat ut skall de <i>inte</i> ersättas med nya	12	71	12	5	100	253
Vi skall använda de 12 reaktorer som är byggda eller på väg men inte bestämma nu om vi skall bygga nya reaktorer när de gamla tjänat ut	47	48	3	2	100	356
Vi skall bygga fler kärnkraftsreaktorer än de 12 som är byggda eller på väg	76	24	0	0	100	25
Vet inte/vill ej svara	13	27	45	5	100	38

Svarsalternativ	Linjeval i folkomröstningen 1980				Icke-röstare	Samtliga intervjuade
	Linje 1	Linje 2	Linje 3	Blankt		
Vi skall direkt avveckla de kärnkraftsreaktorer som nu är i drift	0	1	23	3	10	10
Vi skall avveckla de reaktorer som nu är i drift under de närmaste 10 åren	3	9	64	15	18	28
Vi skall avveckla kärnkraften men använda de 12 reaktorer som är byggda eller på väg. När reaktorerna tjänat ut skall de <i>inte</i> ersättas med nya	18	51	8	50	29	28
Vi skall använda de 12 reaktorer som är byggda eller på väg men inte bestämma nu om vi skall bygga nya reaktorer när de gamla tjänat ut	69	35	2	26	31	28
Vi skall bygga fler kärnkraftsreaktorer än de 12 som är byggda eller på väg	8	1	0	0	1	2
Vet inte/vill ej svara	2	3	3	6	11	4
Summa procent	100	100	100	100	100	100
Antal intervju-personer	244	486	513	33	243	1 561

Kommentar: Resultaten i tabellerna 8.13 och 8.14 härrör från marsundersökningen 1980. Uppgifterna om linjevalet samlades in i enkätstudien efter folkomröstningen. Kärnkrafts-åsikterna mättes i intervjustudien strax innan folkomröstningen.

Väljare som röstade på linje 1 eller linje 2 hade förhållandevis likartade kärnkraftsåsikter. Linje 1-väljarna tenderade dock att vara något mer positiva till kärnkraften än linje 2-väljarna. En mycket stor majoritet av linje 1-väljare (91 procent) och linje 2-väljare (75 procent) betraktade sig själva som för kärnkraften. Det var endast 2 procent av linje 1-väljarna och 11 procent av linje 2-väljarna som uppfattade sig själva som mot kärnkraften. Väljare som röstade på linje 1 eller linje 2 ville bygga färdigt och använda de 12 reaktorer som var planerade eller på väg (95 respektive 87 procent). Andelen linje 1- eller linje 2-väljare som angav att de ville

avveckla kärnkraften inom 10 år var mycket liten — 3 respektive 9 procent.

Åsiktsskillnaderna mellan väljare som röstade på linje 1 respektive linje 2 framgår tydligast när det gäller den sk parentesfrågan. En majoritet av linje 1-väljarna (69 procent) var emot att bestämma om en kärnkraftsparentes redan nu. De ville att de 12 reaktorerna skulle byggas färdigt och användas och att vi inte idag skulle avgöra om de skulle ersättas med nya eller inte när de tjänat ut. Endast 18 procent av linje 1-väljarna ville bestämma kärnkraftsparentesens längd redan nu. Linje 2-väljarna var mer splittrade i parentesfrågan. Femtioen procent av dem ville ha ett parentesbeslut. De ville inte att de 12 reaktorerna skulle ersättas med nya när de tjänat ut medan 35 procent ville hålla parentesfrågan öppen och inte idag bestämma om det skall byggas nya kärnreaktorer eller ej i framtiden.

Resultaten i tabellerna 8.13 och 8.14 gäller sambandet mellan väljarnas kärnkraftsåsikter, såsom de mättes någon eller några veckor före folkomröstningen, och valet av linje den 23 mars 1980 enligt uppgift i en enkät besvarad efter omröstningen. En viss rörlighet mellan linjerna förekom under valkampanjens sista veckor. Sambandsmönstren i tabellerna blir därför ännu tydligare om vi istället för linjeval utnyttjar uppgifter om väljarnas linjepreferenser vid samma tidpunkt som kärnkraftsåsikterna mättes. Korrelationen mellan väljarnas egna subjektiva uppfattningar om de var för eller emot kärnkraften och linjepreferensen (linje 1 och linje 2 sammanslaget mot linje 3) var hela 0,91 (ϕ) i marsundersökningen (se tabell 8.15). Sambandet blir endast obetydligt svagare (0,86) om vi istället för linjepreferens analyserar själva linjevalet i folkomröstningen.

Tabell 8.15. Sambandet mellan kärnkraftsåsikt och linjeval (procent)

		<i>Linjeval i folkomröstningen 1980</i>		
		Linje 1 eller linje 2	Linje 3	
<i>Kärnkraftsåsikt</i>	för kärnkraft	53	2	55
	mot kärnkraft	5	40	45
		58	42	100

Kommentar: Kärnkraftsåsikterna i tabellen har mätts med en intervjufråga där väljarna själva fick ange om de i huvudsak var för eller emot att använda kärnkraften som energikälla (se tabell 8.13). Styrkan på sambandet i tabell 8.15 är 0,86 (ϕ). Om vi istället för intervjufrågan om för eller emot kärnkraften använder frågan om de fem handlingsalternativen och dikotomiserar den blir sambandet mellan kärnkraftsåsikt och linjeval lika starkt (0,82). Sambandet i tabell 8.15 blir något starkare (0,91) om vi istället för linjeval utnyttjar uppgifter om väljarnas linjepreferenser (röstningsavsikter) strax innan folkomröstningen. De mättes i tiden samtidigt som kärnkraftsattityderna. En viss rörlighet vad gäller linjepreferenser förekom mellan marsintervjuerna och folkomröstningen.

Att sambandet mellan väljarnas kärnkraftsåsikter och linjevalet eller linjepreferenserna inte var ännu mer utpräglat än det var enligt resultaten i tabellerna 8.13 till 8.15 beror naturligtvis till en del på att vi som alltid när det gäller intervjuundersökningar måste räkna med vissa mätfel. Men en annan och kanske mer intressant orsak till att sambanden inte var hundraprocentiga är att andra faktorer också påverkade linjevalet vid sidan om väljarnas kärnkraftsåsikter.

Den viktigaste av dessa andra orsaksfaktorer som också inverkar på valet av linje i folkomröstningen är väljarnas partisympatier. Resultaten i tabellerna 8.16 och 8.17 visar att partifaktorn hade en effekt på linjevalet utöver åsiktsfaktorn. Det fanns väljare som röstade som sitt parti och inte enligt sin åsikt i folkomröstningen. En stor del av det bristande sambandet mellan kärnkraftsåsikterna och linjevalet kan förstås om vi tar hänsyn till väljarnas partisympatier. Större delen av de fåtaliga kärnkraftsmotståndare som stödde linje 1 eller linje 2 sympatiserade t ex med moderaterna eller socialdemokraterna. På samma sätt var en stor del av de väljare som röstade på linje 3 trots att de ville bygga färdigt och använda de 12 planerade reaktorerna center- eller vpk-sympatisörer.

Tabell 8.16. Kärnkraftsåsikt, partisympati och linjepreferens i mars 1980 (procent)

Kärnkraftsåsikt	Partisympati	Linjepreferens i mars 1980			Ingen linje. Vet inte	Summa procent	Antal intervjupersoner
		Linje 1	Linje 2	Linje 3			
Avveckla alla reaktorer direkt	vpk	0	0	100	0	100	10
	c	0	0	100	0	100	45
	fp	0	0	80	20	100	5
	s	2	0	93	5	100	42
	m	0	0	100	0	100	8
Avveckla under 10 år	vpk	0	0	98	2	100	43
	c	1	3	95	1	100	139
	fp	0	5	95	0	100	21
	s	1	19	77	3	100	124
	m	10	7	80	3	100	30
Använd de 12 reaktorerna men ersätt dem inte med nya när de tjänat ut	vpk	12	63	25	0	100	8
	c	26	22	42	10	100	31
	fp	13	65	19	3	100	31
	s	2	88	7	3	100	267
	m	54	30	11	5	100	44
Använd de 12 reaktorerna men besluta inte om nya skall byggas eller ej när de tjänat ut	vpk	43	57	0	0	100	7
	c	30	30	30	10	100	10
	fp	67	30	3	0	100	43
	s	13	82	2	3	100	175
	m	85	14	0	1	100	133
Bygg fler än 12 reaktorer	s	58	42	0	0	100	12
	m	88	12	0	0	100	8

Kommentar: Analysen i tabellen bygger på intervjuuppgifter från marsundersökningen 1980. Linjepreferensen har mätts med hjälp av en serie frågor om röstningsavsikt. Både klara linjeanhängare och tveksamma sympatisörer är medtagna i analysen.

Partisymptiernas betydelse var starkast bland de väljare som låg åsiktsmässigt mot mitten i kärnkraftskontroversen, dvs bland dem som ville avveckla kärnkraften på 10 år och inte direkt eller bland dem som var för ett parentesbeslut och inte ett öppet mandat för kärnkraften. Socialdemokratiska och moderata sympatisörer som ville avveckla kärnkraften under 10 år uppvisade t ex en klar tendens att stödja linje 1 eller linje 2—21 respektive 17 procent av dem gjorde det. Väljare som sympatiserade med centern eller vänsterpartiet kommunisterna och som också ville avveckla kärnkraften inom 10 år uppvisade helt annorlunda röstningstendenser. Endast 0 respektive 4 procent av dem röstade på linje 1 eller linje 2 i folkomröstningen medan hela 98 respektive 94 procent stödde linje 3.

Ett mönster av motsvarande slag — fast med omvända förtecken — återfanns bland de väljare som ville bygga färdigt de 12 reaktorerna och sedan inga fler, som med andra ord ville slå fast kärnkraftsparentesen. Centersympatisörer eller vpk-anhängare med sådana åsikter röstade trots det med linje 3 till 42 respektive 25 procent. Socialdemokratiska eller moderata sympatisörer med samma åsikter stödde däremot sällan linje 3 — endast 7 respektive 11 procent av dem gjorde det. De röstade istället på linje 2 om de var socialdemokrater (86 procent) eller på linje 1 om de var moderater (53 procent).

Väljarnas partisympatier spelade alltså en roll för linjevalet även sedan vi tagit hänsyn till åsikterna i kärnkraftsfrågan. Partieffekten var mest dramatisk när det gällde valet mellan linje 1 och linje 2. Den var mindre betydelsefull för valet mellan linje 1 eller linje 2 och linje 3. Effektanalyserna i tabell 8.17 visar klart att väljarnas åsikter i kärnkraftsfrågan spelade en mindre roll för linjevalet än partisymptierna när det gällde valet mellan linje 1 eller linje 2. När det däremot gällde valet mellan linje 3 eller någon av linje 1 eller 2 var kärnkraftsåsikterna en klart viktigare faktor än partisymptierna.

Valet mellan linje 1 eller linje 2 var alltså i stor utsträckning ett partival för kärnkraftsförespråkarna medan valet mellan linje 3 och någon av linje 1 eller 2 i huvudsak var ett åsiktsval grundat på inställningen i kärnkraftsfrågan. Men i båda fallen spelade partisymptierna och kärnkraftsåsikterna självständiga roller för linjevalet. Sammantaget betydde dock väljarnas partisympatier mindre för linjevalet än vilka åsikter de hade i kärnkraftsfrågan. En regressionsanalys med linjepreferens som beroende variabel och kärnkraftsåsikter och partisympatier som oberoende variabler ger ett mycket entydigt resultat. Effektmåttet blir hela 0,83 för kärnkraftsåsikterna och endast 0,11 för partisymptierna (standardiserade regressionskoefficienter). Båda effekterna är statistiskt signifikanta. Tillsammans förklarade kärnkraftsåsikterna och partisymptierna inte mindre än 80 procent av variansen i väljarnas linjepreferenser.

Tabell 8.17. Effekter av kärnkraftsåsikt och partisympati på linjepreferensen (procent)

		Partisympati					Partieffekt på linjepreferensen: största procentskillnaden mellan två partier
		vpk	c	fp	s	m	
Procentandel linje 3-väljare bland samtliga linjeväljare							
<i>Kärnkraftsåsikt</i>	(1) avveckla direkt/avveckla under 10 år	100	97	96	83	86	17
	(2) 12 reaktorer men inga fler	25	46	20	7	12	39
	(3) 12 eller fler reaktorer inget parentesbeslut	0	30	2	2	0	30
<i>Åsiktseffekter på linjepreferensen:</i>							
procentskillnad mellan (1)–(2)		75	51	76	76	74	
procentskillnad mellan (2)–(3)		25	16	18	5	12	
Procentandel linje 1-väljare bland väljare som röstade på linje 1 eller linje 2.							
		Partisympati					Partieffekt på linjepreferensen: största procentskillnaden mellan två partier
		vpk	c	fp	s	m	
<i>Kärnkraftsåsikt</i>	(1) avveckla direkt/avveckla under 10 år	—	20	—	11	60	40
	(2) 12 reaktorer men inga fler	17	53	17	2	63	61
	(3) 12 eller fler reaktorer inget parentesbeslut	43	57	68	17	86	69
<i>Åsiktseffekter på linjepreferensen:</i>							
procentskillnad mellan (1)–(2)		—	33	—	9	3	
procentskillnad mellan (2)–(3)		26	4	51	15	23	

Kommentar: Resultaten bygger på data från marsundersökningen 1980. En regressionsanalys med linjepreferens (kodad linje 1 = 1, linje 2 = 2 och linje 3 = 6) som beroende variabel och kärnkraftsåsikt (ett attitydindex byggt på fyra olika intervjufrågor) och partisympati (kodad m = 1, s/fp = 2 och vpk/c = 6) som oberoende variabel ger följande resultat: $R^2 = 0.80$, standardiserad regressionskoefficient för kärnkraftsåsikt = 0.83 och för partisympati = 0.11. Samtliga koefficienter är signifikanta på minst $p = .01$ -nivån.

Det är ingen överdrift att hävda att kärnkraftsvalet 1980 i mycket hög grad kännetecknades av åsiktsröstning, speciellt valet mellan linje 3 och linje 1 eller linje 2. Panelanalysen i tabell 8.18 bekräftar den slutsatsen på ett mycket tydligt sätt.

Resultaten visar att valet mellan å ena sidan linje 3 och å andra sidan linje 1 eller linje 2 var mycket känsligt för åsiktsförändringar i kärnkraftsfrågan. De väljare som uppvisade den största tendensen att byta linje under valkampanjen var de väljare som antingen bytt kärnkraftsåsikt eller som redan i januari hade "fel" åsikt med tanke på den linje de då stödde.

Hela 88 procent av exempelvis de väljare som i januari sympatiserade med linje 3 men som under kampanjen ändrade åsikt från en negativ till en positiv syn på kärnkraften bytte linjepreferens till linje 1 eller linje 2 i mars. Motsvarande bytestendens bland de väljare som ändrade åsikt åt andra hållet var också mycket markerad om än inte lika stor. Fyrtiotvå procent av de intervjupersoner som i januari var positiva till kärnkraften och föredrog linje 1 eller linje 2 men som blev negativa till kärnkraften under valrörelsen bytte linjepreferens till linje 3 i mars.

Tabell 8.18 Åsiktsbyten och linjebysten: paneldata januari—mars 1980 (procent)

Kärnkraftsåsikt		Väljare som sympatiserade med linje 1 eller 2 i januari 1980					Antal intervju- personer
		Linjepreferens i mars 1980		Ingen linje- preferens, Vet inte	Summa procent		
		Januari	Mars				
mot	för		100	0	0	100	16
för	för		98	0	2	100	566
obestämd	för		97	2	1	100	63
för	obestämd		78	11	11	100	37
obestämd	obestämd		67	9	24	100	46
för	mot		55	42	3	100	31
mot	obestämd	}	42	45	12	100	11
obestämd	mot						22
mot	mot		27	68	5	100	37

Kärnkraftsåsikt		Väljare som sympatiserade med linje 3 i januari 1980					Antal intervju- personer
		Linjepreferens i mars 1980		Ingen linje- preferens, vet inte	Summa procent		
		Januari	Mars				
mot	mot		2	97	1	100	426
obestämd	mot		0	91	9	100	22
för	mot		17	83	0	100	6
obestämd	obestämd		26	63	11	100	27
mot	obestämd		36	60	4	100	25
för	obestämd	}	71	23	6	100	17
obestämd	för						17
för	för						
mot	för		88	6	6	100	16

Kommentar: Väljarnas kärnkraftsåsikter har mätts med hjälp av frågan om intervjupersonerna i huvudsak var för eller emot kärnkraften. Intervjupersoner som uppgav att de inte hade någon bestämd åsikt eller att de inte visste har klassificerats som obestämda.

Den motsatta sidan av myntet är att de väljare som hade samma kärnkraftsåsikter under hela valkampanjen mycket sällan ändrade sina linjepreferenser. Nittioåtta procent av de väljare som sympatiserade med linje 1 eller linje 2 i januari och som var stabilt positiva till kärnkraften under kampanjen förblev linje 1 eller linje 2 trogna. De bytte varken åsikt eller linje under valrörelsen. Motsvarande siffra bland de linje 3-sympatisörer i januari som var negativa till kärnkraften hela kampanjen var lika hög — 97 procent.

Åsiktsförändringar under valkampanjen ledde alltså till linjebyten. Väljare som ändrade uppfattning om kärnkraften mellan januari- och marsundersökningarna 1980 uppvisade en mycket stark tendens att på ett följdriktigt sätt byta linjepreferens. Och människor som var obestämda och tveksamma i kärnkraftsfrågan i januari men som hade bildat sig en åsikt i mars hade oftast vid den tidpunkten anammat en passande linjepreferens. Väljare som däremot hade oförändrade kärnkraftsåsikter under kampanjen — och det hade de allra flesta — hade också stabila linjepreferenser. Åsiktsbyten tenderade alltså att leda till linjebyten, åsiktsstabilitet till stabila linjepreferenser och åsiktsförvärv till följdriktiga linjepreferenser. Förändringar i kärnkraftsåsikterna fick klara konsekvenser för linjepreferenserna.

Åsiktsavstånd och närhetsröstning

Teorin om närhetsröstning ingår i den stora familjen av rationalistiska teorier för väljarbeteende. Den är inspirerad och härledd ur den klassiska demokratiska teorin med fri opinionsbildning, fria val och upplysta och fritt tänkande människor. Men de krav som den ställer på de enskilda väljarna är förhållandevis begränsade. Det räcker med att tre olika villkor är uppfyllda för att närhetsröstningsmodellen skall fungera.

- (1) väljarna skall ha åsikter i de viktigaste politiska stridsfrågorna
- (2) väljarna skall ha någon uppfattning om vad de alternativ (partier, kandidater, folkomröstningslinjer) de har att välja mellan på valdagen står för när det gäller de viktigaste stridsfrågorna
- (3) väljarna skall jämföra de olika valalternativens ståndpunkter med de egna åsikterna och rösta på det alternativ som de är åsiktsmässigt närmast.

Modellen är speciellt enkel att pröva i ett folkomröstningssammanhang när valet enbart gäller en enda fråga. Vi behöver inte bry oss om det svåra problemet med hur olika sakfrågor skall vägas samman och hur väljare som är närmast olika partier i olika frågor skall bete sig. Vad vi behöver för att kunna testa modellen på valbeteendet i 1980 års folkomröstning är enbart uppgifter om hur väljarna uppfattade åsiktsavstånden i kärnkraftsfrågan mellan sina egna ståndpunkter och de olika linjernas.

För att få fram den informationen använde vi skalmätningstekniken. Intervjupersonerna i marsundersökningen 1980 fick i uppgift att placera de tre folkomröstningslinjerna och sig själva på en skala från -5 (mycket negativ till kärnkraften som energikälla) till $+5$ (mycket positiv till kärnkraften som energikälla). Skalan presenterades mycket utförligt för intervjupersonerna.

”Jag skulle vilja fråga hur *Ni uppfattar* vilken inställning olika partier

och grupper har till kärnkraften som energikälla. Ni kan svara med hjälp av skalan på det här kortet. Ni använder plussiffrorna om Ni anser att ett parti eller en grupp är positiv till kärnkraften som energikälla. Ju mer positiv till kärnkraften Ni anser ett parti eller en grupp vara desto högre plussiffra väljer Ni. Minussiffrorna använder Ni om Ni anser att ett parti eller en grupp är negativ till kärnkraften som energikälla. Ju mer negativ Ni anser ett parti eller en grupp vara desto högre minussiffror använder Ni. Nollpunkten på skalan betyder att Ni anser att ett parti eller en grupp varken är positiv eller negativ till kärnkraften som energikälla.”

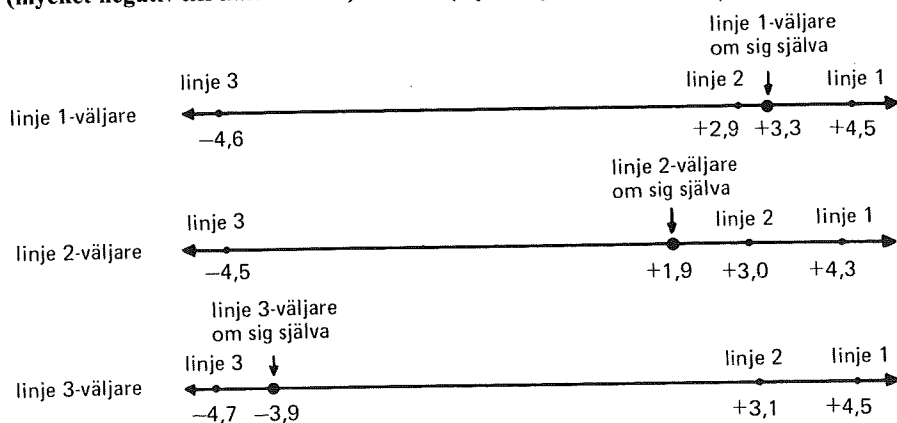
Mätningen blev mycket framgångsrik såtillvida att hela 88 procent av intervjupersonerna placerade *samtliga* tre linjer och sig själva på skala. Och relativt få personer utnyttjade skalans 0-värde (13 procent när det t ex gällde egen position). Faran med ”nollsvar” vid skalmätningar är att de inte alltid betyder en åsikt mot mitten i den aktuella frågan utan ibland också ingen åsikt eller vet inte.

Skalmätningen visade alltså det som vi i och för sig redan visste från andra mätningar i detta kapitel att den överväldigande delen av svenska folket vid tiden för folkomröstningen hade egna åsikter i kärnkraftsfrågan och visste vad de olika linjerna stod för. Väljarnas placeringar av de tre folkomröstningslinjerna på skalan var mycket realistiska. Hela 94 procent av intervjupersonerna rangordnade linjerna på ett ”riktigt” sätt från mest till minst negativ till kärnkraften. Sjuttiofyra procent angav den fulla rangordningen linje 3, linje 2, linje 1, medan 22 procent uppfattade linje 3 som mest negativ men satte linje 1 och linje 2 på samma position. Den senare rangordningen kan också betraktas som formellt riktig om vi utgår ifrån vad som stod på linje 1:s och linje 2:s valsedlar om antalet reaktorer och en framtida kärnkraftsavveckling.

En klar majoritet av väljarna uppfyllde alltså de två första villkoren i närhetsröstningsmodellen. De hade egna åsikter om kärnkraften och de hade uppfattningar om vad de olika linjerna stod för. Resultaten i figur 8.3 och i tabellerna 8.19 och 8.20 visar i vilken utsträckning som väljarna uppfyllde det tredje villkoret om att rösta på den linje som de uppfattade som åsiktsmässigt närmast dem själva.

Resultaten i figur 8.3 visar hur väljare som röstade på linje 1, linje 2 eller linje 3 placerade sig själva och linjerna på kärnkraftsskalan. Siffrorna i figuren är medeltal. I tabell 8.19 visas vilka linjer intervjupersonerna placerade närmast sig själva på skalan. Väljare som röstade på olika linjer särredovisas liksom väljare som röstade blankt eller inte röstade alls i folkomröstningen. Analysen i tabell 8.20 sammanfattar hur stor andel av linjeväljarna i folkomröstningen som röstade på den linje som de låg åsiktsmässigt närmast. Väljare med ”ett närmaste åsiktsavstånd” till flera än en linje har klassificerats som närhetsröstande om den linje de röstade på återfanns bland de linjer de var åsiktsmässigt närmast.

Figur 8.3. Väljarna placerar linjerna och sig själva på en kärnkraftsskala från -5 (mycket negativ till kärnkraften) till $+5$ (mycket positiv till kärnkraften)

Kommentar: Mycket få intervju personer kunde eller ville inte placera sig själva och linjerna på kärnkraftsskalan. Andelen intervju personer som placerade sig själva och samtliga linjer på skalan var för linje 1-väljare 90 procent, för linje 2-väljare 87 procent och för linje 3-väljare 87 procent. Mätningen med kärnkraftsskalan gjordes i marsundersökningen.

Tre intressanta resultat framträder tydligt i figur 8.3. Det första är att väljare som röstade på olika linjer i allt väsentligt var överens om linjernas placering på kärnkraftsskalan. Linje 3 placerades kring $-4,6$, linje 2 kring $+3,0$ och linje 1 kring $+4,5$. Spridningen kring medeltalen var i samtliga fall förhållandevis begränsad. Väljarna var alltså i stor utsträckning överens om vad de olika linjerna stod för i kärnkraftsfrågan.

Det andra intressanta resultatet är att samtliga linjeväljare i genomsnitt uppfattade den linje de röstade på som mer extrem i kärnkraftsfrågan än de själva var. Linje 3-väljare tenderade att uppfatta linje 3 som mer kärnkraftsnegativ än de själva var medan linje 1- och linje 2-väljare i genomsnitt uppfattade linje 1 respektive linje 2 som mer kärnkraftspositiva än de själva. Väljarna hade en tendens att placera sin egen position mot mitten på skalan och den egna linjen längre ut på någondera kanten.

Ett tredje resultat som är intressant i figur 8.3 gäller linje 1-väljarnas genomsnittliga placering av sig själva i förhållande till placeringen av linje 1 och linje 2. Linje 1-väljarna placerade i genomsnitt linje 2, inte linje 1, närmast den egna positionen på kärnkraftsskalan. Linje 1-väljarna placerade i medeltal linje 2 på $+2,9$, sig själva på $+3,3$ och linje 1 på $+4,5$. Det genomsnittliga åsiktsavståndet är kortare till linje 2 (0,4 enheter) än till linje 1 (1,2 enheter). Resultatet antyder att många linjeväljare inte kan ha närhetsröstat på linje 1. De måste ha stött linje 1 trots att de enligt egen utsaga befann sig åsiktsmässigt närmare linje 2 i kärnkraftsfrågan.

Tabell 8.19. Närmaste linje på kärnkraftsskalan och linjeval i folkomröstningen 1980 (procent)

Närmaste linje	Linjeval i folkomröstningen 1980				Icke-röstare	Samtliga intervju-personer
	Linje 1	Linje 2	Linje 3	Blankt		
Linje 1 närmast	41	8	0	6	9	11
Linje 2 närmast	31	62	6	50	43	35
Linje 3 närmast	3	7	90	35	25	37
Linje 1/linje 2 närmast	25	21	2	3	13	14
Linje 1/linje 3 närmast	0	0	0	0	0	0
Linje 2/linje 3 närmast	0	1	1	3	2	1
Samtliga linjer lika nära	0	1	1	3	8	2
Summa procent	100	100	100	100	100	100
Antal intervju-personer	234	445	465	32	186	1 394

Kommentar: Analysen omfattar enbart de intervju-personer som placerat sig själva och samtliga tre linjer på kärnkraftsskalan. Närmaste linje är den linje till vilken intervju-personerna har det kortaste åsiktsavståndet på skalan. Åsiktsavståndet kan vara lika kort till fler än en linje (se t ex linje 1/linje 2 närmast).

Tabell 8.20. Närhetsröstning — linjeval och kärnkraftsåsikt i folkomröstningen 1980 (procent)

Linjeval	Andel väljare som röstade på den linje som de ansåg sig vara åsiktsmässigt närmast i kärnkraftsfrågan
Linje 1-väljare	66
Linje 2-väljare	85
Linje 3-väljare	92
Samtliga linjeväljare	82

Kommentar: En väljare med "ett närmaste åsiktsavstånd" till flera olika linjer har klassificerats som närhetsröstande om den linje han eller hon röstade på återfanns bland de linjer han eller hon var åsiktsmässigt närmast. Andelen närhetsröstande blir något högre om vi istället för linjeval ser på väljarnas röstningsavsikt (linjepreferens) vid den tidpunkt då närhetsmätningen gjordes. Procentsiffrorna i tabellen blir då för linje 1-väljare 69 procent, för linje 2-väljare 89 procent, för linje 3-väljare 94 procent och för samtliga linjeväljare 87 procent.

Linje 2- och linje 3-väljarnas genomsnittliga placeringar av sig själva och linjerna är mer i samklang med närhetsröstningsmodellen. Linje 2-väljarna har i medeltal det kortaste åsiktsavståndet till linje 2 medan linje 3-väljarna i genomsnitt har sitt kortaste åsiktsavstånd till linje 3.

Den detaljerade prövningen av närhetsröstningsmodellen i tabellerna 8.19 och 8.20 bekräftar det som medeltalsanalysen i figur 8.3 antyder. Förhållandevis många linje 1-väljare (34 procent) röstade inte på den linje

de var åsiktsmässigt närmast i folkomröstningen. Enligt närhetsröstningsmodellen borde nästan en tredjedel (31 procent) av linje 1:s väljare ha stött linje 2 i folkomröstningen 1980. Att dessa väljare trots allt röstade på linje 1 och inte på linje 2 måste alltså ha berott på andra orsaker än åsikterna i kärnkraftsfrågan.

Närhetsröstningsmodellen är mer framgångsrik när det gäller linje 2- och linje 3-väljarnas valbeteende. Åttiofem procent av linje 2:s väljare och hela 92 procent av linje 3:s röstade på den linje de hade kortast subjektivt åsiktsavstånd till. Totalt sett röstade 82 procent av väljarna i folkomröstningen på den linje de var åsiktsmässigt närmast i kärnkraftsfrågan.

Tolkningen av siffran 82 procent och de övriga resultaten från prövningen av närhetsröstningsmodellen är inte självklar. En 82-procentig passning mellan en teoretisk modell och verkligheten brukar oftast betraktas som mycket god i samhällsvetenskapliga sammanhang, speciellt i tvärsnittsstudier byggda på intervjudata. Men, å andra sidan, närhetsröstningsmodellen omfattar orsaksfaktorer (subjektiva åsiktsavstånd till valalternativ) som teoretiskt sett ligger mycket nära det som skall förklaras (i vårt fall linjevalet i folkomröstningen). Man kan tycka att den självklart borde passa mycket bra just när det gäller en folkomröstning, som ju enbart gäller en enda fråga. Det mest intressanta med våra resultat är kanske därför inte att 82 procent av väljarna närhetsröstade i folkomröstningen utan att inte 100 procent gjorde det.

Den viktigaste orsaken till att närhetsröstningen inte blev högre än 82 procent — att den inte blev 100-procentig — var inverkan av partisympatifaktorn. Resultaten i tabell 8.21 visar att det bland vissa väljare fanns en tendens att partirösta i folkomröstningen istället för att närhetsrösta utifrån de subjektiva åsiktsavstånden i kärnkraftsfrågan.

De starkaste tendenserna till avvikelse från närhetsröstningen återfanns i tre olika grupper av partiväljare — bland socialdemokratiska sympatisörer som låg åsiktsmässigt närmast linje 1, bland anhängare av centerpartiet som låg närmast linje 2 och bland moderata sympatisörer som var åsiktsmässigt närmast linje 2. Storleksmässigt omfattade dessa tre väljargrupper inte särskilt stora andelar av valmanskåren eller av respektive parti. Andelen socialdemokrater med linje 1 som närmaste linje omfattade endast 9 procent av totala antalet socialdemokrater. Andelen centerpartister och moderater som låg åsiktsmässigt närmast linje 2 omfattade 10 respektive 31 procent av sina respektive väljargrupper. Totalt sett omfattade dessa tre väljargrupper endast 10 procent av valmanskåren. Antalsmässigt var de alltså få men de hade en mycket markerad tendens att inte närhetsrösta i folkomröstningen. De tenderade istället att följa sina partier.

Över hälften (54 procent) av de socialdemokrater som var närmast linje 1 sympatiserade trots det med linje 2 i marsundersökningen. Motsvarande

Tabell 8.21. Linjepreferens, närmaste linje och partisympati (procent)

Närmaste linje	Parti- sympati	Linjepreferens i mars			Ingen linjepreferens vet inte	Summa procent	Antal intervju- personer
		Linje 1	Linje 2	Linje 3			
Linje 1 närmast							
	fp	93	7	0	0	100	15
	s	42	54	2	2	100	50
	m	97	3	0	0	100	69
	samtliga	76	22	1	1	100	154
Linje 2 närmast							
	vpk	12	63	25	0	100	8
	c	23	32	13	32	100	22
	fp	34	66	0	0	100	32
	s	3	89	3	5	100	285
	m	61	29	3	7	100	66
	samtliga	16	70	5	9	100	483
Linje 3 närmast							
	vpk	0	0	98	2	100	50
	c	1	0	98	1	100	174
	fp	0	7	90	3	100	31
	s	1	12	82	5	100	146
	m	0	3	94	3	100	31
	samtliga	1	4	91	4	100	561
Linje 1/linje 2 närmast							
	c	57	29	14	0	100	7
	fp	50	50	0	0	100	14
	s	8	87	4	1	100	92
	m	75	19	6	0	100	52
	samtliga	36	58	5	1	100	190

Kommentar: Resultaten har hämtats från marsundersökningen 1980. Endast intervjupersoner som placerade sig själva och samtliga tre linjer på kärnkraftsskalan är medtagna i analysen.

siffror bland de moderata och folkpartistiska anhängare som låg åsiktsmässigt närmast linje 1 var endast 3 respektive 7 procent.

Centeranhängare som låg närmast linje 2 närhetsröstade inte heller i någon större utsträckning. Endast trettiofyra procent av dem stödde linje 2 medan 23 procent föredrog linje 1, 13 procent linje 3 och 32 procent var obestämda.

Moderata sympatisörer som åsiktsmässigt låg närmast linje 2 var den väljargrupp som uppvisade den största tendensen att avvika från närhetsröstningen och istället partirösta. Hela 61 procent av dem stödde linje 1 medan endast 29 procent handlade enligt närhetsröstningsmodellen och stödde linje 2.

Linjepreferenserna bland de väljare som hade både linje 1 och linje 2 som närmaste linje — som alltså placerade linje 1 och linje 2 på lika långt avstånd från den egna positionen — illustrerar mycket bra partisympatiernas betydelse för valet mellan linje 1 och linje 2 i folkomröstningen.

Socialdemokratiska sympatisörer med ett lika långt åsiktsavstånd till både linje 1 och linje 2 tenderade att stödja linje 2 (87 procent) medan moderater i samma situation tenderade att föredra linje 1 (75 procent).

Väljare som sympatiserade med centerpartiet eller folkpartiet och som åsiktsmässigt befann sig närmast både linje 1 och linje 2 fördelade sina sympatier mera jämnt mellan linje 1 och linje 2.

Hälften av de folkpartister som befann sig i denna situation stödde t ex linje 1 medan andra hälften stödde linje 2. Linje 2 hade inte en speciellt stark dragningskraft på folkpartisympatisörer som inte låg åsiktsmässigt närmast linje 2. Partisympatifaktorns inverkan var svagare bland folkpartister än bland väljare som sympatiserade med de övriga partierna.

Väljare som låg åsiktsmässigt närmast linje 3 närhetsröstade i mycket hög utsträckning (91 procent). Få bland dem stödde någon annan linje än linje 3. Den väljargrupp bland dem som uppvisade den största tendensen att *inte* stödja linje 3 var de socialdemokratiska sympatisörerna. Tolv procent av de socialdemokratiska väljare som låg åsiktsmässigt närmast linje 3 stödde trots det linje 2.

Väljarnas partisympatier var alltså en faktor som påverkade linjevalet vid sidan av den åsiktsmässiga närhetsfaktorn. Den rena närhetsröstningen stördes av partisympatifaktorn. Större delen (7 av 10) av de 18 procent av väljarna som inte närhetsröstade i folkomröstningen partiröstade istället.

Men det mest väsentliga resultatet av analysen med närhetsröstningsmodellen är naturligtvis inte att väljarnas partisympatier spelade en viss roll för linjevalet vid sidan av de åsiktsmässiga avståndsfaktorerna. Det viktigaste resultatet är att en stor majoritet av väljarna i folkomröstningen röstade subjektivt rationellt, dvs på den linje som de själva uppfattade sig stå närmast i kärnkraftsfrågan. Mycket få väljare röstade mot sin egen övertygelse. De allra flesta väljare röstade på den linje i folkomröstningen som de upplevde att de stod åsiktsmässigt närmast.

Att de flesta väljare sedan verkligen också hade kärnkraftsåsikter som stämde med hur de röstade har visats tidigare i detta kapitel. Det var inte bara närhetsröstningen som var hög i folkomröstningen. Åsiktsröstningen var också mycket markerad. En klar majoritet av väljarna röstade alltså både subjektivt och objektivt rationellt. De röstade på linjer som de åsiktsmässigt sett var närmast och som de också upplevde att de var närmast.

Kunniga väljare som åsiktsröstade i folkomröstningen eller . . . ?

Den överordnade frågeställningen i detta kapitel har gällt väljarnas linjeval i folkomröstningen och den demokratiska teorins krav på upplysta

väljare med välgrundade åsikter som följer sina åsikter när de röstar. Fyra konkreta frågeställningar har studerats. Den första gällde åsiktsbildningen i kärnkraftsfrågan på massnivå och frågan om väljarna hade konsistenta och stabila kärnkraftsåsikter inför folkomröstningen. Den andra frågan gällde om väljarna kunde argumentera för sina ståndpunkter i kärnkraftsfrågan och vilka olika argument de använde. Frågeställning nummer tre handlade om väljarnas kunskaper i kärnkraftsfrågan. Hur allmänbildade och politiskt kunniga var väljarna i energi- och kärnkraftsfrågor vid tiden för folkomröstningen 1980? Den fjärde och sista frågeställningen gällde i vilken utsträckning väljarna följde sina åsikter i kärnkraftsfrågan när de valde linje i folkomröstningen. Åsiktsröstade det stora flertalet av väljarna i folkomröstningen 1980 eller var det många som styrdes av andra kriterier när de valde linje, t ex sina partisympatier?

Analyserna av dessa fyra frågeställningar har givit ett något blandat resultat. Några slutsatser är mycket klara, andra är inte lika självklara. Empiriska undersökningar ger inte alltid upphov till resultat med exakta och entydiga tolkningar, speciellt inte när frågorna gäller ett så värdeladdat och komplext ämnesområde som den politiska demokratin.

De resultat som är mest klara och entydiga gäller åsiktsbildningen i kärnkraftsfrågan och åsiktsröstningen i folkomröstningen. De mest mångtydiga och tveksamma resultaten gäller väljarnas kunskaper om kärnkraften.

Analysen av åsiktsbildningen i kärnkraftsfrågan visar mycket klart att en stor majoritet av väljarna hade egna åsikter om kärnkraften vid tiden för folkomröstningen. Vi mätte väljarnas kärnkraftsåsikter med hjälp av flera olika intervjufrågor och vid olika tillfällen under våren 1980 och resultaten visar på mycket konsistenta och stabila attityder. De analyser vi genomfört, av typen parvis itemanalys och panelanalys, indikerar en ovanligt hög grad av intern konsistens och stabilitet över tid hos väljarnas kärnkraftsåsikter.

En majoritet av väljarna hade en sammanhållen kärnkraftsåsikt redan när valrörelsen började i januari 1980 och ändrade den sedan inte under kampanjen. Den opinionsövertikt som kärnkraftsanhängarna skaffat sig under sommaren och hösten 1979 behöll de i stort sett oförändrad genom folkomröstningskampanjen. Kärnkraftsmotståndarna förlorade inte folkomröstningen under valkampanjen på våren 1980 utan tidigare under sommaren och hösten 1979 när de inte lyckades behålla opinionsvinster efter Harrisburgolyckan.

Undersökningen av väljarnas argumentation i kärnkraftsfrågan gav också ett förhållandevis klart resultat. Väljarna kunde argumentera för sina ståndpunkter. Mycket få intervjupersoner bland dem som hade någon åsikt för eller emot kärnkraften kunde inte ange något eller några skäl för sina åsikter (2–3 procent).

Kvaliteten på argumenten kan naturligtvis diskuteras. Mätmetoden med sköppna intervjufrågor där människor får svara helt fritt på en fråga tillåter i praktiken inte alltför långa och elaborerade svar. Intervjupersonerna tvingas svara kort och utan någon längre betänketid. Registreringen av vad som sägs blir ofta rapsodisk och förenklad. Datamaterialet tillåter med andra ord inte någon analys av hur rikhaltig och genomtänkt intervjupersonernas argumentation var.

Vår analys gällde enbart om väljarna kunde anföra något skäl för sina åsikter och vilka olika typer av argument som användes. Resultaten visar att väljarna kunde motivera sina ställningstaganden och att de argument de anförde i allt väsentligt var av samma slag som de som återfanns i massmedia och som de olika linjeföreträdarna använde inför folkomröstningen. Väljare som var för kärnkraften betonade — precis som linje 1:s och linje 2:s företrädare under kampanjen — de ekonomiska problem med energiförsörjningen, levnadsstandarden och sysselsättningen som en avveckling av kärnkraften skulle ge upphov till. Kärnkraftsmotståndarna på väljarnivå avvek inte heller i sin argumentation på något anmärkningsvärt sätt från vad de ledande linje 3-företrädarna förde fram i valrörelsen. Säkerhetsfrågorna stod i centrum. De vanligaste argumenten mot kärnkraften bland väljarna gällde avfallsproblemet, driftsäkerheten hos reaktorerna och riskerna för strålningssjukdomar och ärftliga skador.

Studien av väljarnas kunskaper i kärnkraftsfrågan var den som gav upphov till de mest svårtolkade och blandade resultaten. Analysen gällde enbart väljarnas kunskaper om kärnkraften som en politisk eller energipolitisk fråga. Väljarnas tekniska eller naturvetenskapliga kunskaper om kärnkraften har vi inte undersökt. Olika studier av Sifo och andra opinionsundersökningsinstitut har dock visat att väljarnas kunskaper i elementär atomfysik eller kännedom om hur en kärnreaktor fungerar är högst begränsade.

Våra resultat visade att även väljarnas allmänbildningskunskaper var förhållandevis begränsade i kärnkraftsfrågan. Vad Harrisburgolyckan var för någonting och var den hade inträffat kände nästan samtliga intervjupersoner till men när det gällde var de svenska kärnkraftverken var placerade, hur stor andel av elproduktionen som kärnkraften svarade för eller var någonstans i Sverige den största kända uranfyndigheten fanns var det sämre ställt med kunskaperna. Endast mellan 25 till 50 procent av väljarna kunde besvara dessa förhållandevis enkla frågor på ett någorlunda riktigt sätt. Kunskapsnivån var speciellt låg bland kvinnor — oavsett om de var kärnkraftsanhängare eller kärnkraftsmotståndare.

Väljarnas kunskaper var mycket bättre när det gällde de politiska aspekterna av kärnkraftsfrågan. De flesta väljare kände till vad de politiska partierna stod för inför folkomröstningen. Mellan 85 och 90 procent av intervjupersonerna visste t ex att centerpartiet stödde linje 3 och social-

demokraterna linje 2. En majoritet av väljarna (67 procent) kunde ange vilka olika linjer samtliga fem riksdagspartier stödde i folkomröstningen. De allra flesta väljare kände också till vad de olika linjerna stod för i kärnkraftsfrågan. De kunde placera och rangordna linjerna på ett rimligt sätt på en åsiktsskala.

Undersökningen av väljarnas kunskaper i kärnkraftsfrågan visar alltså att de allra flesta hade goda förutsättningar för att kunna åsiktsrösta (de visste vad linjerna stod för) och för att kunna ta intryck och ledning av vad de politiska partierna stod för inför folkomröstningen (de visste vilka linjer partierna stödde). När det däremot gäller vilka kunskapsmässiga förutsättningar väljarna hade för att självständigt fatta välgrundade beslut i kärnkraftsfrågan blir bilden genast mörkare. De förhållandevis dåliga allmänbildningskunskaper som många människor hade i kärnkraftsfrågan antyder att för stora väljargrupper måste faktaunderlaget och kunskaperna ha varit bristfälliga när det gällde att självständigt ta ställning i kärnkraftsfrågan.

Frågan är hur allvarlig denna kunskapsbrist är ur demokratisk synpunkt. Ingen — inte ens de mest engagerade företrädarna för folkomröstningar och direkt demokrati — föreställer sig att väljare i gemen kan eller skall behöva tillägna sig expertkunskaper i alla olika frågor som skall avgöras politiskt. Men några kunskaper måste väljarna ha annars blir allmänna val och folkomröstningar enbart förtroendeomröstningar där risken finns att människornas åsikter och intressen inte kommer till ett riktigt uttryck. Vad som är för litet kunskap och vad som är tillräcklig kunskap preciseras inte i den demokratiska teorin. Det är en avvägningsfråga som måste bedömas från fall till fall. När det gäller kärnkraftsvalet i Sverige kan man hävda — om man vill göra en positiv bedömning — att den brist på faktakunskaper som många väljare hade i kärnkraftsfrågan till en del uppvägdes av att de kände till något eller några argument i kärnkraftsdebatten och kunde ange skäl för sina åsikter. Och kännedomen om argumenten och förmågan att på ett rimligt sätt kunna motivera sitt ställningstagande var kanske en viktigare kunskap när det gäller valet av linje i folkomröstningen än förmågan att besvara de allmänbildningsfrågor vi ställde.

Analysen av väljarnas kunskaper och åsikter i kärnkraftsfrågan visade att förutsättningarna för åsiktsröstning var mycket goda. De flesta väljare hade egna kärnkraftsåsikter och någorlunda rimliga uppfattningar om vad de olika linjerna stod för. De potentiella möjligheterna att åsiktsrösta var alltså goda för en majoritet av väljarna. Frågan är i vilken utsträckning de verkligen gjorde det?

Tre olika typer av analyser genomfördes för att undersöka den frågan. Vi studerade, för det första, sambandet mellan väljarnas kärnkraftsåsikter vid tiden för folkomröstningen och valet av linje den 23 mars 1980. Flera

olika mått på väljarnas åsikter om kärnkraften användes. Analys nummer två gällde sambandet över tid mellan kärnkraftsåsikter och linjepreferenser under valkampanjen 1980. Den centrala frågan var om åsiktsbyten ledde till linjebyten. Om inte åsiktsförändringar påverkade linjepreferenser är det svårt att tala om åsiktsröstning. Den tredje typen av analys som genomfördes gällde vad som skulle kunna kallas subjektiv åsiktsröstning, dvs om väljarna stödde de linjer som de uppfattade sig stå åsiktsmässigt närmast i kärnkraftsfrågan. Undersökningen byggde på material från en serie intervjufrågor där väljarna fick placera sig själva och de olika folkomröstningslinjerna på en skala från -5 (mycket negativ till kärnkraften som energikälla) till +5 (mycket positiv till kärnkraften som energikälla).

Resultaten från de olika analyserna av åsiktsröstningen i folkomröstningen är inte speciellt svårtolkade eller tveksamma. De pekar alla åt samma håll. Folkomröstningen 1980 kännetecknades av en hög grad av åsiktsröstning. De allra flesta väljare röstade på en linje som de åsiktsmässigt stod närmast och som de dessutom upplevde att de stod närmast. Och åsiktsförändringar under valkampanjen ledde till linjebyten. En majoritet av väljarna röstade både objektivt och subjektivt rationellt i folkomröstningen.

Men sambanden var inte perfekta. Åsiktsröstningen var inte hundra procentig. Det fanns ett fåtal väljare som röstade på andra linjer än de borde gjort med tanke på de åsikter de hade om kärnkraften. Den faktor som då oftast låg bakom och fick väljarna att avvika från åsiktsröstningen var partisympatierna. Inverkan av partifaktorn var förhållandevis begränsad när det gällde valet mellan linje 3 å ena sidan och linje 1 eller linje 2 å den andra. I det valet spelade väljarnas kärnkraftsåsikter den klart viktigaste rollen. De allra flesta (kring 90 procent) som röstade på linje 3 uppfattade sig själva som mot kärnkraften och ville avveckla kärnkraften direkt eller inom 10 år. På samma sätt uppfattade de allra flesta (också kring 90 procent) som röstade på linje 1 eller linje 2 sig själva som för kärnkraften och ville bygga färdigt och använda minst 12 reaktorer. Det fanns mycket få väljare med positiva attityder till kärnkraften som stödde linje 3 liksom det fanns mycket få väljare med negativa kärnkraftsåsikter som röstade på linje 1 eller linje 2.

Man kan alltså inte utifrån de resultat vi fått fram hävda att linje 2 lockade till sig stora väljargrupper som egentligen var kärnkraftsmotståndare och borde röstat på linje 3. Andelen kärnkraftsmotståndare — med en vid definition på begreppet kärnkraftsmotståndare — som röstade på linje 2 i folkomröstningen omfattade maximalt cirka 10 procent av linje 2:s väljare. Andelen kärnkraftsanshängare som stödde linje 3 i folkomröstningen omfattade också ungefär 10 procent av linje 3:s väljare. Om man närmare studerar vad det var för slags väljare som på detta sätt avvek från

åsiktsröstningen finner man när det gäller kärnkraftsmotståndare som stödde linje 2 att det oftast var socialdemokrater och när det gäller kärnkraftsanhängare som röstade på linje 3 att det ofta var centerpartister eller vpk-anhängare. Det fanns alltså ett relativt fåtal väljare som partiröstade snarare än åsiktsröstade när valet gällde mellan linje 3 eller någon av linje 1 eller linje 2.

Partiröstning istället för åsiktsröstning var mycket vanligare när det gällde valet mellan linje 1 och linje 2. Kärnkraftsanhängarnas val mellan linje 1 och linje 2 avgjordes i stor utsträckning av partisympatifaktorn. Moderater och socialdemokrater med samma positiva syn på kärnkraften tenderade att stödja olika linjer. Moderaterna röstade på linje 1 medan socialdemokraterna stödde linje 2. Åsiktsfaktorn var naturligtvis inte helt betydelslös för valet mellan linje 1 och linje 2. Det fanns även bland kärnkraftsanhängarna ett visst samband mellan åsikterna i kärnkraftsfrågan och om man stödde linje 1 eller linje 2. Tendensen att rösta på linje 1 ökade något ju mer positiv man var till kärnkraften. Men i jämförelse med inverkan av partifaktorn var betydelsen av åsiktsfaktorn förhållandevis liten.

Den övergripande frågeställningen i detta kapitel har gällt den politiska demokratin. Den centrala frågan har varit hur man kan tolka folkomröstningsresultatet och väljarnas linjeval ur demokratisk synpunkt. Några av våra resultat, som t ex att relativt många väljare hade dåliga allmänbildningskunskaper i kärnkraftsfrågan, är mindre positiva. Men de flesta och kanske viktigaste resultaten måste ur demokratisk synpunkt bedömas som mycket positiva. En klar majoritet av väljarna i folkomröstningen hade internt konsistenta och stabila åsikter om kärnkraften, de kunde argumentera för sina ståndpunkter och de följde sina åsikter när de valde linje. Åsiktsröstningen var hög i folkomröstningen. Valresultatet för linje 3 respektive för linje 1 och linje 2 sammantaget speglade folkviljan i kärnkraftsfrågan förhållandevis bra.

Folkomröstningen 1980 blev alltså inte något haveri för demokratin om man bedömer den utifrån de väljardata vi har tillgång till. Folkomröstningen fungerade kanske istället förvånansvärt väl med tanke på att den gällde en komplicerad fråga, att den omfattade tre valalternativ som inte var kristallklart utformade och att de politiska partierna satsade hårt i opinionsbildningsarbetet med syftet att inte bara stödja de egna linjerna och påverka åsiktsbildningen utan också för att påminna väljarna om partiloyaliteten på folkomröstningsdagen.

IV Linjeval och kärnkraftsåsikter — olika förklaringsfaktorer

9 Socioekonomiska faktorer och linjevalet

De flesta av de teorier som finns kring varför olika människor är för eller emot kärnkraften är mycket vaga och ofullständiga. Att det är så är naturligtvis inte förvånande. Problemställningen är ny och till stor del outforskad. Att många av de mest populära teorierna dessutom måste betraktas som partsinlagor är heller inte underligt. Kärnkraften har ända sedan frågan politiserades i mitten av 1970-talet varit ett mycket inflammerat stridsämne i svensk politik.

Nästan alla teorier som diskuteras kring åsiktsbildningen i kärnkraftsfrågan utgår ifrån att det finns någon form av koppling mellan människors inställning till kärnkraften och de sociala och ekonomiska villkor under vilka de lever. Kopplingarna ses dock sällan som enkla kausala relationer där grupptillhörighet och egenintresse på ett direkt sätt bestämmer åsikterna. De aktuella teorierna är alltså inte några moderniserade versioner av Paul Lazarsfelds gamla tes att "en person tänker politiskt som han är socialt". Teorierna är mer komplicerade och innehåller flera led där socioekonomiska faktorer ibland ingår som uttryckliga påverkansfaktorer långt bak i tänkta orsakskedjor och ibland endast finns med som implicita eller indirekta länkar i resonemangen.

Ett exempel på en teori om åsiktsbildningen i kärnkraftsfrågan som både är en partsinlaga och som omfattar antaganden om betydelsen av människors sociala och ekonomiska levnadsvillkor är föreställningen om *kärnkraftsmotståndet som ett informationsproblem*. Teorin förfäktas oftast av anhängare till kärnkraften.

Alla tekniska innovationer har bemötts med oro och rädsla, hävdas det. Folk var rädda för järnvägen en gång i tiden. Motståndet mot kärnkraften kommer att försvinna bara människor får kunskaper och upplysning. Argumenteringen implicerar att vissa grupper av människor, som kan förväntas vara skeptiska till teknologiska nymodigheter och mindre informerade i samhällsfrågor (t ex äldre människor, lågutbildade människor eller folk på landsbygden) också skall vara starkt representerade bland kärnkraftsmotståndarna. Minst motstånd mot kärnkraften skall då analogivis återfinnas bland yngre välutbildade människor i storstäderna.

En annan teori — som väl snarast får tillskrivas kärnkraftsmotståndarna — hävdar tvärtom att kärnkraftsmotståndet är starkast bland unga och högutbildade människor. Man resonerar på följande sätt. Det är de okun-

niga och omedvetna — de som utan eftertanke lärt sig att passivt godta det centraliserade industrisamhällets för- och nackdelar — som är mest villiga att acceptera argumenten om att kärnkraften behövs för att rädda jobben och bevara välfärden. Det är fråga om en slags *indoktrinerings-teori*. Motståndet mot kärnkraften kommer att vara starkast bland de unga som ännu inte indoktrinerats i "slit- och slängmentaliteten" och inte lärt sig att ta "överflödet" för givet och bland de högutbildade, som har de bästa förutsättningarna att genomskåda kärnkraftsförespråkarnas propaganda.

En tredje teori — som dock knappast kan betraktas som en partsinlaga — ser kärnkraftsmotståndet som en slags "*småborgerlig revolt*" mot det centraliserade industrisamhället. Utvecklingen mot stordrift och större enheter påskyndas av kärnkraften. Småföretagare och bönder är två samhällsgrupper som hotas speciellt mycket av denna utveckling. Deras möjligheter att överleva kommer att försämrats i ett kärnkraftsamhälle. Bönder och småföretagare kommer därför, enligt denna teori, att bekämpa utbyggnaden av kärnkraften medan kärnkraftsanhängarna främst kommer att återfinnas bland industrisamhällets exponenter, bland storföretagare, högre tjänstemän och industriarbetare.

En variant av teorin om den småborgerliga revolten ser konflikten om kärnkraften som en kamp mellan vad som kallas *centrum och periferi* i samhället. Begreppsparet centrum och periferi har hämtats från norsk samhällsvetenskap och från i första hand Stein Rokkans och Johan Galtungs skrifter. I Sverige har bland andra Måns Lönnroth vid sekretariatet för framtidsstudier använt centrum-periferibegreppen för att analysera konflikten i kärnkraftsfrågan. Centrum definierar Lönnroth som "de grupper som uppfattar sig som industrisamhällets stöttepelare (industrin, förvaltningen, stora delar av de anställdas organisationer)". Periferin består enligt Lönnroth av "grupper som har det gemensamt att de inte uppfattar sig ha inflytande över centrum". Med hjälp av denna definition anser Lönnroth att följande grupper kan räknas till periferin i Sverige: unga människor, kvinnor, landsortsbor, människor i intellektuella yrken och de som arbetar i vård- och människoyrken. Periferin är enligt Måns Lönnroth en koalition mellan konservativ landsortsbefolkning och radikal stadsbefolkning.

En teori av helt annat slag har lanserats av Hans Zetterberg på Sifo. Han vill förklara kärnkraftsopinionens utveckling utifrån förändringarna i det allmänna värderingsklimatet. Tre olika huvudtyper av värderingar urskiljes — *försörjningens värderingar, produktionens värderingar och reproduktionens värderingar*. Kärnkraftsmotståndet återfinns enligt Hans Zetterberg främst bland människor som omfattar reproduktionens värderingar (prioritering av hög livskvalitet och psykologiska behov) medan kärnkraftens förespråkare oftast omfattar produktionens värderingar (prioritering

av hög levnadsnivå, ordning och effektivitet). Hans Zetterberg anser att hans teori kan användas för att förklara varför kvinnor tenderar att vara mer negativa till kärnkraften än män. Kvinnor omfattar i högre grad än män reproduktionens värderingar.

Vi kommer inte att bedöma eller pröva alla dessa olika teorier i detta sammanhang. Begrepp och relationer måste preciseras mer innan man kan gå vidare till någon form av empirisk analys och vi har inte tillgång till alla de olika informationsbitar som behövs för att i någon egentlig mening kunna testa teoriernas hållbarhet.

En mer begränsad analys, som kan belysa några av de diskuterade teoriernas empiriska förankring och allmänna rimlighet, kan dock genomföras. Vi kan studera i vilken utsträckning som alla de samband som postuleras i de olika teorierna mellan människors socioekonomiska tillhörighet och åsikter i kärnkraftsfrågan återfinns i verkligheten.

De socioekonomiska variabler som är mest intressanta för en sådan analys är kön, ålder, utbildning, bostadsort och yrkestillhörighet. Vi vet från tidigare studier vid valen 1976 och 1979 att könsfaktorn är den sociala bakgrundsvariabel som har det starkaste sambandet med människors attityder i kärnkraftsfrågan. Kvinnor har ända sedan energifrågorna politiserades i mitten av 1970-talet varit mer negativa till kärnkraften än män. Övriga socioekonomiska variabler visade sig i dessa studier ha ett relativt svagt samband med vad väljarna ansåg om kärnkraften. På det hela taget skiljde sig kärnkraftsattityderna ganska litet åt mellan olika ålders-, yrkes- och utbildningsgrupper, speciellt om man bortsåg från de olikheter som till stor del var ett utslag av partitillhörighetens inverkan. Många jordbrukare och landsbygdsbor var t ex skeptiska till kärnkraften men de flesta av dem var centerpartister långt innan de blev kärnkraftsmotståndare. Frågan är alltså om de blev kritiska till kärnkraften på grund av sina sociala och ekonomiska erfarenheter och intressen eller därför att de var lojala mot sitt parti och anammade dess åsikt i kärnkraftsfrågan.

De diskuterade teorierna får med andra ord inget speciellt starkt stöd i de empiriska undersökningar som gjorts tidigare kring attitydbildningen i kärnkraftsfrågan. Frågan är vilket stöd de får om man istället för att studera åsikter och attityder undersöker människors beteende i kärnkraftsfrågan. Folkomröstningen 1980 ger oss en unik möjlighet att inte bara analysera åsiktsbildningen i kärnkraftsfrågan utan också undersöka ett konkret beteende.

Huvudfrågeställningen i detta kapitel gäller alltså sambandet mellan väljarnas tillhörighet till olika sociala och ekonomiska grupper och deras val av linjer i folkomröstningen 1980. Syftet med studien är tvåfaldigt, dels att med hjälp av beteendedata belysa bärkraften hos de olika teorier kring kärnkraftsopinionen som diskuterats, dels att ta fram ett informativt material kring hur olika samhällsgrupper röstade i folkomröstningen.

Det intervjumaterial som större delen av studien kommer att bygga på är ovanligt omfattande. Det innehåller hela 4 500 personer varav cirka 1 600 intervjuades i mars 1980 och övriga 2 900 i samband med valet 1979. Information om intervjupersonernas linjeval samlades in via en postenkät efter folkomröstningen. För de personer som intervjuades på hösten 1979 är uppgifterna om yrke, utbildning och bostadsort ett halvår gamla vid folkomröstningen. Det ger upphov till vissa felklassificeringar. Människor som bytt yrkesgrupp eller flyttat mellan valet 1979 och mars månad 1980 hamnar inte i de kategorier de borde tillhöra vid folkomröstningen. Men yrkesbyten och flyttningar har med all sannolikhet inte varit så omfattande att det påverkar resultaten i någon nämnvärd omfattning.

Kön och linjeval i folkomröstningen 1980

Män och kvinnor i Sverige har för det mesta inte olika åsikter i politiska sakfrågor. Åsiktsmässiga skiljelinjer går oftast på andra sätt i Sverige. De går vanligen efter partitillhörighet eller efter yrke och bostadsort men sällan efter könstillhörighet. En fråga som kärnkraften där män och kvinnor ända sedan i mitten av 1970-talet uppvisat klara attitydskillnader är alltså ovanlig i svensk politik. Vi får gå tillbaka till 1922 och förbudsomröstningen innan vi säkert finner en fråga där åsiktsskillnaderna mellan könen var lika stor. Sextio procent av de röstande kvinnorna i förbudsomröstningen stödde förslaget om ett alkoholförbud medan sextio procent av männen röstade mot. I andra centrala stridsfrågor som funnits i svensk politik sedan kvinnan fick rösträtt på 1920-talet har åsiktsskillnaderna mellan könen varit mindre. Det gäller problemområden som t ex försvarsfrågan, ATP-frågan, socialpolitiken, u-hjälpen, abortfrågan och miljöfrågorna. Även när det gäller ideologisk vänster-högerinställning har attitydskillnaderna mellan könen varit mycket liten.

Män och kvinnor skiljer sig alltså inte speciellt mycket åt när det gäller politiska åsikter. Andelen för och emot bland dem som har en åsikt är oftast densamma hos båda könen. Om vi däremot talar om prioriteringar och att ha åsikter i olika frågor blir skillnaderna mellan könen större. Svenska forskningsresultat presenterade av Birgit Jonasson vid statsvetenskapliga institutionen i Göteborg och av Karin Busch och Ingrid Berg vid Sifo visar t ex att kvinnor har klart mindre åsikter i vänster-högerfrågor och i ekonomiska frågor än män och att kvinnor mer än män tenderar att prioritera vårdfrågor och fred som centrala valfrågor. Männen sätter i allmänhet skatter och ekonomi före sociala problem som viktiga valfrågor.

Åsiktsskillnaderna mellan män och kvinnor i kärnkraftsfrågan manifesterades tydligt i folkomröstningen. Resultaten i tabell 9.1 visar det på

ett mycket påtagligt sätt. Hela 46 procent av kvinnorna stödde linje 3 i folkomröstningen mot endast 32 procent bland männen. Det var framförallt linje 1 som var mindre populär bland kvinnliga väljare. Endast 14 procent av kvinnorna röstade på linje 1 mot 24 procent bland männen. Linje 2 var i stort sett lika attraktiv för bägge könen. Fyrtioen procent bland männen och 37 procent bland kvinnorna stödde linje 2 i folkomröstningen.

Tabell 9.1. Linjeval bland män och kvinnor i folkomröstningen om kärnkraften (procent)

Kön	Linjeval i folkomröstningen 1980				Summa procent	Antal intervjuade
	Linje 1	Linje 2	Linje 3	Blankt		
män	23,6	41,4	31,7	3,3	100,0	1 961
kvinnor	14,4	36,7	45,6	3,3	100,0	1 878
Samtliga	19,1	39,0	38,5	3,4	100,0	3 839

Tabell 9.2. Partisympati och linjeval bland män och kvinnor (procent)

Partisympati och kön	Linjeval i folkomröstningen 1980				Summa procent	Antal intervjuade	Andel icke-röstande
	Linje 1	Linje 2	Linje 3	Blankt			
vpk	1	7	90	2	100	201	13
män	1	10	85	4	100	94	20
kvinnor	2	4	94	0	100	107	6
s	5	74	19	2	100	1 548	19
män	5	77	15	3	100	833	18
kvinnor	4	71	23	2	100	715	20
c	4	4	90	2	100	597	13
män	5	3	90	2	100	267	11
kvinnor	2	4	91	3	100	330	14
fp	21	45	28	6	100	239	13
män	31	38	24	7	100	130	13
kvinnor	10	52	32	6	100	109	13
m	67	13	17	3	100	795	10
män	72	12	14	2	100	452	11
kvinnor	60	13	22	5	100	343	10

Kommentar: Partisympatin har mätts i enkätundersökningen i mars—april 1980.

Könsfaktorn var alltså mycket klart relaterad till valet av linje i folkomröstningen. Och sambandet är inte något skensamband orsakat av t ex partitillhörigheten. Det kvarstår oförändrat även sedan partifaktorn kontrollerats. Resultaten i tabell 9.2 visar att kvinnor i alla partier röstade mer

på linje 3 än männen. Skillnaden var minst bland centerpartisterna. En mycket hög andel av både kvinnliga (91 procent) och manliga (90 procent) centersympatisörer stödde linje 3 i folkomröstningen. Bland övriga partiers väljare var skillnaderna mellan könen större. Stödet till linje 3 var åtta — nio procentenheter starkare bland kvinnliga än bland manliga socialdemokrater, folkpartister, moderater och vpk-are.

Resultaten i tabell 9.2 gäller för väljarnas partisympatier vid tiden för folkomröstningen. Uppgifterna om partitillhörigheten samlades in samtidigt som informationen om linjevalet i den enkätstudie vi genomförde omedelbart efter omröstningen. Siffrorna i tabell 9.2 visar alltså inte sambandet mellan partivalet 1979 och linjevalet 1980. En redovisning av det sambandet återfinns i kapitel 10. Här visas enbart graden av samband mellan linjeval och *partisympati* vid tidpunkten för folkomröstningen. Och det sambandet är starkare än motsvarande samband mellan partival 1979 och linjeval 1980. Somliga väljare bytte partipreferens — kanske på grund av kärnkraftsfrågan — mellan hösten 1979 och våren 1980, vilket ledde till att sambandet mellan partitillhörighet och linjeval förstärktes något.

Centerpartiet och vänsterpartiet kommunisterna lyckades bättre än de övriga partierna med att mobilisera sina egna sympatisörer kring den egna linjen i folkomröstningen. Omkring 90 procent av både män och kvinnor bland centerns sympatisörer stödde linje 3. Motsvarande siffra för vänsterpartiet kommunisternas kvinnliga sympatisörer är än högre — 94 procent, men något lägre bland de manliga (85 procent).

Bland socialdemokraternas, folkpartiets och moderaternas sympatisörer var partitroheten klart lägre, speciellt bland folkpartisterna. Endast 38 procent bland folkpartiets män och 52 procent bland folkpartiets kvinnor stödde linje 2. Motsvarande siffror bland socialdemokrater och moderater var något högre. Sjuttiosju procent av socialdemokraternas manliga sympatisörer röstade på linje 2. Bland socialdemokratiska kvinnor var stödet för linje 2 något svagare — 71 procent. Moderata sympatisörer uppvisade samma mönster. Männen var mer partitrogna och stödde partiets linje i högre grad än kvinnorna. Sjuttiotvå procent av moderaternas manliga anhängare röstade på linje 1 mot endast 60 procent bland de kvinnliga sympatisörerna.

Partierna bakom linje 3 lyckades alltså bäst med att mobilisera sina kvinnliga anhängare att rösta på det egna partiets linje medan moderaterna och socialdemokraterna på ett motsvarande sätt var mest framgångsrika med att mobilisera sina manliga sympatisörer. När det gäller valdeltagandet kan samma mönster endast iaktas för vänsterpartiet kommunisterna. Röstskolkning och blankröstning förekom oftare bland manliga vpk-sympatisörer än bland kvinnliga. Bland övriga partiers sympatisörer röstade män och kvinnor i ungefär samma utsträckning.

Resultaten i det här avsnittet har klart utvisat att män och kvinnor tenderade att rösta förhållandevis olika i folkomröstningen om kärnkraften. De teorier som postulerat en skillnad mellan mäns och kvinnors sätt att reagera inför kärnkraften har således fått ett visst empiriskt stöd. Därmed har naturligtvis ingenting sagts om vilken av alla de olika teorier som finns kring mäns och kvinnors åsikter i kärnkraftsfrågan som är mest rimlig. Den frågan skall inte diskuteras här.

Ålder och linjeval

Ålder kan vara en mycket intressant variabel i samhällsvetenskapliga sammanhang. Om människans ålder har ett samband med olika attityder eller beteende ger det oss en chans att både spekulera över vad som kan hända i framtiden och en möjlighet att vinna kunskap om opinioner och handlingssätt som existerade i förfluten tid. Studier av ålderssamband kan alltså utnyttjas som en slags samhällsvetenskaplig kristallkula. De kan under gynnsamma omständigheter hjälpa oss att se in i framtiden samtidigt som de ger oss en chans att förstå det förgångna.

Sett ur detta perspektiv är åldersvariabeln förhållandevis ointressant när det gäller analyser av politiska opinioner och väljarbeteende i Sverige. Ålder har oftast ett mycket svagt samband med vilka åsikter svenska väljare har i olika samhällsfrågor eller med hur de röstar. Svenska väljare röstar på ungefär samma sätt oberoende av ålder. Ålderssammansättningen på partiernas väljare är mycket likartad. Det är endast vänsterpartiet kommunisterna som avviker markant från detta mönster. Vänsterpartiet kommunisterna har under 1970-talet alltmer blivit ett ungdomsparti med över halva sin valmanskår under 30 år.

Åldersfaktorn är heller inte särskilt starkt relaterad till vilka åsikter väljarna har i olika sakfrågor. Resultaten från 1979 års valundersökning visade att väljarnas inställning i de flesta frågor som studerades inte hade något nämnvärt samband med deras ålder. Det gällde t ex sådana frågor som skatternas storlek, villaavdragen, försvarskostnaderna, socialiseringen av stora företag och löntagarfondsfrågan.

Väljarnas ideologiska vänster-högerattityder är också i mycket ringa utsträckning relaterade till hur gamla de är. Unga svenska väljare är inte mer eller mindre vänsterinriktade än äldre väljare. De enda frågor där väljarnas ålder spelade en mer väsentlig roll för åsiktsbildningen vid valet 1979 var i moraliska frågor och i frågor som rörde social omsorg. Unga väljare var 1979 mer moralliberala och mer positiva till sociala bidrag och barndaghem än äldre.

Sambandet mellan väljarnas ålder och deras åsikter i kärnkraftsfrågan var svagt vid valet 1979. Men det samband som fanns var intressant.

Tabell 9.3. Ålder och linjeval i folkomröstningen om kärnkraften (procent)

Ålder	Linjeval i folkomröstningen 1980				Summa procent	Antal intervjuade
	Linje 1	Linje 2	Linje 3	Blankt		
18—30	14	32	49	5	100	818
31—40	19	38	39	4	100	842
41—50	23	43	31	3	100	584
51—60	24	41	33	2	100	675
61—70	18	41	39	2	100	591
71—80	20	43	36	1	100	329

Tabell 9.4. Ålderssammansättningen på linjernas väljare (procent)

Ålder	Linjeval i folkomröstningen 1980			
	Linje 1	Linje 2	Linje 3	Blankt
18—30	15	17	27	34
31—40	22	22	22	26
41—50	18	17	12	14
51—60	22	19	15	13
61—70	14	16	16	10
71—80	9	9	8	3
Summa procent	100	100	100	100
Antal intervjuade	733	1 498	1 479	129

Det följde i stort sett samma mönster som existerat ända sedan kärnkraftsfrågan slog igenom som valfråga år 1976. Sambandet var inte linjärt. Kärnkraftsmotståndet minskade inte med tilltagande ålder. Det var istället de yngsta och de äldsta väljarna som var mest negativa till kärnkraften medan människor i medelåldern, mellan 40 till 60 år, var mer positiva.

Samma mönster går igen om vi ser på hur olika åldersgrupper röstade i folkomröstningen (se tabellerna 9.3 och 9.4). Linje 3 fick mest stöd bland väljare som var under 40 eller över 60 år gamla. Sitt starkaste stöd fick linje 3 bland väljare under 30 år. Hela 49 procent av de yngsta väljarna mellan 18 till 30 år stödde linje 3 i folkomröstningen. Svagast var linje 3 bland människor som var mellan 41 till 50 år gamla.

Linje 1:s röststöd i olika åldersgrupper är en spegelbild av linje 3:s. Mest röster fick linje 1 bland medelålders väljare medan det gick sämre bland yngre och äldre människor.

Linje 2 fick ett relativt svagt röststöd bland de yngsta väljarna under 30 år (32 procent) men fick annars ungefär lika mycket stöd i alla åldersgrupper (mellan 38 till 43 procent).

Det kurvlinjära sambandet mellan ålder och linjeval — som syns tydligt när det gäller linje 1:s och linje 3:s röststöd i olika åldersgrupper — var

emellertid till stor del ett skensamband. Det existerade i huvudsak endast när vi analyserade hela väljarkåren. Inom olika relevanta undergrupper av väljare, som t ex bland partiernas olika väljargrupper, var sambandet svagare markerat eller hade en helt annan form.

Resultaten i tabell 9.5 visar sambandet mellan ålder och linjeval med hänsyn tagen till väljarnas partisympatier. Det är endast bland sympatisörer till centerpartiet och folkpartiet som ett svagt kurvlinjärt samband mellan ålder och linjeval kan spåras. Linje 3 var något starkare bland de yngsta och de äldsta anhängarna till folkpartiet och centern än bland de folkpartister och centerpartister som var medelålders (mellan 41 till 60 år). När det gällde centerns sympatisörer var dock skillnaderna i linjeval mellan olika åldersgrupper mycket små.

Tabell 9.5. Sambandet mellan ålder och linjeval bland väljare som sympatiserade med olika partier (procent)

Partisympti och ålder	Linjeval i folkmötet 1980				Summa procent	Antal inter- vjuade	Andel icke- röstande
	Linje 1	Linje 2	Linje 3	Blankt			
vpk							
18-30	1	5	94	0	100	94	11
31-40	0	2	93	5	100	55	11
41-60	0	6	91	3	100	32	16
61-80	10	25	65	0	100	20	20
s							
18-30	5	60	30	5	100	304	24
31-40	6	71	20	3	100	332	19
41-60	5	77	16	2	100	532	15
61-80	3	84	12	1	100	380	20
c							
18-30	2	4	94	0	100	113	12
31-40	2	4	92	2	100	120	10
41-60	6	7	85	2	100	181	10
61-80	4	1	92	3	100	183	17
fp							
18-30	11	46	34	9	100	54	17
31-40	20	39	36	5	100	64	9
41-60	27	46	20	7	100	74	7
61-80	26	47	23	4	100	47	23
m							
18-30	62	18	14	6	100	119	17
31-40	61	16	17	6	100	180	12
41-60	73	11	14	2	100	302	6
61-80	65	9	25	1	100	194	12

Kommentar: Partisymptin har mätts i en enkätundersökning i mars-april 1980 samtidigt som uppgifterna om linjeval samlades in.

Sambandet mellan ålder och linjeval såg helt annorlunda ut bland väljare som stödde vänsterpartiet kommunisterna, socialdemokraterna och moderaterna. Bland sympatisörer till vänsterpartiet kommunisterna och socialdemokraterna var sambandet mellan ålder och linjeval i folkomröstningen inte alls kurvlinjärt. Det var snarast linjärt. Linje 3 fick mest stöd bland socialdemokraternas och vänsterpartiet kommunisternas yngsta sympatisörer och minst stöd bland de äldsta. Trettio procent av socialdemokraternas anhängare under 30 år röstade t ex på linje 3. Bland de äldsta socialdemokraterna över 60 år var det endast 12 procent som stödde linje 3.

Bland väljare som sympatiserade med moderaterna var sambandet mellan ålder och linjeval det omvända — åtminstone vad gäller stödet till linje 3. Det var de äldsta moderaterna — inte de yngsta — som gav linje 3 mest röster. En fjärdedel av moderaternas anhängare över 61 år röstade på linje 3 mot endast 14 procent bland de yngsta under 30 år.

Det kurvlinjära sambandet mellan ålder och linjeval i hela väljarkåren uppstod alltså främst därför att unga socialdemokrater mer än äldre — och äldre moderater mer än yngre — avvek från sina partiers ståndpunkter vid folkomröstningen och stödde linje 3.

Det kurvlinjära sambandet mellan ålder och linjeval bland samtliga väljare berodde också mer på männen än på kvinnorna. Resultaten i figur 9.1 visar det mycket tydligt.

Bland kvinnorna kan två grupper urskiljas. En grupp med yngre kvinnor under 50 år där linje 3 fick 50—60 procent av rösterna och en äldre grupp med kvinnor över 50 år där linje 3 endast stöddes av cirka 40—45 procent.

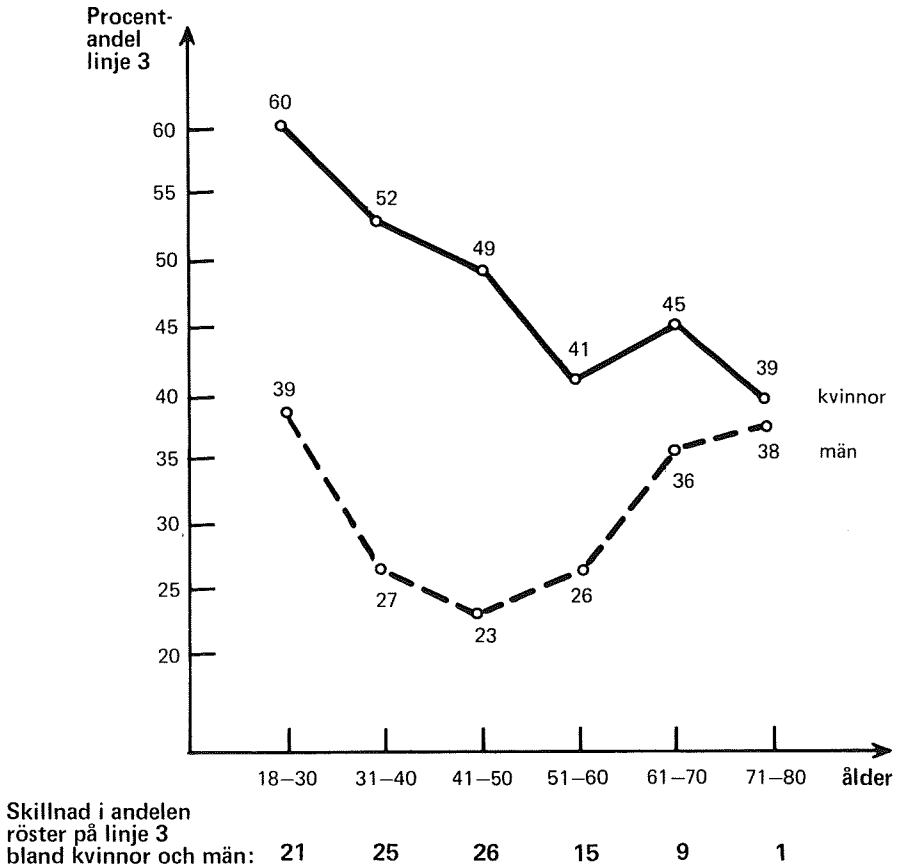
Bland männen återfanns däremot det kurvlinjära sambandet mellan ålder och linjeval. Linje 3 fick starkast stöd bland de yngsta männen under 30 år (39 procent) och bland äldre män mellan 71 till 80 år (38 procent). Sämst gick linje 3 bland medelålders män mellan 41 till 50 år. Bland dem fick linje 3 endast 23 procent av rösterna.

Röstningsskillnaden mellan könen var som allra störst bland människor i medelåldern. Fyrtionio procent av kvinnorna mellan 41 till 51 år röstade t ex på linje 3 mot endast 23 procent bland de jämngamla männen — en skillnad på hela 26 procentenheter. Röstningsskillnaderna mellan könen var mindre bland yngre och äldre väljare. Bland de yngsta väljarna under 30 år röstade t ex 60 procent av kvinnorna och 39 procent av männen på linje 3 — en skillnad på 21 procent. Bland äldre väljare var röstningsskillnaderna mellan könen ändå mindre — 9 procent bland 61- till 70-åringar och endast 1 procent bland 71- till 80-åringar t ex.

Analysen med åldersvariabeln i detta avsnitt har visat två saker. För det första: väljarnas ålder var relaterad till hur de röstade i folkomröstningen. Yngre och äldre väljare var mer positiva till linje 3 än medelålders väljare.

Men — för det andra — detta samband visade sig samtidigt vara föga robust. Det såg inte likadant ut i olika viktiga väljargrupper. Åldersvariabeln var olika relaterad till linjevalet bland t ex kvinnor och män och bland socialdemokratiska och moderata väljare. Det betyder att de teorier som specificerar någon form av enkel och allmängiltig relation eller ålder och inställning till kärnkraften — t ex att yngre eller äldre människor skall vara mer för eller mer emot kärnkraften knappast kan accepteras i sin nuvarande utformning. De är för enkla. De bortser ifrån att om åldersvariabeln överhuvudtaget skall infogas i en teori om åsiktsbildningen i kärnkraftsfrågan måste hänsyn tas till att åldersfaktorn uppenbarligen interagerar på ett komplicerat sätt med andra i sammanhanget viktiga variabler, som t ex könstillhörigheten och väljarnas partisympatier.

Figur 9.1. Andel röster på linje 3 med hänsyn tagen till ålder och kön (procent)

Yrke och linjeval

Kopplingen mellan yrkesgrupptillhörighet och partitillhörighet har alltid varit stark i Sverige. Människors klass- eller socialgrupptillhörighet spelar en större roll för hur de röstar i Sverige än i de flesta andra länder. Klassröstningen har visserligen minskat något i Sverige under 1960- och 1970-talen men den är fortfarande bland de högsta vi känner till i västvärlden. Väljarnas tillhörighet till olika yrkesgrupper eller sociala klasser är därför alltid en mycket viktig faktor vid studier av väljarbeteende i Sverige. En undersökning av sambandet mellan yrkesgrupptillhörighet och linjeval i folkomröstningen är speciellt intressant med tanke på de olika teorier — t ex centrum-periferiteorin eller teorin om en ”småborgerlig revolt” — som specificerar vissa samband mellan olika yrkesgrupper och inställningen till kärnkraften.

Sambandet mellan valet av linje i folkomröstningen 1980 och olika mått på väljarnas yrkestillhörighet kommer att analyseras i detta avsnitt. Den centrala frågeställningen är i vad mån människors yrkeserfarenheter spelade en självständig roll för deras val av linje i folkomröstningen. Det räcker inte med att konstatera att ett samband mellan yrke och linjeval existerade i kärnkraftsvalet. Andra faktorer som vi vet påverkade väljarnas linjeval, som t ex partisympatierna och könstillhörigheten, måste också tas med i beräkningen innan vi kan uttala oss om yrkesfaktorers självständiga effekt. Väljarnas yrkeserfarenheter mätte vi med hjälp av två olika variabler — en som gällde yrkestillhörigheten i mer traditionell mening och en som gällde vilken yrkessektor som intervjupersonerna var verksamma i.

Nio olika yrkesgrupper urskiljdes — två arbetargrupper, tre tjänstemannagrupper och en vardera för småföretagare, jordbrukare och studerande. Yrken som organiseras fackligt i LO har i huvudsak räknats till någon av arbetargrupperna medan yrken inom TCOs och SACO/SRs områden förts till någon av tjänstemannagrupperna.

Anställda arbetare inom tillverkningsindustrin, gruvindustrin och byggnadsbranschen har klassificerats som *industriarbetare*. Gruppen *övriga arbetare* är mer heterogent sammansatt. Den består av transportarbetare, lantarbetare, vaktmästare, brevbärare m fl yrkeskategorier.

Uppdelningen i de tre tjänstemannagrupperna har gjorts utifrån den arbetsdelning och ansvarsfördelning som präglar privata företag och offentliga förvaltningar. Till gruppen *lägre tjänstemän* har förts yrkesutövare som i huvudsak har verkställande befattningar som t ex kontorister, telefonister och poliskonstaplar. Yrken som omfattar någon form av förmansställning, t ex verkmästare, föreståndare och arbetsledare, har klassificerats som *tjänstemän i mellanställning*. Till den gruppen har också förts lärare i det obligatoriska skolväsendet, journalister och sjuksköter-

skor. Gruppen *högre tjänstemän* omfattar yrkesutövare med chefsbefattningar för större enheter eller avdelningar inom privata företag och chefer för olika avdelningar inom offentlig förvaltning. Hit räknas också yrkesutövare med akademisk utbildning såsom läkare, veterinärer, advokater, lärare på gymnasium och universitet m fl. Ett mindre antal företagsledare eller ägare av större företag har också klassificerats till gruppen högre tjänstemän. Det är för få för att bilda en egen kategori.

Jordbrukare har förts till en egen grupp. Mindre företagare utanför jordbruket, som t ex affärsinnehavare, köpmän, ägare av företag med få anställda, har klassificerats som *småföretagare*. Gruppen *studerande*, slutligen, omfattar studerande på både universitets- och gymnasienivå.

Yrkesgruppsindelningen är teoretiskt kopplad till den sociologiska stratifieringsteorin och till olika föreställningar om vilka sociala grupper eller klasser som finns i Sverige. Indelningen syftar primärt till att avspegla vilka statuspositioner och yrkesroller människor har. Den säger alltså ingenting om inom vilken bransch eller sektor i samhället som människorna arbetar. Om man vill studera betydelsen av olika yrkeserfarenheter för linjevalet i folkomröstningen bör därför yrkesgruppsanalysen kompletteras med en analys som tar hänsyn till inom vilka yrkessektorer människorna var verksamma.

Fem olika yrkessektorer har urskilts — jordbruk, produktion, cirkulation, reproduktion och förvaltning. Till *jordbrukssektorn* har alla verksamma i primärnärningar förts, som t ex lantbruk, skogsbruk, trädgårds-skötsel och fiske. Sektorn *produktion—tillverkning* omfattar yrken i sekundärnärningar som industri- och varuproduktion. Yrkesutövare som är verksamma i tertiärnärningar har delats in i tre skilda sektorer: *handel och samfärdsel* (cirkulation), *vård, utbildning och kultur* (reproduktion) och *förvaltning*.

Resultaten i tabell 9.6 visar sambandet mellan yrkesgrupptillhörighet och linjeval i folkomröstningen. Sambandet mellan verksamhet i olika yrkessektorer och linjevalet redovisas i tabell 9.7. Endast förvärvsarbetande intervjupersoner är medtagna i analyserna.

Resultaten pekar på ett förhållandevis klart samband mellan väljarnas olika yrkeserfarenheter och röstningen i folkomröstningen. Industrierbete tenderade t ex att stödja linje 2 (58 procent), högre tjänstemän linje 1 (45 procent) och jordbrukare linje 3 (72 procent). Människor verksamma i jordbrukssektorn och i sektorn för vård, utbildning och kultur röstade i första hand på linje 3 (63 respektive 52 procent) medan yrkesutövare inom tillverknings- och produktionssektorn tenderade att stödja linje 1 (22 procent) eller linje 2 (48 procent). Endast 27 procent av de väljare som arbetade inom tillverknings- och produktionssektorn röstade på linje 3 i folkomröstningen. Linje 1 hade sitt starkaste stöd bland människor verksamma inom sektorn offentlig eller privat förvaltning. En

Tabell 9.6. Yrkesgrupper och linjeval (procent)

Yrkesgrupp	Linjeval i folkomröstningen 1980				Summa procent	Antal intervjuade
	Linje 1	Linje 2	Linje 3	Blankt		
industriarbetare	9	58	30	3	100	434
övriga arbetare	10	47	39	4	100	621
lägre tjänstemän	21	38	39	2	100	303
tjänstem. i mellanställn.	20	35	40	5	100	571
högre tjänstemän	45	23	29	3	100	336
småföretagare	37	21	38	4	100	131
jordbrukare	19	5	72	4	100	101
studerande	18	17	60	5	100	144

Kommentar: Endast förvärvsarbetande plus studerande är medtagna i tabellen.

Tabell 9.7. Yrkessektor och linjeval (procent)

Yrkessektor	Linjeval i folkomröstningen 1980				Summa procent	Antal intervjuade
	Linje 1	Linje 2	Linje 3	Blankt		
jordbruk	19	15	63	3	100	148
tillverkning	22	48	28	2	100	760
handel o. samfärdsel	18	45	32	5	100	635
vård, utbildn., kultur	15	27	52	6	100	528
förvaltning	25	36	37	2	100	426

Kommentar: Endast förvärvsarbetande är medtagna i tabellen.

fjärdedel av dem röstade på linje 1.

Röstningsskillnaderna mellan olika yrkesgrupper var således relativt stora i folkomröstningen. Men frågan är om röstningsskillnaderna speglar ett direkt orsakssamband mellan olika yrkeserfarenheter och linjevalet eller om de i huvudsak förorsakats av andra faktorer.

Få kvinnor är t ex industriarbetare eller högre tjänstemän. Frågan är alltså hur kvinnliga industriarbetare eller kvinnliga högre tjänstemän röstade i folkomröstningen. Om de stödde linje 2 respektive linje 1 mer än andra yrkesarbetande kvinnor tyder det på att yrkesfaktorn påverkade linjevalet oberoende av könstillhörigheten. I annat fall var sambandet mellan yrkestillhörighet och linjeval i folkomröstningen enbart en avspiegling av de könsskillnader som finns på den svenska arbetsmarknaden.

Ett liknande resonemang kan föras när det gäller väljarnas partisympatier. Socialdemokraterna är t ex starka bland industriarbetare, moderaterna bland högre tjänstemän och centerpartiet bland jordbrukarna. Om vi skall kunna tala om någon självständig effekt av yrkesfaktorn på linjevalet måste vi kunna visa att industriarbetare, högre tjänstemän och

Tabell 9.8. Sambandet mellan yrkesgrupp och linjeval bland män och kvinnor (procent)

Kön och yrkesgrupp	Linjeval i folkomröstningen 1980				Summa procent	Antal intervjuade
	Linje 1	Linje 2	Linje 3	Blankt		
Män						
industriarbetare	9	59	29	3	100	366
övriga arbetare	14	49	33	4	100	243
lägre tjänstemän	35	45	20	0	100	76
tjänstem. i mellanställn.	24	43	28	5	100	291
högre tjänstemän	49	25	23	3	100	282
småföretagare	42	20	35	3	100	99
jordbrukare	23	5	69	3	100	75
studerande	21	20	55	4	100	80
Kvinnor						
industriarbetare	6	56	35	3	100	68
övriga arbetare	8	46	43	3	100	378
lägre tjänstemän	17	36	45	2	100	227
tjänstem. i mellanställn.	16	27	52	5	100	280
högre tjänstemän	26	13	57	4	100	54
småföretagare	22	22	50	6	100	32
jordbrukare	8	4	81	7	100	26
studerande	14	14	66	6	100	64

Kommentar: Endast förvärsarbetande plus studerande är medtagna i tabellen.

Tabell 9.9. Sambandet mellan yrkessektor och linjeval bland män och kvinnor (procent)

Kön och yrkessektor	Linjeval i folkomröstningen 1980				Summa procent	Antal intervjuade
	Linje 1	Linje 2	Linje 3	Blankt		
Män						
jordbrukare	22	16	60	2	100	112
tillverkning	24	48	26	2	100	659
handel o. samfärdsel	23	44	28	5	100	345
vård, utbildn., kultur	25	27	40	8	100	140
förvaltning	34	36	27	3	100	176
Kvinnor						
jordbruk	9	11	74	6	100	36
tillverkning	11	46	41	2	100	101
handel o. samfärdsel	12	47	37	4	100	290
vård, utbildn., kultur	12	26	57	5	100	388
förvaltning	19	36	43	2	100	250

Kommentar: Endast förvärsarbetande finns med i tabellen.

jordbrukare hade en viss röstningstendens i kärnkraftsvalet oberoende av partisympati. I annat fall kan man knappast hävda att yrkesfaktorn spelade en självständig roll för linjevalet.

Det finns naturligtvis en komplikation i den här typen av resonemang. Yrkeserfarenheterna kan för somliga människor ha bestämt inställningen till kärnkraften som sedan inverkat på sympatierna för partierna. Åsikterna i kärnkraftsfrågan kan med andra ord ha bestämt partisymptierna istället för tvärtom. Det här problemet skall dock inte behandlas i detta sammanhang. Det kommer att analyseras i kapitel 10 där samspelet över tid mellan väljarnas partisympatier och kärnkraftsattityder studeras. Här utgår vi ifrån att de flesta människor hade en bestämd partiuppfattning innan kärnkraftsfrågan blev aktuell och att den huvudsakliga påverkan för en övervägande del av väljarna gick från partisympati till kärnkraftsattityd och inte tvärtom.

Inverkan av könsfaktorn och partifaktorn måste alltså kontrolleras innan vi kan uttala oss om yrkesfaktorns självständiga effekt på valet av linje i folkomröstningen. De kontrollerna görs i tabellerna 9.8 till 9.11.

Resultaten i tabellerna 9.8 och 9.9 visar sambandet mellan yrkesvariablerna och linjevalet bland män och kvinnor. I tabellerna 9.10 och 9.11 redovisas motsvarande samband inom de olika partiernas väljargrupper.

Sambanden mellan yrkesgrupps- eller yrkessektorstillhörigheten och linjevalet såg i allt väsentligt likadana ut bland män och kvinnor. Kvinnor inom alla yrkesgrupper eller sektorer stödde linje 3 i större omfattning än männen, men det var samma grupper bland män och kvinnor som gav linje 3 mest stöd. Bland männen hade linje 3 flest anhängare bland jordbrukare, studerande och yrkesutövare inom sektorn vård, utbildning och kultur. Det var samma yrkesgrupper som stödde linje 3 mest bland kvinnorna.

När det däremot gällde vilka yrkesgrupper som gav linje 3 *minst* stöd fanns det en intressant skillnad mellan män och kvinnor. Bland männen röstade tjänstemannagrupperna i minst omfattning (mellan 20 till 28 procent) på linje 3 medan det bland kvinnorna var de kvinnliga arbetarna som röstade minst på linje 3.

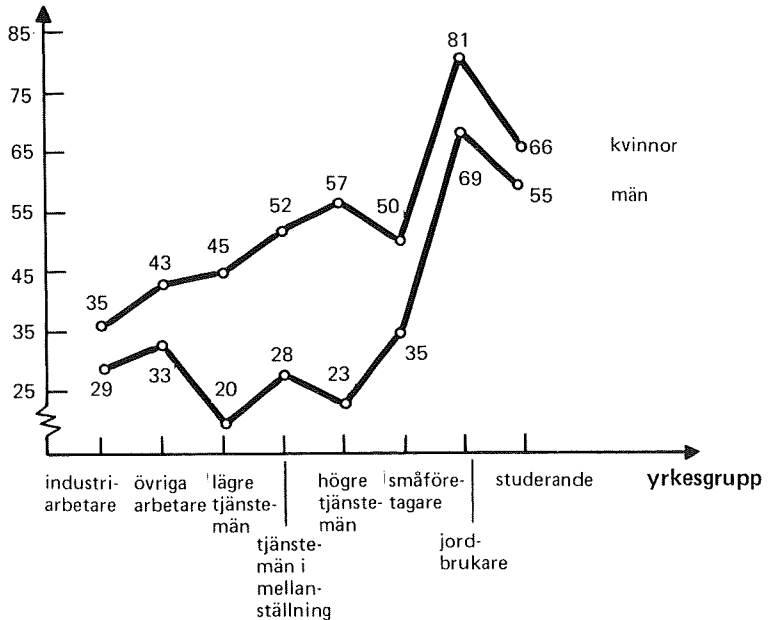
Manliga tjänstemän röstade i mindre grad på linje 3 än manliga arbetare. Bland kvinnorna förhöll det sig tvärtom. Kvinnliga tjänstemän stödde linje 3 i högre grad än kvinnliga arbetare. Skillnaden mellan mäns och kvinnors linjeval i folkomröstningen var med andra ord störst bland tjänstemännen (se figur 9.2).

Femtiosju procent av de kvinnliga högre tjänstemännen röstade på linje 3. Motsvarande procentandel bland de manliga högre tjänstemännen var endast 23 procent. En skillnad på hela 34 procentenheter.

Bortsett från den skillnad mellan könen som vi noterat i tjänstemannagrupperna återfanns bland män och kvinnor samma samband mellan

Figur 9.2. Andel röstande på linje 3 bland män och kvinnor som tillhör olika yrkesgrupper (procent)

Procentandel
linje 3

Skillnad i procent
kvinnor – män

6 10 25 24 34 15 12 11

Kommentar: Endast förvärvsarbetande plus studerande är medtagna i figuren.

yrkesvariablerna och linjevalet som vi tidigare iakttagit i hela valmanskåren. Kontrollen för könsfaktorn ledde inte till att sambandet mellan yrke och linjeval suddades ut.

Kontrollen för partifaktorn fick däremot mer påtagliga effekter. Inte så att alla samband försvann men de blev i de flesta fall mycket mindre markerade (se tabellerna 9.10 och 9.11).

Väljare som sympatiserade med samma parti röstade i folkomröstningen i huvudsak på samma sätt oavsett vilken yrkesgrupp eller yrkessektor de tillhörde. Den självständiga effekten av yrkesfaktorn var begränsad sedan partitillhörigheten kontrollerats.

Vissa mindre samband är dock värda att notera. Studerande i alla partier – utom i moderata samlingspartiet – tillhörde de väljare som var mest positiva till linje 3. Moderata studerande röstade däremot mindre på linje 3 än andra moderata grupper. Människor verksamma i sektorn vård,

Tabell 9.10. Sambandet mellan yrkesgruppsstillhörighet och linjeval med hänsyn tagen till partisympati (procent)

Partisympati och yrkesgrupp	Linjeval i folkomröstningen 1980				Summa procent	Antal inter- vjuade	Andel icke- röstande
	Linje 1	Linje 2	Linje 3	Blankt			
vpk							
industriarbetare	0	16	84	0	100	20	29
övriga arbetare	0	0	97	3	100	38	14
lägre tjänstemän	0	12	88	0	100	17	0
tjänstem i mellanställn	2	6	88	4	100	49	2
högre tjänstemän	0	0	94	6	100	16	0
studerande	0	5	95	0	100	21	16
s							
industriarbetare	4	79	15	2	100	279	19
övriga arbetare	5	71	20	4	100	322	21
lägre tjänstemän	2	73	25	0	100	115	10
tjänstem i mellanställn	5	73	19	4	100	178	10
högre tjänstemän	14	69	14	3	100	63	7
småföretagare	12	53	29	6	100	17	35
studerande	5	41	46	8	100	39	13
c							
industriarbetare	2	2	94	2	100	48	13
övriga arbetare	2	8	90	0	100	95	14
lägre tjänstemän	0	0	100	0	100	33	6
tjänstem i mellanställn	3	7	90	0	100	74	4
högre tjänstemän	9	12	79	0	100	34	19
småföretagare	0	5	95	0	100	21	19
jordbrukare	6	0	88	6	100	69	4
studerande	0	0	100	0	100	20	0
fp							
arbetare	16	48	29	7	100	44	13
lägre tjänstemän	13	44	39	4	100	23	0
tjänstem i mellanställn	12	52	27	9	100	44	10
högre tjänstemän	29	39	25	7	100	42	7
m							
industriarbetare	54	27	15	4	100	26	13
övriga arbetare	54	24	17	5	100	58	17
lägre tjänstemän	72	14	13	1	100	78	14
tjänstem i mellanställn	60	15	20	5	100	151	3
högre tjänstemän	78	7	12	3	100	152	6
småföretagare	65	18	14	3	100	66	13
jordbrukare	60	12	28	0	100	25	17
studerande	72	12	12	4	100	25	7

Kommentar: Endast förvärvsarbetande plus studerande finns med i tabellen. Partisympatierna mättes i mars—april 1980.

Tabell 9.11. Sambandet mellan yrkessektor och linjeval inom olika partiers väljar-grupper (procent)

Partisympati och yrkessektor	Linjeval i folkomröstningen 1980				Summa procent	Antal inter- vjuade	Andel icke- röstande
	Linje 1	Linje 2	Linje 3	Blankt			
vpk							
tillverkning	0	10	90	0	100	29	24
handel- samfärdsel	0	0	96	4	100	27	13
vård, utb, kultur	1	3	91	5	100	66	4
förvaltning	0	15	85	0	100	20	5
s							
jordbruk	0	75	25	0	100	16	20
tillverkning	6	78	14	2	100	381	18
handel- samfärdsel	5	71	20	4	100	308	19
vård, utb, kultur	3	66	28	3	100	132	13
förvaltning	2	73	22	3	100	139	13
c							
jordbruk	6	2	87	5	100	86	3
tillverkning	3	4	92	1	100	79	13
handel- samfärdsel	3	8	89	0	100	73	16
vård, utb, kultur	1	3	96	0	100	89	3
förvaltning	4	9	87	0	100	47	16
fp							
tillverkning	28	33	36	3	100	40	15
handel- samfärdsel	16	53	19	12	100	32	11
vård, utb, kultur	11	50	28	11	100	44	10
förvaltning	18	45	34	3	100	38	3
m							
jordbruk	63	11	26	0	100	35	15
tillverkning	75	13	11	1	100	156	7
handel- samfärdsel	62	20	11	7	100	125	12
vård, utb, kultur	57	13	23	7	100	112	7
förvaltning	67	13	18	2	100	128	11

Kommentar: Endast förvärvsarbetande ingår i analysen.

utbildning och kultur tenderade i de flesta partier att vara något mer för linje 3 än människor verksamma i andra yrkessektorer.

De yrkesgrupper bland de egna sympatisörerna som de olika partierna hade svårast att mobilisera för den egna linjen i folkomröstningen var för vänsterpartiet kommunisterna, industriarbetarna (30 procent valskolkade, 16 procent stödde linje 2), för socialdemokraterna de studerande (46 procent stödde linje 3) och småföretagarna (35 procent röstade ej, 29 procent stödde linje 3), för centern, de högre tjänstemännen (19 procent valskolkade, 21 procent stödde linje 1 eller linje 2), för folkpartiet, också de högre tjänstemännen som till 29 procent röstade med linje 1 och till 25

procent stödde linje 3 och — slutligen — för moderaterna jordbrukarna av vilka 17 procent ej röstade och 28 procent stödde linje 3.

Resultaten i tabellerna 9.10 och 9.11 ger ett mycket svagt stöd åt de teorier som utgår ifrån att åsiktsbildningen i kärnkraftsfrågan på ett avgörande sätt strukturerats av människornas yrkeserfarenheter. En viss självständig effekt av yrkesfaktorn kan möjligen spåras för ett fåtal grupper. Men det dominerande intrycket av resultaten är att väljarnas yrkeserfarenheter betydde relativt lite för hur de röstade i folkomröstningen vid sidan av partitillhörigheten.

Denna slutsats illustreras på ett tydligt sätt av analysen i tabell 9.12. Resultaten visar den självständiga effekten på linjevalet av å ena sidan partitillhörigheten och å andra sidan verksamhet inom tillverkningsindustrin eller inom sektorn för vård, utbildning och kultur. Att vi tagit med just tillverknings- och vård-, utbildnings- och kultursektorn i analysen beror på att människor inom dessa båda yrkessektorer återfanns inom alla partier och att de uppvisade olika röstningstendenser i kärnkraftsvalet.

Väljare som sympatiserade med vänsterpartiet kommunisterna eller centern röstade med linje 3 i nästan samma utsträckning oavsett om de var verksamma inom tillverkningsindustrin (91 procent) eller sektorn för vård, utbildning och kultur (94 procent). Sektorstillhörigheten spelade en något större roll bland socialdemokraternas, folkpartiets och moderaternas anhängare. Om de var verksamma inom tillverkningsindustrin stödde de linje 3 till 15 procent mot 26 procent om de arbetade inom vård, utbildning eller kultur. Skillnaden mellan dessa båda procenttal (+11 procent) ger en uppfattning om den självständiga effekten av yrkesfaktorn oberoende av partitillhörigheten.

Motsvarande effektmått för partitillhörighetens självständiga inverkan på linjevalet oberoende av sektorstillhörighet uppvisar mycket högre siffror. Nittioen procent av vänsterpartiet kommunisternas och centerpartiets sympatisörer inom tillverkningsindustrin stödde t ex linje 3 mot

Tabell 9.12. Andel röstande på linje 3 bland väljare med olika partitillhörighet och verksamhet inom olika yrkessektorer (procent)

		Yrkessektor		Effekt på linjevalet av yrkessektor
		produktion, tillverkning	vård, utbildn kultur	
Parti- tillhörighet	vpk/c	91	94	+3
	s/fp/m	15	26	+11
Effekt på linjevalet av partitillhörighet		+76	+68	

Kommentar: Endast förvärvsarbetande ingår i analysen. Effektmåtten är beräknade som procentdifferenser.

endast 15 procent av socialdemokraternas, moderaternas och folkpartiets anhängare inom samma yrkessektor. Den självständiga effekten på linjevalet av partitillhörighet blir alltså i detta fall hela +76 enheter, vilket kan jämföras med yrkesfaktorns största självständiga effekt (+11).

Slutsatsen av analysen är ovanligt entydig. Väljarnas yrkestillhörighet hade en självständig effekt på valet av linje i folkomröstningen 1980 vid sidan av partifaktorn. Effekten var dock förhållandevis begränsad.

Att det blev så berodde till en del på att många människor inte upplevde någon konkret koppling mellan de arbeten de hade och alternativen i folkomröstningen. Det var t ex en minoritet av väljarna som inför omröstningen uppfattade att en avveckling av kärnkraften skulle förbättra eller försämra möjligheterna att upprätthålla produktion och bevara arbetstillfällena i den bransch de själva var sysselsatta i. De allra flesta ansåg att en kärnkraftsavveckling varken skulle förbättra eller försämra de framtida möjligheterna i den egna branschen.

Intervjufrågans formulering och resultaten från marsstudien 1980 presenteras i tabell 9.13.

Tabell 9.13. Linjeval i folkomröstningen och uppfattning om hur den egna branschen påverkas av en kärnkraftsavveckling (procent)

Intervjufråga: "Kommer en avveckling av kärnkraften, enligt Er mening, att förbättra, försämra eller varken förbättra eller försämra möjligheterna att upprätthålla produktionen och bevara arbetstillfällena i Er bransch?"

Svarsalternativ	Linjeval i folkomröstningen 1980				Summa procent	Antal intervjuade
	Linje 1	Linje 2	Linje 3	Blankt		
förbättra	11	23	65	1	100	65
försämra	41	52	5	2	100	256
varken förbättra eller försämra	14	31	51	4	100	526
vet ej/vill ej svara	9	38	53	0	100	32

Kommentar: Intervjuerna genomfördes i mars 1980. Enbart förvärvsarbetande är medtagna i analysen.

Svarsalternativ	Linjeval i folkomröstningen 1980				Icke-röstare	Samtliga intervjuade
	Linje 1	Linje 2	Linje 3	Blankt		
förbättra	4	4	12	3	8	7
försämra	56	41	4	18	22	28
varken förbättra eller försämra	38	51	79	79	58	60
vet ej/vill ej svara	2	4	5	0	12	5
Summa procent	100	100	100	100	100	100
Antal intervjuade	185	326	340	28	150	1 050

Det var fler väljare som ansåg att en kärnkraftsavveckling skulle försämra möjligheterna i deras egen bransch (28 procent) än som ansåg att möjligheterna skulle förbättras (7 procent). Men de allra flesta — hela 60 procent — tyckte att en avveckling av kärnkraften varken skulle förbättra eller försämra möjligheterna att upprätthålla produktionen och bevara arbetstillfällena i den egna branschen.

Det var alltså bara en mindre del av väljarna som kopplade alternativen i kärnkraftsvalet till den egna branschens framtidsmöjligheter. Men de som gjorde det röstade i mycket hög grad i enlighet med sin bedömning. De som trodde på en förbättring för den egna branschen om kärnkraften avvecklades tenderade att rösta på linje 3 (65 procent) medan de som trodde på en försämring röstade på linje 1 eller linje 2 (93 procent). Väljare som varken trodde på en förbättring eller försämring fördelade sina röster någorlunda jämnt mellan linjerna. Fyrtiofem procent stödde linje 1 och linje 2 medan 51 procent röstade på linje 3.

Linje 3:s lilla röstövertikt över linje 1 och linje 2 bland dem som varken trodde på en förbättring eller på en försämring för den egna branschen om kärnkraften avvecklades och linje 3:s något större övertikt bland de få som trodde på en förbättring kompensades mer än väl av linje 1:s och linje 2:s stora röstövertikt bland den något större grupp väljare som trodde på en försämring av den egna branschens framtidsmöjligheter om kärnkraften avvecklades.

Väljarnas bedömning av hur en kärnkraftsavveckling skulle påverka produktion och sysselsättning inom den egna branschen hade inte enbart ett samband med linjevalet. Den hade också ett klart samband med branschtillhörighet. Människor i skilda branscher bedömde effekterna av en kärnkraftsavveckling olika. Det visar resultaten i tabell 9.14 på ett tydligt sätt. Den branschindelning som används i tabellen liknar den tidigare utnyttjade yrkessektorsindelningen men är mycket mer detaljerad. De bygger inte heller på vad intervjupersonerna själva arbetade med utan på vad det företag gjorde vid vilket intervjupersonerna var anställda.

Jordbruksnäringen var den enda bransch där fler yrkesutövare ansåg att en kärnkraftsavveckling skulle förbättra framtidsmöjligheterna (35 procent) snarare än försämra dem (15 procent). Inom samtliga andra branscher var det antingen mycket få som trodde att en kärnkraftsavveckling skulle spela någon roll för produktion och arbetstillfällen (t ex sjukvårdssektorn och offentliga förvaltningssektorn) eller var det klart fler som trodde på en försämring än på en förbättring. De branscher där flest människor var oroliga för effekterna av en kärnkraftsavveckling var metall- och verkstadsindustrin (48 procent trodde på en försämring), övrig industri (41 procent trodde på en försämring) och försvar/polis/bevakningsbranschen (40 procent trodde på en försämring om kärnkraften avvecklades).

Tabell 9.14. Branschtillhörighet och bedömning av konsekvenserna för den egna branschens framtidsmöjligheter om kärnkraften avvecklas (procent)

Bransch	Varken förbättras eller Vet ej/ vill ej svara				Summa procent	Antal inter- vjuede
	Förbättras	Försämras	försämras			
jordbruk	35	15	47	3	100	60
metall- verkst.ind.	7	48	40	5	100	133
övr.ig industri	5	41	47	7	100	153
byggn.verksamhet	11	33	55	1	100	79
samfärdsel	2	37	52	9	100	98
handel	4	28	59	9	100	138
privat förvaltning	6	24	67	3	100	64
offentlig förvaltning	5	6	87	2	100	62
försvar/polis/bevakt	0	40	56	4	100	25
sjukvård	4	10	81	5	100	147
undervisn/forskn	11	11	76	1	100	71
kultur/journalistik	7	28	58	7	100	43
Samtliga intervjuade	7	28	60	5	100	1 050

Kommentar: Branschindelningen bygger på den näringsgrenskod som används av valundersökningsprojektet i Göteborg (se S Holmberg och H Nordlöf, *Valundersökning 1979. Teknisk rapport*). Branschtillhörigheten avgörs av vad det företag gör som intervjupersonerna arbetar vid. Endast förvärsarbetande är medtagna i tabellen. Data härrör från marsstudien 1980.

En del av den lilla självständiga effekten på linjevalet som vi tidigare konstaterade att yrkesfaktorn hade kanaliserades via människornas subjektiva bedömningar av hur en kärnkraftsavveckling skulle drabba den egna branschen. Jordbrukare och anställda i metallindustrin tenderade t ex — oberoende av partisympati — att bedöma effekterna av en kärnkraftsavveckling olika och att rösta på olika linjer i folkomröstningen. Man kan visa att den självständiga effekten på linjevalet av den subjektiva bedömningen i de flesta fall var större än motsvarande effekt av den objektiva branschtillhörigheten. Röstningsskillnaderna i folkomröstningen var med andra ord större mellan t ex anställda i metallindustrin som ansåg att en kärnkraftsavveckling hotade respektive inte hotade jobben än mellan anställda inom metallindustrin och anställda inom sjukvårdssektorn som hade samma uppfattning om effekterna av en avveckling av kärnkraften.

Kontentan av detta resonemang är att vi ytterligare reducerat betydelsen av yrkesfaktorn i kärnkraftsvalet. Eller uttryckt något mer nyanserat. Vi har specificerat en av de bedömningsfaktorer som förmedlade inverkan från yrket på linjevalet. Och denna faktor, som egentligen är en subjektiv riskbedömning av vad som kan komma att hända den egna

branschen om kärnkraften avvecklas, är inte hundra procentigt kopplad till olika yrken eller branscher. Riskbedömningarna skiljde sig åt även bland människor med samma parti- och branschtillhörighet. Bedömningen av effekten av en kärnkraftsavveckling kan med andra ord betraktas som en självständigt verkande faktor, som påverkade linjevalet oberoende av branschfaktorn. Resultaten i tabell 9.15 demonstrerar att väljarnas bedömningar av hur den egna branschen skulle drabbas av en kärnkraftsavveckling även påverkade linjevalet oberoende av partitillhörigheten.

Tabell 9.15. Andel röstande på linje 3 bland väljare från olika partier och med olika bedömningar av effekten på den egna branschen av en kärnkraftsavveckling (procent)

		<i>Effekt av en kärnkraftsavveckling på den egna yrkesbranschen</i>		<i>Effekt på linjeval av avvecklings- bedömningen</i>
		försämras	varken försämras eller förbättras	
<i>Parti- tillhörighet</i>	vpk/c	55	92	+ 37
	s/fp/m	3	31	+ 28
<i>Effekt på linjevalet av partitillhörighet</i>		+ 52	+ 61	

Kommentar: Svartalernativet "förbättra" är inte medtaget eftersom så få intervju personer angav det. Andelen c- och vpk-väljare som svarade "försämra" var begränsad, endast 6 respektive 9 procent.

Vänsterpartiet kommunisternas och centerpartiets sympatisörer röstade på linje 3 till 92 procent om de ansåg att en kärnkraftsavveckling varken skulle förbättra eller försämra möjligheterna för den egna branschen. Andelen väljare som stödde linje 3 var lägre bland de centerpartister och vpk-anhängare som trodde att en avveckling av kärnkraften skulle innebära försämringar för den egna branschen. Centerpartister och vpk-are med denna bedömning var dock fåtaliga — endast 6 respektive 9 procent. Men hela 55 procent av dem röstade på linje 3. De följde sina partier istället för det ekonomiska egenintresset när de valde linje i folkomröstningen.

Differensen mellan 92 och 55 procent (37 procentenheter) visar effekten av riskbedömningen bland centerns och vänsterpartiet kommunisternas anhängare. Sannolikheten att rösta med linje 3 minskade med 37 procentenheter bland de centerpartister och vpk-are som trodde att en kärnkraftsavveckling skulle drabba deras egen bransch negativt. Bedömningen spelade med andra ord en roll för linjevalet oberoende av partisymptierna. Men effekten på linjevalet var mindre än motsvarande effekt för partitillhörigheten. Nittiotvå procent av centerns och vänsterpartiet kommunisternas

ternas sympatisörer som ansåg att en kärnkraftsavveckling varken skulle förbättra eller försämrå för den egna branschen stödde linje 3. Motsvarande siffra bland socialdemokrater, folkpartister och moderater med samma bedömning var endast 31 procent. Differensen (= effekten på linjevalet av partitillhörigheten) blir hela 61 procent.

Partifaktorn hade alltså en större effekt på linjevalet än väljarnas subjektiva bedömningar av branscheffekterna av en kärnkraftsavveckling. Men bedömningarna hade en självständig effekt vid sidan av partitillhörigheten. En intressant fråga är vad det är för orsaksfaktor som låg bakom väljarnas olika bedömningar. Vi vet redan att branschtillhörigheten och yrket var en sådan faktor. Olika grader av exponering för propaganda och information i kärnkraftsfrågan kan vara en annan. Bedömningarna är kognitioner som kan påverkas av information och argumentering. En tredje faktor som vi med säkerhet kan utgå ifrån spelade en viss roll är inställningen till kärnkraften. Väljarnas riskbedömningar kan ha färgats av deras kärnkraftsattityder istället för att kärnkraftsattityderna tvärtom påverkats av bedömningarna.

När vi talar om effekter på linjevalet av bedömningarna utgår vi ifrån en modell där riskbedömningarna kommer först och påverkar linjevalet. Den motsatta modellen — att människor rationaliserar sitt linjeval genom att anamma de riskbedömningar som passar — har vi i detta sammanhang medvetet bortsett ifrån. I verkligheten förekom förmodligen båda processerna — från bedömning till åsikt respektive från åsikt till bedömning — samtidigt i väljarkåren. De kan inte mätmässigt skiljas åt om man enbart har tillgång till data från en tidpunkt.

Huvudresultatet i detta avsnitt är att väljarnas yrkestillhörighet spelade en liten självständig roll som orsaksfaktor bakom valet av linje i folkomröstningen. En slags subjektiv yrkesfaktor som däremot visade sig ha ett starkt självständigt samband med linjevalet var väljarnas bedömning av effekterna på den egna yrkesbranschen av en kärnkraftsavveckling. Dessa bedömningar var delvis kopplade till vilka branscher människorna tillhörde. Anställda i metallindustrin tenderade t ex att bedöma effekten av en kärnkraftsavveckling annorlunda än jordbrukare. Men bedömningarna hade ett klart samband med linjevalet oavsett vilka branscher väljarna tillhörde. Det betyder att människornas subjektiva bedömningar av om deras ekonomiska egenintresse i jobbet var hotat eller inte av en kärnkraftsavveckling spelade en större roll för hur de röstade i folkomröstningen än vilket yrke eller bransch de objektivt sett tillhörde.

Dessa resultat ger naturligtvis inget stöd åt alla de teorier som mekaniskt kopplar samman olika yrkesgrupper med bestämda åsikter och beteenden i kärnkraftsfrågan. Både centrum-flygelteorin och teorin om en småborgerlig revolt är således alltför generaliserande och opreciserade när de postulerar en enkel orsaksrelation mellan olika yrkesgrupper och

åsiktsbildningen i kärnkraftsfrågan. De missar de komplicerade ideologiska, partipolitiska och informationsmässiga faktorer av subjektiv natur som påverkar attitydbildningen mer direkt och som ofta kan motverka inverkan av objektiva socioekonomiska faktorer.

Utbildning och linjeval

Människors formella utbildningsnivå är någonting som i Sverige har ett klart samband med både ålder och yrkesställning. Yngre människor tenderar att ha en högre utbildning bakom sig än äldre och tjänstemän är oftast mer utbildade än arbetare. Det är alltså alltid svårt att särskilja utbildningseffekter från effekter av ålder eller yrke när man studerar åsiktsbildning eller röstning i svenska intervjuundersökningar.

Utbildningsvariabeln är intressant när det gäller åsiktsbildningen i kärnkraftsfrågan därför att det har påståtts i debatten — och i skilda teoriförsök — att människor med olika utbildning reagerat olika på kärnkraften. Kärnkraftsmotståndet har betraktats som ett informationsproblem. Om bara människorna — främst de med lägre utbildning som är mest okunniga och negativa — får mer kunskap och information om kärnkraften kommer motståndet att försvinna, har det hetat. Bland kärnkraftsmotståndare har det tvärtom ofta sagts att det är bland högutbildade människor — inte bland lågutbildade — som kritiken mot kärnkraften är som starkast. Man har hävdat att människor med hög utbildning har lättast att genomskåda kraftindustrins och kärnkraftsförespråkarnas propaganda och bilda sig en egen självständig uppfattning, som då oftast blivit kritisk.

Resultaten i tabell 9.16 visar på ett visst samband mellan utbildning och linjeval i folkomröstningen. Stödet för linje 2 var t ex högst bland människor med endast folkskoleutbildning och minskade sedan bland väljare med högre utbildning. Linje 2 var som svagast bland universitetsutbildade människor. Röststödet för linje 1 uppvisade ett motsatt mönster. Bland människor med låg utbildning var linje 1 svagt företrätt. Bland väljare med högre utbildning var linje 1 starkare. Sitt starkaste stöd fick linje 1 bland människor som genomgått minst 3-årigt gymnasium men ej fortsatt till universitet eller högskola. Trettiosex procent bland dem röstade på linje 1.

Linje 3 fick mellan 34 till 42 procent av rösterna i alla utbildningsgrupper utom i två — universitetsutbildade och folkskoleutbildade med påbyggd yrkesskola. Människor med universitetsutbildning var den utbildningsgrupp som gav linje 3 starkast stöd. Hela 46 procent bland dem röstade på linje 3. Svagast var linje 3 bland människor som efter avslutad folkskola genomgått någon form av yrkesskola. Endast 31 procent bland dem stödde linje 3.

Tabell 9.16. Linjeval i folkomröstningen bland människor med olika utbildning (procent)

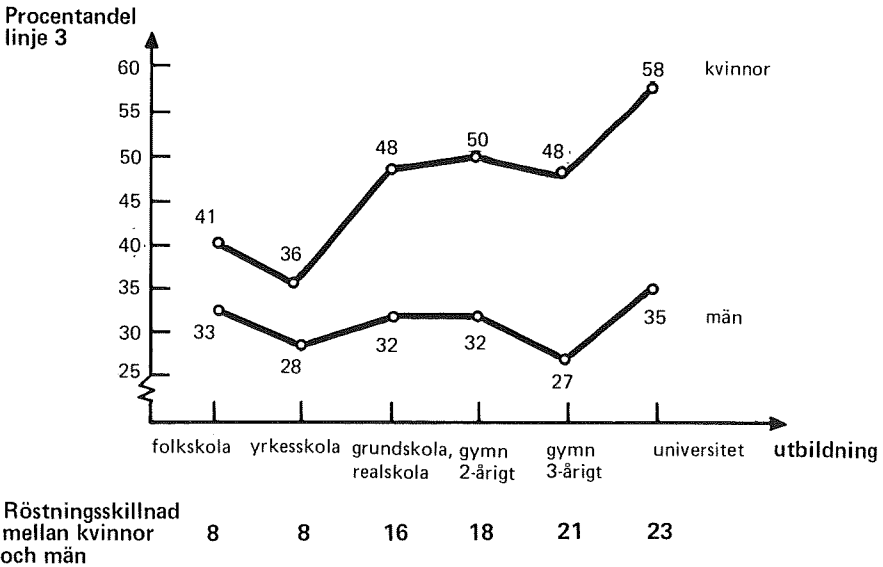
Utbildning	Linjeval i folkomröstningen 1980				Summa procent	Antal intervjuade
	Linje 1	Linje 2	Linje 3	Blankt		
folkskola	11	50	37	2	100	1 301
yrkesskola	17	48	31	4	100	328
grundskola/realskola	18	36	42	4	100	645
gymnasium 2-årigt	20	34	40	6	100	480
gymnasium 3-årigt	36	27	34	3	100	336
universitet	30	19	46	5	100	452

Tabell 9.17. Linjeval i folkomröstningen bland män och kvinnor efter utbildningsnivå (procent)

Kön och utbildning	Linjeval i folkomröstningen 1980				Summa procent	Antal intervjuade
	Linje 1	Linje 2	Linje 3	Blankt		
Män						
folkskola	12	53	33	2	100	645
yrkesskola	18	50	28	4	100	210
grundskola/realskola	22	41	32	5	100	257
gymnasium 2-årigt	26	35	32	7	100	259
gymnasium 3-årigt	40	30	27	3	100	216
universitet	42	20	35	3	100	247
Kvinnor						
folkskola	10	47	41	2	100	656
yrkesskola	16	45	36	3	100	118
grundskola/realskola	15	33	48	4	100	388
gymnasium 2-årigt	13	32	50	5	100	221
gymnasium 3-årigt	27	22	48	3	100	120
universitet	16	18	58	8	100	205

Sambandet mellan utbildning och linjeval såg inte likadant ut bland män och kvinnor (se tabell 9.17 och figur 9.3). Andelen väljare som röstade på linje 2 sjönk med stigande utbildning bland både män och kvinnor. Utbildningsfaktorn inverkade alltså inte olika mellan könen när det gällde stödet till linje 2. Det var i röstningen på linje 1 och linje 3 som utbildningsnivån slog olika för män och kvinnor. Bland männen steg andelen röster på linje 1 med ökad utbildning medan linje 3:s andel var ungefär densamma på alla utbildningsnivåer. Bland kvinnorna var mönstret omvänt. Andelen röster på linje 3 steg med ökad utbildning medan andelen röster på linje 1 — på något undantag när — var densamma i alla utbildningsgrupper. Ett resultat av de skiljaktiga mönstren

Figur 9.3. Andel röstande på linje 3 bland kvinnor och män efter utbildningsnivå (procent)

mellan könen var att bland universitetsutbildade män var linje 1 populärast med 42 procent av rösterna medan bland universitetsutbildade kvinnor linje 3 var populärast med 58 procent av rösterna. Linje 1 fick endast 16 procent av rösterna bland kvinnor med universitetsutbildning.

De samband som återfinns mellan utbildning och linjeval i tabellerna 9.16 och 9.17 skall naturligtvis inte tolkas som någon form av rena effekter på linjevalet av utbildningsfaktorn. Man får inte glömma det vi påpekade tidigare: människors utbildningsnivå är nära kopplad till ålder och yrke i Sverige. Att speciellt universitetsutbildade kvinnor gav ett starkt röststöd till linje 3 — ett mycket starkare stöd än universitetsutbildade män — hänger t ex till en del samman med ålders- och yrkesmässiga faktorer. Universitetsutbildade kvinnor är oftast unga eller i yngre medelåldern och arbetar främst i vårdsektorn eller med undervisning. Universitetsutbildade män är i genomsnitt äldre — de återfinns också i de äldsta åldersgrupperna — och de arbetar inte i huvudsak med vård och utbildning utan också inom t ex industrin.

De olika socioekonomiska faktorerna samverkade och förstärkte varandra. Tillsammans skapade de grupper med mycket entydiga preferenser. Yngre universitetsutbildade kvinnor som arbetade med undervisning eller sjukvård var t ex en väljargrupp som gav linje 3 ett ovanligt starkt stöd. Sextiofem procent av dem röstade på linje 3 i folkomröstningen. En

annan väljargrupp som däremot gav linje 3 ett mycket litet stöd var medelålders gymnasieutbildade män som arbetade inom metall- och verkstadsindustrin. Endast 10 procent bland dem stödde linje 3 medan hela 60 procent röstade på linje 1.

De här till synes klara sambanden mellan socioekonomiska faktorer och linjeval var emellertid inte oberoende av människornas partitillhörighet. Sambanden kan till en stor del ha uppkommit via partifaktorn. Fyrtio procent av de intervjuade yngre universitetsutbildade kvinnorna som arbetade med vård eller utbildning, och som sympatiserade med något parti vid folkomröstningen, var anhängare till vpk, c eller kds. Ingen av de intervjuade medelålders männen med gymnasieutbildning som arbetade i metall- och verkstadsindustrin sympatiserade med vpk, c eller kds. De var samtliga anhängare av s, fp eller m.

Utbildningsfaktorernas effekt på linjevalet efter det vi tagit hänsyn till väljarnas partisympatier redovisas i tabell 9.18. Någon enkel generell effekt på linjevalet hade inte utbildningsnivån vid sidan av partitillhörigheten. Men inom vissa partigrupper återfanns en klar koppling mellan väljarnas utbildningsnivå och linjevalet. Bland socialdemokratiska välja-

Tabell 9.18. Linjeval i folkomröstningen efter utbildningsnivå och partisympati (procent)

Parti och utbildning	Linjeval i folkomröstningen 1980				Summa inter- procent	Antal vjuade	Andel icke röstande
	Linje 1	Linje 2	Linje 3	Blankt			
vpk							
folkskola/yrkesskola	2	13	83	2	100	53	23
grund/realskola/gymn 2 år	0	2	95	3	100	63	10
gymn 3 år/universitet	1	6	92	1	100	76	6
s							
folkskola/yrkesskola	4	79	16	2	100	849	19
grund/realskola/gymn 2 år	4	70	22	4	100	426	21
gymn 3 år/universitet	9	60	28	3	100	151	4
c							
folkskola/yrkesskola	4	4	89	3	100	302	15
grund/realskola/gymn 2 år	2	2	95	1	100	166	10
gymn 3 år/universitet	2	5	93	0	100	94	2
fp							
folkskola/yrkesskola	25	44	29	2	100	68	16
grund/realskola/gymn 2 år	13	51	23	13	100	70	15
gymn 3 år/universitet	23	40	31	6	100	82	8
m							
folkskola/yrkesskola	57	18	24	1	100	203	14
grund/realskola/gymn 2 år	67	12	17	4	100	250	12
gymn 3 år/universitet	73	10	12	5	100	282	5

re steg andelen röstande på linje 3 med ökad utbildning medan andelen röstande på linje 2 minskade. Ett delvis motsatt mönster återfanns bland moderaternas sympatisörer. Andelen röstande på linje 2 och linje 3 minskade med högre utbildning medan andelen som stödde linje 1 ökade. De lägst utbildade socialdemokraterna och de högst utbildade moderaterna var alltså de mest partitrogna inom respektive parti.

Utbildningsnivå och linjeval hade alltså ett förhållandevis klart samband bland socialdemokratiska och moderata väljare men sambandet såg helt olika ut. Bland socialdemokrater gällde att ju högre utbildning desto mer stöd till linje 3 medan det omvända gällde bland moderaterna — ju högre utbildning desto mindre stöd till linje 3. I effektanalysen i tabell 9.19 har därför resultaten för m-anshängarna redovisats separat från resultaten för s/fp-anshängarna. Effekten på linjealet av utbildningsnivå blir i genomsnitt + 4 bland vpk- och c-anshängare, + 13 bland s- och fp-anshängare och - 11 bland m-anshängare.

Teorin om kärnkraftsmotståndet som ett informationsproblem och att främst lågutbildade människor skulle vara mot kärnkraften får alltså ett visst stöd bland moderata väljare medan den omvända teorin (indoktrineringsteorin), som säger att kärnkraftsmotståndet främst skall återfinnas bland högutbildade och inte bland lågutbildade människor, stämmer bättre in på resultaten för vänsterpartiet kommunisternas och socialdemokraternas väljare.

Huvudresultatet av vår analys med utbildningsvariabeln i detta avsnitt är något blandat. Människors utbildningsnivå hade ett visst samband med valet av linje i folkomröstningen. Universitetsutbildade människor tenderade att rösta mer på linje 3 än människor med enbart folkskole- eller yrkesskoleutbildning. Sambandet förändrades dock när vi kontrollerade

Tabell 9.19. Andel röstande på linje 3 bland väljare med olika partitillhörighet och utbildning (procent)

		Utbildningsnivå		Effekt på linjealet av utbildning
		folkskola yrkesskola	gymn 3-årigt, universitet	
Parti- tillhörighet	vpk/c	88	92	+ 4
	s/fp	17	30	+ 13
	m	24	13	- 11
Effekt på linjealet av partitillhörighet				
	vpk/c—s/fp	+ 71	+ 62	
	vpk/c—m	+ 64	+ 79	

Kommentar: Samtliga intervjuade ingår i analyserna i tabellerna 9.18 och 9.19.

för väljarnas kön och partisympatier. Bland män steg andelen röster på linje 1 med stigande utbildning medan andelen röster på linje 3 var ungefär densamma på alla utbildningsnivåer. Bland kvinnorna var det tvärtom. Andelen röster på linje 3 ökade med högre utbildning medan andelen röster på linje 1 inte förändrades.

De olika partiernas väljargrupper uppvisade också delvis olika sambandsmönster mellan utbildningsnivån och linjevalet. Bland c- och fp-anshängare fanns inget samband att tala om mellan utbildning och linjeval. Bland s- och vpk-anshängare var sambandet detsamma som i valmanskåren som helhet. Högutbildade väljare röstade mer på linje 3 än lågutbildade. Bland m-väljare var mönstret däremot omvänt. Lågutbildade moderater röstade mer på linje 3 än högutbildade.

De teoretiska försök som gjorts att på ett enkelt sätt koppla samman skilda utbildningsnivåer med olika uppfattningar i kärnkraftsfrågan får alltså ett tveksamt stöd av våra resultat. Utbildningsfaktorn påverkade inte åsiktsbildningen i kärnkraftsfrågan på samma sätt bland män och kvinnor eller bland väljare som stödde olika partier.

Regionala skillnader

Resultaten från folkomröstningen uppvisade förhållandevis stora regionala skillnader. I Malmöhus län i Skåne fick linje 3 endast 24,9 procent av rösterna medan linje 1 fick hela 28,4 procent. I andra ändan av Sverige, i exempelvis Västerbottens län, blev folkomröstningsresultatet mycket annorlunda. I Västerbotten fick linje 3 hela 47,1 procent av rösterna medan linje 1 endast erhöll 9,8 procent.

Skillnaderna blev också stora mellan resultaten i olika kommuner. Linje 3 nådde sina största framgångar i Nordanskogs kommun i Gävleborgs län med hela 62,4 procent av rösterna. Sämst gick det för linje 3 i Vellinge kommun i Malmöhus län där man endast lyckades samla 17,6 procent av rösterna. De kommuner där linje 2 lyckades bäst respektive sämst var Bromölla kommun i Kristianstads län med 59,7 procent av rösterna och Danderyds kommun utanför Stockholm med endast 18,5 procent av rösterna. Motsvarande kommuner för linje 1 var Danderyds kommun med 49,2 procent av rösterna och Överkalix kommun i Norrbotten med endast 5,0 procent.

Även storstäderna uppvisade mycket olika resultat i folkomröstningen. I Stockholm och Göteborg fick linje 3 ett mycket starkare stöd än i Malmö. Linje 3 fick endast 19,9 procent av rösterna i Malmö mot 39,1 respektive 41,5 procent i Stockholm och Göteborg.

Den viktigaste orsaken till de här stora skillnaderna i folkomröstningsresultatet mellan olika kommuner och regioner är naturligtvis att partier-

na inte är lika starka i alla delar av landet. Resultaten i tabell 9.20 demonstrerar på ett mycket tydligt sätt att folkomröstningsresultaten i de olika länen för det mesta stämde väl överens med de olika partiernas styrka i samma län. Procentsiffrorna i tabellen visar linje 3:s röstandelar i de olika länen jämförda med röstandelarna i samma län för c, kds, vpk och skp i landstingsvalet 1979. Sambandet mellan linjeval och partival blir mycket markerat när man på detta sätt använder data aggregerade till länsnivå. Rangkorrelationen mellan de två sifferserierna i tabell 9.20 uppgår till hela +0,81.

Linje 3 tenderade alltså att få starkast stöd där centerpartiet och de övriga partierna som stod bakom linje 3 hade många väljare och ett svagare stöd där de hade få anhängare. Men resultaten i tabell 9.20 visar

Tabell 9.20. Andel röstande på linje 3 i folkomröstningen 1980 och andelen röstande på c/kds/vpk/skp i landstingsvalet 1979 i hela riket och i olika län (procent)

Län	Andel linje 3 i folk- omröstningen 1980	Andel c/kds/vpk/skp i landstingsvalet 1979	Skillnad
Gotlands län	48,8	38,0	+ 10,8
Västerbottens län	47,1	30,0	+ 17,1
Jämtlands län	46,4	32,2	+ 14,2
Skaraborgs län	46,0	32,6	+ 13,4
Gävleborgs län	44,6	29,2	+ 15,4
Kopparbergs län	44,0	31,3	+ 12,7
Västernorrlands län	43,8	32,1	+ 11,7
Hallands län	42,8	32,5	+ 10,3
Göteborgs o. Bohus län	42,4	21,2	+ 21,2
Kronobergs län	42,2	34,3	+ 7,9
Älvsborgs län	42,1	29,0	+ 13,1
Uppsala län	41,4	28,0	+ 13,4
Jönköpings län	40,9	32,7	+ 8,2
Norrbottens län	39,8	27,2	+ 12,6
Värmlands län	39,6	26,8	+ 12,8
Örebro län	39,6	26,4	+ 13,2
Kalmar län	39,5	31,2	+ 8,3
Stockholms län	38,8	20,7	+ 18,1
Östergötlands län	34,6	24,7	+ 9,9
Södermanlands län	33,3	22,1	+ 11,2
Västmanlands län	32,0	22,7	+ 9,3
Kristianstads län	31,4	26,8	+ 4,6
Blekinge län	28,9	23,1	+ 5,8
Malmöhus län	24,9	18,3	+ 6,6
Hela riket	38,7	25,6	+ 13,1

Kommentar: För Göteborgs, Malmö och Gotlands kommuner har resultaten från kommunfullmäktigevalen 1979 använts. Siffermaterialet i tabellen har hämtats från Statistiska meddelanden Be 1980:5.

också att partifaktorn inte kan förklara alla de skillnader som fanns mellan olika delar av landet i folkomröstningen. Linje 3 fick i samtliga län flera röster än vad de partier som stödde linje 3 fick i landstingsvalet 1979. I landet som helhet blev detta "överskott" för linje 3 13,1 procent. Linje 3 fick i folkomröstningen 38,7 procent av rösterna mot 25,6 procent för c, kds, vpk och skp i landstingsvalet 1979. Linje 3:s överskott var emellertid inte jämnt fördelat över alla delar av landet. Det var större i vissa län och mindre i andra. Linje 3:s överskott var störst i Göteborgs- och Bohus län (+21,2 procent), i Stockholms län (+18,1 procent) och i Västerbottens län (+17,1 procent). Minst var det i länen i Skåne och Blekinge (mellan +4,6 till +6,6 procent).

Sådana här skillnader mellan linje 3:s och de stödjande partiernas styrka i de olika länen kan naturligtvis inte förklaras av partifaktorn. Frågan är alltså i vad mån vi kan tala om regionala effekter på linjevalet i folkomröstningen vid sidan av partifaktorn. Regionala effekter som i så fall kan vara kopplade till t ex mediestrukturen i de olika länen eller till de olika linjekommittéernas organisatoriska styrka i skilda delar av landet.

Vi kommer inte att analysera hela denna frågeställning i detta kapitel. Vi koncentrerar oss på att undersöka i vad mån det är berättigat att tala om självständiga regionala effekter på linjevalet i folkomröstningen 1980. Något försök att förklara varför en eventuell regional effekt uppstod kommer inte att göras här.

Det mönster som kan iakttas i tabell 9.20 när det gäller linje 3:s styrka i olika delar av landet är inte någonting som lätt kan förklaras bort genom att kontrollera för någon enskild social eller ekonomisk bakgrundsfaktor. Mönstret går igen i olika åldersgrupper, i olika branschgrupper, i olika yrkes- och utbildningsgrupper och bland män och kvinnor. Sambandet mellan människors läns- eller regionstillhörighet och linjevalet i folkomröstningen kvarstår alltså i stort sett oförändrat även efter det att en mängd olika socioekonomiska variabler konstanthållits.

Analyserna i tabellerna 9.21 och 9.22 exemplifierar detta resultat. Av praktiska skäl har vi klassificerat landets 24 län i fyra grupper — Norrland, Stockholm/Göteborg, övriga landet och Skåne/Blekinge. Stödet för linje 3 var starkast i Norrlandslänet och svagast i Skåne/Blekinge. I tabell 9.21 konstanthålls könstillhörigheten och i tabell 9.22 branschtillhörigheten. När det gäller branschtillhörigheten redovisas endast resultaten för två branscher — metallindustrin och sjukvården. De omfattar båda tillräckligt många intervjupersoner för att tillåta en analys och de uppvisade klart skilda röstningstendenser i folkomröstningen. Människor verksamma inom metall- och verkstadsindustrin röstade i första hand på linje 1 eller linje 2 (19 respektive 54 procent) och i mindre grad på linje 3 (22 procent). Bland människor inom sjukvården var bilden den omvända.

Tabell 9.21. Linjeval i folkomröstningen bland män och kvinnor i olika regioner (procent)

<i>Kön och region</i>	<i>Linjeval i folkomröstningen 1980</i>				<i>Summa procent</i>	<i>Antal inter- vjuade</i>
	<i>Linje 1</i>	<i>Linje 2</i>	<i>Linje 3</i>	<i>Blankt</i>		
Samtliga — hela landet	19	39	39	3	100	3 839
Norrland	9	44	44	3	100	571
Stockholm/Göteborg	21	34	42	3	100	522
övriga Sverige	19	38	40	3	100	2 188
Skåne/Blekinge	29	40	27	4	100	588
Män — hela landet	24	41	32	3	100	1 961
Norrland	11	49	35	5	100	296
Stockholm/Göteborg	26	37	34	3	100	261
övriga Sverige	23	41	33	3	100	111
Skåne/Blekinge	34	40	22	4	100	293
Kvinnor — hela landet	14	37	46	3	100	1 878
Norrland	8	39	52	1	100	275
Stockholm/Göteborg	15	31	50	4	100	261
övriga Sverige	14	36	46	4	100	1 077
Skåne/Blekinge	23	41	32	4	100	265

Kommentar: Regionindelningen är gjord enligt följande: *Norrland* består av Norrbottens län, Västerbottens län, Västernorrlands län, Jämtlands län och Gävleborgs län, *Stockholm/Göteborg* av Stockholms och Göteborgs kommuner, *övriga Sverige* av vad som blir kvar sedan *Skåne/Blekinge* dragits bort.

Tabell 9.22. Linjeval i olika delar av landet bland väljare sysselsatta i metallindustri respektive sjukvård (procent)

<i>Bransch och region</i>	<i>Linjeval i folkomröstningen 1980</i>				<i>Summa procent</i>	<i>Antal inter- vjuade</i>
	<i>Linje 1</i>	<i>Linje 2</i>	<i>Linje 3</i>	<i>Blankt</i>		
Metall- och verkstads- industri — hela landet	19	54	22	5	100	264
Norrland	16	50	30	4	100	44
Stockholm/Göteborg	14	54	32	0	100	22
övriga Sverige	20	55	20	5	100	173
Skåne/Blekinge	20	52	16	12	100	25
Sjukvård — hela landet	10	33	53	4	100	377
Norrland	0	28	67	5	100	40
Stockholm/Göteborg	5	26	67	2	100	58
övriga Sverige	11	33	52	4	100	229
Skåne/Blekinge	16	48	32	4	100	50

Kommentar: Endast förvärvsarbetande är medtagna i tabellen.

En majoritet bland dem stödde linje 3 (53 procent) medan en minoritet röstade på linje 1 (10 procent) eller linje 2 (33 procent).

Linje 3 fick mest stöd i Norrland och minst i Skåne/Blekinge bland både män och kvinnor. Resultatet för linje 1 uppvisar ett motsatt mönster. Linje 1 fick både bland män och kvinnor starkast stöd i Skåne/Blekinge och minst stöd i Norrland. De regionala skillnaderna i folkomröstningsresultatet återfanns alltså både bland män och kvinnor. Den regionala effekten på linjevalet kvarstår även sedan könsfaktorn kontrollerats.

Ett motsvarande resultat redovisas i tabell 9.22 där branschtillhörigheten konstanthålls. Linje 3 fick mer stöd av människor inom metallindustrin i Norrland (30 procent) än av människor sysselsatta inom metallindustrin i Skåne/Blekinge (16 procent). Samma mönster återfanns bland de sjukvårdssysselsatta. Hela 67 procent av de intervjupersoner från Norrland som arbetade inom sjukvården röstade på linje 3. Motsvarande siffra för de sjukvårdsanställda i Skåne/Blekinge var endast 32 procent. Den regionala effekten på linjevalet återfanns alltså även bland väljare inom metallindustrin och sjukvården.

Den verkliga prövningen av om det förekom någon regional effekt på linjevalet i folkomröstningen får vi dock först när partifaktorn konstanthålls. Vi vet ju att väljarnas partitillhörighet var den enskilda bakgrundsfaktor som betydde mest för valet av linje. I tabell 9.23 konstanthålls partifaktorn. Resultaten visar hur väljare med olika partisympatier röstade i folkomröstningen beroende på var de bodde någonstans i Sverige.

Slutsatsen av resultaten i tabell 9.23 måste med nödvändighet bli något blandad. De regionala röstningsskillnader som vi tidigare iakttagit i hela valmanskåren och bland tex kvinnor och män och bland människor verksamma inom metallindustri och sjukvård återfanns också inom de olika partiernas väljargrupper. Men de fanns inte inom alla partiers väljargrupper. Mönstret med linje 3:s svaga röststöd i Skåne/Blekinge och starkare stöd i Norrland återfanns tydligast bland folkpartiets och moderaternas sympatisörer. Fyrtioen procent av folkpartianhängarna i Norrland stödde linje 3 mot endast 25 procent av folkpartiets anhängare i Skåne/Blekinge. Motsvarande siffror för moderaternas sympatisörer var 23 procent för linje 3 i Norrland mot 10 procent i Skåne/Blekinge.

Bland de socialdemokratiska sympatisörerna fick också linje 3 sitt svagaste stöd i Skåne/Blekinge (12 procent) men de norrländska socialdemokraterna var inte de socialdemokrater som gav linje 3 starkast stöd. Det gjorde istället de socialdemokratiska anhängarna i Stockholm och Göteborg. De stödde linje 3 till 25 procent. De norrländska socialdemokraterna stödde linje 3 till 19 procent.

Vänsterpartiet kommunisternas sympatisörer uppvisade samma regionala mönster som socialdemokraternas anhängare med det svagaste stödet till linje 3 i Skåne/Blekinge (83 procent) och det starkaste i Stock-

Tabell 9.23. Partitillhörighet och linjeval i olika regioner (procent)

<i>Parti och region</i>	<i>Linjeval i folkomröstningen 1980</i>				<i>Summa inter- procent</i>	<i>Antal inter- vjuade</i>	<i>Andel icke- röstande</i>
	<i>Linje 1</i>	<i>Linje 2</i>	<i>Linje 3</i>	<i>Blankt</i>			
vpk — hela landet	1	7	90	2	100	201	13
Norrland	0	9	88	3	100	34	15
Sthlm/Gbg	2	2	96	0	100	46	0
Övriga Sverige	2	8	89	1	100	103	16
Skåne/Blekinge	0	6	83	11	100	18	18
s — hela landet	5	74	19	2	100	1 548	19
Norrland	3	76	19	2	100	287	17
Sthlm/Gbg	4	70	25	1	100	181	16
Övriga Sverige	5	74	19	2	100	869	21
Skåne/Blekinge	7	77	12	4	100	211	13
c — hela landet	4	4	90	2	100	597	13
Norrland	4	5	89	2	100	99	17
Sthlm/Gbg	0	0	100	0	100	48	6
Övriga Sverige	4	4	90	2	100	387	12
Skåne/Blekinge	5	6	89	0	100	63	16
fp — hela landet	21	45	28	6	100	239	13
Norrland	18	37	41	4	100	27	10
Sthlm/Gbg	23	40	32	5	100	43	9
Övriga Sverige	22	46	25	7	100	117	19
Skåne/Blekinge	19	48	25	8	100	52	4
m — hela landet	67	13	17	3	100	795	10
Norrland	56	14	23	7	100	56	16
Sthlm/Gbg	65	14	17	4	100	131	10
Övriga Sverige	65	13	19	3	100	456	10
Skåne/Blekinge	78	10	10	2	100	152	9

Kommentar: Partitillhörigheten har mätts som partisympati i mars 1980.

holm/Göteborg (96 procent).

Centerpartiets anhängare uppvisade ett regionalt röstningsmönster i folkomröstningen som på ett avgörande sätt skilde sig från övriga parti-grupper. Bland centerns sympatisörer fick inte linje 3 ett svagare stöd i Skåne/Blekinge än i landet som helhet. Åttionio procent av centerpartisterna i Skåne/Blekinge röstade på linje 3. Det var ungefär samma procenttal som i riket som helhet (90 procent). Det starkaste stödet till linje 3 återfanns bland centerpartisterna — precis som bland socialdemokraterna och vpk-arna — i Stockholm och Göteborg där 100 procent av de intervjuade centeranhängarna röstade på linje 3.

Men det mest intressanta med resultatet för centerpartisterna är att den regionala "Skåne/Blekinge-effekten", som minskade stödet till linje 3, inte återfanns bland centerpartiets anhängare. Skåne/Blekinge-effekten

var ett fenomen som verkade på anhängare till vpk, s, fp och m — och på väljare utan partisympatier — men inte på centerpartister. En majoritet av de intervjupersoner som inte hade någon partisympati vid undersöknings-tillfället i mars 1980 röstade på linje 3 (58 procent). I Skåne/Blekinge var det endast 38 procent av intervjupersonerna utan partisympati som stödde linje 3.

Huvudresultatet av analysen i tabell 9.23 är att det fanns en självständig regional effekt på linjevalet i folkomröstningen vid sidan av partifaktorn. Den regionala tillhörigheten hade en inverkan på linjevalet efter det att partifaktorn kontrollerats. Den självständiga regionala effekten var inte speciellt stor men den fanns där (se tabell 9.24). Två regionala effekter var speciellt intressanta. Det vi kallat Skåne/Blekingeffekten var en. En annan skulle kunna kallas Stockholm/Göteborgs-effekten. Stödet till linje 3 var mellan noll (m) till tio (c) procentenheter större bland de olika partiernas sympatisörer i Stockholm och Göteborg än i landet som helhet. Motsvarande siffror för Skåne/Blekinge-effekten var mellan en (c) till sju (vpk och s) procentenheters mindre stöd till linje 3 för de olika partiernas väljargrupper.

Tabell 9.24. Andel röstande på linje 3 bland väljare med olika partitillhörighet och från skilda delar av landet (procent)

		<i>Regiontillhörighet</i>		<i>Effekt på linjevalet av regiontillhörighet</i>
		Skåne/Blekinge	Norrland och Sthlm/Gbg	
<i>Parti- tillhörighet</i>	c/vpk	89	93	+ 4
	s/fp/m	12	22	+ 10
<i>Effekt på linjevalet av partitillhörighet</i>		+ 77	+ 71	

En fortsatt och fördjupad studie av de regionala effekterna och deras orsaker i folkomröstningen skulle alltså med fördel kunna koncentrera sig på en jämförelse mellan olika strukturförhållanden, medieinsatser och organisationsaktiviteter i Skåne/Blekinge och i Stockholm/Göteborg. En sådan studie skulle ha vissa möjligheter att kunna fastställa vilka faktorer som låg bakom de relativt begränsade regionala effekter som fanns i folkomröstningen vid sidan om partifaktorn.

Socioekonomiska faktorer och linjevalet

Resultaten i detta kapitel har knappast varit någon uppmuntrande läsning för dem som trots att åsiktsbildningen i kärnkraftsfrågan lätt kan förstås

och förklaras med hjälp av den typen av mycket allmänna sociologiska strukturteorier som refererades inledningsvis. Inte så att analyserna visat att de olika socioekonomiska variabler som diskuterats var helt orelaterade till valet av linje i folkomröstningen. Resultaten har tvärtom demonstrerat att flera av de aktuella faktorerna — t ex vilken yrkessektor människor arbetade i, vilken del av landet de bodde i, hur gamla de var eller vilket kön de tillhörde — hade ett samband med linjevalet. Analyserna har också visat att de aktuella sambanden oftast kvarstod — om än försvagade — även efter olika kontroller för andra viktiga orsaksfaktorer som t ex partitillhörigheten. Det är alltså inte fel att tala om exempelvis en branscheffekt, en ålderseffekt, en könseffekt eller en regioneffekt på linjevalet i folkomröstningen. Självständiga effekter av detta slag förekom.

Ett antal av de olika teorier kring åsiktsbildningen i kärnkraftsfrågan som vi berört har således fått ökat stöd i den meningen att flera av de effekter och samband som postulerats verkligen också visat sig existera. Men existensen eller förekomsten av en effekt eller ett samband är naturligtvis inte det mest väsentliga eller mest spännande i de olika teorierna. Det är styrkan i effekterna eller storleken hos sambanden som är det mest intressanta. I de flesta av de diskuterade sociologiska strukturteorierna antas olika socioekonomiska faktorer ha ett starkt samband med åsiktsbildningen i kärnkraftsfrågan. Teorierna är sällan så preciserade att man kan ange hur starka eller hur direkta sambanden förutsätts vara. Men i sina mest populära utformningar framförs ofta t ex centrum-flygelteorin eller teorin om kärnkraftsmotståndet som ett informationsproblem som om faktorer som exempelvis yrkestillhörighet, utbildning, ålder och bostadsort skulle vara direkt och enkelt kopplade till åsiktsbildningen i kärnkraftsfrågan.

Våra resultat har visat att så inte var fallet. Ingen av de analyserade socioekonomiska variablerna hade något starkare samband med linjevalet. Och det var inte bara sambanden mellan var och en av de olika socioekonomiska variablerna och linjevalet som var förhållandevis modesta. Även det sammanlagda sambandet — sådant det framkommer i multivariata analyser — mellan alla de diskuterade socioekonomiska variablerna och linjevalet var relativt obetydligt. Andelen förklarad varians (R^2) håller sig mellan 5 till 8 procent i multipla regressionsanalyser med linjeval som beroende variabel och de olika socioekonomiska variablerna som oberoende variabler. Variationen i R^2 beror på hur linjevalet och de olika socioekonomiska variablerna mätmässigt avgränsas i analyserna.

Sambanden blir något starkare om vi istället för linjeval analyserar väljarnas kärnkraftsåsikter som beroende variabel. Andelen förklarad varians blir omkring 9–10 procent i regressionsanalyser med de olika socioekonomiska variablerna som oberoende variabler och ett attitydin-

dex för väljarnas kärnkraftsåsikter som beroende variabel.

De socioekonomiska faktorerna var alltså förhållandevis svagt relaterade till både väljarnas val av linje i folkomröstningen och till åsikterna i kärnkraftsfrågan. De redan relativt svaga sambanden mellan de socioekonomiska strukturfaktorerna och linjevalet eller kärnkraftsåsikterna försvagades sedan oftast ytterligare när vi tog hänsyn till väljarnas partitillhörighet. De självständiga effekterna på linjevalet av de olika sociala bakgrundsvariablerna visade sig genomgående vara förhållandevis begränsade vid sidan av partifaktorn. Denna slutsats gäller också könstillhörigheten. Män och kvinnor röstade till övervägande delen partimässigt och inte könsmissigt i folkomröstningen.

Huvudresultatet i detta kapitel är således att ingen av de analyserade socioekonomiska faktorerna hade någon större självständig betydelse för linjevalet i folkomröstningen. I jämförelse med den roll som partitillhörigheten spelade för linjevalet var tillhörigheten till olika sociala och ekonomiska grupper förhållandevis ointressant.

En jämförelse av detta slag är naturligtvis litet oegentlig. Partifaktorn och de socioekonomiska strukturfaktorerna kan ju sägas befinna sig olika långt bak i den kedja av orsaker som bestämde linjevalet. De socioekonomiska faktorerna kan ses som orsaker inte bara till linjevalet utan också till partisympatierna. De befinner sig längre bak i orsakskedjan än partifaktorn. Det betyder att vad vi visat i detta kapitel är att de olika analyserade socioekonomiska faktorerna hade en liten *direkt* effekt på linjevalet. En viss del av den effekt de hade kanaliserades indirekt via partifaktorn. Det gäller speciellt inverkan av yrkesfaktorn. Yrke har ju ett klart samband med partitillhörighet i Sverige. Men yrkesfaktorns sammanlagda effekt på linjevalet — den direkta effekten plus den indirekta via partifaktorn — var inte tillnärmelsevis lika stor som partifaktorns direkta effekt på linjevalet.

Väljarnas partisympatier var den faktor som hade den klart starkaste direkta effekten på linjevalet. De politiska partiernas ställningstaganden till folkomröstningsalternativen och väljarnas sympatier för de olika partierna var en mycket viktigare faktor bakom linjevalet för de allra flesta människor än vilket kön, yrkesgrupp eller ålderskategori de tillhörde. De huvudsakliga förklaringarna till väljarnas linjeval och folkomröstningsresultatet måste sökas i politiska omständigheter, inte i sociala eller ekonomiska faktorer.

10 Partitillhörighet och kärnkraftsåsikt

Folkomröstningar är i stor utsträckning partival. Det är en illusion att tro att folkomröstningar är en demokratisk beslutsmekanism befriad från inflytande från partipolitiken. Idén om folkomröstningar som ett slags rena direktdemokratiska åsiktsval frikopplade från den vanliga partidominerade politiken är mycket svagt förankrad i verkligheten.

Forskningen kring folkomröstningar är inte särskilt omfattande, varken i Sverige eller i andra länder. Men ett resultat som återfinns i de flesta studier som gjorts är att de politiska partierna mycket ofta spelar avgörande roller vid folkomröstningar. Partiernas stora betydelse manifesteras inte bara i att de ofta är med och bestämmer när folkomröstningar skall hållas, vad de skall gälla, hur omröstningsalternativ skall utformas och inom vilka ekonomiska och organisatoriska ramar som valkampanjerna skall bedrivas. Partierna påverkar också resultaten av folkomröstningar i en mer direkt mening genom att de ofta tar ställning för något alternativ och engagerar sig i valkampanjerna med syftet att bilda opinion bland i första hand de egna anhängarna. Väljarstudier från många olika länder har visat att politiska partier mycket ofta är framgångsrika när de söker övertyga de egna väljarna om att stödja ett visst förslag i en folkomröstning. Väljarnas partiloyalitet och tendens att anamma det egna partiets ståndpunkt har visat sig vara en av de allra viktigaste förklaringsfaktorerna till varför människor röstar som de gör i folkomröstningar.

Partisymptiernas stora betydelse för åsiktsbildningen inför folkomröstningar har demonstrerats i olika typer av politiska system och i omröstningar som gällt vitt skilda frågor. Nils Petter Gleditsch och Ottar Hellevik visar i en studie av den norska folkomröstningen om en anslutning till den Europeiska gemenskapen hur viktiga väljarnas partisympatier var för hur de röstade. Roy Pierce, Henry Valen och Ola Listhaug kommer fram till samma sak i en jämförande undersökning av EG-omröstningen i Norge och England. Partisymptiernas var den viktigaste faktorn bakom både norska och engelska väljares ställningstagande till en EG-anslutning.

Bo Särilviks studie av det svenska ATP-valet 1957 visar på ett motsvarande sätt hur avgörande väljarnas partisympatier var när de valde pensionslinje. Hela 85 procent av väljarna röstade på det egna partiets linje i 1957 års folkomröstning om ATP i Sverige.

Georges Dupreux, François Goguel och andra franska samhällsvetare har i ett flertal studier visat hur betydelsefulla väljarnas partiloyaliteter var för hur de röstade i de olika konstitutionella folkomröstningar som hölls i Frankrike under Charles de Gaulles regeringstid.

1978 års folkomröstning om kärnkraften i Österrike — med den överraskande segern för kärnkraftsmotståndarna — visar sig i de analyser som t ex gjorts av opinionsforskarna Ernst Gemacher och Fritz Plasser i mycket hög grad ha varit ett partival. Väljarna tog inte bara ställning till kärnkraftverket i Zwentendorf utan också till Bruno Kreisky och den socialdemokratiska regeringen.

Väljarnas partiloyalitet är inte enbart en väsentlig orsak till valbeteendet när folkomröstningarna gäller centrala ekonomiska eller konstitutionella frågor. Den är också betydelsefull när exempelvis moraliska eller religiösa frågor görs till föremål för omröstningar. Den italienske statsvetaren Alberto Marradis studie av 1974 års folkomröstning om skilsmässor i Italien visar det på ett mycket tydligt sätt. De italienska väljarnas ställningstagande i skilsmässofrågan hängde i mycket hög grad samman med vilka partier de sympatiserade med.

Surveyforskning i många olika länder har alltså dokumenterat att väljarnas partisympatier mycket ofta är en viktig förklaringsfaktor till röstningsbeteendet i folkomröstningar. Att väljarnas partiloyaliteter spelar denna centrala roll är naturligtvis ingenting underligt eller överraskande med tanke på de olika teorier och undersökningsresultat som finns inom den internationella forskningen kring väljare och opinionsbildning. Politiska partier är ovanligt synliga opinionsbildare med ett ofta mycket stort förtroendekapital bland egna sympatisörer som de kan utnyttja när de vill föra ut en åsikt och få stöd. Förutsättningarna för att lyckas bilda opinion bland de egna anhängarna är därför i allmänhet mycket goda för de flesta partier. Speciellt som partiernas ställningstaganden i olika frågor ofta har någon form av samband med de intressen och ideologiska uppfattningar som finns bland de egna väljarna. I många fall bildar partierna alltså opinion endast i den meningen att de går före och artikulerar redan befintliga latent attityder.

Syftet med analyserna i detta kapitel är tvåfaldigt. Syfte nummer ett är att, när det gäller Sverige och kärnkraftsvalet 1980, studera den frågeställning som spelat en så stor roll i den internationella litteraturen kring väljare och folkomröstningar, dvs frågan om partitillhörighetens betydelse för väljarnas ställningstagande i folkomröstningar. Frågeställningen behöver emellertid inte formuleras så snävt. Den omvända frågan — i vad mån väljarnas ställningstaganden i folkomröstningar påverkar deras partitillhörighet — är minst lika intressant. Syfte nummer två i detta kapitel är därför att inte bara analysera partisympatiernas betydelse för linjevalet i folkomröstningen utan att också studera linjevalets och kärnkraftsåsik-

ternas betydelse för partisympatierna. Det är samspelet mellan väljarnas partisympatier och kärnkraftsåsikter — den ömsesidiga påverkansprocessen mellan partitillhörighet och sakfrågeåsikt — som står i centrum för intresset och inte enbart den mer begränsade frågan om partisympatiernas betydelse för valet av linje i kärnkraftsvalet.

Kopplingen mellan väljarnas partisympatier och kärnkraftsåsikter eller mellan partisympatierna och linjevalet 1980 har berörts i flera tidigare kapitel i boken och kommer att beröras ytterligare i kommande kapitel. Vi vet att sambandet mellan väljarnas partitillhörighet och åsikter om kärnkraften har varit starkt i Sverige ända sedan kärnkraftsfrågan partipolitiserades i början av 1970-talet. I detta kapitel skall styrkan i sambandet preciseras och de bakomliggande processerna analyseras närmare. Vi kommer inte enbart att studera intervjumaterial från folkomröstningen 1980. Material från väljarstudier vid de allmänna valen både före (1976 och 1979) och efter (1982) folkomröstningen kommer också att analyseras. Data från en tidpunkt räcker inte om man på väljarnivå vill studera samspelet över tid mellan partitillhörighet och kärnkraftsåsikter.

Två frågeställningar kommer att stå i centrum för intresset. Den första gäller folkomröstningen 1980 och är av en mer dokumenterande natur. Frågan är hur markerat sambandet var mellan väljarnas partitillhörighet och linjevalet. Hur stor andel av väljarna röstade på linjer som det egna partiet stödde? Var partierna olika framgångsrika när det gällde att få sina anhängare att rösta på den egna linjen i folkomröstningen?

Frågeställning nummer två är mer analytisk. Det gäller hur olika opinionsbildningsprocesser kan se ut på väljarnivå. Vi skall studera sambandet mellan väljarnas partisympatier och kärnkraftsåsikter över tid. Ett samband mellan vad människor anser i olika politiska sakfrågor och vilka partier de sympatiserar med kan uppkomma genom flera olika processer. Två av dessa processer är speciellt intressanta ur både teoretisk och demokratisk synpunkt. De kan formaliseras i modelltermer och kan kallas *partiåsiktsmodellen* respektive *åsiktsröstningsmodellen*.

Opinionsbildning enligt *partiåsiktsmodellen* innebär att människor följer sina partier när de bildar sig åsikter i olika sakfrågor. Empiriska samband mellan partitillhörighet och politiska åsikter uppkommer därför att väljare tenderar att anamma de egna partiernas ståndpunkter. Partierna är opinionsbildare och formar de egna väljarnas åsikter.

Opinionsbildningsprocessen ser annorlunda ut enligt *åsiktsröstningsmodellen*. Åsiktsröstning innebär att människorna väljer parti efter åsikt och inte åsikt efter parti som i partiåsiktsmodellen. Väljarnas partisympatier bestäms av vilka uppfattningar de har i olika politiska sakfrågor. I åsiktsomröstningsmodellen är partierna i första hand röstningsalternativ och väljarnas representanter, inte opinionsbildare som i partiåsiktsmodellen. Frågan om varifrån väljarna får sina åsikter besvaras inte inom

ramen för åsiktsröstningsmodellen liksom frågan om varifrån väljarna får sina partisympatier inte besvaras inom ramen för partiåsiktsmodellen.

Åsiktsröstnings- och partiåsiktsmodellerna gäller enbart samspelet mellan partisympatier och åsikter. Andra faktorer som inverkar på åsiktsbildningen eller partivalet berörs inte i modellerna.

Åsiktsröstningsmodellen och partiåsiktsmodellen är renodlade teoretiska konstruktioner av två viktiga opinionsbildningsprocesser i demokratiska system. Som modeller är de eleganta därför att de är så förenklade. Men elegansen har tyvärr ett pris. Åsiktsröstnings- och partiåsiktsmodellerna är mycket svåra att skilja åt i empiriska undersökningar. Det är alltid möjligt att konstatera om det existerar ett samband mellan partisympatier och åsikter i en fråga och vilken form eller styrka det har. Den svåra frågan är emellertid att fastslå hur sambandet uppkommit.

Undersökningar av åsiktsröstnings- och partiåsiktsmodellerna kräver paneldata. Tvärsnittsundersökningar räcker inte. Det är processer över tid som skall studeras och då måste data från fler tidpunkter än en analyseras. Men även med tillgång till paneldata är partiåsikts- och åsiktsröstningsmodellerna svåra att analysera. Modellerna specificerar bestämda kausala samband. Paneldata hjälper oss enbart med att få kontroll över när i tiden olika saker inträffar. När det däremot gäller den viktiga frågan om att kunna kontrollera alla andra faktorer som kan inverka på väljarnas partisympatier och politiska åsikter ger paneldata inga automatiska fördelar.

Den typ av information som samlas in inom den icke-experimentella surveyforskningen — även om det rör sig om omfattande panelundersökningar — kan alltså inte utnyttjas för att på ett rigoröst sätt pröva åsiktsröstnings- respektive partiåsiktsmodellerna. Modellerna är alltför förenklade och på en för hög abstraktionsnivå — samtidigt som våra möjligheter att kontrollera externa faktorer är alltför dåliga — för att en mer definitiv vetenskaplig prövning skall vara genomförbar. Vi kan inte på empiriska grunder slå fast att väljarnas partiloyaliteter gjorde att de anammade vissa åsikter eller att vissa åsikter ledde till att de röstade som de gjorde. Positiva samband av typen att A ledde till B eller B ledde till A kan inte säkert fastställas utan tillgång till resultat från experiment. Vad som däremot kan göras med den typ av data vi arbetar med är att belägga negativa samband, dvs att A *inte* ledde till B. Vissa åsiktsbyten i kärnkraftsfrågan kan inte rimligen ha orsakats av partifaktorn och vissa partibyten kan inte rimligen ha orsakats av kärnkraftsåsikterna.

Vad vi alltså kan göra är att undersöka i vad mån olika typer av kopplingar över tid mellan väljarnas partisympatier och kärnkraftsåsikter är förenliga eller inte förenliga med en partiåsiktsmodell eller med en åsiktsröstningsmodell. Kopplingar som är förenliga med någon av modellerna *kan* ha uppkommit som en följd av att väljarna valt parti efter

åsikt eller åsikt efter parti. De kopplingar mellan väljarnas partisympatier och kärnkraftsåsikter som inte är förenliga med någon av modellerna kan däremot knappast ha uppkommit som ett resultat av att väljarna åsiktsröstat utifrån kärnkraftsfrågan eller att de anammat sina egna partiers kärnkraftsåsikter.

Ett konkret exempel på vad som kan göras är att studera partibyten och åsiktsbyten över tid och undersöka i vilken utsträckning olika slags partibyten potentiellt kan eller inte kan ha orsakats av väljarnas kärnkraftsåsikter och i vilken utsträckning ändrade åsikter om kärnkraften potentiellt kan eller inte kan ha påverkats av partisympatierna. En centerpartistisk kärnkraftsmotståndare som börjar rösta med moderaterna kan t ex knappast ha gjort det på grund av kärnkraften. En centerpartistisk kärnkraftsanshängare som går över till moderaterna kan däremot ha gjort det helt eller delvis på grund av kärnkraftsfrågan.

En analys av partiåsiktsmodellen och åsiktsröstningsmodellen förutsätter tillgång till paneldata. Det är processer över tid som skall studeras. Folkomröstningsundersökningen 1980 inrymmer ett ovanligt rikhaltigt panelmaterial. Den utformades i stor utsträckning för att möjliggöra analyser av opinionsbildningsprocesser över tid. Datainsamlingen omfattade inte mindre än tre olika trestegspaneler som tillsammans omspannar en period från valet 1976 över valet 1979 och folkomröstningen 1980 till valet 1982. En panel om cirka 1 200 intervjuade personer undersöktes åren 1976, 1979 och 1980. En annan panel, som också omfattade cirka 1 200 intervjuade personer, undersöktes åren 1979, 1980 och 1982. Den tredje panelen omfattar de cirka 1 500 personer som intervjuades i den egentliga folkomröstningsstudien 1980. De intervjuades i januari och mars månad före folkomröstningen och fick besvara en enkät efter omröstningen.

Resultaten från de tre olika panelundersökningarna kommer att användas för att studera tre delfrågeställningar inom ramen för huvudfrågeställning nummer två. Den första delfrågeställningen gäller samspelet mellan väljarnas partisympatier och kärnkraftsåsikter under den period som kärnkraftsdebatten var som intensivast åren 1976 till 1980. Partiåsikts- och åsiktsröstningsmodellerna skall prövas. Den intressantaste frågan är i vad mån partibyten under perioden hängde samman med väljarnas kärnkraftsåsikter och i vad mån åsiktsförvärv eller åsiktsbyten i kärnkraftsfrågan hade något samband med väljarnas partisympatier.

Den andra delfrågeställningen gäller kopplingen mellan väljarnas partisympatier och kärnkraftsåsikter under själva valkampanjen 1980. Med hjälp av bl a partiåsikts- och åsiktsröstningsmodellerna skall åsiktsrörligheten och eventuellt partibyten studeras. En väsentlig fråga är i vilken utsträckning folkomröstningskampanjen ledde till att människor bytte partisympatier. En annan viktig fråga är i vilken utsträckning som väljarnas partitillhörighet låg bakom de åsiktsförändringar som förekom under

valkampanjen. En tredje fråga av intresse är hur framgångsrika de olika partierna var att få de väljare bland de egna som var på väg att rösta mot partilinjen att trots allt stödjade partiets linje på folkomröstningsdagen.

Delfrågeställning nummer tre gäller vilka effekter folkomröstningen om kärnkraften fick på väljarnas partival 1982. Tidigare forskning — bl a i Österrike i samband med kärnkraftsomröstningen 1978 — har visat att folkomröstningar i allmänhet har en begränsad inverkan på väljarnas partival i efterföljande allmänna val. En av orsakerna är naturligtvis att de allra flesta väljare i allmänhet stödjer samma alternativ som det egna partiet i folkomröstningar. Röstningsbeteendet i folkomröstningar ger därför endast ett fåtal människor anledning att fundera över att eventuellt byta parti. Den fråga vi skall koncentrera analysen på när det gäller den svenska kärnkraftsomröstningen är i vad mån linjevalet 1980 hade något samband med partibytten vid valet 1982. En intressant fråga är t ex vilka partier som vann respektive förlorade röstandelarna mellan 1979 och 1982 på grund av kärnkraften och folkomröstningen.

En annan intressant fråga är vad som hände med kopplingen mellan partisympatierna och kärnkraftsåsikterna efter folkomröstningen. Försvagades sambandet snabbt redan till 1982 års val eller förblev det i stort sett intakt? Samspelet mellan väljarnas partisympatier och kärnkraftsåsikter från folkomröstningen 1980 till valet 1982 kommer också att studeras med hjälp av partiåsikts- och åsiktsröstningsmodellerna. Analyserna bygger på resultat hämtade från den panelundersökning som genomfördes vid valet 1979, vid folkomröstningen 1980 och vid valet 1982.

Partisympti och linjeval 1980

Det hävdades ofta i debatten inför folkomröstningen 1980 att kärnkraftsfrågan var en tvärpolitisk fråga som skar tvärs igenom samtliga partier. Att kärnkraftsfrågan var en tvärpolitisk fråga i den meningen att människornas åsikter om kärnkraften hade föga samband med vad de ansåg i de vänster-högerladdade frågor som i vanliga fall dominerar svensk politik är naturligtvis riktigt. Kärnkraftsmotståndare och kärnkraftsanhängare återfanns på väljarnivå både bland vänster- och högerorienterade människor.

Att åsikterna i kärnkraftsfrågan skar tvärs igenom samtliga partier är däremot en sanning med mycken modifikation. På väljarplanet uppstod en klar koppling mellan partitillhörighet och kärnkraftsåsikt redan under åren 1974/1975. Vid valet 1976 var sambandet mellan väljarnas partival och åsikterna i kärnkraftsfrågan mycket tydligt med vpk-, c- och kds-väljare klart mer negativa till kärnkraften än s-, fp-, och m-väljare. Sambandet mellan väljarnas partival och kärnkraftsåsikter förstärktes sedan ytter-

ligare vid valet 1979 och under folkomröstningskampanjen. Korrelationen mellan väljarnas partitillhörighet och kärnkraftsåsikter steg från .40 1976 över .43 1979 till .49 vid folkomröstningen 1980 (phi-koefficienter för sambandet mellan dikotomiserade parti- och åsiktsvariabler). Samband av denna storleksklass mellan väljarnas partisympatier och åsikter i olika sakfrågor är ovanliga i Sverige. Korrelationerna mellan väljarnas partitillhörighet och sakfrågeåsikter är oftast lägre utom i de mest uttalade vänster—högerfrågorna — av typ löntagarfonder — där sambandet mellan partitillhörighet och åsikter brukar vara klart högre med korrelationskoefficienter kring .60 eller .70.

Kärnkraftsfrågan skar alltså inte tvärs igenom partierna. På väljarplanet uppvisade den tvärtom ett klart samband med partitillhörigheten. Det kan därför knappast överraska någon att väljarnas partisympatier hade ett klart samband med hur de röstade i folkomröstningen om kärnkraften. Resultaten i tabellerna 10.1 och 10.2 visar att folkomröstningen 1980 i mycket hög grad var ett partival. I tabell 10.1 visas sambandet mellan väljarnas partival 1979 och linjevalet 1980. I tabell 10.2 har partitillhörigheten definierats annorlunda. Analysen i tabell 10.2 visar hur väljare med olika partisympati i mars 1980 röstade i folkomröstningen.

Resultaten i tabell 10.1 och 10.2 skiljer sig något åt. Sambandet mellan partitillhörigheten och linjevalet är något starkare i tabell 10.2 än i tabell 10.1. Partitillhörigheten definierad som partisympati vid tiden för folkomröstningen uppvisar ett något klarare samband med linjevalet än par-

Tabell 10.1. Partival 1979 och linjeval 1980 (procent)

Partival 1979	Linjeval i folkomröstningen 1980				Summa procent	Antal intervju- personer	Andel icke- röstare
	Linje 1	Linje 2	Linje 3	Blankt			
vpk	3	14	81	2	100	181	11
s	5	71	22	3	100	1 417	16
c	7	6	85	2	100	580	11
fp	26	33	34	7	100	341	11
m	64	13	20	3	100	654	10
kds	7	20	64	9	100	44	6
Övriga partier	9	9	82	0	100	11	14
Ej röstande 1979	21	32	43	4	100	77	63
Ej röstberätt 1979 (sv medb)	8	26	60	6	100	35	29
Ej röstberätt 1979 (utl medb)	14	51	31	4	100	98	28
Röstade men okänt parti	17	32	45	6	100	161	19

Kommentar: Analysen omfattar samtliga personer som intervjuades i valundersökningen 1979 eller i marsundersökningen 1980 och som besvarade enkäten efter folkomröstningen. Intervjupersoner som röstade i folkomröstningen men inte besvarade enkätfrågan om linjevalet är inte medtagna i tabell 10.1. De omfattade endast 1 procent av intervjupersonerna.

Tabell 10.2. Partisympati i mars 1980 och linjeval i folkomröstningen (procent)

Partisympati i mars 1980	Linjeval i folkomröstningen 1980				Summa procent	Antal intervju-personer	Andel icke-röstare
	Linje 1	Linje 2	Linje 3	Blankt			
vpk	2	6	90	2	100	201	13
s	5	74	19	2	100	1 548	19
c	4	4	90	2	100	597	13
fp	21	45	28	6	100	239	13
m	67	13	17	3	100	795	10
kds	9	9	77	5	100	58	12
Övriga partier	0	5	90	5	100	19	28
Ingen partisympati	14	27	52	7	100	382	29

Kommentar: Frågan om väljarnas partisympatier fanns med i enkätstudien efter folkomröstningen. Den hade följande lydelse: "Vilket parti tycker Ni bäst om idag?"

titillhörigheten definierad som val av parti ett halvår före folkomröstningen. Den viktigaste orsaken till denna skillnad är de partibyten som förekom mellan september 1979 och mars 1980. Något över 10 procent av väljarna bytte partitillhörighet mellan valet 1979 och folkomröstningen 1980 och kärnkraftsfrågan spelade en viss roll för många av dessa byten. Partibytena tenderade att förstärka sambandet mellan partitillhörigheten och linjevalet.

Om man skall analysera eventuella effekter av partisympatierna på linjevalet i folkomröstningen är naturligtvis resultaten i tabell 10.2 mest relevanta. De visar vilka partier väljarna sympatiserade med — och eventuellt influerades av — vid den tidpunkt när valet av linje gjordes.

Resultaten i tabell 10.1 är mindre relevanta ur analysynpunkt. De har dock ett historiskt intresse och ger viss intressant information. Analysen i tabell 10.1 visar t ex hur de utländska medborgarna och de unga förstagångsväljarna röstade i folkomröstningen. Linje 2 fick ett starkt stöd bland de utländska medborgarna (51 procent) medan det gick sämre för både linje 1 (14 procent) och linje 3 (31 procent). Linje 2:s framgång bland de utländska medborgarna är dock inte förvånande med tanke på att hela 59 procent av dem sympatiserade med det socialdemokratiska partiet.

Bland de unga förstagångsväljarna gick det däremot sämre för linje 2 (26 procent) medan linje 3 fick ett mycket starkt stöd (60 procent). Linje 1 gick liksom linje 2 dåligt bland de unga förstagångsväljarna. Endast 8 procent av dem röstade på linje 1.

Resultaten för de utländska medborgarna och för de unga förstagångsväljarna måste dock användas med en viss försiktighet. De är statistiskt osäkra eftersom de grundas på mycket få intervju-personer.

Analysen av sambandet mellan väljarnas partitillhörighet och linjevalet i folkomröstningen 1980 sammanfattas i tabellerna 10.3 och 10.4. Resultat-

taten i tabell 10.3 visar hur stor andel av de olika partiernas sympatisörer som röstade på det egna partiets linje i folkomröstningen. Siffrorna inom parentes för väljare som sympatiserade med socialdemokraterna, folkpartiet eller moderaterna visar hur stor andel av dessa partiernas anhängare som röstade på det egna partiets linje i folkomröstningen om det egna partiets linje inte definieras som linje 1 eller linje 2 utan som linje 1 och 2 sammantaget.

Analysen i tabell 10.4 bygger på samma material men procentberäkningarna har gjorts annorlunda. Vi har lånat ett klassiskt begreppspar (inomrespektive utomspridd) från forskningen kring sambandet mellan partitillhörighet och tidningsläsning och undersökt hur stor andel av de olika linjernas röster som hämtats från de egna partiernas väljare respektive från andra partiernas väljare eller från väljare utan partisympatier. Ju högre andel av en linjes röster som kom från väljare som inte sympatiserade med de partier som stödde linjen i folkomröstningen desto mer utomspridd var linjen. En inomspridd linje är en linje som i huvudsak endast fick stöd från de egna partiernas anhängare.

En mycket klar majoritet av väljarna röstade på det egna partiets linje i folkomröstningen 1980. Hela 74 procent av de väljare som sympatiserade med något parti i mars 1980 och som röstade i folkomröstningen stödde samma linje som det egna partiet. Andelen väljare som röstade på det egna partiets linje stiger till 81 procent om vi slår samman linje 1 och linje 2 och betraktar en röst på antingen linje 1 eller linje 2 som en röst på det egna partiets linje för s-, fp- och m-sympatisörer.

Vänsterpartiet kommunisterna och centerpartiet var mer framgångsrika än de övriga partierna när det gällde att få de egna anhängarna att rösta på partiets linje i folkomröstningen. Nittio procent av både centerns och vänsterpartiet kommunisternas sympatisörer stödde linje 3 i folkomröstningen. Andelen väljare som på ett motsvarande sätt röstade partimässigt i folkomröstningen var klart lägre bland socialdemokratiska, moderata och framförallt folkpartistiska väljare. Andelen moderata och socialdemokratiska sympatisörer som röstade på sitt eget partis linje var 67 respektive 74 procent. Andelen folkpartister som stödde linje 2 var endast 45 procent.

Procentsiffrorna för andelen s-, fp- och m-väljare som röstade partimässigt i folkomröstningen blir något högre, framförallt för moderata och folkpartistiska väljare, om vi slår samman linje 1 och linje 2 och betraktar det som en linje. Andelen väljare som röstade partimässigt i folkomröstningen blir då 79 procent bland socialdemokraternas och moderaternas sympatisörer och 66 procent bland folkpartiets.

Kopplingen mellan väljarnas partisympatier och hur de röstade i folkomröstningen 1980 var alltså mycket markant. Men den var inte lika markant som den var vid folkomröstningen om ATP 1957. Väljarna

Tabell 10.3. Andel väljare som röstade på sitt eget partis linje i folkomröstningen 1980 (procent)

Partitillhörighet	Partitillhörighet definierad enligt:	
	Partival 1979	Partisynpati i mars 1980
vpk	81	90
s	71 (75)	74 (79)
c	85	90
fp	33 (59)	45 (66)
m	64 (77)	67 (79)
kds	64	77
samtliga med partitillhörighet	68 (76)	74 (81)

Kommentar: Procentsiffrorna inom parentes visar hur stor andel av s-, fp- respektive m-sympatisörer som stödde linje 1 eller linje 2.

Tabell 10.4. Inom- eller utomspridda linjer? Linjernas röstandelar fördelade bland egna och andra partiers väljare (procent)

Linje 1-väljares partisynpatier	Andel röster	Procent- fördelning
m-sympatisörer	13,7	72
väljare med andra partisynpatier	4,0	21
väljare utan partisynpatier	1,4	7
	19,1	100
<i>Linje 2-väljares partisynpatier</i>		
s- eller fp-sympatisörer	32,6	84
väljare med andra partisynpatier	3,7	9
väljare utan partisynpatier	2,7	7
	39,0	100
<i>Linje 3-väljares partisynpatier</i>		
vpk-, c- eller kds-sympatisörer	20,0	52
väljare med andra partisynpatier	13,3	34
väljare utan partisynpatier	5,2	14
	38,5	100

Kommentar: Uppgifterna om partisynpatierna och linjevalet är hämtade från enkätstudien efter folkomröstningen. Antalet intervjupersoner är 3 839 (= antalet intervjuade som röstade i folkomröstningen).

röstade ännu mer partimässigt 1957 än vad de gjorde 1980. De analyser Bo Särilvik gjorde av väljarnas röstning i ATP-valet visar att stödet till det egna partiets linje var större i folkomröstningen 1957 än i folkomröstningen 1980 bland samtliga partiets väljare utom centerpartiets. Andelen väljare som röstade på det egna partiets linje i folkomröstningen 1957 var för skp-anshängarna 100 procent, för s-anshängarna 88 procent, för c-anshängarna 86 procent, för fp-anshängarna 63 procent och för h-anshängarna 93 procent. Motsvarande siffror för folkomröstningen 1980 var: för vpk-anshängarna 90 procent, för s-anshängarna 74 procent, för c-anshängarna 90 procent, för fp-anshängarna 45 procent och för m-anshängarna 67 procent.

En tänkbar orsak till att sambandet mellan väljarnas partisympatier och linjeval var högre i folkomröstningen 1957 än i folkomröstningen 1980 är att ATP-frågan var en sakfråga med en klar koppling till den ideologiska vänster-högerdimensionen. Åsiktsbildningen i ATP-frågan gick inte som i kärnkraftsfrågan på tvärs mot den traditionella vänster-högeruppdelningen i svensk politik.

När de flesta väljare röstar partimässigt i en folkomröstning tenderar linjerna med nödvändighet att bli mycket inomspridda. De får mest röster från de egna partiernas väljare och litet röststöd från andra partiets anhängare. Vid 1957 års folkomröstning var linje 1 och linje 3 utpräglat inomspridda medan linje 2 var något mer utomspridd. Åttiotvå procent av linje 1:s röster 1957 kom från skp- och s-anshängare. Endast 7 procent av linje 1:s röststöd hämtades från andra partiets sympatisörer. Siffrorna var likartade för linje 3. Väljare som sympatiserade med folkpartiet eller högerpartiet utgjorde 80 procent av linje 3:s röstande år 1957. Andelen väljare från andra partier som stödde linje 3 var enbart 9 procent.

Linje 2 var däremot mer utomspridd. Endast hälften (50 procent) av linje 2-väljarna 1957 sympatiserade med centerpartiet. Hela 32 procent stödde andra partier medan 18 procent inte hade någon bestämd partisympati.

Analysen av de olika linjernas stöd bland egna och andra partiets väljare i 1980 års folkomröstning presenteras i tabell 10.4. 1980 var det precis som 1957 två linjer som var utpräglat inomspridda och en linje som var mer utomspridd. Linje 1 och linje 2 tenderade att vara inomspridda 1980 medan linje 3 var mer utomspridd. Hela 84 procent av linje 2:s väljare i 1980 års folkomröstning var socialdemokrater eller folkpartister. Andelen linje 2-väljare som sympatiserade med andra partier var endast 9 procent. Linje 1 var något mer utomspridd än linje 2. Linje 1:s röster bestod till 72 procent av moderater, till 21 procent av väljare som stödde andra partier och till 7 procent av väljare utan klara partisympatier.

Linje 3 var den linje som var klart mest utomspridd i folkomröstningen 1980. Endast något över hälften (52 procent) av linje 3:s röststöd 1980 kom

från vpk-, c- eller kds-anhängare medan hela 34 procent hämtades från väljare som stödde andra partier. En stor andel av linje 3:s röster kom från väljare som inte angav några klara partisympatier vid tiden för folkomröstningen (14 procent). Över hälften (55 procent) av dessa linje 3-väljare utan partisympatier i mars 1980 hade röstat på s, fp eller m i valet 1979 och de flesta av dem röstade också på s, fp eller m i valet 1982. Några av dessa väljare var säkerligen genuint tveksamma om sina partisympatier i samband med folkomröstningen men många av dem undvek nog att besvara frågan om bästa parti i enkätstudien för att slippa avslöja att de röstade mot sitt parti i folkomröstningen. Bland de 14 procenten linje 3-väljare utan partisympatier i folkomröstningen dolde sig alltså förmodligen ett antal s-, fp- och m-anhängare som inte ville uppge att de sympatiserade med partier som var mot linje 3. Röststödet till linje 3 bestod därför troligen av en något högre andel s-, fp- och m-anhängare än de 34 procent som redovisas i tabell 10.4.

Samspelet mellan partisympatier och kärnkraftsåsikter 1976–1980

Väljarnas partisympatier hade ett mycket klart samband med hur de röstade i folkomröstningen 1980. Det visade analyserna i förra avsnittet. Den mest intressanta frågan sedan den starka kopplingen mellan partitillhörigheten och åsikterna i kärnkraftsfrågan konstaterats är hur den vuxit fram och konsoliderats under åren innan folkomröstningen. I det här avsnittet skall vi med hjälp av paneldata studera samspelet mellan väljarnas partisympatier och kärnkraftsåsikter under åren 1976 till 1980. Undersökningen kommer att koncentreras till utvecklingen mellan valet 1979 och folkomröstningen 1980 men när partiåsikts- och åsiktsröstningsmodellerna analyseras kommer också utvecklingen mellan valen 1976 och 1979 att studeras.

En förutsättning för att en analys av samspelet mellan väljarnas partitillhörighet och kärnkraftsåsikter skall kunna genomföras och ha något intresse är naturligtvis att det existerar någon rörlighet i variablerna. Problemet är speciellt akut när det gäller analysen av perioden mellan valet 1979 och folkomröstningen 1980. Perioden är kort. Den omfattar endast ett halvår. Man kan befara att rörligheten — speciellt i väljarnas partitillhörighet — var alltför liten ur analysynpunkt. Resultaten i tabell 10.5 visar dock att vissa icke oväsentliga förskjutningar inträffade i partiernas väljarstöd under den korta perioden mellan september 1979 och mars 1980.

Vänsterpartiet kommunisterna (+0,4 procent), socialdemokraterna (+1,2 procent) och framför allt moderaterna (+2,2 procent) vann ökat

Tabell 10.5. Partisympatiernas förändring från valet 1979 till folkomröstningen 1980 (procent)

<i>Parti</i>	<i>Uppgivit partival 1979</i>	<i>Uppgiven partisympati i mars 1980</i>	<i>Förändring</i>
vpk	5,4	5,8	+0,4
s	45,4	46,6	+1,2
c	17,5	16,9	-0,6
fp	10,4	6,7	-3,7
m	19,6	21,8	+2,2
kds	1,3	1,6	+0,3
Övriga partier	0,4	0,6	+0,2
Summa procent	100,0	100,0	
Antal intervjupersoner	3 744	3 835	

Kommentar: Resultaten bygger på samtliga intervjupersoner som återfanns i valundersökningen 1979 eller i marsundersökningen 1980 och som besvarade enkäten efter folkomröstningen. Uppgifterna om partivalet 1979 insamlades i samband med 1979 års val för valundersökningsurvalet och i samband med intervjuerna i mars 1980 för folkomröstningsurvalet. Procentsiffrorna för "uppgiven partisympati i mars 1980" blir något annorlunda om de intervjupersoner (i huvudsak utländska medborgare) som inte hade rösträtt 1979 utesluts från analyserna. Resultaten blir då: vpk 5,6, s 46,2, c 17,1, fp 6,9, m 21,8, kds 1,6 och övriga partier 0,6.

stöd medan centerpartiet (-0,6 procent) och folkpartiet (-3,7 procent) förlorade väljarandelar. Folkpartiets förlust på hela 3,7 procentenheter från valet 1979 till folkomröstningen 1980 är anmärkningsvärt stor. Den är så stor att den svarar för ungefär tre fjärdedelar av folkpartiets hela tillbakagång mellan 1979 och 1982. Det är uppenbart att den allra största delen av folkpartiets stora förlust i valet 1982 redan hade inträffat i samband med folkomröstningen 1980.

Partirörligheten bland väljarna var emellertid större än vad som framgår av partisympatiförändringarna i tabell 10.5. Siffrorna i tabellen redovisar enbart nettoförskjutningarna i partiernas väljarandelar. Men bakom nettosiffrorna döljer sig en bruttorörlighet. Väljare bytte både från och till de olika partierna och väljarströmmarna tog delvis ut varandra.

Den individuella partirörligheten mellan valet 1979 och folkomröstningen 1980 analyseras i tabellerna 10.6, 10.7 och 10.8.

Andelen väljare som bytte partisympati från valet 1979 till mars 1980 var hela 11 procent. En så omfattande partirörlighet under ett halvår måste betraktas som hög för svenska förhållanden. Andelen partibytare vid riksdagsvalen, som omspannar treåriga valperioder, brukar inte vara speciellt mycket högre. Vid valen 1976, 1979 och 1982 höll sig andelen partibytare kring 18-20 procent.

Tabell 10.6. Partival 1979 och partisympati vid folkomröstningen 1980 (procent)

Partival 1979	Partisympati i mars 1980						Övriga partier	Summa procent	Antal intervju-personer	Andel utan partisympati
	vpk	s	c	fp	m	kds				
vpk	83	12	2	0	0	0	3	100	183	10
s	2	95	2	0	1	0	0	100	1 586	7
c	0	4	86	1	6	3	0	100	593	9
fp	1	7	8	62	21	1	0	100	331	15
m	0	1	3	2	94	0	0	100	690	6
kds	0	5	9	2	5	79	0	100	43	9
Övriga partier	8	0	0	8	17	0	67	100	12	14
Ej röstande 1979	5	52	19	10	12	1	1	100	146	32
Ej röstberättigad 1979 (sv medborgare)	12	49	21	5	11	0	2	100	43	16
Ej röstberättigad 1979 (utl medborgare)	10	59	9	3	18	1	0	100	106	23
Röstade, men okänt parti	8	40	13	7	26	2	4	100	102	52

Tabell 10.7. Stabila partisympatisörer och partibytare mellan valet 1979 och folkomröstningen 1980 (procent)

	Andel av väljare med partiuppgift både 1979 och 1980
Stabila partisympatisörer	88,9
Byten från vpk, c, kds till s, fp, m	2,9
Byten från s, fp, m till vpk, c, kds	3,5
Byten mellan vpk, c, kds	0,6
Byten mellan s, fp, m	3,7
Byten mellan riksdagsparti inkl kds och övriga partier	0,4
Summa procent	100,0
Antal intervjuade	3 438

Tabell 10.8. Partiernas nettovinster eller nettoförluster till följd av partibytan mellan valet 1979 och folkomröstningen 1980 (procent av väljare med partiuppgift både 1979 och 1980)

	vpk	s	c	fp	m	kds
Nettovinst (+) eller nettoförlust (-) till följd av partibytan med angivet parti	s +0,4 c -0,1 fp +0,1 m -0,0 kds 0,0 övr -0,2	vpk -0,4 c -0,0 fp +0,5 m +0,1 kds -0,0 övr -0,2	vpk +0,1 s +0,0 fp +0,6 m -0,5 kds -0,4 övr 0,0	vpk -0,1 s -0,5 c -0,6 m -1,6 kds -0,1 övr +0,0	vpk +0,0 s -0,1 c +0,5 fp +1,6 kds +0,1 övr +0,0	vpk 0,0 s +0,0 c +0,4 fp +0,1 m -0,1 övr 0,0
Nettoeffekt av partibytan	+0,2	+0,0	-0,2	-2,9	+2,1	+0,4

Partiernas nettovinster eller nettoförluster till följd av partibytan med andra partier mellan valet 1979 och folkomröstningen 1980 redovisas i tabell 10.8. Vänsterpartiet kommunisterna vann något på partibytana och vinsterna hämtades främst från socialdemokraterna. Nettoförlusterna till

vänsterpartiet kommunisterna kompenserade socialdemokraterna med ungefär lika stora nettovinster från folkpartiet. Sammantaget varken vann eller förlorade socialdemokraterna på partibytena mellan valet 1979 och mars 1980. Effekten av partibytarströmmarna blev plus minus noll för det socialdemokratiska partiet.

Centerpartiet förlorade däremot något på partibytena mellan september 1979 och mars 1980 ($-0,2$ procentenheter). Nettoförlusterna till moderaterna och kds uppvägdes inte fullt ut av vinsterna från folkpartiet.

Folkpartiet var det parti som förlorade mest på folkomröstningen. Under perioden mellan valet 1979 och folkomröstningen 1980 tappade folkpartiet väljarandelar motsvarande hela $2,9$ procentenheter enbart till följd av partibytarförluster till andra partier. Folkpartiet gjorde nettoförluster på partibytena med samtliga andra partier. De största nettoförlusterna gjordes till moderaterna ($-1,6$ procentenheter), till centerpartiet ($-0,6$ procentenheter) och till socialdemokraterna ($-0,5$ procentenheter).

Det parti som vann mest på partibytena mellan valet 1979 och folkomröstningen 1980 var moderaterna ($+2,1$ procentenheter). Vinsterna hämtades främst från de övriga borgerliga partierna. Från folkpartiet vann moderaterna netto $+1,6$ procentenheter och från centerpartiet $+0,5$ procentenheter. Några partibytarvinster från vänsterpartiet kommunisterna eller socialdemokraterna gjorde däremot inte moderaterna inför folkomröstningen.

Slutsatsen av vår analys av partirörligheten mellan valet 1979 och folkomröstningen 1980 är att den inte var så liten eller så konturlös att en vidare analys vore ointressant. Den var tillräckligt omfattande och strukturerad för att göra en närmare studie av hur den hängde samman med väljarnas kärnkraftsåsikter meningsfull.

Rörligheten i väljarnas kärnkraftsåsikter är mindre problematisk. Vi vet redan att den var förhållandevis hög under hela perioden 1976–1980. Under perioden mellan valet 1979 och folkomröstningen 1980 var åsiktsrörligheten i kärnkraftsfrågan klart större än rörligheten i partisympatierna — framför allt om vi tar hänsyn till de omfattande ändringar i åsiktsförekomsten som förekom i kärnkraftsfrågan.

Åsiktsrörligheten i kärnkraftsfrågan mellan valet 1979 och folkomröstningen 1980 detaljstuderas i tabellerna 10.9, 10.10 och 10.11. Resultaten bygger på de intervjupersoner som ingick i 1979 års valundersökning och som sedan ställde upp i enkätstudien efter folkomröstningen 1980. Panelanalysen i tabell 10.9 visar hur väljare som vid valet 1979 uppgav att de var för eller emot kärnkraften röstade i folkomröstningen 1980. I tabell 10.10 detaljredovisas omfattningen av olika typer av åsiktsrörlighet i kärnkraftsfrågan mellan valet 1979 och folkomröstningen 1980. Analysen i tabell 10.11 gäller vilka effekter de olika slagen av åsiktsrörlighet i kärn-

kraftsfrågan fick på linje 3:s röstandel i folkomröstningen och på linje 1:s och linje 2:s sammanslagna andel.

En panelanalys av rörligheten i väljarnas kärnkraftsåsikter är naturligtvis inte riktigt bra om åsikterna mätts med två olika intervjufrågor. Åsiktsfrågan om väljarna var för eller emot kärnkraften som energikälla fanns endast med i 1979 års valundersökning och inte i enkätstudien 1980. I enkäten efter folkomröstningen frågade vi om linjevallet men inte om åsikterna i kärnkraftsfrågan. En rörlighetsanalys kan alltså enbart genom-

Tabell 10.9. Kärnkraftsåsikt vid valet 1979 och linjeval 1980 (procent)

Kärnkraftsåsikt vid valet 1979	Linjeval i folkomröstningen 1980				Summa procent	Antal intervju- personer	Andel icke-röstare
	Linje 1	Linje 2	Linje 3	Blankt			
För kärnkraft	33	58	6	3	100	871	14
Mot kärnkraft	6	19	71	4	100	926	16
Ingen bestämd åsikt	20	46	30	4	100	378	24

Kommentar: Resultaten i tabellerna 10.9, 10.10 och 10.11 bygger på en panelstudie omfattande de intervjupersoner som ingick i 1979 års valundersökning och som besvarade en enkät om linjevallet efter folkomröstningen 1980.

Tabell 10.10. Olika typer av åsiktsrörlighet i kärnkraftsfrågan mellan valet 1979 och folkomröstningen 1980 (procent)

Stabila kärnkraftsåsikter	55,6	
för kärnkraft 1979/linje 1 eller linje 2 1980		30,4
mot kärnkraft 1979/linje 3 1980		25,2
Åsiktsbyten	10,7	
från för kärnkraft 1979 till linje 3 1980		2,0
från mot kärnkraft 1979 till linje 1 eller linje 2 1980		8,7
Ändringar i åsiktsförekomsten	28,3	
åsiktsförvärv: från ingen kärnkraftsåsikt 1979 till linjeval 1980		13,8
åsiktsförlust: från kärnkraftsåsikt 79 till blank- eller icke-röstning 80		14,5
Stabil frånvaro av kärnkraftsåsikt	5,4	
	Summa procent	100,0
	Antal intervjupersoner	2 616

Kommentar: Åsiktsfrågan om intervjupersonerna var för eller mot kärnkraften som energikälla fanns med i 1979 års valundersökning men inte i enkätstudien 1980. I enkäten efter folkomröstningen frågade vi enbart om linjevallet och inte om åsikter i kärnkraftsfrågan. En rörlighetsanalys med två olika mått på det som skall undersökas är naturligtvis inte bra. Men korrelationen mellan åsiktsfrågan om intervjupersonerna var för eller emot kärnkraften och frågan om de skulle rösta på linje 3 eller på någon av linje 1 eller linje 2 var så hög (+0,91) i marsundersökningen 1980 — där de båda ingick — att det trots allt är meningsfullt att jämföra resultaten för de båda måtten i en panelanalys.

Tabell 10.11. Förändringar i kärnkraftsopinionen mellan valet 1979 och folkomröstningen 1980 som en följd av nettoförändringar p g a åsiktsbyten respektive p g a åsiktsförvärv och åsiktsförluster (procent)

	<i>Kärnkraftsståndpunkt vid valet 1979 och i folkomröstningen 1980</i>			
	<i>För kärnkraft 1979</i>	<i>Mot kärnkraft 1979</i>	<i>Ingen bestämd åsikt 1979 blankröstare eller icke-röstare 1980</i>	<i>Summa procent</i>
	<i>Linje 1 eller linje 2 1980</i>	<i>Linje 3 1980</i>		
Valet 1979	38,7	42,1	19,2	100,0
Nettoförändringar p g a åsiktsbyten	+ 6,7	- 6,7	—	
Nettoförändringar p g a åsiktsförvärv och åsiktsförluster	+ 3,1	- 3,8	+ 0,7	
Folkomröstningen 1980	48,5	31,6	19,9	100,0

föras om man är beredd att acceptera linjevalet 1980 som en god indikator på om intervjupersonerna själva uppfattade sig som för eller emot kärnkraften. Vi anser att det är möjligt att betrakta linjevalet som en åsiktsindikator av detta slag eftersom korrelationen mellan intervjupersonernas svar på åsiktsfrågan om de var för eller emot kärnkraften och deras svar på röstningsfrågan om de skulle stödja linje 3 eller någon av linje 1 eller linje 2 var så hög som +0,91 i marsundersökningen 1980 där båda frågorna ingick.

Andelen väljare som enligt vår definition hade stabila kärnkraftsåsikter mellan valet 1979 och folkomröstningen 1980 — som alltså var för kärnkraften 1979 och röstade med linje 1 eller linje 2 1980 eller som var mot kärnkraften 1979 och som stödde linje 3 i folkomröstningen — omfattade nätt och jämnt en majoritet av valmanskåren (55,6 procent). Ytterligare 5,4 procent av väljarna uppvisade stabilitet i sina kärnkraftsattityder i den meningen att de inte hade några åsikter i frågan. Andelen väljare som på något sätt ändrade sina åsikter i kärnkraftsfrågan under den korta perioden mellan valet 1979 och folkomröstningen 1980 var hela 39 procent.

Den typ av åsiktsrörlighet som var vanligast var emellertid inte åsiktsbyten utan förändringar i åsiktsförekomsten. I vår analys har två olika slag av intervjupersoner urskiljts när det gäller ändringar i åsiktsförekomsten. Vi har dels de väljare som inte hade någon kärnkraftsåsikt 1979 men som röstade på någon linje 1980. De förvärvade en ståndpunkt i kärnkraftsfrågan. Vi har också de väljare som hade en åsikt om kärnkraften 1979 men som röstade blankt eller helt avstod från att rösta i folkomröstningen. De "förlorade" sin ståndpunkt under perioden. De stödde inte någondera sidan i folkomröstningen.

Andelen väljare som bytte kärnkraftsåsikt mellan valet 1979 och folkomröstningen 1980 var 10,7 procent medan andelen väljare som förvärvade eller förlorade en ståndpunkt i kärnkraftsfrågan var 28,3 procent.

Åsiktsbyten var alltså jämförelsevis sällsynta. Det var mycket vanligare med förändringar i åsiktsförekomsten.

Men effekterna på linjernas röststöd i folkomröstningen blev klart större av de relativt fåtaliga åsiktsbytena än av de mer vanliga åsiktsförvärven och åsiktsförlusterna. Effektanalysen i tabell 10.11 visar att kärnkraftsanhängarnas ökning från 38,7 procent av valmanskåren vid valet 1979 till 48,5 procent i folkomröstningen till större delen berodde på åsiktsbytarvinster (+6,7 procentenheter) från kärnkraftsmotståndarna och endast till en mindre del orsakades av att mobiliseringsvinsterna (åsiktsförvärven) var större än demobiliseringsförlusterna (åsiktsförlusterna). Nettoeffekten av åsiktsförvärven och åsiktsförlusterna under perioden blev +3,1 procentenheter för linje 1 och linje 2. Kärnkraftsmotståndarnas tillbakagång från valet 1979 till folkomröstningen 1980 orsakades i första hand av den stora bytarförlusten till linje 1 och linje 2 (−6,7 procentenheter) men också av förluster på grund av att mobiliseringsvinsterna var mindre än demobiliseringsförlusterna (−3,8 procentenheter).

Kärnkraftsmotståndarnas tillbakagång och kärnkraftsanhängarnas frammarsch mellan valet 1979 och folkomröstningen 1980 illustreras också på ett bra sätt av resultaten i tabell 10.9. Mycket få väljare som var för kärnkraften 1979 stödde linje 3 i folkomröstningen (endast 6 procent). Det var klart fler människor som var mot kärnkraften 1979 som röstade på linje 1 eller linje 2 år 1980 (25 procent). Linje 1 och linje 2 vann också slaget om de väljare som var obestämda i kärnkraftsfrågan vid valet 1979. Hela 66 procent av de obestämda som mobiliserades att rösta 1980 stödde linje 1 eller linje 2. Endast 30 procent röstade på linje 3. Kärnkraftsmotståndarna förlorade också något mer röster på grund av valskolk i folkomröstningen än kärnkraftsanhängarna. Sexton procent av de intervju-personer i vår panelundersökning som var mot kärnkraften 1979 röstade inte i folkomröstningen 1980. Motsvarande siffra för de intervju-personer som var för kärnkraften var 14 procent.

Frågan om när i tiden — under hösten 1979 eller under valkampanjen 1980 — som kärnkraftsmotståndarna och kärnkraftsanhängarna gjorde de stora opinionsförluster respektive opinionsvinster som redovisas i tabellerna 10.9 och 10.11 kan inte helt säkert besvaras utifrån det data-material vi har tillgång till. Det mest troliga är dock att större delen av åsiktsförändringarna inträffade redan under hösten 1979. Vi vet från analyserna i kapitel 7 och 8 att väljarnas linjepreferenser och kärnkraftsåsikter försköts förhållandevis litet under själva valkampanjen 1980.

Analyserna hittills i det här avsnittet har visat att rörligheten i både väljarnas partisympatier och kärnkraftsåsikter var så omfattande mellan valet 1979 och folkomröstningen 1980 att en studie av samspelet mellan dem är meningsfull att genomföra. Resultaten i tabell 10.12 ger en första indikation på att det samspel över tid som vi skall studera var mycket

starkt. Analysen i tabell 10.12 visar att partibyten mellan valet 1979 och mars 1980 var mycket systematiskt kopplade till valet av linje i folkomröstningen.

Partibytenas riktning — till vilket parti bytena skedde — hade ett mycket markant samband med linjevalet i folkomröstningen. Resultaten för de socialdemokratiska väljarna är illustrativa. De socialdemokratiska väljare från 1979 som hade bytt till vänsterpartiet kommunisterna eller centerpartiet 1980 stödde nästan samtliga linje 3 i folkomröstningen (91 respektive 83 procent) medan de (få) som hade bytt till moderaterna tenderade att rösta på linje 1 (83 procent). Bland de stabila socialdemokraterna, som röstade socialdemokratiskt 1979 och fortfarande stödde partiet vid folkomröstningen 1980, röstade 75 procent på linje 2, 4 procent på linje 1 och 18 procent på linje 3.

Tabell 10.12. Linjeval 1980 efter partival 1979 och partisympati 1980 (procent)

<i>Partival 1979</i>	<i>Partisypati i mars 1980</i>	<i>Linjeval i folkomröstningen 1980</i>				<i>Summa procent</i>	<i>Antal intervju- personer</i>
		<i>Linje 1</i>	<i>Linje 2</i>	<i>Linje 3</i>	<i>Blankt</i>		
vpk	vpk	1	7	90	2	100	136
vpk	s	16	68	16	0	100	19
s	s	4	75	18	3	100	1 268
s	vpk	0	6	91	3	100	32
s	c	11	6	83	0	100	18
s	fp	0	67	17	16	100	6
s	m	83	17	0	0	100	6
c	c	3	4	91	2	100	459
c	s	9	46	45	0	100	22
c	fp	14	57	29	0	100	7
c	m	47	9	35	9	100	32
c	kds	9	0	91	0	100	11
fp	fp	20	42	31	7	100	183
fp	s	11	83	6	0	100	18
fp	c	4	0	92	4	100	25
fp	m	61	18	13	8	100	61
m	m	69	12	17	2	100	587
m	s	28	72	0	0	100	6
m	c	0	11	89	0	100	19
m	fp	45	33	11	11	100	7
kds	kds	6	15	70	9	100	33

Kommentar: Resultaten bygger på de intervjupersoner i 1979 års valundersökning och i folkomröstningsundersökningens marsundersökning som efter folkomröstningen 1980 besvarade en enkätfråga om linjevalet.

Mönstret är lika tydligt bland folkpartiets väljare. Folkpartister som hade bytt till socialdemokratiska partiet 1980 röstade i mycket hög utsträckning på linje 2 (83 procent). Bland stabila folkpartiväljare var det endast 42 procent som stödde linje 2. Folkpartister som hade bytt till centerpartiet eller moderaterna röstade däremot sällan på linje 2. De stödde istället linje 3 (92 procent) respektive linje 1 (61 procent).

Sambandet mellan partibyte och linjeval kan också iaktas bland moderaternas och centerns väljare från 1979. Väljare som stödde centern 1979 men som hade bytt till socialdemokraterna 1980 tenderade att rösta på linje 2 (46 procent) medan de tenderade att rösta på linje 1 (47 procent) om de bytt till moderaterna. Moderata väljare från 1979 som hade bytt till centerpartiet 1980 röstade nästan uteslutande på linje 3 (89 procent).

Sambanden mellan partirörlighet och linjeval är mycket starka i tabell 10.12. Men de kan inte helt och hållet ses som effekter av partibytana. Väljarnas kärnkraftsåsikter vid valet 1979 är inte kontrollerade. Vad som ser ut som att partisympatierna styr kärnkraftsåsikterna kan dölja att det i själva verket var tvärtom att kärnkraftsåsikterna styrde partisympatierna. Somliga av de socialdemokratiska väljare 1979 som t ex hade bytt till vänsterpartiet kommunisterna eller centerpartiet 1980 och som röstade på linje 3 kan ha varit kärnkraftsmotståndare redan 1979 och bytt partisynpati i folkomröstningen, inte kärnkraftsåsikt som resultaten i tabell 10.12 kan förleda oss att tro.

Analysuppläggnigen i tabell 10.12 är för enkel. Den omfattar uppgifter om väljarnas partisympatier vid två tidpunkter men endast uppgifter om kärnkraftsåsikterna vid en tidpunkt. Den gör det inte möjligt att skilja mellan de tidigare diskuterade partiåsikts- och åsiktsröstningsmodellerna. Väljarnas kärnkraftsåsikter vid valet 1979 måste tas med i panelanalysen innan vi mer säkert kan börja uttala oss om i vilken utsträckning partisympatierna påverkade kärnkraftsåsikterna och i vilken utsträckning kärnkraftsåsikterna påverkade partisympatierna.

Ett exempel på en analys där inte bara partisympatierna utan också kärnkraftsåsikterna mätts vid två tidpunkter återfinns i tabell 10.13. Resultaten visar hur de olika partiernas stabila väljare röstade i folkomröstningen 1980 med hänsyn tagen till vad de ansåg om kärnkraften 1979. Analysen utgör en prövning av en aspekt av partiåsiktsmodellen. En jämförelse mellan relevanta procenttal i tabellen gör det möjligt att säga någonting om partisympatiernas betydelse för åsiktsbytena i kärnkraftsfrågan mellan valet 1979 och folkomröstningen 1980.

Om partiernas opinionsbildning inför folkomröstningen varit hundra procentigt framgångsrik skulle samtliga partiväljare ha röstat som sina partier. Människor med kärnkraftsåsikter som inte överensstämde med de egna partiernas skulle ha påverkats att byta åsikt och rösta partimässigt. Partisympatisörer utan bestämda åsikter i kärnkraftsfrågan skulle på ett

motsvarande sätt ha bibringats sina partiers uppfattning. Och den stora gruppen av partiväljare som sedan länge omfattade sina partiers åsikter i kärnkraftsfrågan skulle fortsatt att stödja partilinjen och inte bytt åsikt.

Partiernas opinionsbildning inför folkomröstningen var mycket framgångsrik. Men den var naturligtvis inte totalt framgångsrik på det sätt som anges ovan. Det fanns väljare som inte bytte åsikt till sitt eget partis linje utan röstade mot partilinjen i folkomröstningen. Och det fanns väljare utan åsikt i kärnkraftsfrågan som anammade en annan ståndpunkt än sitt partis.

Partiåsiktsmodellen är inte hundra procentig. Den kan inte förklara alla åsiktsbyten och åsiktsförvärv i kärnkraftsfrågan. Men det är bra nära. Resultaten i tabell 10.13 visar att en mycket stor del av de åsiktsförändringar som inträffade mellan valet 1979 och folkomröstningen 1980 kan förklaras utifrån partiåsiktsmodellen. Partierna var effektiva vallokomotiv inför folkomröstningen. De lyckades i stor utsträckning få de väljare bland de egna som var tveksamma i kärnkraftsfrågan eller som hade en avvikande kärnkraftsåsikt att rösta partimässigt i folkomröstningen (se specialanalysen i tabell 10.14).

Tabell 10.13. Linjeval 1980 bland väljare med olika partisympatier och kärnkraftsåsikter vid valet 1979 — panelanalys med enbart stabila partiväljare (procent)

<i>Parti sympati 1979 o 1980</i>	<i>Kärnkrafts- åsikt 1979</i>	<i>Linjeval i folkomröstningen 1980</i>				<i>Summa procent</i>	<i>Antal intervju- personer</i>	<i>Andel icke- röstare</i>
		<i>Linje 1</i>	<i>Linje 2</i>	<i>Linje 3</i>	<i>Blankt</i>			
vpk	för kärnkraft	0	44	56	0	100	9	31
	mot kärnkraft	0	5	94	1	100	82	6
	obestämd	0	0	100	0	100	5	17
s	för kärnkraft	7	87	4	2	100	423	12
	mot kärnkraft	1	55	43	1	100	204	22
	obestämd	3	79	15	3	100	163	20
c	för kärnkraft	37	19	38	6	100	16	24
	mot kärnkraft	1	3	94	2	100	245	6
	obestämd	5	5	90	0	100	21	34
fp	för kärnkraft	34	56	2	8	100	50	9
	mot kärnkraft	5	17	69	9	100	42	18
	obestämd	14	45	31	10	100	29	12
m	för kärnkraft	81	12	5	2	100	229	7
	mot kärnkraft	34	15	45	6	100	86	11
	obestämd	72	10	14	4	100	70	17

Kommentar: Panelanalysen omfattar enbart de intervjupersoner som sympatiserade med samma parti 1980 som de röstade med 1979 (stabila partiväljare).

Tabell 10.14. Partierna som vallokotiv i 1980 års folkomröstning. Partiernas förmåga att få sina egna anhängare att rösta och att rösta på rätt linje i folkomröstningen om kärnkraften

	<i>Andel väljare som stödde det egna partiets linje i folkomröstningen Partisympati 1979 och 1980</i>					<i>Andel icke-röstare i folkomröstningen Partisympati 1979 och 1980</i>				
	<i>vpk</i>	<i>s</i>	<i>c</i>	<i>fp</i>	<i>m</i>	<i>vpk</i>	<i>s</i>	<i>c</i>	<i>fp</i>	<i>m</i>
Kärnkraftsåsikt 1979										
Samma som egna partiet	94	87(94)	94	56(90)	80(93)	6	12	6	9	7
Motsatt det egna partiet	56	55(56)	38	17(22)	34(49)	31	22	24	18	11
Ingen åsikt	100	79(82)	90	45(59)	72(82)	17	20	34	12	17

Kommentar: Procentsiffrorna inom parentes visar hur stor andel av s-, fp- och m-anhängarna som röstade på antingen linje 1 eller linje 2. Analysen omfattar enbart stabila partiväljare (samma parti 1979 och 1980).

Hela 80 procent av de stabila partianhängarna som inte hade någon bestämd åsikt i kärnkraftsfrågan vid valet 1979 och som röstade i folkomröstningen 1980 anammade sitt partis ståndpunkt och stödde rätt linje. Vänsterpartiet kommunisterna och centerpartiet var något mer framgångsrika som röstvärvare bland sina kärnkraftstveksamma sympatisörer än vad socialdemokraterna, moderaterna och framförallt folkpartiet var bland sina. Hundra respektive 90 procent av de vpk- och c-anshängare som inte hade någon bestämd åsikt i kärnkraftsfrågan 1979 och som röstade i folkomröstningen stödde linje 3. Av de s-, fp- eller m-väljare som var utan kärnkraftsåsikt vid valet 1979 och som deltog i folkomröstningen var det 82, 59 respektive 82 procent som stödde linje 1 eller linje 2.

Partierna var inte lika framgångsrika när det gällde att få människor att byta kärnkraftsåsikt och överge en ståndpunkt som var motsatt det egna partiets och anamma partiuppfattningen. Men i en majoritet av de relevanta fallen lyckades partierna. Något över hälften (51 procent) av de partisympatisörer som vid valet 1979 hade en kärnkraftsåsikt motsatt det egna partiets och som röstade i folkomröstningen bytte ståndpunkt och röstade partimässigt. Socialdemokraterna och vänsterpartiet kommunisterna var något mer lyckosamma när det gällde att få avvikande partianhängare att rösta rätt i folkomröstningen (56 procent omvända för både s och vpk) än vad moderaterna (49 procent omvända), centerpartiet (38 procent omvända) och speciellt folkpartiet (22 procent omvända) var.

Åsiktsbyten i kärnkraftsfrågan mellan valet 1979 och folkomröstningen 1980 förekom också bland de partianhängare som redan 1979 hade samma kärnkraftsåsikt som sitt parti. Men de var mycket sällsynta. Endast 4 procent av de stabila partiväljare som 1979 hade samma kärnkraftsåsikt

som sitt eget parti bytte ståndpunkt i folkomröstningen och gick emot partilinjen.

De allra flesta åsiktsbytena i kärnkraftsfrågan inträffade alltså bland väljare som hade en kärnkraftsåsikt som avvek från det egna partiets. Fyra av fem åsiktsbyten i kärnkraftsfrågan mellan valet 1979 och folkomröstningen 1980 gällde väljare som 1979 hade kärnkraftsåsikter motsatta det egna partiets men som bytte till partilinjen 1980. Hela 80 procent av åsiktsbytena i kärnkraftsfrågan bland partiernas stabila anhängare under sista halvåret före folkomröstningen 1980 kan med andra ord förklaras utifrån partiåsiktsmodellen.

Analysen i tabell 10.13 utgör emellertid ingen fullständig prövning av partiåsiktsmodellen. Den omfattar endast väljare med stabila partisympatier. Partibytare och väljare utan partisympatier är inte medtagna. Resultaten i tabell 10.13 visar enbart i vilken utsträckning som kärnkraftsåsikterna bland de stabila partianhängarna anpassades till de egna partiernas ståndpunkter mellan valet 1979 och folkomröstningen 1980. De säger ingenting om vilka samband som fanns mellan partibytten och väljarnas kärnkraftsåsikter eller mellan förvärv eller förluster av partisympatier och kärnkraftsåsikterna. De säger heller ingenting om hur väl partiåsiktsmodellens motsats — åsiktsröstningsmodellen — förklarar parti- och åsiktsrörligheten under samma period.

En mer fullständig prövning av partiåsiktsmodellen innefattande en systematisk jämförelse med åsiktsröstningsmodellen redovisas i tabellerna 10.15 och 10.16. Analyserna omfattar inte bara valet 1979 och folkomröstningen 1980 utan också perioden mellan valet 1976 och valet 1979. Resultaten bygger på de intervjupersoner som deltog vid alla tre mätstillfällena i vår trestegspanel 1976—1979—1980.

Två frågeställningar skall analyseras. Den första gäller i vad mån de olika typer av kopplingar över tid mellan partisympatier och kärnkraftsåsikter som fanns bland väljarna mellan valen 1976 och 1979 respektive mellan valet 1979 och folkomröstningen 1980 var förenliga med någon form av orsakstolkning, som t ex att partisympatierna påverkade kärnkraftsåsikterna eller att kärnkraftsåsikterna påverkade partivalet. Frågan är hur relevant en orsakmodell av antingen partiåsiktstypen eller åsiktsröstningstypen överhuvudtaget är när det gäller att analysera sambandet mellan väljarnas partisympatier och kärnkraftsåsikter under perioden 1976 och 1980.

Den andra frågeställningen gäller vilken av partiåsikts- och åsiktsröstningsmodellerna som passade bäst in på samspelet mellan väljarnas partisympatier och kärnkraftsåsikter mellan åren 1976 och 1979 respektive mellan 1979 och 1980. Hur många väljare bytte parti under potentiell inverkan av kärnkraften och hur många väljare bytte kärnkraftsåsikt under potentiell inverkan från partitillhörigheten?

För att praktiskt kunna analysera dessa båda frågeställningar med utgångspunkt från det tillgängliga datamaterialet var vi tvungna att göra en serie antaganden av förenklande natur och dessutom skapa tämligen handfasta analysvariabler. Vi gick tillväga på följande sätt. Vid varje mättillfälle skapades en partisympativariabel och en variabel för väljarnas kärnkraftsåsikter. Båda variablerna tredelades enligt följande: *Partivariabeln* — (1) anhängare av vpk, c eller kds, (2) anhängare av s, fp eller m, (3) intervjupersoner utan partitillhörighet. *Åsiktsvariabeln* — (1) kärnkraftsmotståndare, (2) kärnkraftsanhängare, (3) intervjupersoner utan någon bestämd åsikt i kärnkraftsfrågan. Partivariabeln mättes som partival 1976 och 1979 och som partisympati ("bästa parti") vid folkomröstningen 1980. Kärnkraftsvariabeln mättes med hjälp av två jämförbara men inte identiska intervjufrågor 1976 och 1979 och med hjälp av linjevalet 1980 (linje 3 = kärnkraftsmotståndare, linje 1 eller linje 2 = kärnkraftsanhängare).

Avgränsningarna av de två partigrupperna och de två kärnkraftsgrupperna får naturligtvis konsekvenser för vilken typ av rörlighet och samband som kan analyseras. Med vår gruppindelning kan vi t ex inte studera partibyttena mellan folkpartiet och moderaterna och i vilken utsträckning de hade något samband med kärnkraftsfrågan. Vår analys koncentreras till rörligheten mellan de två huvudsakliga partigrupperingarna i kärnkraftsfrågan — dvs rörligheten mellan å ena sidan vpk, c och kds och å den andra s, fp och m.

Sju olika typer av kopplingar eller samvariationer över tid mellan väljarnas partisympatier och kärnkraftsåsikter definieras och studeras empiriskt i rörlighetsanalysen i tabell 10.15. Tre kopplingar som alla kännetecknas av *stabilitet* och fyra olika kopplingar där någon form av rörlighet förekommit urskiljes. De tre kombinationer av partisympatier och kärnkraftsåsikter som utmärks av stabilitet över tid är: (1) sådana där en överensstämmelse eller samklang råder mellan partitillhörigheten och kärnkraftsåsikterna. Exempel på sådana kombinationer är vpk, c eller kds-anhängare som är motståndare till kärnkraften eller s, fp eller m-sympatisörer som är för kärnkraften. (2) Kombinationer där det råder en konflikt mellan partisympatierna och kärnkraftsåsikterna, t ex s, fp eller m-väljare som är negativa till kärnkraften eller vpk, c eller kds-anhängare som är för kärnkraften. (3) Kombinationer där väljarna varken har någon partitillhörighet eller några kärnkraftsåsikter eller kombinationer där väljarna har stabila partisympatier men inga uppfattningar om kärnkraften eller där väljarna tvärtom har fasta kärnkraftsåsikter men ingen partitillhörighet. Stabila väljare med partisympatier men utan kärnkraftsåsikter eller med åsikter om kärnkraften men utan partitillhörighet uppvisade varken en fullständig överensstämmelse eller en fullständig konflikt mellan sina partisympatier och kärnkraftsåsikter. De befann sig attitydmäs-

sigt någonstans emellan överensstämmelse och konflikt.

De kopplingar över tid mellan partisympatier och kärnkraftsåsikter som karaktäriseras av någon form av *rörlighet* kan delas in i två grupper. En där rörligheten inte rimligtvis kan tolkas i orsak och verkantermer — kärnkraften kan inte gärna ha orsakat de aktuella partibytena och partisympatierna kan inte ligga bakom de inträffade åsiktsbytena. Och en annan där rörligheten kan tolkas i kausala termer — förändringar i partisympatierna kan ha påverkats av kärnkraftsåsikterna och åsiktsbytena kan ha influerats av partitillhörigheten. Exempel på den första typen av rörlighet är när stabila anhängare till vpk, c eller kds ändrar uppfattning från en negativ till en obestämd eller positiv syn på kärnkraften eller när en stabil kärnkraftsmotståndare överger vpk, c eller kds och blir icke-röstare eller börjar stödja s, fp eller m. Förändringar av dessa slag kan inte — om man som i vårt fall begränsar analysen av stabilitet och rörlighet till två mättillfällen (1976—1979 respektive 1979—1980) — rimligen förklaras av att väljarna ändrat partisympati på grund av kärnkraften eller att de bytte kärnkraftsåsikt på grund av partitillhörigheten. Vissa av de rörlighetskombinationer som vi klassificerat som rörlighet där partisympatierna knappast kan ha inverkat på kärnkraftsåsikterna eller där kärnkraftsåsikterna knappast kan ha påverkat partitillhörigheten kan möjligen ges en kausal tolkning om tidsperspektivet vidgas och fler mättillfällen tas med i analysen. Men då blir tolkningarna komplicerade och resonemangen ansträngda — t ex att tidigare partisympatier kan influera kärnkraftsåsikterna utan att påverka den nuvarande partitillhörigheten.

När det gäller de rörlighetskombinationer där partisympatierna och kärnkraftsåsikterna kan ha påverkat varandra har tre olika slag utskiljts: (1) sådana där både partisympati och kärnkraftsåsikt förändrats. Exempel är när anhängare av s, fp eller m som är för kärnkraften blir icke-röstare eller anhängare av c, vpk eller kds samtidigt som de blir negativa till kärnkraften. Partisympatier och kärnkraftsåsikter ändras båda i samma riktning men vi kan inte avgöra vad som förändrades först. (2) Rörlighetskombinationer där partisympatierna kan ha påverkat kärnkraftsåsikterna, t ex stabila s, fp eller m-anhängare som blir positiva till kärnkraften från att ha varit obestämda eller negativa. (3) Rörlighetskombinationer där kärnkraftsåsikterna kan ha spelat en roll för partitillhörigheten. Exempel på sådana kombinationer är när stabila kärnkraftsmotståndare byter parti från s, fp eller m till icke-röstning eller till vpk, c eller kds.

Antalet möjliga kombinationer av partitillhörighet och kärnkraftsåsikter blir förvånansvärt stort trots att vi arbetar med enbart två mättillfällen i taget och med parti- och åsiktsvariabler som är sammanslagna till trikotomier. Två trikotomiserade variabler mätta vid två olika tidpunkter ger upphov till inte mindre än 81 möjliga kombinationer. Nio av dessa 81 kombinationer kännetecknas av olika former av stabilitet medan de öv-

riga 72 karaktäriseras av någon form av rörlighet.

Resultaten i tabell 10.15 visar både hur väljarna empiriskt var fördelade över de sju analytiska stabilitets- och rörlighetskombinationerna åren 1976—1979 respektive 1979—1980 och hur de teoretiskt skulle varit fördelade om väljarna hade valt parti och kärnkraftsåsikter helt slumpmässigt. Rörligheten 1976—1979 och 1979—1980 i parti- och åsiktsvariablerna tagna var för sig redovisas också i tabell 10.15.

Kärnkraftsåsikterna var mycket mer rörliga än partisympatierna, både mellan valen 1976 och 1979 och mellan valet 1979 och folkomröstningen 1980. Andelen väljare som på något sätt förändrade sina åsikter om kärnkraften var 45 procent mellan valen 1976 och 1979 och 38 procent mellan valet 1979 och folkomröstningen 1980. Motsvarande andel väljare som bytte partigrupp mellan vpk, c, kds och s, fp, m eller som bytte mellan röstning och icke-röstning var klart lägre — 15 procent mellan valen 1976 och 1979 och 14 procent mellan valet 1979 och folkomröstningen 1980.

Fördelningen mellan andelen rörliga och andelen stabila väljare blir jämnare om vi tar hänsyn till opinionsutvecklingen i både parti- och åsiktsvariabeln samtidigt. Cirka hälften av väljarna hade stabila kärnkraftsåsikter och tillhörde samma partigrupp 1976—1979 (47 procent) respektive 1979—1980 (54 procent). Övriga väljare uppvisade någon form av parti och/eller åsiktsrörlighet. Vi skall inte i detta sammanhang analysera rörligheten och stabiliteten över hela perioden 1976—1979—1980.

Men det kan nämnas att andelen intervjupersoner som uppvisade stabila kärnkraftsåsikter och en stabil partigruppstillhörighet vid samtliga tre mättillfällen endast var 29 procent. Majoriteten av dessa trogna väljare var s, fp eller m-anhängare som var för kärnkraften (16 procent). Andelen vpk, c eller kds-sympatisörer som var mot kärnkraften hela tiden 1976—1979—1980 var 8 procent. Övriga intervjupersoner — 7 av 10 — bytte kärnkraftsåsikt och/eller partitillhörighet under perioden 1976 till 1980.

Rörligheten blir något mindre när vi begränsar analysen till att enbart gälla två mättillfällen i taget. Andelen väljare som bytte kärnkraftsåsikt och/eller partigrupp var 53 procent mellan valen 1976 och 1979 och 46 procent mellan valet 1979 och folkomröstningen 1980. Rörligheten var alltså obetydligt mindre under sista halvåret före folkomröstningen 1980 än den var mellan valen 1976 och 1979.

Den typ av rörlighet som förekom mellan 1976—1979 och mellan 1979—1980 hade — med tanke på våra frågeställningar — ungefär samma struktur. De allra flesta ändringar av partigruppstillhörigheten och/eller kärnkraftsåsikterna hade en sådan karaktär att de kan tolkas i kausala termer av typen att partisympatierna påverkat kärnkraftsåsikterna eller att kärnkraftsåsikterna påverkat partitillhörigheten. Trettioen procent av väljarna uppvisade sådana rörlighetsmönster 1976—1979 och 32 procent

Tabell 10.15. Rörlighet i partisympatier och kärnkraftsåsikter 1976—1979 och 1979—1980 (panelanalys, procent)

<i>Partirörlighet</i>		1976—1979	1979—1980	
Stabilitet — samma partigrupp (vpk, c, kds eller s, fp, m)		83	85	
Byten från vpk, c, kds till s, fp, m		8	2	
Byten från s, fp, m till vpk, c, kds		3	3	
Rörlighet mellan röstning och icke-röstning		4	9	
Stabila icke-röstare		2	1	
	Summa procent	100	100	
	Antal intervjupersoner	990	990	
<i>Åsiktsrörlighet</i>		1976—1979	1979—1980	
Stabila kärnkraftsåsikter		47	57	
Byten från kärnkraftsmotståndare till kärnkraftsanhängare		10	9	
Byten från kärnkraftsanhängare till kärnkraftsmotståndare		4	2	
Rörlighet mellan åsikt och icke-åsikt		31	27	
Stabil frånvaro av kärnkraftsåsikt		8	5	
	Summa procent	100	100	
	Antal intervjupersoner	990	990	
<i>Parti- och åsiktsrörlighet</i>		1976—1979	1979—1980	<i>Teoretisk slumpfördelning</i>
Stabilitet — samma partigrupp och åsikt		47	54	12
Överensstämmelse mellan partisympati och kärnkraftsåsikt		29	42	3
Konflikt mellan partisympati och kärnkraftsåsikt		10	8	3
Icke-röstare och/eller utan kärnkraftsåsikt vid båda mätstillfällena		8	4	6
Rörlighet men inget samband mellan partisympati och kärnkraftsåsikt		21	14	44
Rörlighet — samband mellan partisympati och kärnkraftsåsikt		31	32	44
Byte, förvärv eller förlust av både partisympati och kärnkraftsåsikt		5	4	24
Byte, förvärv eller förlust av kärnkraftsåsikt påverkad av partisympati		23	23	10
Byte, förvärv eller förlust av partisympati påverkad av kärnkraftsåsikt		3	5	10
	Summa procent	100	100	100
	Antal intervjupersoner	990	990	

Kommentar: Resultaten i tabell 10.15 bygger på de intervjupersoner som ställde upp vid alla tre mätstillfällena i vår trestegspanel 1976—1979—1980. Partivariabeln har mätts som partival 1976 och 1979 och som partisympati vid folkomröstningen 1980. Intervjupersoner utan partisympati i mars 1980 har klassificerats som "icke-röstare" i rörlighetsanalysen. Väljarnas kärnkraftsåsikter har mätts med två jämförbara men ej identiska attitydfrågor som fanns med i intervjuundersökningarna 1976 och 1979. Kärnkraftsattityden 1980 har mätts med hjälp av linjevalet i folkomröstningen. Både parti- och åsiktsvariabeln har tredelats. Följande grupper har skapats när det gäller partitillhörigheten (1) vpk-, c- och kds-anhängare, (2) s-, fp- och m-anhängare, (3) väljare utan partisympatier. Kärnkraftsåsikterna har klassificerats på följande sätt: (1) kärnkraftsmotståndare (2) kärnkraftsanhängare (3) väljare utan bestämda åsikter i kärnkraftsfrågan. Rörlighetsanalyserna genomförs inte över hela trestegspanelen 1976—1979—1980 utan separat för perioderna 1976—1979 respektive 1979—1980. Vid analysen av samvariationen mellan parti- och åsiktsrörligheten urskiljes följande typer av kopplingar mellan partisympatier och kärnkraftsåsikter: *stabilitet* över tid vad gäller både partigruppstillhörighet och kärnkraftsåsikt med tre undergrupper (1) överensstämmelse mel-

lan partisymptati och kärnkraftsåsikt (anhängare av vpk, c eller kds och motståndare till kärnkraften eller anhängare av s, fp eller m och anhängare av kärnkraften) (2) konflikt mellan partisymptati och kärnkraftsåsikt (anhängare av vpk, c eller kds och anhängare av kärnkraften eller anhängare av s, fp eller m och motståndare till kärnkraften) (3) stabila icke-röstare och/eller väljare utan kärnkraftsåsikter vid båda mätillfällena förutsatt att den andra variabeln (parti eller åsikt) också uppvisar stabilitet (ex stabila anhängare av vpk, c eller kds utan kärnkraftsåsikter eller stabila icke-röstare med stabilt positiva attityder till kärnkraften). Väljare som klassificerats till denna kategori uppvisar stabilitet (= ingen förändring) men har "missing data" på en eller båda av våra analysvariabler. De kan sägas befinna sig mittemellan överensstämmelse och konflikt när det gäller kopplingen mellan partisymptatierna och kärnkraftsåsikterna. När det gäller väljare som på något sätt ändrat sina partisymptatier eller kärnkraftsåsikter har två olika typer av rörlighet urskiljts. Den första uppvisar en *rörlighet där partisymptatierna och kärnkraftsåsikterna inte rimligtvis kan sägas ha samspelat* eller där förändringar i en variabel inte rimligen kan ha påverkats av den andra variabeln. Exempel på en rörlighet av denna typ är när stabila anhängare av vpk, c eller kds ändrar kärnkraftsåsikt från att ha varit motståndare till att bli obestämda eller positiva till kärnkraften. Ett annat exempel än när stabila kärnkraftsanshängare byter parti från s, fp eller m till vpk, c eller kds. Åsiktsbytena i det första exemplet kan inte rimligen sägas ha orsakats av partisymptatierna. Det samma gäller för partibytena i det andra exemplet. De kan knappast ha påverkats av kärnkraftsfrågan. Den andra typen av *rörlighet i väljarnas partisymptatier och/eller i kärnkraftsåsikterna* antyder däremot att *någon form av orsakssamband* kan finnas mellan parti- och åsiktsvariablerna. Tre undergrupper har urskiljts (1) byte, förvärv eller förlust av både partisymptati och kärnkraftsåsikt (t ex anhängare av s, fp eller m med positiva uppfattningar om kärnkraften som byter till vpk, c eller kds och blir negativa till kärnkraften eller sympatisörer till vpk, c eller kds som är kärnkraftsmotståndare som blir icke-röstare samtidigt som de ändrar kärnkraftsåsikt och blir anhängare av kärnkraften) (2) byte, förvärv eller förlust av kärnkraftsåsikt påverkad av partisymptati (t ex stabila vpk, c eller kds-anhängare som blir kärnkraftsmotståndare eller obestämda från att ha varit anhängare av kärnkraften) (3) byte, förvärv eller förlust av partisymptati påverkad av kärnkraftsåsikt (t ex stabila kärnkraftsanshängare som byter från vpk, c eller kds till s, fp eller m).

Två trikotomiserade variabler mätta vid två olika tidpunkter ger upphov till 81 möjliga kombinationer av variabelvärden. Två av dessa 81 kombinationer uppvisar det som i tabell 10.15 kallas stabilitet med överensstämmelse mellan partisymptati och kärnkraftsåsikt. Kombinationerna är vpk, s, kds — kärnkraftsmotståndare respektive s, fp, m — kärnkraftsanshängare. Om väljarna valde parti och kärnkraftsåsikt helt slumpmässigt skulle endast 3 procent av valmanskåren hamna i kategorin stabilitet med överensstämmelse mellan partisymptati och kärnkraftsåsikt. I verkligheten var det naturligtvis en mycket högre andel av väljarna som hamnade i denna kategori (42 procent 1979—1980). *Den teoretiska slumpfördelningen* för våra analyskategorier redovisas i tabell 10.15. De kan vara användbara att jämföra med när de empiriska resultaten studeras.

1979—1980. Andelen väljare som uppvisade avvikande rörlighetsmönster, där vi inte rimligtvis kan tala om en kausal relation mellan partitillhörighet och kärnkraftsåsikter, var klart lägre — 21 procent 1976—1979 och enbart 14 procent 1979—1980.

Den vanligaste typen av rörlighet som förekom både mellan valet 1976 och 1979 och mellan valet 1979 och folkomröstningen 1980 var sådan där stabila partiväljare ändrade sin uppfattning om kärnkraften så att den kom att stämma bättre överens med det egna partiets ståndpunkt. Partisymptatierna påverkade kärnkraftsåsikterna. Hälften (50 procent) av alla typer av parti- eller åsiktsrörlighet mellan valet 1979 och folkomröstningen 1980 hade denna karaktär. Motsvarande andel för perioden mellan

valen 1976 och 1979 var något lägre, 44 procent. Den motsatta typen av rörlighet där stabila kärnkraftsanhängare eller stabila kärnkraftsmotståndare ändrade sina partisympatier så att de bättre stämde överens med kärnkraftsåsikterna var mycket ovanligare. Endast 6 respektive 11 procent av samtliga rörlighetsmönster 1976—1979 och 1979—1980 hade denna karaktär.

Två viktiga analytiska slutsatser kan dras av panelresultaten i tabell 10.15. Den första gäller styrkan i kopplingen mellan partitillhörigheten och kärnkraftsåsikterna på väljarnivå. Väljarnas partisympatier och kärnkraftsåsikter har ända sedan kärnkraften blev en central valfråga 1976 och fram till folkomröstningen 1980 i mycket stor utsträckning hängt samman, påverkat varandra och förändrats gemensamt. En klar majoritet av de stabila väljare som varken bytte partigrupp eller kärnkraftsåsikt mellan valen 1976 och 1979 eller mellan 1979 och 1980 hade uppfattningar om kärnkraften som stämde överens med de egna partiernas ståndpunkter (62 procent 1976—1979 och 78 procent 1979—1980). Det var endast en minoritet av de stabila väljarna som hade kärnkraftsåsikter som gick på tvärs mot vad de egna partierna stod för (21 procent 1976—1979 och 15 procent 1979—1980).

Resultaten för de rörliga väljarna visar precis som resultaten för de stabila väljarna att partitillhörigheten hade ett mycket starkt samband med kärnkraftsåsikterna. De allra flesta åsiktsbyten eller byten av partigrupp under våra två undersökningsperioder hade en sådan karaktär att väljarna kan ha påverkats av partisympatierna när de bytte kärnkraftsåsikt eller påverkats av kärnkraften när de bytte parti. Sextio procent av samtliga ändringar i väljarnas partigruppstillhörighet eller kärnkraftsåsikter mellan valen 1976 och 1979 hade denna karaktär. Motsvarande siffra för perioden mellan valet 1979 och folkomröstningen 1980 var ännu högre, 70 procent.

Den andra viktiga slutsatsen som kan dras av resultaten i tabell 10.15 gäller de opinionsbildningsprocesser som åstadkommit det starka sambandet mellan partitillhörighet och åsikter i kärnkraftsfrågan. På denna punkt är resultaten osedvanligt entydiga. Den opinionsbildningsmodell som vi kallat partiåsiktsmodellen ger en mycket bättre och sannfärdigare bild av hur kopplingen mellan väljarnas partisympatier och kärnkraftsåsikter utvecklades och förstärktes från valet 1976 och till folkomröstningen 1980 än den motsatta modellen, åsiktsröstningsmodellen (se tabell 10.16).

En fjärdedel (23 procent) av samtliga kombinationer av partisympatier och kärnkraftsåsikter var förenliga med partiåsiktsmodellen men inte med åsiktsröstningsmodellen både 1976—1979 och 1979—1980. Andelen kombinationer som var förenliga med åsiktsröstningsmodellen men inte med partiåsiktsmodellen var klart lägre — 3 procent 1976—1979 och 5

Tabell 10.16. Partiåsiktsmodellen och åsiktsröstningsmodellen (procent)

Kopplingar mellan väljarnas partisympatier och kärnkraftsåsikter som är förenliga med:	1976—1979		1979—1980		Teoretisk slumpfördelning
	1976—1979	1979—1980	1976—1979	1979—1980	
Tänkbart orsakssamband mellan partisympatier och kärnkraftsåsikter	60	74			47
enbart partiåsiktsmodellen	23	23			10
enbart åsiktsröstningsmodellen	3	5			10
både partiåsikts- och åsiktsröstningsmodellen	34	46			27
Inget orsakssamband mellan partisympatier och kärnkraftsåsikter	40	26			53
varken partiåsikts- eller åsiktsröstningsmodellen	32	22			43
icke-röstare och/eller utan kärnkraftsåsikt vid båda mätillfällena	8	4			6
	Summa procent	100	100		100
	Antal intervjupersoner	990	990		

Kommentar: Klassificeringen i tabell 10.16 bygger på resultaten i tabell 10.15. Väljare som bytt, förvärvat eller förlorat kärnkraftsåsikt under påverkan av partisympatierna har klassificerats under "enbart partiåsiktsmodellen". Till "enbart åsiktsröstningsmodellen" har förts väljare som bytt, förvärvat eller förlorat partisympati under påverkan av kärnkraftsåsikterna. Till kategorin "både partiåsikts- och åsiktsröstningsmodellen" har de väljare klassificerats som antingen uppvisade stabilitet med överensstämmelse mellan sina partisympatier och kärnkraftsåsikter eller som hade bytt, förvärvat eller förlorat både partisympatier och kärnkraftsåsikter på ett överensstämmande sätt. Kategorin "varken partiåsikts- eller åsiktsröstningsmodellen" omfattar de väljare som antingen var stabila men uppvisade konflikt mellan partisympatierna och kärnkraftsåsikterna eller som varit rörliga men på ett sådant sätt att någon orsakskoppling mellan parti- och åsiktsvariablerna knappast var trolig. Kategorin "icke-röstare och/eller utan kärnkraftsåsikt vid båda mätillfällena" definieras i kommentaren under tabell 10.15.

procent 1979—1980. Om väljarna hade valt partitillhörighet och kärnkraftsåsikter helt slumpmässigt skulle 10 procent av kombinationerna ha passat ihop med enbart partiåsiktsmodellen och 10 procent med enbart åsiktsröstningsmodellen. Resultatet för partiåsiktsmodellen är alltså klart bättre (23 procent mot 10 procent) än vad en ren slumpmodell skulle ge. Det är svårt att undgå att dra slutsatsen att partisympatierna spelade en stor roll för många människor när de bildade sig åsikter om kärnkraften.

Det relativt dåliga resultatet för åsiktsröstningsmodellen får inte tolkas som att den är irrelevant eller ointressant när det gäller att analysera samspelet mellan partisympatier och kärnkraftsåsikter. Resultaten i tabell 10.16 visar visserligen att det under åren 1976—1980 var fler väljare som valde kärnkraftsåsikt efter parti än som valde parti efter kärnkraftsåsikt. Men partibyten var mycket ovanligare än åsiktsbyten under perioden och det fanns väljare som bytte parti under potentiell inverkan av kärnkraften. Något över hälften av partigrupsbytena under vår undersökningsperiod (53 procent 1976—1979 respektive 64 procent 1979—1980) kan potentiellt ha påverkats av kärnkraftsfrågan när de bytte parti.

Vi är inte tvingade att välja en av modellerna. Båda opinionsbildningsprocesserna — från partisympati till åsikt respektive från åsikt till partisympati — kan verka samtidigt. Och för en mycket stor del av valmanskåren (34 procent 1976—1979 respektive 46 procent 1979—1980) vet vi att

partisympatierna och kärnkraftsåsikterna kan ha påverkat varandra men vi kan inte skilja de båda modellerna åt. Kärnkraftsåsikterna och partisympatierna var för dessa väljare sammankopplade på ett sådant sätt att vi utifrån vårt material inte kan avgöra om partisympatierna inverkat på kärnkraftsåsikterna eller om kärnkraftsåsikterna påverkat partitillhörigheten. De flesta av dem hade stabila och överensstämmande partisympatier och kärnkraftsåsikter men det fanns också en mindre grupp som ändrat både partitillhörighet och åsikt om kärnkraften på ett sammanhängande sätt.

Ett konkret exempel på att både partiåsiktsmodellen och åsiktsröstningsmodellen är användbara vid analysen av samspelet mellan väljarnas partisympatier och kärnkraftsåsikterna ges i tabell 10.17. Resultaten i tabellen visar hur väljare som vid ett mättillfälle hade en motsättning mellan sina partisympatier och kärnkraftsåsikter eventuellt hade löst den motsättningen vid nästa mättillfälle. Hur agerade väljare som befann sig under korstryck mellan sina partiloyaliteter och sina åsikter om kärnkraften — bytte de parti, bytte de kärnkraftsåsikt eller lät de allt förbli vid det gamla?

Resultaten för perioden 1976—1979 och 1979—1980 är mycket likartade. De flesta människor löste konflikten mellan partitillhörigheten och kärnkraftsåsikterna genom att byta kärnkraftsåsikt (48 procent 1976—1979, 45 procent 1979—1980). Nästan lika många väljare gjorde ingenting. De varken bytte åsikt eller partisympati (33 procent 1976—1979, 42 procent 1979—1980). En mindre del av väljarna bytte partigruppstillhörighet så att den bättre passade till vad de ansåg om kärnkraften (14 procent 1976—1979, 10 procent 1979—1980). Det fanns alltså väljare som agerade i enlighet med åsiktsröstningsmodellen — som bytte parti inte åsikt. Men andelen väljare som handlade tvärtom — som bytte åsikt inte

Tabell 10.17. Vad gjorde väljare med konflikt mellan partitillhörigheten och kärnkraftsåsikterna? Bytte de åsikt eller parti? (procent)

	1976—1979	1979—1980
bytte varken åsikt eller partigruppstillhörighet	33	42
bytte partigruppstillhörighet men ej åsikt	14	10
bytte åsikt men ej partigruppstillhörighet	48	45
bytte både åsikt och partigruppstillhörighet	5	3
Summa procent	100	100
Antal intervjupersoner	239	251

Kommentar: Analysen omfattar de väljare i panelstudien 1976—1979—1980 som 1976 respektive 1979 sympatiserade med vpk, c eller kds och var för kärnkraften eller sympatiserade med s, fp eller m och var mot kärnkraften. Resultaten visar hur dessa väljare handlade 1979 respektive 1980.

parti — var många fler. De var fyra gånger så många både mellan valet 1976 och valet 1979 och mellan valet 1979 och folkomröstningen 1980.

Parti- och åsiktsrörlighet under folkomröstningskampanjen

Rörligheten i väljarnas kärnkraftsåsikter var förhållandevis omfattande under folkomröstningskampanjen om vi inte enbart talar om åsiktsbyten utan också tar hänsyn till alla förändringar i åsiktsförekomsten. Många människor bildade sig åsikter om kärnkraften medan andra förlorade sina uppfattningar och blev obestämda. Men om vi enbart talar om rena åsiktsbyten var rörligheten mer begränsad. Analysen i kapitel 7 och 8 visade att andelen väljare som bytte kärnkraftsåsikt eller linjepreferens under valrörelsen inför folkomröstningen 1980 höll sig kring 5—15 procent. Rörligheten i linjepreferenserna tenderade att vara något högre än rörligheten i åsikterna.

Åsiktsrörligheten hade något olika omfattning beroende på vilken intervjufråga som användes för att mäta inställningen till kärnkraften. Den åsiktsfråga som gav upphov till minst andel åsiktsbytare (endast 5 procent) var den där intervjupersonerna själva fick ange om de var för eller emot kärnkraften. Det är samma åsiktsfråga som genomgående används i detta kapitel när det gäller att mäta väljarnas kärnkraftsåsikter.

Hur väljarnas partisympatier förändrades under folkomröstningskampanjen 1980 redovisas i tabellerna 10.18—10.20. Resultaten visar hur intervjupersonerna i vår panelundersökning under våren 1980 besvarade frågan om bästa parti i telefonomgången i januari och i enkätstudien omedelbart efter folkomröstningen. Speciella analyser av partiernas nettovinst eller nettoförluster på grund av partibytena under folkomröstningskampanjen redovisas också.

Två partier — moderaterna och folkpartiet — fick uppleva att deras väljarstöd förändrades förhållandevis mycket under folkomröstningskampanjen. Moderaterna gick enligt våra mätningar fram +2,8 procentenheter mellan januari och mars/april 1980 medan folkpartiet förlorade —1,9 procentenheter. En stor del av moderaternas vinst och folkpartiets tillbakagång berodde på direkta partiövergångar från folkpartiet till moderaterna (motsvarande 1,3 procentenheter). Övriga partiers väljarandelar förändrades mycket litet under folkomröstningskampanjen. Enligt våra mätningar — som dock är relativt osäkra (de bygger enbart på cirka 1 350 intervjupersoner) — gick socialdemokraterna tillbaka —1,1 procentenheter och vänsterpartiet kommunisterna —0,2 procentenheter medan centerpartiets väljarstöd inte förändrades ($\pm 0,0$).

En mycket stor majoritet av väljarna bytte inte partisympati under folkomröstningskampanjen (91 procent). Socialdemokratiska och mode-

Tabell 10.18. Väljarnas partisympatier i januari 1980 och strax efter folkomröstningen i mars/april 1980 (procent)

<i>Partisymptati</i>	<i>Telefonintervju i januari 1980</i>	<i>Enkätstudie efter folk- omröstningen</i>	<i>Förändring i parti- sympatierna</i>
vpk	5,1	4,9	-0,2
s	50,0	48,9	-1,1
c	17,2	17,2	0,0
fp	8,0	6,1	-1,9
m	18,2	21,0	+2,8
övriga partier	1,5	1,9	+0,4
Summa procent	100,0	100,0	
Antal intervju personer	1 303	1 359	
Andel utan partisymptati	17 %	13 %	

Tabell 10.19. Stabila partianhängare och partibytare under folkomröstningskampanjen 1980 (procent)

<i>Partisymptati i januari 1980</i>	<i>Partisymptati i mars/april</i>						<i>Summa procent</i>	<i>Antal intervju- personer</i>
	<i>vpk</i>	<i>s</i>	<i>c</i>	<i>fp</i>	<i>m</i>	<i>övriga</i>		
vpk	81	10	2	0	0	7	100	59
s	2	96	1	0	0	1	100	610
c	0	2	91	0	5	2	100	205
fp	0	3	7	67	20	3	100	90
m	0	1	3	1	95	0	100	224
övriga partier	6	5	16	6	28	39	100	18

Andel av väljare med partisympatier i både januari och mars 1980

stabila partianhängare	91,0
byte från vpk, c, kds till s, fp, m	1,7
byte från s, fp, m till vpk, c, kds	3,2
byten mellan vpk, c, kds	0,4
byten mellan s, fp, m	2,5
byten mellan riksdagspartierna inkl kds och övriga partier	1,2
Summa procent	100,0
Antal intervju personer	1 206

Tabell 10.20. Partiernas nettovinster eller nettoförluster till följd av partibyten under folkomröstningskampanjen 1980 (procent av samtliga med partisympati)

	vpk		s		c		fp		m	
nettovinst (+) el	s	+0,7	vpk	-0,7	vpk	+0,1	vpk	0,0	vpk	0,0
nettoförlust (-)	c	-0,1	c	-0,1	s	+0,1	s	0,0	s	-0,1
till följd av	fp	0,0	fp	0,0	fp	+0,5	c	-0,5	c	+0,3
partibyten med	m	0,0	m	+0,1	m	-0,3	m	-1,3	fp	+1,3
angivet parti	övr	-0,3	övr	-0,3	övr	0,0	övr	-0,1	övr	+0,4
nettoeffekt av partibyten		+0,3		-0,9		+0,4		-1,9		+1,9

rata sympatisörer var allra mest partitrogna. Nittiosex procent av s-anhängarna och 95 procent av m-anhängarna förblev sina partier trogna under kampanjen. De bytte inte parti.

Vänsterpartiet kommunisternas och centerpartiets anhängare var också förhållandevis partitrogna (81 respektive 91 procent stabila sympatisörer) medan folkpartiets väljare var mer lättroliga. Endast sextiosju procent av fp-anhängarna i januari 1980 förblev partiet troget över folkomröstningen. Resten bytte partisympati. De flesta gick till moderaterna (20 procent).

De partier som var negativa till kärnkraften (vpk, c, kds) vann ett något ökat väljarstöd (+1,5 procentenheter) under folkomröstningskampanjen som en följd av partibyten från de partier som var mer positiva till kärnkraften (s, fp, m).

Rörligheten i väljarnas partisympatier under folkomröstningskampanjen var — precis som rörligheten i kärnkraftsåsikterna — förhållandevis begränsad om vi enbart talar om rena partibyten. Men om vi också tar hänsyn till förändringarna i förekomsten av partisympatier blir rörligheten genast större. En analys av samspelet mellan väljarnas partisympatier och kärnkraftsåsikter under folkomröstningskampanjen är alltså möjlig att genomföra. Partiåsikts- och åsiktsröstningsmodellerna kan prövas. Man måste dock vara medveten om att större delen av den parti- och åsiktsrörlighet som analyseras gäller rörlighet mellan åsikt och icke-åsikt respektive mellan partisympati och ingen partisympati. Det är i huvudsak mobiliserings- och demobiliseringsförändringar som studeras, inte genuina byten av åsikter eller partisympatier.

Resultaten i tabell 10.21 visar hur väljarnas partisympatier och kärnkraftsåsikter hängde samman mellan januari och mars 1980 och under folkomröstningskampanjens sista veckor. Analysen genomförs med hjälp av det tidigare presenterade klassifikationsschemat som omfattar sju olika typer av parti- och åsiktskombinationer. Syftet med klassifikationsschemat är att göra det möjligt att över tid analysera i vad mån olika typer av

kombinationer av partisympatier och kärnkraftsåsikter är förenliga eller inte förenliga med olika former av kausala kopplingar mellan väljarnas partitillhörighet och uppfattningar om kärnkraften. Partiåsikts- och åsiktsröstningsmodellerna specificerar två olika tänkbara kausala samband mellan partitillhörigheten och kärnkraftsåsikterna. Resultaten i tabell 10.22 visar hur väl de passade in på parti- och åsiktsrörligheten under folkomröstningskampanjen 1980.

En klar majoritet av väljarna bytte varken partigrupp eller kärnkraftsåsikt under folkomröstningskampanjen. Andelen stabila väljare var 69 procent mellan januari och början av mars och 63 procent från början av

Tabell 10.21. Rörlighet i partisympatier och kärnkraftsåsikter under folkomröstningskampanjen 1980 (panelanalys, procent)

<i>Partirörlighet</i>	<i>jan—mars mars—linjeval</i>		
stabilitet — samma partigrupp (vpk, c, kds eller s, fp, m)	77	77	
byten från vpk, c, kds till s, fp, m	1	2	
byten från s, fp, m till vpk, c, kds	1	2	
rörlighet mellan någon partisympati och ingen partisympati	11	13	
stabilitet — ingen partisympati	10	6	
Summa procent	100	100	
Antal intervjupersoner	1 427	1 427	
<hr/>			
<i>Åsiktsrörlighet</i>	<i>jan—mars mars—linjeval</i>		
stabila kärnkraftsåsikter	71	69	
byten från kärnkraftsmotståndare till kärnkraftsanhängare	2	4	
byten från kärnkraftsanhängare till kärnkraftsmotståndare	3	1	
rörlighet mellan åsikt och icke-åsikt	16	20	
stabil frånvaro av kärnkraftsåsikt	8	6	
Summa procent	100	100	
Antal intervjupersoner	1 427	1 427	
<hr/>			
<i>Parti- och åsiktsrörlighet</i>	<i>jan—mars</i>	<i>mars—linjeval</i>	<i>Teoretisk slumpfördelning</i>
stabilitet — samma partigrupp och åsikt	69	63	12
överensstämmelse mellan partisympati och kärnkraftsåsikt	45	46	3
konflikt mellan partisympati och kärnkraftsåsikt	12	10	3
icke-röstare och/eller utan kärnkraftsåsikt vid båda mättillfällena	12	7	6
rörlighet men inget samband mellan partisympati och kärnkraftsåsikt	15	14	44
rörlighet — samband mellan partisympati och kärnkraftsåsikt	16	23	44
byte, förvärv eller förlust av både partisympati och kärnkraftsåsikt	2	3	24
byte, förvärv eller förlust av kärnkraftsåsikt påverkad av partisympati	9	12	10
byte, förvärv eller förlust av partisympati påverkad av kärnkraftsåsikt	5	8	10
Summa procent	100	100	100
Antal intervjupersoner	1 427	1 427	

Tabell 10.22. Partiåsiktsmodellen och åsiktsröstningsmodellen under folkomröstningskampanjen 1980 (procent)

Kopplingar mellan väljarnas partisympatier och kärnkraftsåsikter som är förenliga med:	jan—mars		mars—linjeval		Teoretisk slumpfördelning
	jan—mars	mars—linjeval	mars—linjeval	linjeval	
tänkbart orsakssamband mellan partisympatier och kärnkraftsåsikter	61	69	47		
enbart partiåsiktsmodellen	9	12	10		
enbart åsiktsröstningsmodellen	5	8	10		
både partiåsikts- och åsiktsröstningsmodellen	47	49	27		
inget orsakssamband mellan partisympatier och kärnkraftsåsikter	39	31	53		
varken partiåsikts- eller åsiktsröstningsmodellen	27	24	47		
icke-röstare och/eller utan kärnkraftsåsikt vid båda mätillfällena	12	7	6		
Summa procent	100	100	100		
Antal intervjupersoner	1 427	1 427			

mars till folkomröstningen. De allra flesta stabila väljare uppvisade en överensstämmelse mellan partisympatierna och kärnkraftsåsikterna. Få stabila väljare hade uppfattningar i kärnkraftsfrågan som inte stämde överens med de egna partiernas åsikter (12 procent januari—mars, 10 procent mars—linjevalet).

En majoritet (52 procent i januari—mars, 62 procent i mars—linjevalet) av de rörliga väljarna under folkomröstningskampanjen förändrade sina partisympatier och/eller kärnkraftsåsikter på ett sådant sätt att en kausal tolkning av sambandet mellan partitillhörighet och åsikter är möjlig. Rörlighetsmönster där partisympatierna kan ha påverkat kärnkraftsåsikterna var något vanligare än de motsatta mönstren där åsikterna kan ha inverkat på förändringar i partitillhörigheten (9 procent mot 5 procent januari—mars och 12 procent mot 8 procent mars—linjevalet).

Partiåsiktsmodellen förklarade alltså en större andel av rörligheten under folkomröstningskampanjen än åsiktsröstningsmodellen (se tabell 10.22). Men skillnaden mellan de båda modellerna var mindre än den var för perioderna 1976—1979 respektive 1979—1980. Det berodde både på att partiåsiktsmodellen förklarade en lägre andel av parti- och åsiktsrörligheten under kampanjen 1980 än tidigare (29 procent januari—mars och 32 procent mars—linjevalet mot 44 procent 1976—1979 och 50 procent 1979—1980) och att åsiktsröstningsmodellen förklarade en högre andel under folkomröstningskampanjen än under åren innan (16 procent januari—mars och 22 procent mars—linjevalet mot 6 procent 1976—1979 och 11 procent 1979—1980).

Partiåsiktsmodellen förklarade också en något mindre andel av rörligheten i väljarnas kärnkraftsåsikter under folkomröstningskampanjen än tidigare. Andelen väljare, av samtliga som ändrade uppfattning om kärnkraften, som potentiellt kan ha påverkats av sina partisympatier när de bytte åsikt var 62 procent respektive 71 procent 1976—1979 och 1979—1980. Motsvarande siffror var 52 procent (januari—mars) respektive 60

procent (mars — linjevalet) under kampanjen 1980. Åsiktsröstningsmodellen förklarade däremot ungefär samma andel av partigruppsrörligheten 1980 som tidigare. Femtiofyra procent respektive 65 procent av partigruppsbytarna mellan januari och mars 1980 respektive mellan marsstudien och linjevalet kan potentiellt ha bytt parti under påverkan av kärnkraftsåsikterna. Motsvarande siffror för perioden 1976—1979 och 1979—1980 var 53 procent respektive 64 procent.

Väljarnas kärnkraftsåsikter tycks alltså haft en något större inverkan på rörligheten i partitillhörigheten under själva valkampanjen 1980 än under tidigare perioder medan väljarnas partisympatier tycks ha betytt något mindre för rörligheten i kärnkraftsåsikterna under folkomröstningskampanjen än under åren dessförinnan. Resultatet behöver inte uppfattas som överraskande. Det kan istället ses som någonting ganska självklart. Kärnkraftsåsikterna spelade en större roll för rörligheten i partisympatierna under folkomröstningskampanjen 1980 när kärnkraften stod i centrum för intresset än de gjorde mellan riksdagsvalen 1976 och 1979 när partierna var det centrala.

Sedan får vi inte glömma att den partirörlighet vi talar om under kampanjen 1980 gäller förändringar i *partisympatier* — och inte förändringar av *partival* som under de tidigare perioderna — och att den allra största delen av rörligheten under våren 1980 inte gällde genuina partibytten utan förändringar mellan att ha eller inte ha någon partisympati. Vi vet att intervjuuppgifter om partisympatier både är mindre tillförlitliga och mer lätttrörliga än uppgifter om partival. Vad vi har visat är att väljarnas kärnkraftsåsikter betydde något mer för *rörligheten i partisympatierna* under valkampanjen 1980 än vad de betydde för *rörligheten i valet av parti* mellan 1976 eller 1979 eller mellan valet 1979 och folkomröstningen 1980.

Väljarnas kärnkraftsåsikter spelade alltså en något större roll för ändringar i partigruppstillhörigheten under själva folkomröstningskampanjen 1980 än under åren dessförinnan medan väljarnas partisympatier betydde något mindre för rörligheten i kärnkraftsåsikterna under valkampanjen 1980 än vad de gjorde tidigare. Partiåsiktsmodellen gav dock även under folkomröstningskampanjen 1980 en bättre bild av samspelet mellan partisympatierna och kärnkraftsåsikterna än åsiktsröstningsmodellen. Fler människor ändrade åsikt efter parti än parti efter åsikt under folkomröstningskampanjen 1980.

Partisympatiernas betydelse för opinionsutvecklingen under folkomröstningskampanjen kan inte bara studeras när det gäller hur väljarnas kärnkraftsåsikter förändrades utan också när det gäller hur väljarnas linjepreferenser utvecklades över tid. Resultaten i tabell 10.23 visar hur väljare med stabila partisympatier under kampanjen 1980 röstade i folkomröstningen med hänsyn tagen till vilka linjer de föredrog i januari 1980.

Tabell 10.23. Linjeval i folkomröstningen bland stabila partianhängare efter linjepreferenser i januari 1980 (panelanalys, procent)

Parti- sympati	Linje- preferens i jan 1980	Linjeval i folkomröstningen				Summa procent	Antal intervju- personer	Andel icke- röstare
		linje 1	linje 2	linje 3	blankt			
s	linje 1	35	50	10	5	100	40	11
	linje 2	1	93	4	2	100	276	11
	linje 3	1	26	68	5	100	99	16
	obestämd	8	65	27	0	100	26	31
c	linje 1	57	0	43	0	100	7	36
	linje 2	10	20	70	0	100	10	29
	linje 3	0	1	99	0	100	135	5
	obestämd	0	0	100	0	100	5	29
fp	linje 1	82	18	0	0	100	11	0
	linje 2	10	85	5	0	100	20	9
	linje 3	0	22	72	6	100	18	0
m	linje 1	91	3	6	0	100	116	10
	linje 2	23	54	19	4	100	26	4
	linje 3	21	5	74	0	100	19	14
	obestämd	62	11	22	0	100	9	10

Kommentar: Vpk är inte medtaget i tabellen därför att så gott som samtliga stabila vpk-anshängare redan i januari 1980 var för linje 3 och sedan förblev linje 3 trogna ända fram till folkomröstningen. De fåtaliga obestämda fp-anshängarna har också uteslutits från analysen.

Analysen visar bl a i vad mån väljare utan linjepreferenser i januari 1980 valde sitt eget partis linje i mars och i vilken utsträckning som människor som inte sympatiserade med det egna partiets linje i januari bytte till partilinjen i mars 1980.

Människor som redan i januari 1980 föredrog sitt eget partis linje bytte mycket sällan linje fram till folkomröstningen. Endast 5 procent av dem bytte linje medan hela 94 procent fullföljde sin röstningsavsikt från januari och stödde sitt eget partis linje i folkomröstningen (se specialanalysen i tabell 24). Andelen väljare som föredrog sitt eget partis linje redan i januari och sedan höll fast vid den linjen även i folkomröstningen skilde sig något åt mellan de olika partiernas sympatisörer. Tendensen att hålla fast vid partilinjen var något större bland vpk- och c-anshängare än bland anhängare till s, m eller fp. Anhängare till vänsterpartiet kommunisterna eller centerpartiet, som föredrog linje 3 i januari 1980 och som röstade i folkomröstningen stödde till 100 respektive 99 procent linje 3. Motsvarande procentandel var 93 procent för s-anshängare, 91 procent för m-anshängare och 85 procent för fp-anshängare.

Tabell 10.24. Linjeytbytte eller ej bland stabila partianhängare med samma eller annan linjepreferens än det egna partiet i januari 1980 (procent)

<i>Valbeteende i folkomröstningen</i>	<i>Linjepreferens i jan 1980</i>	
	<i>samma linje som det egna partiet</i>	<i>annan linje än det egna partiet</i>
bytte ej linje — fullföljde röstningsavsikten från januari	94	60
bytte linje och röstade på det egna partiets linje	—	31
bytte linje men röstade inte på det egna partiets linje	5	5
röstade blankt	1	4
	Summa procent	100
	Antal intervjupersoner	581
	Andel icke-röstare	9 %
		100
		233
		15 %

Kommentar: Analyserna i tabellerna 10.23 och 10.24 gäller enbart för intervjupersoner med samma partisympati i samtliga tre panelsteg i folkomröstningsundersökningen 1980.

Väljare utan någon bestämd linjepreferens i januari 1980 hade — precis som väljare med linjepreferenser som inte stämde överens med det egna partiets — en större tendens att valskolka i folkomröstningen än de väljare som hade samma linjepreferens som det egna partiet. Men de obestämda väljare som anammade en linjepreferens och röstade i folkomröstningen tenderade mycket klart att välja sitt eget partis linje. Trettioen procent av de socialdemokratiska anhängare som var obestämda i januari 1980 röstskolkade t ex i folkomröstningen. Men bland de socialdemokrater som var obestämda i kärnkraftsfrågan i januari och som röstade i folkomröstningen stödde hela 65 procent linje 2.

Linjeytbyttarna under folkomröstningskampanjen återfanns i huvudsak bland de väljare som i januari 1980 *inte* sympatiserade med det egna partiets linje. Denna väljargrupp var förhållandevis stor. Den omfattade 29 procent av samtliga väljare som hade parti- och linjepreferenser i januari 1980. Något över en tredjedel av dem bytte linje fram till folkomröstningen (36 procent). En mycket klar majoritet av dem som bytte linje bytte till samma linje som det egna partiet (86 procent). Väljare som bytte linje till det egna partiets linje utgjorde totalt sett 64 procent av samtliga linjeytbyttare mellan januari 1980 och folkomröstningen. Tendensen att anpassa linjevalet till det egna partiets ståndpunkter var alltså klart markerad bland de väljare som i början av folkomröstningskampanjen hade linjepreferenser som avvek från det egna partiets. Men analysen i tabell 10.24 visar också att betydelsen av partiloyaliteten inte skall överdrivas.

En majoritet (60 procent) av de väljare som i januari 1980 sympatiserade med en annan linje än det egna partiets bytte inte linje fram till folkomröstningen. De vidhöll sin partiavvikande ståndpunkt och fronderade i folkomröstningen.

Väljarnas partisympatier var en mycket viktig faktor bakom opinionsutvecklingen och åsiktsförändringarna under folkomröstningskampanjen. Men de kan inte förklara all åsiktsrörlighet eller stabilitet under kampanjen. Det fanns väljare som gick mot strömmen och bytte från sitt partis linje under kampanjen. Sammanlagt 4 procent av de stabila partisympatisörer som röstade 1980 gjorde det. Det fanns också väljare som var envisa och höll fast vid en partiavvikande ståndpunkt genom hela folkomröstningskampanjen. Andelen stabila partianhängare som vidhöll en partiavvikande åsikt under hela kampanjen ända fram till folkomröstningen var 17 procent.

Huvudresultatet i detta avsnitt är dock att väljarnas partisympatier och kärnkraftsåsikter hade ett starkt samband med varandra under folkomröstningskampanjen och att den åsikts- och partirörlighet som förekom tenderade att ytterligare förstärka detta samband. Parti- och linjebytena under kampanjen ledde till att partiernas väljargrupper blev mer åsiktsmässigt homogena. Andelen väljare som föredrog samma linje som det egna partiet var högre i slutet av kampanjen än i början.

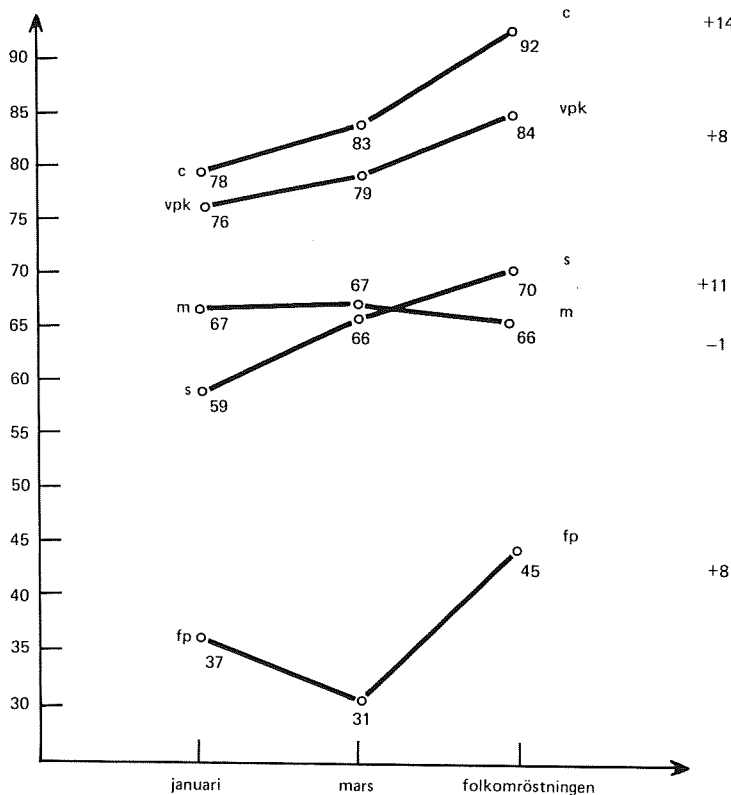
Resultaten i figur 10.1 visar hur stor andel av de olika partiernas anhängare i vår panelstudie som sympatiserade med samma linje som det egna partiet i januari- och marsundersökningarna 1980 och i folkomröstningen.

Andelen väljare med samma linje som det egna partiet bland samtliga väljare med någon partisympati ökade från 63 procent i januari 1980 till 72 procent i folkomröstningen. Ökningen var mest markant för centerpartiets väljargrupp (från 78 procent i januari till 92 procent i folkomröstningen (+14)). Men även den socialdemokratiska väljargruppen uppvisade en stor ökning, från 59 procent i januari till 70 procent i folkomröstningen (+11). Andelen vpk- och fp-anhängare som sympatiserade med det egna partiets linje ökade också mellan januari 1980 och folkomröstningen — från 76 till 84 procent (+8) för vpk:s väljargrupp och från 37 till 45 procent (+8) för fp:s väljargrupp. Det enda parti som på väljarnivå inte blev mer åsiktsmässigt homogent i kärnkraftsfrågan under folkomröstningskampanjen var moderaterna. Andelen väljare bland moderaterna som föredrog linje 1 ökade inte mellan januari och folkomröstningen. Andelen minskade istället från 67 till 66 procent (-1). Moderaterna gjorde klara nettovinster på partibyttena under folkomröstningskampanjen. Det stora nytillskottet av anhängare ledde alltså inte till att linje 1:s ställning stärktes bland moderaterna, men inte heller till att den försvagades nämnvärt.

Figur 10.1. Andel väljare som föredrog samma linje som det egna partiet i januari- och marsundersökningarna 1980 och i folkomröstningen (paneldata, procent)

Andel väljare med samma linje som det egna partiet

Förändring mellan januari och folkomröstningen

Andel väljare med samma linje som det egna partiet bland samtliga väljare med sympati för något parti

63 %   67 %   72 %   +9

Kommentar: Analysen bygger på de intervjupersoner som deltog i samtliga tre panelsteg i kampanjstudien 1980. Procentbasen har definierats som väljare med linjepreferens eller linjeval (inkl blankpreferens eller blankröstning). Endast väljare som vid respektive undersökningstillfälle hade någon partisympati har tagits med i analysen (ca 1 200 personer vid vart och ett av de tre mätillfällena).

Efter folkomröstningen — kärnkraftsåsikter och partival 1982

Ledande företrädare för linje 3 och för de olika partier och grupper som stod bakom motståndet mot kärnkraften visste långt innan folkomröstningsdagen att de inte skulle uppnå en majoritet av rösterna och vinna valet. Men de hade beslutat sig för att inte ge upp. Redan på valnatten den 23 mars 1980 satt kampanjmärken på linje 3-företrädarna som talade om att "Kampen går vidare".

Men när valresultatet väl var färdigräknat och linje 3:s klara förlust ett faktum satte tröttheten in. Kärnkraftsfrågan kändes uttjatad inte bara bland kärnkraftsanhängarna utan också bland många kärnkraftsmotståndare. Energi- och kärnkraftsfrågorna försvann i stort sett från massmedia och från den politiska debatten. Andra frågor kom att ta över intresset, som t ex arbetsmarknadskonflikten på senvåren 1980 och skatteöverenskommelsen, löntagarfonderna och den ekonomiska krisen senare under 1981 och 1982.

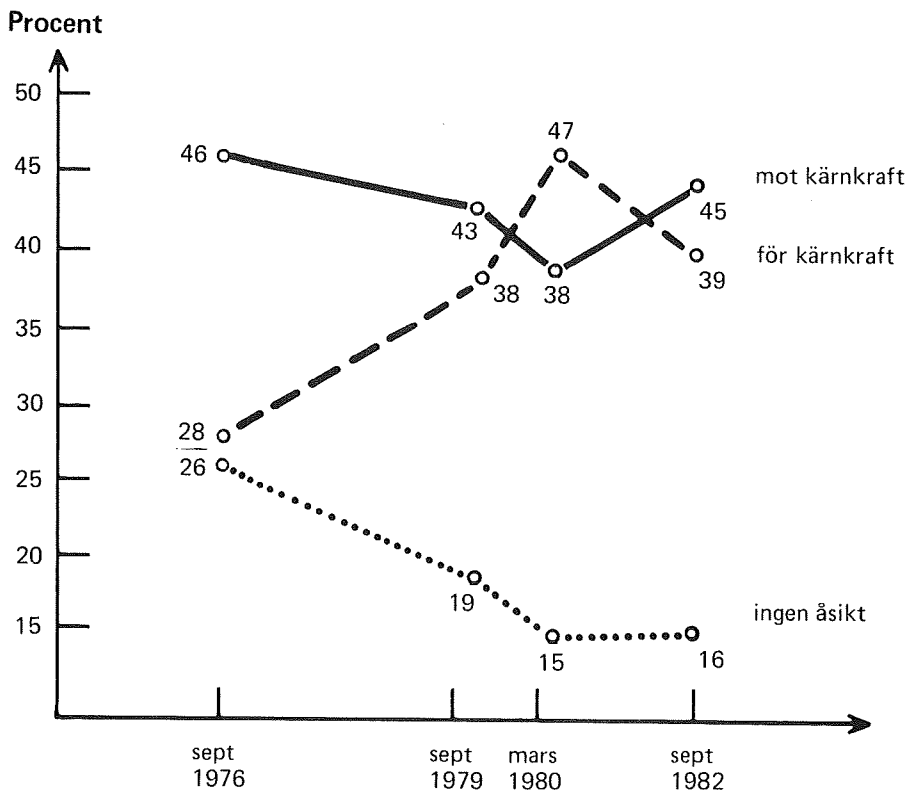
Den partipolitiska konflikten i kärnkraftsfrågan löstes emellertid inte helt i och med folkomröstningen. Den kvarstod i något dämpad form. Men energi- och kärnkraftsfrågorna intog inte längre någon dominerande plats på den politiska dagordningen. I valrörelsen 1982 spelade kärnkraften en mycket liten roll i jämförelse med den roll kärnkraftsfrågan hade spelat i valrörelserna 1976 och 1979.

Kärnkraftsfrågan blev alltså mycket snabbt efter folkomröstningen 1980 mindre partipolitiserad och mindre debatterad på politisk elitnivå. Frågan är vad som hände på väljarnivå. Minskade kärnkraftens betydelse som en central politisk fråga även bland väljarna? Och hur förändrades väljarnas åsikter om kärnkraften och kopplingen mellan partitillhörigheten och kärnkraftsåsikterna. Spelade linjevalet 1980 någon roll för partivalet 1982? Dessa frågor kommer att analyseras i detta avsnitt med hjälp av data från 1982 års valundersökning och panelstudien 1979—1980—1982.

Det är ingen tvekan om att kärnkraftsfrågans roll som en viktig politisk fråga även minskade bland väljarna efter folkomröstningen 1980 — åtminstone om vi definierar begreppet *viktig fråga* utifrån vad väljarna själva anger som viktiga frågor när de väljer parti. Vid valen 1976 och 1979 utpekade 21 respektive 24 procent av väljarna energi- och kärnkraftsfrågorna som viktiga frågor för valet av parti. Vid valet 1982 hade motsvarande andel minskat kraftigt. Endast 2 procent av väljarna angav energi- och kärnkraftsfrågorna som viktiga för partivalet 1982. Kärnkraftsfrågan var även på väljarnivå en liten valfråga 1982.

Hur väljarnas åsikter om kärnkraften förändrades mellan folkomröstningen 1980 och valet 1982 redovisas i figur 10.2. Uppgifter om väljarnas kärnkraftsåsikter vid valen 1976 och 1979 har också tagits med i figuren

Figur 10.2. För eller mot kärnkraften som energikälla? Opinionsutvecklingen 1976–1982 (procent)

Kommentar: Resultaten för 1982 bygger på data från 1982 års valundersökning (2 725 intervjupersoner).

för att sätta in resultaten i ett längre tidsperspektiv. Analysen bygger på den tidigare presenterade intervjufrågan där väljarna själva fick klassificera sig som i huvudsak för eller i huvudsak mot att använda kärnkraften som energikälla.

Man kan naturligtvis undra om svaren på en sådan fråga kan tolkas på samma sätt efter folkomröstningen som före. Det kan hävdas att utgången av folkomröstningen på ett avgörande sätt förändrade läget i kärnkraftsfrågan. Som en följd av folkomröstningen beslöt Sveriges riksdag att kärnkraften först skulle byggas ut och sedan avvecklas när reaktorerna tjänat ut i början av 2000-talet. Frågan är om människors uppfattning av vad som menas med *för* respektive *mot* kärnkraften blev annorlunda efter

folkomröstningen och beslutet om den långsiktiga avvecklingen än vad de var före.

Vi har inget bra svar på frågan. Några undersökningar av hur väljarna 1982 eller tidigare under 1970-talet definierade begreppen för respektive mot kärnkraften har inte genomförts. Ett resultat som dock tyder på att människors uppfattning om vad som menas med att vara för respektive mot kärnkraften inte förändrades på något drastiskt sätt av folkomröstningen är att panelstabiliteten i väljarnas svar på intervjufrågan om de var för eller mot att använda kärnkraften som energikälla var mycket hög mellan valet 1979 och 1982. Hela 86 procent av de intervjupersoner som var för eller mot kärnkraften 1979 hade samma åsikt 1982. Panelkorrelationen är mycket hög, $+ .72$. Om väljarnas subjektiva definition av vad som menas med att vara för respektive mot kärnkraften ändrats på ett mer påtagligt sätt efter folkomröstningen skulle åsiktsstabiliteten knappast ha varit så hög som i vårt fall. En mer rimlig tolkning av den höga åsiktsstabiliteten är att människornas definitioner av vad begreppen för respektive mot kärnkraften betyder inte påverkades av folkomröstningen. Och i så fall är vår intervjufråga användbar för att studera opinionsutvecklingen i kärnkraftsfrågan även efter folkomröstningen.

Opinionsläget i kärnkraftsfrågan förändrades markant mellan folkomröstningen 1980 och valet 1982. Kärnkraftsmotståndarna gick fram starkt från 38 procent i mars 1980 till 45 procent i september 1982. Framgången skedde på bekostnad av kärnkraftsanhängarna som minskade från 47 procent till 39 procent. Andelen väljare som inte hade några bestämda åsikter om kärnkraften förändrades inte mellan 1980 och 1982. Den höll sig kring 15–16 procent.

Om vi jämför hur väljarna röstade i folkomröstningen 1980 med vad de ansåg om kärnkraften 1982 (se tabell 10.25) framgår det klart att kärnkraftsmotståndarnas opinionsvinster i första hand hämtades från linje

Tabell 10.25. Linjeval 1980 och kärnkraftsåsikt 1982 (procent)

Linjeval 1980	Kärnkraftsåsikt 1982			Summa procent	Antal intervjupersoner
	för kärnkraften	mot kärnkraften	ingen åsikt		
linje 1	73	11	16	100	175
linje 2	59	25	16	100	329
linje 3	7	84	9	100	358
blankt	27	54	19	100	41
icke-röstare	38	39	23	100	167

Kommentar: Resultaten bygger på panelstudien 1979–1980–1982.

2-väljare. En majoritet av 1980 års linje 2-väljare var för kärnkraften 1982 (59 procent) men hela 25 procent uppgav att de var mot kärnkraften. Det är en klar ökning jämfört med mars 1980. I marsundersökningen 1980 angav endast 9 procent av de väljare som uppgav att de skulle rösta på linje 2 att de var mot kärnkraften.

Det fanns också en viss överströmning från 1980 års linje 1-väljare till kärnkraftsmotståndarna 1982 (11 procent) men den strömmen var inte större än att den komparerades av att en mindre andel linje 3-väljare 1980 uppgav att de var för kärnkraften 1982 (7 procent). De allra flesta linje 1-väljare 1980 var fortfarande för kärnkraften 1982 (73 procent) precis som de flesta linje 3-väljare var mot kärnkraften (84 procent).

En klar majoritet av de väljare som inte röstade i folkomröstningen 1980 angav att de hade en kärnkraftsåsikt 1982 (77 procent). Hälften av dem uppgav att de var för kärnkraften (38 procent) medan den andra hälften angav att de var mot kärnkraften (39 procent).

Opinionsförskjutningen i kärnkraftsfrågan mellan folkomröstningen 1980 och valet 1982 var så kraftig att kärnkraftsfrågans opinionsläge återställdes i samma läge som det hade haft vid valet 1979 före folkomröstningskampanjen. Åsiktsfördelningen i kärnkraftsfrågan var nästan exakt densamma 1982 som den hade varit 1979 med cirka 43—45 procent mot kärnkraften, 38—39 procent för kärnkraften och 16—19 procent utan åsikt. Jämfört med opinionsläget 1979 och 1982 framstår kärnkraftsfrågans opinionsläge 1980 som en avvikelse eller ett trendbrott med enbart 38 procent mot kärnkraften och hela 47 procent för. Folkomröstningen 1980 föregicks av en snabb opinionsbildningsprocess under hösten och vintern 1979/80 som innebar att kärnkraftsanhängarna gick starkt framåt på kärnkraftsmotståndarnas bekostnad. Efter folkomröstningen satte en motsatt process in som ledde till att kärnkraftsmotståndarna fram till valet 1982 återvann de opinionsandelar som de förlorat till kärnkraftsanhängarna under kampanjen inför folkomröstningen.

Den intressanta frågan är hur vi skall tolka och förklara dessa båda motsatta opinionsbildningsprocesser. Förändringsprocessen mellan 1979 och 1980 har tidigare analyserats i detalj i detta och andra kapitel i boken. Vi har bl a pekat på betydelsen av väljarnas partisympatier och tendensen att anamma sitt eget partis ståndpunkt i partipolitiserade och konfliktfyllda frågor. En inte ringa del av kärnkraftsanhängarnas opinionsvinster mellan 1979 och 1980 hämtades hem med hjälp av väljarnas partiloyaliteter.

Opinionssvängningen tillbaka till kärnkraftsmotståndarnas fördel efter folkomröstningen kan också tolkas inom samma teoriram med hjälp av begrepp som grad av partipolitisering och partiloyalitet. Förändringen i kärnkraftsopinionen mellan 1980 och 1982 kan ses som en slags återgång till ett "normaltillstånd" efter det att den ovanligt intensiva och partipo-

litiserade opinionspåverkan under folkomröstningskampanjen upphört. Om en tolkning av detta slag skall ha något fog för sig bör vi i vår panelstudie 1979—1980—1982 finna att kärnkraftsmotståndarnas opinionsvinst mellan 1980 och 1982 inte enbart bestod av nyvunna kärnkraftsmotståndare som varken 1979 eller 1980 var mot kärnkraften utan att den till stor del bestod av väljare som var mot kärnkraften 1979 och som återgick till att vara mot kärnkraften 1982 efter att ha stött linje 1 eller linje 2 1980.

En panelanalys av väljarnas kärnkraftsåsikter 1979, linjeval 1980 och kärnkraftsåsikter 1982 visar att något över hälften (53 procent) av kärnkraftsmotståndarnas vinst till följd av åsiktsbyten mellan 1980 till 1982 bestod av väljare som återgick till att vara mot kärnkraften 1982 precis som de var 1979 efter att ha stött linje 1 eller linje 2 i folkomröstningen. Dessa personer utgjorde totalt sett 4 procent av 1980 års väljare. Den motsatta gruppen, dvs väljare som 1979 var för kärnkraften, som 1980 stödde linje 3 och som 1982 var för kärnkraften, var däremot mycket fåtalig. Den utgjorde mindre än en halv procent av väljarna 1980.

Om vi hypotetiskt tänker oss att samtliga väljare som var negativa till kärnkraften både 1979 och 1982 men som trots det stödde linje 1 eller linje 2 1980 inte hade gjort det utan istället hade röstat på linje 3 skulle röstfördelningen i vårt panelurval mellan linje 1 och linje 2 å ena sidan och linje 3 å den andra ha förändrats från 59 procent för linje 1 och linje 2 och 41 procent för linje 3 eller 54 procent för linje 1 och linje 2 och 46 procent för linje 3. Linje 1 och linje 2 skulle fortfarande ha vunnit folkomröstningen men det skulle blivit mycket jämnare.

Vi kan naturligtvis inte på något slutgiltigt sätt fastslå varför vissa väljare som både 1979 och 1982 var mot kärnkraften trots det stödde linje 1 eller linje 2 i folkomröstningen. Det förefaller dock inte orimligt att misstänka att tillkomsten och utformningen av linje 2 som ett kompromissalternativ i folkomröstningen tillsammans med partiloyaliteten spelade en viss roll i sammanhanget. En majoritet av de väljare vi talar om var socialdemokrater (60 procent) och de stödde linje 2.

En förhållandevis stor del av kärnkraftsmotståndarnas opinionsframgångar efter folkomröstningen kan alltså tolkas som en effekt av att partitrycket lättade när väl omröstningen var över. Delar av kärnkraftsmotståndarnas förluster under hösten och vintern 1979/80 kan på ett liknande sätt förklaras av att partitrycket då hårdnade när trupperna formerades inför folkomröstningen.

En faktor som också kan ha spelat en roll för förändringarna i kärnkraftsopinionen efter folkomröstningen är naturligtvis det förändrade sakläget i kärnkraftsfrågan. Det kan hävdas att många människor vid valet 1982 tyckte det var lättare att ange att de var mot kärnkraften snarare än för den. Riksdagen hade ju beslutat att kärnkraften skulle avvecklas så

småningom. En förklaring av detta slag håller emellertid inte. Den går inte att förena med den höga stabiliteten i kärnkraftsåsikterna som vi fann i panelstudien mellan 1979 och 1982. De allra flesta kärnkraftsanhängarna från 1979 var fortfarande kärnkraftsanhängare 1982. Det fanns inga tecken på att de i anpassningens tecken börjat säga att de var mot kärnkraften.

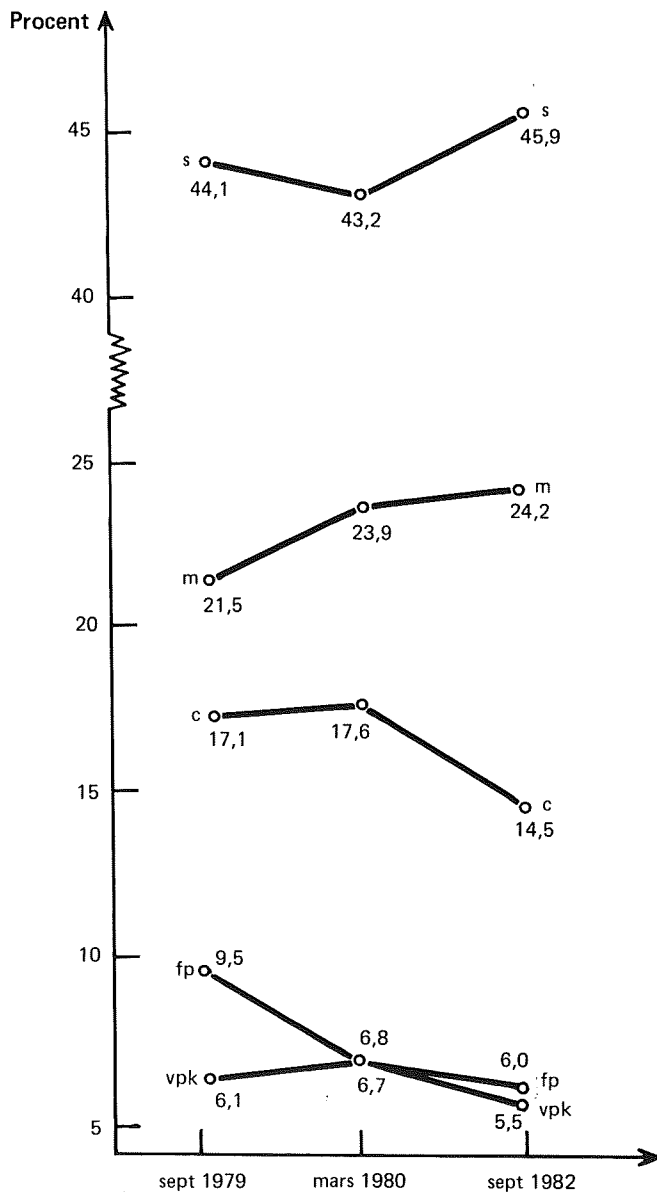
Partirörligheten mellan folkomröstningen 1980 och valet 1982 var liksom åsiktsrörligheten i kärnkraftsfrågan förhållandevis omfattande. Hela 19 procent av väljarna röstade på ett annat parti 1982 än de sympatiserade med vid folkomröstningen 1980. Resultaten i tabell 10.26 visar vilka partier som vann respektive förlorade på partibytena mellan 1980 och 1982. Motsvarande siffror för perioden mellan valet 1979 och folkomröstningen 1980 är också medtagna i tabellen för jämförelsens skull. Analysen bygger på data från panelstudien 1979–1980–1982. Förändringarna i partiernas väljarstöd från valet 1979, över folkomröstningen 1980 till valet 1982 redovisas i figur 10.3.

Tabell 10.26. Partiernas nettovinster eller nettoförluster till följd av partibyten mellan valet 1979 och folkomröstningen 1980 respektive mellan folkomröstningen 1980 och valet 1982 (procent)

		vpk			s			c			
		79/80	80/82		79/80	80/82		79/80	80/82		
Nettovinster (+) eller nettoförluster (-) till följd av partibyten med angivet parti	s	+0,9	-0,2	vpk	-0,9	+0,2	vpk	0,0	0,0		
	c	0,0	0,0	c	-0,5	+1,4	s	+0,5	-1,4		
	fp	+0,2	-0,4	fp	+0,2	+0,6	c	+0,2	-0,2		
	m	-0,1	+0,1	m	+0,3	-0,2	m	-0,4	+0,1		
	kds	0,0	0,0	kds	-0,1	+0,2	kds	-0,3	-0,4		
	mp	-	-0,6	mp	-	0,0	mp	-	-0,9		
	övr	0,0	+0,1	övr	-0,1	+0,2	övr	0,0	0,0		
Nettoeffekt av partibyten		+1,0	-1,0		-1,1	+2,4		±0,0	-2,8		
		fp		m		kds		mp			
		79/80	80/82	79/80	80/82	79/80	80/82	79/80	80/82		
Nettovinster (+) eller nettoförluster (-) till följd av partibyten med angivet parti	vpk	-0,2	+0,4	vpk	+0,1	-0,1	vpk	0,0	0,0	vpk	+0,6
	s	-0,2	-0,6	s	-0,3	+0,2	s	+0,1	-0,2	s	0,0
	c	-0,2	+0,2	c	+0,4	-0,1	c	+0,3	+0,4	c	+0,9
	m	-1,9	-0,7	fp	+1,9	+0,7	fp	+0,1	-0,1	fp	+0,1
	kds	-0,1	-0,1	kds	+0,1	0,0	m	-0,1	0,0	m	+0,1
	mp	-	+0,1	mp	-	-0,1	mp	-	0,0	kds	0,0
	övr	+0,1	0,0	övr	0,0	0,0	övr	0,0	0,0	övr	+0,1
Nettoeffekt av partibyten		-2,5	-0,7	+2,2	+0,6	+0,4	+0,1			+1,8	

Kommentar: Analysen bygger på data från panelstudien 1979–1980–1982. Procentbasen är definierad som antalet intervjupersoner med partisympatier 1979–1980 respektive 1980–1982 (ca 1 000 personer vid båda mätillfällena).

Figur 10.3. Väljarnas partival 1979, partisympatier vid folkomröstningen 1980 och partival 1982 — paneldata (procent)

Kommentar: Resultaten bygger på panelstudien 1979–1980–1982 (1 219 intervjupersoner). Kds resultat var 1979 1,3 procent, 1980 1,4 procent och 1982 1,9 procent.

Vänsterpartiet kommunisternas opinionsläge var mycket stabilt mellan 1979 och 1982. Partiet gick enligt panelanalysen fram från 6,1 procent vid valet 1979 till 6,7 procent vid folkomröstningen 1980, för att sedan gå tillbaka till 5,5 procent vid valet 1982. Frammarschen mellan 1979 och 1980 berodde främst på partibytervinster från socialdemokraterna medan tillbakagången efter folkomröstningen fram till valet 1982 i första hand orsakades av röstförluster till det nya miljöpartiet (motsvarande -0,6 procentenheter).

Socialdemokraterna gick enligt vår panelanalys tillbaka något mellan valet 1979 och folkomröstningen 1980 — från 44,1 procent till 43,2 procent. Resultatet måste dock tolkas med en stor försiktighet eftersom vår tidigare analys (se tabellerna 10.5 och 10.8) byggd på samtliga personer som intervjuades 1979 och 1980 visade att socialdemokratiska partiet tvärtom gick fram något (från 45,4 till 46,2) mellan valet 1979 och folkomröstningen 1980.

Enligt panelresultaten var det emellertid först efter folkomröstningen som socialdemokraterna hämtade hem de röstvinster som ledde till regeringsskiftet 1982. Socialdemokraterna ökade från 43,2 procent 1980 till 45,9 procent 1982. Den största delen av röstvinsten kom från centerpartiet (+1,4 procentenheter) och från folkpartiet (+0,6 procentenheter).

Centerpartiet ökade precis som vänsterpartiet kommunisterna något mellan valet 1979 och folkomröstningen (från 17,1 till 17,6 procent) men förlorade sedan starkt fram till valet 1982 (14,5 procent). Röstvinsterna mellan 1979 och 1980 kom främst från socialdemokraterna samtidigt som en viss avtappning skedde till moderaterna och kristen demokratisk samling. Centerns stora tillbakagång efter folkomröstningen berodde främst på röstförluster till socialdemokraterna (-1,4 procentenheter) och till miljöpartiet (-0,9 procentenheter). Till moderaterna gjorde däremot inte centerpartiet några nettoförluster mellan 1980 och 1982 enligt våra siffror.

Resultaten för folkpartiet visar mycket tydligt att större delen av den klara tillbakagången i 1982 års val redan hade drabbat partiet vid tiden för folkomröstningen 1980. Folkpartiet minskade i vårt panelurval från 9,5 procent 1979 till 6,8 procent 1980. Främsta orsaken till tillbakagången var de stora röstförlusterna till moderaterna (-1,9 procentenheter). Efter folkomröstningen lyckades folkpartiet bromsa upp raset i väljaropinionen. Partiet minskade endast från 6,8 procent 1980 till 6,0 procent 1982. Partibyterförlusterna till moderaterna blev mindre samtidigt som röstförlusterna till socialdemokraterna ökade något.

Moderaterna gick starkt framåt mellan 1979 och 1980, från 21,5 till 23,9 procent enligt vår panelmätning. Framgången berodde främst på partibytervinster från folkpartiet (+1,9 procentenheter) och centerpartiet (+0,4 procentenheter). Från vänsterpartiet kommunisterna och socialdemokraterna vann moderaterna inga röstandelar. Efter folkomröstning-

en avstannade moderaternas frammarsch. Partiet ökade enligt våra resultat endast från 23,9 procent vid folkomröstningen till 24,2 procent vid valet 1982. Att det överhuvudtaget blev en liten ökning berodde på röstövergångar från folkpartiet.

Kds vann ökat stöd både före och efter folkomröstningen. Röstvinster hämtades så gott som uteslutande från centerpartiet. Övriga partier varken vann eller förlorade några större väljarandelar i partibytana med kds. Frammarschen för kds skedde alltså i huvudsak på centerpartiets bekostnad.

Centerpartiet fick också släppa till många röster till miljöpartiet. Cirka hälften av miljöpartiets röster i 1982 års val (0,9 procentenheter) kom från väljare som sympatiserade med centerpartiet vid folkomröstningen 1980. Även vänsterpartiet kommunisterna förlorade relativt många väljare till miljöpartiet mellan folkomröstningen och valet 1982 (0,6 procentenheter). De partier som stödde linje 1 eller linje 2 i folkomröstningen förlorade mycket få väljare till miljöpartiet.

Resultaten i figur 10.3 och tabell 10.26 ger en bild av hur de olika partiernas opinionsläge förändrades mellan valet 1979 och folkomröstningen 1980 respektive mellan folkomröstningen 1980 och valet 1982. Väljarnas partisympatier vid folkomröstningen jämförs med hur de röstade i valen 1979 och 1982. De siffror som redovisas gäller alltså opinionsförändringar. De kan inte utan vidare användas för att säga någonting om när eller hur människor bytte partier mellan valen 1979 och 1982.

Orsaken härtill är att förhållandevis många människor som "bytte" parti mellan 1979 och 1980 "bytte" tillbaka till sitt gamla parti igen 1982. De sympatiserade endast tillfälligtvis med ett annat parti i samband med folkomröstningen. Nära hälften (43 procent) av de väljare som bytte parti mellan valet 1979 och folkomröstningen 1980 bytte tillbaka till sitt gamla parti 1982. Socialdemokraterna var mer framgångsrika än de borgerliga partierna när det gällde att i valet 1982 återvinna de gamla väljare som 1980 börjat sympatisera med andra partier eller som 1980 uppgav att de inte sympatiserade med något parti. Socialdemokratiska partiet återvann 1982 64 procent av de s-väljare från 1979 som 1980 sympatiserade med andra partier och hela 93 procent av de socialdemokrater från 1979 som 1980 uppgav att de inte hade någon partisympati. Motsvarande siffror för de borgerliga partierna var för centern 41 respektive 60 procent, för folkpartiet 27 respektive 33 procent och för moderaterna 43 respektive 55 procent.

De sympativinster som partierna gjorde mellan 1979 och 1980 var alltså mycket flyktiga. Partierna lyckades endast få en minoritet (37 procent) av sina nyvunna sympatisörer från 1980 att också i handling byta parti 1982. Centerpartiet var det parti som lyckades sämst med att i valet 1982 behålla sina nya anhängare från 1980. Endast 13 procent av centerpartiets nyvun-

na sympatisörer från perioden mellan valet 1979 och folkomröstningen 1980 bytte till centern i valet 1982.

Om vi bortser från alla de väljare som tillfälligt övergav sina partier i samband med folkomröstningen och enbart studerar partibytena mellan 1979 och 1982, och när de inträffade — före eller efter folkomröstningen — blir bilden av partiernas opinionsutveckling något annorlunda än i figur 10.3.

Bilden förändras inte när det gäller vänsterpartiet kommunisterna, socialdemokraterna eller folkpartiet. Vänsterpartiet kommunisterna vann partibytena netto mellan 1979 och 1980 men förlorade ungefär lika många mellan 1980 och 1982. Socialdemokraterna uppvisar ett motsatt resultat. Partiet gjorde små förluster på partibytena mellan 1979 och 1980 men kompenserade det mer än väl genom stora partibytarvinster mellan 1980 och 1982. Folkpartiet förlorade däremot fler väljare till andra partier före folkomröstningen än efter. Två tredjedelar av folkpartiets nettoförluster på grund av partibytet mellan 1979 och 1982 inträffade redan före folkomröstningen 1980.

Opinionsutvecklingen för centerpartiet och moderata samlingspartiet ser däremot annorlunda ut än i figur 10.3 om vi koncentrerar analysen till de riktiga partibytena och bortser från de opinionssvängningar som orsakades av de många väljare som tillfälligt sympatiserade med ett annat parti än det egna vid folkomröstningen. Både centerpartiet och moderata samlingspartiet gjorde stora vinster på de tillfälliga partibytena 1980; vinster som lika snabbt förlorades fram till valet 1982. Opinionssiffrorna för centern och moderaterna var alltså litet uppblåsta 1980. Många av de nya anhängare som centern och moderaterna hade fått i samband med folkomröstningen visade sig endast vara tillfälliga gäster från de andra partierna. Vid valet 1982 bytte de inte till centerpartiet eller moderaterna. De förblev oftast sina gamla partier från 1979 trogna även 1982.

Om vi enbart studerar de riktiga partibytena så visar det sig att centerpartiet *inte* vann eller gick plus minus noll på partibytena mellan 1979 och 1980 utan att partiet tvärtom gjorde en nettoförlust motsvarande cirka -1,0 procent av väljarkåren. Partibytarförlusterna efter folkomröstningen var dock fortfarande större (-1,5 procentenheter).

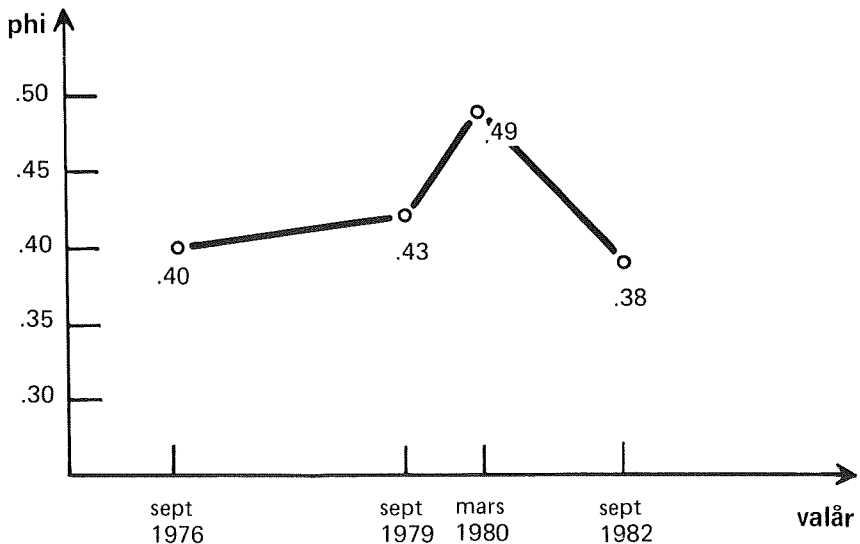
Moderaternas riktiga partibytarvinster var inte störst före folkomröstningen som man kan förledas tro av resultaten i figur 10.3. De var störst efter omröstningen. Cirka 70 procent av moderaternas partibytarvinster 1982 gjordes efter folkomröstningen mot endast cirka 30 procent före. Moderaterna vann netto +0,8 procentenheter på partibytet före folkomröstningen och +1,7 procentenheter på partibytet mellan 1980 och valet 1982.

Den förhållandevis stora rörligheten både när det gäller väljarnas partitillhörighet och åsikter om kärnkraften under de två åren mellan folkom-

röstningen 1980 och valet 1982 ledde inte till att sambandet mellan partisympatierna och kärnkraftsåsikterna ytterligare stärktes. Effekten blev istället den motsatta. Sambandet mellan partitillhörigheten och kärnkraftsåsikterna sjönk relativt kraftigt från 0,49 (phi för samband mellan dikotomiserade variabler) vid folkomröstningen 1980 till 0,38 vid valet 1982 (se figur 10.4).

Kopplingen mellan partitillhörigheten och kärnkraftsåsikterna var också lägre 1982 än den var vid valen 1976 (.40) och 1979 (.43). Det försvagade sambandet mellan partisympati och kärnkraftsåsikter 1982 kan indikera en början på en process där kärnkraftsfrågan blir allt mindre partipolitiserad bland väljarna. Om det är fallet har processen startat långsamt. Sambandet mellan väljarnas partitillhörighet och kärnkraftsåsikter var nästan lika starkt vid valet 1982 som det var vid valen 1976 och 1979 när energi- och kärnkraftsdebatten var mycket mer omfattande. En korrelation på 0,38 visar inte på ett svagt och ointressant samband. Den pekar tvärtom på ett förhållandevis klart samband.

Figur 10.4. Grad av samband mellan väljarnas partitillhörighet och kärnkraftsåsikter vid valen 1976 och 1979, vid folkomröstningen 1980 och vid valet 1982 (phi-koefficienter för fyrfältstabeller)

Kommentar: Analysen bygger på data från panelstudien 1976–1979, från folkomröstningsundersökningen 1980 och från valundersökningen 1982. Partitillhörigheten har tudelats: (1) vpk, c, kds, mp och (2) s, fp, m. Åsiktsvariabeln har också tudelats och bygger på väljarnas egna uppgifter om de var för eller mot kärnkraften som energikälla.

Resultaten i tabell 10.27 visar i procentanalysens form att kopplingen mellan väljarnas partitillhörighet och kärnkraftsåsikter fortfarande var mycket markerad 1982 och att sambandet hade samma form som tidigare. Väljare som röstade på vänsterpartiet kommunisterna, centerpartiet, kristen demokratisk samling eller miljöpartiet tenderade klart att vara mot kärnkraften medan väljare som stödde socialdemokraterna, folkpartiet eller moderaterna var mer splittrade men dock mer positiva till kärnkraften. Sjuttiosex procent av vpk-väljarna, 78 procent av c-väljarna, 81 procent av kds-väljarna och hela 91 procent av mp-väljarna uppgav att de var mot kärnkraften 1982. Motsvarande siffror var lägre för s-väljare (36 procent), fp-väljare (50 procent) och m-väljare (29 procent). Bland mo-

Tabell 10.27. Partival och kärnkraftsåsikter 1982 (procent)

Kärnkrafts- åsikt 1982	Partival 1982							Summa procent	Antal intervju- personer	Andel icke- röstare
	vpk	s	c	fp	m	kds	mp			
för kärnkraft	2	51	5	6	35	1	0	100	972	6
mot kärnkraft	8	36	26	7	15	4	4	100	1 125	6
ingen åsikt	2	65	9	5	18	1	0	100	272	11

Kärnkrafts- åsikt 1982	Partival 1982							Icke-röstare	Samtliga
	vpk	s	c	fp	m	kds	mp		
för kärnkraft	18	43	13	38	60	11	7	34	39
mot kärnkraft	76	36	78	50	29	81	93	40	45
ingen åsikt	6	21	9	12	11	8	0	26	16
Summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Antal intervjuade	127	1 133	373	152	573	62	46	175	2 725

Kommentar: Resultaten bygger på data från 1982 års valundersökning.

Tabell 10.28. Linjeval 1980 och partival 1982 (procent)

Linjeval 1980	Partival 1982							Summa procent	Antal intervju- personer	Andel icke- röstare
	vpk	s	c	fp	m	kds	mp			
linje 1	1	12	6	8	72	0	1	100	186	4
linje 2	2	79	2	6	11	0	0	100	343	3
linje 3	10	29	31	7	14	4	5	100	364	3
blankt	5	36	19	7	29	2	2	100	42	5
icke-röstare	7	56	11	3	18	4	1	100	146	20

Kommentar: Resultaten bygger på data från panelstudien 1979—1980—1982.

derata och socialdemokratiska väljare var kärnkraftsanhängarna i flertal med 60 procent för och 29 procent mot kärnkraften bland moderaterna och med 43 procent för och 36 procent mot bland socialdemokraterna. Bland folkpartiets väljare var dock andelen kärnkraftsanhängare (38 procent) färre än andelen kärnkraftsmotståndare (50 procent).

En av orsakerna till att sambandet mellan väljarnas partitillhörighet och kärnkraftsåsikter minskade mellan folkomröstningen 1980 och valet 1982 var att större delen av den parti- och åsiktsrörlighet som fanns mellan 1980 och 1982 hade en sådan karaktär att många gamla samband mellan väljarnas partisympatier och kärnkraftsåsikter bröts upp och få nya uppstod.

Analysen av samspelet över tid mellan väljarnas partigruppstillhörighet och kärnkraftsåsikter mellan 1980 och 1982 i tabell 10.29 visar att en

Tabell 10.29. Rörlighet i väljarnas partisympatier och kärnkraftsåsikter mellan folkomröstningen 1980 och valet 1982 och mellan valen 1979 och 1982 (panelanalys, procent)

<i>Partirörlighet</i>	1980—1982	1979—1982
stabilitet- samma partigrupp (vpk, c, kds, mp eller s, fp, m)	76	82
byten från vpk, c, kds, mp till s, fp, m	6	6
byten från s, fp, m till vpk, c, kds, mp	4	5
rörlighet mellan att ha eller inte ha någon partitillhörighet	12	5
stabil utan partitillhörighet	2	2
Summa procent	100	100
Antal intervjupersoner	1 009	1 009

<i>Åsiktsrörlighet</i>	1980—1982	1979—1982
stabila kärnkraftsåsikter	60	63
byten från linje 3 1980/mot kärnkraft 1979 till för kärnkraft 1982	2	5
byten från linje 1 eller linje 2 1980/för kärnkraft 1979 till mot kärnkraft 1982	10	5
rörlighet mellan åsikt och icke-åsikt	25	22
stabil utan kärnkraftsåsikt	3	5
Summa procent	100	100
Antal intervjupersoner	1 009	1 009

<i>Parti- och åsiktsrörlighet</i>	1980 1982	1979 1982	<i>Teoretisk slump- fördelning</i>
stabilitet — samma partigrupp och åsikt	50	58	12
överensstämmelse mellan partisympati och kärnkraftsåsikt	39	39	3
konflikt mellan partisympati och kärnkraftsåsikt	8	13	3
utan partitillhörighet och/eller utan kärnkraftsåsikt vid båda mätstillfällena	3	6	6
rörlighet men inget samband mellan partisympati och kärnkraftsåsikt	33	22	44
rörlighet — samband mellan partisympati och kärnkraftsåsikt	17	20	44
byte, förvärv eller förlust av både partisympati och kärnkraftsåsikt	5	3	24
byte, förvärv eller förlust av kärnkraftsåsikt påverkad av partisympati	8	12	10
byte, förvärv eller förlust av partisympati påverkad av kärnkraftsåsikt	4	5	10
Summa procent	100	100	100
Antal intervjupersoner	1 009	1 009	

Tabell 10.30. Partiåsiktsmodellen och åsiktsröstningsmodellen prövade på opinionsutvecklingen mellan folkomröstningen 1980 och valet 1982 och mellan valen 1979 och 1982 (procent)

<i>Kopplingar mellan väljarnas partisympatier och kärnkraftsåsikter och som är förenliga med:</i>	1980 1982	1979 1982	<i>Teoretisk slumpfördelning</i>	
tänkbart orsakssamband mellan partisympatier och kärnkraftsåsikter	56	59	47	
enbart partiåsiktsmodellen	8	12	10	
enbart åsiktsröstningsmodellen	4	5	10	
både partiåsikts- och åsiktsröstningsmodellen	44	42	27	
inget orsakssamband mellan partisympatier och kärnkraftsåsikter	44	41	53	
varken partiåsikts- eller åsiktsröstningsmodellen	41	35	47	
icke-röstare och/eller kärnkraftsåsikt vid båda mätillfällena	3	6	6	
Summa procent	100	100	100	
Antal intervjupersoner	1 009	1 009		

majoritet (66 procent) av de väljare som bytte parti och/eller kärnkraftsåsikt *inte* gjorde det på ett sådant sätt att man kan spåra en koppling mellan partisympatierna och åsikterna i kärnkraftsfrågan. En effekt av detta blev att sambandet mellan väljarnas partisympatier och kärnkraftsåsikter luckrades upp och blev svagare.

Men de flesta väljare (56 procent) uppvisade fortfarande sådana stabilitets- och rörlighetsmönster i sina partisympatier och kärnkraftsåsikter mellan 1980 och 1982 att någon form av orsakssamband mellan väljarnas partitillhörighet och åsikter om kärnkraften var tänkbart. Majoriteten av dem (39 av 56 procent) var dock stabila. De hade samma partisympatier och kärnkraftsåsikter 1982 som de hade haft 1980. Andelen väljare som hade partisympatier och kärnkraftsåsikter som kunde tolkas som att de på något sätt hängde ihop över tid var större mellan valet 1979 och folkomröstningen 1980 (74 procent) eller mellan valen 1976 och 1979 (60 procent).

Den rörlighet i väljarnas partisympatier eller kärnkraftsåsikter som hade en sådan karaktär att den kan tolkas i orsakstermer mellan 1980 och 1982 hade samma mönster som tidigare. Det var vanligare att väljare bytte kärnkraftsåsikt så att den passade till partitillhörigheten än att de bytte parti så att den passade till kärnkraftsåsikten (se tabell 10.31).

Det betyder att partiåsiktsmodellen även för perioden 1980—1982—liksom för perioderna 1976—1979 och 1979—1980 — gav en bättre bild av samspelet mellan väljarnas partisympatier och kärnkraftsåsikter än den motsatta modellen, åsiktsröstningsmodellen (se tabell 10.30).

Åtta procent av väljarna mellan 1980 och 1982 handlade i enlighet med den rena partiåsiktsmodellen. De bytte kärnkraftsåsikt så att den bättre passade till partitillhörigheten. Andelen väljare som gick den motsatta vägen — som följde åsiktsröstningsmodellen och bytte parti istället för åsikt — var lägre (4 procent).

Tabell 10.31. Väljare med konflikt mellan linjeval och partisympati vid folkomröstningen 1980. Hur gjorde de i valet 1982? Bytte de parti eller åsikt om kärnkraften?

	1980—1982
bytte varken åsikt eller partigruppstillhörighet	63
bytte partigruppstillhörighet men ej åsikt	11
bytte åsikt men ej partigruppstillhörighet	20
bytte både åsikt och partigruppstillhörighet	6
Summa procent	100
Antal intervjupersoner	126

Kommentar: Analysen omfattar de intervjupersoner i panelstudien 1979—1980—1982 som 1980 stödde linje 1 eller linje 2 och sympatiserade med vpk, c eller kds eller de personer som 1980 röstade på linje 3 och sympatiserade med s, fp eller m. Resultaten visar hur dessa väljare handlade i valet 1982. Väljare som stödde linje 1 eller linje 2 1980 men som var emot kärnkraften eller utan åsikt 1982 har definierats som åsiktsbytare liksom väljare som röstade på linje 3 1980 men som var för kärnkraften eller utan åsikt 1982.

Andelen väljare som handlade i enlighet med partiåsiktsmodellen var 23 procent både 1976—1979 och 1979—1980. Motsvarande siffror för andelen väljare som agerade enligt åsiktsröstningsmodellen var 3 procent 1976—1979 och 5 procent 1979—1980.

Fler väljare har alltså under hela perioden 1976—1982 handlat enligt partiåsiktsmodellen och valt kärnkraftsåsikt efter parti snarare än enligt åsiktsröstningsmodellen och valt parti efter kärnkraftsåsikt. Men partiåsiktsmodellens betydelse har minskat drastiskt efter folkomröstningen. Åtta procent av samtliga väljare i panelstudien 1980—1982 handlade enligt den rena partiåsiktsmodellen och bytte kärnkraftsåsikt så att den bättre passade till partitillhörigheten. Motsvarande siffra var klart högre för perioderna 1976—1979 och 1979—1980 (23 procent).

Åsiktsröstningsmodellens relevans har däremot inte blivit mindre efter folkomröstningen. Andelen väljare som följt den rena åsiktsröstningsmodellen och bytt parti efter sina kärnkraftsåsikter har varit ungefär densamma under hela undersökningsperioden — 3 procent 1976—1979, 5 procent 1979—1980, 4 procent 1980—1982 och 5 procent 1979—1982. Andelen väljare som bytte partigrupp mellan valen 1979 och 1982 och som potentiellt kan ha gjort det under inverkan av kärnkraftsfrågan var 8 procent (5 plus 3 procent, se tabell 10.29). Kärnkraftsfrågan spelade alltså 1982 — precis som 1979 och 1976 — en viss roll för partibytana.

Resultaten i tabell 10.32 illustrerar detta. Analysen gäller partivalet 1979 och 1982 och i vilken utsträckning väljare som röstade på olika linjer i folkomröstningen 1980 bytte parti i valet 1982. Tendenserna är mycket klara. Linjevalet 1980 har ett mycket markant samband med sannolikheten att byta parti 1982. Väljare som inte röstade på sitt partis linje i folkomröstningen 1980 hade en mycket större benägenhet att byta parti

Tabell 10.32. Stabila partiväljare och partibytare mellan 1979 och 1982 med hänsyn tagen till linjeval 1980 (procent)

Partival 1979	Linjeval 1980	Partival 1982							Summa procent	Antal intervju- personer
		vpk	s	c	fp	m	kds	mp		
vpk	linje 2	44	44	0	0	12	0	0	100	9
	linje 3	61	23	2	2	0	0	12	100	51
s	linje 1	5	86	0	0	9	0	0	100	22
	linje 2	2	97	0	0	1	0	0	100	264
	linje 3	7	88	1	1	3	0	0	100	85
c	linje 1	0	0	67	0	33	0	0	100	9
	linje 2	0	43	43	14	0	0	0	100	7
	linje 3	0	6	72	6	9	2	5	100	141
fp	linje 1	0	0	4	48	48	0	0	100	21
	linje 2	0	11	3	54	32	0	0	100	28
	linje 3	0	10	10	43	27	10	0	100	30
m	linje 1	1	2	4	3	89	0	1	100	131
	linje 2	0	0	13	3	84	0	0	100	31
	linje 3	0	0	8	5	74	5	8	100	39

Kommentar: Analysen bygger på data från panelstudien 1979–1980–1982.

Tabell 10.33. Överensstämmelse eller konflikt mellan partivalet 1979 och linjeval 1980 och partibyte eller ej i valet 1982 (procent)

<i>Stabila partiväljare och partibytare 1979–1982</i>	<i>Överensstämmelse mellan parti- valet 1979 och linjeval 1980</i>	<i>Konflikt mellan partivalet 1979 och linjeval 1980</i>	<i>Samtliga som röstade på ett parti 1979 och en linje 1980</i>
stabila partiväljare – bytte inte parti mellan 1979 och 1982	85	73	81
partibytare – bytte till parti 1982 som passade till linjeval- let 1980	4	17	8
partibytare, men inte till parti som passade till linjeval 1980	11	10	11
Summa procent	100	100	100
Antal intervju personer	623	255	878

Kommentar: Analysen bygger på data från panelstudien 1979–1980–1982.

1982 — och byta till ett parti som passade till linjevalet — än väljare som röstade som sitt parti i folkomröstningen (se specialanalysen i tabell 10.33).

De fåtaliga centerväljare från 1979 som inte stödde linje 3 i folkomröstningen hade t ex en mycket stark tendens att 1982 byta till moderaterna om de stött linje 1 (33 procent) eller till socialdemokraterna om de röstat på linje 2 (43 procent). Centerväljare som röstat på linje 3 bytte mycket mer sällan till moderaterna (9 procent) eller till socialdemokraterna (6 procent). Motsvarande tendenser återfanns också bland folkpartiets väljare. Folkpartiets linje 1-väljare bytte i mycket hög utsträckning till moderaterna 1982 (48 procent). Tendensen att byta till moderaterna var lägre bland folkpartiets linje 2- (32 procent) och linje 3-väljare (27 procent).

Linjevalets betydelse för partibytena 1982 var inte lika markant bland socialdemokraterna och moderaternas väljare. Socialdemokratiska väljare från 1979 som stödde linje 2 var extremt partitrogna 1982. Hela 97 procent av dem röstade ånyo på socialdemokraterna. Bland de socialdemokratiska väljare som stött linje 1 eller linje 3 1980 var partitroheten något mindre. Nio procent av socialdemokraternas linje 1-väljare bytte till moderaterna 1982. Bland socialdemokraternas linje 3-väljare var det färre som bytte till moderaterna (3 procent). Det var vanligare att de bytte till vänsterpartiet kommunisterna (7 procent).

Moderata väljare som stödde linje 1 1980 var även de mycket partitrogna 1982. Åttionio procent av dem förblev moderater i valet 1982. Partitroheten var mindre bland de moderater som röstat på linje 3. Sjuttiofyra procent av dem stödde moderaterna även 1982 medan 21 procent bytte till partier som stött linje 3 i folkomröstningen. Åtta procent bytte till centerpartiet, 5 procent till kds och 8 procent till miljöpartiet.

Resultaten i tabellerna 10.34 och 10.35 visar att kärnkraftsfrågan och linjevalet 1980 i själva verket kan ha spelat en mycket större roll för partibytena och valutgången 1982 än vad som uppmärksammats i debatten efter 1982 års val. Analyserna gäller partibytena mellan 1979 och 1982 och i vilken utsträckning de kan ha haft något samband med hur väljarna röstade i folkomröstningen 1980. Resultaten i tabell 10.34 visar två saker: Dels hur stora väljarandelar de olika partierna vann respektive förlorade 1982 på grund av partibyten som potentiellt kan ha varit orsakade av väljarnas kärnkraftsåsikter (linjeval 1980). Dels hur stora röstandelar partierna vann respektive förlorade 1982 till följd av partibyten som knappast kan ha haft något samband med kärnkraftsfrågan utan orsakats av andra faktorer. Resultaten skall läsas som ett slags maximumestimat på vilken inverkan kärnkraftsfrågan och linjevalet 1980 kan ha haft på partibytena 1982. Analysen omfattar enbart de väljare som deltog i valen 1979 och 1982 och röstade på något parti och som stödde någon av de tre linjerna i folkomröstningen 1980.

Tabell 10.34. Kärnkraftens maximala inverkan på partibytena mellan 1979 och 1982 — partibytarvinster och partibytarförluster potentiellt orsakade av kärnkraften (linjevalet 1980) eller av andra faktorer (paneldata, procent av samtliga partiröstande)

	<i>vpk</i>	<i>s</i>	<i>c</i>	<i>fp</i>	<i>m</i>	<i>kds</i>
Partibytarvinst p g a kärnkraften	+0,6	+0,8	+0,7	+0,3	+1,6	+0,5
Partibytarförlust p g a kärnkraften	-0,5	-0,9	-0,7	-1,6	-0,9	-0,2
Nettoeffekt av kärnkraften	+0,1	-0,1	0,0	-1,3	+0,7	+0,3
Partibytarvinst p g a andra faktorer	+0,6	+3,0	+1,3	+1,7	+3,3	+0,3
Partibytarförlust p g a andra faktorer	-0,2	-1,1	-3,9	-2,5	-2,0	-0,3
Nettoeffekt av andra faktorer	-1,4	+1,9	-2,6	-0,8	+1,3	0,0
Partibytarnetto totalt	-1,3	+1,8	-2,6	-2,1	+2,0	+0,3

Kommentar: Analysen omfattar de intervjupersoner i panelstudien 1979—1980—1982 som röstade på något parti 1979 och 1982 och som röstade på någon linje i folkomröstningen 1980. Partibytarvinster p g a kärnkraften har för vpk/c/kds definierats som partibytare från s/fp/m som stödde linje 3 1980 medan partibytarvinster p g a kärnkraften för s/fp/m definierats som byten från vpk/c/kds som röstade på linje 1 eller linje 2 1980 plus för s/fp bytare från m som stödde linje 2 och för m bytare från s/fp som röstade på linje 1. Partibytarförlusterna p g a kärnkraften har definierats på ett motsvarande sätt fast med omvända förtecken. Partibytarvinster p g a andra faktorer har för vpk/c/kds definierats som bytare från s/fp/m som stödde linje 1 eller linje 2 1980 och för s/fp/m väljare som bytte från vpk/c/kds som röstade på linje 3 plus för s/fp bytare från m som röstade på linje 1 eller linje 2 och för m bytare från s/fp som stödde linje 2 eller linje 3 1980. Partibytarförluster p g a andra faktorer har definierats analogivis. För s t ex som bytare till vpk/c/kds/mp bland linje 1- eller linje 2-väljare eller bytare till fp/m bland linje 3-väljare. De olika partiernas vinst- och förlustandelar p g a kärnkraften skulle ses som ett slags maximumestimater. Vinst- och förlustandelarna i nettoraderna i tabellen går jämnt ut om mp:s andel (totalt +1,9) bifogas. Partibytarna från vpk/c/kds till mp har definierats som partibytarförluster p g a andra faktorer (-0,6 för vpk, -0,7 för c och -0,2 för kds). Eftersom samtliga vpk/c/kds-väljare som bytte till mp i vårt urval hade röstat på linje 3 1980 kan man argumentera för att de istället borde ha klassificerats som partibytarförluster p g a kärnkraften. Vpk:s partibytarnetto (-1,3) gäller för de väljare som ingår i analysen (partiröstare både 1979 och 1982 och linjeröstare 1980). Vpk:s partibytarnetto mellan 1979 och 1982 är ± 0,0 för hela urvalet.

Tabell 10.35. Kärnkraftsbytarens andel av de olika partiernas partibytarvinster och partibytarförluster i valet 1982 — maximumestimater (procent)

<i>Parti</i>	<i>Kärnkraftsvinsternas andel av samtliga partibytarvinster</i>	<i>Kärnkraftsförlusternas andel av samtliga partibytarförluster</i>
vpk	50	20
s	21	45
c	35	15
fp	15	39
m	33	31
kds	63	40

Nästan en tredjedel (29 procent) av samtliga partibyten mellan 1979 och 1982 kan potentiellt ha orsakats av linjevalet i folkomröstningen. Exempel på partibyten 1982 som kan ha sitt ursprung i linjevalet 1980 och i kärnkraftsfrågan är byten från vpk/c/kds till s/fp/m bland linje 1- eller linje 2-väljare, byten från fp till m bland linje 1-väljare eller byten från s till vpk bland linje 3-väljare.

Tre partier — vpk, s och c — gjorde ungefär lika stora vinster som förluster på grund av de partibyten mellan 1979 och 1982 som kan ha orsakats av kärnkraftsfrågan. Socialdemokraternas klara nettovinster på partibytena 1982 och centerpartiets lika stora nettoförluster orsakades alltså inte av kärnkraften. Det var andra faktorer som låg bakom. Folkpartiet gjorde däremot klart större partibytarförluster (— 1,6 procentenheter) än partibytarvinster (+ 0,3 procentenheter) på grund av kärnkraften. Folkpartiet förlorade 1982 mer på kärnkraftsbytena (— 1,3) än på de partibyten som orsakats av andra faktorer (— 0,8).

Det parti som 1982 gjorde störst partibytarvinster på grund av kärnkraften och som också gjorde störst nettovinster på kärnkraften var moderaterna. Vinsterna hämtades i huvudsak från folkpartister som röstade på linje 1 i folkomröstningen. Moderaterna vann sammanlagt + 1,6 procentenheter på kärnkraftsbytena 1982. Nettovinsten blev + 0,7 procentenheter. Moderaternas nettovinst på partibyten orsakade av andra faktorer än kärnkraften var något större, + 1,3 procentenheter.

Kärnkraften och linjevalet 1980 var alltså enligt våra resultat en förhållandevis viktig faktor bakom många partibyten mellan valen 1979 och 1982. Det gäller framförallt för den stora strömmen av väljare som bytte från folkpartiet till moderaterna.

Kärnkraftsfrågan var med andra ord inte helt avpolitiserad och politiskt död bland väljarna i 1982 års val. Den var klart mindre partipolitiserad än vid valen 1976 och 1979 men det är ingen tvekan om att väljarnas kärnkraftsåsikt och linjevalet 1980 spelade en roll för valet av parti och för partibytena 1982.

Partitillhörighet och kärnkraftsåsikt

Det är en överdrift att hävda att analyserna i detta kapitel har gällt kärnkraftsfrågans uppgång och fall som politisk sakfråga bland svenska väljare. Kärnkraftsfrågan partipolitiserades några år före 1976 när vår studie inleddes och den var varken helt avpolitiserad eller betydelselös när vår undersökning avslutades vid valet 1982. Men vi har på väljarnivå kunnat följa kärnkraftsfrågans ökade betydelse som partipolitisk stridsfråga från valet 1976, över valet 1979 fram till folkomröstningen 1980. Och vi har kunnat iaktta förhållandevis klara tecken på kärnkraftsfrågans

minskande betydelse som partiskiljande fråga bland väljarna vid valet 1982.

Resultaten i tabell 10.36 utgör en bra illustration till hur kärnkraftsfrågans roll som partipolitiserad konfliktfråga ökat och minskat på väljarnivå under åren mellan 1976 och 1982. De ger också en översiktlig sammanfattning av resultaten från våra analyser med partiåsikts- och åsiktsröstningsmodellerna. Analyserna är koncentrerade till parti- respektive åsiktsbytare och visar två olika saker. Dels hur stor *andel av samtliga väljare* som under de olika undersökningsperioderna 1976—1979, 1979—1980, 1979—1982 och 1980—1982 bytte partigrupp potentiellt påverkade av kärnkraftsfrågan (åsiktsröstningsmodellen) eller bytte kärnkraftsåsikt potentiellt påverkade av sin partitillhörighet (partiåsiktsmodellen). Dels hur stor *andel av samtliga partigrupsbytare* eller *av samtliga åsiktsbytare i kärnkraftsfrågan* som potentiellt kan ha bytt partigrupp under inverkan av kärnkraftsfrågan (åsiktsröstningsmodellen) eller bytt kärnkraftsåsikt under inverkan från partitillhörigheten (partiåsiktsmodellen).

Tabell 10.36. Välja parti efter kärnkraftsåsikt eller kärnkraftsåsikt efter parti. — Åsiktsröstnings- och partiåsiktsröstningsmodellerna prövade på paneldata från åren 1976—1982 (procent)

	<i>Undersökningsperiod</i>			
	<i>1976 1979</i>	<i>1979 1980</i>	<i>1979 1982</i>	<i>1980 1982</i>
<i>Åsiktsröstningsmodellen</i>				
andel väljare av <i>samtliga partigrupsbytare</i> som potentiellt åsiktsröstat utifrån kärnkraftsfrågan	53	64	50	41
<i>Partiåsiktsmodellen</i>				
andel väljare av <i>samtliga som bytte kärnkraftsåsikt</i> som potentiellt påverkats av sina partisympatier	62	71	47	35
<i>Åsiktsröstningsmodellen</i>				
andel väljare av <i>samtliga väljare</i> som bytte partigrupp potentiellt påverkade av kärnkraftsfrågan	8	9	8	9
<i>Partiåsiktsmodellen</i>				
andel väljare av <i>samtliga väljare</i> som bytte kärnkraftsåsikt under potentiell påverkan av sina partisympatier	28	27	15	13

Kommentar: Basmaterialen för analyserna i tabell 10.36 presenteras i tabellerna 10.15 och 10.16.

Den första typen av analyser säger någonting om hur många väljare som vid olika tidpunkter handlade enligt partiåsiktsmodellen och bytte kärnkraftsåsikt efter parti respektive hur många som handlade enligt åsiktsröstningsmodellen och bytte partigrupp efter kärnkraftsåsikt. Andelen väljare som bytte partigrupp potentiellt påverkade av sina kärnkraftsåsikter var under hela undersökningsperioden densamma, cirka 8—9 procent. Andelen var lika hög mellan 1980 och 1982 som mellan t ex 1979 och 1980. Det var alltså inte fler människor som bytte partitillhörighet på grund av kärnkraften vid valet 1979 eller i samband med folkomröstningen 1980 än vid valet 1982.

Andelen väljare som bytte kärnkraftsåsikt potentiellt påverkade av partitillhörigheten var under hela undersökningsperioden högre än andelen väljare som bytte parti efter kärnkraftsåsikt. Men andelen väljare som bytte kärnkraftsåsikt efter parti var inte konstant under hela perioden. Den minskade mycket markant efter folkomröstningen. Mellan 1976—1979 och 1979—1980 var det 28 respektive 27 procent av väljarna som i enlighet med partiåsiktsmodellen bytte kärnkraftsåsikt under potentiell inverkan från partitillhörigheten. Motsvarande siffror för åren 1979—1982 och 1980—1982 var endast 15 respektive 13 procent. Det var alltså fler väljare som bytte kärnkraftsåsikter så att de passade till partitillhörigheten vid valet 1979 och vid folkomröstningen 1980 än vid valet 1982. Partitrycket på kärnkraftsåsikterna hade minskat 1982.

Den andra typen av analys som redovisas i tabell 10.36 säger ingenting om *hur många* väljare som handlade i enlighet med den ena eller andra opinionsbildningsmodellen. Den säger däremot någonting om *modellernas relativa förklaringskraft* när det gäller att analysera partibytten respektive åsiktsbyten. Andelen människor som vid olika tidpunkter ändrade sina åsikter om kärnkraften var under hela undersökningsperioden klart större än andelen människor som bytte partigrupp. Frågan är alltså hur stor andel av samtliga partigrupsbytare som potentiellt påverkades av kärnkraftsfrågan när de bytte partigrupp respektive hur stor andel av samtliga åsiktsbytare i kärnkraftsfrågan som potentiellt påverkades av partitillhörigheten när de ändrade sina uppfattningar om kärnkraften.

Resultaten i tabell 10.36 visar att både partiåsiktsmodellen och åsiktsröstningsmodellen under hela perioden 1976 till 1982, har en förhållandevis god "förklaringskraft" när det gäller att analysera åsiktsbyten i kärnkraftsfrågan respektive partibytten mellan å ena sidan partierna vpk, c och kds och å den andra partierna s, fp och m. Men förklaringskraften var klart bättre för båda modellerna vid valet 1979 och vid folkomröstningen 1980 än vid valet 1982. Andelen väljare, av samtliga som bytte partigrupp, som potentiellt kan ha gjort det under påverkan av kärnkraftsfrågan var 53 procent 1976—1979 och hela 64 procent 1979—1980 men endast 50 procent 1979—1982 och 41 procent 1980—1982. Motsva-

rande sifferserie för andelen väljare, av samtliga som ändrade uppfattning om kärnkraften, som potentiellt kan ha gjort det under inverkan av partitillhörigheten var 62 procent 1976—1979 och 71 procent 1979—1980 men sjönk sedan till 47 procent 1979—1982 och 35 procent 1980—1982.

Väljarnas åsikter i kärnkraftsfrågan var alltså potentiellt en viktig faktor bakom cirka hälften av samtliga de partigrupsbyten som vi har undersökt under åren 1976 till 1982. Kärnkraftens betydelse för partigrupsbytena var något mindre efter folkomröstningen än före. Partitillhörighetens betydelse för åsiktsbytena i kärnkraftsfrågan var också mindre efter folkomröstningen än före. Mellan 1976—1979 och 1979—1980 spelade väljarnas partisympatier potentiellt en roll för klart över hälften av samtliga åsiktsbyten i kärnkraftsfrågan medan motsvarande andel var något under hälften efter folkomröstningen.

Folkomröstningen 1980 och perioden strax dessförinnan från valet 1979 innebar i många avseenden ett slags kulmen på det vi har studerat i detta kapitel. Sambandet mellan väljarnas partisympatier och kärnkraftsåsikter var klart starkare vid folkomröstningen än vid valen före eller efter omröstningen. Väljarnas kärnkraftsåsikter betydde också potentiellt mer för ändringar i partitillhörigheten vid tiden för folkomröstningen än vad de gjorde tidigare eller senare. Detsamma gäller partisympatiernas betydelse för åsiktsbytena i kärnkraftsfrågan. Partitillhörigheten betydde potentiellt mer för åsiktsändringar i kärnkraftsfrågan vid folkomröstningen 1980 än vid de politiska valen både före och efter omröstningen.

Resultaten kan uppfattas som någonting självklart. Kärnkraftsfrågan var inte bara i hög grad politiserad vid folkomröstningen. Den var också mer partipolariserad än vad den var både före och efter 1980. Men resultatet kan också uppfattas som en paradox om man föreställt sig att folkomröstningar på väljarnivå är en beslutsmekanism befriad från inflytande från den vanliga partipolitiken. Våra resultat har med eftertryck visat att så inte var fallet bland svenska väljare i kärnkraftsvalet 1980. Kopplingen mellan väljarnas partitillhörighet och kärnkraftsåsikter, och den ömsesidiga påverkan dem emellan, var tvärtom starkare vid folkomröstningen 1980 än vid de partipolitiska valen före eller efter omröstningen.

11 Kärnkraften och tillväxt-ekologidimensionen

Väljarnas åsikter i en politisk sakfråga har oftast ett samband med ställningstaganden och uppfattningar i andra sakfrågor. Människor som är för eller emot ett visst förslag i en fråga tenderar också att vara för eller emot vissa förslag i andra frågor. Vi kan spåra mönster i åsiktsbildningen. Grupper av sakfrågor som hänger attitydmässigt samman kan urskiljas. Det är sällan som en politisk sakfråga är en åsiktsmässig solitär, där ställningstagandet inte har något samband med uppfattningar i andra frågor eller med ideologiska ståndpunkter.

Studier av hur åsikter i olika sakfrågor hänger samman är väsentliga av flera olika skäl. Det viktigaste skälet är kanske att de ger oss en möjlighet att analysera åsiktsbildningsprocessen. Åsiktsmönster uppkommer inte slumpmässigt. De åstadkoms av opinionsbildningsmekanismer. Förekomsten av ett bestämt samband mellan olika åsikter i ett antal sakfrågor kan t ex tyda på att åsikterna strukturerats av en bakomliggande ideologi eller attityddimension. I så fall är existensen av en dylik ideologi en viktig förklaringsfaktor till åsiktsbildningen i de konkreta sakfrågorna. Men olika åsikter i politiska sakfrågor kan hänga samman utan att vara strukturerade av någon bakomliggande ideologi. Andra opinionsbildningsmekanismer kan också åstadkomma samband mellan åsikter i skilda frågor. Åsikter kan t ex hänga samman av "saklogiska" eller av politiska skäl utan att vi för den skull behöver tala om bakomliggande ideologier eller dimensioner. De politiska partiernas ställningstaganden i olika frågor kan också bidra till att vissa åsiktsmönster uppstår som inte har en sådan omfattning eller permanens att vi vill tala om ideologiska dimensioner.

Förekomsten av en bestämd åsiktsgruppering visar alltså att någon form av opinionsbildningsprocess varit verksam, men den avslöjar inte automatiskt vilken process som åstadkommit grupperingen. Vilka åsikter som hänger samman med varandra ger emellertid ofta en antydning om vilka processer som varit verksamma.

I detta kapitel skall vi studera sambandet mellan väljarnas åsikter i kärnkraftsfrågan och deras uppfattningar i andra politiska och ideologiska frågor. Studien gäller i första hand svenska väljares åsikter vid tiden för folkomröstningen om kärnkraften våren 1980. Material från valunder-

sökningarna 1979 och 1982 kommer emellertid också att tas med i vissa analyser för att sätta in resultaten i ett större sammanhang.

Syftet med studien är att placera in kärnkraften på en slags åsiktskarta. Frågan är vilka politiska åsikter och ideologiska uppfattningar som hade starkast samband med väljarnas inställning till kärnkraften vid folkomröstningen. Resultatet av en sådan analys kommer att ge en bild av vilka värderingar och åsikter som utmärkte väljare som var för eller emot kärnkraften och som stödde olika linjer i folkomröstningen. Den kommer också att visa vilka olika ideologiska ställningstaganden och ståndpunkter i aktuella politiska sakfrågor som var starkast respektive svagast relaterade till väljarnas kärnkraftsåsikter.

Tre olika frågeställningar kommer att analyseras. Den första gäller väljarnas inställning till olika energikällor. Debatten inför folkomröstningen berörde inte enbart kärnkraftens för- och nackdelar. Även andra energikällor, som oljan, vattenkraften, kolet och de förnyelsebara energikällorna, diskuterades. Frågan är om väljarnas inställning till olika energikällor och till olika energipolitiska förslag bildade något bestämt mönster som kan tyda på förekomsten av någon form av energipolitisk dimension på väljarnivå eller om åsiktsbildningen var splittrad och ostrukturerad, vilket skulle visa att några energipolitiska ideologier knappast existerade på massnivå vid folkomröstningen.

Tidigare forskning kring det här problemet, som t ex presenteras i boken *Väljarna och kärnkraften*, författad av Sören Holmberg, Jörgen Westerståhl och Karl Branzén, visar att det vid valet 1976 inte fanns några samband mellan människors inställning till kärnkraften, oljan och vattenkraften. Väljare som t ex var positiva till kärnkraften hade inte andra uppfattningar om hur stor andel olja eller vattenkraft vi borde ha i Sveriges energiförsörjning än väljare som var motståndare till kärnkraften. Holmberg, Westerståhl och Branzén drog följande slutsats utifrån sina resultat:

"Attitydbildningen visavi olika energikällor är inte strukturerad av en 'energidimension' utan av flera olika. Opinionsbildningsprocessen har inte lyckats åstadkomma ett fåtal konsistenta 'energiideologier' bland väljarna."

Frågan är om denna slutsats även gäller för valmanskåren 1980 eller om fem års intensiv energipolitisk debatt lett till att väljarnas åsikter om olika energikällor blivit mer strukturerade och mindre splittrade?

Den andra frågeställningen gäller sambandet mellan väljarnas åsikter i kärnkraftsfrågan och deras uppfattningar i andra politiska sakfrågor, som t ex frågan om giftbesprutningen i skogarna, löntagarfondsfrågan, frågan om försvarsutgifternas storlek eller frågan om ränteavdragen för villaägare. Vi vet från tidigare forskning genomförd i samband med valen

1976 och 1979 att väljarnas åsikter i ideologiskt orienterade vänster-högerfrågor, som exempelvis löntagarfondsfrågan, inte var relaterade till deras inställning i kärnkraftsfrågan. Kärnkraftsmotståndare och kärnkraftsanhängare återfanns både till vänster och höger i politiken under 1970-talet. Vi vet också att kärnkraftsåsikterna hade ett visst samband med inställningen till olika miljöpolitiska förslag vid valet 1979. Kärnkraftsmotståndare var t ex något mer positiva till att stoppa privatbilismen i innerstäderna eller något mer för att stoppa den kemiska besprutningen i skogarna än kärnkraftsanhängarna, men åsiktskillnaderna var inte speciellt stora. Frågan är hur väljarnas inställning i kärnkraftsfrågan förhöll sig till åsikterna i andra politiska sakfrågor som var aktuella vid tiden för folkomröstningen. Hade kärnkraftsattityderna på väljarnivå fortfarande inget samband med de ideologiska vänster-högeråsikterna vid folkomröstningen 1980?

Den tredje frågeställningen gäller konfliktstrukturen i det svenska politiska systemet. Det har hävdats — både i den politiska och i den samhällsvetenskapliga debatten — att svensk politik inte längre utmärks av en enda dominerande konfliktlinje. Den klassiska vänster-högermotsättningen har under 1970-talet fått konkurrens av en andra konfliktdimension som går helt på tvären mot vänster-högermotsättningen.

Denna andra konfliktlinje har fått många olika namn. Sören Holmberg talar i en uppsats i *Statsvetenskaplig tidskrift* år 1978 om en ren *kärnkraftsdimension*. Men många forskare har varit djärvare och fört flera andra frågor till den nya dimensionen. Jörgen Westerståhl och Bengt Owe Birgersson döper den till en *agrar-industriell dimension* i boken *Den svenska folkstyrelsen* och hänför sådana problem som olika decentraliserings- och miljöfrågor och kampen om kärnkraften till den nya dimensionen. De anser att den agrar-industriella dimensionen har en historisk anknytning bakåt i tiden till den gamla motsättningen mellan landsbygd och stad i Sverige. Walter Korpi ger i en artikel i *Sociologisk forskning* år 1980 den nya dimensionen ett annat namn. Han talar om en *teknologiekologidimension* som inte kan konkurrera med den dominerande vänster-högerdimensionen i svensk politik men som existerar och som omfattar många olika problem som t ex frågor om den yttre miljön, bevarande av naturresurser, kärnkraftens utbyggnad, teknologisk utveckling, industrisamhällets karaktär, produktionsenheternas storlek och beslutsfattandets centralisering.

Olof Petersson avstår i boken *Regeringsbildningen 1978* från att ge den nya dimensionen något namn. Han karaktäriserar den dock på följande sätt:

”(Den nya dimensionen) uttrycker de politiska skiljelinjer som finns i synen på industrisamhälle, teknik och energi. Den ena ytterpolen markerar en positiv attityd till industrialisering, tillväxt och kärnkraft. Den

motsatta ståndpunkten innebär en kritisk syn på stordrift, högteknologi och kärnenergi. Som alternativ har här uppställts tanken på lokalsamhäl- len, baserade på självförsörjande enheter i liten skala.”

Evert Vedung är inte lika modest som sin uppsalakollega Olof Peters- son. Han lanserar ett namn på den nya dimensionen. I en artikel i tidskrif- ten *Tvärsnitt* döper han den till *tillväxt-ekologidimensionen* och definierar den på följande sätt:

”Motpolerna på den nya konfliktlinjen kan beskrivas med termer som ekonomisk tillväxt, industrialism, kärnkraft, storskalig teknologi och cen- tralism å ena sidan och ekologisk balans, lokalsamhälle, småskalighet och flödande energikällor å den andra. Genom uppkomsten av denna till- växt-ekologidimension blev det svenska partisystemet tvådimensionellt.”

Det är kärnkraften som varit den centrala konfliktfrågan på ”tillväxt- ekologidimensionen” under 1970-talet. Det är de forskare som talat om en sådan dimension överens om. De är också ense om att kärnkraftsfrågan åsiktsmässigt hänger samman med andra frågor som rör energi, ekono- misk tillväxt, teknologi, decentralisering och produktionsenheternas stor- lek. Det första påståendet är invändningsfritt så till vida att kärnkraften varit en central konfliktfråga i Sverige under 1970-talet och att åsiktsbild- ningen på elit- och massnivå inte följt det traditionella vänster-höger- mönstret. Den andra utsagan är däremot mer problematisk. Är det verk- ligen så att människors kärnkraftsåsikter har ett klart samband med vad de tycker om ekonomisk tillväxt, modern teknologi eller småskalig pro- duktion? Ingen av de samhällsvetare som lanserat teorin om den nya tillväxt-ekologidimensionen har belagt sina påståenden — varken genom elit- eller väljarstudier. Vi vet alltså inte i vad mån väljarnas åsikter i sådana frågor som kärnkraft, miljö, teknologi och tillväxt verkligen hade något samband med varandra på 1970-talet. Vi vet inte heller om samban- den var så starka att det var berättigat att tala om en attityddimension. De undersökningar som Roger Bernow och Torsten Österman inom Forsk- ningsgruppen för samhälls- och informationsstudier genomfört på väljar- nivå under hela sjuttioalet och fram t o m folkomröstningen, och som bl a redovisas i *Sociologisk forskning* nr 3—4 1980, tyder på att det empi- riska stödet för att tala om en generell tillväxt-ekologidimension med kärnkraften som en central ingrediens är förhållandevis svagt.

I folkomröstningsundersökningen 1980 och i valundersökningen 1982 ställde vi en serie ideologiskt orienterade intervjufrågor om vilken typ av samhälle väljarna ville satsa på i framtiden: Om de t ex ville satsa på ett decentraliserat samhälle, på ett tillväxtsamhälle, på ett miljövänligt sam- hälle, på ett socialistiskt samhälle eller på ett högteknologiskt samhälle. Resultaten från den frågeserien, som omfattar åtta olika samhällstyper, kan användas för att analysera de två frågor som är centrala i detta sammanhang.

Den första frågan gäller tillväxt-ekologidimensionen. I vilken utsträckning hade väljarnas inställning till ekonomisk tillväxt, teknologi, miljöfrågor och decentralisering något samband med varandra 1980. Och var sambanden så starka att vi kan tala om en åsiktsmässig tillväxt-ekologidimension på väljarnivå? En intressant delfråga är vad som hände med sambanden efter folkomröstningen. Förstärktes eller försvagades åsiktsmönstren på tillväxt-ekologidimensionen mellan folkomröstningen 1980 och valet 1982?

Den andra frågan gäller vilket samband väljarnas kärnkraftsåsikter hade med inställningen till tillväxt-ekologiproblemen. Frågan är i vad mån kärnkraftsfrågan kunde räknas till någon form av tillväxt-ekologidimension vid folkomröstningen 1980.

Utvecklade energiideologier saknas bland väljarna

Debatten inför folkomröstningen gällde inte bara kärnkraftens framtid i Sverige. Den berörde också flera andra energikällor. Många olika energipolitiska förslag framfördes under valrörelsen. Somliga av dem återfanns på de valsedlar som väljarna hade att välja mellan den 23 mars. Vad väljarna hade för åsikter om några av dessa förslag framgår av tabell 11.1. Resultaten fick vi fram på följande sätt. Intervjupersonerna fick i både telefonintervjuomgången i januari/februari och i besöksintervjuomgången i mars ta ställning till tio olika energipolitiska förslag och ange om de tyckte att det var bra eller dåliga förslag och om det var mycket eller ganska viktigt att förslagen genomfördes eller om det var mycket eller ganska viktigt att förslagen inte genomfördes. Frågeserien inleddes så här: *Vi har ställt samman några förslag som framförts när det gäller Sveriges framtida energiförsörjning. För vart och ett av dem kan Ni säga om det är: (1) bra förslag — mycket viktigt att det genomförs (2) bra förslag — ganska viktigt att det genomförs (3) spelar ingen större roll (4) dåligt förslag — ganska viktigt att det inte genomförs (5) dåligt förslag — mycket viktigt att det inte genomförs.* Därefter lästes vart och ett av de tio förslagen upp och intervjupersonerna ombads att svara med hjälp av svarsalternativen.

För enkelhetens skull återges resultaten i något förenklad form i tabell 11.1. Endast tre olika svarsalternativ redovisas — *bra förslag, dåligt förslag* och *spelar ingen större roll, vet inte/vill ej svara*. Vi bortser ifrån om intervjupersonerna ansåg det var mycket eller ganska viktigt att förslagen genomfördes eller inte genomfördes. Förslagen är redovisade i popularitetsordning — först kommer de energipolitiska förslag som flest väljare tyckte var bra och sist de mest impopulära förslagen.

Fyra av de tio förslag som vi frågade intervjupersonerna om berördes

Tabell 11.1. Sveriges framtida energiförsörjning — svenska folkets åsikter om några olika förslag (procent)

<i>Energipolitiskt förslag</i>	<i>Bra förslag</i>	<i>Dåligt förslag</i>	<i>Spelar ingen roll vet inte/vill ej svara</i>	<i>Summa procent</i>	<i>Skillnad mellan andelen bra och andelen dåligt förslag</i>
<i>förbjuda privata ägarintressen i kärnkraftverk och andra större kraftverk där man producerar elektricitet</i>					
jan/feb 1980	49	28	23	100	+21
mars 1980	53	26	21	100	+27
<i>satsa mer på vattenkraften genom att bygga ut hittills orörda älvar</i>					
jan/feb 1980	45	44	11	100	+ 1
mars 1980	48	44	8	100	+ 4
<i>stoppa alla planer på att bygga nya kolkraftverk</i>					
jan/feb 1980	34	37	29	100	+ 3
mars 1980	39	37	24	100	+ 2
<i>satsa på kärnkraften för att begränsa oljeimporten</i>					
jan/feb 1980	41	45	14	100	- 4
mars 1980	41	48	11	100	- 7
<i>inleda avvecklingen av kärnkraften snarast</i>					
jan/feb 1980	37	51	12	100	-14
mars 1980	42	49	9	100	- 7
<i>förbjuda elvärme i nybyggda hus</i>					
jan/feb 1980	31	49	20	100	-18
mars 1980	36	45	19	100	- 9
<i>lagstifta om sänkt inomhustemperatur för att spara energi</i>					
jan/feb 1980	41	51	8	100	-10
mars 1980	39	51	10	100	-12
<i>satsa på uranbrytning i Sverige</i>					
jan/feb 1980	29	44	27	100	-15
mars 1980	26	52	22	100	-26
<i>höja skatten på bensin för att begränsa oljeimporten</i>					
jan/feb 1980	25	61	14	100	-36
mars 1980	19	66	15	100	-47
<i>höja skatten på villaolja för att begränsa oljeimporten</i>					
jan/feb 1980	14	73	13	100	-59
mars 1980	13	74	13	100	-61

Kommentar: Resultaten är hämtade från folkomröstningsundersökningens panelstudie med cirka 1 520 intervjupersoner för de olika åsiktsfrågorna.

på valsedlarna i folkomröstningen. På linje 2:s valsedel sades bl a att direktverkande elvärme skall förbjudas i ny permanentbebyggelse, att elproduktion genom kolkondenskraftverk skulle undvikas och att kärnkraftverk och andra framtida anläggningar för produktion av elektrisk kraft av betydelse skall ägas av stat och kommuner. På linje 3:s valsedel angavs att uranbrytning inte skulle tillåtas i Sverige. Vi frågade väljarna om deras inställning till dessa energipolitiska förslag men också om vad de ansåg om sex andra förslag som förekom i debatten inför omröstningen men som inte direkt berördes på valsedlarna. De övriga sex förslagen gällde vattenkraftens utbyggnad, avveckling av kärnkraften snarast, skattehöjning på bensin och villaolja för att begränsa oljeimporten, satsning på kärnkraften för att begränsa oljeimporten samt lagstiftning om sänkt inomhustemperatur för att spara energi.

Åsikterna var mycket splittrade om de flesta av dessa förslag. Det mest populära var förslaget att förbjuda privata ägarintressen i kärnkraftverk och andra större kraftverk. Fyrtionio procent av intervjupersonerna i telefonintervjuomgången i slutet av januari och början av februari tyckte att det var ett bra förslag medan endast 28 procent var negativa. I besöksintervjuomgången i mars 1980 hade andelen intervjupersoner som var positiva till förslaget stigit till 53 procent medan andelen som var emot sjunkit till 26 procent. Opinionsen förändrades alltså mycket litet under folkomröstningskampanjen. Motståndarna mot privatägda kärnkraftverk vann dock några procentandelar framför allt bland dem som inte hade någon åsikt när valkampanjen började.

De förslag som var mest impopulära var förslaget att höja skatten på villaoljan för att begränsa oljeimporten (74 procent negativa i mars 1980), förslaget att höja skatten på bensin för att begränsa oljeimporten (66 procent negativa i mars 1980) och förslaget att satsa på uranbrytning i Sverige (52 procent negativa i mars 1980). Dessa tre förslag var impopulära redan när valkampanjen började i januari 1980 och alla tre blev mer impopulära under folkomröstningskampanjens gång. Andelen intervjupersoner som var negativa till uranbrytning i Sverige ökade t ex från 44 procent i januari/februari 1980 till 52 procent strax före folkomröstningen. Det var endast 26 procent av intervjupersonerna som i mars månad 1980 var positiva till en uranbrytning i Sverige.

Åsikterna om de övriga förslagen var mer splittrade. Opinionsen var i allt väsentligt delad mitt itu när det gällde förslaget om att satsa mer på vattenkraften genom att bygga ut hittills orörda älvar, förslaget om att stoppa alla planer på att bygga nya kolkraftverk eller förslaget om att satsa på kärnkraften för att begränsa oljeimporten. Den negativa opinionen mot kolkraftverk vann något ökat stöd under valkampanjen. Andelen som ville stoppa kolkraften steg från 34 procent i januari/februari till 39 procent vid tiden för folkomröstningen. Åsikterna när det gällde vatten-

kraften eller kärnkraften kontra oljeimporten försköts däremot inte nämnvärt mellan januari och mars 1980.

Väljaropinionen var något mer negativ än positiv när det gällde förslaget om att *inleda avvecklingen av kärnkraften snarast* och förslaget om att *förbjuda elvärme i nybyggda hus* men den negativa övervikten i opinionen minskade en aning under folkomröstningskampanjen. Trettiosju procent av intervjupersonerna tyckte t ex det var ett bra förslag att avveckla kärnkraften snarast i telefonintervjuundersökningen i januari/februari 1980. I mars hade den siffran stigit till 42 procent. Andelen väljare som var negativa till en kärnkraftsavveckling snarast, var dock högre både i januari/februari (51 procent) och i mars (49 procent).

Förslaget om att *lagstifta om en sänkt inomhustemperatur för att spara energi* hade fler motståndare än anhängare redan i januari/februari 1980 och mötte ökat motstånd under valkampanjen. Halva väljarkåren var emot förslaget i mars 1980 medan 39 procent var för.

Ett av huvudintrycken av resultaten i tabell 11.1 är att väljaropinionen förändrades mycket litet när det gällde inställningen till olika energipolitiska förslag under folkomröstningskampanjen. Det intrycket bekräftas i allt väsentligt om man analyserar åsiktsbildningen på individnivå. Telefon- och besöksintervjuundersökningarna ingick i en panelstudie — samma människor intervjuades vid båda tillfällena — vilket gör det möjligt att studera individuella åsiktsbyten. Resultaten från en sådan panelanalys visar i de flesta fall på en anmärkningsvärd stabilitet i åsikterna. De allra flesta bytte inte åsikt när det gällde de olika energipolitiska förslagen under folkomröstningskampanjen. Åttiofyra procent av de intervjupersoner som vid båda intervjutillfällena tog ställning till exempelvis förslaget om att satsa på kärnkraften för att begränsa oljeimporten hade oförändrad åsikt. Motsvarande procentsiffra för frågan om uranbrytning var 79 procent och 78 procent för frågan om en utbyggnad av vattenkraften. Åsiktsstabiliteten i dessa frågor var ovanligt hög. Produktmomentkorrelationen mellan väljarnas åsikter i telefon- och besöksintervjuomgångarna i fråga om kärnkraftens avveckling, i fråga om kärnkraften kontra oljeimporten, i fråga om vattenkraftens utbyggnad och i fråga om uranbrytningen i Sverige ligger i samtliga fall kring .70 eller högre. Det är mycket höga korrelationer för att vara från en panelstudie. Oklara intervjufrågor och osäkra intervjupersoner utan fasta åsikter brukar oftast ge upphov till mycket lägre korrelationer mellan resultat från två olika intervjugenomgångar i en panelundersökning.

Stabiliteten i väljarnas inställning till flera av de övriga energiförslagen var också mycket stor under valkampanjen. Korrelationerna mellan väljarnas åsikter i de två intervjuomgångarna när det gällde skattehöjning på bensin, lagstiftning om sänkt inomhustemperatur eller att privatägda kärnkraftverk skulle förbjudas låg alla mellan .55 och .60.

Det var endast ett förslag som gav upphov till en låg korrelation mellan de två intervjugenomgångarna. Det gällde förslaget om att stoppa alla planer på att bygga nya kolkraftverk. Panelkorrelationen var endast .26 för det förslaget. Många människor ändrade alltså åsikt (44 procent) när det gällde kolkraftverken under kampanjen. Men ungefär lika många bytte åsikt åt båda hållen, vilket snarast tyder på att många väljare inte hade bildat sig någon fast uppfattning när det gällde kolkraften och därför besvarade vår intervjufråga litet på måfå. Den alternativa tolkningen att de allra flesta människor verkligen hade fasta åsikter när det gällde kolkraftens framtid i Sverige vid tiden för folkomröstningen — men att många av dem bytte åsikt under folkomröstningskampanjen, och att cirka hälften av dem som ändrade åsikt blev mer positiva till kolkraft och hälften blev mer negativa — är mindre trovärdig.

Väljare som röstade på linje 1 eller linje 2 i folkomröstningen hade mycket skiljaktiga åsikter jämfört med dem som röstade på linje 3 när det gällde förslaget om kärnkraftens avveckling, förslaget om att satsa på kärnkraften för att begränsa oljeimporten och förslaget om att satsa på uranbrytning i Sverige. Åsiktsskillnaderna mellan de väljare som stödde linje 1 eller 2 och de som röstade på linje 3 var mycket mindre för de övriga energipolitiska förslagen. Det visar resultatet i tabell 11.2 som är hämtade från besöksintervjuundersökningen.

En majoritet av linje 1:s och linje 2:s väljare var emot att avveckla kärnkraften snarast (88 respektive 73 procent) medan hela 84 procent av linje 3:s väljare uppgav att de tyckte att det var ett bra förslag. Klara majoriteter av linje 1:s (83 procent) och linje 2:s väljare (66 procent) var positiva till att satsa på kärnkraft för att begränsa oljeimporten. Bland linje 3:s väljare var hela 92 procent negativa.

Att linjevalet i folkomröstningen stämde väl överens med de åsikter som väljarna hade i kärnkraftsfrågan någon eller några veckor före omröstningen är kanske föga uppseendeväckande. Men helt ointressant är det dock inte. Det visar att våra intervjufrågor — trots att de är 'enkelt' formulerade — ger ett bra mått på väljarnas inställning till kärnkraften; förutsatt naturligtvis att valet av linje i folkomröstningen kan ses som en bra indikator på väljarnas åsikter i kärnkraftsfrågan.

Åsiktsskillnaderna mellan linjernas väljare när det gällde uranbrytningen är kanske mer intressanta. En majoritet av linje 1:s väljare (57 procent) ansåg att uranbrytning i Sverige var ett bra förslag. Linje 2:s väljare var splittrade i två jämnstarka läger — 35 procent för uranbrytning och 37 procent emot medan en mycket stor majoritet av linje 3:s väljare var emot en svensk uranbrytning (86 procent).

Två andra förslag där linje 1- och linje 2-väljarnas inställning skilde sig relativt mycket från linje 3-väljarnas var förslaget att lagstifta om sänkt inomhustemperatur och förslaget om att förbjuda elvärme i nybyggda

Tabell 11.2. Åsikter om olika energipolitiska förslag bland väljare som stödde linje 1, linje 2 eller linje 3 i folkomröstningen om kärnkraften 1980 (besöksintervjuundersökningen mars 1980, procent)

<i>Energi- politiskt förslag</i>	<i>Linjeval i folkom- röstningen</i>	<i>Bra för- slag</i>	<i>Dåligt för- slag</i>	<i>Spelar ingen roll vet inte/ vill ej svara</i>	<i>Summa procent</i>	<i>Skillnad mellan an- delen bra och andel- en dåligt förslag</i>
<i>förbjuda privata ägarintressen i kärnkraftverk och andra större kraftverk där man producerar elektricitet</i>						
	linje 1	19	59	22	100	-40
	linje 2	67	16	17	100	+51
	linje 3	55	21	24	100	+34
<i>satsa mer på vattenkraften genom att bygga ut hittills orörda älvar</i>						
	linje 1	40	51	9	100	-11
	linje 2	47	47	6	100	± 0
	linje 3	52	41	7	100	+11
<i>stoppa alla planer på att bygga nya kolkraftverk</i>						
	linje 1	47	37	16	100	+10
	linje 2	48	32	20	100	+16
	linje 3	31	43	26	100	-12
<i>satsa på kärnkraften för att begränsa oljeimporten</i>						
	linje 1	83	10	7	100	+73
	linje 2	66	23	11	100	+43
	linje 3	3	92	5	100	-89
<i>inleda avvecklingen av kärnkraften snarast</i>						
	linje 1	7	88	5	100	-81
	linje 2	19	73	8	100	-54
	linje 3	84	10	6	100	+74
<i>förbjuda elvärme i nybyggda hus</i>						
	linje 1	19	62	19	100	-43
	linje 2	32	52	16	100	-20
	linje 3	53	30	17	100	+23
<i>lagstifta om sänkt inomhustemperatur för att spara energi</i>						
	linje 1	23	69	8	100	-46
	linje 2	36	55	9	100	-19
	linje 3	49	40	11	100	+9
<i>satsa på uranbrytning i Sverige</i>						
	linje 1	57	21	22	100	+36
	linje 2	35	37	28	100	-2
	linje 3	4	86	10	100	-82
<i>höja skatten på bensin för att begränsa oljeimporten</i>						
	linje 1	20	69	11	100	-49
	linje 2	14	74	12	100	-60
	linje 3	26	58	16	100	-32
<i>höja skatten på villaolja för att begränsa oljeimporten</i>						
	linje 1	11	79	10	100	-68
	linje 2	7	83	10	100	-76
	linje 3	19	66	15	100	-47

hus. En majoritet av linje 1:s (69 procent) och linje 2:s (55 procent) väljare var negativa till att lagstifta om att sänka inomhustemperaturen medan fler linje 3-väljare var för (49 procent) än emot (40 procent) förslaget. Resultatet när det gäller förslaget om att förbjuda elvärme i nybyggda hus är intressant. Det fanns med på linje 2:s valsedel men trots det var en majoritet av linje 2:s väljare (52 procent) emot förslaget. De flesta av linje 1:s väljare (62 procent) var också negativa till att förbjuda elvärme i nybyggda hus. Linje 2:s förslag om att förbjuda elvärme vann däremot stöd från en majoritet av linje 3:s väljare (53 procent).

Förslaget om att förbjuda privatägda kärnkraftverk gav inte upphov till samma typ av åsiktsskillnader mellan linjernas väljare som de övriga förslagen. De största åsiktsskillnaderna när det gällde om kärnkraftverken skulle tillåtas vara privatägda eller ej gick inte mellan linje 1:s och linje 2:s väljare å ena sidan och linje 3:s väljare å den andra utan mellan linje 1:s och linje 2:s väljare. En klar majoritet av linje 2:s väljare var positiva till att förbjuda privatägda kärnkraftverk (67 procent). En nästan lika stor majoritet av linje 1:s väljare (59 procent) hade motsatt åsikt och ansåg att det var ett dåligt förslag att förbjuda privatägda kärnkraftverk. De flesta av linje 3:s väljare (55 procent) tyckte som majoriteten av linje 2:s väljare att det var ett bra förslag att förbjuda privatägda kärnkraftverk.

De övriga förslagen — stoppa kolkraften, satsa på vattenkraften och höja skatten på bensin och olja — gav inte upphov till några större åsiktsskillnader mellan linjernas väljare. Linje 3:s väljare var något mer positiva till en satsning på vattenkraften och något mindre negativa till kolkraften än linje 1:s och linje 2:s väljare men skillnaderna var inte speciellt stora.

Resultaten i tabell 11.2 antyder att sambanden mellan väljarnas åsikter i kärnkraftsfrågan och deras inställning till de olika energipolitiska förslagen inte var speciellt starka vid folkomröstningen. De olika linjernas väljare skilde sig åsiktsmässigt förhållandevis litet åt i de frågor som inte berörde kärnkraften och uranbrytningen. Resultaten i tabell 11.3 och 11.4 bekräftar vår misstanke. Siffrorna i tabellerna är produktmomentkorrelationer mellan variabler som konstruerats utifrån svaren på de energipolitiska förslagsfrågorna. Svartalternativen har kodats från 1 (= bra förslag, mycket viktigt att det genomförs), över 3 (= spelar ingen större roll) till 5 (= dåligt förslag, mycket viktigt att det inte genomförs).

Sambanden mellan förslagsfrågorna har också analyserats med hjälp av andra sambandsmått som mäter delvis andra egenskaper hos en bivariat fördelning än vad produktmomentkorrelationskoefficienten gör. Sambanden har t ex undersökts med hjälp av ordinalskalemåttet gamma, som inte mäter avvikelser från linjära samband som produktmomentkorrelationen utan som mäter avvikelser från monotona samband för rangordnade värden. Sambanden har även analyserats med hjälp av ett no-

minalskalemått, Cramers V, som varken kräver linjära eller monotona samband för att ge höga värden. Cramers V ger höga värden även för icke-linjära samband. Det mäter graden av avvikelser från en helt slumpmässig bivariat fördelning. Analyserna med de olika sambandsmått gav i allt väsentligt identiska resultat. Valet av sambandsmått påverkar inte våra slutsatser. Vi har därför valt att endast redovisa resultaten från analyserna med det mest kända måttet — produktmomentkorrelationen.

Resultaten i tabell 11.3 redovisas i form av en korrelationsmatris där åsiktssambanden mellan alla de olika energipolitiska förslagen återfinns. Koefficienter lika med .25 eller högre har utmärkts med fetstil. De representerar de samband som är så starka att de är av något intresse. Övriga samband skiljer sig föga från den grad av samband som kan ha orsakats av slumpen.

Resultaten i tabell 11.4 visar sambanden mellan de energipolitiska förslagen (förutom de förslag som berörde kärnkraften) och ett mått som mäter väljarnas inställning till kärnkraften. Kärnkraftsmåttet är ett index som kan variera mellan 100 och 500. Det bygger på fyra intervjufrågor om kärnkraften. Två av dem ingick i serien av frågor om olika energipolitiska förslag; ett av de övriga två gällde inställningen till fem konkreta förslag i kärnkraftsdebatten — allt ifrån snabbstopp för kärnkraften till en utbyggnad av fler än 12 reaktorer. Den andra frågan var en allmän attitydfråga om man i huvudsak var för eller mot att kärnkraften utnyttjades som

Tabell 11.3. Sambanden mellan väljarnas åsikter om ett antal energipolitiska förslag som förekom i folkomröstningsdebatten 1980 (produktmomentkorrelationer)

	vatten- kraft	kol- kraft	avveckl kärnkr	satsa kärnkr	el- värme	inomhus temp	uran- brytn	skatt på bensin	skatt på villaoelja
Privata kärnkraftverk	.01	.09	.16	-.12	.15	.18	-.10	.07	.02
Satsa på vattenkraft		.08	.10	-.10	.00	.03	.02	-.02	.02
Stoppa kolkraft			-.08	-.14	.01	.01	.09	.01	.00
Avveckla kärnkraft				.76	.31	.21	-.58	.17	.19
Satsa på kärnkraft					-.27	-.25	.67	-.15	-.16
Förbjud elvärme						.14	.25	.17	.19
Sänka inomhus- temperaturen							-.13	.20	.21
Satsa på uranbrytning								.12	.12
Skatt på bensin									.63

Kommentar: Resultaten bygger på besöksintervjuundersökningen i mars 1980. Frågeformuleringarna presenteras i tabell 11.1. Svartalternativen är kodade från 1 = bra alternativ till 5 = dåligt alternativ. Korrelationer över .25 har utmärkts med svartare stil.

Tabell 11.4. Sambanden mellan väljarnas åsikter i kärnkraftsfrågan och deras åsikter om ett antal energipolitiska förslag (produktmomentkorrelationer)

<i>Energi</i> politiskt förslag	<i>Korrelation med kärnkrafts</i> åsi
Satsa på uranbrytning i Sverige	-.71
Förbjuda elvärme i nybyggda hus	.32
Lagstifta om sänkt inomhustemperatur för att spara energi	.22
Höja skatten på villaolja för att begränsa oljeimporten	.20
Höja skatten på bensen för att begränsa oljeimporten	.19
Förbjuda privata ägarintressen i kärnkraftverk	.18
Stoppa alla planer på att bygga <i>nya kolkraftverk</i>	-.12
Satsa mer på <i>vattenkraften</i> genom att bygga ut hittills orörda älvar	.09

Kommentar: Väljarnas kärnkraftsåsikter har mätts med ett index byggt på fyra olika intervjufrågor om inställningen till kärnkraften som energikälla. Indexet kan variera mellan 100 (mot kärnkraften) till 500 (för kärnkraften).

energikälla i Sverige. De fyra frågorna mäter i stor utsträckning samma sak. De kan utan tvekan sammanföras till ett index. Korrelationerna mellan dem ligger i samtliga fall över .70 i både telefon- och besöksintervjuomgångarna. Stabiliteten över tid är också anmärkningsvärd. Panelkorrelationen för kärnkraftsmåttet är hela .85.

Resultaten i korrelationsmatrisen demonstrerar mycket tydligt att det inte fanns några utvecklade energiideologier bland väljarna i folkomröstningen. Åsikterna om de olika energipolitiska förslagen hänger endast mycket svagt samman. Väljarnas åsikter om kärnkraften hade t ex ett mycket obetydligt samband med vad de ansåg om vattenkraften (.09) eller om kolkraften (-.12). Om det bland väljarna funnits några få klara uppfattningar om i vilken utsträckning olika energikällor skall utnyttjas i framtiden — t ex en ökad satsning på kol- och vattenkraft och ett minskat utnyttjande av olja och kärnkraft eller en ökad satsning på kärnkraft och vattenkraft och en begränsning av användningen av kol och olja — borde det funnits klarare mönster och högre koefficienter i tabell 11.3.

De förslag som uppvisar de starkaste sambanden i tabell 11.3 är kärnkraftsfrågorna med varandra och kärnkraftsfrågorna med förslaget om att satsa på uranbrytning i Sverige. Kärnkraftsåsikterna har också ett visst samband med inställningen till förslaget om att förbjuda elvärme i nybyggda hus och förslaget om att lagstifta om sänkt inomhustemperatur.

Kärnkraftsmotståndarna var i båda fallen mer positivt inställda. De enda samband förutom dessa som når över .25 är sambandet mellan åsikterna om förslagen att höja skatten på bensin och villaolja för att begränsa oljeimporten (.63). Förslaget att satsa på vattenkraften uppvisar inget samband större än .10 med något annat förslag. Väljarnas åsikter om kolkraften var lika orelaterade till övriga energisåskter. Förslaget att stoppa alla planer på att bygga nya kolkraftverk uppvisar ingen korrelation större än .14 med något annat förslag i tabell 11.3.

Några klara energiideologier kan heller inte spåras om vi studerar varje intervjupersons svarsmönster för de olika energipolitiska förslagen. Om vi begränsar analysen till väljarnas inställning till tre kontroversiella energikällor — kärnkraft, vattenkraft och kolkraft — och dikotomiserar åsikterna — för utnyttjande eller avveckling av kärnkraften, för eller emot att bygga ut vattenkraften och för eller emot att stoppa nya kolkraftverk — får vi åtta teoretiskt möjliga kombinationer av ställningstaganden. Var och en av dem utgör en potentiell energiideologi.

Resultaten i tabell 11.5 visar hur stor andel av väljarna som omfattade de olika åsiktskombinationerna vid folkomröstningen 1980. Om intervjupersonerna hade tagit ställning helt slumpmässigt till de tre energipolitiska förslagen om att inleda avvecklingen av kärnkraften snarast, om att satsa mer på vattenkraften genom att bygga ut hittills orörda älvar och om att stoppa alla planer på att bygga nya kolkraftverk hade varje energiideologi i tabell 11.5 omfattat 12,5 procent av väljarkåren. Det empiriska resultatet avviker inte speciellt mycket från denna teoretiska slumpfördel-

Tabell 11.5. Energiideologier saknas på väljarnivå — väljarnas inställning till kärnkraft, vattenkraft och kolkraft vid folkomröstningen 1980 (procent)

<i>Energiideologi</i>	<i>Andel intervju-personer</i>
1 utnyttja kärnkraften — bygg ej ut vattenkraften — stoppa nya kolkraftverk	18
2 avveckla kärnkraften — bygg ut vattenkraften — bygg ut kolkraften	14
3 utnyttja kärnkraften — bygg ut vattenkraften — bygg ut kolkraften	13
4 utnyttja kärnkraften — bygg ut vattenkraften — stoppa nya kolkraftverk	13
5 avveckla kärnkraften — bygg ut vattenkraften — stoppa nya kolkraftverk	12
6 utnyttja kärnkraften — bygg ej ut vattenkraften — bygg ut kolkraften	11
7 avveckla kärnkraften — bygg ej ut vattenkraften — bygg ut kolkraften	10
8 avveckla kärnkraften — bygg ej ut vattenkraften — stoppa nya kolkraftverk	9
Summa procent	100
Antal intervjuade	1 073

Kommentar: Analysen bygger på de tre energipolitiska förslagsfrågorna om att *inleda avvecklingen av kärnkraften snarast*, om att *satsa mer på vattenkraften genom att bygga ut hittills orörda älvar* och om att *stoppa alla planer på att bygga nya kolkraftverk*. Endast intervjupersoner som besvarat alla tre frågorna genom att ange att förslagen är antingen bra eller dåliga har tagits med i analysen.

ning. De flesta åsiktskombinationerna omfattar mellan 10 till 14 procent av väljarna. Det vanligaste åsiktsmönstret, *utnyttja kärnkraften — bygg ej ut vattenkraften — stoppa nya kolkraftverk*, omfattade endast 18 procent av valmanskåren medan den minst vanliga energiideologin omfattade 9 procent av väljarna. Det minst vanliga åsiktsmönstret innebar ett avståndstagande till kärnkraften samtidigt som en satsning på vattenkraften eller kolkraften avvisades.

Den brist på utvecklade energiideologier bland väljarna som Holmberg, Westerståhl och Branzén fann vid valet 1976 kvarstod alltså oförändrad vid folkomröstningen 1980. Orsakerna till detta förhållande skall naturligtvis inte sökas uteslutande på väljarnivå eller hos massmedia. De politiska partierna och de olika linjekommittéerna är inte utan skuld i sammanhanget. Om entydiga energiprogram med klara ställningstaganden till t ex vattenkraftens och kolkraftens framtida utbyggnad i Sverige formulerats och förts ut i folkomröstningskampanjen hade med stor säkerhet åsiktsbildningen blivit mindre splittrad på väljarnivå. Då hade det funnits bättre förutsättningar för att opinionsbildningsprocessen skulle lyckats åstadkomma ett fåtal konsistenta energiideologier bland väljarna.

Kärnkraftens åsiktsmässiga samband med andra politiska sakfrågor

Väljarnas inställning till olika politiska sakfrågor mätte vi på samma sätt som när vi mätte väljarnas åsikter i de energipolitiska frågorna. Vi formulerade ett antal förslag, som i varierande grad var aktuella i politiken vid tiden för folkomröstningen 1980, och bad intervjupersonerna ta ställning till dem. Svartalternativen var desamma som dem vi utnyttjade för de energipolitiska förslagsfrågorna, dvs bra förslag: mycket eller ganska viktigt att det genomförs, spelar ingen större roll och dåligt förslag: mycket eller ganska viktigt att det inte genomförs. Svaren har kodats från 1 = bra förslag: mycket viktigt att det genomförs, över 3 = spelar ingen större roll, till 5 = dåligt förslag: mycket viktigt att det inte genomförs.

Sammanlagt tretton olika politiska förslag, som berörde andra frågor än energi- och kärnkraft, togs med i folkomröstningsundersökningen. Tolv av dem hade också varit med valundersökningen 1979. En jämförelse mellan resultaten från folkomröstningsstudien 1980 och valundersökningen 1979 ger oss en möjlighet att studera om sambandet mellan väljarnas inställning till kärnkraften och deras åsikter i andra politiska sakfrågor förändrades som en följd av folkomröstningskampanjen. Förstärktes eller försvagades t ex kärnkraftens åsiktsmässiga koppling till miljöfrågorna och vad hände med sambandet mellan väljarnas kärnkraftsattityder och deras ideologiska vänster-högeråsikter? Kvarstod det "nollsamband"

som återfanns mellan kärnkraftsåsikter och vänster-högerinställning i valmanskåren vid valen 1976 och 1979 även vid folkomröstningen 1980?

Resultaten i tabell 11.6 visar sambandet mellan väljarnas åsikter i kärnkraftsfrågan och deras uppfattningar i ett antal andra politiska sakfrågor. Inställningen till kärnkraften har mätts med hjälp av intervjuer-

Tabell 11.6. Sambandet mellan väljarnas inställning i kärnkraftsfrågan och deras åsikter i andra politiska sakfrågor år 1979 och 1980 (produktmomentkorrelationer)

<i>Politisk sakfråga — politiskt förslag</i>	<i>Korrelation med inställningen i kärnkraftsfrågan</i>	
	<i>valet 1979</i>	<i>folkomröstningen 1980</i>
Stoppa den kemiska besprutningen i skogen genast	.29	.26
Stoppa privatbilismen i innerstäderna	.25	.22
Höja vin- och spritpriserna kraftigt för att begränsa alkoholmissbruket och alkoholskadorna i samhället	.18	.19
Minska försvarsutgifterna	.16	.18
Bestämma att hälften av antalet riksdagsledamöter måste vara kvinnor	.15	.13
Förbjuda alla former av pornografi	.15	.12
Öka det ekonomiska stödet till invandrarna så att de kan bevara sin egen kultur	.13	.12
Socialisera de stora företagen	.08	.08
Begränsa ränteavdragen för villaägarna	.09	.06
Minska de sociala bidragen	—	.03
Vid arbetslöshet — ge män företräde till arbete framför gifta kvinnor vars män redan har arbete	.00	—01
Minska det statliga inflytandet över det privata näringslivet	.05	—01
Föra över en del av företagets vinster till löntagarfonder som styrs av de fackliga organisationerna	.02	—01

Kommentar: Inställningen till kärnkraften har mätts med hjälp av följande förslagsfråga, som fanns med både i valundersökningen 1979 och folkomröstningsundersökningen 1980: *Inleda avvecklingen av kärnkraften snarast.* Svaren är kodade från 1 = bra förslag: mycket viktigt att det genomförs, över 3 = spelar ingen större roll, till 5 = dåligt förslag: mycket viktigt att det inte genomförs. De övriga förslagsfrågorna har kodats enligt samma principer. Resultaten för folkomröstningen 1980 har hämtats från besöksintervjuundersökningen i mars 1980. Förslaget om att *minska de sociala bidragen* fanns inte med i valundersökningen 1979.

sonernas svar på följande förslagsfråga: *Inleda avvecklingen av kärnkraften snarast*. Frågan fanns med i både valundersökningen 1979 och folkomröstningsundersökningen 1980. Det sambandsmått som används i tabell 11.6 är produktmomentkorrelationen. Åsiktsambanden mellan väljarnas svar på förslagsfrågorna har också undersökts med hjälp av andra typer av mått, vilket dock inte lett till några väsentligt andra resultat än de som redovisas i tabell 11.6.

Sambandet mellan väljarnas kärnkraftsåsikter och deras åsikter i andra politiska sakfrågor förändrades inte mellan valet 1979 och folkomröstningen 1980. Det visar resultaten i tabell 11.6 på ett mycket entydigt sätt. Samtliga korrelationskoefficienter uppvisar i allt väsentligt identiska värden för valundersökningen 1979 och folkomröstningsundersökningen 1980. Åsiktskopplingarna mellan väljarnas inställning i kärnkraftsfrågan och deras uppfattningar i frågor som t ex berörde miljöproblem, vänsterhögerideologi eller moraliska frågor varken förstärktes eller försvagades som en följd av debatten inför folkomröstningen 1980. De förblev desamma som tidigare.

De två politiska förslag, av de tretton vi frågade om, som uppvisade de starkaste sambanden med kärnkraftsåsikterna både vid valet 1979 och i folkomröstningen 1980 gällde miljöpolitiken. Förslaget om att *stoppa den kemiska besprutningen i skogen genast* var det förslag som gav upphov till den högsta korrelationen med åsikterna i kärnkraftsfrågan, .29 vid valet 1979 och .26 vid folkomröstningen 1980. Kärnkraftsmotståndare tenderade att vara något mer negativa till att utnyttja giftbesprutning i skogsbruket än kärnkraftsanhängare. Väljarnas åsikter om förslaget att *stoppa privatbilismen i innerstäderna* var nästan lika starkt korrelerade med kärnkraftsattityderna (.22 år 1980). Människor som var för att utnyttja kärnkraften tenderade att vara något mer skeptiska till att stoppa privatbilismen i innerstäderna än vad de väljare var som ville avveckla kärnkraften snarast.

Sambanden mellan kärnkraftsåsikterna och inställningen till giftbesprutningen i skogen respektive mellan kärnkraftsåsikterna och uppfattningen om privatbilismen i innerstäderna är de starkaste i vårt undersökningsmaterial, men de är inte speciellt imponerande. Kunskap om människors åsikter om giftbesprutningen i skogen eller om deras inställning till bilismen i stadskärnorna hjälper oss inte särskilt mycket om vi skall "förutse" vad de tycker om kärnkraften. Härav kan man naturligtvis inte dra slutsatsen att miljöfrågorna i allmänhet hade ett relativt svagt åsiktsmässigt samband med kärnkraftsfrågor bland väljarna åren 1979 och 1980. Giftbesprutningsfrågan och frågan om bilismen i innerstäderna är enbart två miljöpolitiska stridsfrågor. Det är möjligt att andra frågor kan ha varit starkare relaterade till väljarnas åsikter i kärnkraftsfrågor vid folkomröstningen.

En av orsakerna till att giftbesprutningsfrågan och frågan om privatbilismen i stadskärnorna uppvisade så förhållandevis låga samband med åsiktsbildningen i kärnkraftsfrågan är att de flesta människor var emot kemisk besprutning i skogen (80 procent) och emot bilismen i innerstäderna (68 procent). Och bland dessa majoritetsgrupper i väljarkåren fanns det ungefär lika många kärnkraftsanhängare som kärnkraftsmotståndare. Att giftbesprutningsfrågan och bilismfrågan överhuvudtaget uppvisade ett samband med kärnkraftsåsikterna 1979 och 1980 berodde på att minoritetsgrupperna — de som var för kemisk besprutning i skogen och positiva till att behålla bilarna i innerstäderna — till övervägande delen var för kärnkraften (se tabell 11.7).

Andra förslag som uppvisade ett visst samband med kärnkraftsåsikterna vid folkomröstningen gällde alkoholpriserna (.19), försvarsutgifterna (.18), könskvotering till riksdagen (.13) och pornografin (.12). Kärnkraftsmotståndarna tenderade att vara något mer positiva till att höja vin- och spritpriserna för att begränsa alkoholmissbruket och alkoholskadorna i samhället, något mer positiva till att minska försvarsutgifterna, något mer positiva till en könskvotering till riksdagen och något mer för att förbjuda pornografin än kärnkraftsanhängarna. Men åsiktsskillnaderna var inte speciellt stora. Det visar de låga korrelationerna.

Förslagen berör problem där kvinnor och män brukar ha något skilda åsikter. Och så var också fallet i folkomröstningsundersökningen. Kvinnor var jämfört med män något mer positiva till höjda alkoholpriser, till minskade försvarsutgifter, till könskvotering till riksdagen och till att förbjuda pornografi. Men åsiktssambandet mellan kärnkraftsfrågan och dessa fyra sakfrågor i väljarkåren är inte någonting som enbart åstadkomits av kvinnorna. Det återfanns både bland män och kvinnor vid folkomröstningen.

Bland de förslag som inte uppvisade något eller endast mycket obetydliga samband med kärnkraftsåsikterna fanns flera förslag av ideologisk vänster-högerkaraktär. Förslaget om att *socialisera de stora företagen* (.08) är ett exempel liksom förslaget om att *minska det statliga inflytandet över det privata näringslivet* (— .01). Även förslaget om att *införa fackligt styrda löntagarfonder* kan nämnas i sammanhanget. Det är en fråga som vi vet är mycket starkt kopplad till väljarnas ideologiska vänster-högeruppfattningar. Och vid valet 1979 (.02) liksom vid folkomröstningen 1980 (— .01) fanns det inte något samband mellan väljarnas åsikter när det gällde kärnkraft och löntagarfonder (se tabell 11.8).

Nollsambandet mellan kärnkraftsåsikterna och de ideologiska vänster-högeruppfattningarna återfanns alltså oförändrat i väljarkåren vid folkomröstningen. Det betyder emellertid inte att inställningen till kärnkraften var helt orelaterad till människornas vänster-högeråsikter i alla olika grupper i valmanskåren. Det finns exempel på åldersgrupper, yrkes-

Tabell 11.7. Kärnkraft och giftbesprutning i skogen — sambandet mellan väljarnas åsikter vid folkomröstningen 1980 (procent)

		<i>Stoppa den kemiska besprutningen i skogen</i>	
		bra förslag	dåligt förslag
<i>Inleda avvecklingen av kärnkraften snarast</i>	bra förslag	53	25
	dåligt förslag	47	75
Summa procent		100	100
Antal intervjuade		1 057	213

Tabell 11.8. Kärnkraft och löntagarfonder — sambandet mellan väljarnas åsikter vid folkomröstningen 1980 (procent)

		<i>Föra över en del av företagens vinster till löntagarfonder som styrs av de fackliga organisationerna</i>	
		bra förslag	dåligt förslag
<i>Inleda avvecklingen av kärnkraften snarast</i>	bra förslag	41	42
	dåligt förslag	59	58
Summa procent		100	100
Antal intervjuade		491	573

Kommentar: Resultaten har hämtats från besöksintervjustudien i mars 1980. Endast intervjupersoner som besvarat förslagsfrågorna med antingen bra förslag eller dåligt förslag är medtagna i analysen.

grupper, utbildningsgrupper och partigrupper där kärnkraftsåsikterna hade ett visst om än oftast svagt samband med vänster-högerpositionen. Det diskuterade nollsambandet gäller för hela valmanskåren och inte för alla tänkbara mindre grupper av väljare.

Andra omdiskuterade politiska förslag som också uppvisade mycket svaga eller inga samband med kärnkraftsåsikterna vid folkomröstningen gällde *ränteavdragen för villaägare* (.06) och omfattningen på *de sociala bidragen* (.03).

Kärnkraftsfrågan hade alltså endast svaga åsiktmässiga band med andra politiska sakfrågor på väljarnivå vid tiden för folkomröstningen 1980. Den hade ett visst åsikts samband med olika miljöfrågor och ett svagare samband med frågor som berörde moral, jämställdhet mellan könen och försvaret. Men något åsiktsmässigt samband mellan kärn-

kraftsfrågan och de mest centrala politiska stridsfrågorna (statens inflytande över näringslivet, löntagarföretagerna, ränteavdragen för villaägarna, socialpolitiken och skattepolitiken (-.02 vid valet 1979)) existerade inte på väljarnivå vid tiden för folkomröstningen. Åsiktsbildningen i kärnkraftsfrågan var i stor utsträckning frikopplad från inflytelser från den ideologiska vänster-högerdimensionen och från andra viktiga sakfrågor i svensk politik vid valet 1979 och i folkomröstningen 1980. Andra faktorer betydde mer för ställningstagandet i kärnkraftsfrågan. En av dem kan ha varit en ideologisk faktor som gäller människors inställning till modern teknik, till ekonomisk tillväxt och till ekologisk balans och miljö. Analysen av denna frågeställning står i centrum för framställningen i resten av detta kapitel.

Tillväxt-ekologidimensionen på väljarnivå

Den viktigaste frågeställningen när det gäller tillväxt-ekologidimensionen är naturligtvis om en sådan attityddimension överhuvudtaget existerade på väljarnivå vid tiden för folkomröstningen. Var väljarnas åsikter om ekonomisk tillväxt, decentralisering, teknologi och miljöfrågor så strukturerade och kopplade till varandra att det var berättigat att tala om en utvecklad attityddimension?

Andra frågeställningar som är intressanta att analysera när det gäller tillväxt-ekologidimensionen är hur den är relaterad till vänster-högerdimensionen och till kärnkraftskonflikten. Och vilka människor det var (ålder, kön, yrke, utbildning, partisympati) som var mest ekologi- respektive tillväxtorienterade vid folkomröstningen 1980 och vid valet 1982.

Väljarnas åsikter i det som här kallas för tillväxt-ekologifrågor mättes med hjälp av skalfrågetekniken i folkomröstningsundersökningen 1980. Mätningen upprepades sedan i 1982 års valundersökning. Vi ville mäta någonting som skulle kunna kallas ideologisk inställning eller målsättning. En ideologisk attityddimension strukturerar inte bara dagsaktuella åsikter. Den innefattar också långsiktiga politiska målsättningar. Men det räcker inte med femårsplaner eller långtidsbudgetar. En politisk ideologi värd namnet ideologi bör inrymma en vision av det framtida samhället.

Det var detta visionära inslag i ideologibegreppet som vi tog fasta på när vi formulerade frågorna om olika typer av framtida samhällen i folkomröstningsundersökningen 1980. Vi mätte väljarnas ideologiska tillväxt-ekologiåsikter och ideologiska vänster-högeråsikter med hjälp av en serie intervjufrågor om vilka slags samhällen de vill satsa på i framtiden.

Konkret gick vi tillväga på följande sätt. En skala med värden mellan 0 och 10 och en lista med åtta förslag på olika framtidssamhällen presenterades för undersökningspersonerna. Följande fråga ställdes: "På det här

kortet har jag en lista med förslag på olika slags samhällen som en del människor anser vi bör satsa på i framtiden i Sverige. Jag skulle vilja höra vad Ni anser om förslagen. Ni kan svara med hjälp av skalan på kortet. En hög siffra betyder att ett förslag är bra. En låg siffra betyder att Ni tycker att ett förslag är dåligt.”

Några av de framtida samhällen som vi frågade om var kopplade till kärnkraftsfrågan i den politiska debatten inför folkomröstningen. Det gällde ett antal samhällstyper som i vid mening hade att göra med diskussionen om ekologisk balans och ekonomisk tillväxt. Vi frågade om väljarnas inställning till ett högteknologiskt samhälle, till ett miljövänligt samhälle, till ett samhälle med hög ekonomisk tillväxt och till ett decentraliserat samhälle.

Andra framtida samhällen som vi också frågade om gällde olika samhällstyper som sedan länge framhållits som eftersträvansvärda från antingen vänster- eller högerhåll i Sverige. Det gällde samhällstyper som exempelvis ett jämlikt samhälle, ett socialistiskt samhälle, ett samhälle med mer marknadsekonomi eller ett samhälle med mer löntagarinflytande.

Den första frågeställning som vi vill ha besvarad är om väljarnas uppfattningar om de olika framtidssamhällena hängde ihop på något sätt. Kan vi spåra någon eller några underliggande attityddimensioner som kan ha styrt intervjupersonernas svar på de enskilda frågorna om de olika framtida samhällena? Vi är speciellt intresserade av i vilken utsträckning väljarnas åsikter om det teknologiska samhället, det miljövänliga samhället, det decentraliserade samhället och tillväxtsamhället hängde samman 1980. Frågan är hur berättigat det är att tala om någon form av tillväxt-ekologidimension på väljarnivå. Vi har utnyttjat en statistisk teknik för dimensionsanalys (faktoranalys) för att belysa dessa frågor. Resultatet återfinns i tabell 11.9.

Vi har endast tagit med de sex samhällstyper i faktoranalysen som återfanns i både 1980 och 1982 års undersökningar och som syftade till att mäta en vänster-högerdimension respektive en tillväxt-ekologidimension. Analyserna i tabell 11.9 prövar om de olika samhällena (miljövänligt, högteknologiskt, tillväxtinriktat, socialistiskt, marknadsekonomiskt respektive löntagarinriktat) grupperar sig på ett förväntat sätt i en tvåfaktorlösning.

Koefficienterna i tabellen kallas faktorladdningar och visar hur starkt sambandet är mellan attitydfrågorna om det framtida samhället och de bakomliggande faktorerna. De kan läsas som vanliga korrelationskoefficienter. Det är med faktorladdningarnas hjälp som man kan tolka vad faktorerna står för. I tabell 11.9 har de högsta laddningarna på varje faktor ramats in. Det ger ett mönster som gör det lättare att läsa resultaten.

Faktorernas styrka (egenvärden) anger i vilken utsträckning som fak-

Tabell 11.9. Vänster-högerdimensionen, tillväxt-ekologidimensionen och väljarnas bedömningar av olika framtidssamhällen. Faktoranalyser på åsiktsdata från 1980 och 1982 (faktorladdningar)

Typ av framtida samhälle	1980		1982	
	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 1	Faktor 2
	vänster-höger	tillväxt-ekologi	vänster-höger	tillväxt-ekologi
Satsa på ett <i>socialistiskt</i> samhälle	0.88	-0.02	0.82	-0.12
Satsa på ett samhälle med mer <i>inflytande för löntagarna</i> på jobben även om det innebär att saker och ting ibland kan ta litet längre tid	0.81	-0.11	0.77	0.01
Satsa på ett samhälle med mer <i>privat företagsamhet och marknadsekonomi</i>	-0.75	0.21	-0.77	0.22
Satsa på ett samhälle med <i>hög ekonomisk tillväxt</i> och hög produktivitet	0.01	0.80	-0.11	0.75
Satsa på ett samhälle som utnyttjar <i>avancerad teknik</i> som datorer och industrirobotar så att produktionen blir effektiv	-0.23	0.65	-0.26	0.56
Satsa på ett <i>miljövänligt samhälle</i> även om det innebär låg eller ingen ekonomisk tillväxt	0.08	-0.62	-0.04	-0.64
Faktorns styrka — egenvärde	2.05	1.50	1.95	1.34
Andel förklarad varians av den totala svarsvariansen	34	25 = 59	33	22 = 55

Kommentar: Analyserna bygger på en serie frågor där intervjupersonerna — på en skala från 0 (mycket dåligt förslag) till 10 (mycket bra förslag) — fick ange vilken typ av samhälle de ville satsa på i framtiden. Resultaten gäller för faktoranalyser med två varimaxroterande faktorer. De högsta faktorladdningarna på varje faktor har ramats in.

torerna förklarar svarsvariansen i de sex undersökta intervjufrågorna. Tillsammans förklarar de två faktorerna 59 procent 1980 och 55 procent 1982 av den totala svarsvariansen. Resterande procent kan ses som ett mått på den informationsförlust som blir resultatet när sex attitydfrågor slås samman till två faktorer.

Resultaten av faktoranalyserna för 1980 och 1982 är mycket likartade och följer det förväntade mönstret. Frågan om att satsa på ett socialistiskt

samhälle, frågan om att satsa på ett samhälle med mer löntagarinflytande och frågan om att satsa på ett samhälle med mer marknadsekonomi uppvisar både 1980 och 1982 högst faktorladdningar (mellan 0,75 och 0,88) på en faktor (faktor 1) medan frågan om att satsa på ett samhälle med hög ekonomisk tillväxt, frågan om att satsa på ett högteknologiskt samhälle och frågan om att satsa på ett miljövänligt samhälle i både 1980 och 1982 års undersökningar har höga faktorladdningar (mellan 0,56 och 0,80) på en annan faktor (faktor 2). Faktor 1 har benämnts vänster-högerfaktorn och faktor 2 tillväxt-ekologifaktorn.

Tvåfaktorslösningarna 1980 och 1982 gav alltså ett förväntat resultat i den meningen att mönstren i faktorladdningarna gjorde det möjligt att tala om en vänster-höger- och en tillväxt-ekologifaktor. Åsiktsfrågorna om de olika framtida samhällena grupperade sig på väljarnivå på det sätt som många i debatten hävdade att de skulle, dvs på två olika attityddimensioner — en vänster-högerdimension och en tillväxt-ekologidimension.

Men det mest intressanta med resultaten av faktoranalysen i tabell 11.9 är kanske inte att den gav upphov till den slags tvåfaktorlösning som vi förväntade oss utan att den gav en så svag och föga robust lösning. Det gäller speciellt faktor 2 — tillväxt-ekologifaktorn. Den förklarar endast 25 (1980) respektive 22 procent (1982) av den totala svarsvariansen i de sex åsiktsfrågorna om de olika framtida samhällena. Det är föga mer än vad en faktor skulle förklara i en faktoranalys med sex slumpmässigt fördelade variabler. Varje faktor i en sådan analys byggd på ett rent slumpmateriel skulle förklara 17 procent av den totala svarsvariansen.

Tillväxt-ekologifaktorn visar sig också vara mycket instabil när andra samhällstyper än de som finns med i tabell 11.9 tas med i faktoranalyserna, och andra lösningar än den enkla tvåfaktormodellen prövas. Vänster-högerfaktorn förblir intakt även i tre- och fyrfaktorslösningar medan tillväxt-ekologifrågorna splittras upp på olika faktorer. Frågan om att satsa på ett miljövänligt samhälle har t ex en tendens att hamna under samma faktor som en fråga om att satsa på ett samhälle där kristna värden spelar en större roll — som fanns med 1982 men inte 1980 — snarare än under samma faktor som frågorna om att satsa på ett högteknologiskt samhälle eller ett samhälle med en hög ekonomisk tillväxt.

En samhällstyp som vi frågade om 1980 men inte 1982 var frågan om att satsa på ett decentraliserat samhälle. I tvåfaktorslösningar hamnar den under tillväxt-ekologifaktorn. Men den var mycket svagt relaterad till de övriga tillväxt-ekologifrågorna med korrelationer på endast mellan .03 till .16. I flerfaktorslösningar hamnar decentraliseringsfrågan oftast under en egen faktor. Resultatet är inte ointressant. Det visar att uppfattningarna om ett framtida decentraliserat samhälle bland väljarna inte åsiktsmässigt hängde samman med vad som eventuellt kan kallas tillväxt-ekologidimensionen.

Det är alltså inte helt självklart att tala om att det fanns en ideologisk tillväxt-ekologidimension på väljarnivå vid folkomröstningen 1980 eller vid valet 1982. Om vi skall acceptera existensen av en sådan ny attityd-dimension på väljarnivå måste det ske med reservationen att den var mycket svagt utvecklad och att den i huvudsak endast återfanns bland olika "elitgrupper" i samhället. Resultaten i tabell 11.10 demonstrerar det på ett mycket tydligt sätt. Koefficienterna i tabellen är produktmoment-korrelationer. De visar de genomsnittliga sambanden mellan väljarnas åsikter om det högteknologiska samhället, det miljövänliga samhället och tillväxtsamhället i undersökningarna 1980 och 1982. De genomsnittliga sambanden mellan väljarnas åsikter om det marknadsekonomiska samhället, det socialistiska samhället och samhället med mer löntagarinflytande har också tagits med i tabellen för jämförelsens skull. Korrelationsanalyserna har genomförts för samtliga intervjupersoner och bland väljare med olika utbildningsnivå.

De parvisa korrelationerna mellan intervjupersonernas åsikter om huruvida vi skall satsa på ett teknologiskt samhälle, ett tillväxtsamhälle eller ett miljövänligt samhälle var genomgående relativt låga när analysen gällde samtliga väljare. Den högsta koefficienten i folkomröstningsundersökningen hade sambandet mellan åsikterna om ett teknologiskt samhälle och ett tillväxtsamhälle (.29). Människor som ville satsa på ett samhälle som utnyttjar avancerad teknik tenderade också att vilja satsa på ett samhälle med hög ekonomisk tillväxt. Sambanden mellan inställningen till det högteknologiska samhället eller till tillväxtsamhället och åsikterna

Tabell 11.10. Åsiktssamband mellan väljarnas uppfattningar om olika framtida samhällen — totalt och efter utbildningsnivå. Genomsnittliga korrelationer mellan väljarnas åsikter om tre samhällen som kan kopplas till vänster-högerdimensionen och mellan väljarnas åsikter om tre samhällen som kan kopplas till tillväxt-ekologidimensionen (produktmomentkorrelationer)

Dimension och typ av framtida samhälle	Under-sökningsår	Utbildningsnivå			Samtliga intervjuade
		låg	mellan	hög	
Vänster-högerdimensionen					
genomsnittssamband mellan väljarnas åsikter om ett samhälle med mer löntagarinflytande, ett socialistiskt samhälle och ett samhälle med mer marknadsekonomi					
	1980	.46	.51	.64	.51
	1982	.39	.47	.56	.46
Tillväxt-ekologidimensionen					
genomsnittssamband mellan väljarnas åsikter om ett miljövänligt samhälle ett högteknologiskt samhälle och ett samhälle med hög ekonomisk tillväxt					
	1980	.10	.31	.48	.24
	1982	.10	.17	.31	.17

Kommentar: Väljarnas utbildningsnivå har tredelats på det sätt som framgår av tabell 11.11.

om det miljövänliga samhället var lägre (-0.19 respektive -0.23). Det fanns alltså en viss tendens att väljare som ville satsa på ett miljövänligt samhälle även om det innebär låg eller ingen ekonomisk tillväxt var mindre intresserade av att satsa på ett tekniskt avancerat samhälle eller på ett samhälle med hög tillväxt och produktivitet. Väljarnas åsikter hängde med andra ord samman på ett förväntat sätt men sambanden var mycket svaga. Det visar de låga korrelationskoefficienterna.

Den genomsnittliga korrelationen mellan väljarnas åsikter om det miljövänliga, det högteknologiska och det ekonomiskt växande och produktiva samhället var endast .24 1980. Och sambanden blev inte starkare till valet 1982. Snarare tvärtom. Den genomsnittliga korrelationen mellan väljarnas uppfattningar om de tre samhällstyper som kan kopplas till tillväxt-ekologidimensionen sjönk från .24 till .17 1982.

Sambanden mellan väljarnas åsikter om teknologisamhället, tillväxtsamhället och det miljövänliga samhället var vid folkomröstningen väsentligt starkare bland högt utbildade människor än bland människor som t ex enbart hade folkskoleutbildning bakom sig. Den genomsnittliga korrelationen låg 1980 kring .50 för väljare med högskoleutbildning eller minst 3-årig gymnasieutbildning mot endast kring .10 för väljare med enbart folkskole- eller yrkesskoleutbildning. Två år senare vid valet 1982 hade den genomsnittliga korrelationen för de högutbildade väljarnas åsikter om det miljövänliga samhället, tillväxtsamhället och teknologisamhället sjunkit till .30 medan den fortfarande var endast .10 för lågutbildade väljare.

Tillväxt-ekologidimensionen var alltså svagt utvecklad på väljarnivå vid folkomröstningen. Som en sammanhållen attityddimension existerade den i främsta rummet bland högt utbildade människor eller bland väljare som var starkt engagerade och aktiva i kärnkraftsfrågan. De parvisa åsiktssambanden mellan väljarnas uppfattningar om teknologisamhället, tillväxtsamhället och det miljövänliga samhället var väsentligt högre bland människor som var politiskt intresserade och aktiva än bland människor som var oengagerade av politik och helt inaktiva. Detta gäller speciellt om vi talar om aktivitet och engagemang i kärnkraftsfrågan.

Bland den stora massan av väljare var tillväxt-ekologidimensionen väsentligt svagare förankrad. Hur svagt utvecklad tillväxt-ekologidimensionen var på väljarnivå både 1980 och 1982 framgår speciellt tydligt om vi jämför med resultatet för vänster-högerdimensionen i tabell 11.10. Den genomsnittliga korrelationen för samtliga väljares åsikter om det socialistiska samhället, det marknadsekonomiska samhället och samhället med mer löntagarinflytande höll sig kring .50 både 1980 och 1982. Sambanden var även när det gällde vänster-högerfrågorna något svagare bland lågutbildade väljare (.46 1980 respektive .39 1982) än bland högutbildade (.64 1980 respektive .56 1982). Men åsiktssambanden bland de lågutbildade

människorna (kring .40) var i absoluta termer förhållandevis starka på vänster-högerdimensionen. De var ungefär lika starka som sambanden var bland högutbildade väljare när det gällde tillväxt-ekologifrågorna.

De svagare sambanden bland lågutbildade människor — främst när det gällde tillväxt-ekologifrågorna — kan naturligtvis förklaras med en större mätosäkerhet bland lägre utbildade och politiskt ointresserade människor. Det kan vara svårt att utnyttja en skala och besvara frågor om tänkta framtida samhällen som beskrivs med komplicerade och ovana termer. Resultatet kan bli att somliga intervjupersoner svarar litet på måfå.

En annan tolkning av den skillnad i graden av åsiktssamband mellan tillväxt-ekologifrågorna som fanns mellan olika elitgrupper och de flesta väljare är att den avspeglar en opinionsbildningsprocess. Den amerikanske valforskaren och socialpsykologen Philip Converse visade i en berömd uppsats, kallad *The Nature of Belief Systems in Mass Publics*, publicerad för tjugo år sedan, att ideologier eller attitydsystem oftast är mer sammanhållna på elit- än på massnivå. Elitgruppers större intresse för politik och större bekantskap med politikens begrepp och stridsfrågor gör det lättare för dem att uppvisa väl sammanhållna åsiktsstrukturer i politiska och ideologiska frågor.

Det är alltså tänkbart att åsiktsbildningen i tillväxt-ekologifrågorna håller på att struktureras utefter en attityddimension i Sverige, men att den processen ännu vid folkomröstningen 1980 och vid valet 1982 inte hunnit åstadkomma klara åsiktssamband mellan olika frågor annat än i vissa elitgrupper i samhället.

Ett bekymmer med en tolkning av detta slag är naturligtvis att opinionsbildningsprocessen *inte* ledde till att åsiktskonsistensen förstärktes bland väljarna mellan 1980 och 1982. Utvecklingen gick snarare åt motsatt håll. Åsiktssambanden i tillväxt-ekologifrågorna förstärktes inte, de försvagades istället. Och försvagningen var mest utpräglad bland väljare med högre utbildning. Bland lågutbildade väljare existerade inga åsiktssamband att tala om i tillväxt-ekologifrågorna vid folkomröstningen och några samband växte inte fram till 1982.

Det är alltså med en stor tvekan man överhuvudtaget kan tala om en sammanhållen attityddimension för tillväxt-ekologifrågor på väljarnivå vid tiden för folkomröstningen och valet 1982. Väljarnas åsikter hängde samman på det sätt man kunde förvänta sig utifrån debatten på elitnivå. Men styrkan i åsiktssambanden var genomgående mycket låga och tenderade att minska efter folkomröstningen. Tillväxt-ekologidimensionen var i stor utsträckning ett elitfenomen bland högre utbildade och politiskt engagerade väljare vid folkomröstningen 1980 och vid valet 1982.

Väljarnas åsikter om de olika framtida samhällen vi frågade om förändrades mycket markant mellan 1980 och 1982. Opinionsförändringarna följde ett bestämt mönster både när det gällde de samhällstyper som var

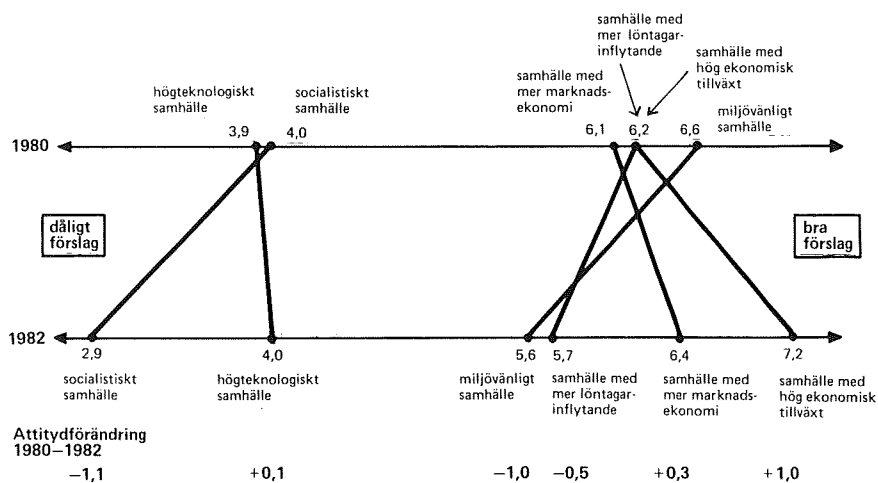
kopplade till tillväxt-ekologidimensionen och när det gällde de samhällen som var förknippade med vänster-högerdimensionen.

Resultaten i figur 11.1 visar hur väljarnas bedömningar av de sex samhällstyper vi frågade om förändrades mellan 1980 och 1982. Siffrorna i figuren är medeltal på en skala mellan 0 (mycket dåligt förslag) och 10 (mycket bra förslag).

Opinionsklimatet försköts klart åt tillväxthållet på tillväxt-ekologidimensionen och åt höger på vänster-högerdimensionen mellan 1980 och 1982. Väljarnas uppskattning av ett samhälle med hög ekonomisk tillväxt och produktivitet ökade från ett genomsnittsvärde på 6,2 vid tiden för folkomröstningen till 7,2 vid valet 1982. En satsning på ett miljövänligt samhälle blev i motsvarande grad mindre populärt. Genomsnittspoängen för det miljövänliga samhället sjönk från 6,6 1980 till 5,6 1982. Väljarnas åsikter om det högteknologiska samhället var mycket negativa 1980 (medelvärde 3,9) och de förbättrades endast obetydligt till 1982 (medelvärde 4,0).

När det gäller de samhällen som var förknippade med vänster-högerdimensionen blev det marknadsekonomiska samhället något mer populärt mellan 1980 och 1982 (medelvärdet på skalan ökade från 6,1 till 6,4) medan det socialistiska samhället och ett samhälle med mer löntagarinfl-

Figur 11.1. Väljarnas åsikter 1980 och 1982 om olika framtidssamhällen för Sverige (medeltal på en skala från 0–10)

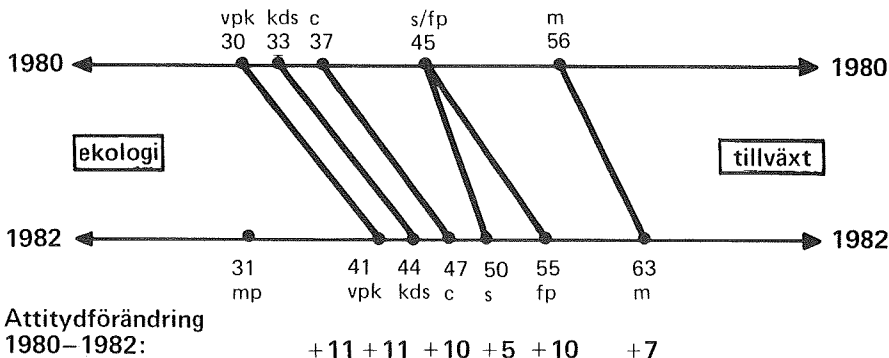
Kommentar: Resultaten bygger på data från marsundersökningen 1980 och valundersökningen 1982. Frågetekniken och intervjufrågornas fullständiga formuleringar presenteras i tabell 11.9. Siffrorna i figuren är medeltal mellan 0 (mycket dåligt förslag) och 10 (mycket bra förslag).

tande blev mindre uppskattade. Medelvärdet för förslaget att satsa på ett socialistiskt samhälle sjönk över 1 enhet på skalan mellan 1980 och 1982 (från 4,0 till 2,9). Förslaget om att satsa på ett samhälle med mer löntagarinflytande förlorade inte lika mycket i popularitet men det sjönk från 6,2 till 5,7 på skalan.

Opinionsförskjutningen i väljarnas syn på tillväxtsamhället, det miljövänliga samhället och det högteknologiska samhället återfanns i samtliga partiets väljargrupper. Resultaten i figur 11.2 visar vilka ståndpunkter partiernas väljare i genomsnitt intog på tillväxt-ekologidimensionen år 1980 och 1982. Analysen bygger på ett tillväxt-ekologiindex som konstruerats med hjälp av väljarnas svar på intervjufrågorna om det teknologiska samhället, tillväxtsamhället och det miljövänliga samhället. Indexet kan variera mellan 0 (ekologi) och 100 (tillväxt).

Vänsterpartiet kommunisternas anhängare visade sig vara mest ekologiorienterade vid folkomröstningen 1980 medan moderaternas väljare var mest tillväxt- och teknologieriktade. Skillnaderna mellan partigruppernas medeltal var förhållandevis stora, från ett indexmedeltal på 30 för vänsterpartiet kommunisternas väljare till ett medeltal på 56 för moderaternas väljare. Mellan 1980 och 1982 blev samtliga partiets anhängare mer tillväxtorienterade. Medelvärdet på tillväxt-ekologiindexet ökade med 11 enheter för vpk-anshängarna (från 30 till 41), med 11 enheter för kds-anshängarna (från 33 till 44), med 10 enheter för centerns och folkpartiets anhängare (från 37 till 47 respektive från 45 till 55), med 5 enheter för

Figur 11.2. Partisympati och tillväxt-ekologiåsiikt 1980 och 1982 (medeltal)

Kommentar: Siffrorna är medeltal på ett tillväxt-ekologiindex byggt på tre intervjufrågor om uppfattningen om ett framtida miljövänligt samhälle, ett högteknologiskt samhälle och ett samhälle med hög ekonomisk tillväxt. Indexet kan variera mellan 0 (ekologi) och 100 (tillväxt). Medelvärdet på tillväxt-ekologiindexet för samtliga intervjupersoner var 45 1980 och 52 1982. Partitillhörigheten har mätts som partisympati ("bästa parti") både 1980 och 1982.

socialdemokraternas anhängare (från 45 till 50) och med 7 enheter för moderaternas anhängare (från 56 till 63). Medelvärdet för hela valmanskåren ökade med 7 enheter från 45 till 52.

Det nya miljöpartiets väljare 1982 skilde sig relativt markant från övriga väljare på tillväxt-ekologidimensionen. Medelvärdet för miljöpartiets väljare var 31.

Sambandet mellan partitillhörighet och åsikt i tillväxt-ekologifrågor var relativt starkt. Väljarnas partitillhörighet förklarade 12 procent av variansen i ståndpunkterna på tillväxt-ekologidimensionen 1980. Det statistiska sambandsmått som använts — korrigerat eta i kvadrat — kan variera mellan 0,0 och 1,0 och kan tolkas i termen av andel förklarad varians. Ju högre värde desto starkare samband mellan väljarnas åsikter och partitillhörigheten. Ett värde på 0,12 för eta i kvadrat är inget speciellt lågt värde, men i jämförelse med sambandet mellan väljarnas kärnkrafts-åsikter och partitillhörigheten (0,23) eller i jämförelse med sambandet mellan väljarnas ideologiska vänster-högerståndpunkter och partitillhörigheten (0,47) är det naturligtvis lågt.

Att sambandet mellan väljarnas tillväxt-ekologiåsikter och partivalet var lägre än sambandet mellan deras kärnkraftsåsikter och partitillhörigheten eller mellan deras vänster-högerideologi och partivalet är inte förvånande. Vänster-högerfrågorna och kärnkraften har varit partipolitiserade en längre tid. Väljarna har påverkats av sina partiets ställningstaganden och de har haft tillfälle att åsiktsrösta. Partiernas opinionsbildningsarbete och väljarnas åsiktsröstning samverkar till att skapa ett starkt samband mellan partitillhörighet och åsikter i partipolitiserade frågor.

Läget har varit annorlunda när det gäller tillväxt-ekologifrågorna. De har inte på samma sätt stått i centrum för den politiska debatten. Partiernas ställningstaganden har ofta varit vaga och opinionsbildningsarbetet föga intensivt. Tillväxt-ekologifrågorna har inte varit speciellt partipolitiserade. Följden har blivit att åsiktsbildningen strukturerats mindre av partierna och att väljarna haft små möjligheter att åsiktsrösta utifrån ställningstagandet på tillväxt-ekologidimensionen.

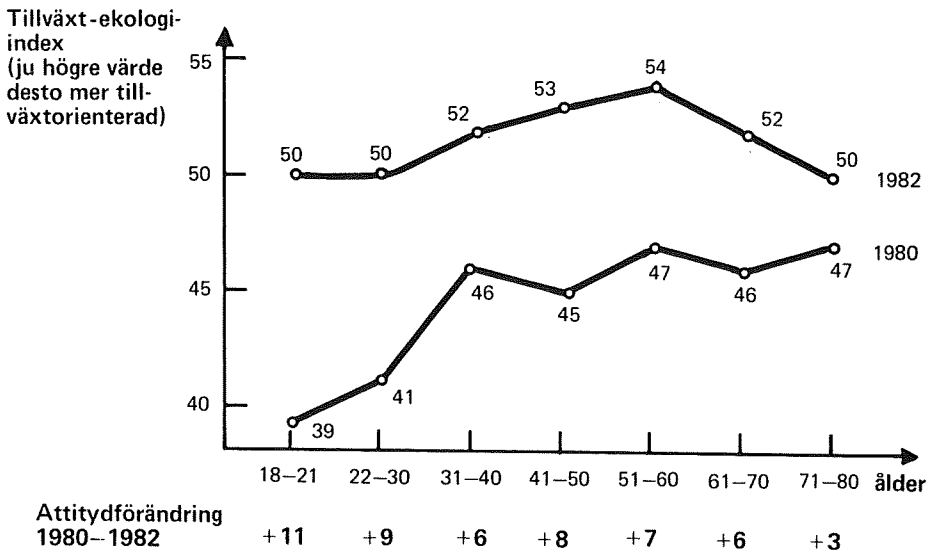
Partigruppernas rangordning på tillväxt-ekologidimensionen är intressant. Den liknar rangordningen i kärnkraftsfrågan men den är inte exakt densamma. Partirangordningar i olika frågor är viktiga. De säger någonting om konfliktstrukturen i ett partisystem. På tillväxt-ekologidimensionen såg partirangordningen för riksdagspartierna ut på följande sätt vid folkomröstningen (från ekologi till tillväxt) — *vpk c s/sp m*. I kärnkraftsfrågan var den något annorlunda: *c vpk fp s m*. Den viktigaste skillnaden är att vänsterpartiet kommunisternas väljare i genomsnitt var något mer ekologiiinriktade och något mindre negativa till kärnkraften än centerns väljare. Socialdemokraternas och folkpartiets väljare uppvisade samma åsiktsmedeltal på tillväxt-ekologidimensionen. Vid valet 1982 var dock

socialdemokraternas anhängare något mindre tillväxtorienterade än folkpartiets. Även i kärnkraftsfrågan låg folkpartiets och socialdemokraternas väljare i genomsnitt mycket nära varandra. Konfliktstrukturen i partisystemet på väljarnivå var alltså i huvudsak densamma i kärnkraftsfrågan och tillväxt-ekologifrågorna vid folkomröstningen 1980.

Väljarnas ståndpunkter på tillväxt-ekologidimensionen hade ett visst samband med partitillhörigheten. De hade också ett visst samband med åsikterna i vänster-högerfrågor. Tillväxt-ekologidimensionen gick inte åsiktsmässigt helt på tvären mot vänster-högerdimensionen bland väljarna. Det fanns ett visst samband. Väljare med vänsteråsikter tenderade att vara mer ekologiorienterade än väljare med högeråsikter. Sambandet förstärktes något mellan 1980 och 1982. Korrelationen mellan vårt tillväxt-ekologiindex och ett motsvarande vänster-högerindex var $-.22$ 1980 och $-.28$ 1982 i hela valmanskåren. Sambandet mellan tillväxt-ekologi- och vänster-högerdimensionerna var emellertid i stor utsträckning enbart ett elitfenomen. Det återfanns inte bland människor med låg utbildning (korrelationer på $+ .02$ 1980 och $-.13$ 1982) men var klart markerat bland högutbildade väljare (korrelationer på $-.49$ 1980 och $-.43$ 1982).

Frågan om vilka människor det var som socioekonomiskt tenderade att vara tillväxt- respektive ekologiorienterade är förhållandevis lättbesvarad. Sambanden mellan väljarnas tillväxt-ekologiåsikter och socioekono-

Figur 11.3. Ålder och tillväxt-ekologiåsiikt 1980 och 1982 (medeltal)

miska grupptillhörighet såg i stort sett likadana ut som sambanden mellan den socioekonomiska grupptillhörigheten och kärnkraftsåsikterna. Socioekonomiska grupper som tenderade att vara mot kärnkraften tenderade också att vara ekologiorienterade medan grupper som lutade åt att vara för kärnkraften tenderade att vara tillväxtorienterade. Sambanden mellan väljarnas tillväxt-ekologiåsikter och socioekonomiska tillhörighet var dock precis som motsvarande samband när det gäller kärnkraftsåsikterna förhållandevis svaga. De olika socioekonomiska variablerna (ålder, kön, yrke, utbildning) förklarade endast mellan 1 till 7 procent av variansen i väljarnas tillväxt-ekologiåsikter. Tillsammans svarade de inte för mer än cirka 10 procent i multivariata analyser.

Resultaten i figur 11.3 och tabell 11.11 visar vilka åsikter män och kvinnor, människor med olika yrken, olika åldersgrupper och väljare med olika utbildningsnivå hade när det gällde de samhällstyper som var kopplade till tillväxt-ekologidimensionen.

Tabell 11.11. Kön, yrke, utbildning och tillväxt-ekologiåsiikt 1980 och 1982 (medeltal)

<i>Socioekonomisk grupp</i>	<i>1980</i>	<i>1982</i>	<i>Förändring 1980—1982</i>
Kön			
män	50	57	+ 7
kvinnor	39	47	+ 8
Yrkesgrupp			
industriarbetare	45	52	+ 7
övriga arbetare	42	48	+ 6
lägre tjänstemän	43	51	+ 8
tjänstemän i mellanställning	44	52	+ 8
högre tjänstemän	54	63	+ 9
småföretagare	44	57	+ 13
jordbrukare	39	47	+ 8
studerande	40	50	+ 10
Yrkessektor			
jordbruk	40	47	+ 7
tillverkning	49	55	+ 6
handel-samfärdsel	45	52	+ 7
vård, utbildning, kultur	37	46	+ 9
förvaltning	46	56	+ 10
Utbildning			
folkskola/yrkesskola	44	50	+ 6
grundskola/realskola/2-årigt gymn	44	52	+ 8
3-årigt gymn/universitet	47	55	+ 8
Samtliga intervjuade	45	52	+ 7

Kommentar: Tillväxt-ekologiindexet kan variera mellan 0 (ekologi) och 100 (tillväxt).

Ålder hade ett visst samband med tillväxt-ekologiåsikterna vid folkomröstningen 1980. De allra yngsta väljarna — de under 30 år — var mer ekologiorienterade än medelålders och äldre väljare. Vid valet 1982 hade denna åldersskillnad i stort sett försvunnit. Attitydförändringen till mer tillväxtorienterade åsikter var mer markerad bland unga människor än bland äldre mellan 1980 och 1982. De tidigare åldersskillnaderna tenderade att jämnas ut.

Könstillhörigheten hade både 1980 och 1982 ett förhållandevis klart samband med tillväxt-ekologiåsikterna. Kvinnor var mer ekologiorienterade och män mer tillväxtorienterade. Såväl män som kvinnor blev dock mer tillväxtorienterade mellan 1980 och 1982. Kvinnornas medelvärde på tillväxt-ekologiindexet ökade från 39 till 47 medan männens ökade från 50 till 57.

De yrkesgrupper som tenderade att vara mest ekologiorienterade var jordbrukare och studenter medan gruppen högre tjänstemän var klart mest tillväxtorienterad. Väljare som var verksamma inom yrkessektorn jordbruk med binäringar eller inom sektorn för vård, utbildning och kultur ("reproduktionssektorn") tenderade att vara ekologiorienterade medan människor verksamma inom sektorn för tillverkning och produktion tenderade att vara tillväxt- och teknologiorienterade.

Huvudresultatet av den socioekonomiska analysen är dock att dessa åsiktsskillnader mellan olika ålders-, köns- och yrkesgrupper var förhållandevis små både 1980 och 1982.

Kärnkraftsfrågan på väljarnivå — en åsiktsmässig solitär med viss förankring i en svagt utvecklad tillväxt-ekologidimension

Väljarnas åsikter om vissa av de tänkta framtida samhällena hade jämförelsevis klara samband med uppfattningarna i kärnkraftsfrågan. Det gällde för frågorna om vi skulle satsa på ett teknologiskt samhälle, på ett tillväxtsamhälle eller på ett miljövänligt samhälle. Korrelationerna mellan väljarnas åsikter om dessa framtida samhällen och deras inställning till kärnkraften låg mellan .35 och .37 vid folkomröstningen. Sambanden mellan kärnkraftsåsikterna och uppfattningarna om de övriga typerna av framtida samhällen var klart lägre. Korrelationen mellan väljarnas inställning i kärnkraftsfrågan och deras åsikt om att satsa på ett socialistiskt samhälle var t ex endast — .04.

Väljarnas åsikter i kärnkraftsfrågan var således förhållandevis klart relaterade till deras ståndpunkter på tillväxt-ekologidimensionen. Korrelationen mellan väljarnas kärnkraftsåsikter och deras positioner på tillväxt-ekologiskalan var .49 vid folkomröstningen 1980. Sambandet var inte speciellt mycket svagare bland människor med låg utbildning (.40) än

bland människor med hög utbildning (.66). Tillväxt-ekologidimensionen var svagt utvecklad på väljarnivå vid folkomröstningen, men det är ingen tvekan om att kärnkraften var en fråga som hörde hemma på dimensionen. Om man sedan betraktar sambandet mellan kärnkraftsåsikterna och tillväxt-ekologiåsikterna som starkt eller inte är en annan fråga. I jämförelse med alla de svaga åsiktssamband kärnkraftsfrågan uppvisade med olika energipolitiska frågor och med andra politiska sakfrågor åren 1979 och 1980 måste dock sambandet mellan väljarnas kärnkraftsåsikter och deras ståndpunkter på tillväxt-ekologidimensionen bedömas som relativt starkt. Kärnkraftsåsikterna var i förvånansvärt hög grad en åsiktsmässig solitär på väljarnivå vid tiden för folkomröstningen 1980. Men det starkaste åsiktssamband kärnkraftsfrågan uppvisade med några andra politiska attityder gällde tillväxt-ekologifrågorna.

En intressant fråga är hur väljarnas tillväxt-ekologiåsikter förhåller sig till de värderingar och sentiment som den amerikanske statsvetaren Ronald Inglehart kallat *materialistiska* och *postmaterialistiska* och som han visat har ett klart samband med inställningen till kärnkraften i de flesta av EG-länderna i Europa. Hans Zetterberg har genomfört liknande mätningar i Sverige. I en uppsats i *Sociologisk forskning* nr 3—4, 1980 visar Zetterberg att vad han kallar *yttrevärldens människor med produktionens värderingar* hade en mycket större tendens att rösta på linje 1 eller linje 2 i folkomröstningen än de så kallade *inrevärldsmänniskorna med reproduktionens värderingar*.

Vi kan dock inte besvara frågan om sambandet mellan vårt tillväxt-ekologimått och Ingleharts eller Zetterbergs olika mått. De intervjufrågor som Ronald Inglehart och Hans Zetterberg bygger sina mått på fanns inte med i folkomröstningsundersökningen. Men det är troligt att en viss positiv korrelation existerar mellan de olika måtten så att ekologiskt orienterade människor tenderar att vara postmaterialister på Ingleharts mätskala och inrevärldsmänniskor med reproduktionens värderingar enligt Zetterbergs klassificering. Tillväxt- och teknologiinriktade människor skulle då analogivis tendera att vara materialister enligt Inglehart och yttrevärldsmänniskor med produktionens värderingar enligt Zetterberg.

Ronald Inglehart och Hans Zetterbergs mått, framför allt den senares, mäter någonting som ligger mycket nära olika personlighetsfaktorer. Vårt tillväxt-ekologimått är däremot politiskt och ideologiskt till sin karaktär. Det mäter människornas önskemål och förhoppningar om hur det framtida samhället bör vara utformat när det gäller tillväxt-ekologifrågorna.

Väljarnas visioner och åsikter om ett ekologiorienterat eller ett tillväxt/teknologiinriktat framtida samhälle kan betraktas som en ideologisk orsaksfaktor som strukturerat inställningen till kärnkraften. Men de kan naturligtvis också ses som rationaliseringar förvärvade i efterhand för att

rättfärdiggöra kärnkraftsåsikter som kommit till genom andra processer. Somliga människor kan först ha anammat en åsikt i kärnkraftsfrågan — under inflytande av exempelvis partiloyaliteten eller på grund av rädsla för att förlora jobbet eller på grund av rädsla för kärnkraftens risker — och först därefter tillägnat sig en tillämplig ekologi- eller tillväxtideologi.

Om vi emellertid accepterar att i huvudsak betrakta väljarnas tillväxt-ekologiåsikter som en orsaksfaktor bakom uppfattningarna i kärnkraftsfrågan råder det ingen tvekan om att det är en faktor värd att ta med i de vidare analyserna. Som oberoende variabel i regressionsanalyser förklarar den ensam cirka 25 procent av variansen i väljarnas åsikter i kärnkraftsfrågan. Och den bidrar till att specificera varför kvinnor är mer negativa till kärnkraften än män. Regressionskoefficienten för könsvariabeln i en analys med kärnkraftsåsikterna som beroende variabel minskar till hälften om vi också tar med väljarnas ståndpunkter på tillväxt-ekologidimensionen i regressionsmodellen. Ungefär hälften av skillnaden mellan mäns och kvinnors åsikter i kärnkraftsfrågan försvinner om vi tar hänsyn till tillväxt-ekologiåsikterna och det faktum att kvinnor är mer ekologiskt orienterade än män.

Väljarnas ställningstagande på den i och för sig svagt utvecklade tillväxt-ekologidimensionen var alltså kopplade till åsikterna i kärnkraftsfrågan. Människornas åsikter om kärnkraften hade en viss förankring i olika bedömningar och önskemål om det framtida samhället.

12 Riskbedömningar och linjeval

En mycket stor del av debatten kring kärnkraften har förts i risktermer. Både kärnkraftsmotståndare och kärnkraftsanhängare har talat om risker. Man har dock inte talat om samma risker. Kärnkraftsmotståndarna har koncentrerat sig på riskerna med att utnyttja kärnkraften medan kärnkraftsanhängarna pekat på de risker vi löper om inte kärnkraften används. Kärnkraftsmotståndare och kärnkraftsanhängare har också tenderat att tala om olika typer av risker.

Kärnkraftsmotståndarna har pekat på olika risker för vårt politiska system — t ex faran för en polisstat eller risken för ett alltmer centraliserat samhälle. Men i första hand har kärnkraftsmotståndarna skjutit in sig på olika risker för människors liv och hälsa om kärnkraften används som energikälla. Man har t ex talat om faran för reaktorolyckor med radioaktivt utsläpp, risken för framtida genetiska skador, hotet mot miljön, risken för fler cancerfall och andra sjukdomar, faran för att alltfler länder skaffar sig atomvapen.

De risker som kärnkraftsanhängarna anfört har inte varit lika ödesmätade eller livsavgörande. De har främst gällt människors ekonomiska och materiella välbefinnande eller Sveriges ställning som oberoende industrialnation. Kärnkraftsanhängarna har t ex pekat på risken för ökad arbetslöshet och minskad ekonomisk levnadsstandard om kärnkraften avvecklas. Man har också talat om faran för att Sverige halkar efter i den tekniska och ekonomiska utvecklingen om vi avstår från kärnkraften, eller att beroendet av utlandet ökar.

Med en viss förenkling kan man säga att kärnkraftsmotståndarna koncentrerat sin argumentation kring risker som ofta är långsiktiga och som gäller de enskilda människornas liv och hälsa eller hela människosläktets fortbestånd medan kärnkraftsanhängarna mer betonat kortsiktiga risker som främst gällt ekonomiska och materiella förhållanden. Kärnkraftsanhängarnas varningssignaler har varit konkreta och gällt vad som kan hända i morgon: "Om kärnkraften avvecklas riskerar vi med stor säkerhet ökad arbetslöshet redan under 1980-talet."

De faror som kärnkraftsmotståndarna utmålet har gällt mer livsavgörande frågor — men hoten har inte varit lika akuta och sannolikheterna för att vi skulle drabbas av någon av dem har varit mycket osäkra.

Eventuella genetiska skador skulle inte visa sig förrän på 2000-talet. Ett kärnvapenkrig eller en större reaktorolycka kunde kanske undvikas.

Det intressanta ur politisk synpunkt med riskdebatten kring kärnkraften är att den gav ett så stort spelrum för önsketänkande och propagandistiska hotbilder. Diskussionen gällde framtiden och den är ju alltid okänd och osäker. Olika debattörer kunde måla upp mer eller mindre realistiska hotbilder utan att riskera att bli slagna på fingrarna. Möjligheten att lansera överdrivna eller förenklade hotbilder var dessutom speciellt stor i kärnkraftsdebatten eftersom olika forskare och experter inte var överens om vilka riskerna var eller hur stora de var.

Kärnkraftsanhängare och kärnkraftsmotståndare kunde alltså förhållandevis fritt uttala sig om olika konsekvenser av en kärnkraftsavveckling eller om följderna av en satsning på kärnkraften. Det fanns ingen som kunde beslå dem med osanning eller bevisa att de kom med propagandistiska överdrifter. Något facit fanns inte tillgängligt. Passande hotbilder kunde konstrueras för att rationalisera det egna ställningstagandet eller för att påverka opinionsbildningen bland väljarna.

Frågeställningarna i detta kapitel gäller inte riskdebatten i kärnkraftsfrågan på elitnivå — mellan experter, politiker och mediadebattörer. Syftet är istället att studera hur vanliga människor uppfattade de olika risker som diskuterades. Två frågeställningar står i centrum för intresset.

Den första gäller hur valmanskåren som helhet och olika grupper av väljare bedömde storleken på de risker som var mest omdebatterade i kärnkraftsdebatten. Intervjupersonerna i marsundersökningen 1980 fick på en skala från 1 (mycket liten risk) till 10 (mycket stor risk) ta ställning till fem risker med att avveckla kärnkraften och sju risker med att utnyttja den.

Den definition av riskbegreppet som vi använt i vår mätning är tämligen konventionell. Ordet risk förknippas i dagligt tal med slumpmässiga eller osäkra händelser av negativt värde. Riskbegreppet kan alltså definieras som sannolikheten för att en negativ konsekvens inträffar. Den mätteknik vi utnyttjade innebar att intervjupersonerna fick bedöma hur stor risken (= sannolikheten) var att ett antal möjliga negativa konsekvenser av att utnyttja respektive avveckla kärnkraften verkligen skulle komma att inträffa.

De konkreta problem vi kommer att analysera under frågeställning nummer ett gäller sådana frågor som vilka risker väljarna bedömde som störst och vilka risker de trodde mindre på, om män och kvinnor hade samma eller olika riskbedömningar och i vad mån och på vilka områden väljare som röstade på olika linjer också hade skilda åsikter om de risker som aktualiserades i kärnkraftsdebatten.

Frågeställning nummer två är mer analytisk. Den gäller åsiktsbildningen i kärnkraftsfrågan och sambandet mellan olika riskbedömningar och

attityden till kärnkraften. Frågan är hur starkt väljarnas olika riskbedömningar var kopplade till åsikterna i kärnkraftsfrågan. Vi kommer med hjälp av regressionsanalyser att pröva olika förklaringsmodeller där riskbedömningarna utgör de oberoende variablerna och väljarnas inställning till kärnkraften den beroende variabeln. Vid dessa modellprövningar kommer vi bl a att arbeta med en speciell attitydbildningsteori som formulerats av den amerikanske socialpsykologen Martin Fishbein.

Fishbeins teori kan kortfattat formuleras på följande sätt: En persons attityd till ett objekt (t ex kärnkraften) är en funktion av hans uppfattningar (beliefs) om hur objektet är relaterat till andra fenomen (objekt, mål eller förhållanden) och hans värderingar (evaluations) av dessa andra objekt, mål eller förhållanden. Teorin kan uttryckas i en enkel ekvation:

$$A_o = \sum_{i=1}^n b_i e_i \quad (\text{Fishbeins attitydbildningsmodell})$$

A_o står för attityden till ett objekt O ; b_i representerar undersökningspersonens upplevelse av kopplingen mellan något fenomen i (t ex en målsättning) och objektet O . b_i uttrycks vanligen i termer av subjektiv sannolikhet, dvs hur säker eller osäker undersökningspersonen är att fenomenet i är relaterat till O . e_i står för värderingen (vikten) av fenomenet i — hur centralt i är för den person som undersöks. n anger antalet fenomen (i) som tas med i analysen.

Om vi använder åsiktsbildningen i kärnkraftsfrågan som exempel är A_o lika med attityden till kärnkraften; attitydobjektet O är kärnkraften. De subjektiva sannolikheterna b_i — som relaterar olika fenomen i till objektet O — är väljarnas olika riskbedömningar. Exempel på relevanta fenomen (i) är t ex full sysselsättning, Sveriges ekonomiska oberoende, demokrati, god hälsa och överlevnad. Väljarnas värderingar av dessa olika fenomen (målsättningar) representeras av e_i i modellen.

Fishbeins modell specificerar alltså att attitydbildningen i kärnkraftsfrågan beror på ett samspel mellan två olika faktorer — människors bedömningar av styrkan i kopplingen mellan kärnkraften och andra relevanta fenomen och deras värderingar och dessa andra fenomen.

Fishbeins modell innebär naturligtvis på många sätt en förenkling av verkligheten. Alla fenomen (i) tilldelas t ex samma vikt i modellen. Produkterna $b_i e_i$ summeras samman utan att de tilldelas olika vikter. Modellen är dessutom statisk. Den säger ingenting om hur attityder förändras eller om eventuella återkopplingar (feedback) mellan attitydkomponenten och exempelvis beliefkomponenten.

En modell där attitydkomponenten (A_o) ses som orsaksfaktor till beliefkomponenten (b_i) är inte orimlig. Människor med olika åsikter i kärnkraftsfrågan kan t ex rationalisera sina ställningstaganden genom att

anamma passande riskbedömningar. I en dynamisk modell skulle man kunna ta hänsyn till att attityd- och beliefkomponenter i de flesta sammanhang förmodligen interagerar över tid.

Fishbeins attitydmodell har tidigare använts för att studera åsiktsbildningen i kärnkraftsfrågan. Harry Otway och Kerry Thomas har på uppdrag av IAEA (Internationella atomenergiorganet) prövat modellen på data från ett mindre urval med österrikiska väljare. Ett intressant resultat de fann var att väljarnas olika riskbedömningar (b_i) betydde mer för attitydbildningen i kärnkraftsfrågan än deras värderingar (e_i) av de aktuella fenomenen för riskbedömningarna. Otway och Thomas fann alltså att österrikiska kärnkraftsanhängare och kärnkraftsmotståndare hade klart olika bedömningar av de risker som diskuterades i kärnkraftsdebatten men att de grundläggande värderingarna skilde sig mindre åt.

Fishbeins modell kan också användas för att analysera åsiktsbildningen i kärnkraftsfrågan i Sverige. Vi har data från folkomröstningsundersökningen som kan utnyttjas för att få mått på alla de relevanta variablerna i modellen. Våra skalmätningar av väljarnas riskbedömningar ger oss bra mått på b_i -komponenterna i modellen. Attitydkomponenten (A_o) har vi en hel serie olika mått på. Väljarnas åsikter i kärnkraftsfrågan mätte vi på fyra—fem olika sätt både i januari och i mars 1980.

Värderingskomponenten (e_i) har vi också mått på. I marsstudien 1980 fick intervjupersonerna på en skala från 1 till 10 ange hur viktigt de ansåg det var att bekämpa de olika risker de tidigare sannolikhetsbedömt. Mätningen omfattade tolv olika risker. Resultaten från värderingsmätningen är inte enbart intressanta därför att de ingår i Fishbeins modell. De har också ett självständigt intresse oberoende av modellprövningen. De ger oss en möjlighet att analysera värderingslikheter mellan olika väljargrupper i folkomröstningen. Skilde sig t ex män och kvinnor åt när det gällde synen på hur viktigt det var att bekämpa risken för ärftliga skador på kommande generationer? Hade väljare som röstade på linje 1 och linje 2 andra uppfattningar om hur viktigt det var att bekämpa risken för t ex en sänkt ekonomisk levnadsstandard i Sverige än väljare som stödde linje 3?

Analyserna under frågeställning nummer två kommer att avslutas genom att vi vidgar perspektivet och för in en ideologisk förklaringsfaktor till väljarnas kärnkraftsåsikter vid sidan av riskbedömningarna. Den ideologiska faktorn är väljarnas uppfattningar om hur det framtida samhället skall vara inriktat när det gäller tillväxt- och ekologifrågor. Vi vet från kapitel 11 att väljarnas kärnkraftsåsikter var relativt starkt kopplade till deras positioner på en tillväxt-ekologidimension. Frågan är vilka effekter som tillväxt-ekologifaktorn och riskbedömningsfaktorn hade oberoende av varandra och i eventuellt samspel med varandra på åsiktsbildningen i kärnkraftsfrågan. Spelade olika typer av rädsla (för arbetslöshet, för genetiska skador etc) en större roll för åsiktsbildningen i

hängde för de flesta människor ihop på ett konsistent sätt. Mätningarna tycks således ha en någorlunda hög grad av validitet. Vi fick mått på det vi var ute efter — väljarnas subjektiva bedömningar av storleken på de olika risker som aktualiserats i kärnkraftsdebatten.

Att sedan väljarnas riskbedömningar visade sig vara mycket subjektiva i den meningen att de hade ett starkt samband med åsikterna i kärnkraftsfrågan skall naturligtvis inte tas till intäkt för att det var något fel på mätmetoden. Det skall snarare ses som ett resultat som säger något väsentligt om opinionsklimatet och debattläget i kärnkraftsfrågan inför folkomröstningen. Polariseringen mellan kärnkraftsmotståndare och kärnkraftsanhängare omfattade också riskbedömningarna och båda sidor hade bland väljarna lyckats forma förhållandevis olika och inbördes sammanhållna bedömningar av de risker som var aktuella i kärnkraftsdebatten.

Tabell 12.1. Väljarna bedömer på en skala från 1 (mycket liten risk) till 10 (mycket stor risk) storleken på sju olika risker som i debatten förknippats med att utnyttja kärnkraften (medeltal)

<i>Risker med att utnyttja kärnkraften</i>	<i>Samtliga intervjuade</i>	<i>Kön</i>		<i>Skillnad mellan män och kvinnor</i>
		<i>kvinnor</i>	<i>män</i>	
Risken att kärnkraften leder till att alltfler skaffar sig <i>atomvapen</i>	6,2	6,9	5,5	-1,4
Risken att kärnkraften ger upphov till <i>ärfiliga skador</i> på kommande generationer	5,3	6,4	4,2	-2,2
Risken för fler <i>cancerfall</i> och <i>andra sjukdomar</i> om vi använder kärnkraften	5,1	6,1	4,1	-2,0
Risken att kärnkraften ger ökade <i>miljöskador på mark, luft och vatten</i>	4,8	5,9	3,9	-2,0
Risken för en större <i>olycka med radioaktivt utsläpp</i> i ett kärnkraftverk i Sverige	4,8	5,8	3,8	-2,0
Risken att kärnkraften leder till ett <i>centraliserat samhälle</i> med stora enheter	4,6	5,4	4,1	-1,3
Risken att kärnkraften leder till ett samhälle där <i>övervakning och kontroll hotar vår demokrati</i>	4,5	5,2	4,0	-1,2

Resultaten i tabellerna 12.1 och 12.2 visar hur intervjupersonerna bedömde storleken på de tolv risker vi frågade om. Siffrorna i tabellerna är medeltal från 1 till 10. Ju högre siffra desto större har ifrågavarande risk bedömts vara av väljarna. De olika riskerna har rangordnats i storleksordning.

Den risk med att utnyttja kärnkraften som intervjupersonerna i genomsnitt bedömde som den största bland de sju vi frågade om var *risken att kärnkraften leder till att allt fler länder skaffar sig atomvapen*. Över hälften av väljarna (56 procent) bedömde risken för en atomvapenspridning som den största av de sju vi bad dem placera på skalan. De gav den högst riskpoäng från 1 till 10. Den genomsnittliga riskbedömningen för frågan om risken för en atomvapenspridning var 6,2.

Övriga risker med att använda kärnkraften bedömdes som mindre överhängande eller troliga. *Risken att kärnkraften ger upphov till ärftliga skador på kommande generationer* var den risk bland de övriga riskerna som i genomsnitt erhöll den högsta riskpoängen (5,3). En annan risk som

**Tabell 12.2. Väljarnas bedömningar på en skala från 1 (mycket liten risk) till 10 (mycket stor risk) av fem olika risker som i debatten förknippats med en kärnkrafts-
avveckling (medeltal)**

Risker med att avveckla kärnkraften	Samtliga intervjuade	Kön		Skillnad mellan män och kvinnor
		kvinnor	män	
Risken för tvångssparande och hårda statliga regleringar på energiområdet om kärnkraften avvecklas	5,9	5,6	6,1	+0,5
Risken att Sveriges beroende av utlandet ökar om kärnkraften avvecklas	5,9	5,4	6,2	+0,8
Risken att den ekonomiska levnadsstandarden sänks i Sverige om kärnkraften avvecklas	5,8	5,3	6,1	+0,8
Risken att Sverige halkar efter i den tekniska och ekonomiska utvecklingen om kärnkraften avvecklas	5,4	5,0	5,8	+0,8
Risken för en ökad arbetslöshet om kärnkraften avvecklas	5,2	5,0	5,3	+0,3

Kommentar: Analyserna i tabell 12.1 och tabell 12.2 bygger på data från besöksintervjustudien i mars 1980.

också gällde människors liv och hälsa — *riskan för fler cancerfall och andra sjukdomar om vi använder kärnkraften* — fick ungefär samma bedömning (medeltal 5,1). *Risken att kärnkraften ger ökade miljöskador på mark, luft och vatten och risken för en större olycka med radioaktivt utsläpp i ett kärnkraftverk i Sverige* bedömdes i genomsnitt som ännu något mindre. De fick båda ett medeltal på 4,8 på riskbedömningsskalan.

De två risker vi frågade om som gällde det politiska systemet var de som bedömdes som minst hotande av de flesta. *Risken att kärnkraften leder till ett centraliserat samhälle med stora enheter* fick i genomsnitt riskpoängen 4,6 medan *risken att kärnkraften leder till ett samhälle där övervakning och kontroll hotar vår demokrati* fick 4,5.

De fem risker med att avveckla kärnkraften som vi frågade om fick i genomsnitt högre riskpoäng (5,6) av intervjupersonerna än de sju riskerna med att utnyttja kärnkraften (5,0). Men ingen av de fem avvecklingsriskerna bedömdes som lika stor som risken för en spridning av atomvapen om kärnkraften utnyttjades. Den risk med att avveckla kärnkraften som i genomsnitt erhöll högst riskpoäng var *riskan för tvångssparande och hårda statliga regleringar på energiområdet om kärnkraften avvecklas*. Den fick 5,9 i genomsnittlig riskpoäng. Tvångssparande och hårda energiregleringar var alltså den negativa konsekvens av en kärnkraftsavveckling — bland dem vi frågade om — som intervjupersonerna i genomsnitt bedömde hade störst sannolikhet att inträffa.

Två andra avvecklingsrisker som gällde Sveriges oberoende och människors levnadsstandard erhöll i genomsnitt ungefär samma riskpoäng som risken för tvångssparande och hårda energiregleringar. *Risken för att Sveriges beroende av utlandet ökar om kärnkraften avvecklas* fick i medeltal riskpoängen 5,9 medan *risken för att den ekonomiska levnadsstandarden sänks i Sverige om kärnkraften avvecklas* fick 5,8.

De två avvecklingsrisker som i genomsnitt bedömdes som minst troliga var *risken att Sverige halkar efter i den tekniska och ekonomiska utvecklingen om kärnkraften avvecklas* (5,4) och *risken för en ökad arbetslöshet om kärnkraften avvecklas* (5,2). Den avvecklingsrisk bland de fem vi frågade om som intervjupersonerna i genomsnitt bedömde som minst sannolik var alltså en ökad arbetslöshet.

Väljarnas riskbedömningar var inte alltid likadana bland män och kvinnor. Bedömningarna överensstämde dock i ett viktigt avseende — rangordningen av de olika riskerna var i allt väsentligt densamma bland både män och kvinnor. Rangkorrelationen mellan männens och kvinnornas genomsnittliga skalbedömningar av de sju riskerna med att utnyttja kärnkraften är 0,77. Motsvarande korrelation för männens och kvinnornas bedömningar av de fem avvecklingsriskerna är 0,80.

Den viktigaste skillnaden mellan männens och kvinnornas riskbedömningar var att kvinnorna i genomsnitt gav högre riskpoäng åt de olika

riskerna med att utnyttja kärnkraften medan männen i genomsnitt gav högre riskpoäng till de olika avvecklingsriskerna. Skillnaden mellan mäns och kvinnors riskbedömningar var mest dramatiska när det gällde några av de risker med att utnyttja kärnkraften som berörde människors liv och hälsa. Kvinnor gav i genomsnitt riskerna för ärftliga skador, riskerna för fler cancerfall, miljöriskerna och risken för en större reaktorolycka med radioaktivt utsläpp en riskpoäng på cirka 6,0 medan männen i genomsnitt endast gav en riskpoäng på cirka 4,0 — en skillnad på hela 2,0 enheter på bedömningsskalan. Motsvarande bedömningsskillnad mellan män och kvinnor var endast 1,3 enheter när det gällde riskerna för en spridning av atomvapen, riskerna för demokratin eller riskerna för ett centraliserat samhälle.

Den risk som män och kvinnor bedömde mest olika var faran för ärftliga skador på kommande generationer. Männen gav den i genomsnitt riskpoängen 4,2 medan den i medeltal fick riskpoängen 6,4 av kvinnorna — en skillnad på hela 2,2 enheter på skalan. Fyrtiotvå procent av de intervjuade kvinnorna bedömde risken för ärftliga skador som den största risken med att utnyttja kärnkraften bland de sju risker vi frågade om. De gav den högst riskpoäng. Endast 27 procent av männen gjorde en motsvarande bedömning.

Avvecklingsriskerna bedömde män och kvinnor mer likartat. Bedömningsskillnaderna mellan könen höll sig mellan 0,3 till 0,8 enheter på skalan. Den avvecklingsrisk som män och kvinnor bedömde mest likartat var risken för ökad arbetslöshet. Den fick lägst riskpoäng bland både män och kvinnor. Männen gav den i genomsnitt riskpoängen 5,3 medan den i medeltal fick riskpoängen 5,0 bland kvinnorna — en skillnad på endast 0,3 enheter. Både män och kvinnor var alltså överens om bedömningen att faran för en ökad arbetslöshet vid en kärnkraftsavveckling var den minst sannolika risken bland dem vi frågade om.

Väljarnas riskbedömningar var mycket starkt kopplade till hur de röstade i folkomröstningen. Människor som stödde linje 1 eller linje 2 tenderade att göra helt andra riskbedömningar än de som röstade på linje 3. Resultaten i tabell 12.3 demonstrerar detta på ett mycket tydligt sätt.

De olika riskerna med att utnyttja kärnkraften fick mycket högre riskpoäng bland väljare som röstade på linje 3 än bland väljare som stödde linje 1 eller linje 2. Mönstret var det omvända när det gällde de olika avvecklingsriskerna. Väljare som röstade på linje 1 eller linje 2 gav högre riskpoäng åt de olika riskerna med att avstå från kärnkraften än väljare som stödde linje 3.

Riskerna med att utnyttja kärnkraften fick i genomsnitt riskpoäng mellan 8,3 (atomvapensspridning) och 6,7 (centraliserat samhälle) bland väljare som röstade på linje 3. Motsvarande riskbedömningar var avsevärt lägre bland väljare som stödde linje 1 eller linje 2, framförallt bland dem

Tabell 12.3. Linjeval och riskbedömningar (medeltal)

<i>Risker med att utnyttja kärnkraften</i>	<i>Linjeval i folkomröstningen</i>			<i>Skillnad mellan linje 1 o 2</i>	<i>Skillnad mellan linje 2 o 3</i>
	<i>linje 1</i>	<i>linje 2</i>	<i>linje 3</i>		
atomvapenspridning	3,6	4,9	8,3	-1,3	-3,4
ärfvliga skador	2,5	3,6	7,9	-1,1	-4,3
fler cancerfall	2,4	3,3	7,8	-0,9	-4,5
miljöskador	2,3	3,2	7,4	-0,9	-4,2
reaktorolycka	2,4	3,5	6,9	-1,1	-3,4
centraliserat samhälle	2,7	3,5	6,7	-0,8	-3,2
hotar vår demokrati	2,4	3,1	7,0	-0,7	-3,9

<i>Risker med att avveckla kärnkraften</i>	<i>Linjeval i folkomröstningen</i>			<i>Skillnad mellan linje 1 o 2</i>	<i>Skillnad mellan linje 2 o 3</i>
	<i>linje 1</i>	<i>linje 2</i>	<i>linje 3</i>		
tvångssparande	7,7	6,8	4,1	+0,9	+2,7
utlandsberoendet ökar	8,2	7,2	3,5	+1,0	+3,7
sänkt ekon standard	7,9	7,0	3,7	+0,9	+3,3
halkar efter tekn o ekon	7,7	6,7	3,2	+1,0	+3,4
ökad arbetslöshet	6,8	6,7	3,1	+0,1	+3,6

Kommentar: Medeltalen kan variera mellan 1 (mycket liten risk) till 10 (mycket stor risk).

som röstade på linje 1.

Bland väljare som röstade på linje 2 fick riskerna med att utnyttja kärnkraften i medeltal riskpoäng mellan 4,9 (atomvapenspridning) och 3,1 (hotar vår demokrati). Bland linje 1-väljare bedömdes kärnkraftens utnyttjanderisker som än mindre — från 3,6 för spridningsriskerna när det gäller atomvapen till 2,3 för miljöriskerna.

Den största skillnaden i bedömningen av riskerna med att utnyttja kärnkraften mellan väljare som röstade på linje 2 och linje 3 gällde bedömningen av risken för fler cancerfall och andra sjukdomar. Linje 2-väljare gav i genomsnitt det ökade cancerhotet riskpoängen 3,3 medan väljare som stödde linje 3 i medeltal gav det riskpoängen 7,8 — en skillnad på hela 4,5 enheter på bedömningsskalan. Risken för ärftliga skador var en annan risk som linje 2- och linje 3-väljare bedömde mycket olika. Väljare som röstade på linje 2 gav i genomsnitt risken för ärftliga skador riskpoängen 3,6 medan linje 3-väljare i medeltal gav den riskpoängen 7,9 — en differens på 4,3 enheter. Den minsta skillnaden mellan linje 2- och linje 3-väljarnas bedömningar av kärnkraftens utnyttjanderisker gällde risken för ett centraliserat samhälle (linje 2-väljarna gav riskpoängen 3,5, linje 3-väljarna 6,7 — en skillnad på 3,2 enheter).

Väljare som röstade på linje 1 och linje 2 bedömde riskerna i kärnkraftsdebatten på ungefär samma sätt. Vissa bedömningsskillnader fanns men de var mycket mindre än motsvarande skillnader mellan linje 2- och linje 3-väljarna. Bedömningsskillnaderna mellan väljare som stödde linje 1 och linje 2 var i genomsnitt cirka 1 enhet när det gällde uppfattningen om kärnkraftens utnyttjanderisker. Motsvarande differens mellan väljare som röstade på linje 2 och linje 3 var nästan 4 enheter. Det var linje 1-väljarna som i medeltal gav lägst riskpoäng. De uppfattade utnyttjanderiskerna som något mindre än linje 2-väljarna och klart mindre än linje 3-väljarna.

När det gäller avvecklingsriskerna är mönstret det omvända. Här gav linje 1-väljarna högst riskpoäng — i genomsnitt 1 enhet högre än linje 2-väljarna — medan linje 3-väljarna gav lägst poäng, cirka 3 enheter lägre än linje 2-väljarna.

Resultaten i tabell 12.3 visar att väljarnas riskbedömningar hade ett mycket klart samband med valet av linje i folkomröstningen. Bedömningsskillnaderna mellan å ena sidan linje 1- och linje 2-väljarna och å andra sidan linje 3-väljarna var markanta. Den opinionsbildningsprocess som låg bakom detta starka samband kan naturligtvis förenklas till en enkel orsakmodell där antingen riskbedömningarna bestämde kärnkraftsåsikterna eller där kärnkraftsåsikterna bestämde riskbedömningarna. Men båda dessa modeller innebär mycket stora förenklingar av verkligheten. Det är föga troligt att samtliga väljare först bedömde riskerna i kärnkraftsdebatten och sedan avgjorde vad de skulle anse om kärnkraften. Eller omvänt, att samtliga väljare först skaffade sig åsikter i kärnkraftsfrågan och därefter anammade passande riskbedömningar. Båda processerna förekom troligtvis samtidigt och i varierande grad i olika väljargrupper. En opinionsbildningsmodell där riskbedömningarna och kärnkraftsåsikterna påverkade och förstärkte varandra över tid är mer realistisk. Riskbedömningarna och åsikterna i kärnkraftsfrågan påverkade varandra ömsesidigt.

Väljarnas kärnkraftsåsikter är alltså en viktig omständighet som man måste ta hänsyn till när man analyserar vilka faktorer som var med och bidrog till att strukturera väljarnas riskbedömningar. Väljarnas linjeval bör med andra ord kontrolleras innan man uttalar sig om den självständiga inverkan på riskbedömningarna av olika andra tänkbara orsaksfaktorer.

En sådan annan tänkbar orsaksfaktor bakom väljarnas bedömningar av riskerna i kärnkraftsdebatten är könstillhörigheten. Resultaten i tabell 12.4 visar att könsfaktorn hade ett visst samband med riskbedömningarna oberoende av linjevalet i folkomröstningen. Män och kvinnor tenderade att ha något olika riskbedömningar även om de röstade på samma linje. Bedömningsskillnaderna mellan könen var något mindre bland linje

Tabell 12.4. Linjeval och riskbedömningar bland män och kvinnor (medeltal)

<i>Linjeval och kön</i>	<i>Årftliga skador</i>	<i>Atomvapen-spridning</i>	<i>Sänkt ekonomisk standard</i>
Linje 1			
män	2,3	3,5	8,0
kvinnor	2,8	3,9	7,8
skillnad	+0,5	+0,4	-0,2
Linje 2			
män	3,0	4,4	7,1
kvinnor	4,4	5,5	6,8
skillnad	+1,4	+1,1	-0,3
Linje 3			
män	7,0	8,0	3,5
kvinnor	8,4	8,6	3,7
skillnad	+1,4	+0,6	+0,2
Samtliga			
män	4,2	5,5	6,1
kvinnor	6,4	6,9	5,3
skillnad	+2,2	+1,4	-0,8

Kommentar: Medeltalen kan variera mellan 1 (mycket liten risk) till 10 (mycket stor risk).

1-väljare än bland linje 2- och linje 3-väljare men mönstret var detsamma. Kvinnor i alla läger bedömde riskerna med att utnyttja kärnkraften — t ex risken för årftliga skador eller risken för en spridning av atomvapen — som större än vad männen gjorde.

Avvecklingsriskerna bedömdes mer likartat av män och kvinnor. Bedömningsskillnaderna mellan könen var mindre. Risken för en sänkt ekonomisk levnadsstandard fick t ex i genomsnitt så gott som samma riskpoäng av män och kvinnor inom de olika grupperna av linjeväljare.

Andra tänkbara orsaksfaktorer bakom väljarnas riskbedömningar som t ex yrkestillhörighet, utbildningsnivå eller ålder, hade också vissa självständiga effekter på riskbedömningarna vid sidan av linjevals faktorn. Effekterna var dock genomgående förhållandevis begränsade. De höll sig storleksmässigt kring endast 0,5 till 1 enheter på bedömningsskalan. Mäniskor verksamma inom jordbrukssektorn eller yngre väljare inom samtliga linjers väljargrupper tenderade t ex att ge kärnkraftens utnyttjandehögre risker cirka 1 enhet högre poäng än vad väljare i tillverkningsindustrin eller medelålders väljare gjorde.

Arbetare eller tjänstemän, anställda i vårdsektorn eller anställda i tillverkningsindustrin, män eller kvinnor, unga eller gamla, låg- eller högutbildade — analysen visar att om de röstade på samma linje i folkomröst-

ningen hade de i allt väsentligt samma bedömningar av riskerna i kärnkraftsdebatten.

Ett intressant faktum är att partifaktorn — precis som de socioekonomiska bakgrundsvariablerna — hade ett relativt svagt samband med väljarnas riskbedömningar sedan vi kontrollerat för linjevalet. Partifaktorn hade med andra ord en mycket begränsad *direkt* effekt på riskbedömningarna vid sidan av linjevalsfaktorn. Effektanalysen i tabell 12.5 demonstrerar det. Resultaten visar hur väljare som sympatiserade med olika partier (vpk eller c respektive s, fp eller m) och röstade på olika linjer i folkomröstningen (linje 3 respektive linje 1 eller linje 2) i genomsnitt bedömde kärnkraftens utnyttjanderisker.

Det riskmått som utnyttjas i tabellen är ett sammanvägt index som omfattar fem av de sju risker med att utnyttja kärnkraften som vi frågade om. De risker som uteslutits är de som gällde det politiska systemet (hot mot demokratin och faran för ett centraliserat samhälle). De hörde inte dimensionsmässigt samman med de övriga utnyttjanderiskerna som mer gällde människors liv och hälsa. I faktoranalyser tenderar riskerna för det politiska systemet och riskerna för människors liv och hälsa att uppvisa höga laddningar på olika faktorer.

Väljare med olika partisympatier men med samma linjepreferenser i folkomröstningen bedömde inte kärnkraftens utnyttjanderisker på olika sätt. Partifaktorns självständiga effekt på riskbedömningarna vid sidan av inverkan från väljarnas linjepreferens höll sig kring 0,5 enheter på bedömningsskalan. Väljare som sympatiserade med centerpartiet eller vänsterpartiet kommunisterna tenderade — oavsett vilken linje de röstade på — att ge kärnkraftens utnyttjanderisker en halv enhets högre riskpoäng än vad väljare som sympatiserade med socialdemokraterna, folkpartiet eller

Tabell 12.5. Väljarnas genomsnittliga bedömningar av fem risker med att utnyttja kärnkraften efter partitillhörighet och linjeval (medeltal)

		Linjeval i folkomröstningen		Effekt på riskbedömningen av linjevalet
		linje 1 eller 2	linje 3	
Parti-sympati	s/fp/m	3,3	7,5	+ 4,2
	vpk/c	3,9	7,7	+ 3,8
	Effekt på riskbedömningen av partisympatierna	+ 0,6	+ 0,2	

Kommentar: De radvisa medeltalsskillnaderna (linjevalseffekterna) är signifikanta på åtminstone .01-nivån. Kolumndifferenserna (partieffekterna) är inte signifikanta på .05-nivån. Antalet intervjupersoner är 1 156. De fem riskbedömningar som analysen bygger på gällde risken för ärftliga skador, risken för en spridning av atomvapen, risken för miljöskador, risken för en olycka med radioaktivt utsläpp och risken för fler cancerfall och andra sjukdomar. Medeltalen i tabellen kan variera mellan 1 (mycket liten risk) och 10 (mycket stor risk).

moderaterna gjorde. Den självständiga effekten på riskbedömningarna av väljarnas linjepreferenser var mycket mer markerad. Skillnaden i bedömningen av kärnkraftens utnyttjanderisker mellan väljare som stödde linje 1 eller linje 2 och väljare som röstade på linje 3 var i genomsnitt 4 enheter på skalan. Denna skillnad återfanns oavsett vilka partier väljarna sympatiserade med. Väljarnas partisympatier påverkade alltså inte riskbedömningarna på ett direkt sätt oberoende av åsikterna om kärnkraften. Partifaktorns inverkan var i huvudsak indirekt via åsiktsbildningen i kärnkraftsfrågan.

Det starka sambandet mellan linjevalet och riskbedömningarna, de svaga direkta sambanden mellan riskbedömningarna och olika bakgrundsfaktorer, bristen på ett markerat direkt samband mellan riskbedömningarna och partitillhörigheten och de starka interna sambanden mellan de olika riskbedömningarna (de inbördes korrelationerna ligger kring 0,60) är alla indikatorer på en mycket väl sammanhållen opinionsbildningsprocess. Och den processen kan som vi tidigare diskuterat tolkas på två radikalt olika sätt, där båda tolkningarna utgör överdrivna men illustrativa förenklingar. Resultaten och sambandsmönstret kan antingen ha uppkommit som en följd av en rationell beslutsprocess där väljarna valde linje efter sina subjektiva riskbedömningar eller som en följd av en framgångsrik informationsprocess där väljarna lärde sig och anammade de riskbedömningar som de olika lägren i kärnkraftsdebatten förde ut i valkampanjen inför folkomröstningen. Sanningen ligger troligen som oftast någonstans mellan dessa båda extremtolkningar. Somliga väljare gjorde självständiga riskbedömningar mer eller mindre oberoende av linjernas propaganda och åsiktsröstade i enlighet med dem. Andra väljare anammade de riskbedömningar som den egna linjens företrädare förde fram och skaffade därigenom stöd för sina röstningsbeslut. Båda beslutsprocesserna är legitima ur demokratisk synpunkt.

Om väljarna förvärvade sina riskbedömningar på egen hand eller via olika former av politisk opinionsbildning är naturligtvis intressant ur samhällsvetenskaplig synpunkt men inte avgörande ur demokratisk synpunkt så länge debatten och åsiktsbildningen är fri. Det mest väsentliga ur demokratisk synpunkt är att människors åsikter hänger ihop med hur de röstar. I folkomröstningen 1980 uppfylldes detta krav mycket väl. Sambandet mellan väljarnas subjektiva bedömningar av de olika riskerna i kärnkraftsdebatten och valet av linje var mycket klart markerat.

Vilka risker tyckte väljarna det var viktigast att bekämpa i första hand?

De allra flesta av de risker som diskuterades i kärnkraftsdebatten var av det slaget att så gott som alla människor ville undvika dem. Ärftliga

skador på kommande generationer, mer cancersjukdomar, fler länder med atomvapen, ökad arbetslöshet, miljöskador, tvångssparande eller en försvagad demokrati är saker som mycket få människor vill se inträffa. Den övervägande delen av de risker som aktualiserades i debatten kring kärnkraften var alltså så negativa konsekvenser önskade av ingen.

Detta förhållande skapade problem när vi skulle undersöka hur väljarna värderade de olika riskerna. Det gällde att konstruera en mätmetod där intervjupersonerna differentierade sina svar. Vi ville inte få fram att nästan alla tyckte det var mycket viktigt att bekämpa alla de diskuterade riskerna. Det visste vi redan förut. Vi ville ha reda på väljarnas prioriteringar. Frågan var vilka risker som måste bekämpas i första hand och i största möjliga utsträckning och vilka risker som *inte* måste bekämpas i första hand.

Den mätteknik vi valde att använda för att lösa detta problem liknar den vi utnyttjade för att studera väljarnas riskbedömningar. Intervjupersonerna fick i sina händer en skala graderad från 1 till 10, där 1 definierades som "måste *inte* bekämpas i första hand" och 10 som "måste bekämpas i första hand". En lång förklarande text lästes upp:

"De flesta människor tycker det är viktigt att vi bekämpar och försöker undvika alla de problem och risker som vi nu talat om. Men vi kan inte bekämpa alla samtidigt och lika mycket. Vi måste välja vilka risker vi skall ta itu med i första hand och vilka vi tvingas ta hand om i mindre utsträckning eller senare. Jag skulle vilja fråga hur Ni ser på de här sakerna. Ni kan svara med hjälp av skalan på kortet. En låg siffra betyder att Ni tycker att det problem vi frågar om inte måste bekämpas i första hand, medan en hög siffra betyder att Ni tycker problemet måste bekämpas i första hand och i största möjliga utsträckning."

Intervjupersonerna fick därefter med skalans hjälp ange i vilken ordning och i vilken utsträckning 12 olika risker i kärnkraftsdebatten skulle bekämpas.

Mättekniken var framgångsrik så tillvida att en mycket hög andel av intervjupersonerna (91 procent) poängsatte minst tio av de tolv risker vi frågade om. Variationen i svaren blev dock som väntat inte speciellt stor. De allra flesta gav höga poäng (mellan 7 och 10) för alla riskerna. Många risker fick samma poängtal. Mätningen kan alltså inte bedömas som framgångsrik om man hade hoppats på att få fram någonting som liknade väljarnas fullständiga rangordningar av de 12 riskerna. Den förhoppningen hade vi emellertid inte. Om vi hade velat få fram väljarnas rangordningar hade vi tvingats använda en annan och mycket mer tidsödande metod och förmodligen ändå inte lyckats få fram särskilt många fullständiga eller nästan fullständiga rangordningar. Svartsbortfallet och svarsvägran hade blivit stor. Vårt syfte var mer begränsat. Vi ville ha en viss spridning i riskvärderingarna men siktade inte på några fullständiga

rangordningar. Det resultat vi fick måste mot den bakgrunden betecknas som relativt tillfredsställande. De allra flesta intervjupersoner utnyttjade mellan tre till fem värden på skalan när de bedömde vilka risker som skulle bekämpas först och mest. Vissa risker eller grupper av risker prioriterades före andra när det gällde vad som måste bekämpas i första hand.

Resultaten i tabell 12.6 visar hur väljarna värderade de 12 risker vi frågade om. Riskerna har rangordnats med hjälp av intervjupersonernas genomsnittliga bedömningar av hur viktigt de ansåg det var att bekämpa dem. Resultaten kan tolkas enligt följande regel: Ju högre medeltal för en risk desto viktigare ansåg väljarna det var att bekämpa den. Statistiska medeltal är analytiskt användbara men inte alltid informativa. Medeltalsredovisningen i tabell 12.6 har därför kompletterats med information av mer konkret slag. Vi redovisar också — för var och en av de 12 risker vi frågade om — hur stor andel av intervjupersonerna som tyckte just den risken var den viktigaste att bekämpa i första hand. Resultaten presenteras under rubriken "andel förstarang". Procentsiffrorna anger hur stor andel av intervjupersonerna som gav högst poäng (= förstarang) åt de olika riskerna. Eftersom fler än en risk kunde ges samma högsta poängtal summerar procentsiffrorna till mer än 100 procent.

De risker som väljarna tyckte det var viktigast att bekämpa i första hand var de som gällde människors liv och hälsa. *Risken för en olycka med radioaktivt utsläpp, risken för ärftliga skador och risken för fler cancerfall och andra sjukdomar* var de risker som väljarna ansåg borde bekämpas i

Tabell 12.6. Väljarnas riskvärderingar — vilka risker måste bekämpas i första hand (10) och vilka måste inte bekämpas i första hand (1) (medeltal och procentandel förstarang)

Risker	Samtliga intervjuade		Män		Kvinnor		Skillnad mellan män — kvinnor vad gäller medeltal
	medeltal	andel förstarang	medeltal	andel förstarang	medeltal	andel förstarang	
olycka med radioaktivt utsläpp	9,1	73	9,0	71	9,3	76	-0,3
ärftliga skador	9,0	64	8,8	61	9,1	68	-0,3
cancerfall och andra sjukdomar	8,8	56	8,6	52	9,0	61	-0,4
atomvapenspridning	8,4	56	8,2	44	8,6	50	-0,4
miljöskador	8,4	47	8,2	55	8,6	58	-0,4
ökad arbetslöshet	8,3	43	8,0	37	8,5	49	-0,5
hot mot vår demokrati	7,9	38	8,0	43	7,8	32	+0,2
halka efter tekn. o. ekon utveckling	7,6	33	7,9	40	7,3	25	+0,6
ökad beroende av utlandet	7,6	27	7,7	31	7,4	23	+0,3
tvångssparande/hårda regleringar	6,4	18	6,3	16	6,5	14	-0,2
sänkt ekonomisk levnadsstandard	6,4	17	6,5	18	6,2	16	+0,3
centraliserat samhälle	6,4	15	6,6	20	6,1	16	+0,5

Kommentar: Värderingen av riskerna gjordes på en skala från 1 (måste *inte* bekämpas i första hand) till 10 (måste bekämpas i första hand). Resultaten under "andel förstarang" visar hur stor procentandel av intervjupersonerna som gav högst poäng (= förstarang) till var och en av de 12 riskerna. Fler än en risk kunde ges samma högsta poängtal. Procentsiffrorna summerar därför till mer än 100 procent.

första hand. De fick samtliga i genomsnitt mellan 8,8 till 9,1 poäng på prioriteringsskalan. Högst placerades risken för en reaktorolycka med radioaktivt utsläpp. Hela 73 procent av väljarna gav den högst poäng (ofta tillsammans med någon eller några andra risker) när de bedömde vilka risker som skulle bekämpas i första hand och i största möjliga utsträckning.

Orsakerna till att just faran för en reaktorolycka bedömdes som den viktigaste att bekämpa måste sökas på flera olika håll. Risken för en reaktorolycka var den risk bland dem som gällde människors liv och hälsa som var mest påtaglig och konkret. Det var också den risk med att utnyttja kärnkraften som berördes mest i massmedia och i linje 3:s propaganda inför folkomröstningen. Faktorer av detta slag — dvs olika riskers närhet i tid och rum, mass medias insatser och den politiska propagandan — brukar föras fram när orsakerna till människors olika riskvärderingar diskuteras. Expertgruppen för säkerhet och miljö inom Energikommisionen gör t ex det i sin rapport *Riskvärdering*. Psykologen Lennart Sjöberg — som ingick i expertgruppen — preciserar tankarna i boken *Risk och beslut*. Han skriver bla: "Allmänt sett är det troligt att människor bekymrar sig mer om faror som är näraliggande och konkreta än om avlägsna och mera abstrakta."

Sjöbergs tes kan kanske utnyttjas för att förklara varför väljarna bedömde kampen mot en reaktorolycka som så viktig. En olycka är någonting påtagligt och en mycket omskriven reaktorolycka (Harrisburg) hade nyligen inträffat. Men som en mer generell utsaga får Sjöbergs tes ett mycket tveksamt stöd av resultaten i tabell 12.6. Risken för ärftliga skador på framtida generationer — som rimligen, med Sjöbergs terminologi, måste betraktas som en avlägsen och abstrakt risk och inte som en näraliggande och konkret — var t ex den risk som i genomsnitt fick näst högst viktighetspoäng av väljarna (9,0) medan de mer näraliggande (?) riskerna för ökad arbetslöshet och sänkt ekonomisk levnadsstandard fick lägre poäng — i genomsnitt 8,3 respektive 6,4. Exemplet visar att människorna inte enbart utgick från faktorer som närhet och konkretion när de värderade olika risker. De tog också hänsyn till hur allvarliga de negativa konsekvenserna kunde bli. Det är alltså inte konstigt att de flesta människor uppfattade risken för genetiska skador som viktigare att bekämpa än risken för en sänkt levnadsstandard. Genetiska skador är naturligtvis mer allvarliga för individerna och för människosläktet både på kort och lång sikt än en sänkt ekonomisk levnadsstandard.

Resultaten i tabell 12.6 tyder på att storleken och allvarligheten hos de olika riskernas negativa konsekvenser spelat en större roll för människornas riskvärderingar än de olika riskernas närhet eller grad av konkretion. Riskerna för människornas liv och hälsa bedömdes som viktigare att bekämpa (medeltal mellan 8,4 och 9,1) än riskerna för ekonomiska be-

kymmer (medeltal mellan 6,4 till 8,3) eller riskerna för politiska problem med demokratin (medeltal 7,9) eller med ett centraliserat samhälle (medeltal 6,4).

Detta betyder att de risker som kärnkraftsmotståndarna betonade — t ex faran för en reaktorolycka eller hotet mot livsmiljön — bedömdes som viktigare att bekämpa av de flesta väljare än de risker som kärnkraftsanhängarna pekade på som t ex risken för ökad arbetslöshet eller risken för ett ökat utlandsberoende. Kärnkraftsmotståndarna tog upp risker som visserligen var långsiktiga och abstrakta men som hade allvarliga negativa konsekvenser om de inträffade. Resultaten i tabell 12.6 visar att en majoritet av väljarna ansåg att de risker som kärnkraftsmotståndarna pekade på var viktigast att bekämpa även om de var långsiktiga och abstrakta. Kärnkraftsmotståndarna — inte kärnkraftsanhängarna — hade alltså en argumentationsmässig fördel i folkomröstningskampanjen. Kärnkraftsmotståndarna diskuterade de risker som människor tyckte det var viktigast att bekämpa.

Värderingen av vilka risker som det var viktigast att bekämpa skilde sig mycket litet åt mellan människor med olika social eller ekonomisk bakgrund. De resultat som återfinns i tabell 12.6 gäller i stort sett oberoende av väljarnas ålder, kön, yrkestillhörighet eller utbildning. De små skillnader som finns mellan mäns och kvinnors värderingar av riskerna i kärnkraftsdebatten redovisas i tabell 12.6.

Kvinnor gav i genomsnitt något högre viktighetspoäng till riskerna för människors liv och hälsa än männen. Risken för ärftliga skador gav t ex kvinnorna i genomsnitt 9,1 poäng medan männen i medeltal gav den 8,8 poäng — en skillnad på 0,3 enheter. Sextioåtta procent av kvinnorna mot 61 procent av männen satte risken för genetiska skador högst på sina individuella rangordningar av vilka risker som borde bekämpas först.

De ekonomiska och politiska riskerna värderades också mycket likartat av både män och kvinnor. Men de små skillnader som fanns visar att männen i genomsnitt satte något högre viktighetspoäng på de ekonomiska och politiska riskerna än kvinnorna. Risken för att Sverige skulle halka efter i den tekniska och ekonomiska utvecklingen, risken för en sänkt ekonomisk levnadsstandard eller risken för en försvagad demokrati gavs t ex genomgående något högre medelpoäng bland männen än bland kvinnorna. En ekonomisk risk som däremot kvinnorna i genomsnitt bedömde som något viktigare att bekämpa än männen var risken för ökad arbetslöshet. Fyrtiofyra procent av kvinnorna (medeltal 8,5) satte den högst upp på sina individuella rangordningar av viktiga risker att bekämpa. Motsvarande procentandel bland männen var 37 procent (medeltal 8,0).

Viktighetsvärderingen av de olika riskerna i kärnkraftsdebatten skilde sig inte heller speciellt mycket åt mellan väljare som röstade på olika linjer

Tabell 12.7. Väljarnas riskvärderingar efter val av linje (medeltal och differenser)

Risker	Linjeval i folkomröstningen 1980			Skillnad mellan linje 1 — linje 2	Skillnad mellan linje 2 — linje 3
	linje 1	linje 2	linje 3		
olycka med radioaktivt utsläpp	8,8	8,9	9,5	-0,1	-0,6
ärfvtliga skador	8,7	8,7	9,4	± 0,0	-0,7
cancerfall och andra sjukdomar	8,6	8,8	8,9	-0,2	-0,1
atomvapenspridning	7,6	8,3	9,0	-0,7	-0,7
miljöskador	8,2	8,4	8,6	-0,2	-0,2
ökad arbetslöshet	8,1	8,6	8,1	-0,5	+0,5
hot mot vår demokrati	7,9	7,9	8,0	± 0,0	-0,1
halka efter tekn o ekon	8,5	8,1	6,8	+0,4	+1,3
ökad beroende av utlandet	7,9	7,9	7,1	± 0,0	+0,8
tvångssparande/hårda regleringar	7,0	6,5	5,8	+0,5	+0,7
sänkt ekonomisk standard	7,0	7,0	5,3	± 0,0	+1,7
centraliserat samhälle	6,4	6,0	6,8	+0,4	-0,8

Kommentar: Riskvärderingen gjordes på en skala från 1 (måste *inte* bekämpas i första hand) till 10 (måste bekämpas i första hand).

i folkomröstningen. Resultaten i tabell 12.7 visar hur väljarna som stödde linje 1, linje 2 eller linje 3 bedömde vilka risker som skulle bekämpas i första hand.

Rangkorrelationerna mellan exempelvis linje 2- och linje 3-väljarnas genomsnittliga viktighetsbedömningar av de 12 riskerna är så hög som 0,89. Skillnaderna mellan linje 2- och linje 3-väljarnas genomsnittliga poäng för de olika riskerna är också oftast små — kring 0,5 enheter. De största skillnaderna i bedömningen av vilka risker som borde bekämpas först mellan väljare som röstade på linje 2 och linje 3 gällde inte riskerna för människors liv och hälsa utan de ekonomiska riskerna. Väljare som stödde linje 2 gav i jämförelse med linje 3-väljare i genomsnitt något högre viktighetspoäng åt att bekämpa risken för en sänkt ekonomisk levnadsstandard (7,0 för linje 2-väljare, 5,7 för linje 3-väljare) och risken för att Sverige skulle halka efter i den tekniska och ekonomiska utvecklingen (linje 2 8,1, linje 3 6,8).

Vissa mindre värderingsskillnader mellan linje 2- och linje 3-väljare fanns också när det gällde riskerna för människors liv och hälsa. Väljare som stödde linje 3 gav t ex i genomsnitt något högre viktighetspoäng åt att bekämpa risker för ärftliga skador (linje 3 9,4, linje 2 8,7) och risken för en spridning av atomvapen (linje 3 9,0, linje 2 8,3) än linje 2-väljarna.

Värderingsskillnaderna mellan väljare som stödde linje 1 och linje 2 var också mycket små — kring 0,3 enheter i genomsnitt. Den största skillnaden gällde uppfattningen om hur viktigt det var att bekämpa risken för spridning av atomvapen. Väljare som röstade på linje 1 tyckte i genomsnitt att kampen mot en atomvapenspridning var något mindre viktig (medeltal 7,6) än väljare som stödde linje 2 (medeltal 8,3).

Väljarnas värdering av riskerna i kärnkraftsdebatten hade alltså ett visst samband med hur de röstade i folkomröstningen. Linje 1- och linje 2-väljare prioriterade kampen mot olika ekonomiska risker något högre

än linje 3-väljare. Bilden var den omvända när det gällde riskerna för människornas liv och hälsa. Väljare som röstade på linje 3 gav i genomsnitt något högre viktighetspoäng åt att bekämpa tex miljörisker och risker för genetiska skador än väljare som stödde linje 1 eller linje 2. Men det viktigaste resultatet är inte dessa små värderingsskillnader mellan olika väljargrupper. Det mest centrala är istället den grundläggande likheten som fanns i alla olika väljargrupper i bedömningen av vilka risker som borde bekämpas först och mest. Linje 1-väljare, linje 2-väljare eller linje 3-väljare, unga eller äldre, män eller kvinnor, arbetare eller tjänstemän, socialistiska eller borgerliga sympatisörer, alla viktighetsvärderade de kärnkraftsdebattens olika risker på ungefär samma sätt.

Men denna likhet i viktighetsbedömningarna betyder inte att väljarna värderade de olika riskerna utifrån en enda riskvärderingsdimension. De flesta människor tyckte visserligen att de olika riskerna för människornas liv och hälsa var viktigare att bekämpa än de ekonomiska riskerna. Men det var inte så att ju viktigare väljarna tyckte kampen mot livs- och hälsoriskerna var desto mindre viktig ansågs bekämpningen av de ekonomiska riskerna vara. Viktighetsvärderingarna följde inte ett sådant enkelt endimensionellt möster. En analys av hur väljarnas viktighetsbedömningar av riskerna i kärnkraftsdebatten hängde ihop visar att vi inte kan tala om *en* dominerande värderingsdimension på massnivå utan om åtminstone tre olika.

Resultaten i tabell 12.8 visar utfallet av en faktoranalys på våra 12 riskvärderingsfrågor. Tre olika faktorer urskiljes. De har fått benämningarna: *liv och hälsa*, *ekonomi* och *demokrati*. De representerar tre olika värderingskriterier eller värderingsdimensioner som väljarna använde när de viktighetsbedömde de olika riskerna i kärnkraftsdebatten. Dimensionerna är oberoende av varandra, vilket betyder att människornas värderingar av tex de demokratiska eller ekonomiska riskerna inte var kopplade till deras värderingar av liv- och hälsoriskerna. Värderingsdimensionerna är okorrelerade med varandra. Resultaten i tabell 12.8 visar en faktorlösning med ortogonala faktorer (okorrelerade faktorer) roterande enligt varimaxtekniken. Koefficienterna i tabellen kallas faktorladdningar och visar hur starkt sambandet är mellan de olika riskvärderingarna och faktorerna. Med hjälp av faktorladdningarnas storlek kan man tolka vad faktorerna står för. I tabellen har den högsta laddning som varje risk har med någon faktor ramats in. Det ger ett mönster som underlättar både läsningen av tabellen och tolkningen av faktorerna.

Fem av riskvärderingsfrågorna uppvisar högst laddningar på faktor 1. Karaktären på dessa riskfrågor har gjort att vi benämnt faktorn *liv och hälsa*. Den skulle också kunna kallas *reproduktionsdimensionen*. Det är människosläktets överlevnad och de enskilda människornas liv och hälsa som berörs. Högst laddningar uppvisar frågan om bekämpningen av

Tabell 12.8. En dimensionsanalys av väljarnas riskvärderingar (faktoranalys – varimaxroterad lösning)

Risk	Faktor		
	1 liv och hälsa	2 ekonomi	3 demokrati
ärflika skador	0,78	0,07	0,17
olycka med radioaktivt utsläpp	0,76	-0,02	0,15
cancerfall och andra sjukdomar	0,71	0,21	0,09
miljöskador	0,60	0,13	0,06
atomvapenspridning	0,47	0,08	0,42
sänkt ekonomisk standard	0,02	0,83	0,00
halka efter tekn o ekon	0,11	0,76	0,13
tvångssparande/hårda regleringar	-0,03	0,60	0,40
ökat beroende av utlandet	0,18	0,60	0,30
ökad arbetslöshet	0,41	0,58	-0,09
centraliserat samhälle	0,11	0,08	0,79
hot mot vår demokrati	0,34	0,30	0,58
faktorernas styrka (egenvärde)	2,62	2,48	1,47
andel förklarad varians av den totala svarsvariansen:	22	21	12 = 55 %

riskerna för ärflika skador (0,78) och frågan om kampen mot risken för en reaktorolycka med radioaktivt utsläpp (0,76). Frågorna om bekämpningen av risken för fler cancerfall och risken för miljöskador har också sina högsta laddningar (0,71 respektive 0,60) på faktor 1. Även frågan om kampen mot atomvapenspridningen uppvisar högst samband med faktor 1, men laddningen är relativt låg, 0,47.

Frågan om bekämpningen av atomvapenspridningen har ett nästan lika starkt samband med faktor 3 i modellen (faktorladdning 0,42). Faktor 3 har tolkats som en dimension som gäller hur viktigt det är att bekämpa risker som hotar vårt politiska system och demokratin. Det är frågorna om vikten av att bekämpa riskerna för demokratin (0,58) och riskerna för ett centraliserat samhälle (0,79) som uppvisar högst laddningar på faktor 3. Vi kan tala om en *demokratidimension* eller om en dimension som gäller hur vårt *politiska system* skall vara utformat. Frågan om vikten av att stoppa en spridning av atomvapen hade alltså ett visst samband med både liv- och hälsodimensionen och den politiska systemdimensionen.

Faktor 2 i modellen har benämnts den *ekonomiska dimensionen*. Det är frågorna om riskerna för en sänkt ekonomisk levnadsstandard (0,83) och riskerna för att Sverige skall halka efter i den tekniska och ekonomiska utvecklingen (0,76) som laddar högst på faktor 2. Frågorna om bekämpningen av riskerna för tvångssparande och hårda statliga regleringar, av

riskerna för ökat beroende av utlandet och av riskerna för en ökad arbetslöshet uppvisar också sina högsta laddningar på den ekonomiska dimensionen (laddningar kring 0,60). Men deras koppling till den ekonomiska faktorn är förhållandevis svag. Arbetslöshetsfrågan uppvisar också en hög laddning på liv- och hälsodimensionen (0,41) medan frågorna om tvångssparandet och utlandsberoendet har ett visst samband med den politiska systemdimensionen (laddningar på 0,40 och 0,30).

Trefaktorlösningen i tabell 12.8 är alltså inte perfekt. Vi kunde ha valt att arbeta med fler faktorer och fått ett något klarare mönster i faktorladdningarna. Nackdelen hade då blivit en mer svåröverskådlig uppsättning faktorer och en mer långsökt tolkning av dimensionerna. Den viktigaste fördelen med vår förhållandevis goda trefaktorlösning är att den är lättolkad. Den omfattar de tre värderingsdimensioner som dominerade kärnkraftsdebatten på elitnivå inför folkomröstningen. Debatten i massmedia och bland opinionsbildare och experter gällde främst vilka effekter en satsning på kärnkraften skulle kunna få på människornas *liv och hälsa* och på det *politiska systemet och demokratin* och vilka effekter en kärnkrafts-avveckling skulle kunna få på *Sveriges ekonomi och människornas standard*.

Resultaten från faktoranalysen visar att dessa tre värderingskriterier också återfanns på väljarnivå och att de i viss mening var oberoende av varandra. Oberoendet var naturligtvis inte totalt. De flesta väljare ansåg — som vi tidigare visat — att riskerna för människornas liv och hälsa var viktigare att bekämpa än de ekonomiska och politiska riskerna. Oberoendet mellan de tre värderingsdimensionerna gällde alltså inte frågan om i vilken ordning riskerna skulle bekämpas utan frågan om sambandet mellan väljarnas viktighetsvärderingar utöver frågan om rangordningen mellan riskerna. Det var väljarnas bedömningar av *hur mycket* de olika typerna av risker borde bekämpas som var oberoende av varandra. Det var alltså inte så att ju viktigare kampen mot liv- och hälsoriskerna ansågs vara desto mindre viktig bedömdes bekämpningen av de ekonomiska riskerna. Eller omvänt. Ju viktigare kampen mot de ekonomiska riskerna bedömdes vara desto mindre viktig var bekämpningen av liv- och hälsoriskerna. En sådan polarisering i värderingen av riskerna i kärnkraftsdebatten existerade inte på väljarnivå.

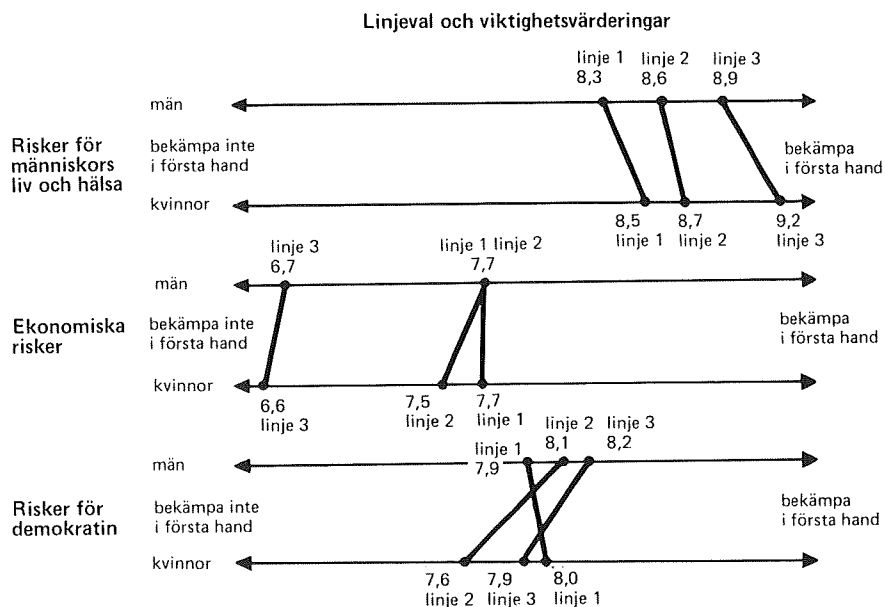
Olika väljargrupper viktighetsvärderade de olika riskerna på ungefär samma sätt. Det visade vi tidigare. En analys av hur väljare som röstade på olika linjer placerade sig på de tre värderingsdimensionerna kan trots det vara intressant. De mönster som framträder är illustrativa speciellt om vi också tar med väljarnas könstillhörighet i analysen.

Resultaten i figur 12.2 visar hur väljare som röstade på olika linjer och som tillhörde olika kön viktighetsvärderade kärnkraftsdebattens tre olika slag av risker. Siffrorna i figuren är medeltal på tre olika index — ett index

för liv- och hälsoriskerna byggt på de fem riskfrågor som laddade högst på liv- och hälsodimensionen i faktoranalysen, ett index för de ekonomiska riskerna konstruerat utifrån de fem riskfrågor som uppvisade högst laddningar på ekonomidimensionen och ett index för de demokratiska riskerna som endast omfattar riskfrågan om hotet mot demokratin. Indexen kan variera mellan 1 (bekämpa *inte* i första hand) och 10 (bekämpa i första hand).

Bedömningen av hur viktigt det var att bekämpa riskerna för människornas liv och hälsa skilde sig inte mycket åt mellan könen eller mellan väljare som röstade på olika linjer. Men väljare som stödde linje 3 satte i genomsnitt något högre viktighetspoäng på liv- och hälsoriskerna (medeltal 9,1) än väljare som röstade på linje 2 (8,6) som i sin tur i genomsnitt gav något högre poäng än väljare som stödde linje 1 (medeltal 8,4). Kvinnorna var något mer måna om att bekämpa riskerna för människornas liv och hälsa än männen. Värderingsskillnaden återfanns inom samtliga grupper av linjeväljare. Kvinnliga linje 3-väljare gav t ex i genomsnitt liv- och

Figur 12.2. Väljarnas viktighetsvärderingar av tre olika typer av risker i kärnkraftsdebatten efter linjeval och kön (medeltal)

Kommentar: Indexen kan variera mellan 1 (bekämpa *inte* i första hand) och 10 (bekämpa i första hand). Indexet för liv- och hälsorisker omfattar de fem risker som laddade högst på faktor 1 i den faktoranalys som redovisas i tabell 12.8. Indexet för de ekonomiska riskerna bygger på de fem risker som uppvisade högst laddningar på faktor 2 i faktoranalysen. Indexet för de demokratiska riskerna omfattar enbart riskfrågan om hotet mot demokratin.

hälsoriskerna 9,2 poäng på bedömningskalan. Motsvarande siffra för manliga väljare som stödde linje 3 var något lägre, 8,9.

Viktighetsbedömningen av kampen mot de ekonomiska riskerna uppvisade inga könsskillnader och inga skillnader mellan väljare som röstade på linje 1 och linje 2. Värderingsskillnaden mellan å ena sidan linje 3-väljarnas bedömningar och å den andra linje 1- och linje 2-väljarnas var emellertid förhållandevis stor. Väljare som röstade på linje 1 eller linje 2 gav i genomsnitt bekämpningen av de ekonomiska riskerna klart högre viktighetspoäng (medeltal 7,7) än väljare som stödde linje 3 (medeltal 6,6).

Kampen mot riskerna för demokratin viktighetsvärderades mycket likartat av väljare som röstade på olika linjer (medeltal kring 8,0 för samtliga linjer). I genomsnitt värderades kampen mot riskerna för demokratin som något viktigare än bekämpningen av de ekonomiska riskerna. Medeltalen för kampen mot de ekonomiska riskerna höll sig mellan 6,7 och 7,7 för de olika linjerna jämfört med ett medeltal kring 8,0 för samtliga linjer när det gällde kampen mot de demokratiska riskerna. Kvinnliga linje 2- och linje 3-väljare satte i medeltal något lägre viktighetspoäng för bekämpningen av riskerna för demokratin (medeltal 7,6 respektive 7,9) än manliga linje 2- och linje 3-väljare (medeltal 8,1 respektive 8,2). Bland linje 1-väljarna existerade inte denna värderingsskillnad. Manliga och kvinnliga väljare som stödde linje 1 gav i genomsnitt samma viktighetspoäng (7,9 respektive 8,0) för kampen mot riskerna för demokratin.

Många av de små medeltalsskillnader som återfinns i figur 12.2 skall emellertid tolkas med stor försiktighet. Det gäller t ex de små värderingsskillnaderna mellan könen i fråga om kampen mot riskerna för demokratin och i fråga om bekämpningen av riskerna för människornas liv och hälsa. Skillnaderna är inte statistiskt signifikanta.

Den väsentligaste slutsatsen av analysen i figur 12.2 är att väljarnas viktighetsbedömningar av vilka risker i kärnkraftsdebatten som borde bekämpas i första hand i allt väsentligt såg likadana ut oavsett vilken linje de röstade på.

Den största och mest intressanta värderingsskillnad som framkommer är att linje 1- och linje 2-väljare betonade vikten av att bekämpa de ekonomiska riskerna mer än linje 3-väljarna.

Kärnkraftsåsikt — en funktion av riskbedömningar och viktighetsvärderingar?

Väljarnas bedömningar av storleken på de olika riskerna i kärnkraftsdebatten och deras värderingar av hur viktigt det var att bekämpa dem hade ett visst samband med varandra. De parvisa korrelationerna mellan väl-

jarnas riskbedömningar och viktighetsvärderingar av de 12 riskerna vi frågade om låg i genomsnitt på 0,20. Det fanns alltså en svag tendens bland väljarna att koppla samman risk- och viktighetsbedömningarna. Risker som ansågs viktiga att bekämpa tenderade också att uppfattas som stora.

Ett samband av detta slag kan tolkas som ett utslag av mätbrister i våra undersökningsinstrument. Skalfrågetekniken gör det lätt för intervjuersonerna att "önsketänka" och avge svar som passar ihop även om de inte avspeglar genuina åsikter och bedömningar. Om man väljer att tolka sambandet mellan risk- och viktighetsbedömningarna på detta sätt, dvs som ett utslag av mätfel, så är det ett förhållandevis obetydligt sådant. Den parvisa genomsnittskorrelationen mellan risk- och viktighetsbedömningarna var endast 0,20.

Men sambandet kan också betraktas som någonting som speglar den empiriska verkligheten. Att människor försöker att skapa överensstämmelse mellan sina verklighetsuppfattningar och sina värderingar är ett välkänt fenomen inom socialpsykologin. Det svaga sambandet mellan väljarnas riskbedömningar (verklighetsuppfattning) och deras viktighetsvärderingar behöver alltså inte tolkas som ett utslag av mätosäkerhet. Det kan ses som ett empiriskt samband som visar att väljarna tenderade att harmonisera sina risk- och viktighetsbedömningar i enlighet med hur kärnkraftsdebatten fördes inför folkomröstningen. Om man vill kan man naturligtvis tala om en tendens till "önsketänkande". Men man kan också tala om en naturlig tendens hos människor att skapa ett visst mått av samstämmighet mellan verklighetsuppfattningar och värderingar.

Oavsett hur man väljer att tolka sambanden mellan väljarnas risk- och viktighetsbedömningar så är de inte så starka att de omöjliggör eller försvårar en analys av de separata effekterna av riskbedömningarna respektive viktighetsvärderingarna på väljarnas kärnkraftsåsikter och linjeval. Mätningarna har visat att väljarnas riskbedömningar i stor utsträckning var oberoende av viktighetsvärderingarna. Riskbedömningarna och viktighetsvärderingarna kan alltså behandlas som två olika typer av teoretiska och empiriska fenomen. En avgörande förutsättning för att kunna arbeta med Fishbeins attitydbildningsmodell är därmed uppfylld. Vi har — som Fishbeins modell kräver — oberoende mått på väljarnas riskbedömningar och viktighetsvärderingar.

Fyra olika frågeställningar kommer på de följande sidorna att analyseras med utgångspunkt från Fishbeins modell. De tre första gäller åsiktsbildningen i kärnkraftsfrågan. Den fjärde gäller både åsiktsbildningen i kärnkraftsfrågan och linjevalet.

Frågeställning nummer ett gäller den relativa betydelsen av riskbedömningarna respektive viktighetsvärderingarna som tänkbar orsaksfaktor till väljarnas kärnkraftsåsikter. Var det väljarnas olika verklighetsuppfatt-

ningar (riskbedömningar) eller olika viktighetsvärderingar som var starkt relaterade till åsikterna i kärnkraftsfrågan.

Frågeställning nummer två gäller hur starkt de olika riskbedömningarna och verklighetsvärderingarna var kopplade till väljarnas kärnkraftsåsikter. Frågan är vilken självständig roll de olika risk- och viktighetsbedömningarna spelade för åsiktsbildningen i kärnkraftsfrågan. Vi kommer inte att analysera de separata effekterna på kärnkraftsåsikterna av samtliga 12 undersökta risk- och viktighetsbedömningar. Många av dem var mycket starkt inbördes korrelerade. De överlappade varandra åsiktsmässigt. Den tidigare presenterade faktoranalysen visade att de 12 viktighetsbedömningarna kunde sammanfattas i tre olika grupper — viktighetsbedömningar som gällde risker för människors liv och hälsa, viktighetsbedömningar som gällde ekonomi och viktighetsbedömningar som gällde demokratin och det politiska systemets utformning. Vi kommer att använda den indelningen av riskerna både när vi studerar riskbedömningarnas och viktighetsvärderingarnas effekter på kärnkraftsåsikterna.

Frågeställning nummer tre och fyra utgår mer direkt från Fishbeins attitydbildningsmodell. Den tredje frågeställningen liknar frågeställning nummer två men nu är vi intresserade av hur de olika produkterna av väljarnas risk- och viktighetsvärderingar — konstruerade enligt Fishbeins ekvation — var relaterade till kärnkraftsåsikterna. Produkterna kommer att benämnas *riskuppfattningar*. De utgör en sammanvägning av kognitiva (riskbedömningar) och evaluativa (viktighetsvärderingar) element. Teoretiskt sett är det riskuppfattningarna — och inte riskbedömningarna och viktighetsvärderingarna tagna var och en för sig — som enligt Fishbeins modell är de relevanta orsaksfaktorerna bakom väljarnas kärnkraftsattityder.

Frågeställning nummer fyra är mer analytisk och omfattar flera olika delfrågor. Den gemensamma huvudfrågeställningen gäller vilka orsaksfaktorer vi kan urskilja bakom väljarnas kärnkraftsåsikter och linjeval. En serie olika modeller kommer att prövas. Väljarnas linjeval och kärnkraftsåsikter utgör de beroende variablerna i modellerna. De oberoende variablerna utgörs dels av ett sammanfattande mått på väljarnas riskattityder konstruerat utifrån riskbedömningarna och viktighetsvärderingarna i enlighet med Fishbeins ekvation, dels av ett antal andra faktorer — t ex partitillhörighet, socioekonomisk tillhörighet och ideologisk position på tillväxt-ekologidimensionen — som vi tidigare studerat och som vi vet hade betydelse för åsiktsbildningen i kärnkraftsfrågan.

Resultaten i tabell 12.9 ger ett underlag för en diskussion av de tre första frågeställningarna. Utfallet av fyra olika regressionsanalyser presenteras. Den beroende variabeln är i alla fyra analyserna väljarnas kärnkraftsåsikter. Åsikterna har mätts med hjälp av ett attitydindex som bygger på fyra olika intervjufrågor om inställningen till kärnkraften som energikälla.

Indexet kan variera mellan 100 (mot kärnkraft) till 500 (för kärnkraft). De oberoende variablerna utgörs av olika index som mäter väljarnas risk- och viktighetsbedömningar när det gäller riskerna för människors liv och hälsa, riskerna för ekonomin och riskerna för den politiska demokratin. Förklaringsfaktorerna är i den första analysen väljarnas riskbedömningar, i den andra väljarnas viktighetsvärderingar, i den tredje både väljarnas riskbedömningar och viktighetsvärderingar och i den fjärde produkterna av väljarnas risk- och viktighetsvärderingar. I den sistnämnda analysen har de oberoende variablerna rangordnats efter relativ betydelse med hjälp av regressionskoefficienternas storlek (b) och efter storleken på produkten av regressionskoefficienterna multiplicerade med variablernas medeltal ($b\bar{x}$). Tanken bakom den sistnämnda mätoperationen är att en viss riskuppfattnings betydelse för åsiktsbildningen i kärnkraftsfrågan dels beror på vilken självständig effekt riskuppfattningen hade på väljarnas kärnkraftsåsikter (b -värdet) dels på hur stor och viktig människorna bedömde den aktuella risken vara (medeltalet).

Positiva regressionskoefficienter eller $b\bar{x}$ -värden i tabell 12.9 kan tolkas som att höga värden på variablerna i fråga tenderade att ge upphov till positiva attityder till kärnkraften. Negativa värden skall tolkas tvärtom. De anger att de aktuella riskuppfattningarna eller de ursprungliga risk- respektive viktighetsbedömningarna tenderade att leda till negativa attityder till kärnkraften. Samtliga koefficienter i tabell 12.9 utom en som markerats med en asterisk (*) är signifikanta på .01-nivån.

Frågan om vilken faktor som betydde mest för väljarnas kärnkraftsåsikter — riskbedömningarna eller viktighetsvärderingarna — får ett relativt entydigt svar i tabell 12.9. Det var riskbedömningarna. De tre riskbedömningsindexen förklarade tillsammans hela 72 procent av variansen i väljarnas kärnkraftsåsikter. Motsvarande siffra för de tre indexen för viktighetsvärderingarna var lägre, 23 procent. Väljarnas riskbedömningar hade alltså ett klart starkare samband med kärnkraftsåsikterna än vad viktighetsvärderingarna hade. Resultatet blir detsamma om risk- och viktighetsvärderingarnas effekter på väljarnas kärnkraftsåsikter analyseras i en och samma modell. Andelen förklarad varians ökar från 72 procent med enbart riskbedömningsindexen som oberoende variabler till 74 procent när även indexen för viktighetsvärderingarna tas med. Viktighetsvariablernas självständiga förklaringsbidrag utöver riskbedömningsvariablerna var alltså obetydligt.

Effektvärdena (b) för viktighetsvärderingarna minskar kraftigt när vi också tar med riskbedömningarna i analysen medan effektvärdena för riskbedömningarna knappast påverkas när även viktighetsvärderingarna förs in i modellen. Effektvärdena för riskbedömningsindexen är robusta till skillnad från effektvärdena för viktighetsvärderingarna.

Och det var *riskbedömningarna* som hade de högsta effektvärdena när

risk- och viktighetsbedömningarna analyserades tillsammans. Riskbedömningen av farorna för människors liv och hälsa uppvisade störst direkt effektvärde (-24) på väljarnas kärnkraftsåsikter, tätt följt av riskbedömningen när det gällde ekonomin (19). Väljarnas riskbedömningar när det gällde farorna för den politiska demokratin hade däremot en

Tabell 12.9. Väljarnas bedömningar och viktighetsvärderingar av tre olika slags risker i kärnkraftsdebatten som orsaksfaktorer till åsikterna i kärnkraftsfrågan — fyra olika regressionsanalyser

<i>Riskbedömningar och viktighetsbedömningar av tre olika slags risker i kärnkraftsdebatten</i>	<i>Regressionskoefficienter (b)</i>		
	<i>Enbart riskbedömningar som oberoende variabler</i>	<i>Enbart viktighetsvärderingar som oberoende variabler</i>	<i>Både risk- och viktighetsbedömningar som oberoende variabler</i>
riskbedömningar			
liv och hälsa	-25		-24
ekonomi	20		19
politiska systemet	-5		-4
viktighetsvärderingar			
liv och hälsa		-36	-8
ekonomi		40	10
politiska systemet		-8	-1^*
	$R^2=0.72$	$R^2=0,23$	$R^2=0.74$
<i>Tre olika slags risker i kärnkraftsdebatten</i>	<i>Riskbedömningar (x) viktighetsvärderingar</i>		
	<i>regr.koeff. (b)</i>	<i>medeltal ($\bar{x}$)</i>	<i>$b\bar{x}$</i>
liv och hälsa	$-2,7$	47	$-126,9$
ekonomi	$2,3$	42	$96,6$
politiska systemet	$-0,4$	36	$-14,4$
	$R^2=0,72$		

Kommentar: Resultaten bygger på fyra olika regressionsanalyser med samma beroende variabel — ett index som mäter attityden till kärnkraften som energikälla. Indexet bygger på fyra olika intervjufrågor och kan variera mellan 100 (mot kärnkraft) och 500 (för kärnkraft). De oberoende variablerna i regressionsanalyserna är dels tre index byggda på de 12 riskbedömningsfrågorna och tre index byggda på de 12 viktighetsvärderingsfrågorna dels tre mått som konstruerats som produkterna (risk (x) värdering) av risk- och värderingsindexen. Indexen kan variera mellan 1—10 och produktmättet mellan 1—100. Positiva koefficienter eller produkter kan tolkas så att höga värden på variablerna i fråga tenderade att leda till positiva attityder till kärnkraften. Negativa koefficienter kan tolkas tvärtom. De indikerar att höga värden på variablerna i fråga tenderade att ge upphov till negativa attityder till kärnkraften. Den variabel som markerats med en asterisk (*) har så låg koefficient att den inte är statistiskt signifikant ($p=.01$).

mycket svag självständig effekt (-4) på åsiktsbildningen i kärnkraftsfrågan.

Den *viktighetsvärdering* som hade störst självständig effekt på väljarnas kärnkraftsåsikter gällde inte människors liv och hälsa utan ekonomin. Men skillnaden mellan de båda effekterna var liten. Effektvärdet för viktighetsvärderingen av liv- och hälsoriskerna var -8 medan effektvärdet för viktighetsvärderingen av de ekonomiska riskerna var 10 . Väljarnas viktighetsvärderingar av de demokratiska riskerna hade ingen självständig effekt (-1) på kärnkraftsåsikterna.

De små skillnader som fanns mellan effekterna på kärnkraftsåsikterna av väljarnas riskbedömningar respektive viktighetsvärderingar när det gällde liv- och hälsoriskerna och de ekonomiska riskerna är statistiskt osäkra och försvinner i stor utsträckning om vi också tar hänsyn till tänkbara indirekta effekter mellan analysvariablerna — t ex att bedömningarna av de ekonomiska riskerna indirekt påverkar kärnkraftsåsikterna via bedömningarna av liv- och hälsoriskerna. Det fanns en klar negativ korrelation mellan hur människor riskbedömde de ekonomiska farorna och liv- och hälsoriskerna i kärnkraftsdebatten. Människor som bedömde de ekonomiska riskerna som stora tenderade att bedöma liv- och hälsoriskerna som små, och tvärtom.

Slutsatsen av vad vi funnit är förhållandevis klar. Väljarnas bedömningar av de liv- och hälsorisker och de ekonomiska risker som förekom i kärnkraftsdebatten var ungefär lika betydelsefulla för åsiktsbildningen i kärnkraftsfrågan. Men människornas kärnkraftsåsikter var starkare kopplade till bedömningarna av hur stora olika risker var än till värderingarna av vilka risker som borde bekämpas mest eller bekämpas i första hand. Verklighetsuppfattningarna spelade en större roll för åsiktsbildningen än viktighetsvärderingarna. Resultatet kan tillspetsat formuleras på följande sätt: Olika viktighetsvärderingar ledde inte människor till att rösta på olika linjer eller till att få olika uppfattningar om kärnkraften. Olika bedömningar av hur stora de olika riskerna var som berördes i kärnkraftsdebatten ledde däremot till att människor fick olika åsikter i kärnkraftsfrågan och till att de stödde olika linjer i folkomröstningen 1980.

Åsiktsbildningen i kärnkraftsfrågan strukturerades alltså i högre grad av väljarnas kognitioner av hur olika risker och negativa konsekvenser hängde samman när det gällde kärnkraften än av väljarnas värderingar av hur viktigt det var att de olika negativa konsekvenserna undveks. Resultatet är intressant ur flera olika synpunkter. Det bör dock inte automatiskt generaliseras till åsiktsbildningen i alla tänkbara typer av politiska sakfrågor. I andra konfliktfrågor, som t ex löntagarfondsfrågan eller olika fördelningsfrågor, spelar kanske människornas olika verklighetsuppfattningar en mindre roll för åsiktsbildningen medan skilda värderingar av

konsekvenserna av olika handlingslinjer betyder mer.

Men resultatet när det gäller kärnkraftsfrågan är naturligtvis intressant oavsett om det går att generalisera till andra sakfrågor eller inte. Det förhållandet att väljarnas riskbedömningar betydde mer för kärnkrafts-åsikterna än viktighetsvärderingarna kan nog tolkas så att åsiktsbildningen i kärnkraftsfrågan var ovanligt känslig för opinionsbildning och information. Orsaken till detta är naturligtvis att kognitioner av det slag som riskbedömningarna utgör i allmänhet är lättare att påverka och förändra än olika typer av värderingar.

Den mest intressanta analysen i tabell 12.9 är emellertid den som gäller sambandet mellan de kombinerade risk- och viktighetsbedömningarna och väljarnas kärnkraftsåsikter. De olika effektvärdena (b) och produkterna av effektvärdena och riskuppfattningsvariablernas medeltal ($b\bar{x}$) ger oss en möjlighet att studera vilka risker i kärnkraftsdebatten som hade en stor respektive en liten självständig betydelse för åsiktsbildningen på väljarnivå.

De kombinerade riskuppfattningsvariablerna var mycket starkt relaterade till väljarnas åsikter i kärnkraftsfrågan. Tillsammans förklarade de 72 procent av variansen i väljarnas kärnkraftsåsikter.

Den riskuppfattning som hade störst självständig betydelse för väljarnas åsikter i kärnkraftsfrågan var risk- och viktighetsbedömningen av farorna för människors liv och hälsa. Effektvärdet (b) för liv- och hälsoindexet var $-2,7$ i regressionsanalysen, $b\bar{x}$ -värdet blev $-126,9$. Motsvarande effektvärde och $b\bar{x}$ -värde för väljarnas sammanvägda risk- och viktighetsbedömningar när det gällde de ekonomiska riskerna var något lägre, $2,3$ respektive $+96,6$. Väljarnas olika bedömningar av de risker i kärnkraftsdebatten som berörde människors liv och hälsa hade alltså en något större betydelse för vilken ställning de tog i kärnkraftsfrågan än hur de bedömde de ekonomiska riskerna. Men skillnaden mellan de båda bedömningarna var inte stor. Väljarnas bedömningar av både liv- och hälsoriskerna och riskerna för ekonomin hade en stor betydelse för åsiktsbildningen i kärnkraftsfrågan.

De politiska riskuppfattningarna om *hotet om demokratin* och *faran för ett centraliserat samhälle* spelade däremot en förhållandevis ringa roll för väljarnas kärnkraftsåsikter. Riskuppfattningen när det gällde hoten mot demokratin och det politiska systemet uppvisade ett b -värde på $-0,4$ och en $b\bar{x}$ -produkt på endast $-14,4$.

Väljarnas kombinerade risk- och viktighetsbedömningar av riskerna i kärnkraftsdebatten hade alltså en klar koppling till åsikterna i kärnkraftsfrågan, speciellt när det gällde riskerna för människornas liv och hälsa och för ekonomin.

Det intressanta är nu vad som händer när vi tillämpar Fishbeins attitydbildningsmodell och summerar produkterna av väljarnas risk- och viktig-

hetsvärderingar till ett sammanslaget mått. I Fishbeins modell benämns detta mått A_o , där A betyder attityd. I vårt fall är attityden lika med åsikterna i kärnkraftsfrågan.

Två frågor är speciellt intressanta i sammanhanget. Den första gäller hur väl intervjupersonernas framräknade kärnkraftsattityder (A_o -värden enligt Fishbeins modell) passar samman med deras kärnkraftsåsikter enligt det index vi tidigare arbetat med som bygger på svaren på fyra olika åsiktsfrågor. Den andra frågeställningen gäller linjevalet och möjligheten att förutse hur människor röstade med hjälp av kunskap om deras summerade riskuppfattningar (A_o -värden). Frågan är hur väl vi kan predicera väljarnas linjeval med utgångspunkt från enbart de framräknade kärnkraftsattityderna enligt Fishbeins modell. Den första frågeställningen är lätt att besvara. Fishbeins modell — och vår mätning av väljarnas risk- och viktighetsvärdering — var mycket framgångsrik när det gällde att få fram ett mått på väljarnas kärnkraftsattityder som stämde väl överens med vad väljarna tyckte i kärnkraftsfrågan enligt andra mätningar. Korrelationen mellan väljarnas kärnkraftsåsikter enligt vårt attitydindex byggt på fyra åsiktsfrågor och de beräknade kärnkraftsattityderna enligt Fishbeins modell var hela 0,83. En så hög korrelationskoefficient är ovanlig i sådana här sammanhang. Den visar två saker: Dels hur användbar Fishbeins modell är, dels hur stark kopplingen var mellan riskuppfattningar och kärnkraftsåsikter bland svenska väljare inför folkomröstningen 1980.

Resultaten i tabell 12.10 visar hur väl väljarnas linjeval kunde förutses med hjälp av kunskap om de summerade riskuppfattningarna (A_o -värden). Variabeln för de summerade riskuppfattningarna kan variera mellan -100 och $+100$. I tabell 12.10 har den dikotomiserats. Intervjupersoner med positiva A_o -värden hade risk- och viktighetsvärderingar som stämde överens med en positiv attityd till kärnkraften medan intervjupersoner med negativa A_o -värden hade riskuppfattningar som överensstämde med negativa åsikter om kärnkraften.

Sambandet mellan väljarnas summerade riskuppfattningar och linjevalet var mycket starkt. Hela 95 procent av de intervjupersoner som röstade på någon linje och som hade kärnkraftsvänliga riskuppfattningar (positiva A_o -värden) röstade på linje 1 eller på linje 2 i folkomröstningen. De intervjupersoner som hade kärnkraftsfientliga riskuppfattningar — som ansåg att kärnkraftens utnyttjanderisker var större och allvarigare än riskerna vid en avveckling — tenderade däremot att stödja linje 3. Sjuttio nio procent av dem röstade på linje 3 medan 17 respektive 3 procent stödde linje 2 och linje 1.

Kunskap om väljarnas riskuppfattningar var mycket användbar om man ville förutse hur de skulle rösta. Om vi utgår ifrån att väljare med kärnkraftsvänliga riskuppfattningar borde rösta på linje 1 och linje 2

medan väljare med kärnkraftsfientliga riskuppfattningar borde stödja linje 3 så röstade hela 87 procent av väljarna på linjer som överensstämde med deras subjektiva riskuppfattningar.

Kopplingen mellan väljarnas riskuppfattningar och valet av linje var således mycket starkt. Men det var inte hundraprocentigt. Tretton procent av väljarna röstade inte i enlighet med sina riskuppfattningar. De röstade på "fel" linje om vi enbart bedömer röstningen utifrån riskuppfattningarna. Den övervägande delen av dessa väljare hade A_0 -värden nära noll på skalan, vilket betyder att kärnkraftsvänliga och kärnkraftsfientliga riskuppfattningar vägde förhållandevis jämnt bland dem. Deras riskuppfattningar var inte så entydiga att de självklart kunde strukturera åsikterna i kärnkraftsfrågan eller styra linjevalet.

Tabell 12.10. Sambandet mellan väljarnas summerade riskuppfattningar och valet av linje i folkomröstningen 1980 (procent)

Summerade riskuppfattningar enligt Fishbeins modell (A_0 -värden)	Linjeval i folkomröstningen 1980			Summa procent	Antal intervjuade
	linje 1	linje 2	linje 3		
riskbedömningar och viktighetsvärderingar i enlighet med en positiv attityd till kärnkraften (positiva A_0 -värden)	36	59	5	100	605
riskbedömningar och viktighetsvärderingar i enlighet med en negativ attityd till kärnkraften (negativa A_0 -värden)	3	17	79	100	590

Summerade riskuppfattningar enligt Fishbeins modell (A_0 -värden)	Linjeval i folkomröstningen 1980		
	linje 1	linje 2	linje 3
riskbedömningar och viktighetsvärderingar i enlighet med en positiv attityd till kärnkraften (positiva A_0 -värden)	92	78	6
riskbedömningar och viktighetsvärderingar i enlighet med en negativ attityd till kärnkraften (negativa A_0 -värden)	8	22	94
Summa procent	100	100	100
Antal intervjuade	236	460	499

Summerade riskuppfattningar enligt Fishbeins modell (A_0 -värden)	Linjeval	Andel av samtliga linjeväljare
riskbedömningar och viktighetsvärderingar i enlighet med en positiv attityd till kärnkraften (positiva A_0 -värden)	linje 1	18
	linje 2	30
	linje 3	3 ← röstade "fel" enligt A_0 -värdena
riskbedömningar och viktighetsvärderingar i enlighet med en negativ attityd till kärnkraften (negativa A_0 -värden)	linje 1	2
	linje 2	8
	linje 3	39 ← röstade "fel" enligt A_0 -värdena
Summa procent	100	
Antal intervjuade	1 195	

Kommentar: De summerade riskuppfattningarna (A_0 -värden) bygger på intervjupersonernas risk- och viktighetsbedömningar av 12 risker i kärnkraftsdebatten. Summeringen har gjorts enligt Martin Fishbeins attitydbildningsmodell.

Den största och mest intressanta gruppen bland de väljare som inte röstade i enlighet med sina subjektiva riskuppfattningar är de som röstade på linje 2. De omfattade 22 procent av linje 2-väljarna och 8 procent av samtliga linjeväljare. En självklar fråga är vad det var som utmärkte dessa väljare. Vad skilde dem från t ex de väljare som hade samma riskuppfattningar men som stödde linje 3? Svaren på dessa frågor ger oss en antydning om vilka faktorer som påverkade linjevalet vid sidan av riskuppfattningarna. De väljare som stödde linje 2 trots att de hade övervägande kärnkraftsfientliga riskuppfattningar kan ju inte gärna ha styrts av sina subjektiva riskuppfattningar när de röstade. Det måste ha varit andra faktorer som spelade in.

En jämförelse av linje 2- och linje 3-väljare med samma kärnkraftsfientliga riskuppfattningar visar på ett antal intressanta skillnader och likheter. De båda väljargrupperna skilde sig t ex inte åt när det gällde tillhörigheten till olika socioekonomiska grupper. Sammansättningen vad gäller ålder, kön och yrkesgrupp såg i allt väsentligt likadan ut i båda grupperna. Sextio procent av linje 3:s väljare med kärnkraftsfientliga riskuppfattningar var t ex kvinnor. Andelen kvinnor bland de väljare som stödde linje 2 trots att de hade riskuppfattningar som var negativa till kärnkraften var densamma, 62 procent.

De största skillnaderna mellan väljare som stödde linje 2 respektive linje 3 trots att de hade samma kärnkraftsfientliga riskuppfattningar återfanns alltså inte på det socioekonomiska området. De återfanns istället på det partipolitiska och i viss mån på det ideologiska området. Partisympatierna var den enskilda faktor som skilde de båda väljargrupperna mest markant åt. Sextioåtta procent av de väljare som stödde linje 2 trots att de hade kärnkraftsfientliga riskuppfattningar sympatiserade med socialdemokraterna. Endast fyra procent av dem var vpk- eller centersympatisörer. Bland linje 3-väljare med kärnkraftsfientliga riskuppfattningar var partisympatierna annorlunda fördelade. Endast 24 procent av dem var socialdemokratiska sympatisörer medan 30 procent var centeranhängare och 9 procent anhängare av vänsterpartiet kommunisterna.

Åsikterna i tillväxt-ekologifrågor var en annan faktor som skilde de båda väljargrupperna åt. Linje 2-väljare med kärnkraftsfientliga riskuppfattningar var i genomsnitt något mer tillväxtorienterade än linje 3-väljare med samma riskuppfattningar.

En detaljanalys av de linje 2-väljare som inte röstade i enlighet med sina subjektiva riskuppfattningar visar alltså att först och främst partisympatierna — men också de ideologiska tillväxt-ekologiåsikterna — kan ha påverkat röstningen vid sidan av riskuppfattningarna. Resten av det här kapitlet kommer att ägnas åt att i modellform precisera vilka effekter partifaktorn och synen på tillväxt-ekologifrågorna hade på kärnkrafts-

åsikterna och linjevalet utöver och tillsammans med effekterna av de subjektiva riskuppfattningarna.

Partisympatier, riskuppfattningar och kärnkraftsåsikter

En intressant fråga är i vad mån väljarnas partisympatier hade någon direkteffekt på åsiktsbildningen i kärnkraftsfrågan och på linjevalet oberoende av riskuppfattningarna. En stark sådan direkteffekt från partifaktorns sida på linjevalet skulle kunna tolkas som ett utslag av partiloyalitetens betydelse i folkomröstningen. Den skulle visa att det fanns väljare som följde sitt parti snarare än sin riskuppfattning när de valde linje.

Frågeställningen analyseras i tabell 12.11. Resultaten är väl värda ett närmare studium. De är mycket entydiga och illustrativa. Analysen visar andelen väljare som röstade på linje 3 med hänsyn tagen till vilka partier de sympatiserade med och hur de bedömde och värderade riskerna i kärnkraftsdebatten. Partisymptativariabeln har tredelats på följande sätt: sympati med vpk, c eller kds, ingen sympati för något parti respektive sympati med s, fp eller m. Riskuppfattningarna har också delats in i tre grupper — klart kärnkraftsfientliga riskuppfattningar, riskuppfattningar kring nollvärdet enligt A_0 -mätningen och klart kärnkraftsvänliga riskupp-

Tabell 12.11. Effekter på linjevalet av väljarnas riskuppfattningar och partisympatier (procent)

Andel linje 3-väljare		Partisymptati			Effekt på linjevalet av partisymptatierna
		vpk, c eller kds	ingen part	s, fp eller m	
Subjektiva riskuppfattningar	Kärnkraftsfientliga riskuppfattningar	97	92	81	16
	Mittemellan	80	46	18	62
	Kärnkraftsvänliga riskuppfattningar	20	0	1	19
Effekt på linjevalet av riskuppfattningarna		77	92	80	

Kommentar: Effektmåten har mätts som procentdifferenser mellan ytteralternativen (kärnkraftsfientliga minus kärnkraftsvänliga riskuppfattningar respektive sympati med vpk, c eller kds minus sympati med s, fp eller m) på de båda variablerna. Riskuppfattningsvariabeln har trikotomiserats så att ca 40 procent av intervjupersonerna med A_0 -värden kring 0 (± 30 enheter) hamnade i mittkategorin ("mittemellan").

fattningar. Effektmåtten i tabellen har beräknats som procentdifferenser mellan de båda oberoende variabelernas ytteralternativ.

Resultaten visar att väljarnas partisympatier hade en effekt på linjevallet oberoende av riskuppfattningarna. Nittiosju procent av de väljare som sympatiserade med vpk, c eller kds och som hade kärnkraftsfientliga riskuppfattningar stödde linje 3. Motsvarande procentsiffra bland väljare med kärnkraftsfientliga riskuppfattningar men med sympatier för s, fp eller m var lägre, 81 procent. Skillnaden mellan dessa båda procentandelar (16 procentenheter) ger oss ett mått på partisympatiernas effekt på linjevallet. Effekten av partifaktorn var lika stark bland väljare med kärnkraftsvänliga riskuppfattningar. Om de sympatiserade med vpk, c eller kds röstade 20 procent av dem på linje 3. Men om de sympatiserade med s, fp eller m stödde endast 1 procent linje 3. Skillnaden mellan procentandelarna blir 19 procentenheter.

Effekten av partisympatierna var störst bland de väljare som inte hade några klart utmejslade riskuppfattningar varken åt det kärnkraftsfientliga eller åt det kärnkraftsvänliga hållet. Väljare med riskuppfattningar mot mitten av vår skala röstade till 80 procent på linje 3 om de sympatiserade med vpk, c eller kds. Om de sympatiserade med s, fp eller m röstade endast 18 procent på linje 3. Skillnaden blir hela 62 procent. Partisympatierna hade alltså en mycket stor effekt på linjevallet bland väljare utan klart kärnkraftsfientliga eller klart kärnkraftsvänliga riskuppfattningar. De var ingen liten försumbar väljargrupp. De omfattade nästan halva väljarkåren. Fyrtio procent av intervjupersonerna hade riskuppfattningar av det slag som i tabell 12.11 klassificerats som "mittemellan" kärnkraftsfientliga och kärnkraftsvänliga.

Effekten på linjevallet av partisympatierna var dock inte lika stor som effekterna av riskuppfattningarna. Väljare som sympatiserade med vpk, c eller kds röstade med linje 3 till 97 procent och de hade kärnkraftsfientliga riskuppfattningar. Om de däremot hade kärnkraftsvänliga riskuppfattningar röstade endast 20 procent på linje 3. Skillnaden mellan procentandelarna blir hela 77 procentenheter. Effekten av riskuppfattningarna var lika dramatisk bland väljare som sympatiserade med s, fp eller m. De som hade kärnkraftsfientliga riskuppfattningar stödde linje 3 till 81 procent medan endast 1 procent av dem som hade kärnkraftsvänliga riskuppfattningar röstade likadant. Skillnaden mellan procentandelarna blir även här mycket stor, 80 procent.

Effekten på linjevallet av väljarnas riskuppfattningar var dock ännu större bland de väljare som inte hade några bestämda partisympatier vid tiden för folkomröstningen. Storleksmässigt var den väljargruppen relativt liten men omfattade ändå 10 procent av dem som röstade i folkomröstningen. Bland dessa väljare utan partibindningar var riskuppfattningarna en mycket stark orsaksfaktor bakom linjevallet. Nästan samtliga

väljare utan partisympatier som hade kärnkraftsfientliga riskuppfattningar stödde linje 3 (92 procent). Om väljarna utan partisympatier däremot hade kärnkraftsvänliga riskuppfattningar var det så gott som ingen (0 procent) som röstade på linje 3. Procentskillnaden blir hela 92 procent.

Resultaten i tabell 12.11 visar alltså att väljarnas partisympatier och subjektiva riskuppfattningar påverkade linjevalet oberoende av varandra. Analysen visar också att var och en av de oberoende variablerna hade sina största effekter bland väljare som inte hade några klara och entydiga positioner på den andra oberoende variabeln, dvs bland väljare utan partisympatier respektive bland väljare med blandade och föga entydiga riskuppfattningar.

Frågan om partisympatiernas och riskuppfattningarnas effekter på linjevalet kan också analyseras på ett annat sätt med hjälp av regressionsanalys och kausala modeller. En fördel med en sådan mer formaliserad analys är att vi då också kan studera olika oberoende variabelers indirekta inverkan på linjevalet. Pildiagrammet i figur 12.3 återger en enkel kausal modell där väljarnas partisympatier och riskuppfattningar båda tänkes påverka linjevalet direkt. Partisympatierna antas dessutom ha en indirekt effekt på linjevalet via påverkan på riskuppfattningarna. För jämförelsens skull har vi också tagit med en annan kausal modell i figur 12.3 — en modell där vi istället för linjevalet har väljarnas kärnkraftsåsikter som beroende variabel.

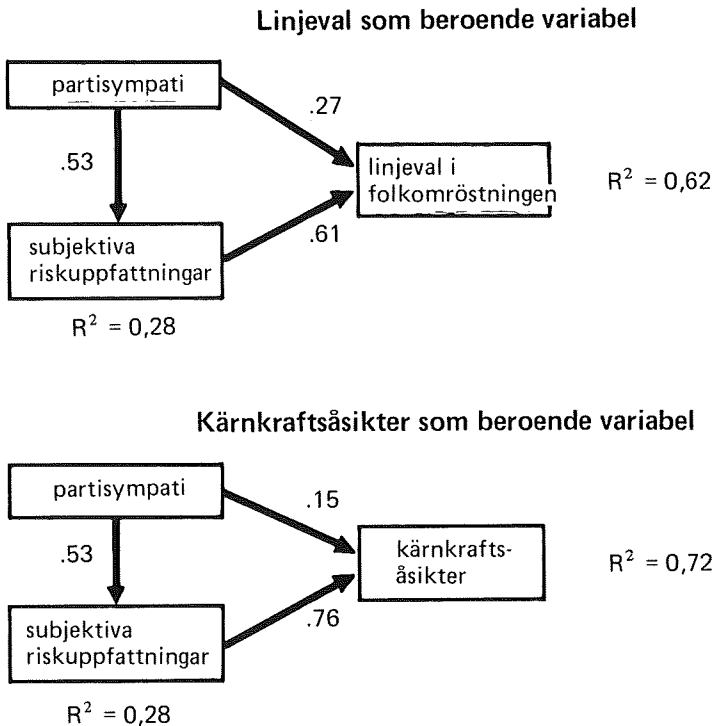
Båda modellerna utgör förenklingar av en mer komplex verklighet. Den tidigare påvisade interaktionseffekt som fanns mellan parti- och riskuppfattningsvariablerna när det gällde påverkan på väljarnas linjeval (se tabell 12.11) har vi t ex bortsett från i modellerna. De effektvärden för exempelvis partisympatierna som redovisas i figur 12.3 blir något högre om man inte analyserar samtliga väljare utan enbart dem med blandade riskuppfattningar och de blir något lägre om vi enbart studerar väljare med klara riskuppfattningar.

Styrkan i de olika kausala pilarna i modellen har uppskattats med hjälp av regressionsanalyser. Analystekniken går under namnet pathanalys och koefficienterna i figuren kallas ibland pathkoefficienter. Statistiskt sett är de dock vanliga standardiserade regressionskoefficienter.

Den beroende variabeln i linjevalsmodellen är definierad som en dikotomi — val av linje 1 eller linje 2 eller val av linje 3. Det är alltså valet mellan det som ibland kallades ja- eller nej-linjerna som analyseras. Väljarnas kärnkraftsåsikter har mätts med hjälp av ett index byggt på fyra åsiktsfrågor om kärnkraften. Väljarnas partisympatier mättes i enkätstudien i mars/april 1980. Partisympativariabeln har tredelats — sympati för vpk, c eller kds, ingen sympati för något parti, eller sympati för s, fp eller m. De summerade riskuppfattningarna i modellen är väljarnas A_0 -värden enligt Fishbeins ekvation.

Figur 12.3. Väljarnas kärnkraftsåsikter respektive linjeval i folkomröstningen som funktioner av partisympati och subjektiva riskuppfattningar — pathanalyser (standardiserade regressionskoefficienter)

Kommentar: Koefficienterna i figuren är standardiserade regressionskoefficienter. Den beroende variabeln i linjevalsmodellen är en dikotomi definierad som val av linje 1 eller linje 2 eller val av linje 3. Väljarnas kärnkraftsåsikter har mätts som ett index byggt på fyra intervjufrågor. Partisypativariabeln är definierad som en trikotomi — sympati för vpk, c eller kds, ingen partisypati, sympati för s, fp eller m. De subjektiva riskuppfattningarna är A_0 -värden enligt Fishbeins modell.

Modellerna i figur 12.3 är starkt förenklade. De omfattar endast två förklaringsfaktorer. Men de är trots det förhållandevis effektiva. Väljarnas partisypatier och riskuppfattningar förklarar tillsammans hela 62 procent av variansen i linjevalet och 72 procent av variansen i kärnkraftsåsikterna. Riskuppfattningarna hade den starkaste direkta effekten på valet av linje med en pathkoefficient på .61. Partisypatierna hade en någon svagare direkteffekt på linjevalet (.27). Väljarnas subjektiva riskuppfattningar hade också en starkare direkteffekt på kärnkraftsåsikterna (.76) än partisypatierna (.15).

Pathkoefficienterna i de båda modellerna bör inte jämföras direkt med varandra eftersom de härrör från analyser med olika beroende variabler. Variansen i linjevalsvariabeln och i variabeln för väljarnas kärnkrafts-åsikter var inte densamma. Storleksrelationerna mellan de olika pathkoefficienterna kan dock jämföras. En sådan jämförelse visar att väljarnas partisympatier relativt sett spelade en större roll för linjevalet än för kärnkraftsåsikterna. Effektmåttet för partisympatierna (.27) är ungefär hälften så stort som effektmåttet för riskuppfattningarna (.61) när den beroende variabeln är linjeval men endast en femtedel så stort som effektmåttet för riskuppfattningarna (jfr .15 med .76) när den beroende variabeln är väljarnas kärnkraftsåsikter.

Väljarnas riskuppfattningar hade i båda modellerna en klart starkare direkteffekt på linjevalet respektive kärnkraftsåsikterna än partisympatierna. Men totalt sett — om vi också tar hänsyn till partifaktorns indirekta inverkan på linjevalet eller kärnkraftsåsikterna via väljarnas riskuppfattningar — betydde partisympatierna nästan lika mycket som riskuppfattningarna. Det beror på att väljarnas partisympatier hade en mycket klar effekt på riskuppfattningarna. Pathkoefficienten är .53. I en pathanalys kan en variabels totala effekt på en beroende variabel beräknas genom att följa pilarna i modellen och addera och multiplicera samman de standardiserade regressionskoefficienterna. I vårt fall får vi en totaleffekt på .59 för partisympativariabeln när linjevalet är den beroende variabeln och .55 när kärnkraftsåsikterna är den beroende variabeln, vilket kan jämföras med totaleffekterna .61 respektive .76 för riskuppfattningsvariabeln i de båda modellerna. Väljarnas partisympatier och subjektiva riskuppfattningar hade alltså enligt vår modellprövning ungefär samma totaleffekter på linjevalet medan riskuppfattningarna hade en något större totaleffekt än partisympatierna när det gällde kärnkraftsåsikterna.

När man läser resultat av det här slaget är det viktigt att komma ihåg att utfallet av en pathanalys inte enbart beror på den empiriska verkligheten och på vad som finns i datamaterialet. Utfallet beror också på hur den kausala modellen specificerats. Om orsakspilarna drogs annorlunda i figur 12.3 skulle också resultaten ändras. En pathanalys innebär alltid en prövning av en given teoretisk modell. Är modellen felaktig blir också resultaten av pathanalysen felaktiga.

Utfallet av pathanalyserna i figur 12.3 kan uttryckas på ett mindre tekniskt språk. De visar när det gäller linjevalet att väljarnas val av ja-linjerna (linje 1 eller linje 2) eller av nej-linjen (linje 3) i folkomröstningen i mycket hög grad kunde förklaras med hjälp av enbart två faktorer. De faktorerna var väljarnas partisympatier och väljarnas uppfattningar om de olika risker som berördes i kärnkraftsdebatten. Båda faktorerna hade en effekt på linjevalet oberoende av varandra. Väljare som t ex sympatiserade med centerpartiet eller med socialdemokraterna tenderade

att rösta på linje 3 respektive på linje 2 oberoende av vilka riskuppfattningar de hade. Tendensen att partirösta var mest markerad bland de väljare som hade föga entydiga riskuppfattningar, dvs bland väljare där kärnkraftsvänliga och kärnkraftsfientliga bedömningar vägde någorlunda jämnt. Väljare med olika riskuppfattningar tenderade också att stödja olika linjer i folkomröstningen oberoende av vilka partier de sympatiserade med. Eventuella konflikter mellan partisympatierna och riskuppfattningarna löste de flesta väljare genom att följa sina riskuppfattningar. Väljarnas subjektiva riskuppfattningar hade en starkare effekt på linjevalet än partisympatierna.

Kärnkraftsåsikter och linjeval — en politisk förklaringsmodell

Sympatier för olika partier är naturligtvis ett politiskt fenomen. Väljarnas partisympatier är en politisk variabel till skillnad från t ex köns- eller yrkesgrupptillhörigheten som är socioekonomiska variabler. Väljarnas bedömningar och värderingar av de risker som berördes i kärnkraftsdebatten behöver inte nödvändigtvis uppfattas som politiska fenomen. Men i det läge vi undersökte dem, dvs strax innan folkomröstningen, var väljarnas riskuppfattningar av politisk natur. De innebar ett ställningstagande till argument och fakta som var omstridda i en politisk konflikt. Riskuppfattningarna var politiska åsikter vid tiden för folkomröstningen.

Den tidigare analysen har visat att både partisympatierna och riskuppfattningarna var centrala orsaksfaktorer bakom väljarnas kärnkraftsåsikter och linjeval. En viktig skillnad mellan dem är att riskuppfattningarna måste bedömas som en förklaringsfaktor som teoretiskt sett ligger nära det som skall förklaras medan partisympatierna kan placeras längre bak i en tänkt orsakskedja. Partisympatierna kan betraktas som en faktor som strukturerade hur väljarna bedömde de olika riskerna i kärnkraftsdebatten. Väljarna tenderar inte bara att anamma sina partiets åsikter. De tenderar också att anamma sina partiets argument och bedömningar.

En annan tänkbar politisk förklaringsfaktor till väljarnas kärnkraftsåsikter och linjeval som är av stort teoretiskt intresse är väljarnas inställning till de ideologiskt färgade tillväxt-ekologifrågorna. Frågan är i vilken utsträckning åsiktsbildningen i kärnkraftsfrågan och linjevalet i folkomröstningen direkt eller indirekt påverkades av människornas uppfattningar om vilken typ av samhälle vi skall ha i framtiden när det gäller sådana saker som tillväxt, teknologi och miljöomsorg.

Väljarnas önskemål om det framtida samhället när det gäller tillväxt-ekologifrågor var naturligtvis politiskt relevanta åsikter vid tiden för folkomröstningen. Men som politiska åsikter måste de betraktas som både mer långsiktiga och mer allmängiltiga eller ideologiska än riskuppfatt-

ningarna. Därmed följer dock inte automatiskt att väljarnas riskuppfattningar i större eller mindre grad strukturerades av tillväxt-ekologiåsikterna. En påverkan i motsatt riktning är inte orimlig att tänka sig — från de mer kognitivt förankrade riskuppfattningarna till de mer värderingsladade uppfattningarna om graden av tillväxt, teknologi och ekologisk balans i framtidens samhälle. Väljarnas riskbedömningar i kärnkraftsfrågan kan ha färgat av sig på hur önskvärt och realistiskt de uppfattade olika teknologiska eller miljövänliga samhällens vara i framtiden. Men framtida förhoppningar om ett miljövänligt samhälle eller om ett tillväxtsamhälle kan också tänkas ha påverkat riskbedömningarna. Orsakspilarna kan teoretiskt dras åt båda hållen — från tillväxt-ekologiåsikterna till riskbedömningarna och från riskbedömningarna till tillväxt-ekologiåsikterna.

I verkligheten — både när det gäller enskilda människor och hela väljarkåren — gick naturligtvis påverkan mellan riskuppfattningarna och tillväxt-ekologiåsikterna fram och tillbaka. De förstärkte och strukturerade varandra växelvis. För somliga väljare betydde tillväxt-ekologiåsikterna mest i denna process. För andra väljare var riskuppfattningarna viktigast.

Resultaten i tabell 12.12 visar att väljarnas tillväxt-ekologiåsikter hade en oberoende effekt på linjevalet vid sidan av riskuppfattningarna men att denna effekt i huvudsak var lokaliserad till de väljare som inte hade några

Tabell 12.12. Effekter på linjevalet av väljarnas riskuppfattningar och ideologiska tillväxt-ekologiåsikter (procent)

Andel linje-3-väljare	Tillväxt-ekologiåsikter			Effekt på linjevalet av tillväxt-ekologiåsikterna	
	Ekologi-orienterad	Mittemellan	Tillväxt-orienterad		
Subjektiva riskuppfattningar	Kärnkraftsfientliga riskuppfattningar	92	93	82	10
	Mittemellan	42	29	18	24
	Kärnkraftsvänliga riskuppfattningar	3	2	2	1
Effekt på linjevalet av riskuppfattningarna	89	91	80		

Kommentar: Effektmåttet har mätts som procentdifferenserna mellan ytteralternativen på de båda variablerna, dvs kärnkraftsfientliga minus kärnkraftsvänliga riskuppfattningar och ekologiorienterad minus tillväxtorienterad. Tillväxt-ekologiåsikterna har mätts med hjälp av tre frågor om vilken typ av framtida samhälle vi bör satsa på (se kapitel 11).

entydiga riskuppfattningar som lutade åt det kärnkraftsfientliga eller kärnkraftsvänliga hållet. Direkteffekten var begränsad.

Väljare med kärnkraftsvänliga riskuppfattningar röstade nästan aldrig på linje 3 oberoende av vad de hade för åsikter i tillväxt-ekologifrågor. Endast två—tre procent av väljare med kärnkraftsvänliga riskuppfattningar stödde linje 3 i folkomröstningen. Bland väljare med kärnkraftsfientliga riskuppfattningar spelade däremot tillväxt-ekologiåsikterna en viss roll för linjevalet. Nittiotvå procent av de ekologiorienterade väljarna med kärnkraftsfientliga riskuppfattningar röstade på linje 3. Motsvarande procentandel var 82 procent bland tillväxtorienterade väljare med kärnkraftsfientliga riskuppfattningar. Skillnaden mellan procenttalen blir 10. Den siffran kan tolkas som ett slags effektmått. Tillväxt-ekologiåsikternas största effekt på linjevalet oberoende av riskuppfattningarna återfanns emellertid bland väljare utan klart kärnkraftsfientliga eller klart kärnkraftsvänliga riskuppfattningar. Människor med sådana blandade eller balanserade riskuppfattningar röstade på linje 3 till 42 procent om de hade ekologiorienterade uppfattningar. Om de däremot hade tillväxtorienterade åsikter stödde endast 18 procent linje 3. Differensen mellan de båda procentandelarna blir hela 24 procentenheter. Bland väljare utan entydiga riskuppfattningar hade alltså tillväxt-ekologiåsikterna sin största direkteffekt på linjevalet.

Väljarnas riskuppfattningar och tillväxt-ekologiåsikter hade naturligtvis ett samband med varandra. Men korrelationen var inte så hög att de inte kan skiljas från varandra. Korrelationskoefficienten var 0.53. Vi kan alltså tala om separata fenomen och separata effekter på linjevalet.

Analyserna i tabell 12.13 visar i tabellform sambandet mellan väljarnas riskuppfattningar och tillväxt-ekologiåsikter vid tiden för folkomröstningen 1980.

Resultaten har kanske främst ett deskriptivt värde. De demonstrerar hur pass olika linje 1-väljare, linje 2-väljare och linje 3-väljare såg på kärnkraftsdebattens risker och på tillväxt-ekologifrågorna.

Väljare med integrerade tillväxt-ekologiåsikter och riskuppfattningar — som alltså var ekologiorienterade och hade kärnkraftsfientliga riskuppfattningar eller som var tillväxtorienterade och hade kärnkraftsvänliga riskuppfattningar — utgjorde en minoritet i valmanskåren. Andelen ekologiorienterade väljare med kärnkraftsfientliga riskuppfattningar var 18 procent medan andelen tillväxtorienterade väljare med kärnkraftsvänliga riskuppfattningar var 15 procent. Majoriteten av väljarna hade inte så välintegrerade och partiska uppfattningar. En stor väljargrupp (20 procent) bestod av väljare som varken hade klart kärnkraftsfientliga eller klart kärnkraftsvänliga riskuppfattningar eller var utpräglat ekologiorienterade eller utpräglat tillväxtorienterade. De befann sig mot mitten på båda variablerna.

Tabell 12.13 Riskuppfattningar och tillväxt-ekologiåsikter bland samtliga väljare i folkomröstningen och bland väljare av olika linjer (procent)

		Tillväxt-ekologiåsikter			
		Ekologiorienterad	Mitttemellan	Tillväxtorienterad	
Linje 1-väljare					
<i>subjektiva riskuppfattningar</i>	Kärnkraftsfientliga riskuppfattningar	2	0	0	2
	Mitttemellan	5	14	13	32
	Kärnkraftsvänliga riskuppfattningar	2	14	50	66
		9	28	63	100
Linje 2-väljare					
<i>subjektiva riskuppfattningar</i>	Kärnkraftsfientliga riskuppfattningar	2	2	1	5
	Mitttemellan	11	27	15	53
	Kärnkraftsvänliga riskuppfattningar	6	20	16	42
		19	49	32	100
Linje 3-väljare					
<i>subjektiva riskuppfattningar</i>	Kärnkraftsfientliga riskuppfattningar	42	23	6	71
	Mitttemellan	9	14	5	28
	Kärnkraftsvänliga riskuppfattningar	0	0	1	1
		51	37	12	100
Samtliga intervjuade					
<i>subjektiva riskuppfattningar</i>	Kärnkraftsfientliga riskuppfattningar	18	11	3	32
	Mitttemellan	9	20	11	40
	Kärnkraftsvänliga riskuppfattningar	3	10	15	28
		30	41	29	100

Kommentar: Tillväxt-ekologiåsikterna har mätts med hjälp av tre frågor om i vilken utsträckning intervjupersonerna ville ha ett tillväxtsamhälle, ett teknologiskt samhälle eller ett miljövänligt samhälle. Både tillväxt-ekologivariabeln och riskuppfattningsvariabeln har i tabell 12.13 trikotomiserats så att marginalfördelningarna skall bli ungefär 30—40—30.

De olika linjernas väljare tenderade att återfinnas på klart olika ställen i de bivariata fördelningarna i tabell 12.13.

Linje 1-väljare tenderade att vara tillväxtorienterade och ha kärnkraftsvänliga riskuppfattningar. Hela 50 procent av linje 1:s väljare hade kärnkraftsvänliga riskuppfattningar och var tillväxtorienterade. Endast två procent av linje 1-väljarna hade motsatt uppfattning och var ekologiorienterade med kärnkraftsfientliga riskuppfattningar.

Linje 2-väljarna var mer åsiktsmässigt splittrade. Endast 16 procent av dem var t ex både tillväxtorienterade och hade kärnkraftsvänliga riskuppfattningar. Den största gruppen bland linje 2-väljarna (27 procent) hade mitttemellan-åsikter på båda variablerna. De hade varken klart kärn-

kraftsfientliga eller klart kärnkraftsvänliga riskuppfattningar eller var klart ekologiorienterade eller klart tillväxtorienterade. Få linje 2-väljare var ekologiorienterade samtidigt som de hade kärnkraftsfientliga riskuppfattningar (2 procent).

Bland linje 3-väljare var denna senare åsiktskombination däremot talrikt företrädd. Hela 42 procent av de väljare som röstade på linje 3 i folkomröstningen var klart ekologiorienterade och hade klart kärnkraftsfientliga riskuppfattningar. De flesta linje 3-väljare som hade ideologiska skäl (ekologiorienterade) för sitt motstånd mot kärnkraften hade också riskuppfattningar som var klart kärnkraftsfientliga (82 procent).

Det fanns alltså mycket få linje 3-väljare som var motståndare till kärnkraften av ekologiska skäl men som inte tyckte kärnkraften var så farlig.

Resultaten i tabellerna 12.12 och 12.13 har visat att väljarnas tillväxt-ekologiåsikter — tillsammans med partisympatierna och de subjektiva riskuppfattningarna — bör ingå i en politisk förklaringsmodell när det gäller åsiktsbildningen i kärnkraftsfrågan.

Vid sidan av dessa tre politiska faktorer har vi också tagit med två socioekonomiska variabler i modellen. De är väljarnas könstillhörighet och yrkessektorstillhörighet. Orsaken härtil är tvåfaldig. Köns- och yrkesfaktorerna är, för det första, teoretiskt och empiriskt relevanta orsaksfaktorer bakom väljarnas linjeval och kärnkraftsåsikter. Det har vi visat i tidigare analyser. Det främsta skälet till att andra tänkbara socioekonomiska bakgrundsvariabler — som t ex yrkesgruppstillhörighet, ålder eller regional tillhörighet — inte har tagits med i modellen är att de vid tester visat sig inte ha några självständiga effekter på t ex linjevalet eller på de subjektiva riskuppfattningarna.

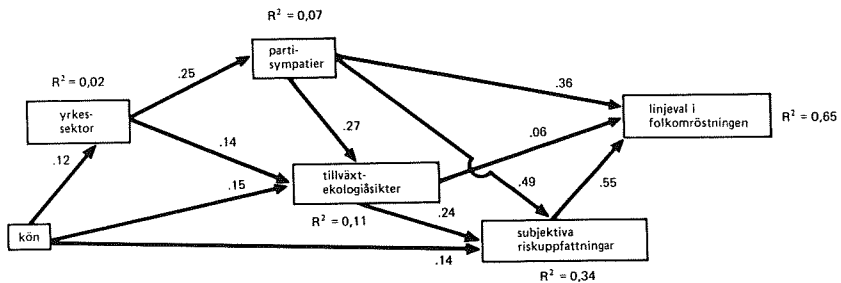
Det andra skälet till att vi tagit med köns- och yrkesfaktorerna i modellen har att göra med det intresse som både köns- och yrkesskillnaderna i kärnkraftsfrågan väckt i den politiska och den samhällsvetenskapliga debatten. Vi har tagit med köns- och yrkesfaktorerna i modellen för att kunna studera i vad mån de hade några direkta effekter på linjevalet eller kärnkraftsåsikterna sedan de politiska åsiktsfaktorerna kontrollerats, och för att kunna specificera via vilka åsiktsmässiga och ideologiska faktorer som köns- och yrkesvariablernas eventuella indirekta effekter på kärnkraftsåsikterna kanaliserades. Frågan är alltså i vad mån köns- och yrkesfaktorernas indirekta inverkan på kärnkraftsåsikterna förmedlades via partisympatierna, och om de i huvudsak gick via de ideologiska tillväxt-ekologiåsikterna eller via de subjektiva riskuppfattningarna.

Den fullständiga modellen med orsakspilar och direkta och indirekta kausala flöden presenteras i figur 12.4. Analysen har koncentrerats till väljarnas linjeval som beroende variabel. De fem förklaringsfaktorerna

har i figur 12.4 placerats enligt en tänkt orsakskedja med könstillhörigheten längst bak följd av yrkessektorstillhörigheten, partisympatierna, tillväxt-ekologiåsikterna, riskuppfattningarna och den beroende variabeln, linjevalet. Modellen är en renodlad politisk opinionsbildningsmodell med väljarnas partisympatier som en förklaringsfaktor bakom både tillväxt-ekologiåsikterna, riskuppfattningarna och linjevalet. Modellen har också en idealistisk slagsida. Väljarnas tillväxt-ekologiåsikter ses som en ideologisk faktor som inte bara påverkade linjevalet utan också strukturerade riskuppfattningarna.

Förklaringsmodellen har testats med hjälp av en serie regressionsanalyser. Fem olika regressionsekvationer har estimerats. En med linjevalet som beroende variabel och samtliga fem förklaringsfaktorer som oberoende variabler, en med riskuppfattningarna som beroende variabel och övriga fyra orsaksfaktorer som oberoende variabler, en med tillväxt-ekologiåsikterna som beroende variabel och partisympatierna, köns- och yrkessektorstillhörigheten som oberoende variabler, en med partisympatierna som beroende variabel och köns- och yrkessektorstillhörigheten som oberoende variabler och, slutligen, en med yrkessektorstillhörighet

Figur 12.4. Linjevalet i folkomröstningen 1980 — en politisk förklaringsmodell (regressionskoefficienter)

Kommentar: Resultaten från fem olika regressionsanalyser redovisas i figur 12.4. En med linjeval som beroende variabel och subjektiva riskuppfattningar, tillväxt-ekologiåsikter, partisympatier, yrkessektors- och könstillhörighet som oberoende variabler, en med de subjektiva riskuppfattningarna som beroende variabel och tillväxt-ekologiåsikterna, partisympatierna och yrkessektors- och könstillhörigheten som oberoende variabler och med tillväxt-ekologiåsikterna som beroende variabel och med partisympatierna, yrkessektors- och könstillhörigheten som oberoende variabler, en med partisympatierna som beroende variabel, en med yrkessektors- och könstillhörigheten som oberoende variabler och slutligen en med yrkessektorstillhörighet som beroende variabel och kön som oberoende variabel. Samtliga variabler har tvådelats enligt följande: *linjeval*: linje 1/linje 2 vs linje 3, *subjektiva riskuppfattningar*: övervikt för kärnkraftsvänliga vs övervikt för kärnkraftsfientliga riskuppfattningar. *Tillväxt-ekologiåsikter*: tillväxtorienterade vs ekologiorienterade åsikter (delat vid indexets medeltal). *Partisympatier*: s, fp, m vs vpk, c, kds, *yrkessektor*: tillverkning, handel och samfärdsel, förvaltning vs jordbruk, vård/utbildning/kultur, studerande, *kön*: män vs kvinnor. Endast signifikanta koefficienter ($p = .01$) större än .05 har ritats ut i figuren.

som beroende och könstillhörigheten som oberoende variabel. Samtliga teoretiskt tänkbara orsakspilar har inte ritats ut i figur 12.4. Vi har endast tagit med dem som hade signifikanta koefficienter ($p = .01$).

Koefficienterna i figur 12.4 är inte standardiserade regressionskoefficienter. De är vanliga partiella icke-standardiserade regressionskoefficienter som kan tolkas som effektmått på sedvanligt sätt. Tolkningen av koefficienterna underlättas av att samtliga variabler i modellen har tredelats. Koefficienterna kan tolkas i sannolikhetsstermer. Variablerna har delats på följande sätt: *linjevalet* — linje 1 eller linje 2 vs linje 3, *riskuppfattningarna* — övervikt för kärnkraftsvänliga vs övervikt för kärnkraftsfientliga riskuppfattningar, *tillväxt-ekologiåsikter* — tillväxtorienterade vs ekologiorienterade åsikter, *partisympatier* — anhängare av s, fp eller m vs anhängare av vpk, c eller kds, *yrkessektorstillhörighet* — tillverkning, handel och samfärdsel eller förvaltning vs jordbruk, vård/utbildning/kultur eller studerande och slutligen *könstillhörigheten* — män vs kvinnor.

Förklaringsmodellen i figur 12.4 är mycket användbar när det gäller att analysera väljarnas linjeval. Andelen förklarad varians är så hög som 65 procent trots de informationsförluster som dikotomiseringen av samtliga orsaksväriabler ger upphov till. Väljarnas riskuppfattningar var den förklaringsfaktor som uppvisade den största direkteffekten på linjevalet med en koefficient på .55. Sannolikheten att rösta på linje 3 var efter kontroller för partitillhörighet, tillväxt-ekologiåsiikt, yrke och kön 55 procentenheter större bland väljare med kärnkraftsfientliga riskuppfattningar än bland väljare med kärnkraftsvänliga riskuppfattningar. Väljarnas partisympatier hade också en markant direkteffekt på linjevalet (.36). Sannolikheten att stödja linje 3 var efter kontroller för yrke och kön och efter kontroller för väljarnas subjektiva riskuppfattningar och tillväxt-ekologiåsikter 36 procentenheter större bland anhängare till c, vpk eller kds än bland anhängare till s, fp eller m. Väljarnas partitillhörighet spelade med andra ord en stor roll för linjevalet vid sidan av de ideologiska tillväxt-ekologiåsikterna och de subjektiva riskuppfattningarna.

Partisymptatierna hade också enligt vår modell en stor indirekt effekt på linjevalet via väljarnas tillväxt-ekologiåsikter och riskuppfattningar. Den totala storleken på denna indirekta effekt kan beräknas till hela .32. Större delen av partitillhörighetens indirekta effekt på linjevalet gick via riskuppfattningarna (.27).

De ideologiska tillväxt-ekologiåsikterna hade en mycket liten direkteffekt på linjevalet (.06). Den effekt tillväxt-ekologiåsikterna hade på linjevalet var enligt vår modell i huvudsak indirekt och gick via väljarnas riskuppfattningar. Tillväxt-ekologiåsikterna hade ett förhållandevis starkt samband med riskuppfattningarna (effektmått .24). Men tillväxt-ekologiåsikternas indirekta effekt på linjevalet via riskuppfattningarna blev trots allt inte större än .13 (.24 multiplicerat med .55).

Köns- och yrkessektorstillhörigheten hade inga signifikanta direkterfekt på linjeval sedan vi hade tagit hänsyn till väljarnas partisympatier, tillväxt-ekologiåsikter och subjektiva riskuppfattningar. Könsfaktorns effekt på linjeval förmedlades i första hand via väljarnas riskuppfattningar. Kvinnor tenderade att ha mer kärnkraftsfientliga riskuppfattningar än män. Könstillhörighetens effekt på väljarnas riskuppfattningar var .14. Den indirekta könseffekten på linjeval via enbart riskuppfattningarna blev .08.

Könstillhörighetens effekter på linjeval via de ideologiska tillväxt-ekologiåsikterna eller via yrkessektorstillhörigheten och partisympatierna var mycket mindre (kring .01). Väljarnas subjektiva riskuppfattningar mer än de ideologiska tillväxt-ekologiåsikterna låg alltså bakom könsskillnaderna i folkomröstningen 1980.

Yrkesfaktorns indirekta effekter på linjeval var av ungefär samma storleksordning som könsfaktorns men förmedlades via andra kanaler. Större delen av yrkessektorstillhörighetens effekt på linjeval gick via väljarnas partisympatier (.09); endast en mycket liten del gick via tillväxt-ekologiåsikterna och riskuppfattningarna (.03). Yrkesfaktorn hade ett visst direktsamband med tillväxt-ekologiåsikterna (effektmått .14), men ingen självständig effekt på väljarnas riskuppfattningar.

Huvudresultaten av analysen med förklaringsmodellen i figur 12.4 är förhållandevis entydiga. En attitydvariabel — väljarnas subjektiva storleks- och viktighetsbedömningar av de risker som togs upp i kärnkraftsdebatten — var den faktor som i en direkt mening hade störst effekt på linjeval 1980. Människor med olika riskuppfattningar tenderade att stödja olika linjer oberoende av kön, yrke och partitillhörighet. En annan attitydfaktor som däremot spelade en mindre roll för linjeval var väljarnas ideologiska tillväxt-ekologiåsikter. Människornas visioner om det framtida samhället när det gäller högteknologi, ekonomisk tillväxt och miljö hade en liten självständig effekt på linjeval. Den effekt tillväxt-ekologiåsikterna hade i vår modell var i huvudsak indirekt och gick via riskuppfattningarna. Väljarnas tillväxt-ekologiåsikter strukturerade till viss del de subjektiva riskuppfattningarna.

Väljarnas riskuppfattningar var dock inte den faktor i modellen som hade störst betydelse för linjeval. Den faktor som enligt vår modell totalt sett hade störst effekt på väljarnas linjeval var den partipolitiska variabeln — väljarnas partisympatier. Partitillhörigheten hade dels en markant självständig direkterfekt på linjeval (.36) dels en stor indirekt effekt via framför allt de subjektiva riskuppfattningarna (.27). Den totala direkta och indirekta effekten av väljarnas partisympatier på linjeval blir .68 enligt vår modell. Motsvarande värde för totaleffekten av de subjektiva riskuppfattningarna var .55.

Förklaringsmodellens socioekonomiska variabler — väljarnas köns-

och yrkessektorstillhörighet — hade jämförelsevis svaga samband med linjevallet i folkomröstningen. Varken köns- eller yrkesfaktorn uppvisade några direkteffekter på linjevallet. Deras effekter var indirekta och förmedlades av partifaktorn när det gäller yrkesvariabeln och av riskuppfattningarna när det gäller könstillhörigheten.

Det kanske viktigaste resultatet av analysen i figur 12.4 är att den tydligt visat hur betydelsefull partifaktorn var i folkomröstningen. Partiernas opinionsbildningsarbete och vädjanden till partiloyaliteten var mycket framgångsrikt. De flesta väljare anammade de riskbedömningar i kärnkraftsdebatten som det egna partiet förde fram — och röstade sedan i enlighet med dem på folkomröstningsdagen. Samstämmigheten mellan riskuppfattningarna och linjevallet blev delvis av detta skäl mycket hög i folkomröstningen. Hela 87 procent av linjeväljarna i folkomröstningen hade riskuppfattningar som stämde överens med hur de röstade. En stor del av det fåtal väljare som inte anammade sina partiers riskbedömningar röstade trots det partimässigt i folkomröstningen. De följde sina partisympatier och inte sina riskuppfattningar (som oftast var blandade och föga entydiga) när de valde linje.

Det rationella linjevallet

En mycket stor del av debatten inför folkomröstningen 1980 gällde vilka risker som var förknippade med att utnyttja respektive med att avveckla kärnkraften. Diskussionen gällde hur stora olika risker var och hur viktiga de var att bekämpa. Företrädare för de olika politiska partierna och de olika linjerna i folkomröstningen bedömde storleken på de diskuterade riskerna olika och hade delvis olika värderingar av vilka risker som var mest skadliga för samhället och för människorna. Debatten om kärnkraften kom i stor utsträckning att bli en riskdebatt där utnyttjanderiskerna ställdes mot avvecklingsriskerna. Många olika typer av risker drogs in i debatten, och argumenten för och emot blev ofta både tekniskt och politiskt komplicerade. Detta innebar emellertid inte att riskdebatten endast blev ett elitfenomen — att den enbart fördes mellan experter, linjeföreträdare och partipolitiker och att vanliga människor inte var kapabla att ta ställning till de svåra saker som diskuterades. Våra resultat visar att en mycket stor majoritet av väljarna både bedömde storleken på och viktighetsvärderade de flesta risker som diskuterades. Resultaten visar också att dessa riskbedömningar och viktighetsvärderingar inte var ogenomtänkta slumpsvår framtvungade av intervjusituationen. De ingick oftast i ett sammanhållet attitydmönster. Väljarnas bedömning av de olika riskerna tenderade att hänga ihop och bilda riskuppfattningar som antingen lutade åt att vara kärnkraftsfientliga eller lutade åt att vara kärnkraftsvänliga.

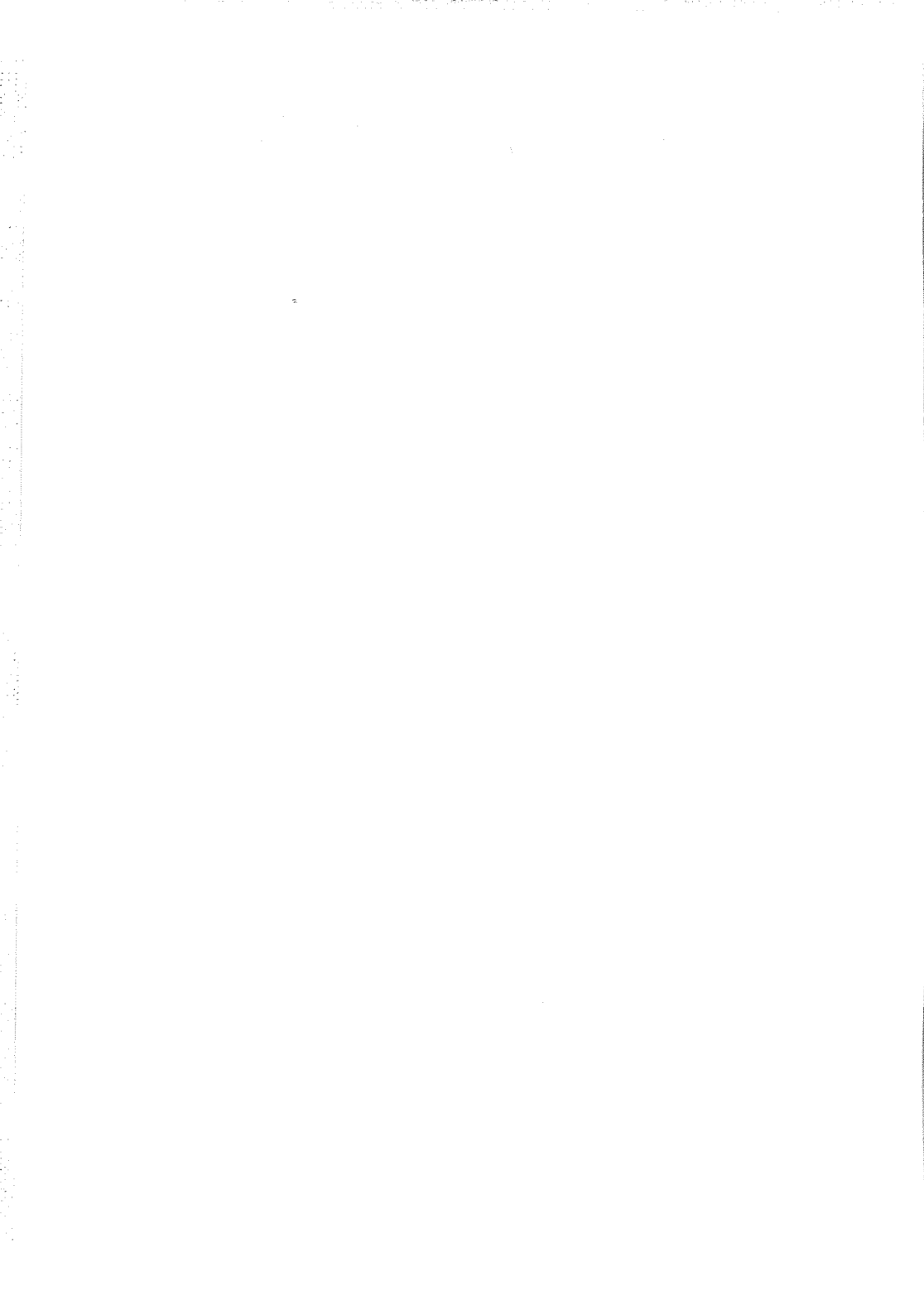
Ett annat bevis för att väljarnas riskuppfattningar betydde något — att de inte var några oreflekterade slumpprodukter — är att de hade ett mycket starkt samband med valet av linje i folkomröstningen. De allra flesta väljare röstade i folkomröstningen i enlighet med sina riskuppfattningar. De hade tagit ställning till de saker som diskuterades i riskdebatten inför folkomröstningen och röstade följdenligt. Beteendet kan kanske inte kallas rationellt ur strikt beslutsteoretisk synpunkt. Men i en mer begränsad mening kan det kanske ändå kallas rationellt. En mycket klar majoritet av väljarna röstade på den linje i folkomröstningen som låg närmast de egna åsikterna och riskuppfattningarna. De uppfyllde det grundläggande kravet i den demokratiska teorin — ett krav som i begränsad mening kan ses som ett rationalitetskrav — att ha en egen uppfattning och att rösta i enlighet med den. De allra flesta väljare som deltog i folkomröstningen åsiktsröstade i denna mening. Deras linjeval var politiskt och demokratiskt rationellt.

Att sedan de flesta väljare inte skaffat sig sina åsikter och riskuppfattningar genom självstudier och egna erfarenheter utan genom att ta del av och påverkas av debatten inför folkomröstningen förminskar naturligtvis inte rationaliteten.

Opinionsbildning är en legitim och nödvändig beståndsdel i ett demokratiskt val. De väljare som övertygades av sina egna partiers argumentation och anammade en viss riskuppfattning som de sedan följde i folkomröstningen röstade inte mindre rationellt ur demokratisk synpunkt än de väljare som inte påverkades av några partier när de formade sina riskuppfattningar. En hög grad av överensstämmelse mellan åsikt och röstning är det väsentliga ur demokratisk synpunkt — förutsatt naturligtvis att åsiktsbildningen är fri. Hur åsikter bildas är självfallet inte ointressant men mindre centralt ur demokratisk synvinkel.

Väljarnas linjeval i folkomröstningen 1980 var i hög grad politiskt och demokratiskt rationellt. De allra flesta väljare hade åsikter i de frågor som folkomröstningen gällde och följde sina åsikter när de valde linje.

V Kampen om kärnkraften

13 Kärnkraften, folkomröstningen och demokratin

En folkomröstning representerar alltid en utmaning i en representativ demokrati även om den enbart är rådgivande. Den demonstrerar att det finns andra demokratiska metoder för beslutsfattande än de indirekta via partipolitiska val och riksdagsbeslut. En folkomröstning i ett politiskt system som det svenska kan ses som ett experiment i direktdemokrati.

Vårt syfte med denna bok har emellertid inte varit att utvärdera 1980 års folkomröstningsexperiment. De analyser vi genomfört har inte i första hand gällt folkomröstningen som sådan. De har istället gällt åsiktsbildningen i kärnkraftsfrågan — både före, efter och under 1980 års folkomröstningskampanj. Åsiktsbildningen i massmedierna och bland väljarna har stått i centrum för intresset. Andra politiska aktörers agerande och de ”stora” frågorna kring hur den representativa demokratin fungerade under kampen om kärnkraften har inte studerats.

Men resultaten av våra analyser på medie- och väljarnivå är naturligtvis inte ointressanta om man vill diskutera 1980 års folkomröstning ur demokratisk synpunkt. Den arbetsmetod vi använt för att kunna genomföra en sådan diskussion på ett systematiskt sätt är att jämföra massmediernas och väljarnas olika egenskaper och agerande i folkomröstningen med de skilda krav som ställs på massmedier respektive väljare i den normativa demokratiska teorin.

På de följande sidorna summeras först de viktigaste resultaten av våra medie- och väljarstudier kring åsiktsbildningen i kärnkraftsfrågan. Därefter analyseras resultaten ur normativ demokratisk synpunkt.

Kärnkraftsfrågan i massmedierna

Det finns få politiska sakfrågor som under så lång tid fått en så stor uppmärksamhet i de svenska massmedierna som kärnkraftsfrågan. Folkomröstningskampanjen blev bara kulmen på en debatt som hade pågått mer eller mindre intensivt under nära ett decennium.

Den *första* mediefrågeställningen har handlat om att beskriva och analysera detta enorma utbud av åsikter och fakta om energi- och kärnkraftsfrågor. Det genomgående temat i analysen har varit vilken bild som massmedierna gett av kärnkraften och de viktigaste aktörerna i kärn-

kraftsfrågan — och mer specifikt vilka egenskaper i denna mediebild som kan tänkas ha påverkat eller haft betydelse för väljarnas ställningstagande i folkomröstningen.

I grova drag kan tre olika tidsskeden skiljas ut när det gäller kärnkraftsfrågans historia i massmedierna. Under den första perioden, 1973—1975, befann sig kärnkraftsfrågan i huvudsak i en *opinionsbildningsfas*. Under den andra perioden, från 1976 års valrörelse till våren 1979, befann sig kärnkraftsfrågan i en hård *partipolitisk kampfas*. Under den tredje perioden, från händelserna i Harrisburg våren 1979 till folkomröstningsdagen den 23 mars 1980, befann sig kärnkraftsfrågan i vad som kan kallas för *folkomröstningsfasen* i massmedierna. Tyngdpunkten i vår analys har legat på den tredje perioden, men massmediernas innehåll har även översiktligt analyserats under de två tidigare perioderna.

Under den första perioden (1973—1975) gav massmedierna en i huvudsak negativ bild av kärnkraften som energikälla. I första hand var det kärnkraftens säkerhetsrisker, särskilt kärnkraftens avfallsproblem, som stod i centrum både på tidningarnas debattsidor och i massmediernas nyhetsrapportering. Kärnkraftsfrågan sattes även in i ett vidare sammanhang där sambandet mellan ökad energiförbrukning och ekonomisk tillväxt ifrågasattes — begreppet livskvalitet fördes in i debatten.

Kärnkraftsdebattens första år utspelade sig samtidigt som den stora oljekrisen 1973. Oljekrisen innebar att energifrågorna blev förstasidesnyheter och att det svenska folket blev drastiskt medvetet om det moderna industrisamhällets energiförsörjningsproblem. Massmediernas intensiva rapportering kom sannolikt både för politiker och väljare att fungera som en väckarklocka.

Opinionsbildningen i kärnkraftsfrågan bedrevs under denna period i huvudsak av aktörer inom massmedierna själva och aktörer utanför de politiska partierna. På motståndarsidan dominerade miljöaktivister, författare, kulturpersonligheter och företrädare för andra fria yrken. Kärnkraftsförespråkarna bestod i första hand av branschföreträdare; tekniker och naturvetare. De politiska partiernas opinionsbildningsarbete ägde i första hand rum inom partierna. I slutet av perioden — i samband med och efter det stora energibeslutet i maj 1975 — började även de politiska partierna bli mer aktiva i den utåtriktade opinionsbildningen.

Under den andra perioden, från Thorbjörn Fälldins stora kärnkraftsutspel i valrörelsen 1976 till partiernas överenskommelse i april 1979 att anordna en folkomröstning, framstod kärnkraftsfrågan i massmedierna som den stora stridsfrågan i svensk politik. Kärnkraftsfrågan blev nu en partipolitisk konfliktfråga och det var det politiska spelet om kärnkraften som kom att dominera i massmedierna. Och i denna kamp kom massmedierna omväxlande att spela rollen som medspelare och motspelare till de partipolitiska aktörerna.

I press, radio och TV kunde väljarna direkt efter de borgerliga partiernas valseger 1976 följa kampen om kärnkraften i de därpå följande regeringsförhandlingarna. Och därefter blev de interna stridigheterna inom trepartiregeringen alltifrån Barsebäckskompromissen i oktober 1976 till att regeringen sprack i oktober 1978 en följetong i massmedierna.

Under denna kampfas var det de partipolitiska aktörernas agerande i kärnkraftsfrågan som helt kom att dominera massmediernas rapportering. Debatten i själva sakfrågan fick därigenom en mer undanskymd plats än den hade haft under opinionsbildningsfasen. Den starka fokuseringen till det partipolitiska spelet om kärnkraften fick också i sin tur konsekvenser för den bild massmedierna gav av kärnkraften.

Fortfarande var det kärnkraftens säkerhetsrisker som stod i centrum för debatten. Men debatten handlade inte lika mycket som under opinionsbildningsfasen om sakargument för och emot kärnkraften som energikälla, utan den kom under den partipolitiska kampfasen att bli av mer taktisk natur där svekdebatter och avtals- och lagstiftningsfrågor intog en mer framträdande plats än själva sakargumenten.

Den tredje perioden, från den dag då det blev klart att det skulle hållas en folkomröstning till den dag folkomröstningen hölls, har analysen av massmediernas innehåll delats in i två olika delstudier. Dels en mer översiktlig analys där vi försökt fånga den bild av verkligheten som den breda allmänheten mötte i de svenska massmedierna året före folkomröstningen och som kan antas ha haft särskild relevans för väljarnas ställningstagande i folkomröstningen. Dels en mer detaljerad analys av de sista tio intensiva kampanjveckorna.

Året som föregick folkomröstningen var ett energipolitiskt händelserikt år. De svenska väljarna kunde knappast undgå att mer eller mindre dagligen konfronteras med nyheter som hängde samman med kärnkraft och energi. I massmedierna mötte det svenska folket en påtagligt dystert bild av världen. Framför allt var det tre bilder av verkligheten som dominerade i press, radio och TV. För det första hade väljarna på våren 1979 skakats om och skrämts av en hotande härdsmalta i Harrisburg och andra kärnkraftstillbud i Sverige och utomlands. För det andra hade det svenska folket under sommaren fått utstå de kraftigaste oljeprishöjningarna sedan oljekrisen 1973 och fått rapporter om mycket allvarliga oljeutsläpp både på västkusten och i Stockholms skärgård. Och för det tredje hade massmedierna under höstmånaderna börjat rapportera om en allt mer ansträngd svensk ekonomi och att den ekonomiska krisen skulle bli allt allvarligare under de år som följde på 1980-talet.

Den verklighetsbild som massmedierna presenterade av oljan och den svenska ekonomin kom därför i betydande grad, med rätt eller orätt, att bli ett stöd för den verklighetsuppfattning som ja-sidan senare förde fram i folkomröstningskampanjen.

Harrisburgolyckan, som låg längre tillbaka i tiden och som hade utspelet sig långt från Sverige, blev på ett liknande sätt ett stöd för den verklighetsuppfattning som nej-sidan stod för i kampanjen. Händelserna på Three Mile Island fick också den betydelsen att kärnkraftverkens driftsäkerhetsproblem kom i fokus på ett helt annat sätt än de tidigare hade gjort. Perioden före Harrisburg hade i första hand kärnkraftens avfallsproblem stått i debattens centrum medan reaktorsäkerheten haft en mer undanskymd plats.

Under året som föregick folkomröstningen skedde också viktiga förändringar när det gällde engagemanget från de viktigaste opinionsbildarna i kärnkraftsfrågan — de politiska partierna. Socialdemokraterna och moderaterna gick från en låg profil i kärnkraftsfrågan till en mer aktiv roll i massmedierna alltefter som folkomröstningsdagen närmade sig, medan centerpartiets tidigare starka energipolitiska profil i massmedierna blev mindre markerad.

Massmediernas bild av den närmast liggande verkligheten och partiernas allt kraftigare engagemang i opinionsbildningen innebar därför att de som förespråkade en användning av kärnkraften i den framtida energiförsörjningen gick in i folkomröstningskampanjen i ett mer gynnsamt opinionsklimat än de som var motståndare till kärnkraften.

När folkomröstningskampanjen inleddes i mitten av januari skedde det således mot en bakgrund av kärnkraftsolyckor, oljeprishöjningar, oljeutsläpp och en svensk ekonomi i kris. Det var ett opinionsklimat som kom att ange förutsättningarna för debatten och den opinionsbildning som bedrevs under kampanjen.

Ett annat förhållande som också i betydande grad kom att ange betingelserna för opinionsbildningen under kampanjen var att väljarna ställdes inför nya alternativ i kärnkraftsfrågan — alternativ som tidigare inte hade funnits i debatten. Väljarna ställdes plötsligt inför en situation där det inte längre handlade om ett ja eller nej till kärnkraften. Nu hade väljarna i stället tre olika folkomröstningsförslag att välja mellan. Ett ställningstagande till kärnkraften var inte lika "enkelt" som tidigare.

I massmediernas bevakning av folkomröstningskampanjen kom dock kampen att stå emellan å ena sidan linje 1 och linje 2 och å den andra sidan linje 3. Det blev en kamp mellan en ja-sida och en nej-sida — och inte en kamp "alla mot alla". Mellan linje 1 och linje 2 förekom det knappast någon konflikt i massmedierna.

Den bild som massmedierna gav av de tre omröstningsalternativen kom i stor utsträckning att gynna ja-sidan. Kampanjen i massmedierna blev en seger för ja-sidan — och i synnerhet för linje 2. De båda ja-linjerna och de uppfattningar de stod för kom fram bäst i massmedierna. Och denna publicitetsmässiga framgång förbättrades dessutom alltefter som folkomröstningsdagen närmade sig. Kritiken mot linje 2 för partitaktiskt rävspele

avtog, medan kritiken mot linje 3 för bristande trovärdighet ökade.

1980 års folkomröstningskampanj i massmedierna kan i stort sammanfattas i två utmärkande drag. För det första blev det *en folkomröstningskampanj i krisens tecken*. Kärnkraften kom i huvudsak att ses ur ett samhällsekonomiskt perspektiv. Det var den ekonomiska krisen och Sveriges starka oljeberoende som kom att dominera debatten. Under tidigare år hade kärnkraften främst setts ur ett säkerhetsperspektiv, men nu konfronterades riskerna med kärnkraften på ett mer direkt sätt mot materiella risker som arbetslöshet, oljeprishöjningar, budgetunderskott, hyreshöjningar osv.

För det andra blev det *en folkomröstningskampanj i partiloyalitetens tecken*. Folkomröstningsförslagets utformning och det sätt på vilket kampanjen skildrades i massmedierna gav ett stort utrymme för de politiska partierna som de viktigaste opinionsbildande krafterna och gav ett mindre utrymme för andra opinionsbildande krafter.

Att folkomröstningskampanjen i massmedierna på detta sätt kom att gå i krisens och partiloyalitetens tecken var till stor fördel för den opinionsbildning som ja-sidan — och särskilt linje 2 — bedrev i folkomröstningen. Ja-linjerna gynnades och linje 3 missgynnades av den bild som massmedierna gav av ett samhälle i allvarlig ekonomisk kris. Och ja-linjerna gynnades och linje 3 missgynnades av den stora roll som de politiska partierna kom att spela i massmediernas bevakning av folkomröstningskampanjen.

Folkomröstningskampanjen utgjorde kulmen på ett långvarigt och omfattande nyhetsflöde om kärnkraftsfrågan i massmedierna. Men en förutsättning för att detta enorma informationsutbud skulle få någon betydelse för väljarnas ställningstagande i folkomröstningen var att väljarna valde att exponera sig för det utbud som fanns i massmedierna och i andra informationskanaler. Väljarnas exponering för folkomröstningskampanjen och väljarnas inställning till massmedierna och deras sätt att rapportera om kampanjen har därför utgjort vår *andra* mediefrågeställning.

Väljarnas exponering för 1980 års folkomröstningskampanj har analyserats ur flera aspekter och med utgångspunkt från de olika sätt man som väljare kan komma i kontakt med en valkampanj. Analysen av väljarnas exponering för kampanjen omfattade därför inte enbart exponeringen för massmedierna under kampanjen utan också väljarnas exponering för personlig kommunikation och väljarnas egna aktiviteter.

I stort sett kom hela den svenska valmanskåren i en eller annan form i kontakt med folkomröstningskampanjen. En mycket stor del av väljarna nåddes av kampanjen både genom olika masskommunikationskanaler och genom personliga kommunikationskanaler. Det var ytterst få väljare som överhuvudtaget inte kom i kontakt med kampanjen. Men det var i första hand genom den ordinarie och regelbundna nyhetsrapporteringen

i press, radio och TV som de stora väljargrupperna nåddes av kampanjen. Det kan också noteras att de väljare som var obeslutsamma och inte hade någon åsikt i kärnkraftsfrågan var de väljare som exponerade sig minst för kampanjen i massmedierna.

Exponeringen för energi- och kärnkraftsnyheter i dagstidningarna tycktes dock inte vara större under 1980 års folkomröstningskampanj än den hade varit tidigare — t ex under 1976 års valrörelse. Exponeringen för televisionens kampanjprogram var lägre än under riksdagsvalen 1979 och 1982. Denna lägre exponeringsnivå gällde även i jämförelse med ATP-omröstningen 1957. Våra resultat pekar dessutom på att väljarnas intresse för energi- och kärnkraftsfrågor minskade alltefter som kampanjen fortskred.

Till detta kom att väljarna i stor utsträckning tyckte att det var svårt att sätta sig in i vad kärnkraftsdebatten i press, radio och TV handlade om. Ser vi till väljarnas exponering för kampanjen i massmedierna och till väljarnas upplevelse av kampanjen kan vi lägga till ett tredje utmärkande drag för 1980 års folkomröstningskampanj. Det blev *en folkomröstningskampanj i trötthetens och i frustrationens tecken*.

Den tredje mediefrågeställningen gällde massmediernas effekter. Frågan om massmediernas effekter på väljarnivå fokuserades helt och hållet till massmediernas betydelse för vilka politiska frågor som väljarna uppmärksammar och tycker är viktiga och massmediernas betydelse för väljarnas politiska kunskaper under kampanjen. Vår analys inriktade sig således på de stadier som föregår attitydbildningen och individens handlingar: de perceptuella och kognitiva processerna hos individen.

Våra resultat tyder på att massmedierna i den politiska opinionsbildningen spelar sin mest betydelsefulla roll i påverkansprocessens första stadier. Massmedierna är i betydande grad med och bestämmer den politiska dagordningen — vilka politiska frågor som väljarna uppmärksammar och tycker är viktiga. Men bakom massmedierna står de politiska aktörerna och det är i hög grad de politiska partierna som i sin tur bestämmer massmediernas politiska dagordning. Massmedierna har således ett direkt inflytande på väljarnas dagordning, medan partiernas inflytande över väljarnas dagordning är indirekt och förmedlas genom massmedierna.

Kärnkraften som en politisk sakfråga frångick dock delvis detta allmänna mönster. I 1979 års valrörelse lyckades inte partierna föra bort frågan från massmediernas dagordning och därmed inte heller från väljarnas dagordning. Det tyder på att massmedierna också kan ha ett självständigt inflytande över väljarnas politiska dagordning.

När det gällde massmediernas effekter på den kognitiva nivån visade våra resultat att massmedierna och kampanjen i sin helhet hade en kunskapshöjande effekt. Kampanjen och massmedierna tycktes dessutom

verka kunskapsutjämning. Det var de kunskapssvaga väljarna som ökade sin kunskap mest, medan de kunskapsstarka väljarna ökade sin kunskap i mindre grad.

Massmediernas effekter på väljarnas åsikter i kärnkraftsfrågan har inte närmare analyserats. Det kommer som tidigare nämnts att göras mer ingående i ett annat sammanhang. Men även om vi inte på individnivå direkt relaterat medieinnehållet till väljarnas kärnkraftsåsikter så visar ändå våra analyser att det på aggregerad nivå finns ett klart samband mellan tendensen i massmediernas innehåll under olika tidsskeden och åsiktsutvecklingen i kärnkraftsfrågan.

Vid tre olika tillfällen har den svenska kärnkraftsopinionen förändrats på ett mer markant sätt. Den första gången skedde det under åren 1974—75 då kärnkraftsmotståndet kraftigt ökade. Den andra gången då en mycket kraftig opinionsförändring ägde rum var i samband med Harrisburghändelserna. Och för det tredje skedde det en betydande förändring under hösten 1979 då kärnkraftsanhängarna hade mycket stora opinionsmässiga framgångar.

Dessa tre opinionsförändringar svarar samtliga väl mot den bild som massmedierna gav under samma period och som var relevant för ett ställningstagande till kärnkraften. Under åren 1974—1975 gavs en övervägande negativ bild av kärnkraften i massmedierna. Massmedierna gav händelserna i Harrisburg en mycket stor uppmärksamhet och olyckan skildrades mycket dramatiskt av press, radio och TV. Och under sommaren och hösten 1979 dominerades massmedierna av oljeolyckor, oljeprishöjningar och en svensk ekonomi i kris samtidigt som kärnkraftsförespråkarna gick till stark offensiv i massmedierna. Det gällde socialdemokrater och moderater, men också näringslivet som drog igång en massiv annonseringskampanj under hösten 1979.

Massmediernas dagordningsfunktion och massmediernas betydelse för väljarnas politiska kunskaper och åsikter i kärnkraftsfrågan gäller medieinnehållets effekter på massnivå. Men vi har också mer översiktligt försökt att analysera massmediernas effekter på elitnivå — och vilken betydelse detta i sin tur kan tänkas ha haft på den svenska kärnkraftspolitikens utformning. Det har vi gjort genom att studera massmediernas roll i det politiska spelet om kärnkraften under fem viktiga händelser i kärnkraftsfrågans politiska historia: 1976 års valrörelse, regeringsförhandlingarna 1976, Fälldinregeringens fall 1978, den socialdemokratiska omprövningen i folkomröstningsfrågan i samband med händelserna i Harrisburg i april 1979 och 1979 års valrörelse.

Massmedierna var inte bara med och skildrade dessa viktiga politiska händelseförlopp. De påverkade också skeendet. Massmedierna var med som motspelare och medspelare till olika politiska aktörer i spelet om kärnkraften. Rollen växlade. Massmediernas rollbyten i förhållande till

olika aktörer och olika situationer var sannolikt både ett uttryck för att massmedierna spelade en självständig roll, men också ett uttryck för att massmedierna var mycket mottagliga för utspel av aktörer utanför medierna. Massmedierna kunde utnyttjas som en bricka i det politiska förhandlingsspelet.

Mycket talar dessutom för att massmediernas sätt att skildra olika händelseförlopp hade en viktig betydelse för de beslut som ledande politiker fattade. Det gällde t ex massmediernas bild av den sk villkorsupp-görelsen som föregick Fälldinregeringens fall 1978 och det gällde massmediernas bild av Harrisburgolyckan som föregick den socialdemokratiska omprövningen i folkomröstningsfrågan i april 1979.

Men i dessa fall var det kanske ändå inte i första hand den bild som massmedierna presenterade som påverkade politikernas handlingar, utan det som påverkade deras handlingar var den bild som politikerna hade av vilken effekt massmediernas bild skulle få på väljar- och medlemsopinionen. Massmedierna tycks spela en av sina viktigaste roller i den politiska opinionsbildningsprocessen just genom den effekt som ledande politiker tillskriver massmedierna.

Åsiktsbildning på väljarnivå

De första opinionsmätningarna av vad svenska folket ansåg i kärnkraftsfrågan gjordes under oljekrisen vid årsskiftet 1973/1974. Resultaten visade att många var osäkra om hur de skulle ställa sig (cirka 40 procent). De flesta som hade en åsikt var dock positiva till en utbyggnad av kärnkraften (35 procent). Andelen kärnkraftsmotståndare var endast cirka 25 procent. Kärnkraftsanhängarnas opinionsövervikt under oljekrisen kom inte att bestå. Redan under 1974 svängde opinionen över till kärnkraftsmotståndarnas fördel. Under 1975 och fram till valet 1976 förstärktes sedan kärnkraftsmotståndarnas ställning ytterligare. Andelen människor som var negativa till kärnkraften ökade under denna period till cirka 50 procent. Kärnkraftsanhängarna reducerades under samma tidsperiod till endast 25 procent av väljarkåren.

Kärnkraftsmotståndarnas opinionsframgångar bröts efter valet 1976. Andelen människor som var mot kärnkraften började successivt minska i opinionsmätningarna medan andelen kärnkraftsanhängare ökade. På hösten 1978 strax före den första trepartiregeringens fall var andelen kärnkraftsmotståndare nere i strax under 40 procent — en tillbakagång på ungefär 10 procentenhet sedan valet 1976. Andelen kärnkraftsanhängare hade samtidigt ökat från cirka 25 procent under hösten 1976 till något över 40 procent i september 1978. Kärnkraftsmotståndarnas övervikt i opinionen hade försvunnit och ersatts med ett svagt försteg för kärnkraftsanhängarna.

Kärnkraftsmotståndarnas tillbakagång avbröts emellertid på senhösten 1978. I Sifos januarimätning 1979 var andelen kärnkraftsmotståndare ånyo större än andelen kärnkraftsanhängare (43 mot 41 procent). Harrisburgolyckan i mars 1979 gav sedan kärnkraftsmotståndarna ytterligare en puff framåt. Andelen människor som var mot kärnkraften steg till nästan 50 procent omedelbart efter reaktorolyckan utanför Harrisburg medan andelen kärnkraftsanhängare sjönk ner mot 30 procent.

Kärnkraftsmotståndarnas opinionsläge var mycket gynnsamt när beslutet om att hålla en folkomröstning togs. Andelen människor som var mot kärnkraften var enligt Sifo hela 48 procent i april 1979 medan andelen som var för kärnkraften endast var 31 procent. Men kärnkraftsmotståndarnas opinionsvinster av Harrisburgolyckan vittrade mycket snabbt bort under sommaren 1979. Vid valet 1979 hade kärnkraftsanhängarna redan hämtat in större delen av kärnkraftsmotståndarnas försprång. Under hösten 1979 gick sedan kärnkraftsanhängarna definitivt förbi kärnkraftsmotståndarna i opinionsmätningarna. Enligt Sifo minskade andelen människor mot kärnkraften från 44 procent i september till 37 procent i december samtidigt som andelen människor för kärnkraften ökade från 41 procent vid valet till 48 procent i december. När folkomröstningslinjerna fastställdes i december 1979 och valkampanjen drog igång på allvar hade kärnkraftsanhängarna ett klart överläge i opinionen — 48 mot 37 procent. Övriga 15 procent av väljarkåren var tveksamma eller hade inga åsikter.

Kärnkraftsmotståndarnas klara opinionsövertikt när folkomröstningen utlystes på våren 1979 hade på lite över ett halvår förbytts i ett nästan lika klart underläge när folkomröstningskampanjen väl skulle börja vid årsskiftet 1979/1980. Kärnkraftsmotståndarna förlorade inte folkomröstningen under valkampanjen 1980. De hade redan förlorat den under andra halvåret 1979 när de inte lyckades behålla de opinionsvinster som Harrisburgolyckan gav. Under själva folkomröstningskampanjen vårvintern 1980 förändrades opinionsläget mycket lite i kärnkraftsfrågan. Kärnkraftsanhängarna behöll sitt klara försprång i väljaropinionen. Kärnkraftsmotståndarna lyckades endast knappa in någon eller några få procentenheter enligt våra mätningar.

Nettoeffekten av 1980 års folkomröstningskampanj blev också mycket begränsad om vi istället för kärnkraftsåsikter ser på väljarnas linjepreferenser. De olika linjerna fick i stort sett samma stöd i folkomröstningen som de hade haft i januari 1980 när kampanjen drog igång för fullt. Linje 1 gick tillbaka några få procentenheter medan linje 2 gick fram något. Linje 3:s väljarandel förblev i det närmaste densamma under hela folkomröstningskampanjen.

Stabiliteten i linjernas styrka hade en motsvarighet på individnivå. En klar majoritet (75 procent) av de väljare som röstade i folkomröstningen

hade bestämt sitt linjeval redan i januari 1980 och ändrade inte sina linjepreferenser under hela kampanjen. Övriga 25 procent av de röstande bytte linje eller rekryterades till någon linje under valrörelsen. Stabiliteten på väljarnivå var alltså inte hundraprocentig under folkomröstningskampanjen. Men nettoeffekterna av de skilda former av väljarrörlighet som förekom blev begränsade för de olika linjerna. Linje 1 gjorde vissa förluster medan linje 2 vann. För linje 3 blev utfallet mer blandat.

Linjebyten var förhållandevis vanligt förekommande under folkomröstningskampanjen — åtminstone om vi jämför med andelen partibytare under en vanlig valkampanj. Sjutton procent av de röstande i folkomröstningen 1980 hade bytt linje någon gång under valrörelsens gång.

Om man vill utnämna någon linje som segrare under folkomröstningskampanjen måste det bli linje 2. Linje 2 gjorde större nettovinster på linjebytena än linje 3 och linje 1 (som förlorade på linjebytena) och vann också mer på nyrekryteringen av obestämda och tveksamma väljare än både linje 1 och linje 3. Dessa vinster uppvägde mer än väl linje 2:s förhållandevis stora förluster till icke-röstning.

Folkomröstningskampanjens förlorare var linje 1 som lyckades sämre än linje 2 och linje 3 på nästan alla fronter. Linje 1 förlorade netto bland linjebyterna och vann mindre nya anhängare bland obestämda och tveksamma väljare än linje 2 och linje 3. Den enda trösten för linje 1 är att man förlorade mindre än linje 2 och linje 3 till följd av icke-röstning bland gamla sympatisörer. Linje 3, slutligen, varken vann eller förlorade under folkomröstningskampanjen. Man höll sina gamla ställningar men erövrade ingen ny mark.

Vi har inte enbart studerat åsiktsutvecklingen i kärnkraftsfrågan och väljarströmmarna mellan linjerna under 1980 års folkomröstningskampanj. Vi har också analyserat vilka faktorer som kan förklara åsiktsbildningen i kärnkraftsfrågan bland svenska väljare. Vad var det för omständigheter som gjorde att vissa människor blev kärnkraftsmotståndare medan andra blev kärnkraftsanshängare? En förklaringsmodell med fyra olika orsaksfaktorer har använts för att analysera den frågeställningen. De fyra förklaringsfaktorerna är: socioekonomisk grupptillhörighet, partitillhörighet, ideologisk position på tillväxt-ekologidimensionen samt väjarnas bedömningar och värderingar av de risker som berördes i kärnkraftsdebatten.

Många teorier kring åsiktsbildningen i kärnkraftsfrågan utgår ifrån att det finns ett samband mellan människors åsikter om kärnkraften och de sociala och ekonomiska villkor de lever under. En sådan teori är den småborgerliga revoltteorin som ser kärnkraftsmotståndet som en revolt av i första hand bönder och småföretagare mot det högteknologiska, centraliserade industrisamhället. Centrum-periferiteorin är en annan teori av samma slag. Enligt den är kampen om kärnkraften en konflikt mellan

samhällets centrum representerad av industrin och förvaltningen och samhällets periferi bestående av unga människor, kvinnor, landsbygden och vårdsektorn.

Resultaten av våra analyser ger allmänna sociologiska strukturteorier av typen småborgerliga revoltteorin eller centrum-periferiteorin ett mycket blandat stöd. Inte så att analyserna visat att de olika socioekonomiska variabler som berörs i teorierna var helt orelaterade till väljarnas kärnkraftsåsikter eller till valet av linje i folkomröstningen. Resultaten har tvärtom demonstrerat att flera av de aktuella faktorerna — t ex vilken yrkessektor människor arbetade i, vilken del av landet de bodde i, hur gamla de var eller vilket kön de tillhörde — hade ett samband med linjevalet. Analyserna har också visat att de aktuella sambanden oftast kvarstod — om än försvagade — även efter olika kontroller för andra viktiga orsaksfaktorer, som t ex partitillhörigheten. Det är alltså inte fel att tala om exempelvis en branscheffekt, en ålderseffekt, en könseffekt eller en regioneffekt på linjevalet i folkomröstningen. Självständiga effekter av detta slag förekom.

Men enbart existensen av en effekt är naturligtvis inte det mest väsentliga eller mest spännande i de olika teorierna. Det är styrkan i effekterna eller storleken på sambanden som är det mest intressanta. I flera av de diskuterade sociologiska strukturteorierna antas olika socioekonomiska faktorer ha ett starkt samband med åsiktsbildningen i kärnkraftsfrågan. Teorierna är sällan så preciserade att man kan ange hur starka eller hur direkta sambanden förutsätts vara. Men i sina mest populära utformningar framförs ofta t ex centrum-periferiteorin eller teorin om kärnkraftsmotståndet som ett informationsproblem som om faktorer av typen yrkestillhörighet, utbildning, ålder och bostadsort skulle vara direkt och enkelt kopplade till åsiktsbildningen i kärnkraftsfrågan.

Våra resultat har visat att så inte var fallet. Ingen av de analyserade socioekonomiska variablerna hade något starkare samband med linjevalet. Och det var inte bara sambanden mellan var och en av de olika socioekonomiska variablerna och linjevalet som var förhållandevis modesta. Även det sammanlagda sambandet — sådant det framkommer i multivariata analyser — mellan alla de diskuterade socioekonomiska variablerna och linjevalet var relativt obetydligt. Andelen förklarad varians håller sig mellan 5 till 8 procent i multipla regressionsanalyser med linjeval som beroende variabel och de olika socioekonomiska variablerna som oberoende variabler.

De svaga sambanden mellan de socioekonomiska strukturvariablerna och linjevalet eller kärnkraftsåsikterna försvagades oftast ytterligare när vi kontrollerade för väljarnas partitillhörighet. De självständiga effekterna på linjevalet av de olika sociala bakgrundsvariablerna visade sig genomgående vara förhållandevis begränsade vid sidan av partifaktorn.

Denna slutsats gäller också könstillhörigheten. Män och kvinnor röstade till övervägande delen partimässigt och inte könsmässigt i folkomröstningen.

Men att på detta sätt jämföra väljarnas partitillhörighet med olika socioekonomiska bakgrundsvariabler är naturligtvis lite orättvist. Partifaktorn och de socioekonomiska strukturfaktorerna kan ju sägas befinna sig olika långt bak i den kedja av orsaker som bestämde linjevalet. De socioekonomiska faktorerna kan ses som orsaker inte bara till linjevalet utan också till partisympatierna. De befinner sig längre bak i orsakskedjan än partifaktorn. Det betyder att vad vi visat är att de olika analyserade socioekonomiska faktorerna hade en liten *direkt* effekt på linjevalet. Större delen av den begränsade effekten de hade kanaliserades *indirekt* via exempelvis partifaktorn när det gäller yrkesfaktorn eller via de subjektiva riskuppfattningarna när det gäller könstillhörigheten.

De huvudsakliga förklaringarna till väljarnas kärnkraftsåsikter eller linjeval återfanns således inte i olika sociala eller ekonomiska faktorer. De måste sökas i politiska omständigheter. En sådan politisk omständighet är partiernas agerande och väljarnas partitillhörighet. Partitillhörigheten blir en viktig orsaksfaktor till väljarnas kärnkraftsåsikter om partierna är framgångsrika i sitt opinionsbildningsarbete och lyckas få väljarna att anamma det egna partiets ståndpunkter.

Sambandet mellan väljarnas partisympatier och kärnkraftsåsikter var mycket starkt vid folkomröstningen 1980. Hela 74 procent av de väljare som hade någon partisympati stödde det egna partiets linje i folkomröstningen. Sambandet var dock inte lika starkt som vid ATP-omröstningen 1957. Då röstade 85 procent av väljarna partimässigt.

Vår panelanalys byggd på data från åren 1976—1979—1980 visade att den viktigaste faktorn bakom framväxten av det starka sambandet mellan partitillhörighet och kärnkraftsåsikt på väljarnivå inte var att människor valde parti efter kärnkraftsåsikt utan att människor valde kärnkraftsåsikt efter parti. Båda opinionsbildningsprocesserna förekom men klart färre väljare handlade enligt en *åsiktsröstningsmodell* (från åsikt till parti) än enligt en *partiåsiktsmodell* (från parti till åsikt). Väljare som inte hade samma kärnkraftsåsikter som sina partier uppvisade i vårt panelmaterial mycket starka tendenser att byta åsikt till det egna partiets. Fyra av fem åsiktsbyten i kärnkraftsfrågan mellan exempelvis valet 1979 och folkomröstningen 1980 gällde väljare som 1979 hade kärnkraftsåsikter som avvek från det egna partiets men som bytte till partilinjen 1980.

Partifaktorns stora betydelse för åsiktsbildningen i kärnkraftsfrågan kan också iaktas om man studerar hur kärnkraftsopinionen förändrades över tid i sjuttioalets opinionsmätningar. Under hela 1974 — innan kärnkraften hade hunnit partipolitiserats fullt ut — hade människor som stödde centerpartiet och socialdemokraterna mycket likartade åsikter i

energi- och kärnkraftsfrågor. Det var först under våren 1975 som väljare som stödde socialdemokraterna och centerpartiet gick skilda vägar. Centerpartisterna följde sin partiledning och blev motståndare till kärnkraften. De flesta socialdemokrater gjorde samma sak; man lyssnade på sin partiledning och blev (eller förblev) anhängare av kärnkraften. Men socialdemokraternas partiledning var inte lika framgångsrik som centerpartiets. En stor minoritet om cirka 20–30 procent av socialdemokraternas sympatisörer blev (eller förblev) motståndare till en kärnkraftsutbyggnad.

Ett annat exempel på att partiernas ställningstagande fick klara konsekvenser bland de egna väljarna är folkpartiets och moderaternas agerande i kärnkraftsfrågan efter regeringsskiftet 1976. Efter valsegern 1976 upphörde folkpartiet och moderaterna att ligga lågt i energidebatten. Under valrörelsen 1976 hade de haft en låg profil i kärnkraftsfrågan för att inte äventyra en borgerlig regering. Men efter valet engagerade sig folkpartiet och moderaterna aktivt i opinionsbildningen för en satsning på kärnkraften. Effekten blev mycket tydlig bland de egna väljarna. Andelen kärnkraftsmotståndare bland folkpartiets väljare sjönk i Sifos siffror från 64 procent i oktober 1976 till 35 procent i mars 1978. Bland de moderata väljarna var opinionssvängningen lika snabb från 58 procent kärnkraftsmotståndare efter valet 1976 till 31 procent våren 1978. Under motsvarande period minskade andelen kärnkraftsmotståndare inte lika mycket bland de socialdemokratiska väljare — från 36 procent i oktober 1976 till 23 procent i mars 1978.

Ytterligare exempel på kärnkraftsopinionens känslighet för partiernas handlande är opinionssvängningen till kärnkraftsmotståndarnas fördel efter 1978 års regeringskris. Det var främst bland centeranhängare som andelen kärnkraftsmotståndare ökade efter det att Thorbjörn Fälldin avgått som statsminister och ånyo börjat driva en klar antikärnkraftspolitik. Efter Harrisburgolyckan och socialdemokraternas ändrade inställning till folkomröstningsfrågan ökade andelen motståndare mot kärnkraften i samtliga partier. Ökningen var dock mest markerad bland socialdemokratiska väljare.

Partifaktorns centrala betydelse för väljarnas kärnkraftsåsikter kan inte bara utläsas ur tidsseriedata eller panelanalyser. Den framgår också mycket tydligt i tvärsnittsanalyser där partitillhörigheten endast är en orsaksfaktor bland flera andra. Den analysmodell vi arbetat med är en renodlad politisk opinionsbildningsmodell med partisympatierna som en förklaringsfaktor bakom både väljarnas tillväxt-ekologiåsikter, riskuppfattningar och linjeval. Analysresultaten visar att partifaktorn både hade en klar direkteffekt på väljarnas kärnkraftsåsikter och linjeval oberoende av de andra faktorerna och dessutom en stark indirekt effekt via de ideologiska tillväxt-ekologiåsikterna och riskbedömningarna.

I klartext betyder det att partitillhörigheten påverkade kärnkraftsåsik-

terna och linjevalet på två helt olika vägar. Den ena vägen var den direkta — människor röstade partimässigt oberoende av vad de hade för åsikter om riskerna eller tillväxt-ekologifrågorna (dessa människor hade relativt ofta inga eller föga utvecklade åsikter). De var lojala mot sina partier även om de kanske inte alltid hade samma åsikter som partierna. Den andra vägen var den indirekta — människor anammade samma riskbedömningar och tillväxt-ekologisåsikter som sina partier och röstade sedan i enlighet med sina åsikter och bedömningar. En majoritet av väljarna beträdde den indirekta vägen. Hela 87 procent av linjeväljarna i folkomröstningen hade riskuppfattningar som stämde överens med hur de röstade.

Partifaktorn var viktig för både åsiktsbildningen i kärnkraftsfrågan och för linjevalet i folkomröstningen men den var naturligtvis inte allenarådande. Andelen väljare som röstade partimässigt 1980 var inte 100 procent. En fjärdedel (26 procent) av de väljare som hade någon partisympati gick emot sina partier. Det fanns andra politiska faktorer än partisympatierna som också spelade roll för väljarnas ställningstagande till kärnkraften.

En sådan faktor var väljarnas ideologiska positioner på tillväxt-ekologifaktorn. Vår analys visade att väljarnas åsikter om det framtida samhället när det gällde sådana saker som ekonomisk tillväxt, decentralisering, högteknologi och miljöfrågor hängde ihop på ett sätt som man kunde förvänta sig utifrån debatten på elitnivå. Men åsiktssambanden var genomgående mycket svaga, speciellt bland människor med låg utbildning. Det är tveksamt om man kan tala om en utvecklad attityddimension för tillväxt-ekologifrågorna på väljarnivå. Om man skall tala om en tillväxt-ekologidimension vid folkomröstningen 1980 var den i stor utsträckning ett elitfenomen bland högt utbildade och politiskt engagerade väljare.

Väljarnas åsikter på den svagt sammanhållna tillväxt-ekologidimensionen hade dock ett förhållandevis klart samband med kärnkraftsåsikterna. Väljarnas åsikter om kärnkraften var i hög grad en åsiktsmässig solitär vid tiden för folkomröstningen. Men det starkaste åsiktssambandet som kärnkraftsattityderna uppvisade med några andra politiska attityder gällde tillväxt-ekologifrågorna.

De multivariata analyserna med den fullständiga förklaringsmodellen visade emellertid att väljarnas tillväxt-ekologisåsikter hade en liten självständig effekt på kärnkraftsåsikterna eller linjevalet vid sidan av partifaktorn och väljarnas riskbedömningar. Den effekt väljarnas tillväxt- eller ekologiorienterade visioner om det framtida samhället hade på linjevalet i vår modell var i huvudsak indirekt och gick via riskuppfattningarna. Väljarnas tillväxt-ekologisåsikter strukturerade till en del de subjektiva riskbedömningarna.

Väljarnas storleks- och viktighetsbedömningar av de risker som togs upp i kärnkraftsdebatten är den orsaksfaktor i vår modell som teoretiskt

sett ligger närmast det som skall förklaras — väljarnas kärnkraftsåsikter och linjevalet i folkomröstningen. Sambandet mellan väljarnas summerade riskuppfattningar — konstruerade enligt Martin Fishbeins attitydbildningsmodell utifrån intervjupersonernas storleks- och viktighetsbedömningar av ett 10-tal av kärnkraftens avvecklings- respektive utnyttjandehänsynsrisiker — och kärnkraftsåsikterna var mycket starkt (korrelation på +0,83). Väljarnas riskuppfattningar var den faktor i förklaringsmodellen som i direkt mening hade störst effekt på linjevalet. De allra flesta väljare (87 procent) i folkomröstningen röstade på en linje som passade till de subjektiva riskuppfattningar de hade. Väljarnas subjektiva riskuppfattningar strukturerades enligt vår modell i första hand av partifaktorn och i andra hand av tillväxt-ekologiåsikterna. Majoriteten bland de 13 procent av väljarna som inte röstade enligt sina riskuppfattningar i folkomröstningen röstade istället partimässigt.

De konkreta riskuppfattningar som var starkast kopplade till kärnkraftsåsikterna var väljarnas storleks- och viktighetsbedömningar av farorna för människors liv och hälsa. Väljarnas bedömningar av de ekonomiska riskerna var också betydelsefulla för vilken ställning de tog i kärnkraftsfrågan men de var inte lika centrala som bedömningarna av liv- och hälsorisikerna. De politiska riskuppfattningarna om hotet mot demokratin eller faran för ett centraliserat samhälle spelade däremot en förhållandevis liten roll för väljarnas kärnkraftsåsikter.

Ett intressant resultat som vi fann var att väljarnas kärnkraftsåsikter var starkare kopplade till bedömningarna av hur stora olika risker var än till värderingarna av vilka risker som borde bekämpas mest. Verklighetsuppfattningarna spelade en större roll för åsiktsbildningen än viktighetsvärderingarna. Det var inte olika viktighetsvärderingar som i första hand gjorde att människorna fick olika åsikter om kärnkraften. Det som främst gjorde att människor hamnade i olika läger i kärnkraftsfrågan var olika bedömningar av hur stora de skilda risker var som berördes i kärnkraftsdebatten.

Kärnkraftsåsikternas starkare koppling till väljarnas riskbedömningar och mindre starka koppling till viktighetsvärderingarna gjorde att åsiktsbildningen i kärnkraftsfrågan blev mycket känslig för opinionsbildning och information. Kognitioner av det slag som riskbedömningarna utgör är i allmänhet lättare att påverka och förändra än olika typer av värderingar. Partiernas framgångsrika opinionsbildningsarbete i kärnkraftsfrågan under sjuttioalet och inför folkomröstningen 1980 är inte förvånande mot denna bakgrund. De politiska partiernas agerande och väljarnas tendens att anamma det egna partiets åsikter och bedömningar är den viktigaste förklaringsfaktorn till åsiktsbildningen i kärnkraftsfrågan bland svenska väljare.

Demokratiska krav på massmedier och väljare

Demokratin är inte kravlös. Den är tvärtom en beslutsmetod som ställer stora krav på alla aktörer i ett politiskt system. Kraven är dock inte likadana för samtliga aktörer. De är olika på olika politiska nivåer beroende på vilken funktion de olika aktörerna har i beslutssystemet. Kraven på beslutsfattarnivå är inte desamma som kraven på medie- eller väljarnivå.

Resultatet i en folkomröstning bör ur demokratisk synpunkt vara en opinionsyttring från en upplyst och välinformerad folkopinion. Det innebär att kraven på massmedierna blir särskilt uttalade, eftersom den enskilde medborgarens ställningstagande i en folkomröstning grundar sig på ett beslutsunderlag som till en väsentlig del har förmedlats av massmedierna.

Analysen av massmediernas innehåll har utgått från folkomröstningen som en politisk beslutsprocess där väljarnas ställningstagande i folkomröstningsfrågan grundade sig på ett ställningstagande i själva sakfrågan och ett ställningstagande till de aktörer som stod för de olika åsikterna i sakfrågan. Vi utgick vidare från att den bild som massmedierna gav av sakfrågan i sin nyhetsrapportering svarade mot massmediernas funktion som informationsförmedlare och den bild massmedierna gav av de olika åsiktsriktningarna i sakfrågan svarade mot massmediernas funktion som opinionsförmedlare.

Detta innebär att vi från normativa utgångspunkter kan ställa krav på hur massmedierna bör utföra sina uppgifter för att de två nyhetsfunktionerna skall anses vara uppfyllda på ett tillfredsställande sätt. För det första bör massmedierna i sin funktion som informationsförmedlare förse väljarna med ett sådant informationsunderlag att de rationellt och självständigt kan ta ställning i själva sakfrågan. För det andra bör massmedierna behandla de olika åsiktsriktningarna i sakfrågan på ett sådant sätt att inte någon åsiktsriktning oskäligt gynnas eller missgynnas.

Lyckades då massmedierna i 1980 års folkomröstningskampanj uppfylla de krav som man från demokratiska synpunkter kan ställa på massmedierna som beslutsunderlag för ett ställningstagande i folkomröstningen?

Även om man accepterar de två krav som här ställts på massmedierna som informations- och opinionsförmedlare, så är det ändå inte helt oproblemiskt att besvara frågan. Det svar som ges på frågan är beroende av den norm vi sätter upp för att bedöma massmediernas informationsvärde och massmediernas opartiskhet.

Utgår man från folkomröstningen som en kamp mellan i huvudsak två åsiktsriktningar — en ja-sida och en nej-sida — pekar resultaten på att inte någon av de båda åsiktsriktningarna på ett oskäligt sätt gynnades eller missgynnades i massmediernas bevakning av 1980 års folkomröst-

ningskampanj. De två huvudalternativen i folkomröstningen fick en sådan uppmärksamhet och en sådan behandling i press, radio och TV att de på ett rimligt sätt kunde presentera sina förslag för de svenska väljarna.

Men även om de båda åsiktsriktningarna fick en sådan behandling i massmedierna att de i stort sett fick samma möjligheter att presentera sina alternativ inför väljarna, så står det ändå klart att ja-sidan både fick en större uppmärksamhet och en mer gynnsam behandling än nej-sidan i de flesta av de undersökta medierna. Dessutom förstärktes denna tendens ju närmare folkomröstningsdagen kom.

Denna övervikt för ja-sidan hängde delvis samman med att de flesta svenska dagstidningarna på ledarplats stödde linje 1 eller linje 2 i omröstningen. Men mycket talar för att det samband som traditionellt brukar finnas mellan åsikter på ledarplats och nyhetsplats i svensk partipress var mindre uttalat under folkomröstningen än under ordinarie valrörelser. Dagspressens nyhetsbevakning av ATP-omröstningen 1957 framstår också som klart mer partisk än nyhetsbevakningen av kärnkraftsomröstningen 1980.

I televisionens nyhetsprogram fick ja-sidan en större uppmärksamhet och en mer gynnsam behandling än nej-sidan. Denna övervikt uppvägdes dock av televisionens övriga programutbud, vilket resulterade i en nästan total balans mellan de båda åsiktsriktningarna i televisionens samlade utbud under folkomröstningskampanjen.

Ju friare urvalsmöjligheter journalisterna hade inom de olika medierna, desto negativare blev bilden av kärnkraften. Denna tendens innebar dock totalt sett att bevakningen av folkomröstningen — både i dagspressen och i televisionen — blev mer balanserad. Ja-åsikternas starka dominans i den dagliga nyhetsbevakningen, dvs i sådant material där journalisternas urvalsmöjligheter i huvudsak bestäms av aktörer utanför medierna, uppvägdes av en dominans av nej-sidans åsikter i det material där journalisterna hade en större urvalsfrihet.

Utgår vi från väljarnas uppfattning om massmediernas innehåll som en norm för att bestämma i vilken utsträckning massmedierna var partiska under folkomröstningskampanjen pekar resultaten också på att inte någon åsiktsriktning på ett oskäligt sätt gynnades eller missgynnades i massmediernas bevakning av folkomröstningskampanjen. En mycket stor majoritet av det svenska folket upplevde nyhetsrapporteringen och televisionens utbud som opartiskt. Enligt väljarmajoritetens uppfattning uppfyllde de svenska massmedierna sin funktion som opinionsförmedlare under 1980 års folkomröstningskampanj på ett tillfredsställande sätt.

I vår analys av massmediernas innehåll har vi utgått ifrån att den verklighetsbild som massmedierna gav året före folkomröstningen var av central betydelse för väljarnas ställningstagande på folkomröstningsdagen. Våra resultat har visat att massmediernas verklighetsbild, som do-

minerades av oljekris och ekonomisk kris, var mer gynnsam för ja-sidan än för nej-sidan. Vi antog därför att linje 1 och linje 2 gick in i folkomröstningskampanjen i ett mer gynnsamt opinionsklimat än linje 3.

Innebar denna verklighetsbild att massmedierna i sin nyhetsrapportering därmed på ett oskäligt sätt gynnade ja-sidan i folkomröstningen?

Svaret på frågan är liksom när det gällde massmediernas bevakning av folkomröstningskampanjen beroende av vilken jämförelsenorm vi utgår ifrån. I detta fall torde dock "verkligheten" utgöra den rimligaste jämförelsenormen, medan "verkligheten" som en norm för massmediernas kampanjbevakning inte är lika självklar eftersom det när det gäller en valrörelse handlar om en konstruerad eller arrangerad verklighet. Problemet ligger således inte i detta fall i att bestämma vilken norm vi skall utgå ifrån, utan problemet består i att fastställa det faktiska skeendet.

Även om det inte är alldeles oproblematiskt att vetenskapligt fastställa den objektiva verkligheten, så kan man med facit i hand knappast påstå att massmedierna gav en felaktig eller en grovt förvanskad bild av oljekrisen eller Sveriges ekonomiska problem. Vid sidan av den första oljekrisen 1973 var 1979 års oljekris den allvarligaste under hela 1970-talet. Det svenska folket drabbades, t ex när det gäller prishöjningar, lika hårt av 1979 års oljekris som av 1973 års oljekris. Den ekonomiska statistiken visar också att den svenska ekonomin försämrades 1979 och 1980 och befann sig i en kraftig vågdal när folkomröstningen ägde rum.

Massmediernas bild av verkligheten året före folkomröstningen stämde med andra ord väl överens med den faktiska verkligheten. Ja-sidans mer gynnsamma opinionsklimat under 1980 års folkomröstningskampanj tycks således snarare ha varit ett resultat av att massmedierna gav en riktig bild av verkligheten än att medierna förvrängde verkligheten.

När det gäller massmediernas värde som informationsunderlag för ett rationellt och självständigt ställningstagande till kärnkraften var skillnaderna mellan olika typer av medier mycket stor. Storstadsmorgontidningarna hade det största informationsvärdet, medan nyhetsprogrammen i etermedierna hade det minsta. Ser man däremot till det samlade programutbudet i televisionens båda kanaler uppvisade TV-utbudet det klart största informationsvärdet. Televisionens stora informationsvärde är dock i mycket stor utsträckning ett resultat av de speciella kampanjprogram som sändes i samband med folkomröstningen, särskilt utfrågningsprogrammet Pejling.

Skillnaderna i massmediernas informationsvärde kunde i betydande grad hänföras till skillnaden i informationsutbudets storlek. Det innebar att skillnaderna mellan de olika medietyperna inte var så stor när det gällde medieinnehållets informativitet. En läsare, tittare eller lyssnare fick med andra ord per tidsenhet i stort sett ut lika mycket relevant information från de olika typerna av medier.

Det samlade informationsutbudet från massmedierna under folkomröstningskampanjen var mycket omfattande. En normal mediekonsument hade därför under 1980 års folkomröstningskampanj stora möjligheter att ta del av information i massmedierna som kunde ligga till grund för ett rationellt och självständigt ställningstagande till kärnkraftens roll i den framtida energiförsörjningen. Även om en stor del av massmediernas utbud under kampanjen ägnades åt "spelet" kring kärnkraften, så dominerades ändå utbudet av ett sakfrågeinriktat innehåll.

Informationsproblemet under folkomröstningskampanjen låg därför knappast i att det förelåg brist på information i massmedierna. Enligt väljarnas uppfattning låg snarare problemet i att det var ett överflöd på information — ett informationsflöde som väljarna dessutom uppgav att de i betydande utsträckning hade svårt att förstå vad det handlade om.

Väljarnas subjektiva upplevelse av svårigheterna att förstå vad debatten handlade om i press, radio och TV var som mest uttalat under folkomröstningskampanjens höjdpunkt — när debatten var som intensivast. Mycket talar således för att väljarna befann sig i en mycket svår informationssituation under 1980 års folkomröstningskampanj.

Att debatten i press, radio och TV upplevdes som svår av en stor del av de svenska väljarna skall dock inte enbart uppfattas som ett betyg på massmediernas insatser i kampanjen. Kärnkraftsfrågan var en mycket komplicerad fråga att sätta sig in i och väljarnas informationssituation underlättades knappast heller av att sakkunniga experter var oeniga och gav motstridiga besked.

Väljarnas informationssituation underlättades inte heller av den utformning som de tre folkomröstningsförslagen fick. Ett ställningstagande till kärnkraften var plötsligt inte lika "enkelt" längre. Tidigare hade det funnits anhängare och motståndare och man hade tagit ställning för och emot. Nu gällde det att ta ställning till tre olika förslag där samtliga innebar att kärnkraften skulle användas, i varje fall i tio år, och där samtliga förslag innebar att kärnkraften skulle avvecklas, i varje fall "i den takt som är möjlig med hänsyn till behovet av elektrisk kraft för upprätthållande av sysselsättning och välfärd".

Det budskap som folkomröstningslinjerna själva förde fram under kampanjen underlättade knappast heller väljarnas informationssituation. Den text som återfanns på linje 1:s valsedel om att kärnkraften skulle avvecklas förekom knappast i linje 1:s egen propaganda. Samtidigt som linje 2 i sitt budskap betonade att kärnkraften skulle användas framhölls också att den måste avvecklas. Och bland linje 3:s budskap förekom ytterst sparsamt budskap om Sveriges energiförsörjningssläge, den ekonomiska situationen och Sveriges framtida energibehov.

Oenigheten bland experterna och oklarheten hos politikerna i kärnkraftsfrågan kan inte massmedierna lastas för. Man kan knappast skylla

på press, radio och TV om experter och politiker ger motstridiga och oklara besked, är allmänt luddiga eller svårbegripliga. Då är det de som står för budskapen som skall nagelfaras, inte budbäraren.

På väljarnivå kan frågan om hur demokratin fungerade i kärnkraftsvalet inte bara belysas genom att analysera i vilken utsträckning som väljarna uppfyllde olika normativa krav. Den kan också belysas genom att fråga vad väljarna själva tyckte om experimentet i direktdemokrati. Det gjorde vi före folkomröstningen i marsundersökningen och i enkätstudien efter omröstningen. Resultatet blev likadant vid båda tillfällena. En majoritet (53 procent) av väljarna var kritiska till att folkomröstningen hölls (se tabell 13.1). De ansåg "att det hade varit bättre om regering och riksdag hade beslutat om kärnkraften utan folkomröstning". Andelen väljare som tyckte det var bra med folkomröstningen i kärnkraftsfrågan var endast 40 procent. De allra flesta linje 1-väljare och linje 2-väljare (74 respektive 65 procent) var emot att folkomröstningen hölls medan en majoritet av linje 3-väljarna (60 procent) var positiva till den.

Väljarmajoriteten var emellertid inte enbart negativ till folkomröstningen som sådan. De flesta väljare (51 procent) var också missnöjda med den utformning som förslagen i folkomröstningen fick. Kritiken gällde i de allra flesta fall att omröstningen kom att omfatta tre linjer istället för två. En majoritet av linje 1:s och linje 3:s väljare (58 respektive 64 procent) var missnöjda med omröstningsalternativen. Bland linje 2-väljarna var det något fler som var nöjda (48 procent) än missnöjda (41 procent) med förslagen i folkomröstningen.

Om man kombinerar väljarnas svar på de två intervjufrågorna om folkomröstningen och omröstningsalternativens utformning visar det sig att andelen människor som både var positiva till att folkomröstningen hölls och nöjda med den utformning som omröstningsförslagen fick var mycket liten — endast 15 procent. Den vanligaste åsiktskombinationen var att vara negativ till både folkomröstningen och alternativens utformning (28 procent). Bland linje 1-väljarna omfattade den åsiktskombinationen hela 44 procent. Bland linje 2- och linje 3-väljarna var det dock andra åsiktskombinationer som var vanligast förekommande. Linje 2:s väljare tenderade att vara negativa till folkomröstningen men nöjda med omröstningsalternativen (31 procent) medan linje 3-väljarna tenderade att ha motsatt åsikt. De var positiva till folkomröstningen men missnöjda med folkomröstningsförslagets utformning (39 procent).

Väljarnas dom över folkomröstningen blev alltså hård. De allra flesta människor var på ett eller annat sätt kritiska till kärnkraftsvalet. Mycket få väljare var odelat positiva till folkomröstningen. Folkomröstningen om kärnkraften blev ingen succé bland väljarna. Experimentet i direktdemokrati möttes med mycket liten entusiasm och hurrarop på väljarnivå.

Tabell 13.1. Väljarnas åsikter om 1980 års folkomröstning (procent)

Intervjufråga: "Tycker Ni att det hade varit bättre om regering och riksdag hade beslutat om kärnkraften utan folkomröstning eller anser Ni att det var bäst att ordna folkomröstning i det här fallet?"

<i>Uppfattning om att det hölls en folkomröstning om kärnkraften</i>	<i>Linjeval i folkomröstningen 1980</i>				<i>icke-röstare</i>	<i>samtliga intervjuade</i>
	<i>linje 1</i>	<i>linje 2</i>	<i>linje 3</i>	<i>blankt</i>		
Bättre utan folkomröstning	74	65	32	73	53	53
Bäst med folkomröstning	22	30	60	21	37	40
Vet inte/vill ej svara	4	5	8	6	10	7
Summa procent	100	100	100	100	100	100
Antal intervjuade	245	486	510	33	243	1 558

Intervjufråga: "Är Ni i huvudsak nöjd eller missnöjd med den utformning som förslagen i folkomröstningen om kärnkraften fått?"

<i>Uppfattning om utformningen av folkomröstningsalternativen</i>	<i>Linjeval i folkomröstningen 1980</i>				<i>icke-röstare</i>	<i>samtliga intervjuade</i>
	<i>linje 1</i>	<i>linje 2</i>	<i>linje 3</i>	<i>blankt</i>		
Nöjd	36	48	24	24	39	36
Missnöjd	58	41	64	67	35	51
Vet inte/vill ej svara	6	11	12	9	26	13
Summa procent	100	100	100	100	100	100
Antal intervjuade	241	478	507	33	233	1 529

<i>Uppfattning om folkomröstningen och alternativen</i>	<i>Linjeval i folkomröstningen 1980</i>				<i>icke-röstare</i>	<i>samtliga intervjuade</i>
	<i>linje 1</i>	<i>linje 2</i>	<i>linje 3</i>	<i>blankt</i>		
Nöjd med alternativen — bra med folkomröstning	10	16	17	6	19	15
Nöjd med alternativen — ej bra med folkomröstning	25	31	6	18	17	19
Missnöjd med alternativen — bra med folkomröstning	11	10	39	15	8	20
Missnöjd med alternativen — ej bra med folkomröstning	44	28	20	46	24	28
Vet inte/vill ej svara på någon eller båda frågorna	10	15	18	15	32	18
summa procent	100	100	100	100	100	100
antal intervjuade	241	478	504	33	232	1 525

Kommentar: Resultaten bygger på data från marsundersökningen 1980.

Resultaten från studien av hur väl väljarna i 1980 års folkomröstning uppfyllde de olika kraven i den demokratiska teorin skall ses mot denna bakgrund. Det var ingen entusiastisk och positiv väljarkår som gick till verket i folkomröstningen.

De krav som ställs på väljarna i demokratisk teoribildning är förhållandevis lätta att formulera i allmänna termer. Väljare i en demokrati skall vara kunniga och upplysta och ha välgrundade åsikter som de skall följa när de röstar. Men vad som krävs mer konkret är inte lika lätt att säga. De centrala normativa begreppen — att vara kunnig och upplyst, att ha välgrundade åsikter och att rösta efter egen åsikt — är föga preciserade i den demokratiska teorin. De tenderar snarast att vara odefinierade honnörsord.

I vår studie av hur väl väljarna i 1980 års folkomröstning uppfyllde den normativa demokratins olika krav koncentrerade vi oss på att analysera fyra krav som kan definieras någorlunda väl. Det första gällde åsiktsbildningen i kärnkraftsfrågan och frågan om väljarna hade konsistenta och stabila kärnkraftsåsikter inför folkomröstningen. Det andra kravet gällde frågan om väljarna kunde argumentera för sina ståndpunkter i kärnkraftsfrågan och vilka olika typer av argument de använde. Krav nummer tre gällde frågan om väljarnas kunskaper i kärnkraftsfrågan. Hur allmänbildade och politiskt kunniga var väljarna i energi- och kärnkraftsfrågor vid tiden för folkomröstningen 1980? Det fjärde och sista kravet gällde frågan om väljarna följde sina åsikter i kärnkraftsfrågan när de valde linje i folkomröstningen. Åsiktsröstade det stora flertalet i folkomröstningen eller var det många som styrdes av andra kriterier när de valde linje — som t ex följde sina partisympatier istället för sina åsikter när de röstade.

Analyserna av i vad mån väljarna uppfyllde dessa fyra krav gav ett något blandat resultat. Empiriska undersökningar ger inte alltid upphov till resultat med exakta och entydiga tolkningar, speciellt inte när frågorna gäller ett så värdeladdat och komplext ämnesområde som den politiska demokratin.

De resultat som är mest klara och entydiga gäller åsiktsbildningen i kärnkraftsfrågan och åsiktsröstningen i folkomröstningen. De mest mångtydiga och tveksamma resultaten gäller väljarnas kunskaper om kärnkraften.

Analysen av åsiktsbildningen i kärnkraftsfrågan visar mycket klart att en stor majoritet av väljarna hade egna åsikter om kärnkraften vid tiden för folkomröstningen. Resultaten visar också på en ovanligt hög grad av intern konsistens och stabilitet hos väljarnas kärnkraftsåsikter. En majoritet av väljarna hade en sammanhållen kärnkraftsåsikt redan när valrörelsen började i januari 1980 och ändrade den sedan inte under kampanjen.

Undersökningen av väljarnas argumentation i kärnkraftsfrågan gav

också ett förhållandevis klart resultat. Väljarna kunde argumentera för sina ståndpunkter. Mycket få intervjupersoner bland dem som hade någon åsikt för eller emot kärnkraften kunde inte ange något eller några skäl för sina åsikter (2—3 procent). Kvaliteten på argumenten kan naturligtvis diskuteras. Vår analys gällde enbart om väljarna kunde anföra något skäl för sina åsikter och vilka olika typer av argument som användes. Resultaten visar att väljarna kunde motivera sina ställningstaganden och att de argument de anförde i allt väsentligt var av samma slag som de som återfanns i massmedierna och som de olika linjeföreträdarna använde inför folkomröstningen.

Studien av väljarnas kunskaper i kärnkraftsfrågan var den som gav upphov till de mest svårtolkade och blandade resultaten. Analysen gällde enbart väljarnas kunskaper om kärnkraften som en politisk eller energipolitisk fråga. Väljarnas tekniska eller naturvetenskapliga kunskaper om kärnkraften har vi inte undersökt.

Våra resultat visar att väljarnas allmänbildningskunskaper var förhållandevis begränsade i kärnkraftsfrågan. Vad Harrisburgolyckan var för någonting och var den hade inträffat kände nästan samtliga intervjupersoner till men när det gällde var de svenska kärnkraftverken var placerade, hur stor andel av elproduktionen som kärnkraften svarade för eller var någonstans i Sverige den största kända uranfyndigheten fanns var det sämre ställt med kunskaperna. Endast mellan 25 till 50 procent av väljarna kunde besvara dessa förhållandevis enkla frågor på ett någorlunda riktigt sätt. Kunskapsnivån var speciellt låg bland kvinnor — oavsett om de var kärnkraftsanhängare eller kärnkraftsmotståndare.

Väljarnas kunskaper var mycket bättre när det gällde de politiska aspekterna av kärnkraftsfrågan. De flesta väljare kände till vad de politiska partierna stod för inför folkomröstningen. Mellan 85 och 90 procent av intervjupersonerna visst t ex att centerpartiet stödde linje 3 och socialdemokraterna linje 2.

En majoritet av väljarna (67 procent) kunde ange vilka olika linjer samtliga fem riksdagspartier stödde i folkomröstningen. De allra flesta väljare kände också till vad de olika linjerna stod för i kärnkraftsfrågan. De kunde placera och rangordna linjerna på ett rimligt sätt på en åsiktskala.

Undersökningen av väljarnas kunskaper i kärnkraftsfrågan visar alltså att de allra flesta hade goda förutsättningar för att kunna åsiktsrösta (de hade egna åsikter och visste vad linjerna stod för) och för att kunna ta intryck och ledning av de politiska partiernas ståndpunkter (de visste vilka linjer partierna stödde). När det däremot gäller väljarnas kunskapsmässiga förutsättningar för att självständigt kunna fatta välgrundade beslut i kärnkraftsfrågan blir bilden mörkare. De förhållandevis dåliga allmänbildningskunskaper som människor hade i kärnkraftsfrågan anty-

der att för stora väljargrupper måste faktaunderlaget och kunskaperna ha varit relativt bristfälliga när det gällde att självständigt ta ställning i kärnkraftsfrågan.

Frågan är hur allvarlig denna kunskapsbrist är ur demokratisk synpunkt. Om man vill göra en positiv bedömning kan man kanske hävda att den brist på faktakunskaper som många väljare hade i kärnkraftsfrågan till en del uppvägdes av att de kände till någon eller några argument i kärnkraftsdebatten och kunde ange skäl för sina åsikter. Och kännedomen om argumenten och förmågan att på ett rimligt sätt kunna motivera sitt ställningstagande var kanske en viktigare kunskap när det gäller valet av linje i folkomröstningen än förmågan att besvara de allmänbildningsfrågor vi ställde.

Resultaten från de olika analyser av åsiktsröstningen i folkomröstningen som vi genomförde pekar alla åt samma håll. Folkomröstningen 1980 kännetecknades av en hög grad av åsiktsröstning. Åsiktsförändringar under valkampanjen ledde till linjebyten. De allra flesta väljare röstade på en linje som de åsiktsmässigt stod närmast och som de dessutom upplevde att de stod närmast. En majoritet av väljarna röstade med andra ord både objektivt och subjektivt rationellt i folkomröstningen.

Men sambanden var inte perfekta. Det fanns ett fåtal väljare som röstade på andra linjer än de borde gjort med tanke på de åsikter de hade om kärnkraften. Den faktor som då oftast låg bakom och som fick väljarna att avvika från åsiktsröstningen var partisympatierna. Inverkan av partifaktorn var förhållandevis begränsad när det gällde valet mellan linje 3 å ena sidan och linje 1 eller linje 2 å den andra. I det valet spelade väljarnas kärnkraftsåsikter den klart viktigaste rollen. De allra flesta (kring 90 procent) som röstade på linje 3 uppfattade sig själva som mot kärnkraften och ville avveckla kärnkraften direkt eller inom 10 år. På samma sätt uppfattade de allra flesta (också kring 90 procent) som röstade på linje 1 och linje 2 sig själva som för kärnkraften och ville bygga färdigt och använda minst 12 reaktorer.

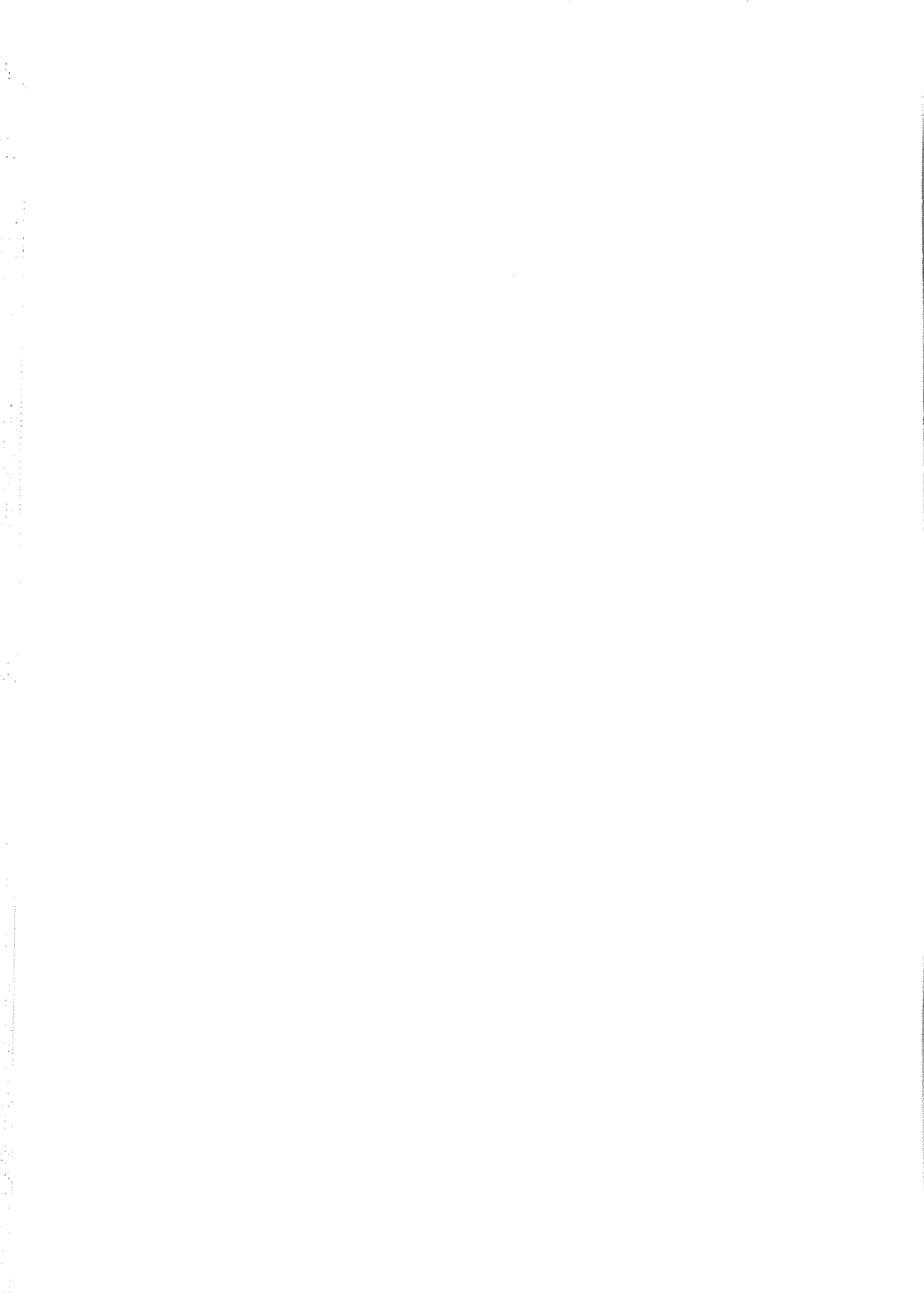
Man kan alltså inte utifrån de resultat vi fått fram hävda att linje 2 lockade till sig stora väljargrupper som egentligen var kärnkraftsmotståndare och borde röstat på linje 3. Andelen kärnkraftsmotståndare — med en vid definition på begreppet kärnkraftsmotståndare — som röstade på linje 2 i folkomröstningen omfattade maximalt cirka 10 procent av linje 2:s väljare. Andelen kärnkraftsanhängare som stödde linje 3 i folkomröstningen omfattade också ungefär 10 procent av linje 3:s väljare. Om man närmare studerar vad det var för slags väljare som på detta sätt avvek från åsiktsröstningen finner man när det gäller kärnkraftsmotståndare som stödde linje 2 att det oftast var socialdemokrater och när det gäller kärnkraftsanhängare som röstade på linje 3 att det ofta var centerpartister eller vpk-anhängare.

Partiröstning i stället för åsiktsröstning var mycket vanligare när det gällde valet mellan linje 1 och linje 2. Kärnkraftsanshängarnas val mellan linje 1 och linje 2 avgjordes i stor utsträckning av partisympatifaktorn. Moderater och socialdemokrater med samma positiva syn på kärnkraften tenderade att stödja olika linjer. Moderaterna röstade på linje 1 medan socialdemokraterna stödde linje 2. Åsiktsfaktorn var naturligtvis inte helt betydelselös för valet mellan linje 1 och linje 2. Det fanns även bland kärnkraftsanshängarna ett visst samband mellan åsikterna i kärnkraftsfrågan och om man stödde linje 1 eller linje 2. Tendensen att rösta på linje 1 ökade något ju mer positiv man var till kärnkraften.

Slutsatsen av vår analys av hur 1980 års folkomröstning fungerade på väljarnivå ur demokratisk synpunkt måste bli övervägande positiv. Några av våra resultat, som t ex att relativt många väljare hade dåliga allmänbildningskunskaper, är mindre bra. Men de flesta och kanske viktigaste resultaten måste ur demokratisk synpunkt bedömas som mycket positiva. En klar majoritet av väljarna i folkomröstningen hade internt konsistenta och stabila åsikter om kärnkraften, de kunde argumentera för sina ståndpunkter och de följde sina åsikter när de valde linje. Åsiktsröstningen var mycket hög i folkomröstningen. Valresultatet för linje 3 respektive för linje 1 och linje 2 sammantaget speglade folkviljan i kärnkraftsfrågan förhållandevis bra.

Att sedan de flesta väljare inte skaffade sig sina åsikter och riskuppfattningar genom självstudier och egna erfarenheter utan genom att ta del av och påverkas av debatten inför folkomröstningen förändrar naturligtvis inte vår övervägande positiva slutsats. Opinionsbildning är en legitim och nödvändig beståndsdel i ett demokratiskt val. De väljare som övertygades av sina egna partiers argumentation och anammade en viss riskuppfattning och åsikt som de sedan följde i folkomröstningen röstade inte mindre rationellt ur demokratisk synpunkt än de väljare som inte påverkades av någon eller påverkades av andra opinionsbildare än partierna när de formade sina riskuppfattningar och åsikter.

Det förhållandet att 1980 års folkomröstning i stor utsträckning blev ett partival innebar alltså inte ett fiasko för experimentet i direktdemokrati. Väljarna följde inte sina partier i blindo utan att ha några egna uppfattningar. Våra resultat har visat att de allra flesta väljare i 1980 års folkomröstning hade egna konsistenta åsikter om kärnkraften som de följde när de valde linje. De åsiktsröstade samtidigt som de partiröstade. På *väljarnivå* blev 1980 års folkomröstning inte ett misslyckande för demokratin.

Litteratur/noter

1 Kärnkraftsfrågan i massmedierna och bland väljare

Litteratur

- Asp, K, Hedberg, P och Esaiasson, P, *Massmedieundersökningen. Folkomröstningen 1980. Teknisk rapport*. Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg (stencil), 1984
- Bergström, H och Larsson, J, *Använd våra kärnkraftverk*. Liber, Stockholm 1979
- Bochel, J, Denver, O och Macartney, A, *The Referendum Experience. Scotland 1975*. Aberdeen University Press, Aberdeen 1981
- Eriksson, B, m fl (red), *Det förlorade förslaget*. Miljöförbundet, 1982
- Holmberg, S, Nordlöf, H och Gilljam, M, *Folkomröstningsundersökningen 1980. Teknisk rapport*. Statistiska centralbyrån, Stockholm 1984
- Holsti, O, *Content Analysis for the Social Sciences and Humanities*. Addison & Wesley, Reading 1969
- Kjellström, B och Kågeson, P, *Rösta nej!* Liber, Stockholm 1979
- Krippendorff, K, *Content Analysis. An Introduction to Its Methodology*. Sage, Beverly Hills 1980
- Lagerberg, D, *Kontext och funktion. Bidrag till innehållsanalysens teori och metod*. Sociologiska institutionen i Uppsala, Uppsala 1975
- Molin, B, *Tjänstepensionsfrågan*. Akademiförlaget, Göteborg 1965
- Rubert, F, *Energipolitik und Atomkonflikt in Schweden. Politische Strukturen und die Bewältigung von Zukunftsproblemen am Beispiel der Kernkraftfrage*. (Halvårsarbete), Hamburg 1980
- Svensson, P, The Cowring of Voting Age in Denmark: The Referendum of September 1978, *Scandinavian Political Studies*, vol 2, 1979
- Särilvik, B, *Opinionsbildningen vid folkomröstningen 1957*, SOU 1959:10

2 Massmedierna och spelet om kärnkraften under 1970-talet

Litteratur

- Asp, K, The Struggle for the Agenda. Party Agenda, Media Agenda and Voter Agenda in the 1979 Swedish Election Campaign, *Communication Research*, nr 3, 1983a. Finns även publicerad i Schulz, W och Schönbach, K (hrsg) *Massmedien und Wahlen*, Ölschlagen, München 1983
- Bertoft, J och Hallgren, K, *Nyhetsbevakningen av kärnkraftsolyckan i Harrisburg – en jämförelse mellan Arbetet och Dagens Nyheter*. Informationsteknik, Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg (seminarieuppsats), våren 1979
- Carlsson, U, *Energidebatten i svensk press. En provundersökning avseende perioden 14/3 – 27/9 1974*. Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg (stencil), oktober 1974

- Hammerich, K, *Kompromissernas koalition*. Rabén & Sjögren, Ystad 1977
- Holmberg, S, Westerståhl, J och Branzén, K, *Väljarna och kärnkraften*. Liber, Stockholm 1977
- Holmberg, S, Pressen och kärnkraften: En studie av nyhetsförmedling och debatt i 20 tidningar under 1976 års valrörelse. *Statsvetenskaplig Tidskrift*, nr 4, 1978
- Leijonhufvud, S, *Ett fall för ministären*, Liber, Stockholm 1979
- Lewin, L, *Det politiska spelet*. Rabén & Sjögren, Kristianstad 1979
- Petersson, O, *Väljarna och valet 1976*. Liber, Stockholm 1977
- Samhällsinformationens principiella problem*. Liber, Stockholm 1977
- Schmidt, S, *Katastrof eller haveri? En kärnkraftsolycka i svensk och amerikansk press*. Statsvetenskapliga institutionen i Lund (stencil), 1980
- Seymour-Ure, S, *The Political Impact of Mass Media*. Constable, London 1974
- Sjölund, M, *Socialdemokratin och kärnkraftsolyckan i Harrisburg*. Statsvetenskapliga institutionen i Uppsala (stencil), 1979
- Strand, D, *Palme igen? Scener ur en partiledares liv*. Norstedts, Malmö 1980
- Vedung, E, *Kärnkraften och regeringen Fälldins fall*. Rabén & Sjögren, Ystad 1979
- Zetterberg, K, *Energidebatten i Dagens Nyheter 1973—1975*. Kommittén för forskningsorganisation och forskningsekonomi (stencil), Stockholm 1978
- Österman, T, Wikman, A och Bernow, R, Information under oljekrisen 1973—1974, bilaga 8 i *SOU 1975:61, Energiberedskap för kristid*

Noter

- 1 Redovisningen bygger i huvudsak på Leijonhufvud (1979) s 24—34
- 2 Ibid s 26
- 3 Ibid s 33
- 4 Ibid s 33 f
- 5 Zetterberg (1978) s 35
- 6 Ibid s 62 f
- 7 Carlsson (1974)
- 8 Zetterberg (1978) s 59
- 9 Österman, Wikman och Bernow (1975)
- 10 Holmberg, Westerståhl och Branzén (1977) s 153, not 41
- 11 Samhällsinformationens principiella problem (1977) s 73
- 12 Kärnkraftens roll för utgången av 1976 års val behandlas i Holmberg, Westerståhl och Branzén (1977) och i Petersson (1977)
- 13 Holmberg, Westerståhl och Branzén (1977) s 90
- 14 Vedung (1979) s 18
- 15 RD 1975/1976:111, s 141
- 16 Holmberg (1978)
- 17 Holmberg, Westerståhl och Branzén (1977) s 44
- 18 Hammerich (1977) s 22
- 19 Ibid s 22
- 20 Ibid s 33
- 21 Ibid s 52ff
- 22 Ibid s 79ff
- 23 Ibid s 225
- 24 Ibid s 224ff
- 25 Vedung (1979) s 25
- 26 Hammerich (1977) s 257
- 27 Vedung (1979) s 25
- 28 Punkt 11.5 i Regeringsförklaringen den 8 oktober 1976

- 29 § 2 i Lag om särskilt tillstånd att tillföra kärnreaktor kärnbränsle m m, utfärdad 1977-04-21 (villkorslagen)
- 30 Vedung (1979) s 46
- 31 Ibid s 44
- 32 Ibid s 47
- 33 Ibid s 50 f och s 122 och s 48f
- 34 Regeringens presskommuniké 1978-09-29
- 35 Dagens Eko 29/9 1978 kl 18 (P 1), se även Vedung (1979) s 66
- 36 Rapport 29/9 1978 kl 19.30 (TV 2), se även Vedung (1979) s 68
- 37 Expressen 30/9 1978
- 38 Aftonbladet 30/9 1978
- 39 Vedung (1979) s 104
- 40 Ibid s 73
- 41 Leijonhufvud (1979) s 183
- 42 En stor del av det som tas upp om massmediernas behandling av Harrisburgolyckan bygger på Schmidt (1980) och Bertoft och Hallgren (1979)
- 43 Dagens Nyheter 31/3 1979
- 44 Schmidt (1980) s 10
- 45 Ibid s 11
- 46 Dagens Nyheter 4/4 1979
- 47 Schmidt (1980) s 23f
- 48 Ibid s 41
- 49 Bertoft och Hallgren (1979)
- 50 Ibid s 18
- 51 Arbetet 5/4 1979
- 52 Asp (1983a)
- 53 Anförande av Olof Palme i Helsingborg 19/8 1979
- 54 Anförande av Thorbjörn Fälldin i Eringsboda Brunn 5/8 1979
- 55 Anförande av Lars Werner i Almedalen 27/7 1979
- 56 Anförande av Ola Ullsten i Göteborg 12/8 1979
- 57 Anförande av Gösta Bohman i Helsingborg 12/8 1979
- 58 Asp (1983) s 337
- 59 Anförande av Gösta Bohman 12/8 1979 s 4
- 60 Asp (1983a) s 338
- 61 Ibid s 344
- 62 Ibid s 347ff
- 63 Vedung (1979) s 134
- 64 Ibid s 167f
- 65 Det bör påpekas att Fälldin redan tidigare i förhandlingarna velat koppla samman villkorsförhandlingarna för Ringhals 3 och Forsmark 1 med ett stopp för Forsmark 3. Bohman och Ullsten vägrade dock att koppla samman dessa frågor i samma förhandlingsomgång. Man ville ta ett beslut i sänder. Se t ex Evert Vedung (1979) s 61ff
- 66 Vedung (1979) s 184
- 67 Ibid s 112
- 68 Aftonbladets ledare 30/1 1978
- 69 Aftonbladet 15/1 1980. Aftonbladets artikel bygger på Sjölund (1979)

3 Partierna och kärnkraften i massmedierna inför folkomröstningen

Litteratur

- Asp, K och Valdensjö, C, *Användningen av energiutredningar som referenser under 1980 års folkomröstning*. Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg, Rapportserien 1981:4
- Bertilsson, S och Hedell, C, *Hur informerade svensk dagspress om Harrisburgrapporten?* Informationsteknik, Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg (seminarieuppsats), hösten 1979
- Campbell, A, Converse, P, Miller, W och Stokes, D, *The American Voter*. John Wiley & Sons, New York 1960
- Holmberg, S och Petersson, O, *Inom felmarginalen. En bok om politiska opinionsundersökningar*. Liber, Stockholm 1980
- Rosengren, K E, *International news: Intra and Extra Media Data. Acta Sociologica*, Vol. 13, 1970
- Rosengren, K E, Arvidson, P och Stureson, D, *Katastrofen i Barsebäck*. Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar, nr 65, Stockholm 1974
- Sydvik, P, *Om vi avvecklar kärnkraften — i fem dagstidningar*. Informationsteknik, Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg (seminarieuppsats), hösten 1979

Noter

- ¹ Campbell, Converse, Miller och Stokes (1960) s 39
- ² Tidningen Folkkampanjen mot kärnkraft nr 1, 1979
- ³ Dagens Nyheter Specialupplaga 9/11 1979
- ⁴ Bertilsson och Wedell (1979). Förutom Dagens Nyheter ordinarie nyhetsrapportering förekom också en fyrsidig specialupplaga om Harrisburgrapporten den 9/11 1979
- ⁵ Sydvik (1979)
- ⁶ Dagens Nyheter 24/11 1979
- ⁷ Asp och Valdensjö (1981)
- ⁸ Expressen 17/12 1979
- ⁹ Expressen 3/4 1979
- ¹⁰ Holmberg och Petersson (1980) s 152f

4 Folkomröstningskampanjen i massmedierna

Litteratur

- Anckar, D, *Responsivitet — om begreppet, företeelsen och forskningsområdet, Politikka*, nr 1, 1980
- Arvidson, P, *Trovärdighet hos massmedier. En granskning av trovärdighetsforskningens begrepp och metoder*. Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar, nr 81, Stockholm 1977
- Arvidson, P, *Massmediernas trovärdighet. Sammanfattning av en doktorsavhandling*. Sociologiska institutionen i Lund (stencil), 1981
- van Berlekom, W, *Annonskampanjen inför folkomröstningen. En studie av sju dagstidningar*. Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg (seminarieuppsats), hösten 1981
- Gidlund, J-E, *Aktionsgrupper och lokala partier. Temporära politiska organisationer i Sverige 1965—1975*. Gleerup, Umeå 1978

- Granstedt, P, *Energi som håller*, LTs Förlag, Helsingborg 1979
- Hjalmarsson, L, (utg) *Energi och samhällsekonomi*. Liber, Stockholm 1979
- Kärnkraftsomröstningen — en sammanfattning av verksamheten inom Näringslivets energiinformation*. Skrift utgiven av Näringslivets energiinformation, 1980
- Larsson, L-G och Löfvenberg, S, *Kärnkraft från A till Ö*. Ingenjörsläroverket, Eksjö 1979
- Liljegren, L, *Ska vi dagtinga med förnuftet? Om energin och framtiden*. Tiden, Borås 1977
- Lönnroth, M, Johansson, T B, och Steen, P, *Sol eller uran — att välja energiframtid*. Liber, Helsingborg 1979
- Moberg, Å, *Så började 80-talet. Dagbok från folkkampanjen*. Prisma, Stockholm 1980
- Ragnarson, P, *Förnyelsebara energikällor*. Liber, Falköping 1979
- SOU 1979:83, *Om vi avvecklar kärnkraften. Konsekvenser för ekonomi, sysselsättning och miljö*. Betänkande av konsekvensutredningen
- Thunell, J, *Kärnkraften i en återvändsgränd?* CDL/Ingenjörsläroverket, Klippan 1977
- Vad säger forskarna? Aktuell debatt om energi*. En skriftserie i elva delar, utgiven av forskningsrådsnämnden. FRN, Östervåla 1980

Noter

¹ Argument för kärnkraften innebär att man i princip är för en användning av kärnkraften som energikälla i den framtida energiförsörjningen. Under alla omständigheter gäller detta de sex kärnkraftsreaktorer som var i drift, de fyra reaktorer som var färdigbyggda samt de två som var under arbete. Ett ställningstagande för kärnkraften innebär också att man är emot en avveckling av kärnkraften eller att man i varje fall är emot en, som man i debatten kallade för, snabbavveckling. Dvs, något som i det här sammanhanget står för en avveckling under tio år eller kortare.

Argument mot kärnkraften innebär att man i princip är emot en användning av kärnkraften som energikälla i den framtida energiförsörjningen och att man är för en avveckling av kärnkraften under en tidsperiod på högst tio år eller kortare.

Totalt har 128 olika argument ställts samman. 64 för och 64 emot en användning av kärnkraften. Avsikten har varit att i princip täcka in alla argument som kan tänkas förekomma i debatten. Ursprunget till argumenten har inte enbart varit massmedierna själva utan argumenten grundar sig även på annat källmaterial, t ex debattböcker.

² En uppdelning i offensiva och defensiva argument är inte på något sätt självklar. Vilka argument som skall anses vara av offensiv eller defensiv natur är till syvende och sist en bedömnings sak. Som exempel kan nämnas att "en avveckling av kärnkraften försämrar samhällsekonomin" har betraktats som ett offensivt argument från kärnkraftsförespråkarnas sida medan "de samhällsekonomiska problemen går att klara av även utan kärnkraften" har betraktats som ett defensivt argument från kärnkraftsmotståndarnas sida. Det är dock inte alltid så att ett offensivt pro-argument självklart motsvaras av ett defensivt contra-argument. Båda argumenten kan mycket väl vara offensiva. "Kärnkraften bevarar vår energipolitiska handlingsfrihet" och "kärnkraften begränsar vår energipolitiska handlingsfrihet", har t ex båda ansetts vara offensiva argument. När det gäller ett fåtal argument har det inte varit möjligt att avgöra var de hör hemma. De har därför lämnats utanför analysen.

- ³ För en mer ingående diskussion om begreppet responsivitet, se t ex Anckar (1980) och Gidlund (1978)
- ⁴ Vi har här valt att använda oss av beteckningarna "vinna" eller "förlora". Det innebär självfallet inte att en "förlust" i en parvis konflikt av den förlorande parten nödvändigtvis måste uppfattas som en förlust. Att ligga lågt med sin kritik mot ett närliggande förslag eller parti kan t ex vara taktiskt betingat. Istället kanske man väljer att helt ägna sina krafter åt att kritisera det förslag eller parti som ligger längst ifrån ens egna preferenser. Förlusten kan vara en kalkylerad förlust.
- ⁵ Undersökningen finns avrapporterad i Berlekom (1981)
- ⁶ Kärnkraftsomröstningen — en sammanfattning av verksamheten inom Näringslivets energiinformation (1980) s 20
- ⁷ Aftonbladet 6/3 1980
- ⁸ Kärnkraftsomröstningen — en sammanfattning av verksamheten inom Näringslivets energiinformation (1980) s 8
- ⁹ Ibid s 15
- ¹⁰ Ibid s 16
- ¹¹ Ibid s 8

5 Massmedierna som informations- och opinionsförmedlare

Litteratur

- Anckar, D, Objektivitet, balans, nyhetsförmedling. *Finsk tidskrift*, 1976
- Andren, G, m fl, Från objektivitet till ökad genomsnittlighet, *Häftena för kritiska studier*, nr 6—7, 1972
- Asp, K, *Kungstorgsockupationen i Göteborg. Studier kring information och opinionsbildning*. Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar, nr 91, Stockholm 1978
- Asp, K, Väljarna och massmediernas partiskhet i *Väljare Partier Massmedia*. Liber, Stockholm 1982
- Asp, K, *Sveriges Radio och 1982 års valrörelse*. Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg, (stencil), 1983b
- Asp, K, On the influence of Journalists in Election Campaigns, *The Nordicom Review of Nordic Mass Communication Research*, nr 2, 1983c. Finns även publicerad på svenska i *Nordicom-Information*, nr 3—4, 1983.
- Björklund, S, *Politisk teori*. Bonniers, Stockholm 1976
- Furhoff, L, Att mäta objektivitet. *Statsvetenskaplig tidskrift*, nr 2, 1970
- Gleditsch, N P och Hellevik, O, *Kampen om EF*. Pax, Oslo 1977
- Hadenius, A, Politiska aktörers preferenser. *Statsvetenskaplig tidskrift*, nr 3, 1979
- Hemánus, P, *Massmedierna och objektiviteten*. Almqvist & Wiksell, Stockholm 1981
- Hermerén, G, Kvantitativ objektivitetsmätning. *Statsvetenskaplig tidskrift*, nr 3, 1973
- Hermerén, G, Den svårfångade balansen — replik till Jörgen Westerståhl. *Statsvetenskaplig tidskrift*, nr 2, 1974
- Hermerén, G, Objektivitet i massmedia. *Statsvetenskaplig tidskrift*, nr 3, 1977
- Himmelstrand, U, *Objektivitet i nyhetsförmedlingen*. Världspolitikens dagsfrågor, Stockholm 1973
- Johansson, L, *Kärnkraftsomröstningen i kommunerna*. Statsvetenskapliga institutionen i Lund, Meddelande 1980:3

- Kjellmor, S, *Att informera med television. En studie av utbildningsradions serie "Kan alternativen ersätta oljan"?* PUB/Sveriges Radio, nr 14, 1981
- Kronvall, K, *Politisk kommunikation i ett flerpartisystem*. Studentlitteratur, Lund 1975
- Lewin, L, Om studiet av de politiska ideologiernas innehåll och funktion. *Statsvetenskaplig tidskrift*, nr 4, 1972
- Lewin, L, *Åsiktsjournalistiken och den fackliga demokratin*. Raben & Sjögren, Lund 1977
- Lindahl, R, Folkomröstningskampanjen 1980 på lokal nivå i *Väljare Partier Massmedia*. Liber, Stockholm 1982
- Lundberg, D, *Programutbudet i TV och radio inför kärnkraftsomröstningen. En undersökning av opartiskhet och saklighet, utförd på uppdrag av radionämnden*. Delrapport I: Televisionsprogrammen (stencil), 1981. Delrapport II: Radioprogrammen (stencil), 1982
- McCombs, M, The Agenda-Setting Approach. I Nimmo, D D och Saunders, K A (eds), *Handbook of Political Communication*. Sage, Beverly Hills 1981
- Molin, B, Pressen och pensionspropagandan. *TCO-tidningen*, nr 19, 1957
- Rosengren, K E, International News: Intra and Extra Media Data. *Acta Sociologica*, nr 13, 1970
- Rosengren, K E, Debatt och referat. En metodstudie. *Statsvetenskaplig tidskrift*, nr 3, 1971
- Rosengren, K E, m fl, Tidningsstruktur och politisk information: riksdagen i pressens spegel. *Statsvetenskaplig tidskrift*, nr 2, 1974a
- Rosengren, K E, International News: Methods, Data and Theory. *Journal of Peace Research*, nr 11, 1974b
- Rosengren, K, E, *En granskning av Jörgen Westerståhls rapport 'Ljudradions bevakning av händelserna i Portugal'*. Sociologiska institutionen i Lund (stencil), 1976
- Rosengren, K E, Värderade nyheter. *Statsvetenskaplig tidskrift*, nr 3, 1977a
- Rosengren, K E, International News: Four types of tables. *Journal of Communication*, 27 (1), 1977b
- Rosengren, K E, Bias in News: Methods and Concepts, *Studies of Broadcasting*, nr 15, 1979
- Siune, K, *Valgkampe i tv og radio. Politiske partiers anvendelse af tv og radio herunder samspillet med journalisterna*. Politica, Aarhus 1982
- Siune, K, Massmedierne og valgkampe. *Nordicom-Information*, nr 3—4, 1983
- SOU 1975:78, *Pressens funktioner i samhället*. En forskningsrapport från 1972 års pressutredning. Statens offentliga utredningar.
- SOU 1975:79. *Statlig presspolitik*. Betänkande av 1972 års pressutredning. Statens offentliga utredningar.
- Tingsten, H, *De konservativa idéerna*. Aldus/Bonniers, Stockholm 1966
- Vedung, E, *Det rationella politiska samtalet*. Aldus/Bonniers, Stockholm 1977
- Veirup, K, Med sikte på en "realistisk världsbild". *Statsvetenskaplig tidskrift*, nr 3, 1977
- Veirup, K, red., *Loyalitet med virkeligheden. Objektivitet og journalistisk formidling*. Gyldendahl, Köpenhamn 1979
- Westerståhl, J, *Att studera politik*. Tidens förlag, Stockholm 1970a
- Westerståhl, J, Replik till Furhoff. *Statsvetenskaplig tidskrift*, nr 2, 1970b
- Westerståhl, J, *Objektiv nyhetsförmedling*. Norstedt & Söner, Stockholm 1972
- Westerståhl, J, *EF i Norsk rikskringkasting. En studie av radio och tv-sändningarna inför folkeavstemningen 1972*. Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg (stencil), april 1973

Westerståhl, J, Om kvantitativ objektivitetsmätning — ett någorlunda balanserat svar. *Statsvetenskaplig tidskrift*, nr 2, 1974

Westerståhl, J, Objektiv nyhetsförmedling. *Statsvetenskaplig tidskrift*, nr 3, 1977

Noter

¹ I massmedieforskningen och särskilt inom den s k agendaforskningen är uppdelningen i *obtrusive issues* (frågor som de flesta människor har direkt erfarenhet av, t ex inflation) och *unobtrusive issues* (frågor bortom de flesta människors direkta erfarenheter, t ex utrikes händelser) ett centralt inslag. Det grundläggande antagandet är att massmedierna har större effekter när det gäller *unobtrusive issues* än *obtrusive issues*. Se t ex McCombs (1981b).

² SOU 1975:79 s 125ff

³ Se t ex Siune (1983) och Asp (1983c)

⁴ För en diskussion kring problemet att mäta massmediernas objektivitet se t ex Furhoff (1970), Andrén m fl (1972), Himmelstrand (1973), Hermerén (1973), Anckar (1976), Rosengren (1977), Westerståhl (1970, 1974, 1977)

⁵ För en sammanfattning av Jörgen Westerståhls angreppssätt se Westerståhl (1972, 1977)

⁶ För en sammanfattning av Karl Erik Rosengrens angreppssätt se Rosengren (1970, 1977a). Rosengren har även tagit upp distinktionen mellan intra och extra media data i följande arbeten: Rosengren (1971, 1974a, 1974b, 1976, 1979)

⁷ Hemánus (1981) och Veirup (1979)

⁸ Se t ex debatten i Statsvetenskaplig tidskrift, nr 3, 1977 mellan Jörgen Westerståhl och Karl Erik Rosengren.

⁹ Specialprogrammets sändningstid är beräknad med utgångspunkt från den tid som behandlar energi- och kärnkraftsfrågor i programmen. Varje program har analyserats i sekvenser. Genomsnittsvärdet för en sekvens är ca 90 sekunder. Dvs, ungefär som ett normalt nyhetsinslag i Rapport och Aktuellt.

Följande specialprogram har analyserats:

Pejling, 3 progr., TV 1

Fakta och tyckande, 2 progr., TV 2

Tekniskt magasin, 2 progr., TV 1

En och en halv månad kvar, 2 progr., TV 1

Kan alternativen ersätta oljan? 7 progr., UR

Zoom . . ., 6 progr., UR

Drabbad av uran, TV 2

Torv- ett brännbart ämne, TV 2

Kvinnoprotekt mot kärnkraft, UR

Gjord värme eller jordvärme?, TV 1

Diagnos Special: om strålning., TV 2

Svenska Bilder: om Ljungby, TV 2

En ren olycka, samtal med ingenjör, TV 2

"Solen skall värma Sverige", TV 2

Linje — vet ej, TV 2

Blågula dunster, TV 2

Pejling och *Fakta och tyckande* var upplagda som utfrågningsprogram av linjeföreträdare och experter. De övriga programmen kan samtliga karaktäriseras som reportage och/eller bakgrundsprogram.

Förutom dessa specialprogram förekom även i TV 2 *Magasinet Special*, där företrädare för de tre linjerna utfrågades. De tre programmen föregicks av en presentationsfilm producerad av de tre linjerna. TV 1 sände den avslutande debatten mellan linjeföreträdarna.

Under undersökningsperioden sändes ytterligare tre program som behandlade energi- och kärnkraftsfrågan:

Igelkotten, TV 2, kulturprogram där televisionens nyhetsbevakning av kärnkraftsfrågan kritiserades.

SOS Harrisburg, TV 2, en dramadokumentär om händelserna i Harrisburg.

Och skeppets namn var "Gigantic", TV 1, teaterpjäs

- ¹⁰ För att jämföra olika medietypers informationstäthet är det nödvändigt att man utgår från samma volymmått. Problemet uppstår särskilt när man skall jämföra pressmedier och etermedier där det i ena fallet rör sig om skriven text och i det andra fallet om uppläst text. Den standardisering som här gjorts utgår från tidningarnas nyhetstext, exklusive rubriker, och är beräknad i spaltcentimeter.

Omvandlingstalet mellan pressens och etermediernas textvolym har varit 1 spaltcentimeter för 6 sekunders sändningstid. Resultatet grundar sig på ett test av 6 storstadsmorgontidningar, 4 kvällstidningar och 4 landsortstidningar. Sammanlagt 56 artiklar. Genomsnittsläsningstiden för 10 spaltcentimeter text blev för storstadsmorgontidningen 59 sekunder, landstortstidningen 57 sekunder och kvällstidningen 51 sekunder. Kvällstidningarnas kortare genomsnittslästid har bedömts vara kompenserad av att de i allmänhet har mindre spaltbredd. Därför har omvandlingstalet för samtliga presstyper blivit 6 sekunder = 1 spcm.

Omvandlingstalet 6 sek = 1 spcm tar dock ingen hänsyn till övergångar mellan olika inslag och andra typer av pauser som alltid uppstår i nyhetssändningar i radio och TV. Denna spilltid har bedömts som ca 15 procent av sändningstiden. Det slutliga omvandlingstalet — och som används i tabell 5.1 — blir således 7 sekunder = 1 spcm text. Omvandlingen från uppläst text till skriven text kan därför allmänt sett betraktas som generös. Anledningen är att etermediernas informationstäthet är så starkt beroende av vilket omvandlingstal som används. Som exempel kan nämnas att ett omvandlingstal på 6 sek ger en informationstäthet på 3,1 argument på 100 spcm och ett omvandlingstal på 7 sek en täthet på 3,7 argument per 100 spcm. De resultat som redovisas för etermediernas informationstäthet torde därför sannolikt kunna betraktas som något mer gynnsamma än de i verkligheten är.

- ¹¹ Informationsbreddindexet har beräknats på följande sätt: DN innehöll totalt 51 olika typer av pro-argument av totalt 59 möjliga och 49 olika typer av contra-argument av totalt 59 möjliga. Detta resulterar i ett pro-informationsbreddindex på .86 (= 51/59) och i ett contra-informationsbreddindex på .83 (= 49/59). Det totala informationsindexet blir $.86 \times .83 = .71$.

Anledningen till att informationsbredden beräknas för de båda debattsidorna var för sig och sedan multipliceras med varandra är att medier som täcker båda sidornas argument skall få ett högre breddindex än medier som enbart täcker ena sidans argument. Ett exempel kan belysa problemet. Antag att det teoretiska antalet relevanta typargument är 200 och att medium A och B har 100 av dessa argumenttyper. Vid en enkel informationsbreddberäkning skulle båda medierna få ett index på .50 (100/200). Om A:s argumenttyper fördelar sig på 90 pro-argumenttyper och 10 contra-argumenttyper och B:s argumenttyper fördelar sig på 50 pro-argumenttyper och 50 contra-argumenttyper är det uppenbart att det enkla informationsbreddindexet ger en missvisande bild av de båda medierna. Beräknar man istället täckningen av de båda debattsidorna var för sig ges följande resultat: Medium A Pro = .10 och Contra = .90, medium B Pro = .50 och Contra = .50. Multipliceras delbredderna fås resultatet Medium A = .09 (= .90 $\times$ .10) och medium B = .25 (.50 $\times$ .50). Multiplikationen innebär till skillnad från en enkel medelvärdesberäkning

dessutom att medier med jämna fördelningar mellan de båda debattsidorna gynnas i förhållande till medier med skeva fördelningar.

- ¹² Bakgrundsmaterialet har beräknats inklusive bilder, schematiska teckningar och andra typer av illustrationer. Orsaken är att denna typ av material oftast hade ett stort pedagogiskt och informativt värde. Det innebär i sin tur att basen för beräkningarna utgörs av det totala text- och bildmaterialet i tidningarna om energi- och kärnkraftsfrågor.
- ¹³ I sambandsberäkningarna ingår enbart de enskilda nyhetsmedierna. Specialprogrammen är således inte inräknade. Ej heller A45 eller Magasinet. Pearson's produktmomentkorrelationskoefficient har använts.
- ¹⁴ Asp (1978) s 90 f
- ¹⁵ Asp (1978) s 103 ff. Här ges exempel där mediernas informativitet har analyserats med utgångspunkt från olika referensramar.
- ¹⁶ Distinktionen mellan de två 'massmediedagordningarna' har i Asp (1983a) benämnts 'the general-media agenda', som åsyftar massmediernas allmänna sakfrågeprioriteringar, och 'the party-media agenda', som åsyftar de sakfrågor en speciell aktör kopplas till i massmedierna.
- ¹⁷ Asp (1982, 1983b)
- ¹⁸ Ibid
- ¹⁹ Ibid
- ²⁰ Lindahl (1982)
- ²¹ Lundberg (1981)
- ²² Ibid s 40
- ²³ Det sammanfattande indexet bygger på de tre olika indexvärdena som redovisats i tabell 5.5 och tabell 5.6 vilka standardiserats och summerats. De standardiserade värdena anges nedan för varje index. Siffrorna i tabellen anger avvikelserna från medelvärdet på respektive index. Medelvärdet är 0 och standardavvikelsen 1. Det sammanvägda indexet är det summerade värdet för de tre indexen.

	<i>Aktörs- behandling</i>	<i>Argument- fördelning</i>	<i>Bilden av kärnkraften</i>	<i>Positiv- negativ kärnkraft</i>
Rapport	- 0.1	+ 1.1	+ 0.8	+ 1.8
Aktuellt	+ 0.4	± 0	- 1.2	- 0.8
Ekot	+ 0.2	+ 0.8	± 0	+ 1.0
SvD	+ 1.0	+ 0.8	+ 0.4	+ 2.2
DN	+ 0.3	- 0.3	- 0.9	- 0.9
G-P	- 0.8	- 0.7	- 0.1	- 1.6
SDS	+ 0.5	+ 0.8	+ 0.9	+ 2.2
SkD	- 2.0	- 2.3	- 1.8	- 6.1
Arb	+ 1.1	+ 0.9	+ 0.6	+ 2.6
Ex	+ 0.4	+ 0.3	- 0.4	+ 0.3
AB	- 0.1	- 0.5	+ 0.6	± 0
GT	+ 1.0	+ 0.1	± 0	+ 1.1
KvP	+ 1.2	+ 1.1	+ 1.8	+ 4.1
BT	± 0	+ 0.4	+ 0.3	+ 0.7
GD	- 1.7	- 1.1	- 0.9	- 3.7
HN	- 1.8	- 1.8	- 1.4	- 5.0
Fkt	+ 0.5	+ 0.4	+ 1.4	+ 2.3

Ny Dag har lämnats utanför analysen pga sina extrema indexvärden.

Det bör observeras att resultaten i tabellen endast visar avstånden mellan de olika medierna på en skala från mest kärnkraftspositivt nyhetsurval till mest kärnkraftsnegativt nyhetsurval. Nollpunkten står således inte för ett "neutralt läge" utan enbart för medelvärdet för de i urvalet ingående medierna. Ett mediums avstånd från nollpunkten är således beroende av vilka medier som ingår i urvalet.

²⁴ Asp (1982, 1983b)

²⁵ Analysen av linjernas budskap utgår från följande informationsmaterial:

Linje 1

- 1 Valsedelstext
- 2 Broschyr distribuerad av riksskatteverket i samband med folkomröstningen (2 A4-sidor)
- 3 Presentationsfilm i TV (10 min)
- 4 Inlednings- och avslutningsanförande i den avslutande TV-debatten (ca 5 min)
- 5 Energi för Sverige (folder)
- 6 Energi för Sverige (12-sidigt gruppkorsband i tabloidformat)
- 7 Energi för Sverige (4-sidigt gruppkorsband i tabloidformat)
- 8 Energi för Sverige (4-sidigt gruppkorsband i tabloidformat)
- 9 Annonser/flygblad (för eventuell komplettering av ovan)

Linje 2

- 1 Valsedelstext
- 2 Broschyr distribuerad av riksskatteverket i samband med folkomröstningen (2 A4-sidor)
- 3 Presentationsfilm i TV (10 min)
- 4 Inlednings- och avslutningsanförande i den avslutande TV-debatten (ca 5 min)
- 5 Upprop till Sveriges folk för linje 2
- 6 Därför linje 2 (6-sidig A4-folder)
- 7 Här får Du svaren av linje 2 (8-sidig A4-broschyr)
- 8 Jobben Säkerheten Miljön (4-sidig A5-broschyr)
- 9 Annonser/flygblad (för eventuell komplettering av ovan)

Linje 3

- 1 Valsedelstext
- 2 Broschyr distribuerad av riksskatteverket i samband med folkomröstningen (2 A4-sidor)
- 3 Presentationsfilm i TV (ca 10 min)
- 4 Inlednings- och avslutningsanförande i den avslutande TV-debatten (ca 5 min)
- 5 Rösta Nej! Presentation av linje 3 (16-sidig A5-broschyr)
- 6 Startskottet för trygga, lönsamma energikällor (4-sidig A5-folder)
- 7 Hur farlig är kärnkraften? (4-sidig A5-folder)
- 8 De trygga energikällorna finns! (16-sidig A5-broschyr)
- 9 Folkkampanjen Nej till Kärnkraft (4-sidigt tabloidformat, januari 1980)
- 10 Ni är bosatt inom . . . riskområde (4-sidig A5-folder)
- 11 Brev till er som är föräldrar (2-sidigt A4)
- 12 Till Sveriges småföretagare (2-sidigt A4)
- 13 Annonser/flygblad (för eventuell komplettering av ovan)

- ²⁶ För en vidare diskussion om verklighetsutsagor och omdömen i politiken se t ex Tingsten (1966) s 5, Westerståhl (1970a) s 45 ff, Lewin (1972), Björklund (1976), Vedung (1977) och Hadenius (1979)
- ²⁷ Modellen har tidigare publicerats i Asp (1983c)
- ²⁸ Johansson (1980) s 28 ff
- ²⁹ Molin (1957)
- ³⁰ Skillnaden mellan Rapport (TV 2) och Aktuellt (TV 1) kan man även återfinna i det grundmaterial som presenteras i radionämndens utredning, Lundberg (1981)
- ³¹ Yttrande från TV 1 och TV 2 angående "Programutbudet i TV och radio inför kärnkraftsomröstningen", s 15
- ³² Ibid s 5
- ³³ Resultatet presenteras mer ingående i Kent Asps avhandling
- ³⁴ Gledisch och Hellevik (1977) s125 ger flera exempel på vad de kallar 'fördelningsmodeller av resurser' med utgångspunkt från en given ståndpunktsfördelning i ett samhälle. Förutom en ren 'avspeiling' av olika opinioner i ett samhälle kan man tänka sig exempel där resurser (t ex medieutrymme) tillförs majoritetsståndpunkter från minoritetsståndpunkter ('ensretting' och 'konsentrasjon') eller exempel där resurser tillförs minoritetsståndpunkter från majoritetsståndpunkter ('spredning', 'likhet' och 'kompensasjon').
- ³⁵ Yttrande från TV 1 och TV 2, s 12.

6 Massmedierna och väljarna i 1980 års folkomröstningskampanj

Litteratur

- Berg, I, Busch, K, Fraenkel, G och Zetterberg, H, Det svenska kärnkraftsvalet 1980: Värderingar, politik och opinionsbildning. *Sociologisk forskning* nr 3-4, 1980
- Blumler, J och McQuail, *Television in Politics: Its Uses and Influence*. Faber & Faber, London 1968
- Blumler, J och Katz, E (eds), *The Uses of Mass Communication. Current perspectives on gratification research*. Sage, Beverly Hills 1974
- Blumler, J och Gurevitch, M, The political effects of mass communication. I Gurevitch m fl (eds), *Culture Society and the Media*. Methuen, London 1982
- Brantgärde, L, Alfredsson, I och Sjölin, M, *Kommunalpolitik, massmedier och medborgare*. Studier av kunskaper, medieutbud och förutsättningar för lokal opinionsbildning. Rapport från kommunaldemokratiska forskningsgruppen. Ds Kn 1981:13. Stockholm 1981
- Branzén, K, *Allmänhetens informationskällor i energi- och kärnkraftsfrågor*. Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg, Rapportserien 1978:5
- Cerha, J, *Masskommunikation med de jämlika*. Almqvist & Wiksell, Stockholm 1973
- Chaffee, S (ed), *Political Communication. Issues and Strategies for Research*. Sage, Beverly Hills 1975
- Clark, P och Kline, F G, Media effects reconsidered: some new strategies for communication research. *Communication Research*, nr 1, 1974
- Eyal, C, *Time frame in agenda-setting research: A study of the conceptual and methodological factors affecting the time context of the agenda-setting process*. Unpublished doctoral dissertation, Syracuse University 1980
- Gaziano, C, The knowledge gap. An analytical review of media effects, *Communication Research*, nr 4, 1983

- Gilljam, M, *Pluralist and marxist agenda-setting research. The possibilities for a convergence between traditions*. Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg (stencil), 1984
- Hultåker, Ö och Trost, J, *Forskningsrådsnämndens information inför kärnkrafts-omröstningen*. Uppsala universitet, Uppsala 1981
- Jonasson, B, *Kvinnor och politik. Åsiktsförekomst i politiska sakfrågor*. Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg (stencil), 1982
- Katz, E, On conceptualizing media effects. McCormack, T (ed), *Communications Studies: Decade of Dissent*. Tai Press, Greenwich 1980
- Kjellmor, S, *Etermedierna och informationsklyftorna*. Sveriges Radio/PUB, nr 21, 1979
- Klapper, J, *The Effects of Mass Communication*. Free Press, New York 1960
- Kraus, S och Davis, D, *The Effects of Mass Communication on Political Behavior*. Pennsylvania State University Press, University Park 1976
- Lazarsfeld, P F, Berelson, B och Gaudet, H, *The People's Choice*. Duell, Sloan and Pearce, New York 1944
- McCombs, M, och Shaw, D, The Agenda-Setting Function of Mass Media. *Public Opinion Quarterly* 36, 1972
- McCombs, M, Setting the agenda for the agenda setting research. An assessment of the priority, ideas and problems. *Mass Communication Yearbook, vol. 2*. Sage, Beverly Hills 1981a
- McCombs, M, The Agenda-setting approach. I Nimmo, D D och Saunders, K R (eds). *Handbook of Political Communication*. Sage, Beverly Hills 1981b
- McQuail, D, The Influence and effects of mass media. I Curran, J, Gurevitch, M och Wollacott, Y (eds), *Mass Communication and Society*. Edward Arnold, London 1977
- Noelle-Neumann, E, Return to concept of powerful massmedia. *Studies of Broadcasting*, nr 9, 1973
- Noelle-Neumann, E, The spiral of silence: a theory of public opinion. *Journal of Communication*, nr 24, 1974
- NOU 1982: 30. *Maktutredningen: Rapporten om Massmedier*. Norges offentliga utredningar, Oslo 1982
- Nowak, K, From information Gaps to Communication Potential, I Berg, M m fl (eds), *Current Theories of Scandinavian Mass Communication Research*, GMT, Grenå 1977
- Nowak, K, *Mikro-makro, tur och retur*. Akademitlitteratur, Stockholm 1980
- Nowak, L, *Informationsklyftorna — en spegling av det ojämlika samhället*. Sveriges Radio/PUB, nr 20, 1979
- O'Keefe, G J och Atwood, L E, Communications and Election Campaigns. I Nimmo, D D och Sanders, K R (eds), *Handbook of Political Communication*. Sage, Beverly Hills 1981
- Patterson, T E, *The Mass Media Election. How Americans Choose Their President*. Praeger, New York 1980
- Sauerberg, S, Kommunikation til vælgere — og mellem vælgere, i Borre, O m fl (eds), *Vælgerne i 70'erne*. Akademisk Forlag, København 1976
- Sjödén, R, *Sveriges första TV-val*. Sveriges Radio, Stockholm 1962
- SOU 1956:35. *Upplysningsverksamhet vid folkomröstningar*. Statens offentliga utredningar.
- SOU 1983:34. *Information som styrmedel. En rapport om energisparkommitténs verksamhet och energihushållningsinformationens effekter*. Statens offentliga utredningar.
- Särilvik, B, *Opinionsbildningen vid folkomröstningen 1957*. SOU 1959:10

- Waldahl, R, *Kommunikasjon og politisk deltakelse*. Universitetsforlaget, Oslo 1982
- Weibull, L, *Samhällsorientering och masskommunikation*. Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg, Rapportserien 1976:2
- Weibull, L, Det politiska tidningsvalet. I *Väljare Partier Massmedia*. Liber, Stockholm 1982
- Weibull, L *Tidningsläsning i Sverige. Tidningsinnehav, tidningsval, läsvanor*. Liber, Stockholm 1983
- Westerståhl, J och Särllvik, B, *Svensk valrörelse 1954: Icke-röstning. Mediastudier*. Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg (stencil), 1956
- Westerståhl, J och Särllvik, B, *Svensk valrörelse 1956*. Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg (stencil), 1957
- Windahl, S, Uses and Gratifications at the Crossroads. I *Mass Communication Review Yearbook*, Vol. 2. Sage, Beverly Hills 1981
- Österman, T och Bernow, R, Så avgjordes folkomröstningen. *Dagens Nyheter*, 1 april 1980

Noter

- ¹ Cerha (1973) s 29
- ² Ibid s 30
- ³ Följande är ett exempel på "den fjärde vägen till kunskap om omvärlden": En väljare som har kunskap om (1) "socialdemokraterna stödjer linje 2 i folkomröstningen" och (2) "socialdemokraterna och LO brukar stödja samma politiska alternativ", kan av denna kunskap dra slutsatsen att "LO stödjer linje 2 i folkomröstningen". Väljaren har därmed på grundval av lagrad kunskap och genom egen tankeverksamhet skapat *ny* kunskap om omvärlden utan att direkt eller indirekt komma i kontakt med den.
- ⁴ Berg, Busch, Fraenkel och Zetterberg (1980) och Österman och Bernow (1980)
- ⁵ SOU 1956:35, tabell 4.1, s 66 och Särllvik (1959), tabell XX, s 108
- ⁶ Särllvik (1959), tabell VI:2, s 70
- ⁷ Ibid s 73
- ⁸ Patterson (1980) s 84 och s 86
- ⁹ Blumler och McQuail (1968)
- ¹⁰ Patterson (1980) s 84 f
- ¹¹ Branzén (1978)
- ¹² Jonasson (1982)
- ¹³ Asp (1983b)
- ¹⁴ Asp (1982)
- ¹⁵ O'Keefe och Atwood (1981), s 329
- ¹⁶ Westerståhl och Särllvik (1956), och Westerståhl och Särllvik (1957)
- ¹⁷ Se t ex Communication Research första nummer från 1974 och Clarke och Kline (1974), Noelle-Neumann (1973). Se även McQuail (1977), Blumler och Gurevitch (1982) och O'Keefe och Atwood (1981) för en översikt över massmedieforskningens utveckling.
- ¹⁸ Nowak (1977), Nowak (1979). För en modern översikt (58 olika studier) av massmediernas betydelse för kunskapsklyftorna i samhället se Gaziano (1983). Se även Weibull (1976).
- ¹⁹ SOU 1956:35 s 59 ff
- ²⁰ Särllvik (1959), s 84 ff
- ²¹ Se t ex McCombs (1981a, 1981b) och Gilljam (1984) för en översikt av dagordningsforskningen
- ²² McCombs (1981a s 210)

²³ Asp (1983a)

²⁴ Eyal (1980). Se även McCombs (1981b)

7 Stabila och rörliga väljare under folkomröstningskampanjen

Litteratur

Nilson, S-S, *Folkeavstemningen i Norden*. Rapport till sjätte nordiska statsvetarkonferensen i Åbo (stencil), 1981

Nilson, S-S, Scandinavia, i Butler, D och Ramney, A (eds), *Referendums. A Comparative Study of Practice and Theory*. American Enterprise Institute, Washington 1978

Opinionsmätningar i kärnkraftsfrågan under hösten 1979 och våren 1980, genomförda av Sifo, Imu och PUB

Resultat från folkomröstningen om kärnkraften den 23 mars 1980, *Statistiska meddelanden*, Be 1980:5, Statistiska centralbyrån

Sollander, S, *Folkomröstningsfrågorna i partisympatiundersökningen maj 1980*. Pressmeddelanden, Statistiska centralbyrån, 1980

Valdeltagande vid folkomröstningen om kärnkraft 1980, *Statistiska meddelanden*, Be 1981:2, Statistiska centralbyrån

8 Åsiktsröstning och linjeval

Litteratur

Berg, I, Busch, K, Fraenkel, G, och Zetterberg, H, Det svenska kärnkraftsvalet 1980: Värderingar, politik och opinionsbildning, *Sociologisk forskning*, nr 3—4 1980

Boalt, G, Hultgren, S och Ekman, G, *Kärnkraften — kärnkraftsopinionen, kärnkraftskampanjernas argument, folket bakom de tre linjerna*. Stiftelsen för opinionsanalyser (stencil), 1980

de Boer, C, The Polls: Nuclear Energy, *Public Opinion Quarterly*, vol 41, 1977

Bäckman, B, *Kärnkraftsopinionen*. Testologen (stencil), 1980

Downs, A, *An Economic Theory of Democracy*. Harper & Row, New York 1957

Homburger Erikson, E, *Ungdomens identitetskriser*. Natur och Kultur, Stockholm 1969

Holmberg, S, och Petersson, O, *Inom felmarginalen. En bok om politiska opinionsundersökningar*. Liber, Stockholm 1980

Holmberg, S, *Svenska väljare*. Liber, Stockholm 1981

Kuklinsky, J, Mettay, D, och Key, W, Citizen Knowledge and Choices on the Complex Issue of Nuclear Energy, *American Journal of Political Science*, vol 26, 1982

Nealey, S, Melber, B och Rankin, W, *Public Opinion and Nuclear Energy*. Lexington Books, Lexington Mass. 1983

Opinionsmätningar i kärnkraftsfrågan genomförda av Sifo under åren 1974—1980

Petersen, N, Attitudes towards Integration at the Danish Common Market Referendum, *Scandinavian Political Studies*, vol 1, 1978

Peterson, A, Kvinnofrågor, kvinnomedvetande och klass, *Zenit*, Nr 2, 1981

Petersson, O, *Väljarna och valet 1976*, Liber, Stockholm 1977

Schulman, M, The impact of Three Mile Island, *Public Opinion*, June—July 1979

- Shapiro, M, Rational Political Man: A Synthesis of Economic and Social-Psychological Perspectives, *American Political Science Review*, vol 63, 1979
- Sjöberg, L, Intervju i *Femina*, nr 12, 1977
- Undersökningsmaterial över en serie opinionsmätningar på kärnkraft, FSI (stencil), 1976
- Westerståhl, J, *PUB-undersökningen om energipolitiken*. Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg (stencil), 1975
- Westrell, C, *Svenskarna och kärnkraften*. PUB (stencil), 1976
- Österman, T och Bernow, R, Så avgjordes folkomröstningen, *Dagens Nyheter*, 1 april 1980
- Österman, T, Wikman, A och Bernow, R, *Svenskarna och oljekrisen*. FSI/PUB (stencil), 1974

9 Socioekonomiska faktorer och linjealet

Litteratur

- Busch, K och Berg, I, *Valets frågor i augusti*. Pressmeddelande från Sifo, 1982
- Francovic, K, Sex and Politics — New Alignments, Old Issues, *PS*, vol 15, 1982
- Grönlund, O, Förbudsomröstningen angående rusdrycksförbud. *Nordisk statistisk tidskrift*, vol 2, 1923
- Holmberg, S och Nordlöf, H, *Valundersökning 1979. Teknisk rapport*. Statistiska centralbyrån och Liber, Stockholm 1982
- Jonasson, B, *Kvinnor och politik. Åsiktsförekomst i politiska sakfrågor*. Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg (stencil), 1982
- Lafferty, N, Sex and Political Participation: An Exporatory Analysis of the "Female culture". *European Journal of Political Science*, vol 8, 1980
- Lönnroth, M, *Kärnkraftskontroverser i olika länder — några funderingar kring strukturella och kulturella faktorerens betydelse*. Sekreteriatet för framtidsstudier (stencil), 1982
- Rokkan, S, *Citizens Elections Parties*. Universitetsförlaget, Oslo 1970

10 Partitillhörighet och kärnkraftsåsikt

Litteratur

- Butler, D och Kitlinger, U, *The 1975 Referendum*. Macmillan & Co, London 1976
- Gemacher, E och Plasser, F, *The Austrian Nuclear Power Referendum and its Influence on the Austrian General Election in May 1979*. Esomar/Waporkonferens i Bonn, januari 1980
- Gledisch, N-P och Hellevik, O, *Kampen om EF. Pax*, Oslo 1977
- Goguel, F (ed), *Le référendum d'octobre et les élections de novembre 1962*. Armand Colin, Paris 1965
- King, A, *Britain says yes: The 1975 referendum on the Common Market*. American Enterprise Institute, Washington 1977
- Marradi, A, Italy's referendum on divorce: Survey and ecological evidence analyzed, *European Journal Political Research*, vol 4, 1976
- Nielsen, H, Voting Age of 18 years. Adopted by the Danish Folketing, Rejected by the Popular Referendum, *Scandinavian Political Studies*, vol 5, 1970
- Pelinka, A, The Nuclear Power Referendum in Austria, *Electoral Studies*, No 3, 1983

- Pierce, R, Valen, H och Listhaug, O, Referendum Voting Behavior: The Norwegian and British Referenda on Memberships in the European Community, *American Journal of Political Science*, No 1, 1983
- Särilvik, B, Alt, J och Fox, A, Britain's membership of the EEC: A Profile of Electoral Opinions in the Spring of 1974 — with a Postscript on the Referendum, *European Journal of Political Research*, vol 4, 1976
- Valen, H, Norway: 'No' to EEC, *Scandinavian Political Studies*, vol 8, 1973
- Worre, T, *EF, valgene og partierne*. Papper presenterat vid sjätte nordiska statsvetarkonferensen i Åbo 1981

11 Kärnkraften och tillväxt-ekologidimensionen

Litteratur

- Bernow, R och Österman, T, Inställning till och kunskap om kärnkraft 1973—1980, *Sociologisk forskning*, Nr 3—4, 1980
- Birgersson, B-O och Westerståhl, J, *Den svenska folkstyrelsen*, Liber, Stockholm 1983
- Björnsne, R, *Populism och Ekopolitik*, Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet 1979
- Converse, P, The Nature of Belief Systems in Mass Publics i Apter, D (ed), *Ideology and Discontent*, Free Press, New York 1964
- Emmelin, L, *Ekologisk grundsyn*. Naturresurs- och miljökommittén, Stockholm 1982
- Emmelin, L och Wiman, B, *Om energi och ekologi*. Sekretariatet för framtidsstudier, Stockholm 1977
- Garthon, P, Visst finns en ny politisk dimension i Sverige, *Sociologisk forskning*, Nr 3, 1981
- Himmelstrand, U, Strukturbild och kampanjbild. Kärnkraft och löntagarfonder, *Sociologisk forskning*, Nr 3—4, 1980
- Holmberg, S, Kärnkraften och vänster-högerdimensionen, konfliktlinjer i svensk politik, *Statsvetenskaplig Tidskrift*, Nr 2, 1978
- Ingelhart, R, Traditionelle politische Trennungslinien und die Entwicklung den neuen Politik in westlichen Gesellschaften, *Politische Vierteljahresschrift*, Nr 2, 1983
- Ingelhart, R, Post-Materialism in an Environment of Insecurity, *American Political Science Review*, vol 75, 1981
- Ingelhart, R, *The Silent Revolution. Changing Values and Political Styles Among Western Publics*. Princeton University Press, Princeton 1977
- Korpi, W, *Den demokratiska klasskampen*. Tiden, Stockholm 1981
- Korpi, W, Kärnkraften och politikens dimensioner, *Sociologisk forskning*, Nr 3—4, 1980
- Lewin, B, Hot om framtiden. Om strukturella och fragmentariska hotbilder samt deras relation till klass och kön, *Sociologisk forskning*, nr 2, 1982
- Petersson, O, *Regeringsbildningen 1978*. Rabén & Sjögren, Stockholm 1979
- Petersen, P-A och Aardahl, B, Holninger till energipolitik och resursförvaltning, *Tidskrift for samfunnsforskning*, nr 2—3, 1981
- Ragnarson, P, Detta hände under kärnkraftsdebatten, i *Moderna tider*, Riksbankens jubileumsfond, 1979:4
- Särilvik, B, Partibyten som mått på avstånd och dimensioner i partisystemet, *Sociologisk forskning*, Nr 1, 1968

- Valen, H och Aardal, B, *Et valg i perspektiv. En studie av stortingsvalet 1981*. Statistisk Sentralbyrå, Oslo 1983
- Vedung, E, Kärnkraften ger ny blockbildning i politiken, *Tvärnsnitt*, nr 1, 1979
- Vedung, E, Kärnkraften och partisystemet i Sverige, *Politica*, nr 1, 1980
- Vedung, E, Tillväxt-ekologidimensionen igen, *Sociologisk forskning*, Nr 3, 1981
- Zetterberg, H, Attityder till tekniken, i *Attityder till tekniken*, Riksbankens jubileumsfond, 1978:6
- Zetterberg, H, Miljömedvetande och politik, *Sociologisk forskning*, vol 16, 1979

12 Riskbedömningar och linjeval

Litteratur

- Ajzén, I och Fishbein, M, Attitude — Behavior Relations: A Theoretical Analysis and Review of Empirical Research, *Psychological Bulletin*, Vol 84, 1977
- Alfvén, H, *Kärnkraft och atombomben*. Aldus, Stockholm 1975
- Anér, S, *Kärnstopp. Frankrike — USA — Sverige efter Harrisburg*. LTs förlag, Stockholm 1979
- Anér, S, *Urladdning*. LTs förlag, Stockholm 1979
- Barbour, I, Brooks, H, Lakoff, S och Opie, J, *Energy and American Values*. Praeger, 1982
- Fishbein, M och Ajzén, I, *Belief, Attitude and Behavior: An Introduction to Theory and Research*. Addison-Wesley, Reading Mass., 1975
- Fishbein, M och Coombs, S, Basis for Decision: An Attitudinal Analysis of Voting Behavior, *Journal of Applied Social Psychology*, vol 4, 1974
- Goodman, G T och Rowe, W D (eds), *Energy Risk Management*. Academic Press Management, London 1979
- Holmqvist, C-E, *En ren olycka — en bok om risker och riskbedömningar*. Dialog, Lund 1978
- Jungk, R, *Kärnkraftsamhället*. Bonniers, Stockholm 1979
- Landell, N-E, *Mannen som bytte sida. Miljödebatt med helhetssyn*. Alba, Stockholm 1978
- Larsson, L, Larsson, T och Löfveberg, S, *Kärnvapen Kärnkraft*. Pogo Press, Stockholm 1976
- Lawless, E, *Technology and Social Shock*. Rutgers University Press, New Brunswick 1977
- Lindberg, S, *Energiframtiden. Fakta och myter i debatten*. Rabén & Sjögren, Stockholm 1975
- Lindell, B och Löfveberg, S, *Kärnkraften, människan och säkerheten*. Liber, Stockholm 1975
- Lohman, H, *Låt inte lugna er!* Rabén & Sjögren, Stockholm 1979
- Lönnroth, M, Johansson, T och Steen, P, *Sol eller uran — att välja energiframtid*. Liber och sekretariatet för framtidsstudier, Stockholm 1979
- Malte, Förslag till miljöorelsens alternativa energiplan. Huvudrapport, Stockholm (stencil), 1977
- Nelkin, D, Some Social and Political Dimensions of Nuclear Power: Examples from Three Mile Island, *American Political Science Review*, vol 75, 1981
- Otway, H och Pahner, P D, Risk Assessment, *Futures*, vol. 8, 1976
- Otway, H och Thomas, K, Understanding Public Attitudes toward Nuclear Power, International Institute for Applied Systems Analysis (IIASA och IAEA stencil) 1977
- Riskvärdering*, Energikommissionen, DS I 1978:15

- Rokeach, M, *Beliefs, Attitudes and Values*. Jossey. Bass inc., San Francisco 1970
- Rowe, W D, *An Anatomy of Risk*. Wiley & Son, New York 1977
- Sjöberg, L (red), *Risk och beslut. Individerna inför samhällsriskerna*. Liber, Stockholm 1982
- Sjöberg, L, Strength of Belief and Risk. *Policy Sciences*, vol 11, 1979
- SOU 1978:17 *Energi*, Betänkande av energikommissionen.
- SOU 1979:83 *Om vi avvecklar kärnkraften*. Betänkande av konsekvensutredningen.
- SOU 1979:86, *Säker kärnkraft?* Betänkande av reaktorutredningen.

13 Kärnkraften, folkomröstningen och demokratin

Litteratur

- Anckar, D, Referendum i Finland? Om den svårförverkligade demokratin, i Ancker, D och Berglund, S, *Planerad demokrati*. Åbo Akademi, Åbo 1980
- Berelson, B, Democratic Theory and Public Opinion, *Public Opinion Quarterly*, vol 25, 1952
- Berelson, B, Lazarsfeld, P och McPhee, W, *Voting. A Study of Opinion Formation in a Presidential Campaign*. University of Chicago Press, Chicago 1954
- Butler, D, och Ranney, A, *Referendums. A Comparative Study of Practice and Theory*. American Enterprise Institute, Washington 1978
- Cnudde, C och Newbauer, D, (eds), *Empirical Democratic Theory*. Markham, Chicago 1969
- Dahl, R, *A Preface to Democratic Theory*. University of Chicago Press, Chicago 1968
- Dahl, R, *Polyarchy. Participation and Opposition*. Yale University Press, New Haven 1971
- Granberg, D och Holmberg, S, Modeling the Relationships among Preference, Expectations and Voting Behaviour, Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg, rapportserien 1983:3
- Key, V O, *Public Opinion and American Democracy*. Alfred A Knopf, New York 1967
- Lewin, L, *Folket och eliterna. En studie i modern demokratisk teori*. Almqvist & Wiksell, 1970
- Macpherson, C B, *Democratic Theory: Essays in Retrieval*, Clarendon Press, Oxford 1973
- Macpherson, C B, *The Life and Times of Liberal Democracy*. Oxford University Press, Oxford 1977
- Mayo, H B, *An Introduction to Democratic Theory*. Oxford University Press, New York 1960
- Olsen, J and Saetren, H, *Aksjoner og Demokrati*. Universitetsforlaget, Bergen 1980
- Ross, A, *Varför demokrati*. Tidens förlag, Stockholm 1965
- Sartori, G, *Democratic Theory*. Praeger, New York 1965
- Tingsten, H, *Demokratiens problem*. Aldus, Stockholm 1961 (första utgåvan 1945)
- Vallinder, T, *Press och politik*. Gleerups, Lund 1972
- Westerståhl, J, *Den kommunala självstyrelsen. Ett forskningsprogram*. Almqvist & Wiksell, Uppsala 1971
- Westholm, C-J, *Ratio och universalitet. John Stuart Mill och dagens demokratidebatt*. Raben & Sjögren, Stockholm 1976
- Åkerman, N, *Demokratibegreppet*. Prisma, Stockholm 1972

Register

- A45 24, 155 ff, 160 ff, 192
Aftonbladet 45, 48 ff, 69 ff, 77, 143, 156,
160 ff, 174 ff, 192 f, 232
Ahlmark, Per 44 f
Aktuellt 24, 54, 57, 155 ff, 160 ff, 174 ff, 186,
191 f, 198 f, 214 f, 217, 231 f
Alfvén, Hannes 34
Allard, Henry 48, 97
Alsén, Olle 35 f
André, Gunilla 34
Arbetet 51 f, 67, 69, 71, 77, 156, 158, 160 ff,
174 ff, 186 f, 191, 201, 232
Arvidson, Peter 117 f
Asea-Atom 139
- Barsebäck 12, 45 f, 72, 284, 303, 523
Berg, Ingrid 302, 338
Bergmark, Orvar 98
Bernow, Roger 38, 210, 440
Birgersson, Bengt Owe 439
Blix, Hans 98, 229
Blom, Lennart 90
Blumler, Jay 223 f
Bodström, Lennart 100
Bohman, Gösta 44 f, 48, 53 f, 58 f, 67, 131 f,
146, 148
Borås Tidning 156, 160 ff, 174 ff, 191 f, 232
Branzén, Karl 438, 451
Busch, Karin 320, 338
- Carlsson, Ingvar 59 f
Carlsson, Ulla 37
Carter, Jimmy 66
Centerpartiet 11 ff, 14, 39 ff, 54 ff, 58 f, 65,
67 f, 83 ff, 87, 89, 97, 130 f, 130 ff, 230,
272 f, 283 ff, 304 ff, 316 ff, 343 ff, 363 ff,
379 ff, 420 ff, 464 f, 504 ff, 524, 532 f, 544
Centerpartistisk press 41 ff, 54, 115, 231 ff
Cerha, Jarko 205
Columbiaskolan 205, 208, 219, 234
Converse, Philip 462
- Dagens Nyheter 32 f, 35 ff, 39, 43, 49 ff, 67,
69, 71, 77 f, 156 ff, 160 ff, 174 ff, 186,
191 f, 201, 232 f
Dahl, Birgitta 98, 229
Dahlbeck, Nils 98
Dalenius, Tore 239
- Daléus Lennart 97 f, 100, 102, 132
Delegationen för energiproduktionsforsk-
ning 139
Dupreux, Georges 375
- Eko-redaktionen 24, 41, 47, 155 ff, 160 ff,
174 ff, 186
Energikommissionen 487
Engqvist, Lars 97
Eriksson, Karl-Erik 36
Erlander, Aina 97, 101, 146
Erlander, Tage 97, 101, 146
Esaïasson, Peter 25
von Euler, Roland 239
Expressen 48 f, 69 ff, 77 f, 103, 156, 158,
160 ff, 174 ff, 191, 229, 232
- Fishbein, Martin 21 f, 473 f, 495 ff, 535
Folket 156, 160 ff, 174 ff, 191, 232
Folkkampanjen mot atomkraft 12, 65, 97,
285
Folkkampanjen Nej till kärnkraft 97
Folkpartiet 11 ff, 33, 40, 42, 44 ff, 58, 65, 68,
81 ff, 87, 127, 130 f, 130 ff, 142, 230,
272 f, 283 ff, 304 ff, 316 ff, 343 ff, 363 ff,
379 ff, 420 ff, 464 f, 504 ff, 532 f
- Folkpartistisk press 41 ff, 232
Forskargruppen för samhälls- och informa-
tionsstudier 210, 440
Forsmark 12, 46 f, 48, 58, 303
Fraenkel, Greta 302
Fälldin, Thorbjörn 11 ff, 12 f, 32 f, 35, 40 ff,
53, 55 f, 58 f, 65 f, 67, 85, 103, 131 f,
284 f, 522, 527 f, 533
Förbundet Kommunist 97
- Galtung, Johan 336
de Gaulle, Charles 375
Gefle Dagblad 113, 156, 160 ff, 174 ff, 191,
232
Gemacher, Ernst 375
Gerholm, Tor Ragnar 36, 98, 100
Gilljam, Mikael 27
Gleditsch, Nils Petter 374
Gougel, François 375
GT 69 ff, 77, 156, 160 ff, 174 ff, 191, 232
Gustafsson, Lars 98

- Gyllenhammar, P G 98
 Göteborgs-Posten 67, 69, 71, 77 f, 156, 158,
 160 ff, 174 ff, 186, 191, 201, 232 f
- Hallands Nyheter 113, 156, 160 ff, 174 ff,
 191, 232
- Hambraeus, Birgitta 34, 46, 90
- Hammerich, Kai 33
- Harrisburg 12, 33, 49 ff, 55, 59 f, 64 f, 70 ff,
 88, 110 f, 145, 285 f, 303 ff, 327 f, 487,
 522 ff
- Hedberg, Per 25
- Hellevik, Ottar 374
- Hemánus, Pertti 153
- Hermansson, C H 97
- Hjerne, Gunnar 97
- Homburger Erikson, Erik 302
- Hörnlund, Börje 67
- IAEA 474
- IMU 252
- Inglehart, Ronald 469
- Jacobs, Paul 103
- Johansson, Leif 198
- Johansson, Rune 34
- Jonasson, Birgit 338
- Jordens vänner 97
- Jönsson, Ludvig 98, 102
- Kjellström, Björn 66
- Klapper, Joseph T 205
- Korpi, Walter 439
- Kreisky, Bruno 375
- Kristen demokratisk samling 14, 97, 380 f,
 420 ff, 464 f
- Kristensson, Astrid 98, 100
- Kvällsposten 69 f, 77, 156, 160 ff, 174 ff, 191,
 201, 232
- Kågeson, Per 36, 66
- Lazarsfeld, Paul F 32, 205, 212, 225, 234, 335
- Leijonhufvud, Sigfrid 33
- LIFE 97, 131
- Lindahl, Rutger 176
- Lindell, Bo 35
- Lindström, Ulla 97, 102, 130 135
- Listhaug, Ola 374
- LO 66, 76, 83, 100, 129 f, 140, 346
- LRF 235
- Lundberg, Dan 177
- Lundberg, Erik 98
- Lönnroth, Måns 336
- Magasinet 24, 73, 155 ff, 160 ff, 192
- Mannesman 73
- Marradi, Alberto 375
- McCombs, Maxwell 239
- McQuail, Denis 223 f
- Michiganskolan 61
- Miljöpartiet 420 ff, 464 f
- Moberg, Eva 36
- Moderaterna 11 ff, 33, 40, 42, 44 ff, 55, 58,
 65, 68, 83 ff, 87 f, 96, 130 f, 133 ff, 172,
 203 ff, 230, 272 f, 304 ff, 316 ff, 343 ff,
 363 ff, 379 ff, 420 ff, 464 f, 504 ff, 524,
 532 f, 544 f
- Moderat press 37, 41 ff, 231 ff
- Molin, Björn 23, 198
- Molin, Rune 90, 98, 130, 132, 140
- Myrdal, Alva 101
- Nicolin, Curt 98
- Nilsson, Gunnar 100
- Nordlöf, Hans 27, 207
- Ny Dag 69 ff, 73 f, 77, 113, 115, 156, 160 ff,
 191
- Nämnden för energiforskning 139
- Näringslivets Energiinformation, näringsli-
 vet 66, 98, 138 ff
- Odenberg, Christina 98
- Odlander, Ingemar 48
- Oskarshamn 303
- Oskarshamns kraftgrupp 139
- Otway, Harry 474
- Palme, Olof 12, 33, 42, 46 f, 49, 52 f, 60,
 100 ff, 117, 131 f, 135, 285
- Patterson, Thomas E 171, 221, 223
- Pejling 155 ff, 160 ff, 201, 217, 220, 224, 538
- Petersson, Olof 282, 439 f
- Pierce Roy 374
- Plasser, Fritz 375
- PUB 252
- Radionämnden 177, 199
- Ranstad 303 ff
- Rapport 23 f, 48, 54, 57, 63 f, 68 ff, 73 f,
 77 ff, 83 f, 86 f, 98, 155 ff, 160 ff, 174 ff,
 191 f, 198 f, 214 f, 217, 231 ff
- Ringhals 12, 46 f, 73 f, 303
- Rokkan, Stein 336
- Rosengren, Karl Erik 153
- SACO/SR 346
- SAF 98, 235
- SAFE 97
- Schmidt, Stephan 51
- Seymour-Ure, Colin 32
- Shaw, Donald 239
- Sifo 210, 216, 252, 283 ff, 302 f, 328, 336,
 338, 529, 533
- Sjöberg, Lennart 302, 487
- Skånska Dagbladet, 67, 69 ff, 77, 113, 156,
 158, 160 ff, 174 ff, 186 f, 191, 201, 232

568 Register

- Socialdemokraterna 11 ff, 33, 39 ff, 49, 52 ff, 57 ff, 65, 68, 83 ff, 96, 101 f, 116 f, 127, 130 f, 133 ff, 146, 230, 272 f, 283 ff, 304 ff, 316 ff, 343 ff, 363 ff, 379 ff, 420 ff, 464 f, 504 ff, 524 ff, 532 f, 544 f
- Socialdemokratisk press 41 ff, 54, 231 ff
- Sokolowski, Eva 98
- Stahle, Hans 98
- Statens kärnkraftsinspektion 73, 139
- Statens strålskyddsinstitut 35, 138 f
- Statens vattenfallsverk 73, 139
- Statistiska centralbyrån 216, 268
- Sträng, Gunnar 101
- Ström, Ingmar 202
- Svenke, Erik 36
- Svenska Dagbladet 49, 67, 69, 71, 77, 100, 148, 156, 158, 160 ff, 174 ff, 186 f, 191, 232
- Svenska freds- och skiljedomsföreningen 97
- Svenska Kraftverksföreningen 98
- Svensk Kärnbränsleförsörjning AB 36
- Sveriges Industriförbund 98
- Sveriges Kommunistiska Parti 97
- Sveriges Radio/TV 17, 24, 54, 94, 102 f, 113 f, 119 f, 122 f, 130 ff, 140, 148, 152, 155 ff, 160 ff, 167 ff, 174 ff, 194, 198 ff, 219 f, 224, 229 ff, 247
- Sydskraft 46, 139
- Sydsvenska Dagbladet 69, 71, 77, 156, 158, 160 ff, 174 ff, 191, 232
- Synnergren, Stig 97
- Särilvik, Bo 23, 218, 221, 234, 239, 268, 309, 374, 384
- Söder, Karin 97, 102
- Söderström, Herbert 164
- TCO 100, 102, 129, 140, 346
- Tham, Carl 90
- Theorin, Maj-Britt 101
- Thomas, Kerry 474
- Thorsson, Inga 101
- Three Mile Island, se Harrisburg
- Ullsten, Ola 48, 53, 67, 81, 100, 131
- Unckel, Per 98, 100, 132, 146
- Valen, Henry 374
- Vedung, Evert 33, 58, 440
- Veirup, Kjeld 153
- Vänsterpartiet kommunisterna 11 ff, 12, 14, 39 f, 54, 67 f, 83 ff, 87, 97, 121, 130 f, 133 ff, 272 f, 283 ff, 304 ff, 316 ff, 341, 343 ff, 363 ff, 379 ff, 420 ff, 464 f, 504 ff, 544
- Weibull, Jörgen 98
- Werner, Lars 53, 67
- Werthén, Hans 98
- Westerståhl, Jörgen, 43, 153, 234, 438 f, 451
- Wikman, Anders 38
- Zetterberg, Hans 210, 302 f, 336 f, 469
- Zetterberg, Kent 33, 36 f, 43
- Zwentendorf 375
- Åsling, Nils G 103
- Österman, Torsten 38, 210, 440